

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

156

2017

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
2017

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ
2017

Τόμος 156 (2017)
ISSN 1105-0950

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήναι 106 72
Fax 210 3644996 - τηλ. 210 3609689 - secr@archetai.gr - www.archetai.gr

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

156

2017

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κωνσταντίνας Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Ἐλίνας Καρδαμάκη:	Κοντοπήγαδο Ἀλίμου. ΥΕ οικιστικὸ συγκρότημα I: βορειοδυτικὸς τομέας	1-93
Ἰωάννης Εὐ. Τζάχου - Ἀλεξανδρῆ:	Ἑδρῖα τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένουσ στο Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο	95-113
Σταυρούλας Βραχιονίδου:	Τὸ ὑστερορωμαϊκὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κλείτου Κοζάνης	115-193
Μαρίας Βαῖοπούλου:	Νεκροταφεῖο τῆς Ἐστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ στο Πετρωτὸ Τρικάλων	195-222
Κωνσταντίνας Καζᾶ-Παπαγεωργίου:	Τὸ Φάληρο καὶ ὁ Φαληρικὸς Λιμένας	223-242

ΚΟΝΤΟΠΗΓΑΔΟ ΑΛΙΜΟΥ ΥΕ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ Ι: ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Μὲ τὴν παρουσίαση τῶν χώρων τοῦ ΒΔ. τομέα τοῦ συγκροτήματος Ι ὁλοκληρώνεται ἡ μελέτη τῶν οἰκιστικῶν καταλοίπων τοῦ συγκροτήματος αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἀνάγονται στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ. Τὰ ὑποκείμενα κατάλοιπα τῆς Πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στὸν χώρο τοῦ ἴδιου συγκροτήματος θὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο ξεχωριστῆς ἐνότητας ἄρθρων, ἢ δημοσίευση τῶν ὁποίων θὰ ἀκολουθήσει¹.

Στὸν ΒΔ. τομέα ἐντάσσεται ὁ χώρος Λ', ποὺ χαρακτηρίστηκε ὡς μεγάλη περικλειστὴ αὐλὴ καὶ οἱ δύο χώροι/δωμάτια Δ' καὶ Β' στὰ ἀνατολικά τῆς αὐλῆς (σχέδ. 1 καὶ εἰκ. 1)². Οἱ χώροι αὐτοὶ εἶχαν καλυφθεῖ ἀπὸ ἰσοπεδωμένες μυκηναϊκὲς ἐπιχώσεις, τὸ πάχος τῶν ὁποίων κυμαίνεταν ἀπὸ 0,30 ἕως 0,80 μ., ἀνάλογα μὲ τὴ φυσικὴ κλίση τοῦ ἐδάφους. Ἡ πρόσβαση στὸν ΒΔ. τομέα ἐξασφαλιζόταν ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου ποὺ ἐντοπίζεται στὸ κέντρο σχεδὸν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ συγκροτήματος, μέσῳ εὐρύχωρου διαδρόμου. Ὁ ἐν λόγω διάδρομος κατέληγε στὴν ὀρθογώνια ἐσωτερικὴ αὐλὴ, ἢ ὁποῖα βρῖσκεται στὸ κέντρο τοῦ συγκροτήματος καὶ παρουσιάστηκε λεπτομερῶς μὲ τμῆμα τοῦ διαδρόμου σὲ προηγούμενο τεῦχος τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδας*³.

Στρώμα τῶν ἰσοπεδωμένων ἐπιχώσεων καὶ ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος 18'

Οἱ ἰσοπεδωμένες ἐπιχώσεις ποὺ κάλυπταν τὰ κατάλοιπα τοῦ ΒΔ. τομέα τοῦ συγκροτήματος Ι, φαίνεται ὅτι προέρχονταν ἀφ' ἐνὸς ἀπὸ τὸν ΒΑ. τομέα του καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ

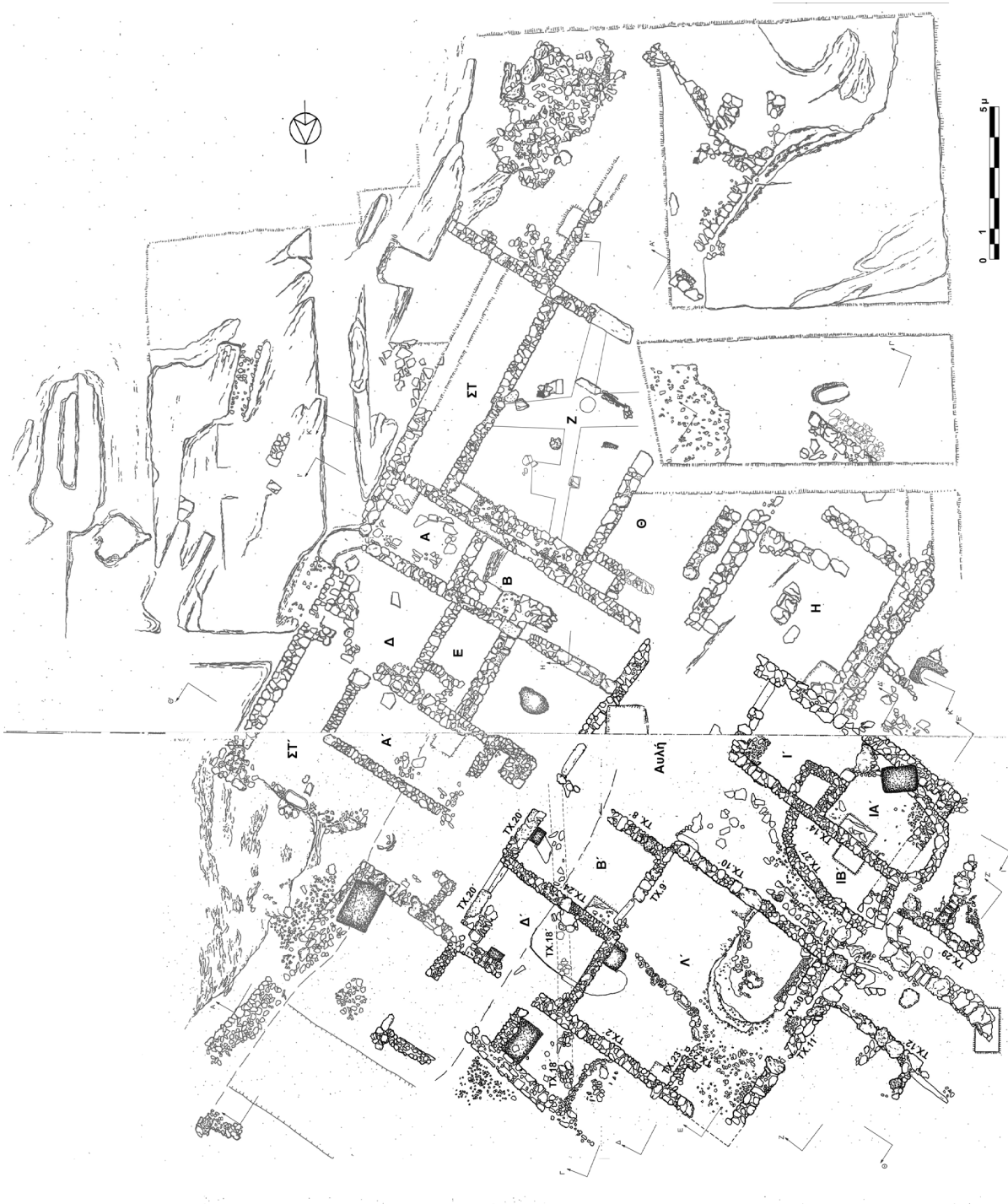
*Θεομὲς εὐχαριστίες ὀφείλουμε στὸν Γενικὸ Γραμματέα Β. Χ. Πετράκο γιὰ τὴ δημοσίευση τῆς μελέτης μας. Εὐχαριστοῦμε θεομὰ τὴν Προϊσταμένη τῆς Β' Ἐφορείας Στέλλα Χρυσουλάκη γιὰ τὶς διευκολύνσεις κατὰ τὴ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ, καθὼς καὶ τὸ INSTAP γιὰ τὴ γενναϊδὼρη συμβολὴ του. Γιὰ γόνιμες συζητήσεις εὐχαριστοῦμε τὸν R. Jung καὶ τὸν V. Hachtmann. Τὰ περισσότερα σχέδια ἐκπονήθηκαν ἀπὸ τὴν B. Konemann, μερικὰ ἀπὸ τὸν V. Hachtmann καὶ τὰ ἀνασκαφικὰ ἀπὸ τὸν N. Μαστρονικόλα καὶ τὴν Ἑλ. Τόλια-Ζώρη, οἱ ἀνασκαφικὲς φωτογραφίες ἀπὸ τὴν ἀνασκαφία, τῶν εὐρημάτων ἀπὸ τοὺς Λ. Βαλασαμῆ καὶ Γ. Ἀσβεστά. Ἡ συντήρηση τοῦ ὑλικοῦ πραγματοποιήθη-

κε κυρίως ἀπὸ τὴ Ν. Θεοχάρους καὶ τὸν Λ. Βαλασαμῆ. Σὲ ὅλους ἐκφράζουμε εὐχαριστίες.

1. Γιὰ τὸν ἀνατολικὸ τομέα τοῦ συγκροτήματος Ι βλ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 141-199 καὶ γιὰ τὸν νοτιοδυτικὸ Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 51-139.

2. Σχετικὰ μὲ τὸν τονισμὸ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἀριθμῶν ποὺ προσδιορίζουν τοὺς χώρους καὶ τοὺς τοίχους τοῦ βόρειου τομέα τοῦ συγκροτήματος Ι βλ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 145 σημ. 14.

3. Γιὰ τὴν αὐλὴ καὶ τμῆμα τοῦ διαδρόμου βλ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 73-90.

Σχ. 1. Κάτοψη του οικοδομικού συγκροτήματος Ι. Πιο έντονα αποδίδεται ὁ ΒΔ. τομέας.

Εικ. 1. Άποψη τοῦ ΒΔ. τομέα. Χῶροι Δ', Β' καὶ Α' (περικλειστή αὐλή).

τὴν καταστροφὴ τῆς ἀνωδομῆς τῶν καταλοίπων τοῦ ἴδιου τοῦ ΒΔ. τομέα. Γιὰ τὴν ὑποστήριξη μάλιστα τοῦ στρώματος τῶν ἰσοπεδωμένων ἐπιχώσεων εἶχε δημιουργηθεῖ ἓνα ἀνάχωμα, πλάτ. 1,70 μ. καὶ κυμαινόμενου πάχ. 0,25 ἕως 0,50 μ., ἀπὸ μεγάλες ποσότητες ἐρυθροῦ πηλοχώματος μὲ ἓνα πρόχειρο τοῖχο στὴν κορυφὴ του (βλ. τχ. 18' στὸ σχ. 1). Γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ τοίχου αὐτοῦ, ποὺ διατηροῦνταν ἀποσπασματικά, εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ἀργοὶ λίθοι μεσαίου μεγέθους, κατὰ τόπους σὲ διπλὴ σειρὰ (εἰκ. 2). Τὸ πηλόχωμα προερχόταν ἀπὸ διαλυμένες ὠμές πλίνθους, οἱ ὁποῖες εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἀνωδομὴ τῶν τοίχων τοῦ συγκροτήματος καὶ σπρώχθηκαν στὸν δυτικὸ τομέα του, ποὺ βρῖσκεται σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο. Τὸ μπάζωμα τοῦ τομέα αὐτοῦ πραγματοποιήθηκε εἴτε κατόπιν μερικῆς καταστροφῆς τοῦ συγκροτήματος ἀπὸ ἄγνωστη αἰτία, εἴτε στὸ πλαίσιο μετασκευῶν καὶ νέου σχεδίου χρήσεως τῶν χώρων του⁴. Θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὶς ἰσοπεδωμένες ἐπιχώσεις γύρω ἀπὸ τὸ βόρειο ἄκρο τοῦ τοίχου 18' διαπιστώθηκαν

4. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 117-120.

0 1 2 cm.

Εἰκ. 3. Εἰδώλιο ἀγριόχοιρου (ὑψ. 0,041 μ., μήκ. 0,077 μ.).

Εἰκ. 2. Κατάλοιπα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου 18'.

καὶ μάζες καμένου πηλοῦ καὶ μεγάλες συγκεντρώσεις ὄστράκων, ὑλικὸ πού εἶχε ἀπορριφθεῖ ἔξω ἀπὸ τὸν περιβόλο (τχ. 2') κατὰ τὴν περίοδο χρήσεως τοῦ συγκροτήματος συνολικά, πρὶν δηλαδὴ τὴν καταστροφή καὶ τὶς ἐργασίες τῆς ἰσοπέδωσης. Ἀπὸ τὸ ὑλικὸ αὐτὸ προέρχεται τὸ κοῖλο εἰδώλιο ἀγριόχοιρου (εἰκ. 3) καὶ ὄστρακα ἀπὸ κρατῆρες εἰκονιστικοῦ ρυθμοῦ (εἰκ. 4)⁵. Κατέστη ἐπίσης φανερὸ ὅτι ὁ τοῖχος 18' εἶχε καθαρὰ ἀναλημματικὸ χαρακτήρα, κατεύθυνσης Β.-Ν., καθὼς δὲν γώνιαζε μὲ τοὺς ἄλλους τοίχους πού ἀποκαλύφθηκαν στὴ συγκεκριμένη περιοχή καὶ ἐντοπίστηκαν κατὰ μέσον ὄρο 0,35 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴν ἔδραση τοῦ τοίχου αὐτοῦ. Ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος, μήκ. 11 μ. περίπου, ἀντιστοιχοῦσε στὸ σύνολο τῶν κτιριακῶν κατασκευῶν τοῦ ΒΑ. τομέα, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ περιβόλου (τχ. 2'), ὑπεράνω τῆς σωζόμενης ἐπιφάνειας τοῦ ὁποίου εἶχε κατασκευαστεῖ. Τὸ ἰσοπεδωμένο στρώμα κάλυψε τὸν ΒΔ. τομέα τοῦ συγκροτήματος, δηλαδὴ τοὺς χώρους Λ', Β', Δ', καθὼς καὶ τὸν περιβάλλοντα χώρο τοὺς ἀπὸ βόρεια καὶ δυτικά. Κατάχωση καὶ ἰσοπέδωση διαπιστώθηκε καὶ στὸν κεντρικὸ τομέα τοῦ συγκροτήματος, τὸν διάδρομο δηλαδὴ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ αὐλή, ὅπως καὶ στὸν ΝΔ., ὅπου βρίσκονται οἱ χώροι Η, Ι'-ΙΑ' καὶ ΙΒ'. Δὲν γνωρίζουμε ὥστόσο ἐὰν ἡ κατάχωση-ἰσοπέδωση ὄλων αὐτῶν τῶν χώρων πραγματοποιήθηκε ταυτόχρονα ἢ ὀφείλεται σὲ διαδοχικὰ ἐπεισόδια ἐντὸς περιο-

5. Γιὰ τὸ φυτικὸ κόσμημα (παρλλαγή φοίνικα;) στὸν κρατῆρα τῆς εἰκ. 4α βλ. Mountjoy 1999, 557 εἰκ.

203, 276. σ. 558 (Ἀκρόπολη).

Εικ. 4. Ώστρακα κρατήρων με εικονιστική διακόσμηση.

ρισμένου χρονικού πλαισίου. Φαίνεται δὲ ὅτι παρέμεινε σὲ λειτουργία μόνο ὁ ἀνατολικὸς τομέας τοῦ συγκροτήματος σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὸν μεγάλο χώρο Ζ καὶ τὸν χώρο Θ. Ἐξακολούθησε δηλαδή νὰ χρησιμοποιεῖται ὁ χώρος Α΄ καὶ ὁ περιβάλλον διάδρομος του (χώροι Γ΄, ΣΤ΄ καὶ Γ), οἱ χώροι/δωμάτια Α, Δ, Ε, Β, ΣΤ, Θ καὶ ὁ χώρος Ζ. Σὲ αὐτὴ τὴ φάση, τὴν τελικὴ τοῦ συγκροτήματος Ι, ἡ πρόσβαση πρέπει νὰ ἐξασφαλιζόταν ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἄνοιγμα εἰσόδου τοῦ δωματίου Δ μετὰ τὸ στενὸ μονοπάτι καὶ κατὰ πᾶσα πιθανότατα μετὰ ἓνα ἄλλο ἄνοιγμα στὰ νότια, στὸ ὁποῖο ὁδηγεῖ τὸ μεγάλο μονολιθικὸ κατώφλι τοῦ χώρου Ζ⁶.

Εὐρήματα

Τὸ κεραμικὸ ὑλικὸ πὸν προέρχεται ἀπὸ τὸ στρώμα ἰσοπέδωσης, στὸ ὁποῖο ἐδράζεται ὁ τοῖχος 18΄, εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀποσπασματικὸ. Στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ του πρόκειται γιὰ ὑλικὸ δευτερογενοῦς ἀπόθεσης. Σὲ κάποιες περιπτώσεις προηγήθηκε τῆς ἰσοπέδωσης μερικὸς καθαρισμὸς ἢ ἄλλου εἴδους δραστηριότητες, ὅπως πιθανότατα ὑποδηλώνει ἡ εὕρεση στὸ στρώμα ἰσοπέδωσης ὀστράκων πὸν συνανήκουν σὲ ἀγγεῖα τοῦ δωματίου Β΄ (εἰκ. 31,155 καὶ 162). Συνεπῶς καὶ ἡ ἀναμόλυνση μέρους τοῦ δαπέδου τοῦ χώρου αὐτοῦ κατὰ τὴ διαδικασία ἰσοπέδωσης τοῦ ΒΔ. τομέα εἶναι ἀρκετὰ πιθανή. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα ἡ ὑδρία (εἰκ. 31,162), ἡ διατήρηση τῆς ὁποίας εἶναι ἀσυνήθιστη γιὰ ἓνα στρώμα ἰσοπέδωσης, νὰ βρισκόταν ἀρχικὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Β΄. Μετὰ δραστηριότητες μερικὸυ καθαρισμοῦ συμφωνεῖ ἄλλωστε καὶ ὁ ἀποσπασματικὸς χαρακτήρας τῶν ἀγγείων πὸν βρέθηκαν στὰ δάπεδα τῶν ὑπὸ ἐξέταση χώρων.

Ὅπως θὰ ἦταν ἀναμενόμενο, ἡ κεραμικὴ ἀπὸ τὸ στρώμα ἰσοπέδωσης περιέχει καὶ πρωιμότερα ὀστρακα. Ὅσοσο αὐτὰ εἶναι ἐλάχιστα, ἐνῶ ὁ μεγαλύτερος ὄγκος τῆς γραπτῆς κεραμικῆς κυμαίνεται χρονολογικὰ μετὰ τῆς ΥΕ ΙΙΒ2 καὶ τῆς ΥΕ ΙΙΓ πρώιμης⁷. Ἡ κεραμικὴ τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου παρέχει τὸ *terminus post quem* γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ

6. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 149, 152-154 (δωμάτιο Ζ) καὶ 176-178 (δωμάτιο Δ).

7. Στὴν ΥΕ ΙΙΑ2 χρονολογεῖται χεῖλος κύλικας

FS257 μετὰ ὀριζόντια πορφύρα. Πρβ. Mountjoy 1999, 539 εἰκ. 195,193.

ἀναλημματικοῦ τοίχου 18'. Κάποια ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ ὄστρακα ποὺ ἐντοπίστηκαν στὸ στρώμα ἰσοπέδωσης ἀνήκουν σὲ προχυτικὸ κρατῆρα FS 298 μὲ κυματοειδῆ ταινία, ὀλόβαφους σκύφους FS 284 καὶ ὀλόβαφες ἢ ταινιωτὲς κύλικες μὲ γωνίωση FS 267 (εἰκ. 34,170). Τὰ σχήματα αὐτὰ ἀποτελοῦν κεραμικοὺς τύπους ποὺ ἐμφανίζονται σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ σύνολα τοῦ Κοντοπήγαδου κατὰ τὴν περίοδο αὐτή⁸, ἂν καὶ μὲ τὴ συνεχιζόμενη μελέτη τοῦ ὑλικοῦ προκύπτει ὅτι πιθανὸν νὰ ἐμφανίζονται ἤδη ἀπὸ τὴν ΥΕ ΙΙΒ2⁹. Συχνότερα ἀπαντοῦν κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΓ πρῶμη οἱ ταινιωτὲς κύλικες μὲ γωνίωση καὶ οἱ ὀλόβαφες κύλικες μὲ γωνίωση καὶ ἐξηρημένο σῶμα. Ἡ κύλικα (εἰκ. 34,170) ἀπὸ τὸ στρώμα ἰσοπέδωσης, ποὺ φέρει καὶ δεύτερη ταινία κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, ἀποτελεῖ ἕναν πῖδ σπάνιο τύπο¹⁰.

Διάδρομος

Ὁ χώρος ποὺ ὀρίσαμε ὡς διάδρομο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐξωτερικὸ καὶ ἐσωτερικὸ τμήμα. Στὸν χώρο ποὺ ἀρχίζει ὁ διάδρομος, ὅπου τοποθετεῖται καὶ τὸ κύριο ἄνοιγμα εἰσόδου γιὰ τὴν πρόσβαση στὸ συγκρότημα Ι ἀπὸ δυτικά, διαπιστώθηκε ἐκτεταμένη διατάραξη μὲ διάσπαρτο οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ποὺ εἶχε καταρρεύσει ἀπὸ τοὺς παρακείμενους τοίχους ἢ εἶχε συσσωρευτεῖ σὲ ἐργασίες ἰσοπέδωσης. Ἡ εἰκόνα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ συγκροτήματος στὸ σύνολό της δὲν θὰ ἀποσαφηνισθεῖ πλήρως, δεδομένης τῆς ἀποσπασματικῆς διατήρησης τῶν τοίχων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἐξωτερικὰ τῶν χώρων τοῦ δυτικοῦ τομέα τοῦ συγκροτήματος (εἰκ. 5 καὶ τομὴ Ζ-Ζ' στὸ σχ. 1). Βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν στοιχείων, ὁ περιβόλος (τχ. 2') τοῦ συγκροτήματος συνεχίζει στὴν πλευρὰ αὐτὴ ὡς τοῖχος 11', περικλείοντας ἀπὸ δυτικὰ τὸν μεγάλο τετράγωνο χώρο Λ', ποὺ ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς περὶ κλειστὴ ἀὐλή (εἰκ. 6). Στὸ νότιο ἄκρο τοῦ τοίχου 11' ὑπάρχουν δύο λίθοι ποὺ ἐνδεχομένως ἀντιστοιχοῦν σὲ ἄνοιγμα εἰσόδου, πλάτ. 0,90 μ. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ βόρειου λίθου παρατηροῦνται δύο ζεύγη ἀυλάκων, ποὺ πιθανὸν δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν τριβὴ κάποιου ἐξαρτήματος τῆς θύρας ποὺ ἔκλεινε τὸ ἄνοιγμα, μέσῳ τοῦ ὁποῦ ἢ ἀὐλὴ θὰ ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον της. Δυτικὰ καὶ νότια τῆς ἀὐλῆς καὶ ἀπὸ τὰ σωζόμενα τμήματα δύο παράλληλων μεταξὺ τους τοίχων 12' καὶ 29' ὀρίζεται κατόπιν μετασκευῆς τὸ ἐξωτερικὸ τμήμα τοῦ διαδρόμου, πλάτ. 3,40 μ. καὶ μήκ. 3,30 μ. Ἡ μετασκευὴ δηλώνεται ἀπὸ τὴ θέση τοῦ τοίχου 29', καθὼς δὲν βρῖσκεται στὴν ἴδια εὐθεῖα μὲ τὸν τχ. 14', νότιο τοῖχο τοῦ κύριου/ἐσωτερικοῦ τμήματος τοῦ διαδρό-

8. Ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση, ἀποθέτης Ι: Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 234 εἰκ. 6,244 εἰκ. 11,61-64,245 εἰκ. 12,74-82. Οἰκοδομικὸ συγκρότημα Ι: Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 155 εἰκ. 8,4 (χώρος Ζ), 168 εἰκ. 11,32 καὶ 34 (χώροι Α καὶ Β). Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 100 εἰκ. 27,71-73 (ἀπορρίψεις στὰ δυτικὰ τοῦ συγκροτήματος).

9. Βλ. Καρδαμάκη 2011, 229-230, ὅπου θίγεται αὐτὸ τὸ ζήτημα. Γενικὰ βλ. αὐτόθι 221-230 γιὰ τὴ

χρονολόγηση ποὺ ἀκολουθεῖται στὸ Κοντοπήγαδο καὶ τὴ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὴν ΥΕ ΙΙΓ, Φάση 1 (Rutter 2003) καὶ τὴ Μεταβατικὴ ΥΕ ΙΙΒ2/ΥΕ ΙΙΓ πρῶμη (Mountjoy 1995).

10. Γιὰ παραδείγματα μὲ τὴ συχνότερη διακόσμηση βλ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 245 εἰκ. 12, 78-82. Πρβ. French 2011, 598 (68-481) (Μυκῆνες) καὶ Mountjoy 2011.

Εἰκ. 5. Ἀποψη τοῦ ἐξωτερικοῦ τμήματος τοῦ διαδρόμου ἀπὸ ΒΔ.

Εἰκ. 6. Περίκλειστη αὐλή (χώρος Α΄) ἀπὸ ΝΔ.

μου, ἀλλὰ ἡ πορεία του ἔχει μετατοπισθεῖ βορειότερα κατὰ 0,50 μ. Στὸ δυτικὸ δὲ ἄκρο τοῦ τοίχου 12' βρίσκεται ἓνας στενὸς ἐπιμήκης λίθος, διαστ. 1,65×0,20×0,17 μ., ὁ ὁποῖος ἴσως εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς μονολιθικὸ κατώφλι (βλ. εἰκ. 5, κάτω ἄριστερά). Δὲν γνωρί-

Εἰκ. 7. Λάκκος ἐξωτερικὰ τῆς περικλειστης ἀὐλῆς.

ζουμε ὡστόσο ἐὰν αὐτὸς ὁ λίθος κατωφλιοῦ βρίσκεται στὴν ἀρχική του θέση ἢ σὲ δεύτερη χρῆση. Στὴ βόρεια ὄψη τοῦ τοίχου 12' ἀκουμποῦν καὶ δύο τοιχάρια, κατεύθυνσης Β.-Ν., τὰ ὁποῖα ὀριζοῦν δύο στενοὺς χώρους, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιοριστεῖ ἡ χρῆση τους. Εἶναι ὅμως πιθανὸν τὸ συγκεκριμένο σύνολο τῶν ἀποσπασματικὰ διατηρημένων τοιχαρίων καὶ τοῦ ἐπιμήκους κατωφλιοῦ, ποὺ ἐντοπίστηκε στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τμήματος τοῦ διαδρόμου, νὰ ἀνήκε σὲ ἄνοιγμα εἰσόδου στὸ συγκρότημα ἀπὸ βόρεια. Στὸ ἀνατολικὸ μάλιστα τμήμα τοῦ τοίχου 12' ἐντοπίζεται ἄνοιγμα γιὰ τὴν πρόσβαση ἀπὸ βόρεια, μήκ. 0,93 μ., τὸ ὁποῖο ἔχει καταργηθεῖ μὲ τὴν τοποθέτηση στὴ θέση του δύο ὄρθιων πλακοειδῶν λίθων καὶ δύο-τριῶν ἄλλων ἀργῶν. Στὸ βορειότερο σημεῖο τοῦ ὑποτιθέμενου ανοίγματος καὶ σὲ ἐπαφή μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ περιβόλου (τχ. 11') διαπιστώθηκε κυκλικὸς λάκκος, διαμ. 0,43 μ. καὶ βάθ. 0,47 μ. (εἰκ. 7). Ὁ λάκκος εἶχε διανοιχθεῖ στὸ κροκαλοπαγῆς φυσικὸ ἔδαφος, ἦταν πλήρους καστανῆς ἐπίχωσης χωρὶς εὐρήματα καὶ τὸ ἓνα τέταρτο περίπου τῆς περιμέτρου του καλυπτόταν ἀπὸ πλάκα, κατακόρυφα τοποθετημένη, διαστ. 0,56×0,50×0,04 μ. Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη τὴ θέση τοῦ λάκκου στὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον τῆς περικλειστης ἀὐλῆς (χώρου Λ') καὶ δεδομένου ὅτι ἡ κροκαλοπαγῆς σύσταση τοῦ ἐδάφους, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εἶχε διανοιχθεῖ, ἐξασφάλιζε σχετικὴ στεγανότητα, δὲν ἀποκλείεται ὁ λάκκος αὐτὸς νὰ εἶχε χρῆση ἀντίστοιχη τῶν τριῶν ἀσαμίνθων, οἱ ὁποῖες ἀποκαλύφθηκαν σὲ ἐπαφή μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοίχων ἰσάριθμων χώρων τοῦ συγκροτήματος Ι¹¹. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δυτικοῦ τομέα τοῦ συγκροτήματος ὑποδηλώνουν μετασκευές, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ κλίμακα

11. Βλ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 183-185 (ἀσαμίνθος ΙΙΙ). Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρ-

δαμάκη 2014, 90-92 (ἀσαμίνθος Ι) καὶ 97-98 (ἀσαμίνθος ΙΙ).

Είκ. 8. Διάδρομος. Στρῶμα δαπέδου Β. τοῦ δωματίου Γ ἀπὸ Β.

παραμένει ἄγνωστη, ἐπειδὴ ἔχουν πραγματοποιηθεῖ ἐντὸς περιορισμένου χρονικοῦ πλαισίου. Σὲ μία ἀπὸ τὶς μετασκευὲς τοῦ δυτικοῦ τομέα τοῦ συγκροτήματος ἀποδίδεται καὶ ἡ μεγάλη μείωση ποὺ παρατηρεῖται στὸ πλάτος τοῦ ἐσωτερικοῦ τμήματος τοῦ διαδρόμου μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἡμιτοξοειδοῦς τοίχου 27', διὰ τοῦ ὁποίου δημιουργήθηκε ὁ χώρος IB¹². Τὸ ἐσωτερικὸ τμήμα τοῦ διαδρόμου βρίσκεται μεταξὺ τῆς περικλειστης αὐλῆς (χώρου Λ') βόρεια καὶ τοῦ δίδυμου χώρου (Γ'-ΙΑ') νότια. Ἔχει μῆκ. 6,70 μ., πλάτ. 3 μ. καὶ καταλήγει στὴν ἐσωτερικὴ αὐλή, ποὺ ἐντοπίζεται στὸ κέντρο τοῦ συγκροτήματος Ι. Ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ διαδρόμου, ὅπως καὶ τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν χώρων τοῦ συγκροτήματος Ι, δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ καὶ ὡς ἐκ τούτου στὸ παρὸν ἄρθρο παρουσιάζονται μόνο τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα¹³. Ἔχει ἀναφερθεῖ ἐπίσης ὅτι ὁ διάδρομος στὸ ἀνατολικό του ἄκρο ἔχει ὑποστεῖ σύγχρονη παραβίαση, ὅπως καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐλή. Παρὰ τὴν καταστροφὴ ὡστόσο, διατηρήθηκαν ἀδιατάρακτες ἐπιχώσεις ποὺ ἐκτὸς τῆς κεραμικῆς ἔδωσαν καὶ τρία εἰδῶλια τύπου Ψ. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἐπιχώσεων αὐτῶν ἀποκαλύφθηκε στρῶμα δαπέδου καλῆς διατήρησης, ἀπὸ πατημένο χῶμα καὶ χαλικάκι (εἰκ. 8). Ἀπὸ τὸ στρῶμα αὐτὸ τοῦ δαπέδου ποὺ ἐντοπίστηκε στὸ ἀνατολικὸ σωζόμενο ἄκρο τοῦ διαδρόμου, ἀποκαλύφθηκε μία μόνο λωρίδα, νότια τῆς περικλειστης αὐλῆς καὶ βόρεια τοῦ χώρου Γ', ἐνῶ ἡ ὑπόλοιπη ἔκτασή του παραμένει ἄσκαφη. Ἐπὶ τοῦ τμήματος τοῦ

12. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 75 καὶ 105.

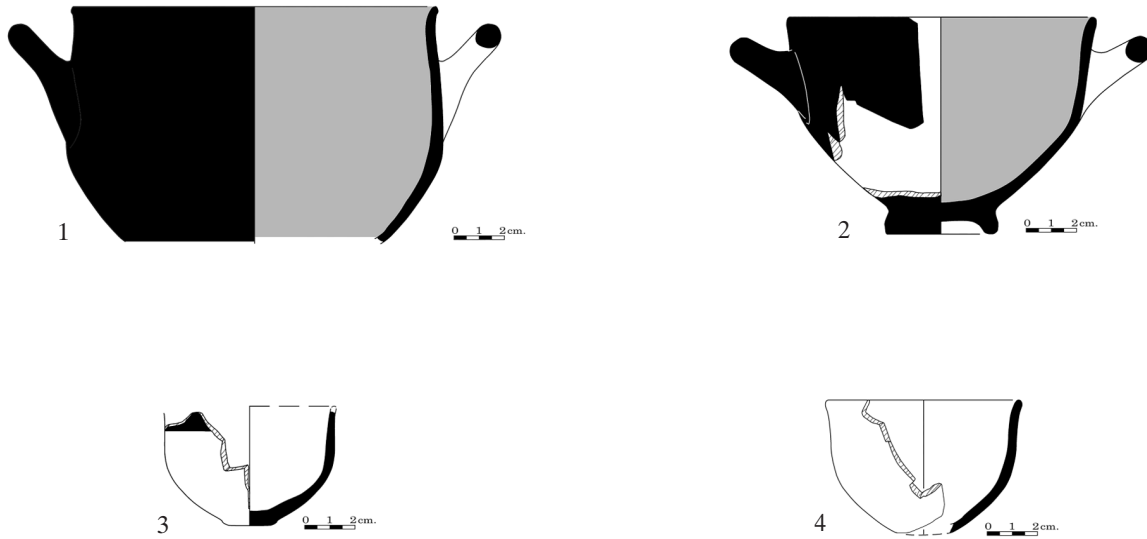
13. Αὐτόθι 117.

δαπέδου πού ἀποκαλύφθηκε στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ διαδρόμου βρέθηκε χάλκινος ὀπέας (εἰκ. 38,192) καὶ τμήμα πριονωτοῦ πυριτόλιθου. Στὸ δάπεδο εἶχαν ἐνσωματωθεῖ καὶ σχιστολιθικὲς πλάκες, ὅπως αὐτὴ πού διατηρεῖται κατὰ χώραν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ νότια ὄψη τοῦ τοίχου 10', στὸ ἀνατολικὸ του ἄκρο, ἐκεῖ ὅπου δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε ἄνοιγμα ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς περικλειστης αὐλῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς. Καθ' ὅλο δὲ τὸ μῆκος τοῦ στενοῦ τμήματος τοῦ διαδρόμου ἀποκαλύφθηκαν διάσπαρτες πλάκες καὶ λίθοι διαφόρων μεγεθῶν πού εἶχαν συσσωρευθεῖ ἐπὶ τοῦ στρώματος τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖο σὲ αὐτὴ τὴν περιοχὴ ἐντοπίστηκε κατὰ 0,10 μ. χαμηλότερα, λόγω τῆς φυσικῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους. Στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ καὶ ἀκριβῶς βόρεια τῆς καμπύλης πού παρουσιάζει ὁ τοῖχος 27', βρέθηκε φολίδα ὀψιανοῦ (ὄμ. 177α), χάντρα ἀπὸ ὑαλόμαζα (εἰκ. 39,198) καὶ στρογγυλεμένο ὄστρακο μὲ διαμπερῆ ὀπή (εἰκ. 40,1 - ὄμ. 177γ).

Κύριο χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο στὸν χώρο τοῦ διαδρόμου ἀποτελεῖ ἓνας ἀγωγός, μέγ. πλ. 0,75 μ., ὁ ὁποῖος φέρει κυκλοτερεῖς καλυπτήριες πλάκες, στηριγμένες περιμετρικὰ σὲ σειρὰ μικρῶν καὶ μεσαίων λίθων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ἔνθετοι στὸ ἔδαφος (εἰκ. 9). Ἡ κάλυψη τοῦ ἀγωγοῦ σώζεται σὲ συνεχῆς μῆκ. 4,60 μ., μεσολαβεῖ κενὸ μῆκ. 0,90 μ. καὶ ἐπανεμφανίζονται δύο-τρεῖς ἀκόμη καλυπτήριες πλάκες στὴν ἄκρη τοῦ ἐσωτερικοῦ τμήματος τοῦ διαδρόμου. Ὁ ἀγωγὸς μὲ κατεύθυνση Δ.-Α. διασχίζει τὸ ἐξωτερικὸ τμήμα τοῦ διαδρόμου καὶ μὲ τὶς τελευταῖες πλάκες του στρέφεται ΒΔ., περνάει κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο 10', γιὰ νὰ καταλήξει ἐντὸς τοῦ ΝΔ. τομέα τῆς περικλειστης αὐλῆς (χώρου Λ'). Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπὸ τὸν τοῖχο 10' διατηρεῖται ἓνας μόνος λίθος, κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔχει

Εἰκ. 9. Πλακοσκεπὴς ἀγωγὸς στὸν χώρο τοῦ διαδρόμου ἀπὸ Α.

Εικ. 10. Κεραμική από τὸ παλαιότερο δάπεδο τοῦ διαδρόμου.

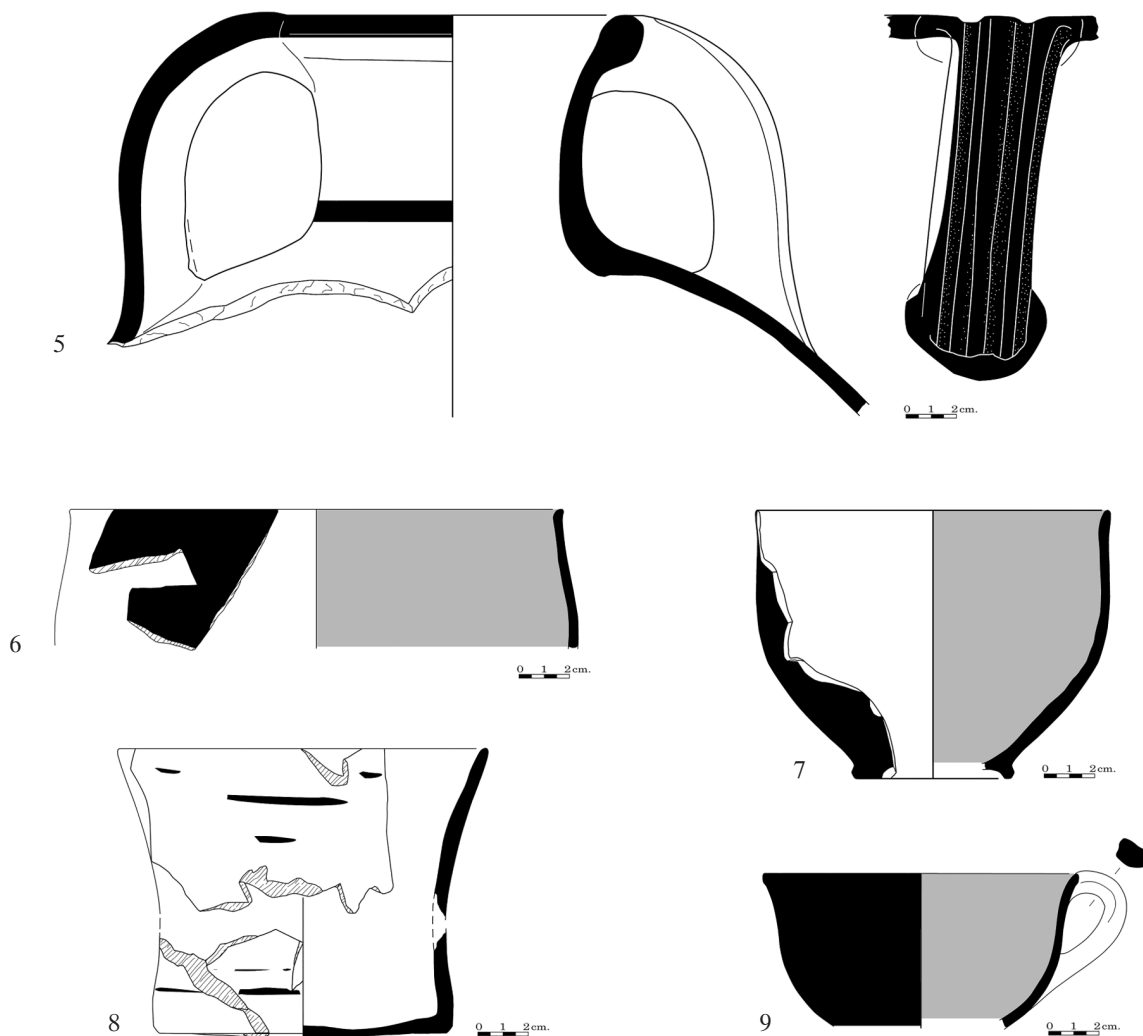
διαμορφωθεί πιόσχημο κενὸ γιὰ τὴ διέλευση τοῦ ἀγωγοῦ. Στὸν χώρο ποὺ καταλήγει ὁ ἀγωγὸς διαπιστώθηκε πεταλόσχημος χώρος, σκαπτὸς στὸ φυσικὸ κροκαλοπαγῆς ἔδαφος, ποὺ ἐρμηνεύεται ὡς δεξαμενὴ καὶ θὰ περιγραφεῖ παρακάτω.

Εὐρήματα

Ἐτικὸ τῆς παλαιότερης φάσης τοῦ διαδρόμου ἀποκαλύφθηκε σὲ δύο δοκιμαστικὲς τομῆς ποὺ ἔγιναν κοντὰ στὸν ἀγωγό. Ἐκεῖ βρέθηκαν τμήματα ἀγγείων καλὰ διατηρημένα (εἰκ. 10). Πρόκειται γιὰ μιὰ ἄβαφη καὶ μιὰ γραπτὴ ἀρύταινα (εἰκ. 10,3-4) καὶ ὀλόβαφο σκύφο (εἰκ. 10,1-2). Τὸ ἀγγεῖο αὐτὸ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελεῖ τὴν μόνωτη ἐκδοχὴ FS 283 τοῦ σκύφου. Οἱ μόνωτοι σκύφοι ἀποτελοῦν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ σχήματα τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν ΥΕ IIIA2¹⁴, ἀλλὰ ὅπως μερικὰ ἀκόμα σχήματα, σκύφοι καὶ ὑψίποδες σκύφοι καὶ κυρίως στὴν ὀλόβαφη ἐκδοχὴ τους συνεχίζουν μέχρι τὴν ΥΕ IIIΓ πρῶμῃ. Δὲν ἀποκλείεται ἡ πρωιμότερη φάση τοῦ διαδρόμου καὶ ἐλλεῖπει πρωιμότερων χαρακτηριστικῶν σχημάτων, ὅπως γραπτῶν κυλίκων (FS 255-258), νὰ χρονολογεῖται στὴν ΥΕ IIIΒ2.

Στὰ σημεῖα ὅπου τὸ δάπεδο τοῦ διαδρόμου σωζόταν καλὰ δὲν ἐντοπίστηκαν ἀκέραια ἀγγεῖα. Ὡστόσο, μιὰ ὁμάδα ἀγγείων σχετικὰ καλὰ διατηρημένων, ἀποκαλύφθηκε κατὰ

14. Mountjoy 1999, 539 εἰκ. 195, 197-201.

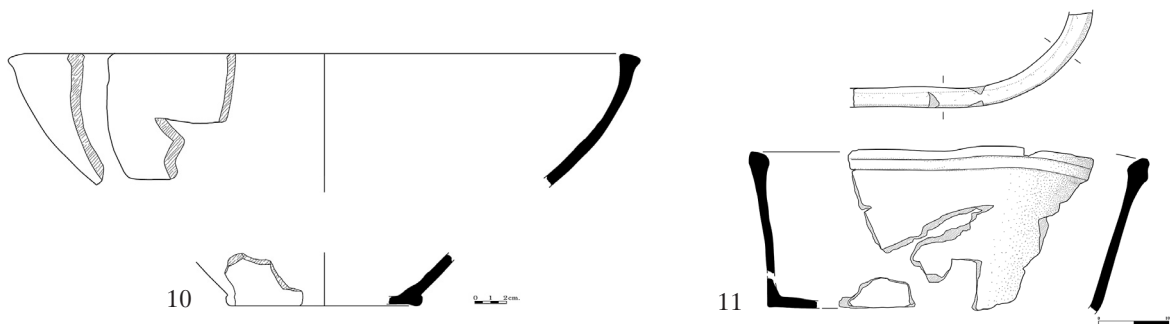
Εἰκ. 11. Κεραμική ἀπὸ τὸ ἀνώτερο δάπεδο τοῦ διαδρόμου.

μῆκος τοῦ πλακοσκεποῦς ἀγωγοῦ καὶ κοντὰ στὸ σημεῖο καμπῆς του πρὸς τὰ βόρεια. Πρόκειται γιὰ συγκέντρωση ἀπὸ ἀνοιχτὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγγεῖα καὶ ἓνα κλειστό. Βρέθηκαν δύο ὀλόβαφοι σκύφοι FS 284, ὀλόβαφος κύαθος FS 215, κυλινδρικό κύπελλο FS 226, τοῦ ὁποῖου ἡ διακόσμηση ἔχει σχεδὸν ἐντελῶς ἀπολεπιστεῖ (εἰκ. 11,6-9) καὶ ἀμφορέας FS 69 (εἰκ. 11,5). Οἱ λαβὲς τοῦ ἀμφορέα ἔχουν δύο βαθεῖς αὐλακώσεις σὲ ὅλο τὸ μῆκος τους. Παρόμοιου τύπου λαβὲς ἔχουν ἐνίοτε οἱ περίπου σύγχρονοι πιθαμορεῖς στὰ Δωδεκάνησα¹⁵. Λαβὲς μὲ λιγότερο ἢ περισσότερο ἔντονες αὐλακώσεις ἔχουν παρατηρηθεῖ σὲ διάφορα κλειστὰ ἀγγεῖα τοῦ Κοντοπήγαδου καὶ κυρίως σὲ στάμνους¹⁶, ἐνῶ μερικὲς φορὲς

15. Mountjoy 1999, 1028 εἰκ. 420,123-126.

γεωργίου κ.ἄ. 2011, 250 εἰκ. 15,103 (ἀποθέτης 1).

16. Ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση: Καζᾶ-Παπα-

Εικ. 12. Κεραμική από τὸ ἀνώτερο δάπεδο τοῦ διαδρόμου.

καὶ τὰ πόδια μεγάλων στάμνων κατασκευάζονται κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο¹⁷. Τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ ἀμφορέα δὲν σώζεται ὥστε νὰ διαπιστωθεῖ ἂν τὸ ἀγγεῖο ἔφερε καὶ ἄλλη διακόσμηση ἐκτὸς ἀπὸ ταινίες. Οἱ ἀμφορεῖς μὲ ἀυλάκωση στὸ χεῖλος ἐσωτερικὰ ἀνήκουν γενικὰ σὲ ἓνα σχῆμα ποὺ ἀπαντᾷ συχνὰ κατὰ τὴν ΥΕ IIIΓ πρόμη στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα σύνολα τῆς Ἀττικῆς¹⁸. Ὡστόσο στὸ Κοντοπήγαδο τὸ σχῆμα αὐτὸ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ ἀποσπασματικὸ κυρίως ὑλικό¹⁹. Καὶ τὰ κυλινδρικὰ κύπελλα FS 226 ἀνήκουν σὲ ἓνα σχετικὰ σπάνιο σχῆμα, γεγονὸς ποὺ μᾶλλον συνδέεται μὲ τὴν συγκεκριμένη χρήση τοῦ ἀγγείου²⁰. Τὸ κυλινδρικὸ κύπελλο τοῦ διαδρόμου (εἰκ. 11,8) διαφοροποιεῖται ἐλαφρῶ ἀπὸ τὰ περισσότερα γνωστὰ παραδείγματα τοῦ τύπου, καθὼς σὲ σχέση μὲ τὴν διάμετρό του ἔχει σχετικὰ χαμηλὸ σῶμα, ἐνῶ τὸ προφίλ τοῦ ἀγγείου δὲν εἶναι ἀρκετὰ κυρτὸ παραπέμποντας σὲ κύπελλο τῆς ΥΕ III²¹. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὀλόβαφους σκύφους, ἡ συγκέντρωση τῶν ἀγγείων γύρω ἀπὸ τὸν ἀγωγὸ περιλαμβάνει ἀκόμα μαγειρικὴ λεκάνη καὶ τμήμα ἀσαμίνθου FS 1 (εἰκ. 12,10-11). Ἡ λεκάνη δὲν φέρει ἴχνη καύσης ἀπὸ τὴν χρήση, ἀλλὰ μὲ βάση τὴν ποιότητα τοῦ πηλοῦ της δὲν ἀποκλείεται νὰ προοριζόταν γιὰ μαγειρικὴ χρήση. Ἄνοιχτὰ καὶ ἀβαθῆ μαγειρικὰ σκευῆ, ὅπως οἱ λεκάνες, εἶναι γενικὰ ἐλάχιστα στὸ Κοντοπήγαδο, καθὼς καὶ ἄλλοῦ. Μαγειρικὲς ὅμως λεκάνες, εἰσηγμένες ἀπὸ τὴν Αἴγινα, εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὰ Κανάκια τῆς Σαλαμίνας²². Μάλιστα σὲ κάποιες λεκάνες ἀπὸ τὰ Κανάκια ἔχουν παρατηρηθεῖ ἴχνη καύσης ἀπὸ τὴν χρήση τους ὡς μαγειρικὰ σκευῆ²³. Ὡς πρὸς τὸ τμήμα τῆς ἀσαμίνθου ποὺ βρέθηκε κοντὰ στὸν ἀγωγό, σημειώνεται ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ συχνότερα ἀποθηκευτικὰ σκευῆ τοῦ Κοντοπήγαδου, τὸ ὁποῖο συνήθως ἀπαντᾷ σὲ ἐξωτερικοὺς χώρους καὶ σπανιότερα σὲ ἐσωτερικούς²⁴.

17. Οἰκιστικὸ συγκρότημα I: Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 80 εἰκ. 15,26 (αὐλή). Πρβ. Mountjoy 1999, 569 εἰκ. 209,335 (Περατῆ).

18. Mountjoy 1999, 567 εἰκ. 209, 322-325.

19. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 252 εἰκ. 16.

20. Ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση: Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 248 εἰκ. 14,91 (ἀποθέτης 1). Στὸ σύ-

νολο τῆς γραπτῆς κεραμικῆς τοῦ ἀποθέτη 1, τὰ κυλινδρικὰ κύπελλα ἀπαντοῦν σὲ χαμηλὸ ποσοστὸ (αὐτόθι 263 πίν. 1).

21. Πρβ. Mountjoy 1999, 126 εἰκ. 28,199.

22. Μαραμπέα 2012, 176, 216-217 εἰκ. 31-33.

23. Αὐτόθι 176.

24. Βλ. σημ. 11.

Τὸ ὑπόλοιπο ὕλικὸ περιλαμβάνει πολὺ λίγα μικροευρήματα, τὰ ὁποῖα βρέθηκαν πάνω στὸ δάπεδο τοῦ διαδρόμου. Πρόκειται γιὰ τρία εἰδῶλια τύπου Ψ, χάλκινο ὀπέα, λίθινο τριπτήρα, λεπίδα καὶ φολίδα ὀψιανοῦ, χάντρα ἀπὸ ὑαλόμαζα καὶ ἓνα κωνικὸ σφονδύλι ἀπὸ στεατίτη. Τὰ εἰδῶλια ἀνήκουν στοὺς τύπους Ψ (εἰκ. 38,186), Ψ/Α (εἰκ. 38,185) καὶ Ψ/Β (εἰκ. 38,187) καὶ ταιριάζουν χρονολογικὰ στὸν ὀρίζοντα τῆς δεύτερης καὶ τρίτης οἰκοδομικῆς φάσης τοῦ οἰκισμοῦ κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη²⁵. Τουλάχιστον δύο ἀπὸ τὰ τρία εἰδῶλια δὲν ἀποκλείεται βάσει τῆς καλύτερης διατήρησής τους νὰ ἦταν σὲ χρήση κατὰ τὴν τελικὴ φάση τοῦ διαδρόμου. Ὁ τριπτήρας ἀνήκει σὲ τύπο ἐργαλείου ποὺ ἀπαντᾷ πρὸ σπάνια στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἀπὸ ὅ,τι στὴν Κρήτη (εἰκ. 39,199)²⁶. Ἡ μία πλευρὰ τοῦ ἐργαλείου εἶναι πρὸ ἐπίπεδη καὶ ὑπάρχουν ἴχνη τριβῆς²⁷. Ὁ χάλκινος ὀπέας ἀνήκει σὲ σπάνια ὁμάδα εὐρημάτων, καθὼς ἀντικείμενα ἀπὸ χαλκὸ δὲν ἀπαντοῦν συχνὰ στὸν οἰκισμὸ (εἰκ. 38,191). Παρόμοιο ἀντικείμενο μὲ τετραγωνικῆς διατομῆς ἀπόλξη καὶ στὸ ἄνω τμήμα, βρέθηκε στὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις τοῦ χώρου Δ'. Οἱ χάλκινοι ὀπέες μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὲ πάρα πολλές οἰκοτεχνικὲς ἐργασίες (βλ. καὶ παρακάτω Δωμάτιο Δ')²⁸. Τὸ κωνικὸ σφονδύλι ἀπὸ στεατίτη (εἰκ. 40,4 - ὄμ. 183α) ἀνήκει στὸν πρὸ γνωστὸ τύπο λίθινου σφονδυλιοῦ²⁹. Κωνικὰ σφονδύλια βρέθηκαν καὶ στὰ δωμάτια Β καὶ Δ³⁰.

Τὸ ἐρώτημα ποῦ γεννᾶται εἶναι ἂν ἡ ὁμάδα τῶν εὐρημάτων καὶ μικροευρημάτων τοῦ διαδρόμου βρίσκεται στὸ ἀρχικὸ τῆς περιβάλλον. Θὰ μπορούσε νὰ ὑποθεθεῖ ὅτι κάποια ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ποῦ βρέθηκαν ἐδῶ λειτούργησαν σὲ συνάφεια μὲ τὰ ἀγγεῖα τοῦ νότιου τμήματος τῆς αὐλῆς, ἀλλὰ κάτι τέτοιο εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο, καθὼς ἡ ὑπαρξὴ ἀγγείων ἐπὶ καὶ πρὸ τοῦ ἀγωγοῦ θὰ δυσχέραινε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν κυκλοφορία πρὸς τὰ δυτικά. Μιὰ ἄλλη πιθανότητα εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ προϊόντα ἀπορρίψης, ὅταν ὁ διάδρομος καταργήθηκε καὶ ἰσοπεδώθηκε. Ὅπως φαίνεται καὶ σὲ πλείστες ἄλλες περιπτώσεις στὸν οἰκισμὸ, οἱ ἀπορρίψεις συχνὰ περιέχουν ἀγγεῖα σὲ καλὴ διατήρηση, ἀκέραια ἀγγεῖα, καθὼς καὶ ἄλλα εὐρήματα, ὅπως εἰδῶλια (εἰκ. 37 καὶ 38,184)³¹.

Χῶρος IB'

Πρόκειται γιὰ τὸν ἡμιαψιδωτὸ χῶρο μὲ ἐμβαδὸν 4,50 τ.μ., ὁ ὁποῖος ἔχει δημιουργηθεῖ μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ τοίχου 27', ποὺ μείωσε κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τὸ πλάτος τοῦ ἔσω-

25. Για τὴν κατηγοριοποίηση βλ. French 1971, 128-130, 133-136, πίν. 19a. 20a-c. Γιὰ παραδείγματα τῶν τύπων βλ. French 1985, 231. French 2006, πίν. 72,6-11 (Ψ καὶ Ψ/Α), 73,18 (Ψ/Β).

26. Στὸ Λευκαντὶ ὁ τύπος μὲ τὴν ἐπίπεδη ἐπιφάνεια ἀπαντᾷ πρὸ σπάνια (Evely 2006, 268 εἰκ. 5.2,1-4.6.7). Ὅπως σημειώνει ὁ Evely 2000, 108 εἰκ. 47,4-5.8 (grinders-punders), ἐλλείπει χάλκινων σφυρῶν, ἐργαλεῖα σὰν τοὺς τριπτήρες μπορεῖ νὰ καλύπτουν ποικίλες ἀνάγκες.

27. Ἕνας ἄλλος τύπος τριπτήρα/λειαντήρα (ἐργα-

λεῖο μὲ πρὸ ἐπίμηκες σχῆμα) εἶχε βρεθεῖ στὸ δωμάτιο Β τοῦ ἀνατολικοῦ τομέα σὲ συνδυασμὸ μὲ ἓνα τριβεῖο (Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 191 εἰκ. 28).

28. Evely 2000. Πρβ. Evely 2006, 282-283 εἰκ. 5.9,1-2. Δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται καὶ γιὰ καρφιά (πρβ. αὐτόθι 283 εἰκ. 5.9,13).

29. Ἰακωβίδης 1970, 280 εἰκ. 123.4.

30. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 191 εἰκ. 27.

31. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 100 εἰκ. 27,71, 74-75.

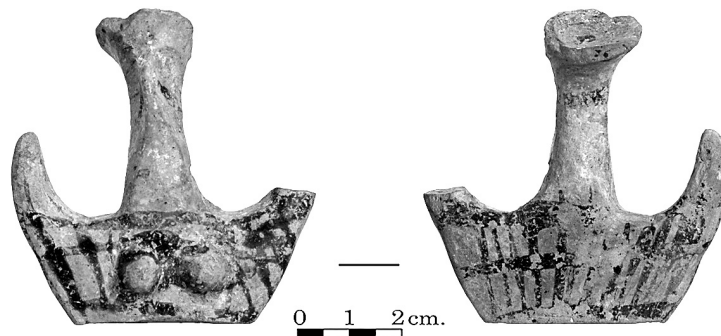

Είκ. 13. Χώρος IB' από ΒΑ. Στο βάθος φαίνεται ο τριγωνικός λίθος και ο πλακοειδής επ' αυτού.

τερικοῦ τμήματος τοῦ διαδρόμου (σχ. 1 καὶ εἰκ. 13). Ἔχει κατασκευαστεῖ ἐπιμελῶς ἀπὸ ἐπιλεγμένους λίθους μεσαίου καὶ μικροῦ μεγέθους, ποὺ ἔχουν τοποθετηθεῖ σὲ διπλὴ σειρὰ καὶ γιὰ τὴ σύνδεσή τους χρησιμοποιήθηκε παχὺ στρώμα λάσπης. Σώζεται σὲ μῆκ. 4,40 μ. καὶ ἔχει κυμαινόμενο πλάτ. ἀπὸ 0,35 ἕως 0,45 μ. Ὁ τοῖχος 27', καμπυλούμενος ἀνατολικά, ἐφάπτεται στὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ τοῖχου 14' τοῦ «δίδυμου» χώρου Γ'-ΙΑ', ἐνῶ στὸ δυτικὸ τοῦ ἄκρο διακόπτεται χωρὶς καμπύλωση καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ συνδέεται μὲ τὸν τοῖχο 19', μῆκ. 1,55 μ. καὶ σωζ. ὑψ. 0,40 μ. ποὺ ἀντιστοιχεῖ σὲ τρεῖς δόμους. Ὁ τοῖχος 19' συνδέει τὸ δυτικὸ σωζόμενο ἄκρο τοῦ τοῖχου 27' μὲ τὴ βόρεια ὄψη τοῦ τοῖχου 14', παρουσιάζοντας αἰσθητὴ ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν ἀπὸ Ν. πρὸς Β. κατεύθυνσή του. Στὸ σημεῖο ἐπαφῆς τῶν δύο τοίχων (τχ. 14' καὶ 19') ἐντοπίστηκε λίθος τριγωνικοῦ σχήματος, διαστ. 0,34x0,27 μ. κατακόρυφα τοποθετημένος ὡς ὀρθοστάτης στὴν ἐσωτερικὴ ΝΔ. γωνία τοῦ χώρου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶχε τοποθετηθεῖ ἄλλος ἐπιλεγμένος λίθος σὲ ὀριζόντια θέση, διαστ. 0,43x0,21 μ. (βλ. εἰκ. 13). Σὲ ἄμεση ἐπαφῆ μὲ τὸν τριγωνικὸ λίθο βρέθηκε ὁ ἄνω κορμὸς εἰδωλίου τύπου Ψ/Β (εἰκ. 14, ὁμ. 274α), τὸ ὁποῖο δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔπεσε ἀπὸ τὸν ὀριζόντιο λίθο, ὅπου εἶχε τοποθετηθεῖ ὡς ἐγκαίνιο³². Τὸ σημεῖο πρόσβασης στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου IB' στὴν τελικὴ του φάση παραμένει ἄγνωστο. Διαπιστώθηκε πάντως ἓνα ἄνοιγμα, στὸ μέσον περιήπου τοῦ μήκους τοῦ τοῖχου 27', τὸ ὁποῖο ἔχει κλειστεῖ μὲ δύο ἀργοὺς κροκαλοπαγεῖς λίθους, ἐγκάρσια τοποθετημένους. Τὸ φράξιμο τοῦ ἀνοίγματος αὐτοῦ εἶχε πραγματοποιη-

32. Πρόκειται γιὰ τὴν τρίτη κατὰ σειρὰ περιήπου ἐγκαίνιο ποὺ ἀποδίδεται στὴ θεμελίωση τοίχων τοῦ συγκροτήματος Ι τοῦ Κοντοπήγαδου (βλ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 111 ἐγκαίνιο στὴ θεμελίωση τῶν τοίχων 14' καὶ 16' τοῦ χώρου ΙΑ'.

Ἐπίσης ἡ πλάκα ποὺ ἐντοπίστηκε στὸ νότιο ἄκρο τοῦ ἀνατολικοῦ τοῖχου τοῦ χώρου Α', ποὺ ἀρχικὰ εἶχε ἐρμηνευθεῖ ὡς κατώφλι θυρίδας, μᾶλλον προοριζόταν γιὰ τὴν ἀπόθεση ἐπ' αὐτῆς κάποιου ἀντικειμένου ὡς ἐγκαίνιο, ἴσως εἰδωλίου.

Εἰκ. 14. Εἰδῶλιο τύπου Ψ/Β ἀπὸ τὸν ἡμιαψιδωτὸ χῶρο IB'.

ηθεῖ στὸ πλαίσιο τῶν μετασκευαστικῶν ἐργασιῶν τοῦ συγκροτήματος πρὶν τὴν τελικὴ του φάση. Θὰ πρέπει τέλος νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χῶρου IB', ὅπως καὶ τῶν περισσοτέρων χῶρων τοῦ συγκροτήματος I, δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ, ὁπότε καὶ τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα δὲν εἶναι πλήρη. Πραγματοποιήθηκε ὡστόσο δοκιμαστικὴ ἔρευνα στὸν χῶρο IB', μὲ τὴν ὁποία διαπιστώθηκαν τρία ἐπάλληλα, λεπτὰ στρώματα δαπέδου ἀπὸ πατημένο χῶμα μὲ ἄφθονο χαλίκι καὶ ὄστρακα. Δὲν διευκρινίστηκε ὅμως ἂν ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στὴν περίοδο χρήσεως τοῦ χῶρου IB' ἢ ἂν προϋπήρχαν στὸν διάδρομο καὶ στὴ συνέχεια ἐνσωματώθηκαν στὸν νέο χῶρο.

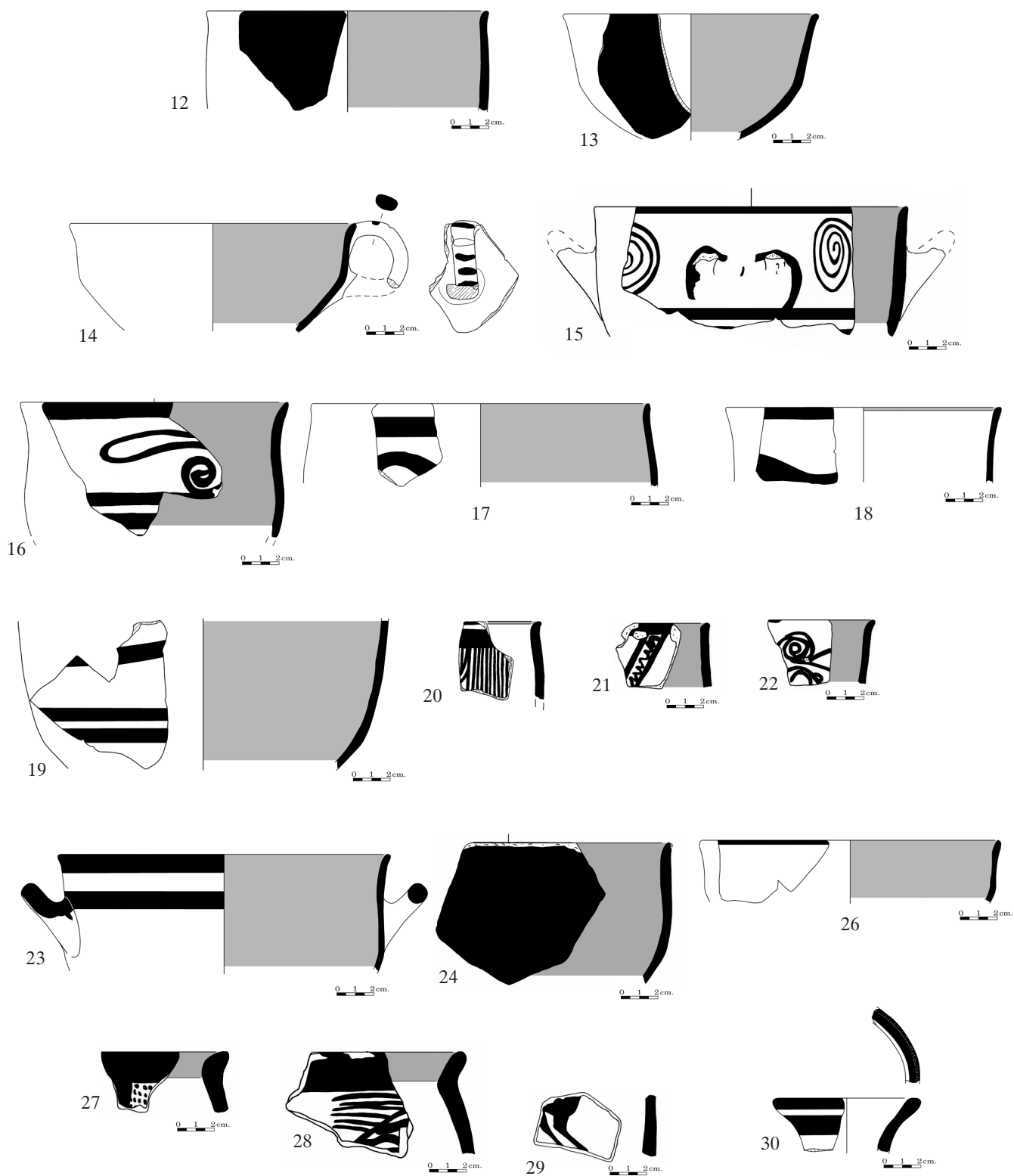
Εὐρήματα

Ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χῶρου IB' δὲν προέρχονται ἀκέραια ἀγγεῖα, ποὺ ἐνδεχομένως θὰ παρείχαν κάποιες ἐνδείξεις γιὰ τὴ χρήση του. Τὸ ὑλικὸ εἶναι σὲ μεγάλο ποσοστὸ ἀποσπασματικὸ, ἐνῶ λίγα εἶναι τὰ ὄστρακα ποὺ διατηροῦν μεγάλο τμῆμα τοῦ προφίλ τους. Ἡ κεραμικὴ ἀπὸ τὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις τοῦ χῶρου χρονολογεῖ τὴν τελικὴ χρῆση τῆς κατασκευῆς στὴν ΥΕ IIIΓ πρώιμη. Ἐνα χεῖλος μὲ λαβὴ πιθανότατα ἀνήκει σὲ κύλικα μὲ γωνίωση FS 267 (εἰκ. 15,14). Ὁ γραπτὸς διάκοσμος τοῦ ἀγγείου μὲ τὴν ἄβαφη ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καὶ τὴν ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ πλευρὰ εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς περιόδου³³. Ἐπίσης καὶ οἱ ἐγκάρσιες πινελιὲς στὴ λαβὴ ἀπαντοῦν κυρίως σὲ κυάθους αὐτῆς τῆς περιόδου³⁴. Ἡ κεραμικὴ ἀπὸ τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ χῶρου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθεῖ μὲ ἀκρίβεια, καθὼς τὰ περισσότερα διαγνωστικὰ ὄστρακα εἶναι ὀλόβαφα. Χαρακτηριστικά, ἀναφέρονται ὄστρακα ὀλόβαφων σκύφων καὶ ἄλλων ἀνοιχτῶν ἀγγείων, ὅπως εἶναι τὸ χεῖλος πιθανὸν κυάθου μὲ ἐλαφρὰ γωνίωση στὸ κάτω τμῆμα τοῦ ὀστράκου (εἰκ. 15,12-13)³⁵. Ἡ χρονολόγηση τῶν ὀστράκων αὐτῶν στὴν ΥΕ IIIΒ ἢ

33. Mountjoy 1999, 561 εἰκ. 205,287 (Θορικός).

34. Αὐτόθι 575 εἰκ. 212,366 (κύαθος FS 215). 577 εἰκ. 213,380-381 (κύαθος FS 289).

35. Ἐνίοτε σχηματίζουν καὶ οἱ κύαθοι FS 215 γωνίωση στὸ κάτω τμῆμα τοῦ ἀγγείου (αὐτόθι 561 εἰκ. 205,285). Καὶ οἱ σκύφοι μποροῦν νὰ σχηματίζουν

Εἰκ. 15. Κεραμική ἀπὸ τὶς κατώτερες ἐπιχρώσεις τοῦ χώρου ΙΒ' (12-14) καὶ ἀπὸ τὸ κατώτερο μυκηναϊκὸ στρώμα τοῦ χώρου Λ' (15-30).

τὴν ΥΕ ΠΙΒ2 δὲν ἀποκλείεται, καθὼς ὀλόβαφα ἀνοιχτὰ ἀγγεῖα, ὅπως κύλικες μὲ γωνίωση FS 267, σκύφοι, ὑψίποδες σκύφοι ἀκόμα καὶ ἡμισφαιρικές κύλικες, φαίνεται νὰ συνεχίζουσαν ἀδιάκοπα στὸ Κοντοπήγαδο ἀπὸ τὴν ΥΕ ΠΙΑ2 καὶ ἐξῆς³⁶. Ἄλλωστε οἱ ὀλόβαφοι σκύφοι ἀποτελοῦν ἓνα ἀπὸ τοὺς συχνότερους κεραμικοὺς τύπους σὲ διάφορα σύνολα τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκατάστασης³⁷. Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι, καθὼς ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθοῦν μὲ ἀσφάλεια τὰ κατώτερα δάπεδα στὴν κατασκευὴ IB'. Δὲν ἀποκλείεται ἡ ἔκταση ποὺ καταλαμβάνει ὁ χώρος IB' ἀρχικὰ νὰ ἀποτελοῦσε τμῆμα τοῦ διαδρόμου καὶ τὰ δάπεδα ποὺ ἐντοπίστηκαν στὴ δοκιμαστικὴ τομὴ νὰ ἀποτελοῦν παλαιότερες φάσεις τοῦ διαδρόμου. Χρονολογικὰ τὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὰ παλαιότερα στρώματα τοῦ διαδρόμου καὶ τοῦ χώρου IB' συμπίπτει σὲ μεγάλου βαθμοῦ, δεδομένου ὅτι καὶ στὸν διάδρομο βρέθηκαν ὀλόβαφοι σκύφοι καὶ ὀλόβαφοι μόνωτοι σκύφοι ποὺ δὲν ἀποκλείουν μιὰ χρονολόγηση στὴν ΥΕ ΠΙΒ (εἰκ. 10,1-2).

Περίκλειστη αὐλὴ / χώρος Α'

Πρόκειται γιὰ τὸν τετράγωνο χώρο, μὲ πλευρὰ περὶ τὰ 6,50 μ. καὶ ὠφέλιμη ἔκταση ἄνω τῶν 42 τ.μ., ὁ ὁποῖος βρῖσκεται στὸ ΒΔ. ἄκρο τοῦ συγκροτήματος I (βλ. εἰκ. 6). Ἀνατολικὰ καὶ νότια ὀρίζεται ἀπὸ μεσοτοιχοῦς (τχ. 9' καὶ τχ. 10'), ἐνῶ βόρεια καὶ δυτικὰ ὀρίζεται ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ περιβόλο τοῦ συγκροτήματος (τχ. 2' καὶ τχ. 11'), κατὰ τι πλατύτερο ἀπὸ τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους. Οἱ τοῖχοι, κατασκευασμένοι ἀπὸ ἀργοὺς λίθους μεγάλου καὶ μεσαίου μεγέθους μὲ συνδετικὸ ὑλικὸ τῆ λάσπη, διατηροῦνται σὲ ὕψος δύο ἕως πέντε δόμων, 0,30 ἕως 0,55 μ., μὲ κυμαινόμενο πλάτος ἀπὸ 0,40 ἕως 0,50 μ. Οἱ τοῖχοι τῆς περίκλειστης αὐλῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ ΒΔ. γωνία τῆς, σώζονται σὲ ὅλο σχεδὸν τὸ μῆκος τους. Ἄνοιγμα εἰσόδου μὲ μονολιθικὸ κατώφλι ὑπάρχει μόνον στὸ κέντρο περιήτου τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου (τχ. 9') τῆς αὐλῆς, μέσῳ τοῦ ὁποῖου ἐπικοινωνοῦσε ἐσωτερικὰ μὲ τὸ δωμάτιο Β'. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ὑπῆρχε ἄνοιγμα εἰσόδου στὴ ΝΑ. γωνία τῆς αὐλῆς, ὅπου διαπιστώθηκε ἡ σύγχρονη καταστροφή, ὅπως ἀντίστοιχα καὶ στὴ ΝΔ. γωνία τῆς ποὺ φαίνεται ὅτι καταργήθηκε στὸ πλαίσιο μετασκευῶν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐντοπίστηκαν κατὰ χώραν ἀσφαλῆ στοιχεῖα γιὰ δεύτερο ἄνοιγμα εἰσόδου τοῦ χώρου αὐτοῦ καὶ ἐπειδὴ ἐπίσης δὲν ἐντοπίστηκαν ἴχνη ὑποστυλωμάτων ποὺ θὰ δικαιολογοῦσαν τὴ στέγασή του, ὁ χώρος Α' χαρακτηρίστηκε ἐξ ἀρχῆς ὡς μεγάλη αὐλὴ, περίκλειστη καὶ ὑπαίθρια. Ὁ ὠφέλιμος χώρος τῆς αὐλῆς, οἱ περιμετρικοὶ τοῖχοι καὶ ὁ περιβάλλον χώρος εἶχαν μπαζωθεῖ μὲ χῶμα, διαλυμένες ὠμές πλίνθους, λίθους καὶ πλάκες, τουτέστιν οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ποὺ

γωνίωση στὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός τους κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΓ πρόωμη (αὐτόθι 281 εἰκ. 95,177), ἀλλὰ ἡ κλίση τοῦ ὀστράκου μάλλον ὑποδηλώνει κύαθο.

36. Αὐτόθι 542 εἰκ. 196,204 (σκύφος. ΥΕ ΠΙΑ2). 551 εἰκ. 200, 244 (FS 267. ΥΕ ΠΙΒ1).

37. Καρδαμάκη 2011, 226. 234 εἰκ. 6.

προήλθε από παλαιότερες καταστροφές του συγκροτήματος Ι, καθώς και από την καταστροφή της ίδιας της περικλειστής αύλης, που δεν ξαναχρησιμοποιήθηκε μετά το μπάζωμα, όπως και ολόκληρος ο δυτικός τομέας. Στον χώρο της αύλης έντοπίστηκε ένα μόνο στρώμα δαπέδου από σκληρό καστανό χῶμα, καλά πατημένο, το οποίο διατηρούνταν αποσπασματικά κατά τόπους και είχε άμεση σχέση με το χαμηλότερο διαπιστωμένο δάπεδο του δωματίου Β' και το κατά χώραν κατώφλι που τα συνδέει. Το στρώμα του δαπέδου της αύλης διατηρήθηκε σε καλή κατάσταση κυρίως στον νοτιοανατολικό τομέα του χώρου, επειδή στην περιοχή αυτή είχαν συσσωρευτεί έπιχώσεις και διαλυμένες πλίνθοι, χωρίς πλάκες και άλλα σκληρά οικοδομικά υλικά που θα κατέστρεφαν την επιφάνειά του. Οι έπιχώσεις αυτές λειτούργησαν ως στρώμα προστασίας του δαπέδου, επί του οποίου διασώθηκαν και τρεις στενές λωρίδες ανοιχτόχρωμου κμιλοχώματος που σαφώς ξεχώριζαν στο σκουροκάστανο στρώμα του. Οι λωρίδες από κμιλόχωμα, πλάτ. 0,07 μ., ήταν παράλληλες μεταξύ τους, αλλά η έρμηνεία τους παραμένει άδιευκρίνιστη. Δεν αποκλείεται να πρόκειται για ύπολείμματα κατασκευών από άψητο πηλό, όπως δεν αποκλείεται οι ανοιχτόχρωμες λωρίδες να είχαν κάποια άλλη χρήση³⁸. Καλή ήταν η διατήρηση του δαπέδου και στον βορειοανατολικό τομέα της αύλης. Στη γωνία του τομέα αυτού, μία άρκετά ευρύχωρη κυκλωτερής περιοχή με έμβαδόν 9,20 μ. περικλειόταν πρόχειρα από μια σειρά τυχαίων λίθων, καμπύλης πορείας, η οποία άφηνε μικρά ανοίγματα πρόσβασης στο ΒΑ. και το ΝΔ. της άκρο (βλ. σχ. 1 και εικ. 6). Στον δυτικό έν γενει τομέα της αύλης, που αποτελεί ύψομετρικά το χαμηλότερο επίπεδο του οικοδομημένου χώρου του συγκροτήματος Ι λόγω της θέσης του, παρατηρήθηκε και η μεγαλύτερη συγκέντρωση οικοδομικού υλικού. Πλάκες και λίθοι διαφόρων μεγεθών «σπρώχθηκαν» στον τομέα αυτόν και κατέστρεψαν το υπάρχον στρώμα του χωματινού δαπέδου, διαπερνώντας ακόμα και το υπόστρωμά του, το οποίο έδραζόταν επί του κροκαλοπαγούς φυσικού. Η εικόνα αυτή διαπιστώθηκε σε όλη την έκταση του βορειοδυτικού τομέα, ο οποίος προσδιορίζεται από τα τοιχάρια 23' και 23'α και τη νοτιή ευθεία του προς τα δυτικά, αλλά διαπιστώθηκε και στον ΝΔ. τομέα της αύλης, μέχρι και τον τοίχο 10'. Ο νοτιοδυτικός τομέας της αύλης χαρακτηρίζεται από τον σκαπτό πεταλόσχημο χώρο, που προαναφέρθηκε (βλ. σχ. 4 και σχ. 1). Στο τελευταίο στρώμα έπιχώσης που κάλυπτε τον φυσικό βράχο και συνέπιπτε με το υπόστρωμα του δαπέδου του ΝΔ. τομέα της αύλης, παρατηρήθηκε παρόμοια συσσώρευση λίθων και πλακών. Το δάπεδο της αύλης, έντοπίστηκε 0,10 μ. ψηλότερα από το χείλος της πεταλόσχημης κατασκευής και ήταν στρωμένο πάνω στο κροκαλοπαγές, σκληρό φυσικό έδαφος. Διαπιστώθηκε επίσης ότι στη ΝΔ. γωνία της αύλης το δάπεδο είχε στρωθεί κατ' ευθείαν επάνω στα ύποκείμενα πρωτοελλαδικά οικοδομικά κατάλοιπα. Ο πεταλόσχημος χώρος, μήκ. 3,50 μ., πλάτ. 2,20 μ. και βάθ. 0,58 μ. κατά μέσον όρο, είχε

38. Με αντίστοιχες λωρίδες κμιλοχώματος είχε δημιουργηθεί στο δάπεδο του χώρου Στ', του βόρειου δηλαδή διαδρόμου του συγκροτήματος Ι, ορθογώνιο

ένδοδαπέδιο πλαίσιο, έναντι της άσαμίνθου ΙΙΙ (βλ. Καζά-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 185).

σκαφθεῖ στὸν κροκαλοπαγῆ βράχο τῆς περιοχῆς ποὺ ἐξασφάλιζε σχετικὴ στεγανότητα. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ πεταλόσχημου χώρου δείχνει νὰ φέρει ἐπένδυση ἀπὸ μονὴ σειρὰ πλακοειδῶν ἐπιλεγμένων λίθων, ἐπιμελοῦς, σχεδὸν ἰσοδομικῆς κατασκευῆς ποὺ ἐντοπίστηκε σὲ μῆκ. 2,85 μ. (σχ. 4). Στὴν πραγματικότητα ὁ στενὸς αὐτὸς τοῖχος συνδέεται ὀργανικὰ μὲ ἓνα πρωτοελλαδικὸ τοῖχο (τχ. 30') καὶ μόνο συμπτωματικὰ κάλυπτε ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ τοίχωμα τοῦ σκαπτοῦ πεταλόσχημου χώρου. Ὁ πεταλόσχημος σκαπτὸς χώρος βρέθηκε πλήρως ὁμοιογενοῦς καστανῆς ἐπίχωσης μὲ λίγα ὄστρακα, κυρίως κυλίκων (εἰκ. 18). Στὴ γωνία ποὺ νοητὰ ὀρίζεται ἀπὸ τὴ βόρεια ὄψη τοῦ τοίχου 10' καὶ τὴ μονὴ σειρὰ τῶν λίθων, ἀλλὰ σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τοὺς λίθους αὐτοῦς, διαπιστώθηκε μία λιθοπερίβλητη κατασκευή, ἡ ὁποία χαρακτηρίστηκε ὡς φρεάτιο. Τρεῖς μεγάλες πλάκες, ἐπεξεργασμένες στὴ μία πλευρὰ τους, εἶχαν συναρμολογηθεῖ δημιουργώντας ἐσωτερικὰ αὐλάκα τετράγωνης διατομῆς, πλάτ. 0,30 μ. Ἀμέσως νοτιότερα τῶν συναρμολογημένων λίθων διέρχεται ὁ τοῖχος 10', ποὺ ὅπως ἀναφέρθηκε διασώζει στὸ σημεῖο αὐτὸ ἓνα μόνο λίθο, κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο διαπιστώνεται τὸ πίοσχημο κενὸ τοῦ ἀγωγοῦ, διαστ. 0,44×0,28 μ.³⁹ Ἐπειδὴ ὅμως στὸν περιβάλλοντα χώρο τους διαπιστώθηκε ἐκτεταμένη διατάραξη ἀπὸ τὴν ἰσοπέδωση καὶ οἱ πλάκες κάλυψης τοῦ ἀγωγοῦ εἶχαν μετακινηθεῖ, δὲν σωζόταν τὸ σημεῖο σύνδεσης τοῦ ἀγωγοῦ μὲ τὴ λίθινη κατασκευὴ τῶν τριῶν πλακῶν. Στὸ κέντρο περιπίου τοῦ πυθμένα τοῦ πεταλόσχημου σκαπτοῦ χώρου ἐντοπίστηκε ὠοειδῆς σχηματισμὸς, διαστ. 0,50×0,65 μ., ἀπὸ μικροῦ καὶ μεσαίου μεγέθους λίθους. Οἱ λίθοι αὐτοὶ ἴσως στήριζαν κάποια κατασκευὴ ἢ σκεῦος, χωρὶς νὰ ἔχουν διατηρηθεῖ ἴχνη τους. Συνεκτιμώντας τὰ παραπάνω στοιχεῖα καὶ εὐρήματα, ὅπως τὴν ἐπίχωση τοῦ πεταλόσχημου χώρου μὲ τὰ ἐλάχιστα ὄστρακα, τὸ ὀρθογώνιο κενὸ κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο 10', τὴ λίθινη κατασκευὴ/φρεάτιο καὶ τὸν ἐπίγειο πλακοσκεπῆ ἀγωγό, ὁ σκαπτὸς χώρος ἐρμηνεύτηκε ὡς δεξαμενὴ. Ἡ κατασκευὴ τῆς φαίνεται ὅτι ἐξυπηρετοῦσε τὴ συγκέντρωση τῶν ὀμβρίων μὲ πῆλινους ἀγωγοὺς ἀπὸ τὶς στέγες τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος I, ἐνῶ τὴν ἀπορροή τους ἐκτὸς τοῦ συγκροτήματος ἀναλάμβανε ὁ πλακοσκεπῆς ἐπίγειος ἀγωγός. Τμήματα πῆλινων ἀγωγῶν βρέθηκαν σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου. Στὴν αὐλὴ/χώρο Λ' τοῦ ΒΔ. ἄκρου τοῦ συγκροτήματος I, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα, δὲν βρέθηκαν ἄλλα εὐρήματα ποὺ θὰ δήλωναν μὲ σχετικὴ ἀσφάλεια τὴ χρήση του. Ὡστόσο ἡ περιοχὴ ποὺ περικλείεται μὲ τὴν καμπύλη σειρὰ τῶν λίθων στὴ ΒΑ. πλευρὰ, ὁ σκαπτὸς πεταλόσχημος χώρος ποὺ ἐρμηνεύτηκε ὡς δεξαμενὴ καὶ ἡ δυνατότητα ἐσωτερικῆς ἐπικοινωνίας τῆς αὐλῆς, συνιστοῦν χαρακτηριστικὰ προστατευόμενου χώρου. Ἐνδεχομένως ἐντὸς αὐτοῦ νὰ πραγματοποιοῦνταν οἰκοτεχνικὲς ἢ ἐργαστηριακὲς δραστηριότητες ὑπὸ ἔλεγχο καὶ παράλληλη προστασία. Δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ προσωρινὴ φύλαξη διαφόρων ἀντικειμένων ἢ προϊόντων στὴν περιβαλλόμενη μὲ λίθους ΒΑ. γωνία, μέχρι τὴ μετακίνηση καὶ διάθεσή τους ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ συγκροτήματος. Εἶναι ἐπίσης πιθανὸν τὰ ὀμβρία ποὺ συγκεντρώνονταν στὴ δεξαμενὴ νὰ χρησιμοποιοῦνταν ἀποκλει-

39. Παρόμοιο κενό, σὰν αὐλάκι ἀγωγοῦ, διαπιστώθηκε στὴ ΒΑ. γωνία τοῦ δωματίου Ε τοῦ συγκροτήματος I, τὸ ὁποῖο κατέληγε στὴ λιθόκτιστη θήκη μὲ

τὸν μεγάλο πιθαμοφρέα (βλ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 181 καὶ εἰκ. 17).

στικά για οικιακή χρήση, για τὸ πλῦσιμο δηλαδή παντὸς εἶδους οἰκοσκευῆς, στὸ πλαίσιο τῶν πολυπληθῶν συγκεντρώσεων ποὺ ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸ συγκρότημα Ι τοῦ Κοντοπήγαδου.

Εὐρήματα

Ἴσοπέδωση τοῦ χώρου - κεραμικὴ ἀπὸ τὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις (ὄμ. 101)

Στὸν χῶρο Λ' βρέθηκε ἡ μεγαλύτερη συγκέντρωση ὀστράκων τοῦ ΒΔ. τομέα. Συνολικὰ καὶ ἀπὸ ὅλες τὶς ἐπιχώσεις τοῦ χώρου καταγράφηκαν 1.023 διαγνωστικὰ καὶ 4.700 ὄστρακα ἀπὸ σώματα ἀγγείων. Τὸ στρώμα ποὺ κάλυπτε ἓνα λεπτὸ δάπεδο καὶ συνδέεται μὲ τὸ μπάζωμα καὶ τὴν ἰσοπέδωση τοῦ χώρου, ἀπέδωσε μικρὰ ὄστρακα. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρεται ὅτι τὰ χεῖλη τῶν ἀγγείων σπάνια σώζονται σὲ ποσοστὸ ἀνώτερο τοῦ 10%. Χρονολογικὰ ἡ κεραμικὴ ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο στρώμα παρέχει τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ πρῶμη ὡς *terminus post quem* γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ στρώματος καὶ τὴν ἰσοπέδωση τοῦ χώρου. Ἐντοπίστηκαν τμήματα ὀλόβαφων ἀγγείων, ὅπως σκύφων FS 284, κυλίκων μὲ γωνίωση FS 267 καὶ πιθανότατα ὑψίποδων σκύφων FS 305⁴⁰. Οἱ σκύφοι εἶναι σπάνια γραπτοί, ἐνῶ στὰ συχνότερα διακοσμητικὰ θέματα ποὺ ἀναγνωρίστηκαν ἀνήκει ἡ κυματοειδῆς ταινία FM 53⁴¹. Πιθανὴ εἶναι καὶ ἡ παρουσία κωνικῆς κύλικας FS 274 μὲ γραμμικὸ διάκοσμο, ἐνδὸς ἀπὸ τοὺς ὑστερότερους κεραμικοὺς τύπους τοῦ Κοντοπήγαδου μὲ τὰ συχνότερα παράλληλα νὰ χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ ΙΙΙΓ πρῶμη⁴². Μεταξὺ τῶν ὀστράκων τῆς γραπτῆς λεπτόκοκκης κεραμικῆς ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τμήματα δύο μεγάλων κυλινδρικών ἀλαβάστρων (εἰκ. 17,48-49). Ἀπὸ τὸ ἓνα σώζεται ἡ μία ἀγκυλωτὴ λαβὴ καὶ μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μὲ ἀσφάλεια μὲ τὸν τύπο τοῦ κυλινδρικοῦ ἀλάβαστρού FS 98 ποὺ φέρει τὶς λαβὲς τῶν κρητικῶν πυξίδων⁴³. Ἡ διακόσμηση τοῦ ἀγγείου παραμένει λόγῳ τῆς ἐλλιποῦς διατήρησής του ἀδιάγνωστη. Κυλινδρικὰ ἀλάβαστρα μὲ ἀγκυλωτὲς λαβὲς FS 98 ἀποτελοῦν διαγνωστικὸν τύπον τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ πρῶμης 1, ποὺ συνδέεται στενὰ μὲ τὴν κεραμικὴ παράδοση τῆς Ἀθήνας κατὰ τὴν περίοδο αὐτῆ⁴⁴. Ἐκπροσωπεῖται δὲ πολὺ καλὰ στὸ Κοντοπήγαδο⁴⁵. Παρόμοια ἀλάβαστρα ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὸ Λευκαντί, ἀλλὰ σὲ στρώματα τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ μέσης⁴⁶. Ἀσυνήθιστες εἶναι ὡστόσο οἱ ἀναλογίες τοῦ ἀλάβαστρού ἀπὸ τὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις τοῦ χώρου Λ', τοῦ ὁποῦ τοῦ ὕψος σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ περισσότερα

40. Πρβ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 234 εἰκ. 6, σ. 238 εἰκ. 8,31-36, σ. 245 εἰκ. 12,75-77.

41. Πρβ. αὐτόθι 236 εἰκ. 7,23.

42. Popham κ.ἄ. 2006, 138. Βλ. ὅμως καὶ ἓνα δίσκο ἀπὸ τὸν Θεορικό: Mountjoy 1995, 205 εἰκ. 5,59, σ. 206 καὶ Rutter 2003, 197, 209, εἰκ. 9,8. 10. Γιὰ τὴν κωνικὴ κύλικα στὸ Κοντοπήγαδο βλ. Καρδαμάκη 2011, 222-223 καὶ Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 168

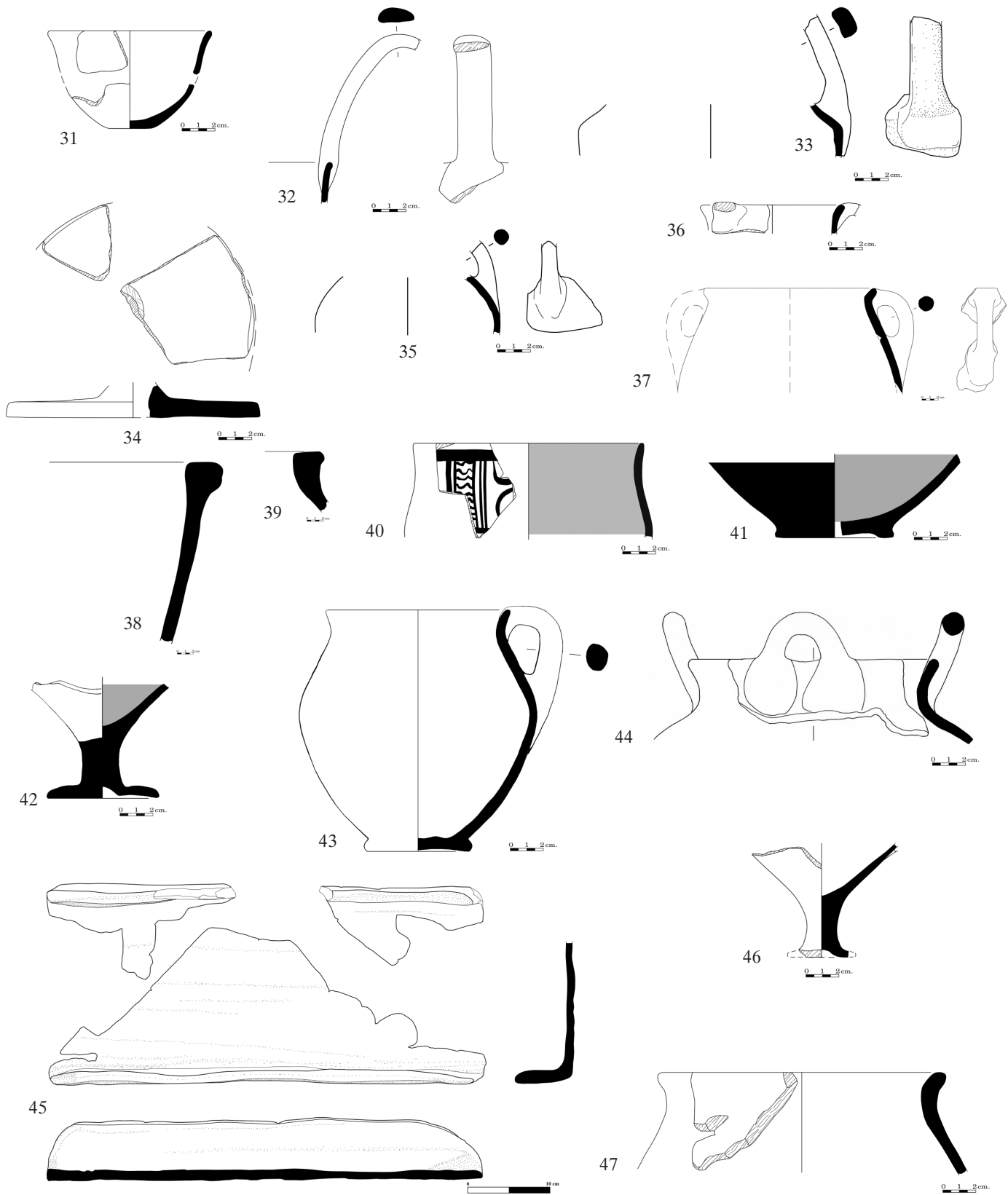
εἰκ. 11,33.

43. Popham κ.ἄ. 2006, 165.

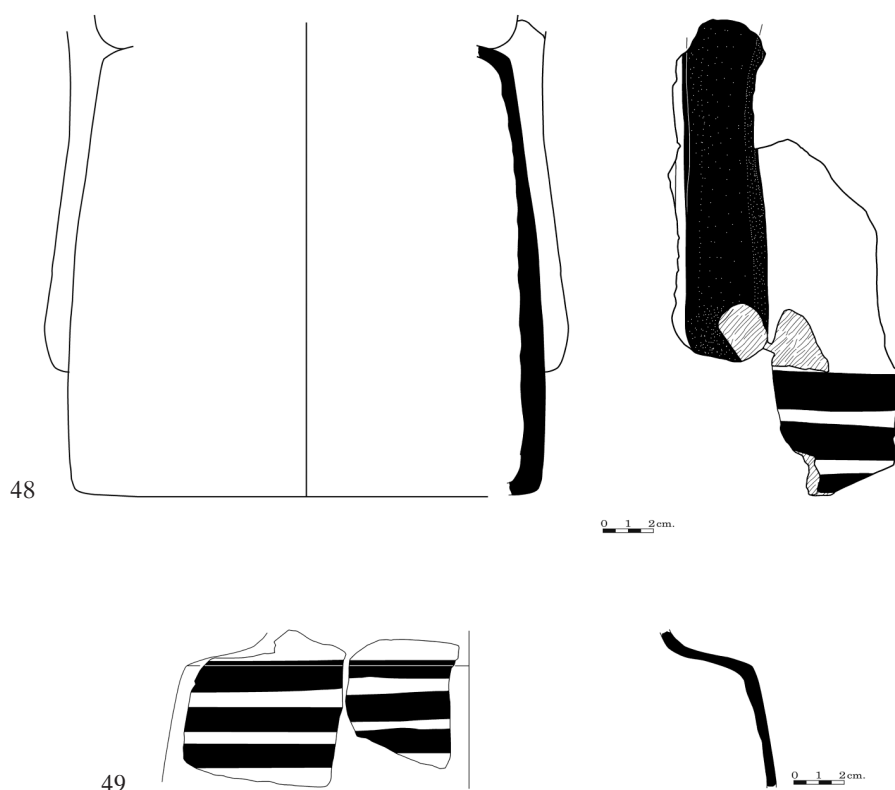
44. Mountjoy 1999, 557 εἰκ. 203, σ. 274-276, 558. Ἡ Mountjoy τὰ ἀποδίδει σὲ συγκεκριμένο ἐργαστήριο τῆς Ἀθήνας.

45. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 250 εἰκ. 15, 102.

46. Popham κ.ἄ. 2006, 165, 215 εἰκ. 2.40,4.

Εἰκ. 16. Κεραμικὴ ἀπὸ τὸ κατώτερο μυκηναϊκὸ στρώμα τοῦ χώρου Λ' (31-39), ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Λ' (40-45) καὶ ἀπὸ τὸ στρώμα πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Λ' (46-47).

Εικ. 17. Κεραμική από τις ανώτερες επιχώσεις του χώρου Λ' (48-49).

γνωστά παράλληλα είναι μεγαλύτερο από τη μέγιστη διάμετρο του σώματος⁴⁷. Το δεύτερο κυλινδρικό αλάβαστρο (εικ. 17,49) φαίνεται ότι έφερε αποκλειστικά γραμμικό διάκοσμο, αν και κάποιου άλλου είδους διακόσμηση στο κατώτερο τμήμα του άγγείου πάνω από τη βάση πιθανώς να μην σώζεται⁴⁸. Οί λαβές του άγγείου δεν διατηρούνται, αλλά το μεγάλο του μέγεθος και ο κοντός λαίμδος παραπέμπουν περισσότερο στον τύπο με τις άγκυλωτές λαβές⁴⁹, παρά σε άλλο τύπο κυλινδρικού αλαβάστρου, όπως π.χ. με λαβές επί του ώμου (FS 96-97)⁵⁰.

Δάπεδο

Άναλογικά με το μεγάλο μέγεθος του χώρου, τα άγγεϊα που σώζονται σε καλή κατάσταση είναι ελάχιστα. Μόνο το 20% των διαγνωστικών οστράκων (χείλη/βάσεις) σώζει

47. Πρβ. Mountjoy 1999, 557 εικ. 203,274-276.

48. Πρβ. αυτόθι 557 εικ. 203,274.

49. Αυτόθι 557 εικ. 203,274-276.

50. Πρβ. αυτόθι 557 εικ. 203,273 για κυλινδρικό αλάβαστρο FS 94 μεγάλου μεγέθους, όπως τα αλάβαστρα FS 98.

πάνω ἀπὸ τὸ 10% τῆς συνολικῆς διαμέτρου. Ἀξίζει δὲ νὰ σημειωθεῖ ὅτι μόνο τὸ 6% τῶν διαγνωστικῶν ὄστράκων ἀντιστοιχεῖ σὲ ὄστρακα μεγάλου μεγέθους, ἐνῶ τὰ μικροῦ μεγέθους ὄστρακα καταλαμβάνουν τὸ 70% τοῦ συνόλου. Σχεδὸν ἀκέραια σώζονται μαγειρικὴ χύτρα καὶ πῆλινος ἀγωγός. Ὁ ἀγωγός βρέθηκε ἐπὶ τοῦ δαπέδου στὸν ΝΑ. τομέα τῆς αὐλῆς. Ἡ ἀποσπασματικὴ εἰκόνα τοῦ ὑλικοῦ μπορεῖ νὰ ὀφείλεται σὲ ἀναμοχλεύσεις καὶ καθαρισμοὺς ποὺ ἔγιναν στὸν χῶρο πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴ ἐγκατάλειψη καὶ ἰσοπέδωσή του. Ἐπίσης ἓνα τμῆμα τοῦ ὑλικοῦ εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἀπορρίψεις ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἤδη κατὰ τὴ διάρκεια χρήσης τοῦ χώρου. Τὸ καλύτερα σωζόμενο ἀγγεῖο, μία μόνωτη μαγειρικὴ χύτρα FS 65, βρέθηκε ἐντὸς τοῦ κυκλοτεροῦς χώρου τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς περικλειστῆς αὐλῆς (εἰκ. 16,43). Ἡ χύτρα εἶναι τροχήλατη καὶ φέρει ἴχνη καύσης ἀπὸ τὴ χρήση, σχεδὸν σὲ ὀλόκληρη τὴν ἐξωτερικὴ τῆς ἐπιφάνεια. Φέρει λαβὴ κυκλικῆς διατομῆς, κοντὸ λαμῶ με ἀδιαμόρφωτο χεῖλος καὶ ἔξω νεύουσα βάση⁵¹. Μὲ χωρητικότητα περίπου 1.5 λίτρου⁵² ἡ χύτρα τοῦ χώρου Λ' ἀνήκει σὲ μιὰ ὁμάδα μαγειρικῶν σκευῶν μεσαίου μεγέθους, ποὺ ἀπαντᾷ σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ συγκροτήματος I καὶ τῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκατάστασης⁵³. Σύμφωνα μετὰ τὴν ἕως τώρα μελέτη τοῦ ὑλικοῦ, οἱ ντόπιες τροχήλατες μαγειρικῆς χύτρες παράγονταν σὲ μεσαῖα καὶ μικρὰ μεγέθη, μέσης χωρητικότητας ἐνδὸς ἕως δύο λίτρων. Σὲ ἀντίθεση μετὰ τὶς χύτρες ἀπὸ τὴν Αἴγινα, τὰ ντόπια μαγειρικὰ σκευῖ ἀπαντοῦν σπάνια σὲ μεγάλα μεγέθη. Τμῆμα ἀπὸ ἓνα ἀκόμη μαγειρικὸ σκεῦος με ἴχνη χρήσης στὴν ἐξωτερικὴ τῆς ἐπιφάνεια βρέθηκε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἴδιου κυκλοτεροῦς χώρου στὴ ΒΑ. γωνία (εἰκ. 16,44). Τὸ δεύτερο μαγειρικὸ σκεῦος ἀποτελεῖ ἓνα πολὺ σπάνιο ἀγγεῖο με ὑπερυψωμένη ὀριζόντια λαβή, κυκλικῆς διατομῆς, τοποθετημένη στὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου. Ἐνα ἀγγεῖο χονδροειδοῦς ποιότητος ἀπὸ τὸ Λευκαντὶ ἔχει δακτυλιόσχημη λαβὴ ἐπὶ τοῦ χεῖλους, ἡ ὁποία ὅμως, σὲ ἀντίθεση μετὰ τὸ ἀγγεῖο τοῦ Κοντοπήγαδου, συνδυάζεται καὶ μετὰ μιὰ κάθετη λαβή⁵⁴. Παρ' ὅλο ποὺ βάσει τῆς παρουσίας τῶν μαγειρικῶν σκευῶν θὰ μπορούσε νὰ ὑποθεθεῖ ὅτι ἐντὸς τοῦ κυκλοτεροῦς χώρου τῆς γωνίας λάμβανε χώρα ἡ προετοιμασία φαγητοῦ ἢ κάποιου ἄλλου εἶδους θερμικῆς ἐπεξεργασίας, δὲν βρέθηκαν ἀνάλογες κατασκευές, ὅπως ἐστῆς ἢ ἴχνη καύσης, ποὺ θὰ δικαιολογοῦσαν αὐτὴ τὴν ἄποψη. Μὲ ἐξαίρεση μιὰ μικρὴ λεπίδα ὀψιανοῦ, δὲν ἐντοπίστηκαν ἄλλα εὐρήματα στὸν χῶρο αὐτό. Ἀπὸ τὴν κεραμικὴ ποὺ ἐντοπίστηκε στὸ στρώμα ἐπὶ τοῦ δαπέδου καταγράφηκαν 163 διαγνωστικὰ ὄστρακα καὶ τμῆματα ἀγγείων. Τὰ περισσότερα ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῆς ἄβαφης λεπτόκοκκης κεραμικῆς (51%), ἀκολουθοῦν αὐτὰ τῆς γραπτῆς λεπτόκοκκης κεραμικῆς (34%), ἐνῶ τὰ ὄστρακα μαγειρικῆς καὶ χονδροειδοῦς κεραμικῆς εἶναι λιγότερα (12% καὶ 2,5% ἀντίστοιχα). Ἡ πλειονότητα τῶν ὄστράκων ἀνήκει σὲ ἀνοιχτὰ ἀγγεῖα. Οἱ ὀλόβαφοι σκύφοι FS 284 ἀποτελοῦν τὸν συχνότερο τύπο τῆς γραπτῆς κεραμικῆς (εἰκ. 16,41),

51. Ροβ. Porpham κ.ἄ. 2006, 208 εἰκ. 233,3.

52. Γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ τῆς περιεκτικότητος ἔχει χρησιμοποιηθεῖ τὸ πρόγραμμα τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βελγίου <http://capacity.ulb.ac.be/index.php?langue=en> (centre de recherches en Archéologie et Patrimoine).

53. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 258 εἰκ. 22. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 88 εἰκ. 19, 23, 34.102.

54. Porpham κ.ἄ. 2006, 215 εἰκ. 2.40,2-3. Τὸ σχῆμα ὅμως τῶν ἀγγείων ἀπὸ τὸ Λευκαντὶ εἶναι διαφορετικὸ, πιδ σφαιρικὸ καὶ με ὑποτυπώδη λαμῶ.

ένω οί διακοσμημένοι είναι σπάνιοι. Ένας σκύφος φέρει κυματοειδή ταινία και ένας άλλος φέρει τρίγλυφο και άντρωπα ήμικύκλια (εικ. 16,40). Ο διάκοσμος του χείλους έξωτερικά, που θυμίζει αυτόν των ύψιπόδων σκύφων FS 305 και η όλόβαφη έσωτερική επιφάνεια του άγγείου άποτελούν χαρακτηριστικά που άπαντούν κυρίως κατά την ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη⁵⁵. Άλλα σχήματα πέραν του σκύφου έμφανίζονται σπάνια έπι του δαπέδου. Άπό αυτά άξιζει νά σημειωθούν γραπτές λεκάνες FS 294/302, κύλικα με γωνίωση FS 267 και έξηρημένο σάμα έξωτερικά (εικ. 16,42) και δύο όστρακα κωνικής κύλικας FS 274. Ο γραπτός διάκοσμος της κύλικας με γωνίωση, όπως και της κωνικής κύλικας, ή όποία φέρει λεπτή γραμμή στο χείλος και όλόβαφη έσωτερική επιφάνεια, παραπέμπουν σε κεραμικούς τύπους της ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμης στο Κοντοπήγαδο⁵⁶. Οί κρατήρες FS 298 είναι σπάνιοι, όπως και οί κύαθοι. Το χείλος μιās άρύταινας FS 236 φέρει στιγμές⁵⁷. Τα περισσότερα όστρακα κλειστών άγγείων, όπως άμφορείς FS 69 και ύδριες, είναι όλόβαφα έξωτερικά. Η άβαφη λεπτόκοκη κεραμική περιλαμβάνει έπίσης περισσότερα άνοιχτά σχήματα, όπως κύλικες με γωνίωση FS 267 (εικ. 16,46), κωνικές κύλικες FS 274 ή κύλικες με ήμισφαιρικό σάμα FS 264, λεκανίδες με γωνίωση FS 295A, λεκάνες FS 294 και άρύταινες FS 236. Τα κλειστά άγγεία σώζονται άποσπασματικά και ή ταύτισή τους δέν είναι άσφαλής. Τα περισσότερα, κατά πάσα πιθανότητα άνήκουν σε ύδριες και άμφορείς. Άπό τη μαγειρική κεραμική ύπερτερούν οί ντόπιες τροχήλατες χύτρες, άλλα και οί χειροποίητες χύτρες άπό την Αΐγινα (εικ. 16,47) έκπροσωπούνται σε καλό ποσοστό (26% της μαγειρικής κεραμικής). Τέλος έντοπίστηκαν λίγα χείλη άσαμίνθων και ένδος πίθου.

Άπό τα ύπόλοιπα εύρηματα του χώρου ιδιαίτερη άναφορά πρέπει νά γίνει στους πήλινους άγωγούς, συνολικά τρεις. Ο καλύτερα σωζόμενος άγωγός βρέθηκε έπι του δαπέδου στον ΝΑ. τομέα του χώρου (εικ. 16,45). Τμήματα ένδος σχετικά καλά σωζόμενου άγωγού βρέθηκαν και στο έσωτερικό της πεταλόσχημης κατασκευής, ένω ακόμα ένα θραύσμα βρέθηκε στο στρώμα που κάλυπτε το δάπεδο του χώρου. Η παρουσία των άντικειμένων αυτών πιθανώς συνδέεται με τη συλλογή ύδάτων (βλ. σ. 20) και ύποδηλώνει τη σχετικά έκτεταμένη χρήση τους όχι μόνο στο συγκρότημα I, άλλα γενικότερα στο Κοντοπήγαδο, καθώς άγωγοί έχουν έντοπιστεί και στα πηγάδια της έργαστηριακής έγκατάστασης (συγκρότημα ΙΙΙ). Οί άγωγοί του χώρου Λ' ένισχύουν την άποψη ότι τα άντικείμενα αυτά άπαντούν ως έπι το πλείστον σε έξωτερικούς χώρους. Συγκεκριμένα, ένας ακόμα καλά διατηρημένος άγωγός βρέθηκε στο βόρειο σκέλος (χώρο ΣΤ') του διαδρόμου στον άνατολικό τομέα του συγκροτήματος, που είχε έρμηνευθεί ως έξωτερικός χώρος⁵⁸, όπως και

55. Σύμφωνα με τον Podzuweit 2007, 30.35-36 αυτή ή διακόσμηση άπαντά άπό την ΥΕ ΙΙΙΒ2. Άπό τη μεταβατική ΥΕ ΙΙΙΒ2/ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη της Mountjoy 1999, 280 εικ. 94,159-160, 164 (Λακωνία).

56. Mountjoy 1999, 561 εικ. 205,287. Rutter 2003, 209 εικ. 9,7-9. Καζά-Παπαγεωργίου κ.ά. 2011, 245 εικ. 12,78-79, σ. 247 εικ. 88. Μία κύλικα με γωνίωση άπό τις Μυκήνες χρονολογείται ίσως στην ΥΕ ΙΙΙΒ2 (French, Taylour 2007, 405 (68-445), άλλα ή στρωματογραφική

συνάφεια του άγγείου δέν είναι ξεκάθαρη (βλ. Kardamaki 2013, 353 σημ. 1592).

57. Καζά-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 86 εικ. 17. Άρύταινες με στιγμές στο χείλος άπαντούν στην Αργολίδα κυρίως κατά την ΥΕ ΙΙΒ περίοδο (Mountjoy 1999, 142 εικ. 35,263-264).

58. Καζά-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 187 εικ. 23,64.

ὁ Λ'. Ὁ ἄγωγος τοῦ χώρου Λ' ἔχει μῆκ. 0,52 μ., πλάτ. 0,24 μ. περίπου καὶ ὕψ. 0,08 μ. Εἶναι κατασκευασμένος ἀπὸ πηλὸ ποῦ δὲν εἶναι ψημένος σὲ ὑψηλὲς θερμοκρασίαις καὶ περιέχει ὀργανικὰ ἐγκλείσματα. Ποιοτικὰ ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἀσαμίνθων⁵⁹. Πήλινοι ἄγωγοι τοῦ ἴδιου τύπου ἐντοπίστηκαν στὸ ἀνατολικὸ καὶ τὸ δυτικὸ ἱερὸ τῆς Φυλακωπῆς, ἀλλὰ μόνο ἓνας ἄγωγος βρέθηκε ἀκέραιος. Οἱ διαστάσεις τοῦ ἀκέραιου ἀγωγοῦ τῆς Φυλακωπῆς⁶⁰ εἶναι παρόμοιαι μὲ τοῦ Κοντοπήγαδου. Ἡ διαφορὰ συνίσταται κυρίως στὸ μεγαλύτερο πλάτος ποῦ ἔχουν οἱ ἄγωγοι τοῦ Κοντοπήγαδου. Σχετικὰ μὲ τοὺς ἄγωγους τῆς Φυλακωπῆς, οἱ Renfrew καὶ Jerry σημειώνουν τὶς ὁμοιότητες μὲ ὑπόγειους τῆς Κρήτης, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείουν τὴν τοποθέτησίν τους σὲ ἐπίπεδη ὄροφῆ γιὰ τὴ συλλογὴ καὶ ἀπομάκρυνση τῶν ὑδάτων⁶¹. Ἐνα σημαντικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴ χρῆση τους στὴν ὄροφῆ εἶναι ὅτι οἱ ἄγωγοι τῆς Φυλακωπῆς, ὅπως καὶ τοῦ Κοντοπήγαδου, δὲν εἶναι κατασκευασμένοι μὲ τρόπο ποῦ νὰ ἐπιτρέπει τὴν σύνδεση ἐπιμέρους τμημάτων. Ἐπίσης οἱ ἄγωγοι τοῦ Κοντοπήγαδου ἐμφανίζονται πάντα μεμονωμένοι, χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι ἀπαιτοῦνταν περισσότερα τοῦ ἑνὸς τεμαχίου γιὰ τὴ λειτουργία τους⁶². Ἡ νεότερη ἔρευνα καταλοίπων στὸ Ἄκρωτήρι καὶ τὴν Κρήτη, ὡστόσο, ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄποψη ὅτι τέτοιοι ἄγωγοι μπορεῖ νὰ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ὡς ὑδρορροὲς σὲ ἐπίπεδες στέγες⁶³. Στὴν Κρήτη ἔχουν βρεθεῖ παρόμοιοι ἄγωγοί. Κάποια παραδείγματα περιλαμβάνουν καὶ ἄγωγους ποῦ τελειώνουν σὲ ἐπίπεδη ἀπόληξη, ἐνῶ συχνὰ φαίνεται ὅτι λειτουργοῦσαν παράλληλα μὲ ἀσαμίνθους⁶⁴. Καθὼς ὑπάρχουν διάφοροι τρόποι χρήσης τῶν ἀγωγῶν μὲ κάθετη ἢ ὀριζόντια κλίση δὲν εἶναι πάντα δυνατὸ νὰ καθορισθεῖ μὲ ἀκρίβεια ὁ τρόπος τοποθέτησίν τους. Στὸ Ἄκρωτήρι καὶ τὴν ἀνατολικὴν Κρήτη πάντως, τοποθετοῦνταν συχνὰ σὲ στηθαῖα τοῦ ὀρόφου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ εἰκονογραφικὲς παραστάσεις καὶ κυρίως ἀπὸ τὰ διαθέσιμα ὁμοιώματα οἰκιῶν τῆς Κρήτης⁶⁵. Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, εἶναι πιθανὸ οἱ ἄγωγοι τοῦ Κοντοπήγαδου νὰ εἶχαν παρόμοια χρῆση, καθὼς ὁ ἄγωγος τοῦ διαδρόμου ΣΤ' βρέθηκε κοντὰ σὲ ἀσαμίνθο⁶⁶. Ἐκτὸς ἑνὸς μικκύλου εἰδωλίου τύπου Ψ, ποῦ βρέθηκε στὸν δυτικὸ τομέα τῆς αὐλῆς, δὲν προέκυψαν ἄλλα εὐρήματα ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ χώρου αὐτοῦ.

Ἐπιχώσεις κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο

Τὸ στρώμα πάχους περίπου 0,05-0,10 μ. ποῦ ἀφαιρέθηκε ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ δαπέδου καὶ χαμηλότερα, περιεῖχε πολὺ μεγάλο ἀριθμὸ ὀστράκων (πίν. 1). Ἡ κεραμικὴ ἀπὸ τὸ στρώμα αὐτὸ εἶναι ἀποσπασματικὴ, ἀλλὰ ἀρκετὰ ὄστρακα σώζονται σὲ μεγάλο μέγεθος

59. Γιὰ περιγραφὴ βλ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 218-219.

60. Atkinson 1904, 61 εἰκ. 57.

61. Renfrew, Jerry 1985, 332, 333, εἰκ. 333, 335. Βλ. Shaw 1971.

62. Γιὰ συστήματα ἀγωγῶν καὶ ὄροφες βλ. Lenuzza 2013, 79-90.

63. Iakovidis 1990, 146-160. Παλυβοῦ 1999. Shaw 2004, 173-188.

64. Βλ. Shaw 2004, 182-183 εἰκ. 7-8, σ. 184-185 εἰκ. 10, σ. 186, 188 γιὰ Γουρνιὰ καὶ Παλαίκαστρο.

65. Lenuzza 2013, 92-93.

66. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 187 εἰκ. 23,64.

	Γραπτή	Άβαφη	Χονδροειδής	Μαγειρική Αίγινας	Μαγειρική τροχήλατη	Σύνολο
Διαγνωστικά	269	309	14	10	24	626
Σώματα	675	2111	16	28	29	2859
Σύνολο	944	2420	30	38	53	3485
Ποσοστό	<5 έκ.: 718	<5 έκ.: 1882	<5 έκ.: 8	<5 έκ.: 24	<5 έκ.: 36	<5 έκ.: 2668
διατήρησης	5-10 έκ.: 216	5-10 έκ.: 528	5-10 έκ.: 13	5-10 έκ.: 11	5-10 έκ.: 13	5-10 έκ.: 781
όστράκων	> 10 έκ.: 10	> 10 έκ.: 10	> 10 έκ.: 9	> 10 έκ.: 3	> 10 έκ.: 4	> 10 έκ.: 36
Προγενέστερα						23
Μεταγενέστερα						
Άδιάγνωστα						
Σύνολο όστράκων						3508

Πίν. 1. Κεραμική από τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου τοῦ χώρου Α' (ὀμάδες).

ἢ διατηροῦν τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ προφίλ τους. Τὸ στρώμα τοῦ δαπέδου εἶχε τοποθετηθεῖ ἀπ' εὐθείας πάνω στὸν φυσικὸ βράχο. Ἡ καλὴ διατήρηση ἀρκετῶν ὀστράκων ὑποδηλώνει ἴσως τὴν ὑπαρξὴ παλαιότερου δαπέδου στὸν χώρο, ποὺ δὲν σώθηκε. Δὲν ἀποκλείεται δηλαδὴ ὁ χώρος νὰ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ σὲ μία πρωιμότερη φάση. Χρονολογικὰ τὸ ὑλικὸ δὲν διαφέρει ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἐντοπίστηκε ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Κάποια ὀστρακα ἀνήκουν στυλιστικὰ στὴν ΥΕ ΠΙΒ2 (εἰκ. 15,20), ἐνῶ τὸ πρωιμότερο ὑλικὸ περιλαμβάνει λίγα ὀστρακα τῆς ΥΕ ΠΙΒ1, ὅπως χεῖλος κύλικας FS 258 μὲ κάθετη πορφύρα. Ὁ σκύφος μὲ τὶς τρέχουσες σπείρες (εἰκ. 15,15) φέρει κάθετο τοίχωμα μὲ ἀπλὸ χεῖλος. Σκύφοι μὲ κάθετο προφίλ εἶναι ἰδιαίτερα συχνοὶ στὴν ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση⁶⁷ καὶ τὴν Ἀττικὴ γενικότερα⁶⁸. Συχνὰ μάλιστα οἱ σκύφοι αὐτοὶ φέρουν στενὴ ζώνη διακόσμησης. Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς σκύφους ποὺ ἔχουν σιγμοειδῆ προφίλ, τὸ σχῆμα αὐτὸ παραπέμπει σὲ ἀγγεῖα πρωιμότερων περιόδων καὶ πιθανότατα ἀποτελεῖ δείγμα τῆς τοπικῆς τεχνοτροπίας κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΒ2⁶⁹. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σκύφους μὲ τὸ κάθετο ἄνω προφίλ καταλήγουν σὲ γωνίωση κάτω ἀπὸ τὶς λαβές. Αὐτοὶ συνιστοῦν σύμφωνα μὲ τὴν Mountjoy ἕναν τύπο σκύφου χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν μεταβατικὴ τῆς ΥΕ ΠΙΒ2/ΥΕ ΠΙΓ πρώιμης ποὺ ἀπαντᾷ σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, ὅπως τὴ Μεσσηνία καὶ Λακωνία⁷⁰. Χαρακτηριστικὰ σχήματα τῆς ΥΕ ΠΙΓ πρώιμης εἶναι οἱ κύαθοι FS 215, οἱ κωνικῆς κύλικες καὶ κύλικες

67. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011.

68. Mountjoy 1999, 561 εἰκ. 205,289-290 (Θορικός).

69. Kardamaki (ὑπὸ δημ.). Πρβ. Mountjoy 1999, 151 εἰκ. 39,293-298 γιὰ σκύφους μὲ σιγμοειδῆ προφίλ

ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα.

70. Mountjoy 1999, 560. Mountjoy 1997, 127, 129 εἰκ. 11.

FS 267 με ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια (εἰκ. 15,26)⁷¹, οἱ ὀλόβαφοι σκύφοι, οἱ σκύφοι με κυματοειδεῖς ταινίες, ὅπως καὶ με ἀντιθετικὲς σπείρες⁷². Οἱ σκύφοι, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ὀλόβαφοι, ἀποτελοῦν τὸ συχνότερο σχῆμα⁷³. Ἄλλα σχήματα, ὅπως κρατῆρες, λεκάνες καὶ ὑψίποδες σκύφοι, εἶναι ἀρκετὰ πιὸ σπάνια. Ἀπὸ τὰ κλειστὰ σχήματα ἀξιῖζει νὰ ἀναφεροῦν στενόλαιμες πρόχοι FS 121 (εἰκ. 15,30), ἓνα σχῆμα ποὺ γενικότερα ἀπαντᾷ σπάνια στὸ Κοντοπήγαδο⁷⁴. Ἐπίσης ἐντοπίστηκαν τμήματα ἀπὸ μικροὺς καὶ σπανιότερα μεγάλους ψευδόστομους ἀμφορεῖς, ταινιωτοὺς καὶ ὀλόβαφους ἀμφορεῖς καὶ ὑδρίες, συχνὰ με ἔντονη αὐλάκωση στὸ ἐσωτερικὸ χεῖλος, ὅλα χαρακτηριστικὰ ἀγγείων κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ πρῶμη. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων τῆς γραπτῆς κεραμικῆς, ἰδιαίτερης μνείας χρῆζουν τρία ὄστρακα κρατῆρων εἰκονιστικοῦ ρυθμοῦ (εἰκ. 15,27-29). Κρατῆρες με εἰκονιστικὴ διακόσμηση ἔχουν ἐντοπιστεῖ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ συγκροτήματος, ὅλα ὡστόσο ἀποσπασματικῆς διατήρησης⁷⁵. Τὸ ἓνα ὄστρακο ἀνήκει σὲ χεῖλος κρατήρα καὶ σώζει τμήμα χαίτης καὶ λαμποῦ ἵππου. Ἡ χαίτη ἀποδίδεται σχηματικὰ με ἀπλὲς γραμμές, ἐνῶ ὁ λαμὸς τοῦ ἵππου φαίνεται ὅτι φέρει γέμισμα ἀπὸ διαγώνιες κυματοειδεῖς γραμμές. Πρόκειται γιὰ κρατήρα με κάθετες λαβές FS 7-10 (εἰκ. 15,28). Τὸ χεῖλος τοῦ κρατήρα τυπολογικὰ παραπέμπει σὲ κρατῆρες τῆς ΥΕ ΙΙΒ1⁷⁶, ἀλλὰ παραδείγματα τοῦ τύπου με τὶς κάθετες λαβές δὲν λείπουν ἀπὸ σύνολα τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ πρῶμης⁷⁷. Πρόκειται γιὰ ἓνα σχῆμα ποὺ σὲ ἀντίθεση με τοὺς προχυτικὸς κρατῆρες FS 298, ἀπαντᾷ σὲ ἀποσπασματικὴ κατάσταση καὶ σπάνια στὸ Κοντοπήγαδο, ὥστε ἡ ἀκριβὴς χρονολογικὴ καὶ τυπολογικὴ ἐξέλιξή του νὰ μὴν εἶναι προσδιορισίμη⁷⁸. Ἡ σπανιότητα τοῦ κρατήρα με κάθετες λαβές στὸ ὑλικὸ ὑποδηλώνει ὅτι τὸ σχῆμα ἀπουσιάζει ἢ εἶναι σπάνιο καὶ στὸ Κοντοπήγαδο, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες θέσεις κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ πρῶμη⁷⁹. Ἐνα μέρος τέτοιων κρατῆρων μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ με βάση τὰ ὑπάρχοντα παράλληλα στὴν ΥΕ ΙΙΑ2⁸⁰, ἀλλὰ ἡ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὴν ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση ὑποδεικνύει τὴ συνέχισή

71. Βλ. σημ. (Mountjoy 1999, 561 εἰκ. 205,287).

72. Αὐτόθι 577 εἰκ. 213,372 (Ἀθήνα, ὑπόγεια κρήνη). Σκύφοι με κυματοειδεῖς ταινίες ἀπὸ τὴν Ἄττικὴ εἶναι γνωστοὶ μόνο ἀπὸ τὸ Κοντοπήγαδο (Καρδαμάκη 2011, 226). Γιὰ σκύφους με κυματοειδεῖς ταινίες ἀπὸ τὰ Κανάκια βλ. Μαραμπέα 2012, 202 εἰκ. 12,1-3. Ὁ τύπος ἐμφανίζεται σὲ πολλὰ σύνολα, τὰ ὁποῖα ἢ Mountjoy χρονολογεῖ στὴ Μεταβατικὴ ΥΕ ΙΙΒ2/ΥΕ ΙΙΙΓ πρῶμη (Mountjoy 1999, 280 εἰκ. 94,159-162).

73. Πρβ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 263 πίν. 1.

74. Πρβ. Mountjoy 1999, 146 εἰκ. 37,281 (ΥΕ ΙΙΒ2 Ἀργολίδα), σ. 559 εἰκ. 204,279 (Ἀθήνα, ΒΑ. κλιτύς, Μεταβατικῆς ΥΕ ΙΙΒ2-ΥΕ ΙΙΙΓ πρῶμης).

75. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 168 εἰκ. 11,30. Βλ. καὶ αὐτόθι εἰκ. 4.

76. Wardle 1969, 271 εἰκ. 5,25.30. Mountjoy 1999, 549 εἰκ. 199,235.

77. Mountjoy 1999, 231 εἰκ. 74,179 (Κοράκου), σ. 575

εἰκ. 212,358 (FS 9. Περατῆ). Ὡστόσο τὸ χεῖλος τοῦ κρατήρα τῆς Περατῆς δὲν εἶναι τόσο γωνιώδες στὸ ἐσωτερικὸ, ὅπως τὸ χεῖλος τοῦ Κοντοπήγαδου.

78. Στὸν ἀποθέτη 1 τῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκατάστασης ἀπουσιάζει (Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 263 πίν. 1). Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 102 εἰκ. 28,79-81.

79. Podzuweit 2007, 70.

80. Ἐνα ὄστρακο κρατήρα ἀπὸ τὶς ἐπιχώσεις στὰ δυτικὰ τοῦ οἰκισμοῦ φέρει διπλὴ θηλειὰ γύρω ἀπὸ τὴ λαβή (Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 102 εἰκ. 28,81), χαρακτηριστικὸ κρατῆρων τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 περιόδου στὴ Σαλαμίνα (Mountjoy 1999, 494, 533 εἰκ. 191,160-161). Ἡ Mountjoy ἔχει ἀποδώσει κρατῆρες με αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ σὲ τοπικὸ ἐργαστήρι τῆς Σαλαμίνας. Ὡστόσο τὸ ὄστρακο ἀπὸ τὸ Κοντοπήγαδο ἀνήκει σὲ τοπικὸ προϊόν.

του - αν και σε μειωμένο ποσοστό - μέχρι και την ΥΕ ΠΙΒ2⁸¹. Η σχηματική απόδοση της χαίτης του ίππου και οι κυματοειδείς γραμμές στο έσωτερικό του λαιμού παραπέμπουν περισσότερο σε τεχνοτροπικές τάσεις της τελικής ΥΕ ΠΙΒ2 και κυρίως της ΥΕ ΠΙΓ πρώιμης⁸². Άκόμα πιδ αποσπασματική είναι η διατήρηση των άλλων δύο όστράκων. Στο ένα από αυτά σώζονται πιθανότατα τα πόδια πτηνού (είκ. 15,29), ενώ το δεύτερο χεῖλος φέρει στιγμές που ίσως αποτελούσαν το παραπληρωματικό κόσμημα κάποιας παράστασης (είκ. 15,27). Το τελευταίο έχει πιδ κοντό χεῖλος και πιθανότατα προέρχεται από κρατήρα με οριζόντιες λαβές FS 281.

Άπο τὰ παραπάνω ὄστρακα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ κρατήρας μὲ τὸν ἵππο. Σύμφωνα μὲ τὴν εἰκονογραφία τῆς ἐποχῆς, οἱ ἵπποι ἐμφανίζονται σὲ τρεῖς θεματικούς κύκλους: πομπές μὲ ἄρματα, σκηνές κυνηγιοῦ, πομπές πολεμιστῶν/ἱππέων. Τέτοιοι θεματικοὶ κύκλοι εἶναι ἐξαιρετικὰ σπάνιοι στὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν Ἀθήνα καὶ τὸ ἀντίστοιχο ὑλικὸ εἶναι γενικὰ πολὺ ἀποσπασματικὸ. Τὰ περισσότερα παραδείγματα ἔχουν βρεθεῖ στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν καὶ χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ ΠΙΓ πρώιμη καὶ μέση⁸³. Σκηνὴ κυνηγιοῦ μὲ ἄρμα, σωζόμενη σὲ κρατήρα FS 7-10, ἔχει βρεθεῖ καὶ στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Χαλιώτη στὴ Σαλαμίνα, ἐνῶ ἕνας ἵππος ἀπεικονίζεται στὸν λαϊμὸ ψευδόστομου ἀμφορέα ἀπὸ τὴν Περατὴ, ὅπου οἱ εἰκονιστικὲς παραστάσεις μὲ ἵππους ἀπουσιάζουν⁸⁴. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι κατὰ τὸν ὕστερο 13ο αἰ. π.Χ. ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Σαλαμίνα θεωροῦνται κέντρα μὲ ἀκμαία παράδοση στὴν ἀπεικόνιση πτηνῶν καὶ ψαριῶν⁸⁵, ἀλλὰ καὶ γενικότερα τέτοιου εἶδους θέματα πολλαπλασιάζονται κατὰ τὸν 12ο αἰ. π.Χ.⁸⁶ Δὲν ἀποκλείεται οἱ κρατήρες ποὺ ἀποδίδονται στὴ Σαλαμίνα⁸⁷ νὰ ἀποτελοῦν ἐπίσης ἀπτικά ἔργα, καθὼς νεότερες μελέτες δείχνουν ὅτι μεγάλος ἀριθμὸς λεπτόκοκκης κεραμικῆς ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ ἔφτανε στὴ Σαλαμίνα⁸⁸ καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ Κοντοπήγαδο. Σὲ αὐτὴν μᾶλλον τὴν

81. Kardamaki (ὑπὸ δημ.).

82. Πρβ. τὸν ἵππο σὲ κρατήρα τῆς ΥΕ ΠΙΓ ἀπὸ τὴς Μυκῆνες μὲ πολεμιστὴ (Vermeule, Karageorghis 1982, 122.XI.8). Rysted, Wells 2006. Ὁ λαϊμὸς ἐνὸς ἵππου ἀπὸ τὴν Ugarit, ποὺ τοποθετεῖται κοντὰ στὸ 1200 π.Χ., κοσμεῖται μὲ γραμμές (Vermeule, Karageorghis 1982, 42-43.V26). Τὸ ἔργο θεωρεῖται προῖον τοπικοῦ ἐργαστηρίου. Οἱ γραμμές στὸ σῶμα τοῦ ἵππου ἀνάγονται στὴν ἄστερη Ἀνακτορικὴ περίοδο, ἐνῶ στὴν Ἀργολίδα συχνὰ ἀποδίδονται μὲ λευκὲς ἐπίθετες γραμμές (αὐτόθι 88-89.IX2.108-109.X1). Γιὰ παρόμοια χαίτη πρβ. αὐτόθι 124-125.XI.14. Güntner 2000, πίν. 2. Καζά-Παπαγεωργίου 2013, 392-393 (Ἀγία Εἰρήνη Φλιασίας).

83. Vermeule, Karageorghis 1982, 127-128.XI.32-36. Σύμφωνα μὲ τὸν Güntner 2000, 181, 182, 191 οἱ δύο κρατήρες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα (Wagen Motiv 167 καὶ 198) χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ ΠΙΒ2 πρώιμη καὶ τὴν ΥΕ ΠΙΓ πρώιμη ἀντίστοιχα. Ὁ κρατήρας ποὺ ἀπεικονίζεται στοὺς Vermeule, Karageorghis 1982, XI.32 τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν Güntner 2000, 189-191 στὴν ἴδια φάση

μὲ τοὺς κρατήρες τῆς Τίρυνθας, δηλαδὴ τὴν ΥΕ ΠΙΒ2 («painter of the shield-Bearers», πρβ. Vermeule, Karageorghis 1982, XI.1). Ὁ κρατήρας τῆς Ἀθήνας, παρουσιάζει ὄντως ὁμοιότητες μὲ κρατήρα ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τοῦ Βερδελῆ (αὐτόθι XI.14), ποὺ ἀπὸ τὸν Güntner 2000, 180-181 χρονολογεῖται στὴν παραπάνω περίοδο. Βέβαια, καθὼς τὸ συγκεκριμένο ὑλικὸ προέρχεται ἀπὸ δευτερογενεῖς ἀποθέσεις τῆς Τίρυνθας, μιὰ χρονολόγηση στὴν ΥΕ ΠΙΓ πρώιμη δὲν ἀποκλείεται. Ἡ σύγκριση τοῦ κρατήρα ἀπὸ τὸ Κοντοπήγαδο μὲ αὐτοὺς τοὺς κρατήρες τῆς Τίρυνθας, λόγω τῆς ἀποσπασματικῆς διατήρησης, δὲν εἶναι δυνατὴ. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθεῖ ὁ παρεμφερὴς τρόπος ἀπόδοσης τῆς χαίτης μὲ ἀπλὲς γραμμές, ἐνῶ δὲν συνεχίζεται σὲ ὄγκληρο τὸν λαϊμὸ τοῦ ζώου.

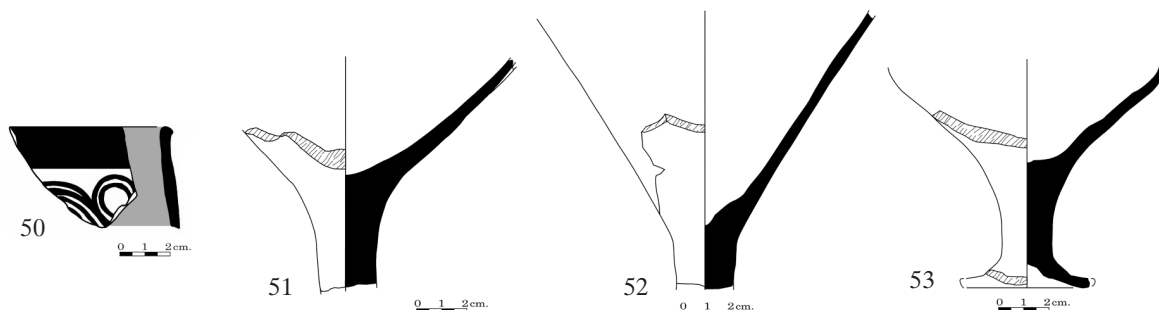
84. Vermeule, Karageorghis 1982, 129-130. XI.40-41.

85. Αὐτόθι 117, 119, X77-81.

86. Güntner 2006, 56.

87. Vermeule, Karageorghis 1982, 117. X.82.

88. Μαραμπέα 2012, 175 σημ. 67.

Εἰκ. 18. Κεραμική ἀπὸ τὴν πεταλόσχημη κατασκευὴ τοῦ χώρου Λ΄.

περίοδο, κατὰ τὴν ὁποία ἐπίσης ἐμφανίζονται πτηνὰ μὲ ὀλόβαφα σώματα⁸⁹, ἀνήκει καὶ ὁ δεῦτερος κρατήρας τοῦ Κοντοπήγαδου.

Οἱ κρατήρες τοῦ Κοντοπήγαδου ἔρχονται νὰ προστεθοῦν στὴ συλλογὴ τῶν κρατήρων μὲ παραστάσεις ἵππων καὶ ἐν γένει τῶν εἰκονιστικῶν κρατήρων τῆς Ἀθήνας⁹⁰. Ἡ ἀποσπασματικότητα τοῦ ὑλικοῦ δὲν ἐπιτρέπει περαιτέρω συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς ἢ περισσοτέρων ἐργαστηρίων στὴν Ἀττικὴ, καθὼς καὶ τὴ χρονολογικὴ ἐξέλιξή τους, ὅπως συμβαίνει στὶς Μυκῆνες, τὴν Τίρυνθα, τὸ Λευκαντὶ ἢ τὸ ἀνατολικὸ Αἰγαῖο κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΒ2 καὶ τὴν ΥΕ ΠΙΓ περίοδο⁹¹.

Δωμάτιο Δ΄

Τὸ δωμάτιο αὐτὸ βρίσκεται ἀνατολικά τῆς αὐλῆς/χώρου Λ΄, καταλαμβάνει ἔκταση 10,15 τ.μ. καὶ ὀρίζεται δυτικὰ ἀπὸ τὸν τοῖχο 9΄, βόρεια ἀπὸ τὸν περίβολο (τχ. 2΄), ἀνατολικά ἀπὸ τὸν τοῖχο 20΄ καὶ νότια ἀπὸ τὸν τοῖχο 24΄ (βλ. εἰκ. 1, σχ. 1). Οἱ τρεῖς ἐσωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ δωματίου Δ΄ διατηροῦνται σὲ ὄλο τὸ μῆκος τους. Ὁ βόρειος ὁμοῦς τοῖχος τοῦ δωματίου, ποὺ λειτουργεῖ καὶ ὡς περίβολος τοῦ συγκροτήματος (τχ. 2΄), παρουσιάζει κενὸ μῆκ. 1,30 μ., τὸ ὁποῖο ἐνδέχεται νὰ ὀφείλεται ἐν μέρει σὲ σύγχρονη παραβίαση. Δὲν ἀποκλείεται ὁμοῦς νὰ ὑπῆρχε στὸ σημεῖο αὐτὸ ἄνοιγμα εἰσόδου, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ δωμάτιο Δ΄ θὰ ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸν βόρειο ἐξωτερικὸ χῶρο τοῦ συγκροτήματος. Στὴν περιοχὴ αὐτὴ διαπιστώθηκαν μεγάλες ποσότητες κεραμικῆς ποὺ εἶχαν ἀπορριφθεῖ ἐκτὸς τοῦ περι-

89. Vermeule, Karageorghis 1982, 116. Πρβ. αὐτόθι Χ.80 γιὰ τὸν κρατήρα μὲ τὴν ὀλόβαφη νήσσα ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη.

90. Γιὰ κρατήρες ποὺ χρονολογοῦνται στὶς ΥΕ ΠΙΑ2 καὶ ΥΕ ΠΙΒ περιόδους ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὴν Κοπρῆξα καὶ τὴν Ἀλυκὴ Βούλας, βλ. αὐτόθι 91-92. Mountjoy 1999, 519 εἰκ. 185,108. Γιὰ τὸν κρατήρα μὲ

τοὺς χορευτὲς καὶ μὲ τὴ γυναικεία μορφή ποὺ ὀσφραίνεται ἄνθος βλ. Vermeule, Karageorghis 1982, 91-92. IX.12-13. Σύμφωνα μὲ τὸν Güntner 2000, 338 ὁ κρατήρας τῆς Ἀγορᾶς δὲν φέρει εἰκονιστικὰ ἀλλὰ διακοσμητικὰ θέματα.

91. Vermeule, Karageorghis 1982, 121.

βόλου⁹². Βέβαιο άνοιγμα εισόδου ύπάρχει στο νότιο άκρο του τοίχου 20', με το οποίο το δωμάτιο Δ' επικοινωνούσε με τον δυτικό έξωτερικό χώρο τουωματίου Α'⁹³ (είκ. 20, στο βάθος). Το άνοιγμα προσδιορίζεται από επίμηκες μονολιθικό κατώφλι, μήκ. 0,95 μ. και πλάτ. 0,12-0,18 μ., το οποίο αποκαλύφθηκε κατά 0,34 μ. χαμηλότερα από το επίπεδο χρήσης του ανατολικού τομέα του συγκροτήματος I (βλ. σχ. 1). Άνοιγμα εισόδου στα νότια (τχ. 24'), ώστε να ύπάρχει επικοινωνία με το έφαπτόμενο δωμάτιο Β', δεν ύπάρχει. Έκτος από τα συνήθη δομικά ύλικά που έχουν αναφερθεί για τους τοίχους του Κοντοπήγαδου, στον τοίχο 24' διαπιστώθηκε στενδ διάχωρο που αποδίδεται με την τεχνική της ξυλοδεσιάς (είκ. 19)⁹⁴. Στη ΒΑ. γωνία τουωματίου Δ', στο σημείο σύνδεσης των τοίχων 2' και 20', αποκαλύφθηκε μία πλάκα και λίγοι λίθοι χωρίς τάξη επί του ίσοπεδωμένου φυσικού βράχου, ό οποίος στο σημείο αυτό παρουσιάζει ύψομετρική διαφορά περι τα 0,40 μ. από το επίπεδο του δυτικού τομέα του συγκροτήματος. Νοτιότερα ή επιφάνεια του τοίχου 20' καλύπτεται σε μήκ. 1,30 μ. από στρώμα έρυθρου πηλοχώματος διαλυμένων πλίνθων της άνωδομής του. Το τμήμα αυτό του τοίχου 20', που σώζεται σε ύψ. 0,72 μ., αντιστοιχεί στο λίθινο τοιχώβαθρο που αποτελείται από πέντε δόμους⁹⁵. Σε έπαφή με τη δυτική όψη του συγκεκριμένου τμήματος του τοίχου 20' έχει διασωθεί λίθινη βαθμιδωτή κατασκευή, μήκ. 1,16 μ., πλάτ. 0,50 μ., ύψ. 0,60 μ. και κατεύθυνσης Ν.-Β. Η έν λόγω λίθινη κατασκευή μάλλον άποτελοΰσε δομικό στοιχείο κλίμακας που όδηγοΰσε σε όροφο επί τουωματίου Δ' (είκ. 20). Για την κατασκευή της είχαν χρησιμοποιηθεί λίθοι μέχρι το επίπεδο του ίσοπεδωμένου φυσικού βράχου στη γωνία των τοίχων 2' και 20', ενώ ψηλότερα μάλλον ύπήρχε ξύλινη κατασκευή. Μετά την άφαιρέση των ίσοπεδωμένων επιχώσεων που είχαν καλύψει τον ώφέλιμο χώρο και τους τοίχους τουωματίου Δ', άφαιρέθηκε στρώμα σκληρής επίχωσης με χαλικάκι, που από τη σύστασή του και τα εύρηματα που περιείχε φαίνεται ότι προερχόταν από κατεστραμμένο επίπεδο δαπέδου. Χαμηλότερα κατά 0,10 μ. και σε έπαφή με την έσωτερική πλευρά του νότιου τοίχου (τχ. 24') τουωματίου Δ' αποκαλύφθηκε ήμικυκλική σειρά λίθων που όριζε περιορισμένο χώρο έστίας, διαστ. 0,60x0,35 μ., με έντονα ίχνη καύσης. Από το έσωτερικό της έστίας άφαιρέθηκε λιθολόγημα που περιείχε όστρακα και σφονδύλι από στεατίτη (είκ. 40,3 - όμ. 285)⁹⁶. Η άνασκαφική έρευνα διακόπηκε στο επίπεδο του κατωφλιού και της ήμικυκλικής έστίας, οι περιβάλλ-

92. Το άφθονο κεραμικό ύλικό της άπόρριψης έξω από το βόρειο σκέλος του περιβόλου, άλλα και το έπίσης έξαιρετικά άφθονο ύλικό που είχε άπορριφθεί σε τρεις τυχαίες λακκοειδείς διαμορφώσεις (λάκκοι α, β και γ) έξω από το ανατολικό σκέλος του περιβόλου του συγκροτήματος I, θα άποτελέσουν άντικείμενο μελλοντικής μελέτης. Μία πρώτη προσέγγιση του ύλικού από τη μία λακκοειδή διαμόρφωση (λάκκο α) παρουσιάστηκε στο Καζά-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 188-192.

93. Για το δωμάτιο Α' έχει γίνει έκτενης λόγος στο Καζά-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 183-188 και

Καζά-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 121. Τα άρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά τουωματίου Α' και των έξωτερικών χώρων που το περιβάλλουν προσδίδουν στο δωμάτιο αυτό ιδιαίτερο χαρακτήρα, και φαίνεται ότι προοριζόταν για τη συγκέντρωση άρκετών άτόμων και την πραγματοποίηση τελετουργιών με στόχο την καλή έκβαση κάθε έργαστηριακής δραστηριότητας των κατοίκων του Κοντοπήγαδου.

94. Βλ. Παλυβού 1999. Ο Ίακωβίδης 1998, 194 άναφέρει άνωδομή από πλίθες με ξυλοδεσιά.

95. Ίακωβίδης 1998, 123-124.

96. Το στρώμα του λιθολογήματος έντδς της έστίας

Εἰκ. 19. Τοῖχος 24' μὲ διάκενο ξυλοδεσιᾶς.

Εἰκ. 20. Τοιχόβαθρα ἀυλῆς (Α'), δωματίων Δ' καὶ Β' ἀπὸ Δ.

πὸ ἐντοπίστηκε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ βόρεια ὄψη τοῦ τχ. 24', συνδυάζεται μὲ τὸ ἀντίστοιχο στρώμα λιθολογίματος τῆς δοκιμαστικῆς τομῆς σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ νότια ὄψη τοῦ τοίχου αὐτοῦ. Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸ ἴδιο στρώμα ἐξυγιάνσης πὸν χρησιμοποιήθηκε πάνω

ἀπὸ τὸ πρωτοελλαδικὸ μπάζωμα τοῦ χειμάρρου, ὃ ὁποῖος διερχόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ πρὶν τὴν ἐκτροπὴ του πρὸς ἄλλη κατεύθυνση (βλ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 55 σημ. 10).

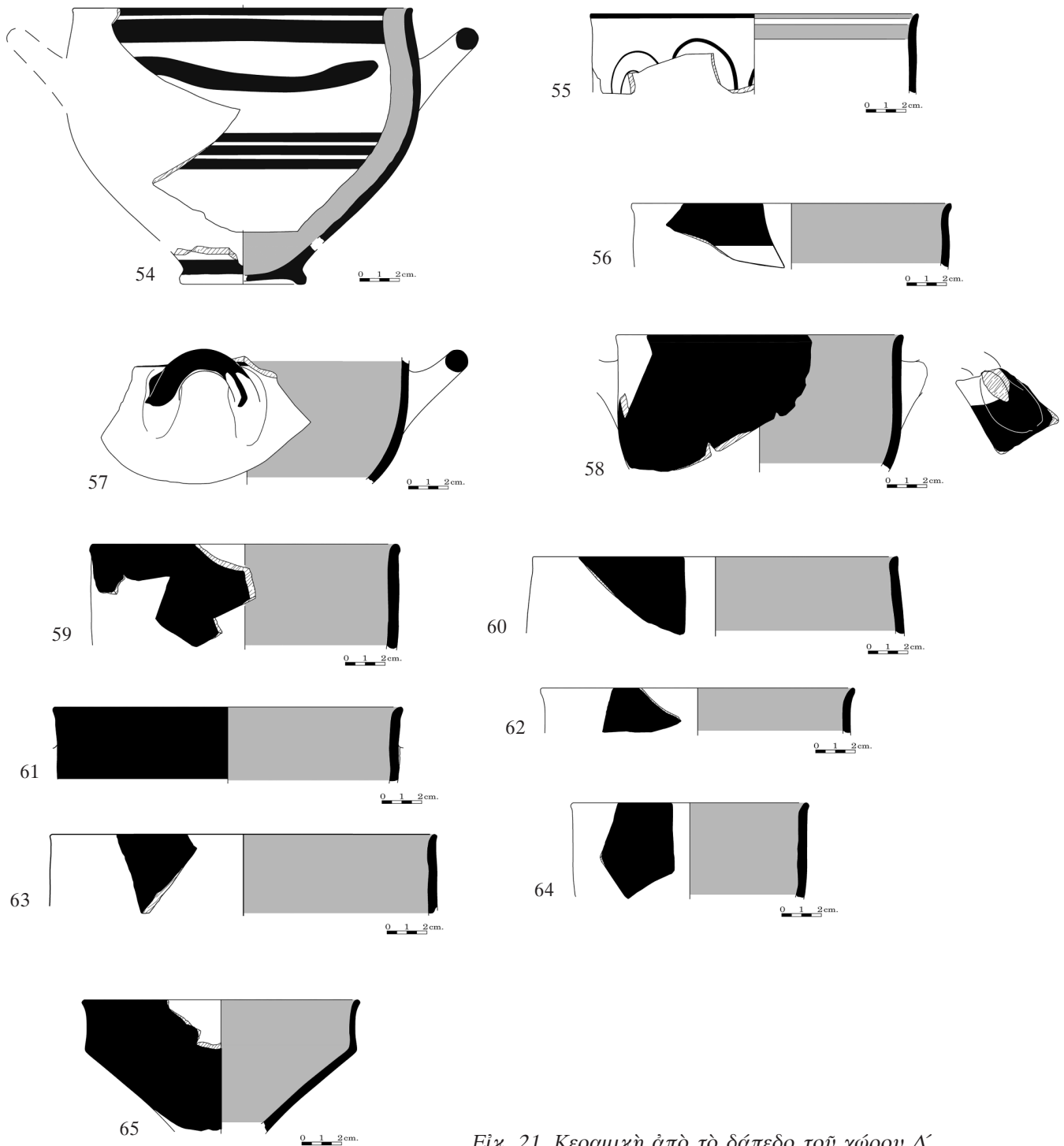
λοντες λίθοι τής οποίας ἐδράζονταν σὲ καμένο χῶμα. Τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ συμπίπτει μὲ δεύ-
τερο στρώμα δαπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βρέθηκε ἄφθονο οἰκοδομικὸ ὑλικό, λίθοι καὶ σχι-
στολιθικὲς πλάκες ποὺ πιθανότατα προέρχονται ἀπὸ τὴν κατάρρευση τῶν τοίχων καὶ τῆς
ὀροφῆς τοῦ δωματίου Δ'. Ἐκτὸς τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ, βρέθηκαν ἀρκετὰ ὄστρακα καὶ
διάσπαρτα θραύσματα πήλινων σκευῶν καὶ ἀρκετὰ μικρὰ εὐρήματα ἰδιαίτερου ἐνδιαφέ-
ροντος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ θραύσματα τῶν σκευῶν παραμένουν κατὰ χώραν, δεδομένου ὅτι
ἡ ἔρευνα τοῦ δωματίου δὲν ὀλοκληρώθηκε. Σὲ δοκιμαστικὴ τομὴ ὅμως ποὺ πραγματοποι-
ήθηκε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ νότια ὄψη τοῦ τοίχου 24', διαπιστώθηκε ὑπόστρωμα λιθολογήματος
μὲ κεραμικὴ ποὺ χρονολογεῖται στὴν ΥΕ IIIA2-IIIΒ περίοδο, ὑλικὸ ποὺ ἀνήκει ἴσως στὴν
ἀρχαιότερη φάση κατοίκησης τοῦ συγκροτήματος I⁹⁷.

Εὐρήματα

Ὁ χώρος Δ' ἀπέδωσε πλούσια κεραμικὰ καὶ ἄλλα εὐρήματα. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀποκα-
λύφθηκε στρώμα πάχ. 0,10 μ. περίπου (ὄμ. 272 καὶ 253), τὸ ὁποῖο περιεῖχε 800 ὄστρακα καὶ
τμήματα ἀγγείων μὲ τὸ 20% τοῦ συνόλου νὰ ἀνήκει σὲ διαγνωστικὰ ὄστρακα (πίν. 2α-2β).
Τὸ ποσοστὸ διατήρησης τῆς κεραμικῆς ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὸ ἀρχικὸ περιεχόμενο
τοῦ χώρου εἶναι ἀξιόλογο. Τέσσερα ἀγγεῖα εἶναι σχεδὸν ἀκέραια καὶ πολλὰ ἄλλα σώζουν
μεγάλο τμῆμα τοῦ προφίλ τους. Ὡστόσο ὁ μεγάλος ἀριθμὸς ὀστράκων ἀποσπασματικῆς
διατήρησης δὲν ἀποκλείεται νὰ προέρχεται ἀπὸ δευτερογενεῖς ἀποθέσεις ποὺ κάλυψαν
τὸ δάπεδο τοῦ χώρου μετὰ τὴν ἐγκατάλειψή του. Κάποια ὄστρακα ἴσως προέρχονται ἀπὸ
τὸ στρώμα δαπέδου ἢ καὶ ἀπὸ τὸν ὄροφο ἐνδεχομένως. Ὁ χώρος Δ', ὅπως ἀναφέρθηκε
παραπάνω, ἀνήκει στὴν μεσαία οἰκοδομικὴ φάση τοῦ οικιστικοῦ συγκροτήματος I καί,
ὅπως οἱ ὑπόλοιποι χώροι τοῦ δυτικοῦ τομέα, εἶχε ἤδη ἀχρηστευθεῖ καὶ ἰσοπεδωθεῖ πρὶν
ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ ἐγκατάλειψη τοῦ συγκροτήματος. Τὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν ἐπὶ τοῦ
δαπέδου παρέχουν ἀσφαλῆ χρονολόγηση τῆς τελικῆς χρήσης τοῦ χώρου στὴν ΥΕ IIIΓ
πρώμη. Σὲ αὐτὰ συγκαταλέγονται ὀλόβαφοι σκύφοι FS 284, σκύφος μὲ στελεχωτὲς
σπεῖρες, ὁ σκύφος καὶ οἱ κρατῆρες FS 298 μὲ τὴν κυματοειδῆ ταινία (εἰκ. 21,54 καὶ 22,72),
ὀλόβαφη κύλικα μὲ γωνίωση FS 267, ὁ κύαθος FS 215 μὲ μεσαία ταινία (εἰκ. 21,65 καὶ
22,66), οἱ λεκάνες FS 294/302 (εἰκ. 23,79-81) καὶ μία ἀρύταινα FS 236 μὲ στιγμὲς στὸ
χεῖλος. Ὁ σκύφος μὲ τὴν κυματοειδῆ ταινία (εἰκ. 21,54) εἶναι μεγάλο ἀγγεῖο μὲ ἀποστρω-
γυλεμένο χεῖλος καὶ στὸ χεῖλος ἐξωτερικὰ φέρει γραμμικὸ διάκοσμο, χαρακτηριστικὸ γιὰ
ὑψίποδα σκύφο FS 305. Τὸ ἀγγεῖο θυμίζει τὸν δεύτερο τύπο σκύφου τῆς Mountjoy, ὁ
ὁποῖος χρονολογεῖται στὴ μεταβατικὴ ΥΕ IIIΒ2-ΥΕ IIIΓ πρώτη, ἐν μέρει ἀντίστοιχη τῆς
ΥΕ IIIΓ πρώτης 1 (ἢ ΥΕ IIIΓ/Φάσης 1)⁹⁸. Ὁ κύαθος μὲ τὴν μεσαία ταινία χεῖλους FS 215

97. Εὐρήματα αὐτῆς τῆς περιόδου ἔχουν ἐντοπι-
σθεῖ στὸ δωμάτιο Η, στὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον τοῦ
χώρου αὐτοῦ, στὸν λάκκο τοῦ δωματίου Β, στὸ ἐσω-
τερικὸ τῆς ἐστίας τοῦ δωματίου Δ' καὶ στὴ δοκιμα-
στικὴ τομὴ τοῦ δωματίου Β'.

98. Mountjoy 1999, 279-280 εἰκ. 94,160,162 (Λακω-
νία). Γιὰ συζήτηση σχετικὰ μὲ τοὺς σκύφους τῆς μετα-
βατικῆς περιόδου τῆς Mountjoy βλ. καὶ Vitale 2006,
177-180, 197-202.

Εικ. 21. Κεραμική από τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ'.

(εἰκ. 22,66) καὶ ἓνας ἀκόμη κύαθος μὲ γραμμικὸ διάκοσμο ἐξωτερικὰ καὶ ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια (εἰκ. 22,67) ἀνήκουν στὰ ὑστερότερα ἀγγεῖα τοῦ δαπέδου. Τὸ τελευταῖο ἀγγεῖο διατηρεῖ τὴν γένεση τῆς κάθετης λαβῆς καὶ καθὼς ἔχει ἔντονο σιγμοειδὲς προφίλ, δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται γιὰ κύαθο μὲ προχογὴ FS 249. Τὸ σχῆμα αὐτὸ ἀπαντᾷ μὲ

	Γραπτή	Ἰαβαφη	Χονδροειδής	Μαγειρική Αἰγινήτικη	Μαγειρική τροχήλατη	Σύνολο
Διαγνωστικά	86	103	1	1	9	200
Σώματα	130	434	-	2	14	580
Σύνολο	216	537	1	3	23	780
Ποσοστὸ διατήρησης ὄστράκων	<5 ἔκ.: 149 5-10 ἔκ.: 52 > 10 ἔκ.: 15	<5 ἔκ.: 462 5-10 ἔκ.: 66 > 10 ἔκ.: 9	<5 ἔκ.: - 5-10 ἔκ.: - > 10 ἔκ.: 1	<5 ἔκ.: - 5-10 ἔκ.: 2 > 10 ἔκ.: 1	<5 ἔκ.: 12 5-10 ἔκ.: 8 > 10 ἔκ.: 3	<5 ἔκ.: 623 5-10 ἔκ.: 128 > 10 ἔκ.: 29
Προγενέστερα						20
Μεταγενέστερα						2
Ἰαδιάγνωστα						
Σύνολο ὄστράκων						802

Πίν. 2α. Κεραμική ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ' (ὄμ. 253, 272).

	Γραπτή	Ἰαβαφη	Μαγειρική Αἰγινήτικη	Μαγειρική ντόπια
Ἄνοιχτὰ	45 403%	26 416%	- -	1 14%
Κλειστὰ	7 292%	5 79%	1 25%	2 39%
Σύνολο	52 695%	31 495%	1 25%	3 53%

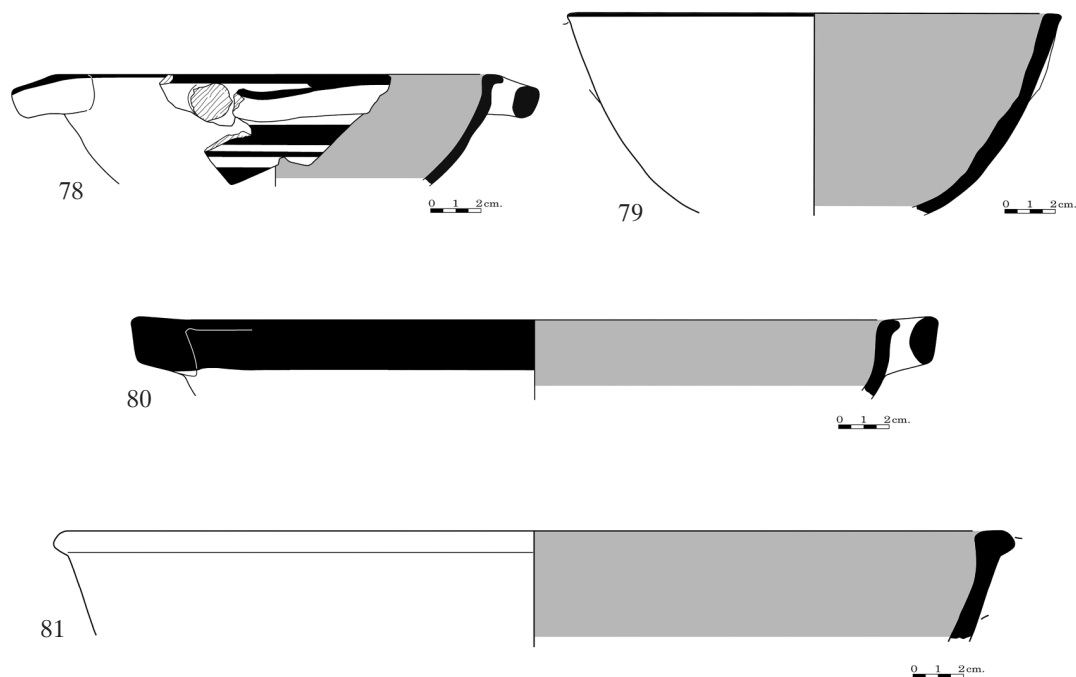
Πίν. 2β. Ποσοστὸ διατήρησης διαγνωστικῶν ὄστράκων στὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ' (μόνο χεῖλη μὲ διαγνώσιμη διάμετρο).

παρόμοιο διάκοσμο καὶ σὲ ἄλλα σύνολα τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμης⁹⁹. Ἡ ταινία τοῦ κυάθου FS 215 εἶναι σχετικὰ λεπτή καὶ ταιριάζει καλύτερα σὲ πιὸ προχωρημένο στάδιο τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμης¹⁰⁰. Ὡστόσο, ἡ συνεχῆς μελέτη τοῦ κεραμικοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ διάφορα σύνολα τῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκατάστασης τοῦ Κοντοπήγαδου, καθιστᾶ πιθανὴ τὴν ἐμφάνιση συγκεκριμένων κεραμικῶν τύπων ἤδη κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙΒ2. Σὲ αὐτοὺς τοὺς τύπους ποὺ ἐνδεχομένως ἐμφανίζονται ἤδη κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙΒ2, ἀνήκουν οἱ ὀλόβαφοι σκύφοι, σκύφοι μὲ

99. Mountjoy 1986, 148 εἰκ. 186. Βλ. καὶ Porham κ.ἄ. 2006, 196 εἰκ. 2.25,5 (Λευκαντί, Φάση 1α). Ὁ κύαθος μὲ προχοὴ ἀποτελεῖ συχνὸ ἀττικὸ σχῆμα ἤδη ἀπὸ τὴν ΥΕ ΙΙΙΑ2 περίοδο, ἀπαντῶμενο σὲ νεκροταφεῖα τῆς περιοχῆς (Mountjoy 1999, 494.538 εἰκ. 194,179-182).

100. Mountjoy 1999, 575 εἰκ. 212,362. Γιὰ κυάθους

ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη καὶ τὴν Ἀττική βλ. αὐτόθι 495, 561 εἰκ. 205,285, σ. 575 εἰκ. 212,359-366. Γιὰ συζήτηση σχετικὰ μὲ τοὺς κυάθους βλ. καὶ Gauß 2003, 101 πίν. 1, Rutter 2003,197 καὶ Καρδαμάκη 2011, 227-228. Στὸ ὑπὸ ἐξέταση ὑλικὸ ἀπὸ τὰ Κανάκια, οἱ κύαθοι FS 215 ἀπουσιάζουν (Μαραμπέα 2012, 191 πίν. 1).

Εικ. 23. Κεραμική από τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ'.

κυματοειδείς ταινίες και τονισμένη απόληξη χείλους, προχυτικοί κρατήρες με κυματοειδείς ταινίες και όλόβαφες κύλικες με γωνίωση¹⁰¹. Οί παραπάνω κεραμικοί τύποι βρέθηκαν στο δάπεδο του χώρου Δ', καθώς και σε σύνολα της τελικής φάσης του συγκροτήματος, αλλά και σε προωμότερα σύνολα της εργαστηριακής εγκατάστασης. Αποτελούν δε ένδειξη ότι η εξέλιξη της κεραμικής από την ΥΕ ΙΙΒ2 στην ΥΕ ΙΙΙΓ πρώτη στο Κοντοπήγαδο και κατ' επέκταση την Αθήνα δεν επηρεάζεται σημαντικά, ούτε διακόπτεται από τα διάφορα επεισόδια καταστροφής ή εγκατάλειψης. Επίσης συνιστά περαιτέρω ένδειξη για την ύπαρξη διαφορετικών κεραμικών παραδόσεων στην Αθήνα και την Αργολίδα κατά τα τέλη του 13ου αι. π.Χ.¹⁰² Άλλοι κεραμικοί τύποι του δωματίου που είναι δυνατόν να χρονολογηθούν στην ΥΕ ΙΙΙΒ είναι ή αρύταινα με στιγμές στο χείλος (εικ. 22,71) και οί όλόβαφοι ύψιποδες σκύφοι. Τὸ τελευταίο σχῆμα ἄλλωστε συνεχίζει ἀδιάκοπα ἀπὸ τὴν ΥΕ ΙΙΙΑ2¹⁰³, ἐνῶ ἀρύταινες με στιγμές στο χείλος ἀπαντοῦν σπάνια και σε σύνολα της ΥΕ ΙΙΙΓ πρώτης, τόσο στο Κοντοπήγαδο ὅσο και τὴν Αργολίδα¹⁰⁴. Ἡ ἀρύταινα ἔχει

101. Καρδαμάκη (ὑπὸ δημ.).

102. Βλ. και Sherratt 1980, 183-184.

103. Καρδαμάκη 2011, 222,238 εικ. 8,31-36. Για ὀλόβαφους ὑψιποδες σκύφους της ΥΕ ΙΙΙΒ1 στην Κο-

ρινθία βλ. Thomas 2005, 503 εικ. 22 και της ΥΕ ΙΙΙΒ2 στην Αργολίδα βλ. Podzuweit 2007, 56-57.

104. French 2011, 334 (64-459) Μυκῆνες. Podzuweit 2007, πίν. 63,2.

κάθετο κωνικὸ προφίλ μὲ χεῖλος ποὺ δὲν εἶναι διαμορφωμένο¹⁰⁵. Ἀρύταινες μὲ ἀδιαμόρφωτο χεῖλος καὶ κωνικὸ ἄνω σῶμα ἀπαντοῦν καὶ σὲ ἄβαφη ἐκδοχὴ στὸν ἴδιο χῶρο (εἰκ. 25,96). Πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἓνα σχῆμα ποὺ ἦταν σὲ συχνὴ χρῆση στὸ δωμάτιο Δ', καθὼς ἔχουν βρεθεῖ καὶ ἄλλα ὄστρακα ἀπὸ ἀρύταινες (εἰκ. 25,94-99)¹⁰⁶. Ὁ σκύφος τύπου Α μὲ στελεχωτὲς σπεῖρες (εἰκ. 21,55) θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ χρονολογηθεῖ στὴν ΥΕ ΙΙΒ¹⁰⁷. Παρ' ὅλο ποὺ ἔχει γραμμικὸ διάκοσμο, πολὺ συνηθισμένο στὴν Ἀργολίδα, ὁ σκύφος τοῦ χώρου Δ' ἔχει κάθετο καὶ ὄχι τὸ χαρακτηριστικὸ σιγμοειδὲς προφίλ. Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκατάστασης, ὁ τύπος αὐτὸς σκύφου ἦταν πολὺ διαδεδομένος στὸ Κοντοπήγαδο κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ (βλ. παραπάνω καὶ εἰκ. 15,15). Λεκάνες μὲ ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἐκπροσωποῦνται πολὺ καλὰ στὸ δάπεδο τοῦ χώρου. Ἡ περαιτέρω μελέτη τῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκατάστασης θὰ φανερώσει ἂν πρόκειται γιὰ ἓναν κεραμικὸ τύπο ποὺ ἐπίσης ξεκινᾶει στὴν ΥΕ ΙΙΒ2, παρ' ὅλο ποὺ ἡ διακόσμησή τους προσιδιάζει περισσότερο στὴν ΥΕ ΙΙΓ¹⁰⁸. Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν λεκανῶν στὸν χῶρο Δ', ἀλλὰ καὶ στὸ Κοντοπήγαδο γενικότερα¹⁰⁹, προκαλεῖ ἐντύπωση δεδομένου ὅτι τὸ σχῆμα αὐτὸ ἐμφανίζεται πιδὸ σπάνια σὲ οἰκιστικὰ σύνολα, ἐνῶ στὴν Ἀργολίδα δὲν θεωρεῖται ὅτι ἦταν βασικὸ καὶ σταθερὸ στοιχεῖο ἐνὸς κεραμικοῦ συνόλου. Μάλιστα ὁ Podzuweit συνδέει τὶς λεκάνες ἀλλὰ καὶ τοὺς καλάθους μὲ σύνολα ποὺ παρέχουν ἐνδείξεις γιὰ τελετουργικὲς δραστηριότητες¹¹⁰. Τὸ χεῖλος μικροῦ κλειστοῦ ἀγγείου ἀνήκει πιθανότατα σὲ ἀλάβαστρο FS (εἰκ. 24,85). Ἔχει κοντὸ λαμὸ καὶ ἔξω νεῦον χεῖλος, τὸ ὁποῖο εἶναι πιδὸ συχνὸ κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ, ἀλλὰ ἐνίοτε ἐμφανίζεται καὶ στὴν πρῶμῃ ΥΕ ΙΙΓ¹¹¹. Ἡ διακόσμησή του, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ σχηματοποιημένη φυλλοφόρο ταινία FM 64, εἶναι συνήθης κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΑ2¹¹². Ἐνα ἀκόμη ὄστρακο μὲ τὸ ἴδιο διακοσμητικὸ θέμα βρέθηκε στὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις τοῦ χώρου (εἰκ. 24,83). Παρ' ὅλο ποὺ δὲν λείπουν ἀγγεῖα μὲ σχηματοποιημένη φυλλοφόρο ταινία καὶ σὲ ὑστερότερες περιόδους, ὅπως ἓνας ἀμφορίσκος τῆς ΥΕ ΙΙΓ μέσης¹¹³, ἡ διακόσμηση τῶν δύο ἀλαβάστρων τοῦ χώρου Δ' παραπέμπει περισσότερο σὲ

105. Πρβ. French 2011, 453 (64-410. Ἄβαφη ἀρύταινα, Μυκῆνες, ΥΕ ΙΙΓ πρῶμῃ) καὶ Porpham κ.ἄ. 2006, 152 εἰκ. 2.6,6.

106. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 172 εἰκ. 14,37-38. Βλ. καὶ Mountjoy 1999, Podzuweit 2007.

107. Πρβ. Thomas 2005. French 1969, 79 πίν. 18c, 10.

108. Mountjoy 1999, 580 εἰκ. 214,386. Στὴν Ἀργολίδα οἱ λεκάνες μὲ ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι σπάνιες κατὰ τὴν τελικὴ ΥΕ ΙΙΒ2. Σύμφωνα μὲ τὸν Podzuweit 2007, 93 παρὰρτ. 53, οἱ λεκάνες μὲ ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἐμφανίζονται ἤδη κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ. Βλ. ὅμως Kardamaki 2013, 250-251 γιὰ τὴ σπανιότητα αὐτοῦ τοῦ τύπου κατὰ τὴν παραπάνω περίοδο. Γιὰ παραδείγματα τῆς ΥΕ ΙΙΓ πρῶμῃς βλ. French 2011, 546 (68-483). Γιὰ συζήτηση καὶ σύνοψη τοῦ τύπου σὲ ΥΕ ΙΙΒ σύνολα βλ. Kardamaki 2013,

396 σημ. 2051.

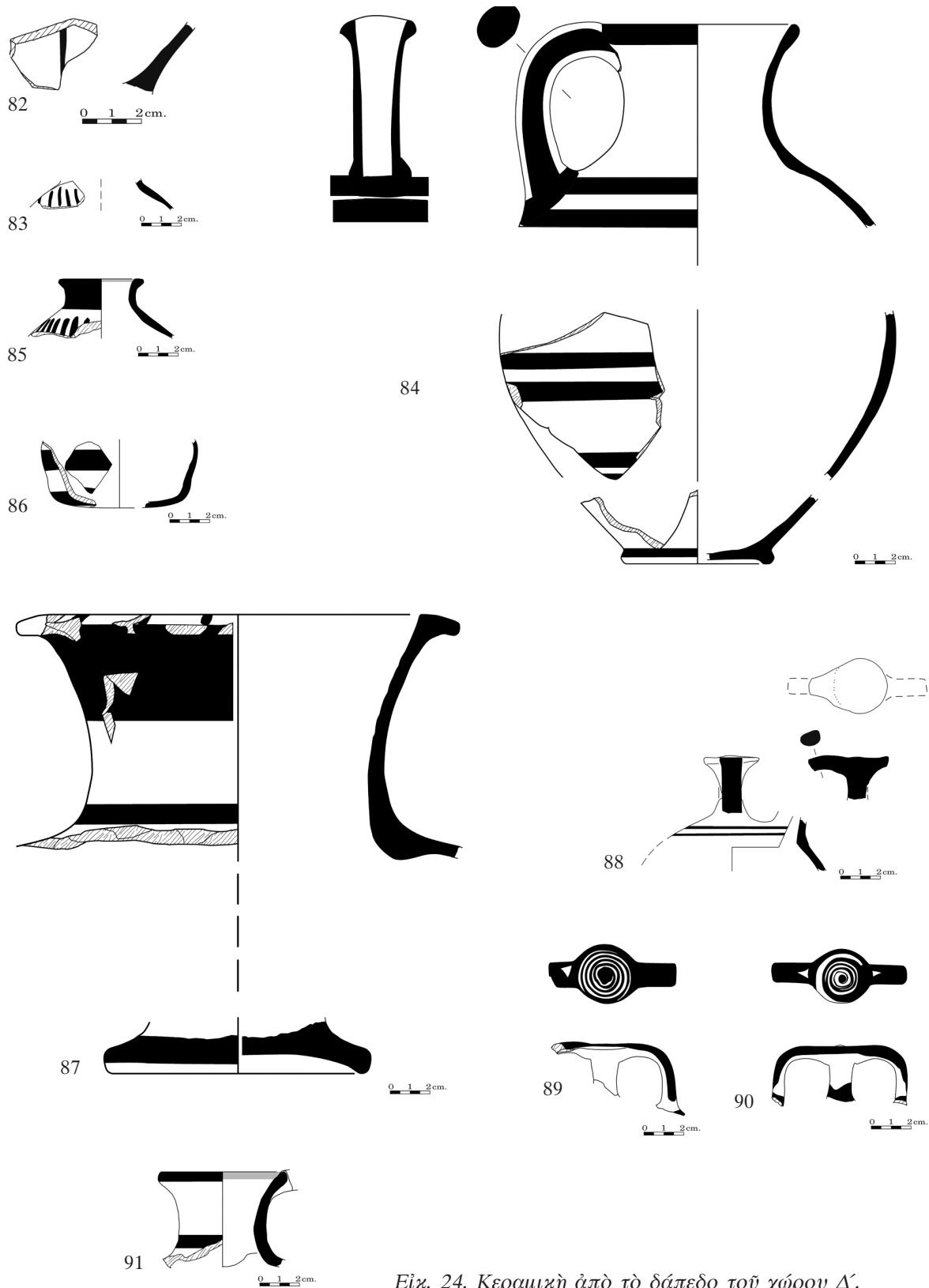
109. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 211, 263 πίν. 1.

110. Podzuweit 2007, 94.

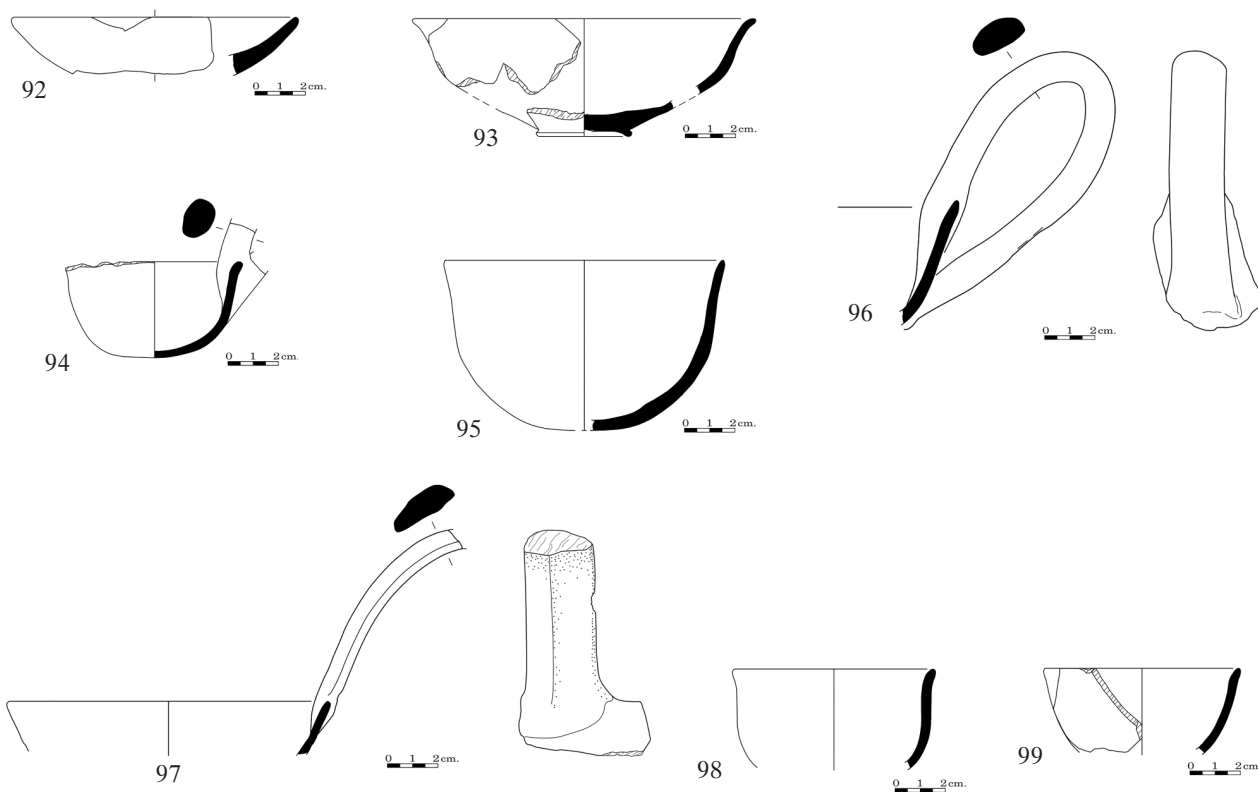
111. Mountjoy 1999, 567, 569 εἰκ. 209,328.

112. Ὁ Thomas 2011, 179-180 εἰκ. 5,1 (Τσοῦγκιζα) παρατηρεῖ ὅτι οἱ κάθετες γραμμὲς ποὺ καταλήγουν σὲ ταινίες καὶ δὲν αἰωροῦνται, ὅπως στὸ παράδειγμα τῆς Τσοῦγκιζας, εἶναι πιδὸ συχνές. Παραπέμπει ὡστόσο σὲ ἀγγεῖο ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας (Immerwahr 1971) γιὰ τὴν ἴδια διακόσμηση. Ἡ φυλλοφόρος ταινία ἐμφανίζεται συχνὰ σὲ μόνωτους σκύφους τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 στὴν Ἀττικὴ (Mountjoy 1999, 539 εἰκ. 195,200).

113. Mountjoy 1999, 582 εἰκ. 215,404. Σειρὰ ἀπὸ κάθετες γραμμὲς φέρει καὶ ἓνας σκύφος τῆς ΥΕ ΙΙΓ πρῶμῃς (αὐτόθι 577 εἰκ. 213,375).

Εικ. 24. Κεραμική από τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ'.

Εἰκ. 25. Κεραμικὴ ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ'.

διακοσμητικὰ θέματα τῆς ΥΕ ΙΙΑ2-ΥΕ ΙΙΒ1. Σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση, δὲν ἀποκλείεται τὸ τμῆμα τοῦ ἀλάβαστρου ποὺ βρέθηκε στὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ' νὰ ἀποτελεῖ πρῶμο ἀγγεῖο¹¹⁴. Πιὸ δύσκολη εἶναι ἡ χρονολόγηση τοῦ μεγάλου πιθαμοφρέα FS 37-38, ἀπὸ τὸν ὁποῖο σώζεται μόνο ὁ λαίμδος καὶ ἐνδεχομένως ἡ βάση (εἰκ. 24,87). Στὸ χεῖλος φέρει ἐγκάρσιες πινελιές. Ὡς σχῆμα εἶναι συχνὸ κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ¹¹⁵. Ὡστόσο, ἡ ἐξηρημένη ταινία στὸ κάτω τμῆμα τοῦ λαίμου εἶναι χαρακτηριστικὸ πιθαμοφρέων τῆς ΥΕ ΙΙΓ πρῶμης καὶ μέσης καὶ ἀπαντᾶ στὸ ἀνατολικὸ Αἰγαῖο, ὅπου τὸ σχῆμα ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι δημοφιλὲς μέχρι καὶ τὴν ΥΕ ΙΙΓ¹¹⁶. Τέλος στὴν ΥΕ ΙΙΒ1 χρονολογεῖται ἡ κύλικα μὲ κάθετη πορφύρα (εἰκ. 24,82)¹¹⁷ καὶ τὸ κυλινδρικό κύπελο FS 226 μὲ τὴν παράσταση δένδρου, ἐνδεχομένως καὶ φοίνικα (εἰκ. 22,70). Ἀσυνήθιστη εἶναι ἡ ταινία στὸ μέσο τοῦ ἀγγείου στὴν ἐσωτερικὴ του ἐπιφάνεια¹¹⁸. Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, τὰ ὄστρακα

114. French 1969, Wardle 1969.

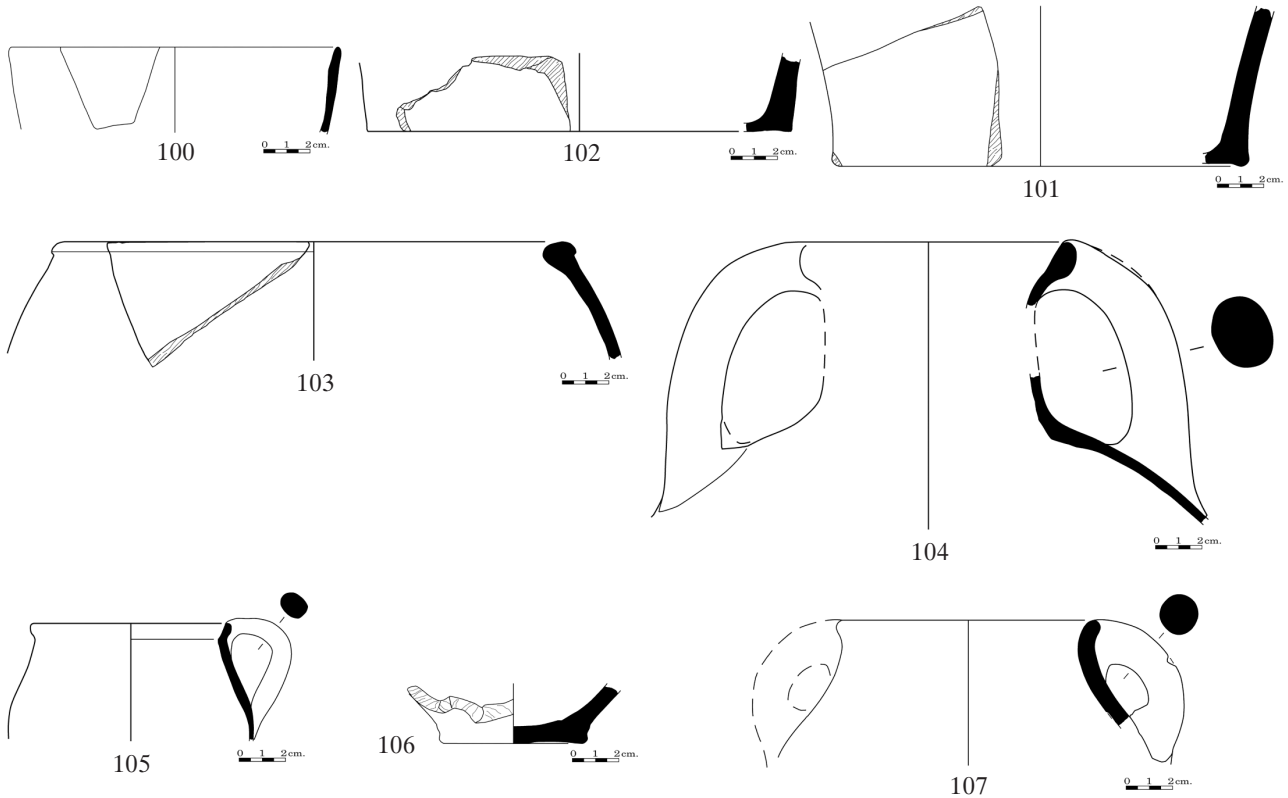
115. Mountjoy 1999, 114 εἰκ. 23,139. Thomas 2005, 461 εἰκ. 4,1-2.

116. Mountjoy 1998, 55 εἰκ. 10,3. Βλ. καὶ Mountjoy 1999, 344 εἰκ. 116,88 (Πύλος ΥΕ ΙΙΒ2 - ΥΕ ΙΙΓ

πρῶμη), 923 εἰκ. 376,187 (Μῆλος ΥΕ ΙΙΓ μέση).

117. Πρβ. Mountjoy 1999, 142 εἰκ. 35,266.

118. Πρβ. Mountjoy 1998, 61 εἰκ. 16,1,5 (Κῶς ΥΕ ΙΙΓ πρῶμη).

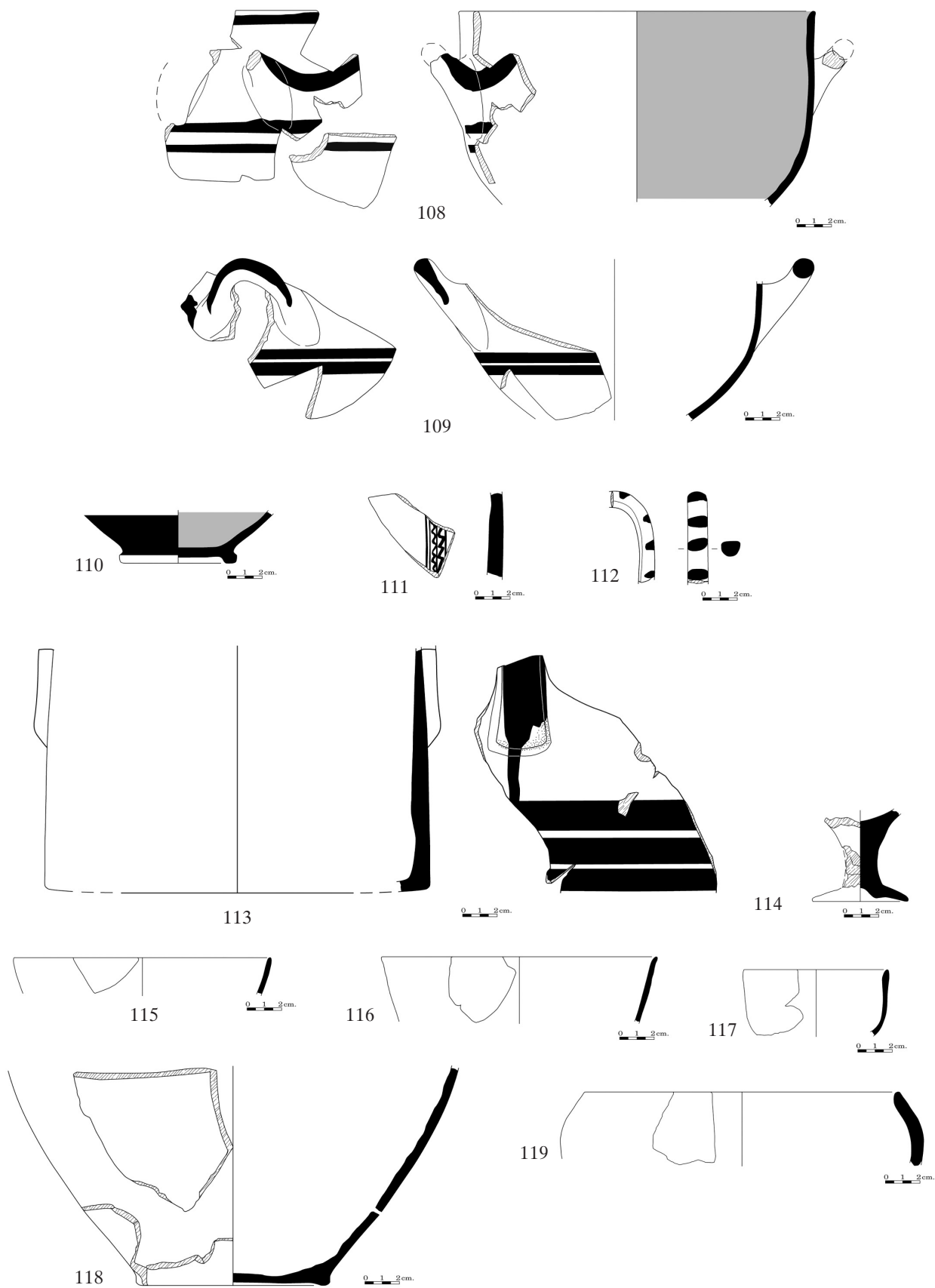

Εικ. 26. Κεραμική από τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ'.

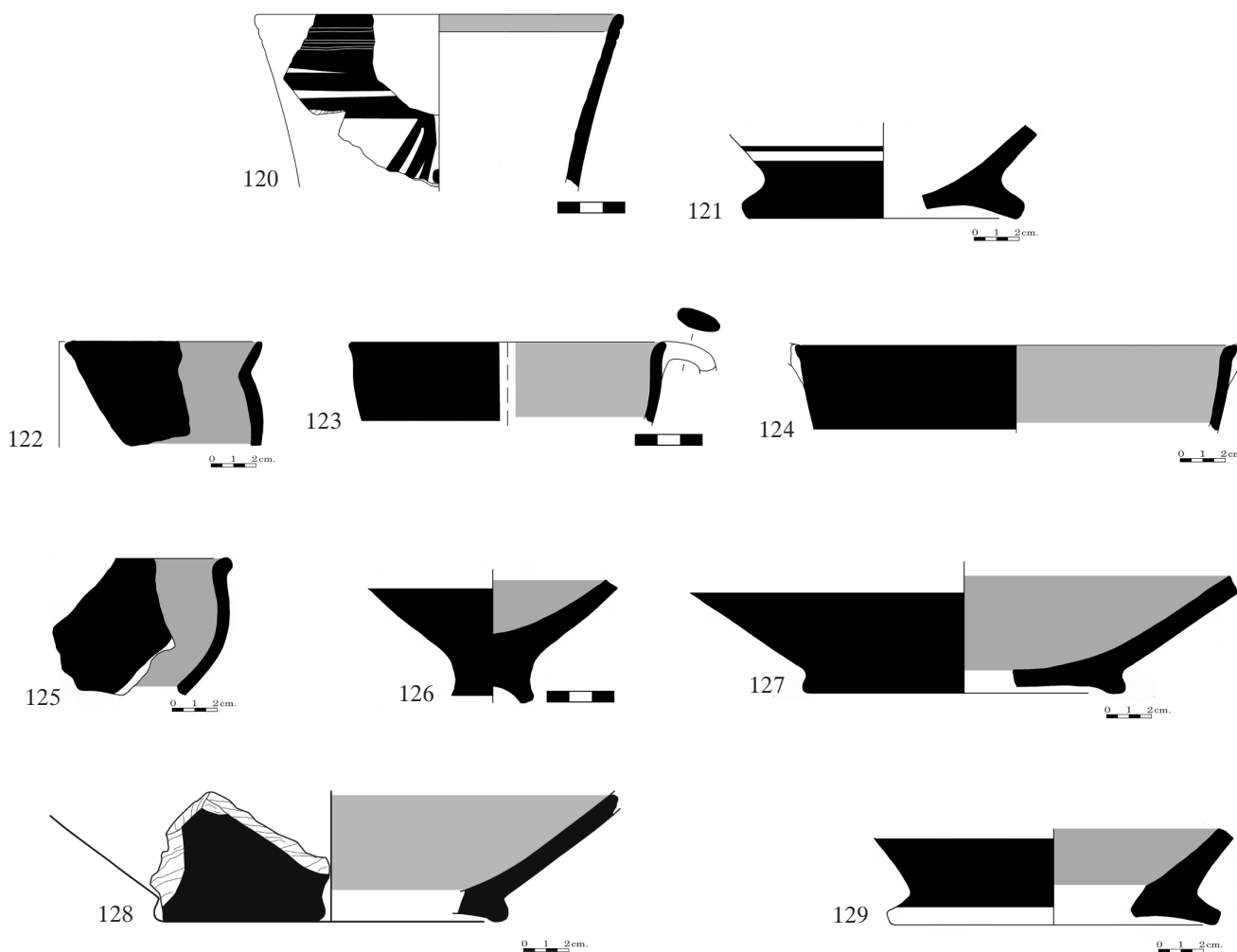
ποὺ χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ IIIA2/B1 δὲν ἀποκλείεται νὰ δίνουν ἓνα *terminus post quem* γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ τελευταίου δαπέδου τοῦ χώρου. Καθὼς ὡστόσο δὲν πρόκειται γιὰ ἀκέραια ἀγγεῖα, δὲν μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ μὲ ἀσφάλεια ἢ ὑπόθεση ὅτι στὸ τελικὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ' ὑπῆρξε ταυτόχρονη χρῆση παλαιότερων (ΥΕ IIIA2/B1) καὶ νέων ἀγγείων. Ἄνοιχτο πρέπει νὰ παραμείνει τέλος τὸ ἐνδεχόμενο ἐξ αἰτίας τῆς ἀποσπασματικῆς διατήρησης τοῦ πιθαμορέα, ἂν τὸ ἀγγεῖο βρισκόταν κατὰ τὴν τελικὴ φάση τοῦ χώρου σὲ δευτερογενῆ χρῆση.

Ἡ κεραμικὴ ἀπὸ τὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις (εἰκ. 27-28) δὲν παρουσιάζει διαφοροποιήσεις καὶ περιλαμβάνει χαρακτηριστικὰ σχήματα τῆς ΥΕ IIIΓ πρώιμης. Χαρακτηριστικοὶ κεραμικοὶ τύποι εἶναι ὁ μεγάλος σκύφος μὲ τὴν κυματοειδῆ ταινία (εἰκ. 27,108-109), οἱ σκύφοι μὲ ταινιωτὴ διακόσμηση, οἱ ὀλόβαφοι σκύφοι (εἰκ. 27,110) (βλ. παραπ. καὶ εἰκ. 21,54). Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ὄστρακο κρατήρα μὲ τρίγυφο ποὺ φέρει διπλὴ τεθλασμένη γραμμὴ, καθὼς αὐτὸ τὸ κόσμημα γίνεται πρὸς συχνὸ κατὰ τὴν ΥΕ IIIΓ μέση (εἰκ. 27,111)¹¹⁹.

119. Mountjoy 1999, 61 εἰκ. 166, 68 (Κεφαλονιά ΥΕ IIIΓ ὕστερη).

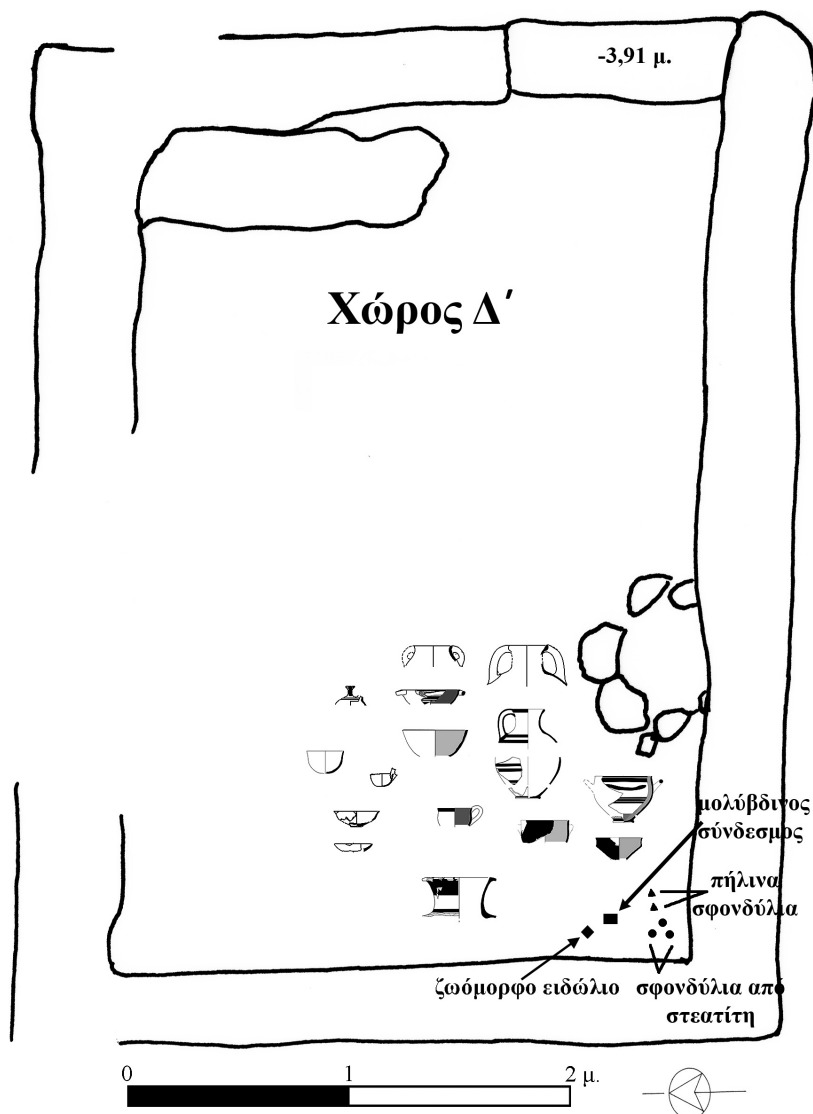
Εἰκ. 27. Κεραμική ἀπὸ τῆς ἀνώτερης ἐπιχώσεως τοῦ χώρου Δ'.

Εἰκ. 28. Κεραμική ἀπὸ τὸ κατώτερο μυκηναϊκὸ στρώμα τοῦ χώρου Β'.

Ένα ἄλλο ἐρώτημα ἀφορᾷ τὴ χρήση τῶν ἀγγείων καὶ τὴ γενικότερη ἐρμηνεία τοῦ χώρου, γιὰ τὴν ὁποία ἐνδείξεις μόνο μᾶς παρέχουν τὰ ἀκέραια ἢ καλὰ σωζόμενα ἀγγεῖα του. Δὲν ἀποκλείεται, ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, τὸ κεραμικὸ σύνολο τοῦ δωματίου Δ' νὰ περιεῖχε περισσότερα ἀγγεῖα ποὺ ἀπομακρύνθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια καθαρισμῶν καὶ ἰσοπέδωσης.

Στὸν τελικὸ ὀρίζοντα χρήσης τοῦ δωματίου ἀποδόθηκαν μὲ συμβατικὸ τρόπο ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀκέραια εὐρήματα καὶ μικροευρήματα, καὶ ἐκεῖνα τὰ ἀγγεῖα ποὺ σώζουν πάνω ἀπὸ 15% τοῦ χεῖλους καὶ μεγάλο τμῆμα τοῦ προφίλ τους. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ κριτήρια τὸ κεραμικὸ σύνολο τοῦ δωματίου συνδέεται μὲ τὴν κατανάλωση τροφῆς, ἐνδεχομένως καὶ μὲ τὴν ἐπὶ τόπου παρασκευὴ τροφῆς (εἰκ. 26,105,107 καὶ σχ. 2). Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴ ὑπαρξὴ ἐστίας στὸν χώρο (βλ. σελ. 32 καὶ σχ. 2). Τέλος τὰ μικροευρήματα τοῦ

Σχ. 2. Τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ' με τὸν ἐλάχιστο ἀριθμὸ ἀγγείων καὶ μικροεπιτημάτων ποὺ βρίσκονταν κατὰ χώραν.

χώρου μᾶλλον ὑποδηλώνουν διάφορες οἰκοτεχνικὲς δραστηριότητες ποὺ σχετίζονται μετὰ τὴ νηματουργία καὶ τὴν ὑφαντικὴ μετὰ τὴν παρουσία τῶν τριῶν λίθινων σφονδουλιῶν καὶ δύο πήλινων, σπάνιου τύπου. Στὰ ἀγγεῖα κατανάλωσης ἀνήκουν πέντε σκύφοι, μία κύλικα μετὰ γωνίωση, δύο μικροὶ κύαθοι (εἰκ. 21,54-55,58-59,61,65, εἰκ. 22,66-67). Μεγάλὰ ἀγγεῖα ἀποθήκευσης καὶ σερβιρίσματος ἀποτελοῦν οἱ λεκάνες, ἕνας γραπτὸς καὶ ἕνας ἄβαφος ἀμφορέας (εἰκ. 23,78-79, εἰκ. 24,84 καὶ εἰκ. 26,104), ἐνῶ στὰ μαγειρικὰ σκεῦη τοῦ χώρου συγκαταλέγονται δύο χύτρες μεσαίου μεγέθους (εἰκ. 26,105,107). Τρία μικρὰ ἀγγεῖα, ὅπως οἱ ἀρύταινες, θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὸ σερβίρισμα

ἀπὸ τὶς λεκάνες, τὸν ἀμφορέα καὶ τὶς χύτρες στοὺς σκύφους (εἰκ. 25,94,95,98). Πρόσφατες ἀναλύσεις στὴν ἐπιφάνεια ἀγγείων ἀπὸ τὸ Λευκαντὶ καθιστοῦν πιθανὴ τὴ χρήση τῆς ἀρύτινας ὡς κουτάλας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς μαγειρικὲς χύτρες¹²⁰. Οἱ ἀρύτινες τοῦ δωματίου Δ΄ δὲν φέρουν τέτοια ἴχνη στὴν ἐπιφάνειά τους, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ μεγέθους τους θὰ ἦταν δύσκολο νὰ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἢ γραπτὴ κεραμικὴ παρέχει ἓνα πιὸ ὀλοκληρωμένο σερβίτιο, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀμφορέα, λεκάνη καὶ σκύφους, ἀλλὰ οἱ κρατῆρες τοῦ δωματίου σώζονται ἀποσπασματικὰ καὶ δὲν εἶναι σίγουρη ἡ ἀπόδοσή τους στὸ τελικὸ δάπεδο (εἰκ. 22,72-73)¹²¹. Οἱ περισσότερες μελέτες ἀποδέχονται τὴ χρήση τῆς γραπτῆς κεραμικῆς σὲ ἰδιαίτερες ἢ πιὸ ἐπίσημες δραστηριότητες καὶ τῆς ἄβαφης γιὰ καθημερινὲς ἀνάγκες¹²². Στὸ Κοντοπήγαδο εἶναι δύσκολο νὰ ἐξαχθοῦν τέτοια συμπεράσματα, ἀλλὰ μὲ βάση τὰ ἀγγεῖα τῶν δαπέδων ἀπὸ διάφορα σύνολα μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ἡ ταυτόχρονη χρήση τους. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ χώρου Δ΄ θυμίζουν τὸ σύνολο τοῦ δωματίου Ι΄, ποὺ ἐπίσης εἶχε ἓναν ἀμφορέα, μία ὑδρία καὶ μία λεκάνη (βλ. παράρτ. στὴ σελ. 61). Τὸ παραπάνω σύνολο συνδέεται μὲ τὴν παρασκευὴ καὶ κατανάλωση τροφῆς, καθὼς βρέθηκε δίπλα σὲ μία κτιστὴ ἐστία/φούρνο, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὁποίας εἶχε παραμείνει κατὰ χώραν μιὰ μικρὴ χύτρα (σχ. 2)¹²³. Πάντως, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἄλλο Ι΄, στὸν ἄλλο Δ΄ βρέθηκαν καὶ σκύφοι, δηλαδὴ τὰ ἀτομικὰ ἀγγεῖα κατανάλωσης ποὺ λείπουν ἀπὸ τὸν Ι΄, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς κεραμικῆς στὴν ἐσωτερικὴ αὐλή, ἀκριβῶς ἔξω ἀπὸ τὸν ἄλλο Ι΄¹²⁴. Τέλος, λίγα ἀγγεῖα μποροῦν νὰ συνδεθοῦν καὶ μὲ ἄλλου εἶδους δραστηριότητες, ὅπως ὁ ψευδόστομος ἀμφορέας ποὺ δὲν συνδέεται ἀπαραίτητα μὲ τὴν κατανάλωση τροφῆς (εἰκ. 24,88) καὶ ἓνα κυλινδρικὸ ἀλάβαστρο (εἰκ. 24,86). Ὁ πιθανοφόρεας ἀποτελεῖ ἰδιαίτερο ἀποθηκευτικὸ ἀγγεῖο (εἰκ. 24,87), τὸ ὁποῖο δὲν ἀπαντᾷ σὲ ἄλλα δωμάτια τοῦ συγκροτήματος. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελεῖ καὶ παλαιότερο (ΥΕ ΠΙΒ) σκεῦος¹²⁵ ποὺ διατηρήθηκε στὸν ἄλλο. Ἐπίσης ἐνδεχομένως νὰ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ἀφοῦ ἔσπασε, ὡς ὑποστατό. Τὸ κωνικὸ κύπελλο (εἰκ. 25,92) προκαλεῖ ἐντύπωση, καθὼς αὐτὸ τὸ σχῆμα δὲν ἀπαντᾷ σὲ σύνολα τῆς ὑστερης ΥΕ ΠΙΒ ἢ κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΓ πρῶμην¹²⁶. Ἐνα δεύτερο κωνικὸ κύπελλο βρέθηκε στὴν ἐξωτερικὴ ἀπόθεση τοῦ χώρου (εἰκ. 37,178). Τὰ κωνικὰ κύπελλα στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἐμφανίζονται μέχρι τὴν ΥΕ ΠΙΒ1, ἐνῶ ἐνίοτε συνδέονται μὲ ἐργαστηριακὲς δραστηριότητες¹²⁷. Ἀξίζει δὲ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀνοιχτὰ ἀγγεῖα μὲ στιγμὲς (εἰκ. 27,71) εἶναι πολὺ σπάνια στὸν οἰκισμὸ καὶ μᾶλλον ἐδῶ βρι-

120. Lis 2013, 8-10. 9 εἰκ. 1.

121. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἄβαφοι κρατῆρες κατασκευάζονταν πολὺ σπάνια (Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 104 εἰκ. 29,97). Στὸν ἀποθέτη 1 τῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκατάστασης ἐντοπίστηκαν ἄβαφοι κρατῆρες καὶ λεκάνες ἀλλὰ σὲ μικρότερες ποσότητες ἀπὸ τὰ γραπτὰ ἀντίστοιχά τους (Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 263-264 πίν. 1 καὶ 4).

122. Tournavitou 1995, 14.87-88. Podzuweit 2007, 298. Jung 2006β, 412.

123. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 105-112.

124. Ὁ Podzuweit 2007, 297 ὑπολογίζει γιὰ τὴν Τίρυνθα ὅτι σὲ ἓναν κρατῆρα ἀντιστοιχοῦν 12 σκύφοι καὶ δύο ὑψίποδες σκύφοι, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα σχήματα δὲν ἀποτελοῦν βασικὰ συστατικὰ ἐνὸς σερβίτιου.

125. Γιὰ τὸν λαμὸ πιθανοφόρεα ποὺ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ σπονδὲς στὸ Μπερμπάτι βλ. Schallin 2002.

126. French, Tomlinson 1999, 259. Wiener 2011.

127. French, Tomlinson 1999, 260.

σκονται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ ἀρχικό τους περιβάλλον¹²⁸. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ὁ διάκοσμος πιθανότατα χρησιμοποιοῦνταν σὲ ἀγγεῖα μὲ χρήση σὲ τελετουργικό περιβάλλον¹²⁹.

Τὸ δωμάτιο Δ΄ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους χώρους τοῦ συγκροτήματος I μὲ σχετικὰ μεγάλη συγκέντρωση μικροευρημάτων (σχ. 2). Ὅλα βρέθηκαν κοντὰ στὴν ἐστία καὶ τὴ ΝΔ. γωνία τοῦωματίου. Πέντε ἀπὸ τὰ μικροευρήματα τοῦ δαπέδου μποροῦν νὰ συνδεθοῦν μὲ τὴν ὑφαντική ἢ νηματουργία. Πρόκειται γιὰ δύο ἀμφίκουλα πῆλινα σφονδύλια (εἰκ. 39,196-197) καὶ τρία σφονδύλια ἀπὸ στεατίτη (εἰκ. 39,193-195). Τὰ πῆλινα σφονδύλια ἀποτελοῦν ἓναν σπάνιο τύπο γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐντοπιστεῖ ἱκανοποιητικὰ παράλληλα κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ. Βάσει τοῦ βάρους τους (15 καὶ 40 γρ.) καὶ τῆς κεντρικῆς διάτρησης, ἡ χρήση τους ὡς σφονδύλια εἶναι ἢ πιὸ πιθανή. Ὡστόσο ἀπὸ τοὺς περίπου 13 τύπους πῆλινων σφονδυλιῶν ποὺ ἔχουν ταυτιστεῖ σὲ μυκηναϊκὰ στρώματα, τὰ πῆλινα σφονδύλια τοῦ χώρου Δ΄ ἀντιστοιχοῦν στὸν κυλινδρικό τύπο 6 τοῦ Rahmstorf, ποὺ φαίνεται νὰ ὑπάρχει στὴν ΥΕ IIIΓ περίοδο¹³⁰. Τὸ ἐξωτερικό προφίλ τῶν πῆλινων σφονδυλιῶν τοῦ χώρου Δ΄ καθιστᾷ ιδιαίτερο αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο, καθὼς τὰ ἀκριβῆ παράλληλά τους χρονολογοῦνται στὴν Ὑπομυκηναϊκὴ ἐποχὴ, ἐνῶ σφονδύλια ἴδιου τύπου ἦταν σὲ χρήση καὶ κατὰ τὴν ΠΕ ἐποχὴ¹³¹. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τους θυμίζουν τὰ πῆλινα πηνία τῆς ΥΕ IIIΓ, μιᾶς ὁμάδας ἀντικειμένων ποὺ εἰσάγεται στὴν ΥΕ IIIΓ πρῶμη, ἀλλὰ καθιερῶνεται κατὰ τὴν ΥΕ IIIΓ μέση¹³². Μάλιστα ἐντονο ἀμφίκουλο προφίλ ἔχουν πηνία τῆς ΥΕ IIIΓ ὕστερης¹³³. Τὰ πηνία ποὺ ἐμφανίζονται στὴν ΥΕ IIIΓ εἶναι κατασκευασμένα τὶς περισσότερες φορὲς ἀπὸ ἄψητο πηλὸ, ἔχουν βάρους μεγαλύτερο ἀπὸ 40 γρ.¹³⁴, ἐνῶ παραδείγματα μὲ κεντρικὴ διάτρησι δὲν ἔχουν ἀκόμα ταυτιστεῖ μὲ ἀσφάλεια σὲ μυκηναϊκὰ στρώματα¹³⁵. Ἡ ιδιαιτερότητα τῶν πῆλινων σφονδυλιῶν τοῦ χώρου Δ΄ ἔγκειται στὸ γεγονὸς ὅτι παρουσιάζουν μιξὴ δύο τύπων, κυλινδρικών δηλαδὴ σφονδυλιῶν καὶ πηνίων. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τύποι εἶναι σπάνιοι, ἐνῶ πῆλινα πηνία ἀπὸ ἄψητο πηλὸ ἐμφανίζονται κυρίως σὲ θέσεις ποὺ ἔχουν ἐνδείξεις ἐπαφῶν μὲ τὴ νότια Ἰταλία. Οἱ ἐνδείξεις αὐτὲς ἀφοροῦν κυρίως τὴν παρουσία συγκεκριμένων χάλκινων ἀντικειμένων καὶ κυρίως τῆς χειροποίητης στιλβωμένης κερραμικῆς (παλαιότερα ἐπωνομαζομένης ὡς βαρβαρική¹³⁶) κερραμικῆς, ἡ ὁποία ἀπουσιάζει τόσο ἀπὸ τὸ Κοντοπήγαδο ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν

128. Ἀρύταινες μὲ στιγμῆς στὸ χεῖλος εἶχαν βρεθεῖ στὸ περιβάλλον τοῦ χώρου Η. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 86 εἰκ. 17,36-37.

129. Podzuweit 2007, 299.

130. Rahmstorf 2008, 18.20' πίν. 2 (κάτω σειρά). Γιὰ τὴν τυπολογία βλ. Carington Smith 1992.

131. Hochstetter 1987.

132. Rahmstorf 2008, 60-61 εἰκ. 25' πίν. 23-31. Βλ. Carington Smith 1983 γιὰ τὰ πηνία κατὰ τὴν ΥΕ IIIΓ καὶ Rahmstorf 2008, 63-70 γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἔρευνας καὶ τὴν τυπολογία καὶ τὴ διασπορὰ τῶν ἀντικει-

μένων αὐτῶν μὲ ἀρκετὲς συμπληρώσεις.

133. Rahmstorf 2008, 60' πίν. 29.

134. Τὸ βάρους τῶν πηνίων τῆς Τίρυνθας κυμαίνονται ἀπὸ 50 ἕως 350 γρ. (αὐτόθι 55 εἰκ. 24'71)

135. Ἐνα παράδειγμα προέρχεται ἀπὸ τὶς παλαιῆς ἀνασκαφές, ἐνῶ διάτρητα πηνία ὑπάρχουν στοὺς ἱστορικούς χρόνους (αὐτόθι 61 πίν. 30,2478). Βλ. Evely 2006, 296-298 εἰκ. 5.15-5.16 γιὰ Λευκαντί. Τὰ περισσότερα ἀνήκουν στὴ φάση 1β.

136. Γιὰ σύνοψη τῆς συζήτησης γιὰ τὴ βαρβαρική κερραμικὴ βλ. Jung 2006a, 21-24. Kilian 2007. Γιὰ

Άττική γενικότερα κατά την ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη¹³⁷. Συναφή όμως με τὰ σφονδύλια τοῦ χώρου Δ' εἶναι πηνία τῆς ὕστερης ΜΕ καὶ τῆς πρώιμης Μυκηναϊκῆς περιόδου. Μάλιστα τὸ χρονικὸ κενὸ μετὰ τὸ ὑλικὸ τοῦ Κοντοπήγαδου μειώνεται ἂν λάβει κανεὶς ὑπ' ὄψη παραδείγματα ἐπαναχρησιμοποίησής τους καὶ σὲ ΥΕ σύνολα, ὅπως στὸν Ἄγ. Στέφανο¹³⁸. Μάλιστα τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο πῆλινα σφονδύλια ἔχει ἐγκοπὲς ποὺ συναντῶνται σὲ πῆλινα κωνικὰ σφονδύλια καὶ σὲ ΜΕ πηνία¹³⁹. Τὰ πῆλινα σφονδύλια, τὰ ὁποῖα σταδιακὰ ἀντικαθιστοῦν κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ τὰ σφονδύλια ἀπὸ στεατίτη¹⁴⁰, χρησιμοποιοῦνταν σύμφωνα μετὰ τὶς περισσότερες μελέτες στὸ γνέσιμο, ἐνῶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάρος τόσο τῶν σφονδυλιῶν, ὅσο καὶ τοῦ ἀδραχτιοῦ, καθόριζε τὴν ποιότητα τῆς ἴνας. Τὰ σφονδύλια τοῦ χώρου Δ' θὰ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴ δημιουργία λεπτῶν ἰνῶν¹⁴¹. Ὡστόσο δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ στὸ Κοντοπήγαδο ἀπαντᾶ ἀσυνήθιστο ὑφαντικὸ ἀντικείμενο. Μιὰ ροδέλα ἀπὸ ἄψητο πηλὸ, ποὺ βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο Δ', ἀνήκει στὸν τύπο τῶν πηνίων ποὺ ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ στὸ Λευκαντὶ καὶ τὴν Τίρυνθα¹⁴². Ἔχει μεγάλο μέγεθος καὶ βάρος (1700 γρ.) καὶ μπορεῖ νὰ παραλληλιστεῖ μετὰ μεγάλα πηνία ἀπὸ τὴν Τίρυνθα¹⁴³. Φαίνεται ὅτι ἡ εἰσαγωγή νέου τύπου ὑφαντικῶν ἐργαλείων ἔχει γίνεῖ στὸ Κοντοπήγαδο ἀπὸ τὴν ΥΕ ΙΙΒ2, χωρὶς ὥστόσο νὰ ὑπάρχουν ἐνδειξεις ἐξωτερικῶν ἐπιρροῶν. Ἐπίδραση ὅμως ἀπὸ τὰ βόρεια καὶ τὴν Εὐρώπη, ὅπου κατὰ τὴν Ὑστερὴ Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἐμφανίζονται παρόμοια ἀντικείμενα, εἶναι ἐπίσης πιθανή¹⁴⁴. Στὸ γνέσιμο λεπτῶν ἰνῶν θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ καὶ τὰ τρία σφονδύλια ἀπὸ στεατίτη ποὺ βρέθηκαν μαζί μετὰ τὰ πῆλινα σφονδύλια (εἰκ. 39,193-195). Ἄν καὶ ἡ χρῆση τους ὡς κουμπιὰ σὲ ἐνδύματα ἢ ὡς χάντρες¹⁴⁵ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλειστεῖ, κυρίως λόγω τοῦ μικροῦ βάρους τους καὶ τῆς εὐρεσῆς τους σὲ ταφικὰ σύνολα, οἱ νεότερες μελέτες δείχνουν ὅτι καὶ τὰ λίθινα σφονδύλια θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ καὶ γιὰ τὸ γνέσιμο¹⁴⁶. Ὡστόσο ἡ πολλαπλὴ χρῆση τῶν λίθινων σφονδυλιῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλειστεῖ¹⁴⁷. Τὰ λίθινα σφονδύλια τοῦ χώρου Δ' ἀνήκουν ὅλα στὸν συχνότερο τύπο, τὸν τύπο 1 τοῦ Rahmstorf¹⁴⁸ καὶ ἔχουν τὸ χαμηλότερο ὄριο βάρους, δηλαδὴ 10 γρ., ποὺ συνήθως θεωρεῖται ὅτι ἐπιτρέπει τὴ χρῆση τους

συζήτηση σχετικὰ μετὰ τὴν προέλευση τῶν πηνίων ἀπὸ ἄψητο πηλὸ ἀπὸ τὴν Ἰταλία βλ. Rahmstorf 2011, 320-322, 327 εἰκ. 1,j-m, σ. 330 εἰκ. 7.

137. Ἐνα χειροποίητο κλειστὸ ἀγγεῖο ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ ἀντανάκλα ἑλλαδικῆς ἐπιρροῆς (Rutter 1975, 29 εἰκ. 16. Jung 2006α, 42. Lis 2009, 153 εἰκ. 18.1.

138. Ὁ τύπος c τῆς Banks: Banks 1967. Rahmstorf 2008, 66-67. Βλ. καὶ Banks, Janko 2008, 424-427.

139. Πρβ. γιὰ παράδειγμα French, Janko 2008, εἰκ. 10.2,7043 γιὰ πῆλινο κωνικὸ σφονδύλι τῆς πρώιμης Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

140. Rahmstorf 2008, 129, 138.

141. Carington Smith 1992. Rahmstorf 2008, 34-35, 137.

142. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ἄ. 2011, 206 εἰκ. 4.2.

143. Rahmstorf 2008, πίν. 30 (κάτω σειρά).

144. Primas 1990-1991.

145. Ἰακωβίδης 1969, 279. Iakovidis 1977, 115-119. Carington Smith 1992.

146. Andersson, Nosch 2003, 202-203. Rahmstorf 2008, 137.

147. Ὁ Rahmstorf 2008, 137 σημειώνει ὅτι τὰ περισσότερα σφονδύλια τῆς Περατῆς εἶναι μικρά, ἐνῶ στὴν Τίρυνθα ἔχουν βρεθεῖ ἀρκετὰ σφονδύλια μετὰ διάμετρο πάνω ἀπὸ 2,2 ἐκ. Αὐτὸ ἴσως ἀποτελεῖ ἐνδειξη ὅτι στὰ νεκροταφεῖα χρησιμοποιοῦνταν ὡς χάντρες, ἐνῶ στοὺς οικισμοὺς ὡς σφονδύλια.

148. Rahmstorf 2008, 128 εἰκ. 34-35.

ὡς σφονδύλια¹⁴⁹. Ἐνα τέταρτο σφονδύλι πού βρέθηκε στὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις πιθανὸν νὰ μοροῦσε νὰ ἀποδοθεῖ στὸ ἴδιο δωμάτιο, ἐνῶ ἓνα πέμπτο σφονδύλι ἀπὸ στεατίτη βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σφονδυλιῶν ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ' δὲν εἶναι μικρὸς, καθὼς στὶς περισσότερες περιπτώσεις ἀπαντοῦν συγκεντρώσεις τριῶν ἢ τεσσάρων σφονδυλιῶν¹⁵⁰. Σφονδύλι ἀπὸ στεατίτη ἔχει βρεθεῖ ἀκόμη μία φορὰ στὸ συγκρότημα I καὶ συγκεκριμένα στὸ δωμάτιο Β¹⁵¹. Σφονδύλια ἀποτελοῦν συχνὰ εὐρήματα σὲ οἰκιστικὰ σύνολα καὶ κοντὰ σὲ ἐστίες, ὅπως στὸ δωμάτιο Δ', ἀλλὰ καὶ σὲ ἱερὰ ὡς ἀναθήματα¹⁵².

Μοναδικὸ εὕρημα γιὰ τὰ δεδομένα τῆς Ἀττικῆς ἀποτελεῖ τὸ κάτω τμήμα τροχήλατου εἰδώλου τύπου Α (εἰκ. 38,189). Μὲ βάση τὴ διάμετρό του προέρχεται ἀπὸ μεγάλο ἀγαλματίδιο μὲ ἴχνη διακόσμησης φυτικού θέματος ἢ πορφύρας. Θραῦσμα ἀπὸ τέτοιου τύπου εἶδωλο ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ ἐντὸς κλειστοῦ συνόλου στὴν Ἀττικῆς. Τὸ νέο εὕρημα ἀνεβάζει τὸν ἀριθμὸ τῶν εἰδώλων τύπου Α ἀπὸ τὸ Κοντοπήγαδο σὲ τρία¹⁵³. Ἐνα εἶδωλο τύπου Α βρέθηκε στὸ πηγάδι 7 τῆς γειτονικῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκατάστασης, ἐνῶ δύο ἀκόμα κεφάλια εἰδώλων ἀπὸ τὸ πηγάδι 6 τῆς ἴδιας θέσης δὲν εἶναι βέβαιο ἂν προέρχονται ἀπὸ ἀγαλματίδιο μὲ κοῖλο σῶμα ὅπως στὴν Αἴγινα¹⁵⁴ ἢ συμπαγές, ὅπως στὴ Φυλακωπή¹⁵⁵. Τὰ περισσότερα εἶδωλα προέρχονται ἀπὸ τὰ ἐπωνομαζόμενα ἱερὰ πόλεως (Μυκῆνες, Τίρυνθα, Φυλακωπή) καὶ σπάνια βρίσκονται σὲ ἄλλες θέσεις (Τσοῦγκιζα) ἢ σὲ θέσεις πού χαρακτηρίζονται ὡς ἱερὰ κορυφῆς (Αἴγινα)¹⁵⁶. Ὡς πρὸς τὶς διαστάσεις καὶ τὸ σχῆμα, τὸ θραῦσμα τοῦ χώρου Δ' θυμίζει εἶδωλα τύπου Α ἀπὸ τὶς Μυκῆνες καὶ τὸ εἶδωλο ἀπὸ τὴν Τσοῦγκιζα. Τὸ ἀγαλματίδιο εἶναι σὲ πολὺ ἀποσπασματικὴ κατάσταση. Καθὼς σὲ πολλὰ ἱερὰ τὰ κεφάλια τῶν εἰδώλων ἔχουν ἐπαναχρησιμοποιηθεῖ δευτερογενῶς¹⁵⁷, δὲν ἀποκλείεται τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸ εἶδωλο νὰ ἀπομακρύνθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη καὶ τὴν ἰσοπέδωση τοῦ χώρου. Γι' αὐτὸ καὶ σύμφωνα μὲ τὰ συννευρήματά τους ἔχει θεωρηθεῖ ὅτι ἀποτελοῦν ἀπεικονίσεις θεοτήτων¹⁵⁸. Ἡ παρουσία τοῦ εἰδώλου στὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ' εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθεῖ, καθὼς στὸ δωμάτιο δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις πού θὰ δικαιολογοῦσαν τὴ χρήση του ἐκεῖ. Ἄξιζε νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ εἶδωλα ἀποτελοῦν τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ εὐρήματα στὰ κεντρικὰ ἱερὰ ἐπίσημης λατρείας¹⁵⁹. Τέλος, στὸν χώρο βρέθηκε ἓνα εἶδωλο ταύρου (εἰκ. 38,188) καὶ ἓνας μολύβδιнос σύνδεσμος (εἰκ. 38,190). Ἡ χρήση μολύβδινων συνδέσμων ἔχει ἐντοπισθεῖ σὲ ἀρκετὰ ἀγγεῖα τοῦ Κοντοπήγαδου¹⁶⁰.

149. Rahmstorf 2007, 137. Βλ. Carington Smith 1992 γιὰ τὸ βάρος τῶν σφονδυλιῶν.

150. Rahmstorf 2008, 138.

151. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 191 εἰκ. 27.

152. Albers 1994, Rahmstorf 2008.

153. Kardamaki 2015, 59-62. 61 εἰκ. 9.

154. Piliadis-Williams 1998, 80 πίν. 4, 545. Piliadis-Williams 2012, 609-626.

155. French 1985, 217 εἰκ. 6.5, σ. 221-230. Kardamaki 2015, 66-72, 67 εἰκ. 12, 69 εἰκ. 13.

156. Piliadis-Williams 1998, 80 πίν. 4,545. Γιὰ σύνοψη βλ. Piliadis-Williams 2012 καὶ Kardamaki 2015, 72-78.

157. French 1985, 223, 227, 229 εἰκ. 6.14, σ. 279.

158. Albers 1998. Hägg 1981, 37. Kilian 1990, 196. Kardamaki 2015.

159. Hägg 1981.

160. Αὐτόθι, Vettors 2011.

Όλα τὰ παραπάνω ἀντικείμενα βρέθηκαν στὸ ἄμεσο περιβάλλον τῆς ἐστίας καὶ κοντὰ στὴ γωνία τοῦ χώρου (σχ. 2). Ἡ τοποθέτηση εἰδωλίων κοντὰ σὲ τοίχους καὶ ἐστίες εἶναι συνηθισμένη¹⁶¹. Ἡ εὕρεση ὄλων τῶν ἀντικειμένων σὲ ἄμεση γεινίαση, ἴσως δηλώνει ὅτι ἦταν ὅλα ἀποθηκευμένα στὸ ἴδιο σκεῦος ἢ τοποθετημένα στὸ ἴδιο σημεῖο (ἴσως κάποιον ξύλινο ράφι). Ἐνα χάλκινο ἐργαλεῖο ἀπὸ τὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις τοῦ χώρου, ἐλλιπὲς στὴν ἀπόληξη, φαίνεται ὅτι ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν μικροῦ μεγέθους ἐργαλείων μὲ τετραγωνικὴ διατομὴ, ποὺ χαρακτηρίζονται ὡς ὀπείς (εἰκ. 38,191)¹⁶². Ἐνα παρόμοιο εὕρημα ἀπὸ τὸν διάδρομο, ἐπίσης τετραγωνικῆς διατομῆς, μᾶλλον προέρχεται ἀπὸ παρόμοιο ἐργαλεῖο. Ὅπεις ἔχουν βρεθεῖ σὲ διάφορα σύνολα τῆς ΥΕ ΙΙΒ καὶ ΥΕ ΙΙΙΓ¹⁶³ μὲ χρῆση στὴ μεταλλουργία, τὴν ὑφαντικὴ, τὴ βυρσοδεψία ἢ τὴν ξυλουργία¹⁶⁴.

Δωμάτιο Β΄

Τὸ δωμάτιο αὐτὸ βρίσκεται ἀνατολικά τῆς αὐλῆς (χώρου Λ΄) καὶ νότια τοῦ δωματίου Δ΄. Ἔχει ἐμβαδὸν 10,26 τ.μ., ἀκριβῶς τὸ ἴδιο μὲ τοῦ δωματίου Δ΄, ἀπὸ τὸ ὁποῖο χωρίζεται μὲ τὸν τοῖχο 24΄, χωρὶς ἄνοιγμα ἐπικοινωνίας μεταξὺ τους (βλ. σχ. 1 καὶ εἰκ. 1). Τὸ δωμάτιο Β΄ διαθέτει ἄνοιγμα εἰσόδου μὲ μονολιθικὸ κατώφλι στὸν δυτικὸ του τοῖχο, μὲσω τοῦ ὁποῖου ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὴν περικλειστὴ αὐλὴ (χώρο Λ΄). Ἄνοιγμα εἰσόδου χωρὶς κατώφλι διαπιστώθηκε καὶ στὸ ΝΔ. τμήμα τοῦ τοίχου 20΄, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ δωμάτιο Β΄ ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸν δυτικὸν διάδρομο τοῦ χώρου Α΄, ποὺ ἐντάσσεται στὸν ἀνατολικὸν τομέα τοῦ συγκροτήματος Ι. Στὸ ἄνοιγμα αὐτό, μῆκ. 1,25 καὶ πλάτ. 0,60 μ., διαπιστώθηκαν τρεῖς βαθμίδες ἐπὶ τῆς σκληρῆς ἐπίχωσης, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ὑψομετρικῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ τομέα τοῦ συγκροτήματος. Τὸ δωμάτιο Β΄ φαίνεται ὅτι διέθετε καὶ τρίτο ἄνοιγμα εἰσόδου στὸν νότιο τοῖχο του (τχ. 8΄), στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ ὁποῖου διατηροῦνταν στὴ θέση τους μερικὸι λίθοι ποὺ ὀριοθετοῦσαν τὸ ἄνοιγμα. Λόγω τῆς εὐρύτητας ὅμως καταστροφῆς στὴν περιοχὴ αὐτὴ, δὲν γνωρίζουμε τὸ μέγεθος καὶ ἄλλα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐν λόγω ανοίγματος, μὲσω τοῦ ὁποῖου τὸ δωμάτιο Β΄ θὰ ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὴν ἐσωτερικὴ αὐλὴ¹⁶⁵. Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ ανοίγματος αὐτοῦ βρέθηκε παφυρόσχημη χάντρα ἀπὸ γκριζοκάστανο στεατίτη (εἰκ. 40,2, ὄμ. 254α). Οἱ τοῖχοι 24΄, 9΄, 8΄ καὶ 20΄, ποὺ ὀρίζουν τὸ δωμάτιο Β΄, σώζονται καθ’ ὅλο τὸ μῆκος τους, ἐκτὸς ἀπὸ μικρὰ τμήματα στὰ δύο ανοίγματα εἰσόδου ποὺ δὲν ἔχουν λίθινον κατώφλι. Στὸ μεγαλύτερο ὕψος, 0,80 μ., διατηρεῖται ὁ μεσότοιχος 24΄ καὶ 0,72 μ. ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος 20΄, ἐνῶ τὸ σωζόμενον ὕψος τῶν ἄλλων δύο τοίχων 9΄ καὶ 8΄ κυμαίνεται ἀπὸ 0,45 ἕως 0,65 μ. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τχ. 20΄, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ δωμάτιο Β΄, διατηρεῖ σὲ μῆκ. 1,30 μ. παχὺ

161. Kilian 1981, 56. Vettters 2011, 38-39.

162. Βλ. Evely 2000, 86-88’80 εἰκ. 38. Ἰδιαίτερα ὁ τύπος τοῦ Evely 1b1 μὲ τὴν ὀξεία ἀπόληξη περιλαμβάνει ὀπείς ἕως 0,10 μ. (aw1).

163. Ποβ. Walberg 2007, εἰκ. 236, M125-128 (Μιδέα).

164. Βλ. Evely 2000. Tripathi 1988.

165. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 75.

στρώμα ἐρυθροῦ πηλοχώματος ἀπὸ διαλυμένες πλίνθους. Στὸ νότιο ἄκρο τοῦ στρώματος αὐτοῦ διακρίνονται κατὰ χώραν τέσσερις ὠμές πλίνθοι, διαστ. 0,25×0,45×0,12 μ., τοποθετημένες κατὰ τὸ μπατικὸ σύστημα¹⁶⁶. Τὸ λίθινο τοιχόβαθρο τῶν τοίχων ἐδράζεται εἴτε στὸν φυσικὸ κμιλόβραχο τῆς περιοχῆς, εἴτε στὸ παχὺ στρώμα λιθολογήματος, μὲ τὸ ὁποῖο εἶχε μπαζωθεῖ κατὰ τὴν ΠΕ II περίοδο ἢ κοίτη διερχόμενου χειμάρρου, μετὰ τὴν ἐκτροπή του πρὸς ἄγνωστη κατεύθυνση¹⁶⁷ καὶ ἐπὶ πλέον ἰσοπεδωθεῖ κατὰ τὴν ΥΕ ἐποχή. Ἐντὸς τοῦ δωματίου Β' ἐντοπίστηκαν δύο ἐπίπεδα δαπέδου, πάντα ἀπὸ καλὰ πατημένο χῶμα, χαλίκι καὶ σχιστολιθικὲς πλάκες, ἐνσωματωμένες κατὰ τόπους στὴν ἐπιφάνεια τῶν δαπέδων¹⁶⁸. Στὸ πρῶτο στρώμα δαπέδου ἀπὸ σκληρὸ στρώμα καστανοῦ χώματος διαπιστώθηκε κυκλικὴ κατασκευή, διαμ. 0,70 μ., ἀπὸ ἑπτὰ λίθους μεσαίου μεγέθους ἐπὶ σκληροῦ χώματος μὲ ἴχνη καύσης. Σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο κατὰ 0,10 μ. διαπιστώθηκε τὸ δεύτερο στρώμα δαπέδου ἀπὸ καστανὸ χῶμα, ἐρυθρὸ πηλόχωμα καὶ κμιλιά, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐντοπίστηκαν σχιστολιθικὲς πλάκες, θραύσματα πήλινων σκευῶν καὶ ὄστρακα. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα θραύσματα ποὺ εἶχαν εἰσχωρήσει στὸ στρώμα τοῦ δαπέδου, παραμένον ἀκόμα στὴ θέση τους, δεδομένου ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δωματίου δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπάρχει καὶ ἄλλο δάπεδο χαμηλότερα. Σὲ δοκιμαστικὴ τομὴ ποὺ πραγματοποιήθηκε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ νότια ὄψη τοῦ τοίχου 24', διαπιστώθηκε στρώμα λιθολογήματος μὲ κεραμικὴ ποὺ χρονολογεῖται στὴν ΥΕ IIIA2-III B περίοδο, ὑλικὸ ποὺ ἀνήκει μᾶλλον στὴν ἀρχαιότερη φάση κατοίκησης τοῦ συγκροτήματος I¹⁶⁹.

Εὐρήματα τοῦ κατώτερου στρώματος

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κατώτερου δαπέδου, ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ, ἀλλὰ σὲ περιορισμένων διαστάσεων δοκιμαστικὴ τομὴ στὸν βορειοδυτικὸ τομέα τοῦ δωματίου ἐντοπίστηκε τὸ χαμηλότερο μυκηναϊκὸ στρώμα του. Ἡ πλειονότητα τῶν ὄστράκων χρονολογεῖται στὴν ΥΕ IIIA2 καὶ περιλαμβάνει κυρίως ὀλόβαφα ἄγγεϊα. Ἐντοπίστηκαν χεῖλη καὶ στελέχη ἀπὸ ὀλόβαφες ἡμισφαιρικὲς κύλικες FS 264 (εἰκ. 28,124), ὀλόβαφοι ὑψίποδες σκύφοι FS 305 (εἰκ. 28,125-126), ὀλόβαφοι χαμηλοὶ ἡμισφαιρικοὶ κύαθοι FS 214 (εἰκ. 28,123)¹⁷⁰ καὶ ὀλόβαφα κλειστὰ ἄγγεϊα (εἰκ. 29,130-131). Οἱ βάσεις μεγάλων ὀλόβαφων ἄγγεϊων θὰ μποροῦσαν νὰ ἀνήκουν σὲ λεκάνες ὅπως αὐτὲς ποὺ ἔχουν ταυτι-

166. Σχετικὰ μὲ τὶς διαστάσεις τῶν προϊστορικῶν ὠμῶν πλίνθων βλ. Ὁρλάνδο 1994, 74 σημ. 1 καὶ γιὰ τὸ μπατικὸ σύστημα σ. 226-229.

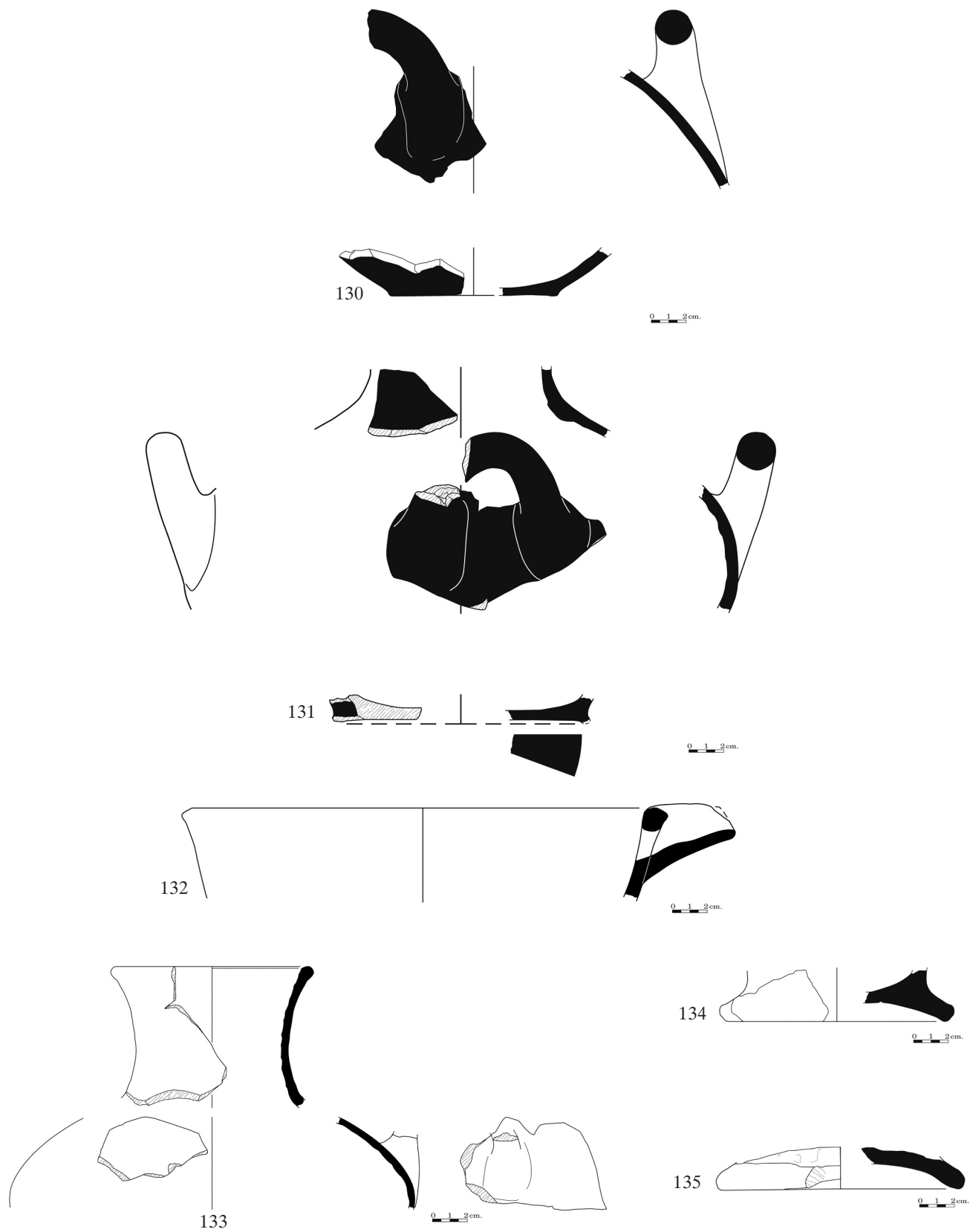
167. Καζᾶ-Παπαγεωργίου 2012, 171.

168. Δάπεδα ὁμοίας σύστασης καὶ μορφῆς διαπιστώθηκαν σὲ ὄλους σχεδὸν τοὺς χώρους καὶ τὰ δωμάτια τοῦ οἰκιστικοῦ συγκροτήματος I (βλ. ἐνδεικτικὰ στὸ Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 169 καὶ

183-185. Χαρακτηριστικὸ δεῖγμα δαπέδου βλ. στὸ Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη, 2014, 76 εἰκ. 12).

169. Εὐρήματα αὐτῆς τῆς περιόδου ἔχουν ἐντοπιστεῖ στὸ δωμάτιο Η, στὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον τοῦ χώρου αὐτοῦ, στὸν λάκκο τοῦ δωματίου Β, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐστίας τοῦ δωματίου Δ' καὶ στὴ δοκιμαστικὴ τομὴ τοῦ δωματίου Β'.

170. Mountjoy 1999, 536 εἰκ. 193,165-173.

Εἰκ. 29. Κεραμική ἀπὸ τὸ κατώτερο μυκηναϊκὸ στρώμα τοῦ χώρου Β'.

στεί στη Λακωνία καὶ τὴ Μεσσηνία κατὰ τὴ ΥΕ IIIA2¹⁷¹. Σκύφοι δὲν ἐντοπίστηκαν, γεγονός πού πιθανόν ὀφείλεται στήν περιορισμένη ἔκταση τῆς δοκιμαστικῆς τομῆς¹⁷². Μεταξὺ τῶν γραπτῶν ὀστράκων σώζεται καὶ τμήμα κυλινδρικοῦ κυπέλλου FS 225 μὲ ἀυλάκωσεις καὶ κόσμημα παρεμφερές μὲ γλωσσοειδές (εἰκ. 28,120)¹⁷³. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ παρουσία δύο ὀλόβαφων ὑδριῶν FS 128, καθὼς αὐτὸ τὸ σχῆμα δὲν ἀπαντᾷ σὲ σύνολα τῆς ΥΕ IIIA2¹⁷⁴. Ἡ πιὸ συχνὴ ἐκδοχὴ τῆς ὑδρίας στὴ διάρκεια τῆς ἀνακτορικῆς περιόδου εἶναι ἡ μικρὴ καὶ μάλιστα συχνὰ χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς ρυτό¹⁷⁵. Ἀπὸ τὴν ἕως τώρα μελέτη τοῦ ὑλικοῦ καὶ τῆς στρωματογραφίας δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ δάπεδο ἢ κάποιο ἄλλο σύνολο πού νὰ μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ – σύμφωνα κυρίως μὲ τὴν τεχντροπία τῆς Ἀργολίδας – μὲ τὴν ΥΕ IIIB1 περίοδο. Ἐνδεικτικὸ εἶναι ὅτι κύλικες FS 258 εἶναι πολὺ σπάνιες. Ἐπίσης τὸ ὑλικὸ τῆς δοκιμαστικῆς τομῆς καταδεικνύει ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ πιὸ συχνὰ σχήματα τῆς ΥΕ IIIΓ πρώιμης 1, ὅπως ἡ μεγάλη ὑδρία στὴν ὀλόβαφη καὶ ἄβαφη ἐκδοχὴ τῆς, συνεχίζουν μιὰ ΥΕ IIIA2 παράδοση.

Εὐρήματα τοῦ ἀνώτερου δαπέδου

Μὲ ἐξαίρεση μιὰ παπυρόσχημη χάντρα, δὲν ἐντοπίστηκαν ἄλλα μικροευρήματα ἐντὸς τοῦ χώρου Β' (εἰκ. 40,2 - ὄμ. 254α). Ἡ χάντρα ἀνήκει στὸν τύπο 2b τοῦ Rahmstorf, ἐνῶ ἡ παραγωγή τους φαίνεται νὰ σταματᾷ μετὰ τὴν ἀνακτορικὴ περίοδο, μὲ ἐλάχιστα δείγματα τοῦ τύπου στὴν ΥΕ IIIΓ¹⁷⁶. Ἐπὶ τοῦ ἀνώτερου δαπέδου βρέθηκαν ἀρκετὰ τμήματα ἀγγείων καὶ ὀστρακα, ἀλλὰ κανένα σκεῦος δὲν ἦταν ἀκέραιο (πίν. 3-4). Ἐνδεχομένως γιὰ εἴκοσι περίπου θραύσματα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἀποτελοῦν ἐλάχιστο ἀριθμὸ ἀγγείων πού βρίσκονταν στὸ ἀρχικὸ τους περιβάλλον. Ὅπως καὶ στὴν περίπτωση πολλῶν ἄλλων χώρων τοῦ συγκροτήματος, καὶ γιὰ τὸν χῶρο Β' δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλειστεῖ ἡ πιθανότητα ὅτι πρὶν τὴν ἰσοπέδωσή του προηγήθηκε μερικὸς καθαρισμὸς πού ὀδήγησε στὴν ἀποσπασματικὴ εἰκόνα τοῦ ὑλικοῦ. Μεταξὺ τῶν καλύτερα διατηρημένων ἀγγείων βρέθηκαν κυρίως ἀνοιχτὰ ἀγγεῖα, ἕνας ἄβαφος ἀμφορέας, καὶ τρεῖς αἰγινήτικες μαγειρικῆς χύτρες. Ἐπίσης βρέθηκε μεγάλο τμήμα ἀπὸ μιὰ λήκυθο μὲ ἔντονα ἴχνη καύσης στὴν ἐπιφάνειά της. Τὰ ὑπόλοιπα ὀστρακα εἶναι ὅλα ἀποσπασματικά. Ἐνα μέρος τοῦ ὑλικοῦ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελεῖ μέρος γεμίματος τοῦ δαπέδου ἢ νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν ὄροφο, πού ἐνδεχομένως ὑπῆρχε πάνω στὸ δωμάτιο Β'. Πάντως σὲ δύο περιπτώσεις παρατηρήθηκαν συνανήκοντα μεταξὺ ὀστράκων τοῦ δαπέδου καὶ ὀστράκων ἀπὸ τὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις τοῦ χώρου πού σχετίζονται μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου 18'

171. Πρβ. αὐτόθι 275 εἰκ. 92,137-141.

172. Σύμφωνα μὲ τὸν Thomas 2011, 205 οἱ σκύφοι εἶναι ἀκόμα πολὺ σπάνιοι στὸ ἀ' μισὸ τῆς ΥΕ IIIA2.

173. Mountjoy 1999, 538 εἰκ. 194,184.

174. Πρβ. αὐτόθι 524-527.

175. Αὐτόθι 120 εἰκ. 168-171, σ. 134 εἰκ. 32,241-242.

176. Βλ. Rahmstorf 2008, 126-129 καὶ 128 εἰκ. 34 γιὰ σύνοψη τῶν τυπολογιῶν ἀπὸ Furumark, Blegen, Wace, Person, Ἰακωβίδη.

	Γραπτή	Άβαφη	Χονδροειδής	Μαγειρική Αιγινήτικη	Μαγειρική τροχήλατη	Σύνολο
Διαγνωστικά Σώματα	94 191	83 430	5 5	6 8	7 7	195 641
Σύνολο	85	513	10	14	14	836
Ποσοστό διατήρησης όστράκων	<5 έκ.: 199 5-10 έκ.: 81 > 10 έκ.: 5	<5 έκ.: 395 5-10 έκ.: 109 > 10 έκ.: 9	<5 έκ.: 2 5-10 έκ.: 5 > 10 έκ.: 3	<5 έκ.: 6 5-10 έκ.: 3 > 10 έκ.: 5	<5 έκ.: 6 5-10 έκ.: 7 > 10 έκ.: 1	<5 έκ.: 608 5-10 έκ.: 205 > 10 έκ.: 23
Προγενέστερα Μεταγενέστερα Άδιάγνωστα						30
Σύνολο όστράκων						866

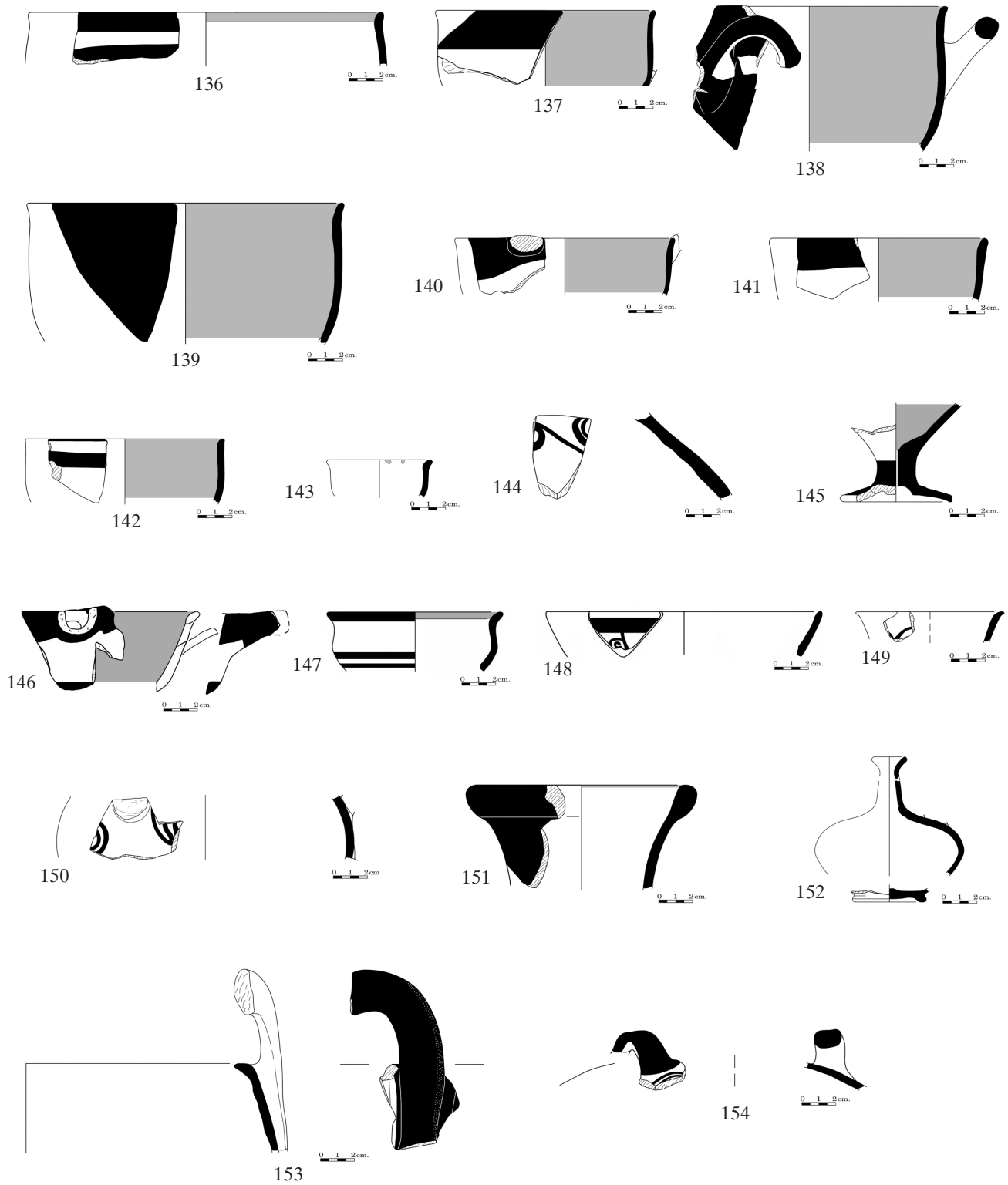
Πίν. 3. Κεραμική από τὸ ἀνώτερο δάπεδο τοῦ χώρου Β' (ὄμ. 157, 199, 221, 254).

	Γραπτή	Άβαφη	Μαγειρική ντόπια	Χονδροειδής
Άνοιχτά	22 186%	22 247%	- -	2 17%
Κλειστά	12 135%	5 44%	1 6%	- -
Σύνολο	34 321%	27 291%	1 6%	2 17%

Πίν. 4. Ποσοστό διατήρησης διαγνωστικῶν ὀστράκων στὸ δάπεδο τοῦ Δωματίου Β' (μόνο χεῖλη μὲ διαγνώσιμη διάμετρο).

(εἰκ. 31,155 καὶ 162, βλ. παραπάνω σελ. 3-4.). Ἐξ αὐτοῦ προκύπτει ὅτι τμήμα τοῦ στρώματος δαπέδου ἔχει ἐν μέρει διαταραχθεῖ. Τὰ ὑστερότερα ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα, ὅπως οἱ ὀλόβαφοι σκύφοι καὶ τὰ ἀλάβαστρα μὲ ἀγκυλωτὲς λαβὲς (εἰκ. 30,138-139 καὶ 153), οἱ ἡμισφαιρικοὶ κύαθοι FS 215 μὲ γραπτὴ διακόσμηση (εἰκ. 30,140-142) καὶ οἱ μεγάλοι σκύφοι μὲ κυματοειδῆ ταινία (εἰκ. 30,136) χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ ΙΙΙΓ πρῶμη καὶ ἔχουν βρεθεῖ σὲ πολλοὺς χώρους τοῦ βορειοδυτικοῦ τομέα καὶ ἐν γένει τοῦ συγκροτήματος Ι (βλ. εἰκ. 21 καὶ 22,67). Τὴ χρονολόγησι αὐτὴ ἐνισχύει καὶ ὄστρακο κωνικῆς κύλικας FS 274. Στὰ πρωιμότερα ὄστρακα συγκαταλέγονται τὸ χεῖλος κύαθου FS 220 μὲ λοξὴ πορφύρα¹⁷⁷ καὶ ὁ κύαθος/ἀρύταινα μὲ στιγμὲς στὸ χεῖλος (εἰκ. 30,143,149).). Ἀκόμα πρωιμότερο εἶναι τὸ

177. Ἴσως καὶ κύλικα FS 258.

Εἰκ. 30. Κεραμική ἀπὸ τὸ ἀνώτερο δάπεδο τοῦ χώρου Β'.

όστρακο από ημισφαιρική κύλικα FS 257 που χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΑ2 (είκ. 30,150), το οποίο δεν αποκλείεται να φέρει γλωσσοειδές κόσμημα¹⁷⁸. Τα κλειστά σχήματα εκπροσωπούνται από ολόβαφα άγγεϊα με αϋλάκωση στο έσωτερικό, που ίσως είναι ο πιο συχνός τύπος κλειστού άγγεϊου στο Κοντοπήγαδο (είκ. 30,151)¹⁷⁹. Ο συγκεκριμένος τύπος άγγεϊου φαίνεται, σύμφωνα με την πρόοδο της μελέτης του υλικού, ότι ξεκινάει από την ΥΕ ΙΙΒ2¹⁸⁰. Από τα όστρακα κλειστών άγγεϊων ξεχωρίζει τμήμα πιθανοφoρέα με σπείρα ή όμοκεντρα τόξα της ΥΕ ΙΙΒ1 (είκ. 30,154)¹⁸¹. Αρύταινες με στιγμές στο χείλος (είκ. 30,143) είναι σπάνιες στο Κοντοπήγαδο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αλλά άπαντούν στον χώρο Δ' (είκ. 22,71) και στο περιβάλλον του χώρου Η¹⁸². Κάποια όστρακα πιθανότατα άνήκουν σε ολόβαφες ημισφαιρικές κύλικες FS 264, που χρονολογούνται από την ΥΕ ΙΙΑ2, αλλά δεν αποκλείεται να είναι σε χρήση έως και την ΥΕ ΙΙΓ πρώιμη¹⁸³. Ένα στέλεχος ολόβαφης κύλικας δεν αποκλείεται να προέρχεται από κωνική κύλικα FS 274. Ίδιαίτερα σπάνιο είναι το χείλος άνοιχτού κωνικού άγγεϊου με κάθετη πορφύρα (είκ. 30,148). Σύμφωνα με τον γραμμικό διάκοσμό του πρόκειται μάλλον για κωνική φιάλη¹⁸⁴, σχήμα το οποίο άπαντά κατά την ΥΕ ΙΙΒ στην Άργολίδα, αλλά μέχρι τώρα δεν εΐχε έντοπιστεί στο Κοντοπήγαδο.

Τα καλύτερα σωζόμενα άγγεϊα του δαπέδου σχετίζονται με δραστηριότητες κατανάλωσης, όπως σκύφοι, άβαφες και γραπτές κύλικες, άβαφοι κύαθοι, προχυτικές λεκάνες, κάλαθοι, άρύταινες (είκ. 30,136-146 και 31,155-156,158-160), άποθήκευσης, όπως ο άβαφος άμφορέας, και παρασκευής τροφής, όπως μαγειρικές χύτρες (είκ. 31,162-163 και είκ. 32,165-167). Οί μαγειρικές χύτρες έχουν εισαχθεί από την Αΐγινα και σε μία σώζεται σημείο κεραμέα στη γένεση της λαβής (είκ. 32,166). Η χύτρα με τη γωνίωση άποτελεί ένα πιο σπάνιο σχήμα¹⁸⁵. Μεταξύ των όστράκων του δαπέδου άποκαλύφθηκε και το χείλος ντόπιου μαγειρικού σκεύους (είκ. 32,165), αλλά λόγω της έλλιπούς διατήρησής του δεν είναι βέβαιο αν ήταν σε χρήση κατά την τελική φάση του δωματίου. Την παρασκευή τροφής έντος του χώρου καθιστούν πιθανή οί χύτρες αλλά και η κυκλική έστία στο κέντρο του δωματίου. Όλες οί τριποδικές χύτρες φέρουν ίχνη χρήσης στην έξωτερική αλλά και την έσωτερική τους έπιφάνεια από την τοποθέτησή τους πάνω στην έστία. Οί μαγειρικές χύτρες και οί λεκάνες άποτελούν ένα μαγειρικό σύνολο που, όπως εΐδαμε παραπάνω, έχει διαπιστωθεί στον χώρο Δ' και τον χώρο Γ', και πάντα κοντά σε έστίες ή φούρνους (σχ. 2-3)¹⁸⁶. Μια περαιτέρω όμοιότητα με τον χώρο Δ' είναι η παρουσία τουλάχιστον

178. Πρβ. Mountjoy 1999, 538 είκ. 194,185.

179. Καζά-Παπαγεωργίου κ.ά. 2011, 252 είκ. 16,112-116.

180. Καρδαμάκη 2011, 221-229.

181. Mountjoy 1999, 517 είκ. 184,92,94.

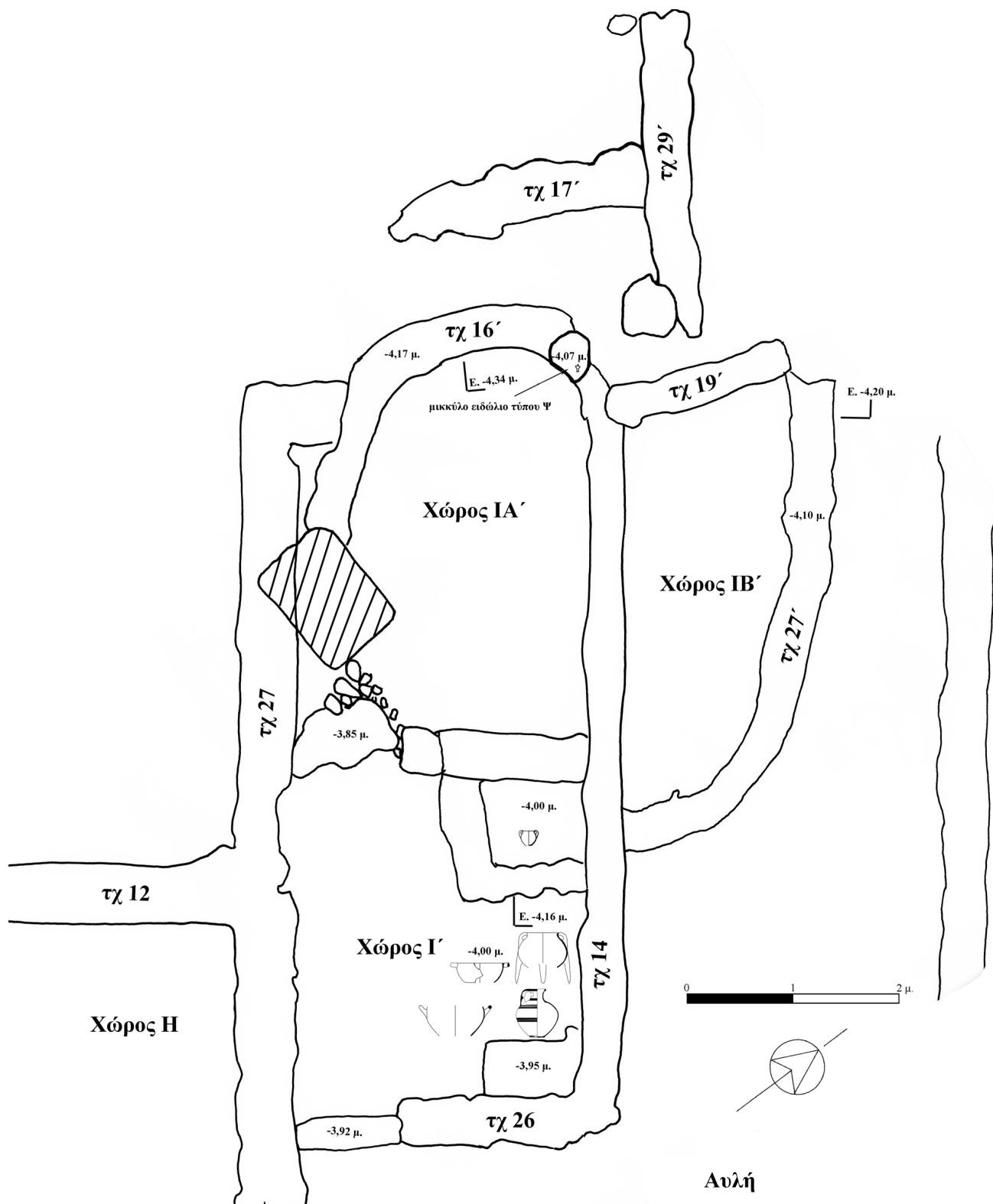
182. Καζά-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 86 είκ. 17,36-37.

183. Καρδαμάκη 2011, 222.

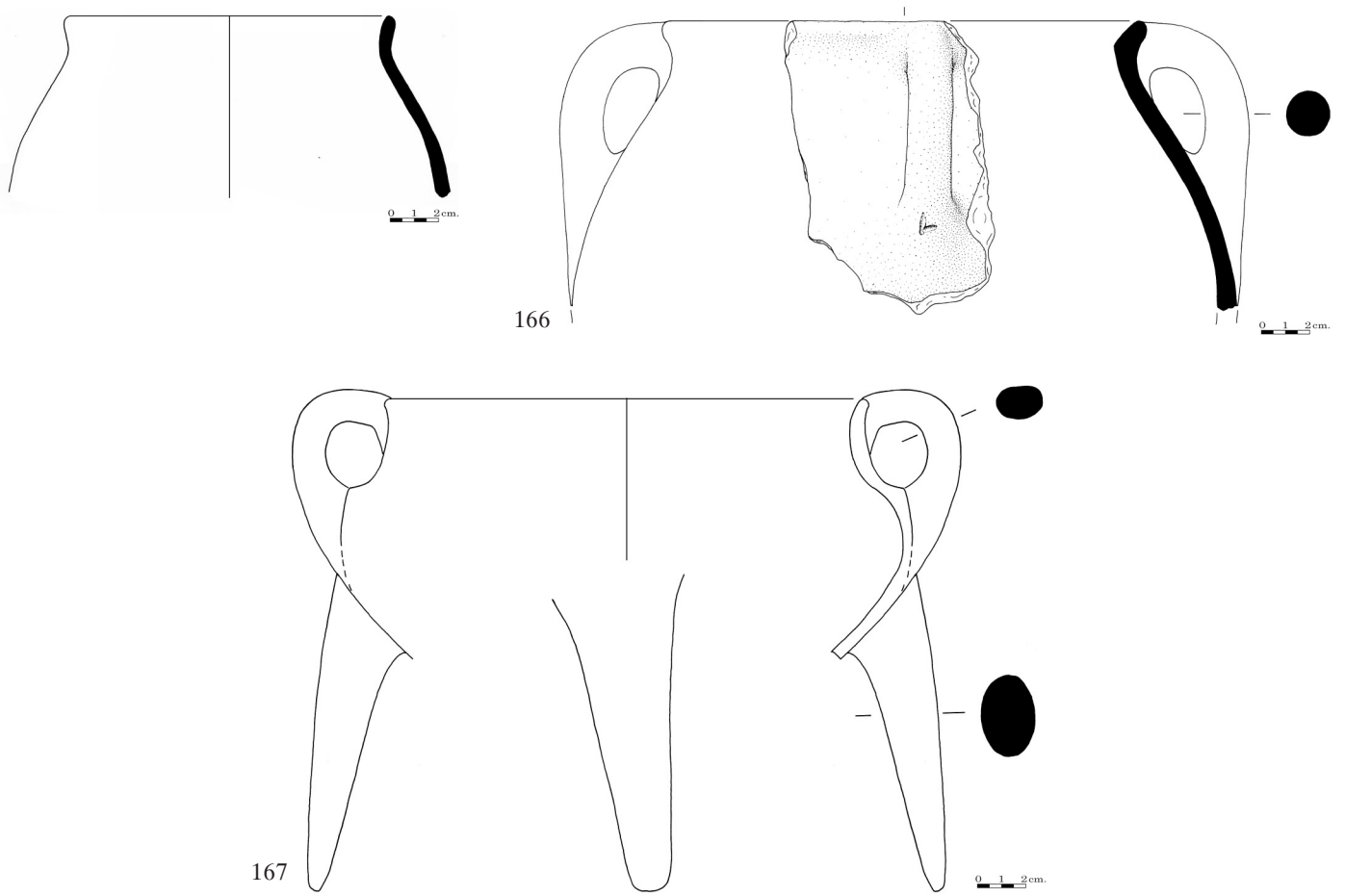
184. Πρβ. French 2013, 277, 66-429; Voigtländer 2003.

185. Πρβ. Popham κ.ά. 2006, 210 είκ. 2.35,4-5. Μαραμπέα 2012, 209 είκ. 20.

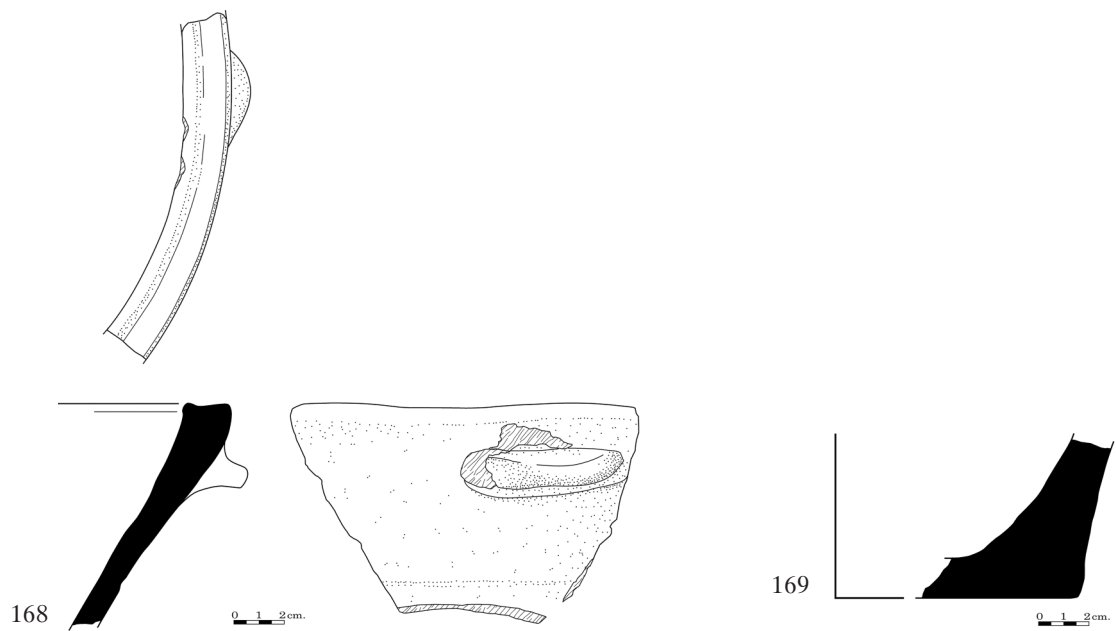
186. Βλ. Καζά-Παπαγεωργίου 2014, 105-109 (δωμάτιο Γ') και 113-114 (δωμάτιο Θ).

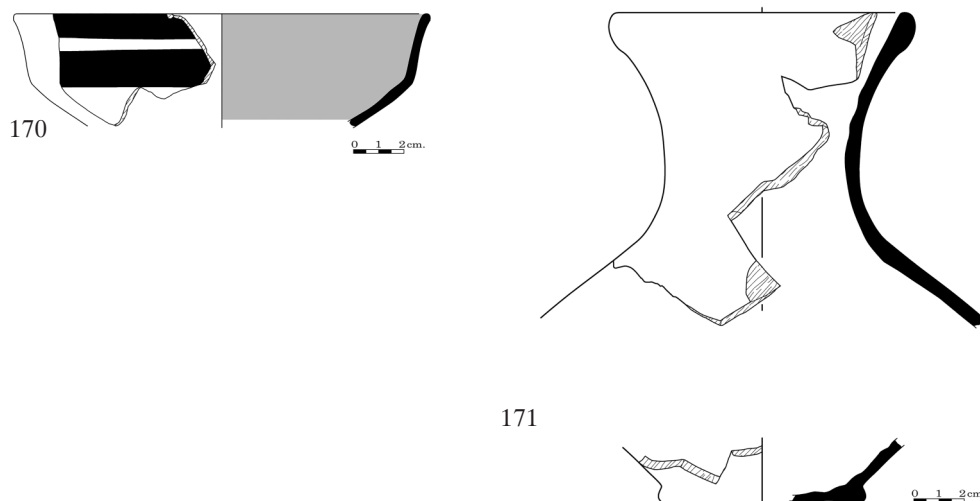
Σχέδιο 3. Τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Γ με κεραμική κατὰ χώραν.

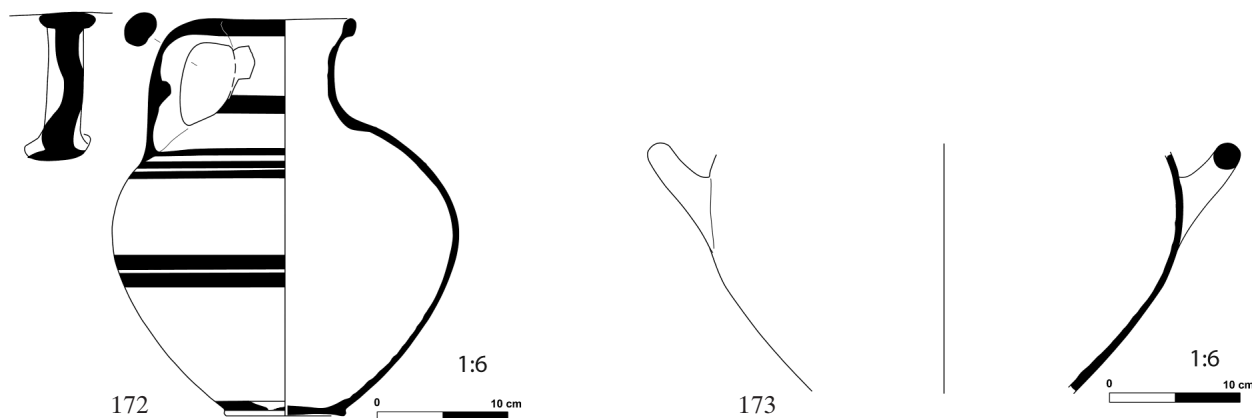
Εἰκ. 32. Κεραμική ἀπὸ τὸ ἀνώτερο δάπεδο τοῦ χώρου Β'.

Εἰκ. 33. Κεραμική ἀπὸ τὸ ἀνώτερο δάπεδο τοῦ χώρου Β'.

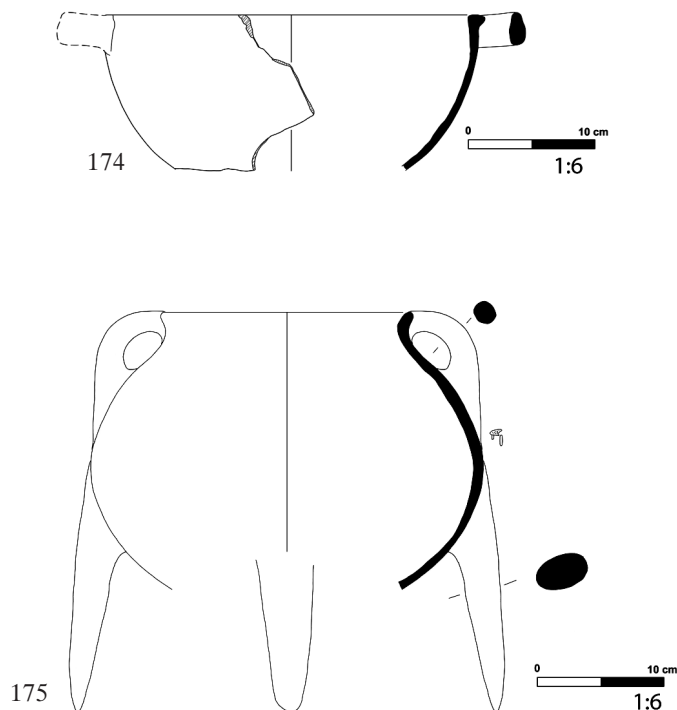
Εικ. 34. Κεραμική από τις ανώτερες επιχώσεις του χώρου Β΄.

Εικ. 35. Κεραμική από το δάπεδο του χώρου Γ΄.

δύο κωνικών κυπέλλων στον χώρο Β΄. Τα κωνικά κύπελλα άπαντούν μεμονωμένα ή δύο μαζί, αλλά έν προκειμένω ίσως είχαν χρησιμοποιηθεί για κατανάλωση τροφής.

Τέλος, ιδιαίτερο ένδιαφέρον έχει ή παρουσία μιās ληκύθου, πολύ σπάνιου σχήματος μεταξύ των άγγείων πον σχετίζονται με το δάπεδο (είκ. 30,152). Η επιφάνειά του είναι καμένη σέ τέτοιο βαθμό ώστε είναι άδύνατον νά διαπιστωθεί το είδος της διακόσμησης.

Εἰκ. 36. Κεραμική ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Γ.

Τὸ ἀγγεῖο ἔχει πιὸ πεπεισμένο σῶμα ἀπὸ τὶς σφαιρικὲς ἢ ἀπιόσχημες ληκύθους τῆς ΥΕ ΠΙΓ πρώιμης¹⁸⁷, ψηλότερο λαϊμὸ¹⁸⁸ καὶ ἔξω νεῦον χεῖλος. Μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ ἀνακαλεῖ σχήματα τῆς ΥΕ ΠΙΒ¹⁸⁹, ὅποτε θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεῖ στὴν ἀρχὴ τῆς παραγωγῆς αὐτοῦ τοῦ τύπου. Ἴσως μάλιστα τὸ ἐργαστήριο τοῦ Κοντοπήγαδου νὰ ἔπαιξε κάποιον ρόλο στὴν παραγωγὴ καὶ διάδοσιν τοῦ σχήματος τῆς ληκύθου, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ ἓνα ἀπὸ πιὸ συχνὰ ταφικὰ ἀγγεῖα τῆς ΥΕ ΠΙΓ¹⁹⁰. Ἐπίσης ἐντύπωση προκαλεῖ ὅτι ἡ λήκυθος εἶναι τὸ μοναδικὸ ἀγγεῖο τοῦ χώρου Β' τὸ ὁποῖο φέρει ἐκτεταμένη ἴχνη

187. Πρβ. Mountjoy 1999, 571 εἰκ. 210,342-343 (ΥΕ ΠΙΓ πρώιμη, Περατὴ) καὶ αὐτόθι 588 εἰκ. 218,425-427.

188. Ψηλὸ λαϊμὸ ἔχουν καὶ οἱ λήκυθοι τῆς ΥΕ ΠΙΓ μέσης, αὐτόθι 162 εἰκ. 43,334-335 (Ἀσίνη).

189. Mountjoy 1995. Πρβ. Mountjoy 1999, 139 εἰκ. 34,256 (ΥΕ ΠΙΒ1 Δειρά), 549 εἰκ. 199,233 (φλασκὶ μὲ σφαιρικὸ σῶμα τῆς ΥΕ ΠΙΒ1 ἀπὸ τὴν Κοπρέζα). Rutter 2003.

190. Ἰακωβίδης 1969. Mountjoy 1999. Podzuweit 2007. Γιὰ ληκύθους σὲ οἰκιστικὰ σύνολα βλ. French 2011, 558 (60-319) (ΥΕ ΠΙΓ μέση. Φάση 1131. ΥΕ ΠΙΓ πρώιμη). Στὸ ὑλικὸ τῆς ΒΑ. Κάτω Πόλης στὴν Τίρυνθα ἔχει ἐντοπιστεῖ μόνον ἓνα ὄστρακο ληκύθου σὲ στρώμα τῆς φάσης 2 (ΥΕ ΠΙΓ πρώιμη) (Stockhammer 2008, πίν. 58, 1227).

καύσης σε ολόκληρη την εσωτερική και εξωτερική του επιφάνεια, δίνοντας την εντύπωση ότι είχε ξρθει σε απ' ευθείας επαφή με τη φωτιά. Με βάση τα παραπάνω δεν αποκλείεται ή λήκυθος στο πλαίσιο κάποιου τελετουργικού να είχε ριχθεί στην έστια του χώρου. Ωστόσο, άλλου είδους ένδειξεις για τέτοιες δραστηριότητες στον χώρο Β' δεν υπάρχουν.

Παράρτημα: Δωμάτιο Ι¹⁹¹

Μετά τη συντήρηση των άγγείων που βρέθηκαν σπασμένα επί στρώματος δαπέδου που διαπιστώθηκε στο δωμάτιο Ι', παρουσιάζονται στο παρόν άρθρο, προς ολοκλήρωση της μελέτης του διαθέσιμου υλικού από το δωμάτιο αυτό. Αποδείχθηκε δε ότι πρόκειται για τέσσερα άγγεια, ένα άμφορέα με ταινιωτή διακόσμηση, μία μαγειρική χύτρα από την Αίγινα, μία λεκάνη και μία άβαφη ύδρεια (εικ. 35-36). Τα παραπάνω άγγεια, όπως είχε σημειωθεί και κατά την περιγραφή του χώρου, θα είχαν χρησιμοποιηθεί για τη μεταφορά στερεάς και υγρής τροφής¹⁹² και τη θερμή διατήρησή τους εντός της έστιας/φούρνου. Η επί τόπου κατανάλωση δεν μπορεί να υποστηριχθεί έλλείψει αντίστοιχων άγγείων πόσεως, όπως οί σκύφοι και οί κύαθοι.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ¹⁹³

Με την παρουσίαση των αρχαιολογικών δεδομένων από τον ΒΔ. τομέα του συγκροτήματος Ι ολοκληρώνεται, όπως ήδη αναφέρθηκε, ή εικόνα της οικοδομικής ακολουθίας του. Τα συμπεράσματα της έρευνας από το οικιστικό αυτό συγκρότημα θα αποτελέσουν σημαντική άφετηρία για την κατανόηση των φάσεων του μεγάλου εργαστηριακού συγκροτήματος ΙΙΙ με τους άγωγους και τα όρύγματα, 300 μ. νοτιότερα. Δεδομένου ότι στην εργαστηριακή έγκατάσταση έχουμε στη διάθεσή μας σχεδόν αποκλειστικά δευτερογενείς αποθέσεις (άπορρίψεις σε πηγάρια και λάκκους) και προκειμένου να κατανοήσουμε την ίδρυση και την κύρια φάση χρήσης του συγκροτήματος αυτού, όπως και την εγκατάλειψή του, το έρώτημα που γεννάται και το όποιο μάλλον δεν μπορεί να απαντηθεί ακόμα με βεβαιότητα, είναι αν ο οικισμός και ή εγκατάσταση λειτούργησαν παράλληλα και συνδυαστικά και αν αυτό ισχύει για όλη τη διάρκεια χρήσης του οικισμού.

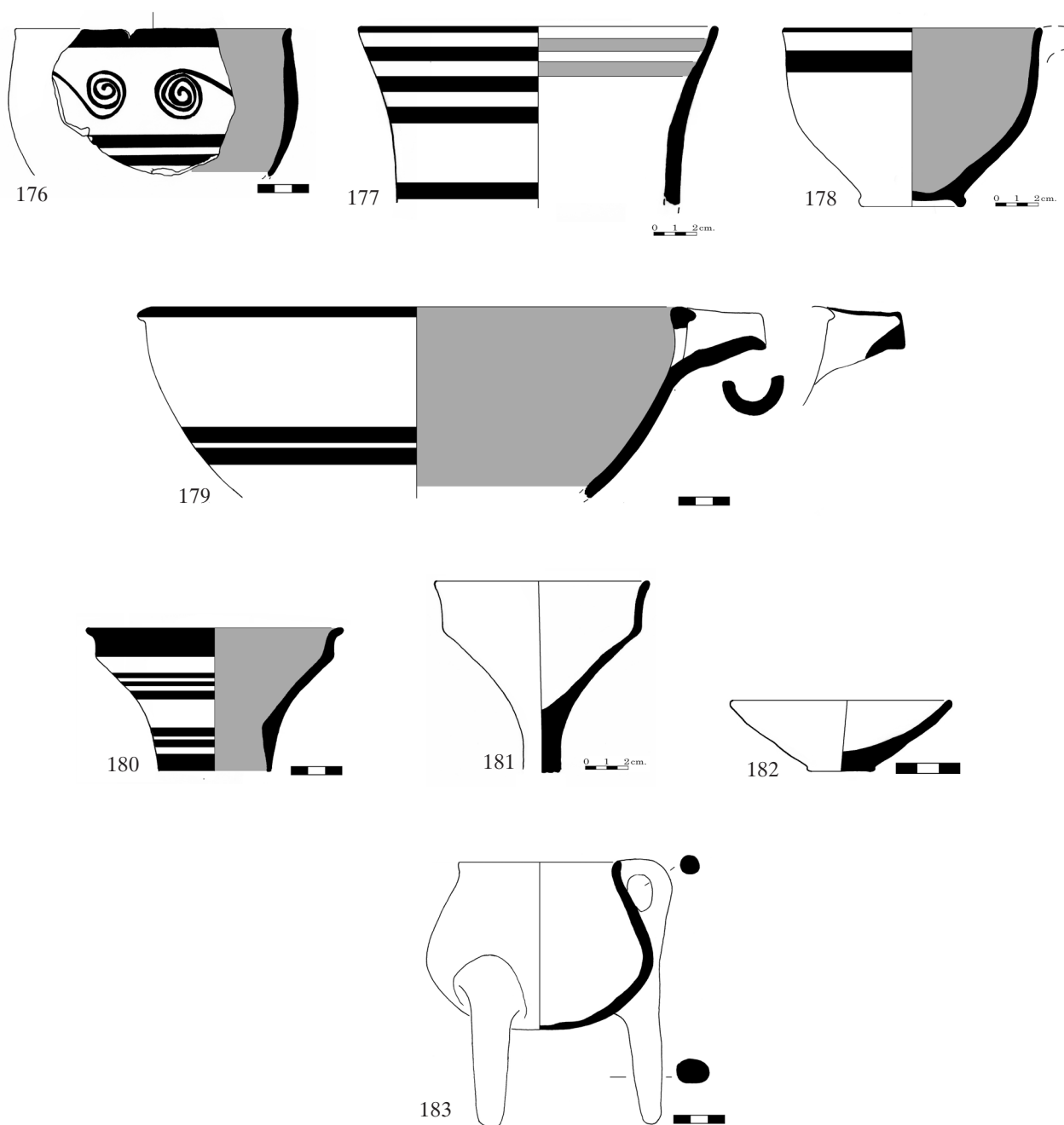
Στον ΒΔ. τομέα του συγκροτήματος Ι κατέστη δυνατή για πρώτη φορά ή απομόνωση στρώματος που χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΑ2 περίοδο (κατώτερο μυκηναϊκό στρώμα χώρου Β'). Το παραπάνω στρώμα που ίσως συνδέεται και με αρχιτεκτονικά στοιχεία,

191. Καζά-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 108-111 και σημ. 139.

192. Βλ. αυτόθι 57 σχ. 2. Τα άγγεια που έλειπαν είχαν

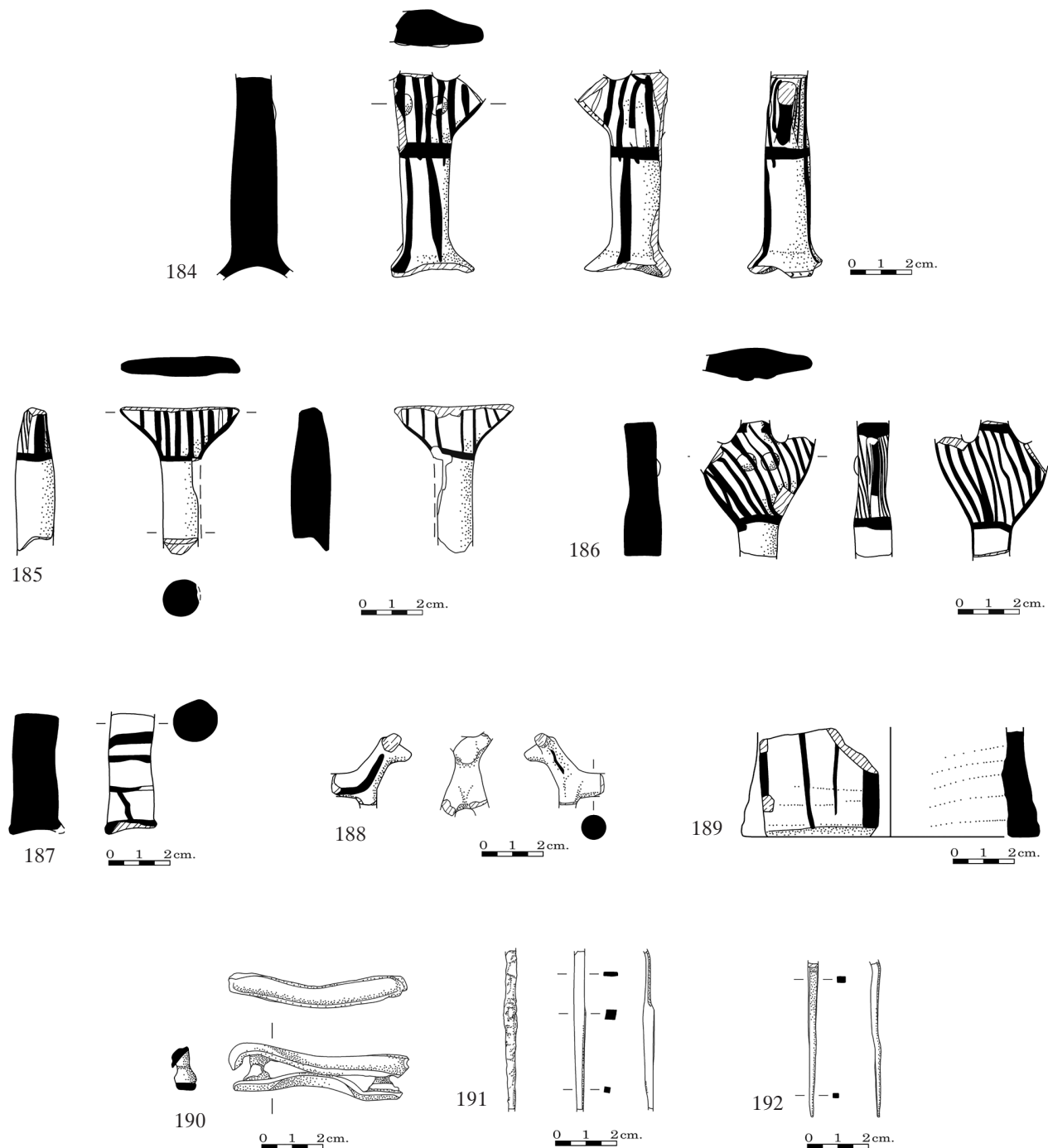
παρασταθεί με διαγράμμιση στο σχέδιο του χώρου.

193. Βλ. Kaza-Papageorgiou (υπό δημ.). Kardamaki (υπό δημ.).

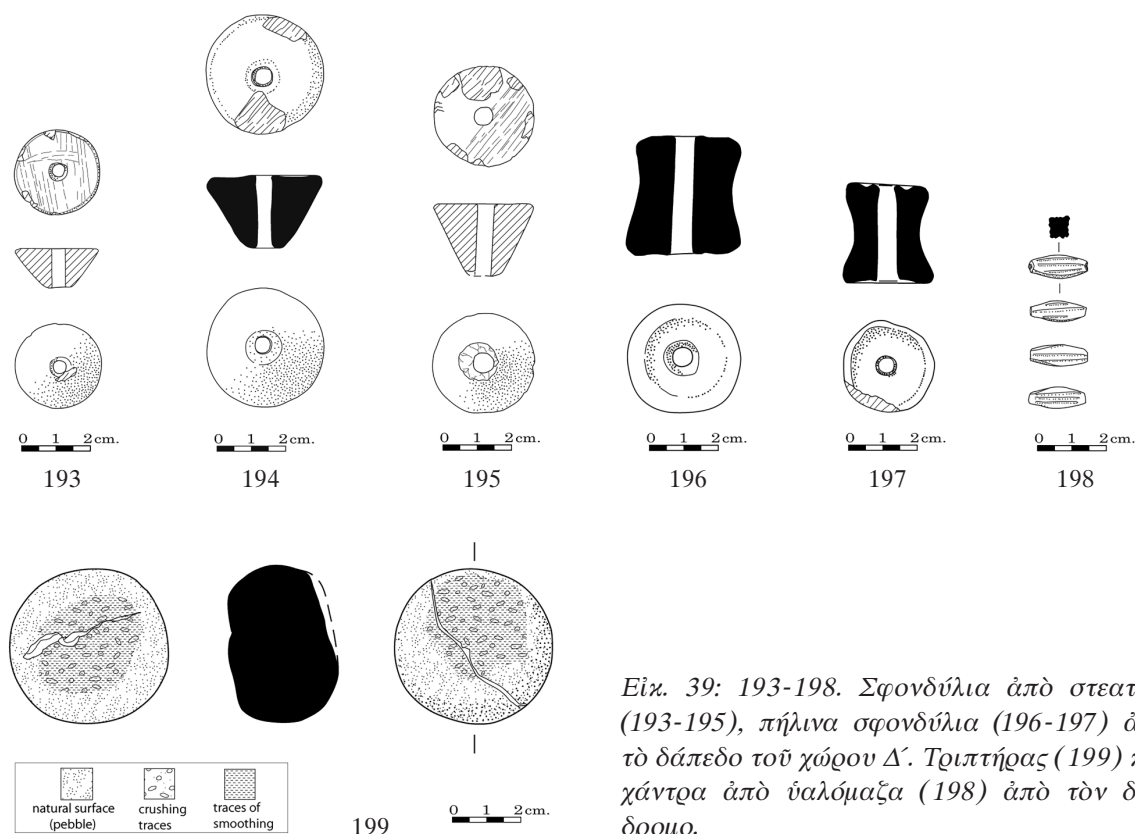

Εἰκ. 37. Κεραμική ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ἀποθέσεως Β. τῶν χώρων Δ' καὶ Δ'.

χωρὶς πρὸς τὸ παρὸν νὰ τὸ γνωρίζουμε, προσφέρει ἓνα *terminus post quem* γιὰ τὴν ἴδρουση τοῦ συγκροτήματος Ι. Ὑλικό, κεραμική καὶ σπανιότερα εἰδώλια, χρονολογούμενο στὴν περίοδο αὐτή, εἶχε ἀναγνωριστῆ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ συγκροτήματος, ἀλλὰ πάντα σὲ

Εἰκ. 38: 184. Εἰδώλιο τύπου Ψ/Β ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ἀποθέσεις. 185-187. Εἰδώλια τύπου Ψ, Ψ/Α, καὶ Ψ/Β ἀπὸ τὸν διάδρομο. 188. Ζωόμορφο εἰδώλιο ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ'. 189. Τροχήλατο εἶδωλο τύπου Α ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ'. 190. Μολύβδινο σύνδεσμος ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ'. 191. Χάλκινος ὀπέας ἀπὸ τὸν διάδρομο. 192. Χάλκινος ὀπέας ἀπὸ τὶς ἀνώτερες ἐπιχώσεις τοῦ χώρου Δ'.

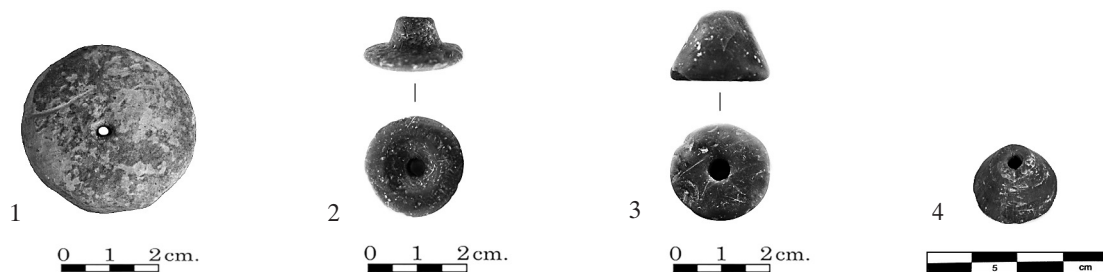

Εἰκ. 39: 193-198. Σφονδύλια ἀπὸ στεατίτη (193-195), πήλινα σφονδύλια (196-197) ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ'. Τριπτήρας (199) καὶ χάντρα ἀπὸ ὑαλόμαζα (198) ἀπὸ τὸν διάδρομο.

συνδυασμὸ μὲ ὑστερότερα στρώματα¹⁹⁴. Ἡ στρωματογραφία στὸν χώρο Β' ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄποψη ποὺ ἔχει ἐκφραστεῖ κατὰ τὸ παρελθόν (Sherratt, Mountjoy) ὅτι ἡ κεραμικὴ ἀκολουθία τῶν ἐκτὸς τῆς Ἀργολίδας κέντρων ἀκολουθεῖ κατὰ τὸν 13ο αἰ. π.Χ. διαφορετικὴ ἐξέλιξη, μὲ ἔντονα τοπικὰ χαρακτηριστικά. Παρὰ τὸ ὅτι τὸ δωμάτιο Β' καὶ κυρίως τὸ δάπεδο ποὺ σφραγίζει τὸ παραπάνω στρώμα εἶναι ἀποσπασματικὰ ἀνεσκαμμένα, καθίσταται σαφὲς ὅτι ἡ χρῆση συγκεκριμένων κεραμικῶν τύπων τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 συνεχίζεται καὶ ἐντὸς τῆς ΥΕ ΙΙΒ. Στὸ Κοντοπήγαδο δὲν ἔχουμε παρὰ ἐλάχιστες ἐνδείξεις τῆς ΥΕ ΙΙΒ1 κεραμικῆς τεχνοτροπίας ποὺ ἀπαντᾷ στὴ Ἀργολίδα καὶ ἐνίοτε στὰ νεκροταφεῖα τῆς Ἀττικῆς. Συνεπῶς, τὸ παλαιότερο διαπιστωμένο δάπεδο τοῦ χώρου Β' ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Α'. Τὰ δάπεδα αὐτὰ ἀντιστοιχοῦν στὴν πρώτη διαπιστωμένη ἀρχιτεκτονικὴ φάση τοῦ συγκροτήματος Ι, ἡ ὁποία ἐν μέρει μόνον ἔχει ἀποκαλυφθεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ἀσάμινθο Ι καὶ κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου ΙΑ¹⁹⁵. Ἀπὸ τὴν κεραμικὴ ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Α' καθίσταται σαφὲς ὅτι τὰ δάπεδα

194. Αὐτόθι 28, σημ. 167.

195. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 92, 112.

Εἰκ. 40: 1-4. Μικροευρήματα ἀπὸ τὸν διάδρομο (1 καὶ 4) καὶ τὰ δωμάτια Β' (2) καὶ Δ' (3).

τῆς πρώτης ἀρχιτεκτονικῆς φάσης κατοικοῦνται τουλάχιστον ἕως τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ2. Τὰ δάπεδα ἐνδεχομένως καθαρίζονταν συστηματικά, γεγονός που ἐρμηνεύει τὴν παρουσία τῶν τεράστιων ἀποθέσεων γύρω ἀπὸ τὸν οἰκισμό.

Φαίνεται πάντως ὅτι σημαντικοὶ κεραμικοὶ τύποι τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 συνεχίζονται ἀκόμα καὶ μέχρι τὴν ΥΕ ΙΙΓ πρώτη. Δὲν ἀποκλείεται κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ1 περίοδο νὰ ἐξακολουθεῖ ἡ χρήση τῶν ἴδιων σχημάτων τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 περιόδου, ὅπως οἱ ὀλόβαφοι ὑψίποδες σκύφοι, οἱ ὀλόβαφες κύλικες κ.τ.λ., με κύρια διαφοροποίηση τὴν εἰσαγωγή τοῦ σκύφου Α. Ἐπὶ πλέον, δὲν εἶναι δυνατὸν πρὸς τὸ παρὸν νὰ διαπιστωθεῖ με βεβαιότητα ἂν ἓνα δάπεδο στὸν νότιο τομέα τοῦ συγκροτήματος κάτω ἀπὸ τὴν ἀσάμινθο Ι¹⁹⁶ εἶναι σύγχρονο με τὸ παλαιότερο δάπεδο τοῦ χώρου Β' καὶ τοῦ χώρου Δ'. Εἶναι πάντως πολὺ πιθανό, δεδομένου ὅτι τὸ δάπεδο ποὺ εἶχε ἐντοπιστεῖ ἐκεῖ ἀνάγεται γενικὰ στὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδο. Τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Δ' βρίσκεται σὲ ὑψηλότερο ἐπίπεδο καὶ ἀντιστοιχεῖ με τὸ ἀνώτερο δάπεδο τοῦ χώρου Β', τὸ δάπεδο τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς, τῶν χώρων Γ' καὶ ΙΑ' καὶ οὐσιαστικά συμπίπτει με τὴ μεσαία οἰκοδομικὴ φάση τοῦ συγκροτήματος (φάση 2). Στὸ τέλος τῆς φάσης 2 παρατηρεῖται κάποιο ἐπεισόδιο καταστροφῆς καὶ ἀκολουθεῖ τὸ γενικευμένο μπάζωμα καὶ ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ δυτικοῦ τομέα τοῦ συγκροτήματος Ι. Κατὰ τὴν οἰκοδομικὴ φάση 3, τὴν τελικὴ φάση τοῦ συγκροτήματος αὐτοῦ, εἶναι σὲ χρήση μόνο ὁ ἀνατολικὸς τομέας του, ἐνῶ ἡ πρόσβαση πρὸς τὸ συγκρότημα ΙΙ καὶ ἄλλοῦ γίνεται μέσῳ μιᾶς μικρῆς διόδου στὰ ἀνατολικά¹⁹⁷. Ἡ κεραμικὴ τῆς μεσαίας καὶ τελικῆς φάσης τοῦ συγκροτήματος Ι δὲν παρουσιάζει διαφοροποίηση καὶ ἐμπίπτει ἐντὸς τῆς φάσης ποὺ ὀρίζουμε ὡς ΥΕ ΙΙΓ πρώτη 1, κατὰ τὴν ὁποία ἡ γραπτὴ λεκανίδα με γωνίωση FS 295A καὶ ὁ γραπτὸς κύαθος με γωνίωση FS 240 δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐμφανιστεῖ. Στὶς ἀποθέσεις ἐξωτερικὰ τῶν χώρων ἡ κεραμικὴ προέρχεται πιθανότατα κυρίως ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τῆς μεσαίας οἰκοδομικῆς φάσης καὶ περιλαμβάνει ἀγγεῖα τῆς ΥΕ ΙΙΒ2, ἀλλὰ καὶ τῆς ΥΕ ΙΙΓ πρώτης,

196. Αὐτόθι 92, 94 εἰκ. 23.

149· 2014, 117-118.

197. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 148-

ὅπως καὶ ἀρκετὰ εἰδώλια ἀνθρωπόμορφα καὶ ζωόμορφα (εἰκ. 3, 4 καὶ 37)¹⁹⁸. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἓνας κάλαθος μὲ γωνιώδεις χεῖλος καὶ κωνικὸ κάτω σῶμα, καθὼς τὰ ἄμεσα παρὰλληλά του βρῖσκονται σὲ σύνολο τῆς ΥΕ ΙΙΑ2-ΥΕ ΙΙΒ1 στὰ Χανιά¹⁹⁹.

Ἐν κατακλειδί, τὸ οἰκιστικὸ συγκρότημα Ι ἰδρύεται στὴν ΥΕ ΙΙΑ2 καὶ τὸ πρῶτο δάπεδο συνεχίζει νὰ βρῖσκεται σὲ χρῆση μέχρι τὴν ΥΕ ΙΙΒ2/ΥΕ ΙΙΓ πρῶτη. Μικρὰ ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερα ὄστρακα τῆς ΥΕ ΙΙΒ1 περιόδου ὑπάρχουν σὲ ὅλες τὶς φάσεις. Τὰ τελευταῖα μᾶλλον δὲν ὑποδηλώνουν περιορισμένη χρῆση τοῦ χώρου κατὰ τὴν παραπάνω περίοδο, ἀφοῦ καὶ στρωματογραφικὰ δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει *chiatus*, ἀλλὰ δηλώνουν τὴν ὑπαρξὴ διαφορετικῶν κεραμικῶν παραδόσεων στὸ Κοντοπήγαδο ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες τῆς Ἀργολίδας κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ 13ου αἰ. π.Χ. Ἡ ἐγκατάλειψη πάντως τοῦ δαπέδου τοῦ χώρου Δ' (φάση 1) ἐμπίπτει στὴν ὕστερη ΥΕ ΙΙΒ2 ἢ στὴν ΥΕ ΙΙΓ πρῶτη 1. Ἡ μεσαία καὶ ἡ τελικὴ φάση τοῦ οἰκισμοῦ χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ ΙΙΓ πρῶτη 1, ἐνῶ ἓνα κλειστὸ σύνολο τῆς τελικῆς ΥΕ ΙΙΒ2 ἔχει ἐντοπιστεῖ καὶ στὴν ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση (μυκηναϊκὸ συγκρότημα ΙΙΙ τοῦ Κοντοπήγαδου)²⁰⁰.

Ἡ ὀλοκλήρωση τῆς μελέτης τοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὸ συγκρότημα μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ προχωρήσουμε σὲ κάποιες ἐρμηνεῖες ὡς πρὸς τὴ λειτουργία του, ἂν καὶ ὑπάρχει τὸ βασικὸ ἐμπόδιο τῆς μὴ ὀλοκλήρωσης τῆς ἔρευνας σὲ πολλοὺς χώρους. Γιὰ παράδειγμα τὸ δάπεδο τοῦ χώρου Ζ, τοῦ μοναδικοῦ χώρου μὲ βάσεις κιόνων, δὲν ἔχει ἀνασκαφεῖ πλήρως. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὰ παλαιότερα δάπεδα τοῦ Α' στὰ ΒΑ. ἀλλὰ καὶ τὸ δάπεδο τῶν δωματιῶν Δ', Β', Γ'-ΙΑ' καὶ ΙΒ', ὅπως καὶ τοῦ διαδρόμου. Ἡ ἔλλειψη συνολικῆς εἰκόνας τῶν ξεχωριστῶν ἀρχιτεκτονικῶν ὀριζόντων τοῦ συγκροτήματος δὲν ἐπιτρέπει πρὸς τὸ παρὸν ἀσφαλῆ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴ χρῆση ἢ τὴν ἐνδεχόμενη ἀλλαγὴ χρῆσης τῶν χώρων.

Ἐλάχιστα μποροῦν νὰ λεχθοῦν γιὰ τὴν πρώτη καὶ παλαιότερη οἰκοδομικὴ φάση (φάση 1). Φαίνεται ὡστόσο ὅτι καὶ κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τὸ συγκρότημα κατεῖχε μεγάλη ἔκταση. Ἀπὸ τὰ ἔως τώρα δεδομένα προκύπτει ὅτι στὴν περικλειστὴ αὐλὴ (Α') ὑπῆρχε ἡ πεταλόσχημη κατασκευὴ γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν ὑδάτων (σχ. 4). Ἐνδεχομένως νὰ ἀποθηκεύονταν καὶ σκεύη, ἐνῶ δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ συγκέντρωση ἄψητου πηλοῦ στὸν πῶρο αὐτό, ὅπου βρέθηκαν καὶ οἱ λωρίδες πηλοῦ στὸ δάπεδό του. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης νὰ γινόταν ἀποθήκευση τροφῆς ἢ ἄλλων προϊόντων καὶ παρὰλληλα κάποιου εἴδους οἰκοτεχνικὲς δραστηριότητες μὲ τὴ χρῆση τοῦ νεροῦ.

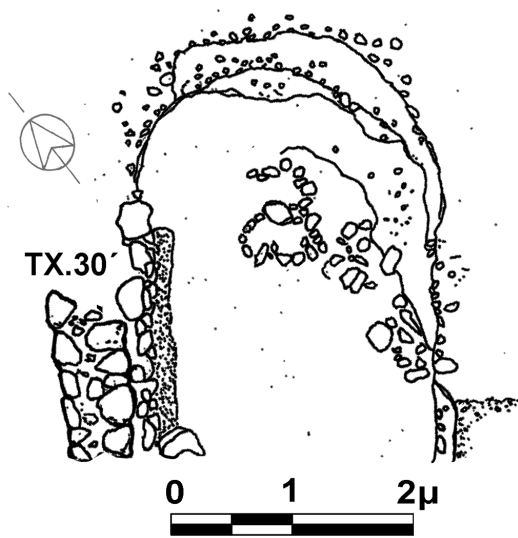
Γιὰ τὴ δεύτερη οἰκοδομικὴ φάση (φάση 2) ἔχουμε περισσότερα στοιχεῖα. Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη τὶς τεράγωνες χτιστὲς θῆκες/ἔστιες, στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ὁποίων βρέθηκαν μαγειρικὰ σκεύη (χώροι Θ καὶ Γ') καὶ τὶς ἔστιες τῶν χώρων Δ', Β', προκύπτει ὅτι ἡ παρασκευὴ

198. Τὰ εἰδώλια διατηροῦνται ἀποσπασματικὰ καὶ θὰ ἐξεταστοῦν μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀπορρίψεων καὶ τῶν δύο συγκροτημάτων Ι καὶ ΙΙ. Γιὰ τὸν κάλαθο μὲ κυλινδρικό κάτω σῶμα καὶ τὸν κύαθο βλ. Mountjoy 1999, 575 εἰκ. 212,361 καὶ σ. 580 εἰκ. 214,385. Ὁ κύαθος τῆς Ἀγορᾶς εἶναι γραπτὸς ἐσωτερικά. Τὸ χεῖλος τοῦ κάλαθου εἶναι διαφορετικὸ. Ἐπίσης ὁ κάλαθος

τῆς Περαιτῆς δὲν ἔχει τόσο ἐντονη γωνίωση στὸ ἐσωτερικὸ.

199. Pálsson Hallager 2011.

200. Τὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι 7 τῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκατάστασης (συγκροτήματος ΙΙΙ) ἐκπροσωπεῖ αὐτὴ τὴν κεραμικὴ φάση.

τροφής σε έστιες και ή φύλαξη τροφής σε έστιες/φούρνους λάμβαναν χώρα σε τουλάχιστον τέσσερα δωμάτια και όχι μόνο σε ένα. Προφανής βέβαια είναι ή διαφοροποίηση στη χρήση των εν λόγω κατασκευών. Επίσης έντύπωση προκαλεί τὸ γεγονός ότι μαγειρικά σκευή με τή μέγιστη περιεκτικότητα, όπως οί κρατήρες, δὲν ἀπαντούν συχνά, ἀλλὰ ἐμφανίζονται σε μεμονωμένα σημεία. Στη μέση οικόδομική φάση βρέθηκε κρατήρας

Σχ. 4. Χώρος Α'. Κάτοψη τής πεταλόσχημης σκαπτής κατασκευής (δεξαμενής).

στον χώρο Θ έξω ἀπὸ τήν κτιστή κατασκευή²⁰¹. Ἀποθήκευση, βάσει τουλάχιστον τῶν κεραμικῶν σκευῶν, ἦταν περιορισμένη. Τέτοια χρήση εἶχαν οί ἀσάμινθοι ποὺ βρέθηκαν στὰ νότια καὶ τὰ δυτικά, πάντα ἐξωτερικά τῶν δωματίων. Ὡστόσο γιὰ οἰκοτεχνικές δραστηριότητες ἕως τώρα ἔχουμε ἐνδείξεις ὅτι πραγματοποιοῦνταν στὸ δωμάτιο Δ' καὶ πιθανὸν στὴν περικλειστή αὐλή. Ἡ περαιτέρω ὁμως ἔρευνα στὸ μέλλον, ἴσως ἀποκαλύψει παρόμοιες δραστηριότητες καὶ ἄλλοῦ. Μὲ βάση τὰ πέντε σφονδύλια, τρία ἀπὸ στεατίτη καὶ δύο πήλινα ποὺ βρέθηκαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου του, εἶναι πιθανὸ στὸ δωμάτιο αὐτὸ νὰ λάμβανε χώρα γνέσιμο λεπτῶν ἰνῶν. Κοντὰ στὴν ἑστία τοῦ δωματίου Δ' βρέθηκε μικρὸ εἰδώλιο ταύρου, ἐνῶ ἀρκετὰ ἀγγεῖα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν κατανάλωση τροφής ἐντοπίστηκαν κυρίως στὸ νότιο τμήμα του. Δὲν ἀποκλείεται κάποια ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ νὰ εἶχαν καὶ διαφορετικὴ χρήση. Τὰ ὑφαντικά βάρη ἀπουσιάζουν σχεδὸν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ οἰκοδομικὸ συγκρότημα I, μὲ ἐξαίρεση στὴ μεγάλη ἀπόθεση μὲ ἀπορρίψεις ἐξωτερικά τοῦ Δ'²⁰² καὶ στὸ δάπεδο τῆς τελικῆς φάσης ἐξω ἀπὸ τὸ κτίριο Α'²⁰³. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις πρόκειται γιὰ ὑφαντικά βάρη διαφορετικοῦ τύπου καὶ βάρους. Στὴν πρώτη τὸ ὑφαντικὸ βάρος ἔχει κυλινδρικό σχῆμα καὶ προσομοιάζει μάλιστα μὲ τὰ ὑφαντικά βάρη ποὺ ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ στὴ δεύτερη εἶναι δισκοειδὲς βάρος μινωικοῦ τύπου. Συνεπῶς ἡ ὑπαρξὴ ἀργαλειοῦ στὰ δωμάτια ποὺ ἔχουν ἀνασκαφῆ ἕως τώρα δὲν ἀποδεικνύεται. Καθὼς ὁμως ἔχουν βρεθεῖ περισσότερα ὑφαντικά βάρη στὴν ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση²⁰⁴, δὲν ἀποκλείεται ἡ ὑφανση νὰ γινόταν σὲ ἄλλο σημεῖο ἀπὸ

201. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 57 σχ. 2. 116, εἰκ. 36,112.

202. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2011, 206 εἰκ. 4.2, ὅπου τὸ ὑφαντικὸ βάρος εἶχε ἀρχικά χαρ-

κτηριστεῖ ὡς ροδέλα πηλοῦ ἀπὸ ἄψητο πηλό.

203. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012, 187-188, εἰκ. 23,70.

204. Βλ. πηγὰδι 7 στὸ Kardamaki 2015, 57.

τὸ γνέσιμο καὶ νὰ ὑπῆρχε καταμερισμὸς ἐργασίας ἀνάμεσα στὰ διάφορα οἰκιστικὰ συγκροτήματα τοῦ Κοντοπήγαδου. Τὰ στοιχεῖα εἶναι ὡστόσο ἀκόμα λίγα καὶ ὁ οἰκισμὸς χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση. Στὴν κεντρικὴ αὐλὴ τοῦ οἰκιστικοῦ συγκροτήματος I πιθανότατα λάμβανε χώρα κατανάλωση τροφῆς σὲ συνδυασμὸ μὲ κάποιον τελετουργικό. Στὴν αὐλὴ ὑπῆρχε ἕνας λάκκος καὶ κοντὰ του βρέθηκε συγκέντρωση κλειστῶν ἀγγείων, καθὼς καὶ ταυρόσχημο εἶδωλο²⁰⁵. Τὰ ἀγγεῖα τῆς αὐλῆς μᾶλλον συνδέονταν καὶ μὲ τὸν χῶρο Γ', πὸν διέθετε ἐστία/φοῦρνο, δεδομένου ὅτι βρέθηκαν πολὺ κοντὰ στὸ κατώφλι τοῦ δωματίου αὐτοῦ πρὸς τὴν αὐλὴ. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἐστία/φοῦρνο βρέθηκε μία ἀκόμα συγκέντρωση ἀγγείων πὸν θὰ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ στὴ μεταφορὰ καὶ τὴ φύλαξη τροφῆς (βλ. παράρτημα παραπάνω). Ὁ χῶρος Z διέθετε θρανίον σὲ ὅλο τὸ μῆκος τῆς στενῆς του πλευρᾶς. Τὸ ἐν λόγῳ σταθερὸ ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο ἔχει συχνὰ θεωρηθεῖ ὡς χαρακτηριστικὸ γνώρισμα ἱερῶν, ἀλλὰ προτοῦ ἀνασκαφεῖ συνολικὰ τὸ δάπεδο τοῦ χώρου δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε σαφῆ εἰκόνα τῆς λειτουργίας του. Ὁ χῶρος Z διέθετε ἐπὶ πλεονβάσεις γιὰ κίονες καὶ μεγάλο κατώφλι, στοιχεῖα πὸν τὸ διαφοροποιοῦν ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους χώρους. Μὲ βάση τὰ παραπάνω καὶ κυρίως τὶς μαγειρικὲς κατασκευές, ἴσως στὸ συγκρότημα I λειτουργοῦσαν κατὰ τὴ μεσαία οἰκοδομικὴ φάση δύο ξεχωριστοὶ πυρῆνες, ἐνῶ ἡ αὐλὴ στὸ κέντρο καὶ κατ' ἐπέκταση ὁ χαρακτηριζόμενος ὡς «δίδυμος» χῶρος Γ'-ΙΑ', ἀποτελοῦσαν σημεῖο συνάντησης περισσότερο «δημόσιον» χαρακτήρα. Τὰ ἀκριβῆ ὄρια τῶν δύο πυρῆνων καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ χώρου Z μὲ τοὺς κίονες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθοριστοῦν πρὶν ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκισμοῦ.

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς μεσαίας οἰκοδομικῆς φάσης, χρησιμοποιήθηκε μόνον τμήμα τοῦ συγκροτήματος, στὸν ἀνατολικὸ τομέα (φάση 3). Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ ἔχει ὁ χῶρος Α' πὸν διέθετε δάπεδο μὲ πλάκες, πλακόστρωτη κόγχη καὶ χτιστὸ θρανίον ἐξωτερικὰ τῆς στενῆς του πλευρᾶς στὰ δυτικὰ καὶ διάδρομο πέριξ τῶν τριῶν πλευρῶν του. Ἡ συρρίκνωση τοῦ συγκροτήματος I εἶναι μεγάλη κατὰ τὴν τελικὴ φάση 3, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται κατὰ τὴ διάρκειά της νὰ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα γειτονικὰ συγκροτήματα, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ σχετιζόταν ὁ ἀνατολικὸς τομέας τοῦ συγκροτήματος.

Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω φαίνεται ὅτι τὸ οἰκοδομικὸ συγκρότημα I κατεῖχε τὴ μεγαλύτερη ἔκτασή του κατὰ τὴ μεσαία οἰκοδομικὴ φάση, ἢ ὁποῖα κατέληξε σὲ ἐπεισόδιο καταστροφῆς ἀπὸ ἄγνωστα αἷτια καὶ σὲ συρρίκνωσή του. Ἡ ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση (συγκρότημα III) δὲν εἶναι βέβαιο ἂν λειτούργησε καὶ κατὰ τὴν τελικὴ φάση τοῦ οἰκισμοῦ.

Τέλος τὸ συγκρότημα I φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε μία ἀπὸ πολλὰς μονάδες πὸν θὰ ὑπῆρχαν κοντὰ στὴν ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση καὶ οἱ ὁποῖες διοικητικὰ θὰ συνδέονταν μὲ τὴν Ἀκρόπολη. Μάλιστα ἡ παρουσία θραυσμάτων τροχήλατων εἰδώλων τόσο στὴν ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση²⁰⁶, ὅσο καὶ στὸ συγκρότημα I, συνδέουν τὸ Κοντοπήγαδο μὲ

205. Ἀρκετὰ θραύσματα ἀπὸ ἕνα δεῦτερο ταυρόσχημο εἶδωλο βρέθηκαν ἐν μέσω τοῦ στρώματος κα-

ταστροφῆς πὸν ἐντοπίστηκε N. τοῦ συγκροτήματος I. 206. Kardamaki 2015, 57-62.

τήν Ἀκρόπολη καὶ τὴν ἐπίσημη λατρεία. Ὁ τύπος τοῦ οικισμοῦ μὲ τὴν ὑπαρξὴ μικρῶν οικιστικῶν μονάδων ποὺ γειτνιάζονται, ἔχει ἐντοπιστεῖ στὰ Κανάκια καὶ εἶναι βέβαια γνωστός στὴν Κρήτη.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ Ι

Γιὰ τὴν ἴδρυσή τοῦ ΥΕ συγκροτήματος Ι στὸ Κοντοπήγαδο ἐπελέγη ἡ ὁμαλὴ πλαγιὰ χαμηλοῦ λόφου, στὰ ἀνατολικά τοῦ ἄξονα τῆς ἀρχαίας ἀστικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑφίστατο ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ ἐποχὴ. Σύμφωνα μὲ ἀρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ὑποκείμενα τῶν μυκηναϊκῶν, ὁ χώρος τοῦ συγκροτήματος εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ κατοίκηση καὶ κατὰ τὴν ΠΕ ἐποχὴ, ἀφοῦ προηγήθηκε ἡ ἐκτροπὴ τῆς κοίτης ἑνὸς χειμάρρου πρὸς ἄλλη κατεύθυνση καὶ ἡ κατάχωσή του. Τὸ συγκρότημα Ι ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλους καὶ μικροὺς χώρους, ὑπαίθριους καὶ στεγασμένους, οἱ ὁποῖοι περιτρέχονται ἀπὸ περίβολο ποὺ σώζεται στὴν ἀνατολικὴ καὶ τὴ βόρεια πλευρὰ του. Στὴ νότια καὶ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ συγκροτήματος ὁ περίβολος δὲν διατηρήθηκε, λόγω ἐκτεταμένης καταστροφῆς καὶ διατάραξης. Ἡ πρόσβαση στὸ συγκρότημα ἐξασφαλιζόταν ἀπὸ δύο βέβαια ἀνοίγματα εἰσόδου ἀνατολικά καὶ δυτικά, ἐνῶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχαν ἀνοίγματα εἰσόδου τόσο ἀπὸ νότια, ὅσο καὶ ἀπὸ βόρεια. Τὰ κτίρια τοῦ συγκροτήματος εἶχαν διευθετηθεῖ σὲ δύο ἐπίπεδα, ἀνατολικὸ καὶ δυτικὸ, τὰ ὁποῖα ὑπαγορεύτηκαν ἀπὸ τὴν ὑψομετρικὴ διαφορὰ ποὺ παρουσίαζε τὸ φυσικὸ ἀνάγλυφο τῆς περιοχῆς. Γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν τοίχων τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος Ι ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ μέχρι ἑνὸς ὕψους ἀργοὶ λίθοι διαφόρων μεγεθῶν καὶ γιὰ τὴν ἀνωδομὴ ὠμὲς πλίνθοι ἀπὸ ἐρυθρὸ πηλόχωμα. Σὲ λίγα σημεῖα τῶν τοίχων διαπιστώθηκαν στοιχεῖα ξυλοδεσιᾶς. Γιὰ τὴν στέγασή τῶν χώρων πρέπει νὰ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ἀβεστολιθικὲς πλάκες, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ἡ χρῆση καὶ ἄλλων ὑλικῶν, ἴχνη ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἐντοπίστηκαν. Τὰ δάπεδα κατασκευάζονταν ἀπὸ χῶμα καὶ χαλικάκι ἐνίοτε, καλὰ πατημένα μὲ ἐνσωματωμένες πλάκες κατὰ τόπους. Στὸ συγκρότημα Ι προσδιορίστηκαν οἱ παρακάτω χώροι, οἱ ὁποῖοι ἀξίζει νὰ ἐπισημανθοῦν σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ σταθερὰ ἀρχιτεκτονικά τους στοιχεῖα ποὺ τοὺς προσδίδουν ἰδιαίτερο χαρακτήρα:

1. *Δύο εὐρύχωρες αὐλές*: Μία ἐσωτερικὴ στὸ κέντρο, προσβάσιμη ἀπὸ ἐπιμήκη καὶ εὐρύχωρο διάδρομο καὶ μία στὴ ΒΔ. πλευρὰ τοῦ συγκροτήματος, ἐσωτερικῆς ἐπικοινωνίας, ἡ ὁποία χαρακτηρίστηκε ὡς περίκλειστη. Βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν στοιχείων θεωρεῖται βέβαιη ἡ ἀποθήκευση καὶ χρῆση νεροῦ καὶ στὶς δύο αὐλές. Στὴν ἐσωτερικὴ αὐλὴ πρέπει νὰ ἦταν σὲ χρῆση τὸ νεώτερο πηγάδι ποὺ ἐντοπίστηκε ἐκεῖ, μὲ τὴ λειτουργία τοῦ ὁποῖου ταιριάζει ὁ λιθοπερίβλητος λάκκος ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὸν ἴδιο χώρο. Στὴν περίκλειστη αὐλὴ ἡ δεξαμενὴ, ὁ ἀγωγὸς καὶ τὸ «φρεάτιο» ὑποδηλώνουν τὴν ἀποθήκευση καὶ χρῆση νεροῦ στὸν χώρο της. Μὲ τὴν περίκλειστη αὐλὴ φαίνεται ὅτι σχετίζονταν τὰ δύο δωμάτια Δ' καὶ Β' στὰ ἀνατολικά της, ἴδιων μεταξὺ τους διαστάσεων. Καὶ τὰ δύο δωμάτια διαθέτουν ἐστία, ἐνῶ ἡ λίθινη βαθμιδωτὴ κατασκευὴ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ Δ' ἀποδόθηκε σὲ κλίμακα ποὺ προϋποθέτει ὄροφο ἐπὶ τοῦ δωματίου αὐτοῦ.

2. Ἄμεση σχέση μὲ τὴν ἐσωτερικὴ αὐλὴ πρέπει νὰ εἶχε ὁ χαρακτηριζόμενος ὡς «δίδυμος» χώρος I-IA', καθὼς ἐπικοινωνεῖ μὲσω ἀνοίγματος εἰσόδου μὲ κατώφλι. Στὴ μία ἀπὸ

τὶς γωνίες τοῦ χώρου I' ὑπάρχει λίθινη θήκη ποὺ χρησιμοποιήθηκε ὡς ἐστία/φοῦρνος καὶ ἀπέναντί της λίθινο πεζούλι ποὺ προσδιορίζεται μὲ δύο κατακόρυφα τοποθετημένους λίθους.

3. Δύο εὐρύτατοι χώροι, Z καὶ H : Πρόκειται γιὰ δύο μεγάλους χώρους ποὺ καταλαμβάνουν τὴ νότια πλευρὰ τοῦ συγκροτήματος, ἔχοντας ἀνάμεσά τους τὸν ἐπιμήκη χώρο Θ . Ὁ χώρος Z διαθέτει θρανίο κατὰ μῆκος τῆς μιᾶς πλευρᾶς του, τουλάχιστον δύο λίθινες βάσεις γιὰ τὴ στήριξη ξύλινων κιόνων καὶ μεγάλο λίθινο κατώφλι ποὺ ἀποτελεῖ ἐπιβλητικὸ ἄνοιγμα εἰσόδου ἀπὸ νότια. Ὁ χώρος H διαθέτει στὸ κέντρο του περίπου λίθινο βᾶθρο ὑπεράνω τοῦ δαπέδου καὶ πλακοστρωμένη κατασκευὴ στὴ ΒΔ. του γωνία. Στὸ ἄμεσο ἐξωτερικὸ περιβάλλον τοῦ χώρου H , νότια καὶ δυτικά, ἐντοπίζονται κατὰ χώραν δύο πήλινες ἀσάμινθοι, οἱ ὁποῖες μὲ σχετικὴ βεβαιότητα δηλώνουν τὴ συνέχεια τοῦ περιβόλου καὶ σὲ αὐτὲς τὶς πλευρὲς.

4. Λειτουργικὴ σχέση ἴσως καὶ μὲ τοὺς δύο χώρους Z καὶ H φαίνεται ὅτι εἶχε ὁ ἐνδιάμεσος χώρος Θ , ὁ ὁποῖος διαθέτει δύο λίθινες θήκες ποὺ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἐστίες/φοῦρνοι ἐιδικοῦ τύπου, ὅπως αὐτὴ τοῦ χώρου I' . Λίθινη θήκη ὑπάρχει καὶ στὴ ΒΑ. γωνία τοῦ δωματίου E μὲ προορισμὸ τὴν προστασία τοῦ μεγάλου πιθαμφορέα ποὺ βρέθηκε στὸν χώρο της. Ἡ τετράγωνη διατομὴς αὐλάκα ποὺ ἐντοπίζεται στὸν βόρειο τοῖχο τοῦ δωματίου E ἐνισχύει τὴν ἄποψη αὐτή.

5. Τέλος ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὁ χώρος A' , ὁ ὁποῖος περιτρέχεται στὶς τρεῖς πλευρὲς του ἀπὸ διάδρομο. Ὁ διάδρομος ἀνατολικά διαθέτει ἄνοιγμα εἰσόδου ποὺ ὀδηγεῖ σὲ μονοπάτι, λαξευμένο στὸν φυσικὸ βράχο. Στὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου στὸ συγκρότημα ἀπὸ τὸ μονοπάτι ὑπάρχει χτιστὸ πεζούλι, ἐνῶ στὸ βόρειο τμήμα τοῦ διαδρόμου βρέθηκε κατὰ χώραν πήλινη ἀσάμινθος ἀντίστοιχης χρήσης μὲ αὐτὴ τῶν ἀσαμίνθων ἔξω ἀπὸ τὸν χώρο H . Στὸ δυτικὸ σκέλος τοῦ διαδρόμου ποὺ περιβάλλει τὸν χώρο A' ἐντοπίζεται λίθινο θρανίο καὶ ἀνάμεσα σὲ αὐτὸ καὶ τὸν δυτικὸ τοῖχο τοῦ A' διαπιστώνεται πλακόστρωτη κόγχη.

Τέλος σημειώνονται τρεῖς περιπτώσεις πλακῶν ἐντοιχισμένων σὲ ὀριζόντια θέση, ἐπὶ ἣ δίπλα σὲ δύο ἀπὸ τὶς ὁποῖες βρέθηκε ἀπὸ ἓνα εἰδῶλιο καὶ ἐρμηνεύτηκαν ὡς σημεῖα ἐγκαινίων. Χρήση ὡς ἐγκαινίου πιθανὸν νὰ εἶχε καὶ ὁ λάκκος ποὺ ἐντοπίστηκε στὸ δωματίο B , στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποῖου εἶχε διαμορφωθεῖ ἐπὶ τοῦ βράχου πεζούλι μὲ χτιστὴ τὴ ΒΑ. γωνία.

Χρήση καὶ φάσεις τοῦ συγκροτήματος I

Συνοψίζοντας τὰ ἐπὶ μέρους συμπεράσματα ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τοῦ συγκροτήματος I , τῶν κινητῶν εὐρημάτων καὶ τῶν σταθερῶν ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων ποὺ ἐντοπίστηκαν στοὺς χώρους του, προκύπτει ὅτι τὸ συγκρότημα αὐτὸ μᾶλλον ἐξυπηρετοῦσε μεγάλο ἀριθμὸ ἀτόμων. Οἱ μεγάλοι κλειστοὶ χώροι, ὅπως ὁ Z , μᾶλλον λειτουργοῦσαν ὡς τόποι συγκεντρώσεων, κατὰ τὶς ὁποῖες καταναλώνονταν τροφὴ καὶ ποτό.

Ἡ τροφή δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι παρασκευαζόταν στὸ σύνολό της ἐπὶ τόπου, διατηροῦνταν ὅμως ζεστὴ στὶς λίθινες θήκες ποὺ εἶχαν τὴ χρήση ἐστίας/φούρνου. Περιορισμένο μαγεύρεμα ἢ παρασκευὴ ἀφειψημάτων, ὅπωςδήποτε λάμβανε χώρα στὰ δωμάτια Β', Δ', Θ καὶ Γ'. Σὲ κάποια δωμάτια, ὅπως τὰ Β καὶ Δ' πραγματοποιοῦνταν οἰκοτεχνικὲς δραστηριότητες μικροτεχνίας καὶ νηματουργίας. Στὴν περικλειστὴ αὐλὴ (Λ') λάμβαναν χώρα οἰκοτεχνικὲς δραστηριότητες ἢ ἄλλες ἐργαστηριακὲς μὲ τὴ χρήση τοῦ νεροῦ ποὺ συγκεντρωνόταν στὴ δεξαμενὴ. Τέλος στὸν χῶρο Α' μὲ τὰ ιδιαίτερα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα στὸ περιβάλλον του, στὴν ἐσωτερικὴ αὐλὴ καὶ στὸν «δίδυμο» χῶρο Γ'-ΙΑ' πρέπει νὰ πραγματοποιοῦνταν δρώμενα στὸ πλαίσιο τελετουργιῶν γιὰ τὴν καλὴ ἔκβαση τῶν ἐργαστηριακῶν δραστηριοτήτων τοῦ Κοντοπήγαδου.

Ἡ ἴδρυση τοῦ συγκροτήματος I, σύμφωνα μὲ τὰ ἕως τώρα ἀνασκαφικὰ δεδομένα, ἀνάγεται στὴν ΥΕ IIIA2 περίοδο καὶ ἡ ἐγκατάλειψή του στὴν ΥΕ IIIΓ πρῶμη, χωρὶς νὰ ἐντοπίζεται καταστροφὴ ἀπὸ βίαιο γεγονός. Κατὰ τὴ διάρκειά της ζῶντος τοῦ ἐν λόγω συγκροτήματος διαπιστώνονται μετασκευὲς καὶ ἀλλαγὲς ποὺ ἐντάσσονται σὲ τρεῖς φάσεις, ἀρχικὴ (φάση 1), μεσαία (φάση 2) καὶ τελικὴ (φάση 3). Στὴ φάση 1 ἀνήκουν τὰ παλαιότερα δάπεδα τῶν χώρων Β' καὶ Λ'. Στὴ φάση 2 ἀποδίδεται τὸ ἀποτυπωμένο στὰ σχέδια ἀρχιτεκτονικὸ σύνολο ποὺ συνιστᾷ τὸ ΥΕ συγκρότημα I, ἐνῶ στὴ φάση 3, τὴν τελικὴ, τὸ συγκρότημα ἔχει συρρικνωθεῖ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ λειτουργεῖ ὁ ἀνατολικὸς μόνος τομέας του.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

- Εἰκ. 10,1 (ὄμ. 223). Σκύφος FS 284. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Χεῖλος μὲ λαβή. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 15 ἐκ. (20%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικὰ, ἐσωτερικὰ (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφὴ ἐρυθρὴ. Πυρήνας 5YR 7/6-6/6.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 10,2 (ὄμ. 223). Σκύφος/μόνωντος σκύφος FS 284/283. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Χεῖλος μὲ λαβή, βάση. Μεγάλου μεγέθους. Διάμ. χ. 12,4 ἐκ. (50%), διάμ. β. 4,4 ἐκ. (100%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικὰ, ἐσωτερικὰ (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφὴ ἐρυθρὴ ἕως μελανή. Πυρήνας 2.5YR 6/8.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 10,3 (ὄμ. 223). Ἀρύταινα FS 236. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. β. 2 ἐκ. (100%). Ταινία στὸ χεῖλος ἐξωτερικὰ (γραμμικὸς διάκοσμος 1.0). Βαφὴ ἐρυθρὴ. Ἐπίχρισμα καὶ βαφὴ πολὺ ἀπολεπισμένα. Ἐπιφάνεια 5YR 7/4-7/6. Πυρήνας 5YR 7/6.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 10,4 (ὄμ. 223). Ἀρύταινα FS 236. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Χεῖλος, βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 7,8 ἐκ. (20%). Ἐπιφάνεια 7.5YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 7/4.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 11,5 (ὄμ. 169, 105). Ἀμφορέας FS 69. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Χεῖλος, λαβὲς μὲ αὐλακώσεις. Μεγάλου μεγέθους. Διάμ. χ. 11,6 ἐκ. (100%). Ταινία στὸ χεῖλος ἐξωτερικὰ, κάθετη ταινία στὶς λαβὲς, ταινία στὴ γένεση τοῦ λαμοῦ. Ἴχνη βαφῆς στὸν ὄμο. Βαφὴ μελανή. Ἐπίχρισμα καὶ βαφὴ πολὺ ἀπολεπισμένα. Ἐπιφάνεια 7.5YR 8/4-7/4. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 11,6 (ὄμ. 105). Σκύφος FS 284. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 19,6 ἐκ. (20%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικὰ, ἐσωτερικὰ (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφὴ μελανὴ ἕως καστανή. Πυρήνας 5YR 6/8-5/8.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 11,7 (ὄμ. 105). Σκύφος FS 284. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Χεῖλος, βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 14 ἐκ. (10%), διάμ. β. 6,5 ἐκ. (20%).

- Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Πυρήνας 5YR 6/6.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 11,8 (ὄμ. 169). Κυλινδρικό κύπελλο FS 226. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 14,8 ἐκ. (90%), διάμ. β. 11,8 ἐκ. (90%). Ἴχνη βαφῆς. Βαφή μελανή ἕως καστανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 11,9 (ὄμ. 169). Κύαθος FS 214/125. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος, λαβή. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 12,5 ἐκ. (100%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Πυρήνας 2.5YR 5/6.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 12,10 (ὄμ. 105). Λεκάνη FS 294/302. Μαγειρική κεραμική. Χεῖλος, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 40 ἐκ. (20%), διάμ. β. 12,4 ἐκ. (100%). Ἐπιφάνεια 2.5YR 6/6-5/6. Πυρήνας 2.5YR 5/6.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 12,11 (ὄμ. 105). Ἀσάμινθος FS 1. Χονδροειδῆς κεραμική (ὄργανικά ἐγκλείσματα). Χεῖλος, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Ἐπιφάνεια 7.5YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 7/4.
Διάδρομος.
- Εἰκ. 15,12 (ὄμ. 289). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 15,4 ἐκ. (10%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος IB'.
- Εἰκ. 15,13 (ὄμ. 289). Κύαθος (;) FS 215. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 13,8 ἐκ. (5%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Πυρήνας 2.5YR 7/6-6/6.
Χῶρος IB'.
- Εἰκ. 15,14 (ὄμ. 174). Κύλικα με γωνίωση FS 267. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος με λαβή. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 15,6 ἐκ. (5%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 15). Ἐγκάρσιες πινελιές στὴ λαβή. Βαφή καστανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χῶρος IB'.
- Εἰκ. 15,15 (ὄμ. 261, 192). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος με γένεση λαβῆς. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 17 ἐκ. (40%). Λεπτὴ ταινία στὸ χεῖλος ἐξωτερικά, δύο γραμμὲς στὴν κοιλιὰ ἐξωτερικά, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 15). Πινελιές στὴ γένεση τῆς λαβῆς. Τρέχουσες σπείρες FM 46. Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 7/6-7/8.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 15,16 (ὄμ. 190, 251, 261). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 14,50 ἐκ. (30%). Λεπτὴ ταινία στὸ χεῖλος ἐξωτερικά, δύο γραμμὲς στὴν κοιλιὰ ἐξωτερικά, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 15). Ἀντιθετικὲς σπείρες FM 50. Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6-6/6.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 15,17 (ὄμ. 192). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος. Μικρὸ μέγεθος. Διάμ. χ. 18,4 ἐκ. (6%). Ταινία κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος ἐξωτερικά, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 9.3). Κυματοειδῆς ταινία FM 53. Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 7.5YR 7/4.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 15,18 (ὄμ. 192). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος. Μικρὸ μέγεθος. Διάμ. χ. 16 ἐκ. (7%). Ταινία στὸ χεῖλος (γραμμικὸς διάκοσμος 1.0). Κυματοειδῆς ταινία FM 53. Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 15,19 (ὄμ. 261). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Σῶμα. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. σῶμ. 19,5 ἐκ. Δύο ταινίες στὴν κοιλιὰ. Κυματοειδῆς ταινία FM 53.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 15,20 (ὄμ. 192). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 14 ἐκ. (8%). Ταινία στὸ χεῖλος καὶ στὴν κοιλιὰ ἐξωτερικά, ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια (γραμμικὸς διάκοσμος 16). Σειρὰ ἀπὸ ΛV FM 59. Βαφή μελανή. Ἐπιφάνεια 2.5Y 8/2. Πυρήνας 2.5Y 7/3.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 15,21 (ὄμ. 261). Σκύφος FS 284. Γραπτή

- λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρό μέγεθος. Ταινία στο χείλος έξωτερικά, όλοβαφη έσωτερική έπιφάνεια (γραμμικός διάκοσμος 15). Τρίγλυφο με τεθλασμένη στο έσωτερικό FM 75. Βαφή έρυθρή/σκούρα έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 6/4.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 15,22 (όμ. 261). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρό μέγεθος. Ταινία έξωτερικά, όλοβαφη έσωτερική έπιφάνεια (γραμμικός διάκοσμος 15). Όριζόντια πορφύρα; FM 23. Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 10YR 7/3.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 15,23 (όμ. 261). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος με λαβή. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 16 έκ. (5%). Ταινία στο χείλος, δεύτερη ταινία κάτω από το χείλος, όλοβαφη έσωτερική έπιφάνεια (γραμμικός διάκοσμος 9.3). Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 15,24 (όμ. 188). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 16 έκ. (11%). Όλοβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 15,25 (όμ. 261). Ύψίπους σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρό μέγεθος. Γραμμή στο χείλος και ταινία κάτω από το χείλος έξωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 6.1). Τρίγλυφο FM 75 με άντωπά ήμικύκλια FM 43. Έπιφάνεια 10YR 8/1-7/1. Δευτερογενώς καμένο;
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 15,26 (όμ. 192). Κύλικα με γωνίωση FS 267. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 16 έκ. (11%). Ταινία στο χείλος έξωτερικά, όλοβαφη έσωτερική έπιφάνεια (γραμμικός διάκοσμος 15). Βαφή μελανή/καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 7/4.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 15,27 (όμ. 261). Κρατήρας FS 281. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρό μέγεθος. Ταινία στο χείλος (γραμμικός διάκοσμος 1.0). Στιγμές ως βάθος, παραπληρωματικό κόσμημα, γέμισμα άλλου κοσμήματος. Εικονιστική διακόσμηση; Έπιφάνεια/πυρήνας Gley 1 6/N. Δευτερογενώς καμένο.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 15,28 (όμ. 261). Κρατήρας FS 7-10. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Ταινία στο χείλος (γραμμικός διάκοσμος 1.0). Ίππος (χαίτη και λαίμους με κυματοειδείς ταινίες στο έσωτερικό). Βαφή έρυθρή/καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 7/4.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 15,29 (όμ. 261). Κρατήρας FS 7-10. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Σώμα. Μικρό μέγεθος. Πτηνό (πόδια και τμήμα σώματος). Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 15,30 (όμ. 192). Στενόλαιμη πρόχους FS 121. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρό μέγεθος. Διάμ. χ. 8 έκ. (19%). Ταινία στο χείλος και κάτω από το χείλος έξωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 6.1). Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 7/6.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 16,31 (όμ. 261). Άρύταινα FS 236. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, βάση. Μεγάλο μέγεθος.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 16,32 (όμ. 261). Άρύταινα FS 236. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, λαβή. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 9,6 έκ., διάμ. β. 3,1% (βάση 100%).
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 16,33 (όμ. 192). Κλειστό άγγείο. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Ώμος με λαβή. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. σ. 16 έκ. Έπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 16,34 (όμ. 261). Πώμα. Μαγειρική κεραμική. Βάση με γένεση λαβής. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. β. 16 έκ. (5%). Έπιφάνεια 2.5YR 6/6-6/8. Πυρήνας 2.5YR 6/8.
Χώρος Λ΄.
- Είκ. 16,35 (όμ. 261). Χύτρα FS 65/66. Σώμα με τμήμα λαβής. Λαβή κυκλικής διατομής. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. σώμ. 11 έκ. περίπου. Έπιφάνεια 2.5YR 6/8. Πυρήνας 2.5YR 5/8.
Χώρος Λ΄.

- Εἰκ. 16,36 (ὄμ. 192). Χύτρα FS 65/66; Χεῖλος μὲ γένεση λαβῆς. Λαβὴ ὠοειδοῦς διατομῆς. Μικρὸ μέγεθος. Διάμ. χ. 8 ἐκ. (14%). Ἐπιφάνεια 2.5YR 6/6. Πυρήνας 2.5YR 5/8.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 16,37 (ὄμ. 261). Χύτρα FS 65/66. Χεῖλος μὲ γένεση λαβῆς. Λαβὴ κυκλικῆς διατομῆς. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 21 ἐκ. περίπου. Χρυσὰ ἐγκλείσματα. Αἰγινήτικη εἰσαγωγή. Ἐπιφάνεια 2.5YR 5/6. Πυρήνας 2.5YR 5/8. Ἴχνη καύσης ἐξωτερικὰ στὴ λαβή.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 16,38 (ὄμ. 264). Χεῖλος FS 1. Χονδροειδῆς κεραμικὴ μὲ μὴ πλαστικὰ καὶ ὀργανικὰ ἐγκλείσματα. Μεγάλο μέγεθος. Δευτερογενῶς καμμένο σὲ ὅλες τὶς ἐπιφάνειες.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 16,39 (ὄμ. 251). Χεῖλος FS 13. Χονδροειδῆς κεραμικὴ μὲ μὴ πλαστικὰ ἐγκλείσματα καὶ μίκα. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 30 ἐκ. περίπου (8%). Ἐγχάρακτη κυματοειδῆς ταινία ἐπὶ τοῦ χεῖλους. Ἐπιφάνεια 2.5YR 6/1-6/2. Πυρήνας 2.5YR 6/2. Δευτερογενῶς καμμένο σὲ ὅλες τὶς ἐπιφάνειες.
Χῶρος Λ'.
Προβ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014, 67 εἰκ. 7,2'122, κυρίως γιὰ τὴν ἐγχάρακτη κυματοειδῆ γραμμὴ.
- Εἰκ. 16,40 (ὄμ. 191). Σκύφος FS 284. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Ταινία κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος ἐξωτερικὰ, ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια (γραμμικὸς διάκοσμος 9.3). Τριγύλιο μὲ κυματοειδεῖς ταινίες FM 75 καὶ παράπλευρο κόσμημα ἀπὸ ἀντωπὰ ἡμικύκλια FM 43. Διάμ. χ. 13,5 ἐκ. περίπου.
Χῶρος Λ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 16,41 (ὄμ. 193). Σκύφος FS 284. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικὰ, ἐσωτερικὰ (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Διάμ. β. 7,2 ἐκ. Βαφὴ ἐρυθρῆ. Ἐπιφάνεια 7.5YR 7/4. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Λ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 16,42 (ὄμ. 193). Κύλικα μὲ γωνίωση FS 267. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Δίσκος, στέλεχος. Μεσαῖο μέγεθος. Ὀλοβαφος δίσκος, στέλεχος, ἐξηρημένο ἄνω σῶμα ἐξωτερικὰ, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικὰ. Διάμ. δ. 7 ἐκ. Βαφὴ μελανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Χῶρος Λ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 16,43 (ὄμ. 194, 252, 151). Χύτρα FS 65. Χεῖλος, λαβὴ, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Σχεδὸν ἀκέραιο ἄγγειο. Διάμ. χ. 11 ἐκ., διάμ. β. 7 ἐκ., ὕψ. 15 ἐκ. Ἐπιφάνεια 2.5YR 7/6-6/6. Πυρήνας 2.5YR 6/6. Δευτερογενῶς καμμένο σὲ ὀλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια ἐξωτερικὰ.
Χῶρος Λ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 16,44 (ὄμ. 194, 191). Χύτρα (;). Μαγειρικὴ κεραμικὴ. Χεῖλος, λαβὴ. Ὅριζόντια λαβὴ κυκλικῆς διατομῆς ἐπὶ τοῦ χεῖλους. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 15 ἐκ. Ἐπιφάνεια 5YR 6/2. Πυρήνας 2.5YR 5/6. Δευτερογενῶς καμμένο(;).
Χῶρος Λ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 16,45 (ὄμ. 193). Πήλιнос ἄγωγός. Χονδροειδῆς κεραμικὴ μὲ λίγα μὴ πλαστικὰ καὶ ὀργανικὰ ἐγκλείσματα. Βάση, χεῖλος. Μεγάλο μέγεθος. Σχεδὸν ἀκέραιο. Μῆκ. 50 ἐκ. περ., πλάτ. 24 ἐκ. περ., ὕψ. 7 ἐκ. περ. Ἀδρὴ ἢ ἐπιφάνεια ἔδρασης. Ἐπιφάνεια 5YR 7/6. Πυρήνας 5YR 7/6-10YR 6/1-5YR 7/6.
Χῶρος Λ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 16,46 (ὄμ. 151). Κύλικα μὲ γωνίωση FS 267. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Δίσκος, στέλεχος, σῶμα μὲ γένεση λαβῆς. Μεσαῖο μέγεθος.
Χῶρος Λ'. Ἐπίχωση ἐπὶ δαπέδου.
- Εἰκ. 16,47 (ὄμ. 151). Χύτρα FS 65/66. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 19 ἐκ. (12%). Χρυσὰ ἐγκλείσματα. Αἰγινήτικη εἰσαγωγή.
Χῶρος Λ'.
- Εἰκ. 17,48 (ὄμ. 101). Κυλινδρικὸ ἀλάβαστρο μὲ ὀριζόντιες ἀγκυλωτὲς λαβὲς FS 98. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Βάση, τμῆμα λαβῆς. Μεγάλο μέγεθος. Τρεῖς ταινίες πάνω ἀπὸ τὴν βάση. Ὀλόβαφη λαβὴ. Διάμ. β. 18,6 ἐκ. περίπου. Βαφὴ καστανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 7.5YR 7/4.
Χῶρος Λ'. Ἀνώτερες ἐπιχώσεις.
- Εἰκ. 17,49 (ὄμ. 101). Κυλινδρικὸ ἀλάβαστρο μὲ ὀριζόντιες ἀγκυλωτὲς λαβὲς (;) FS 98. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Ὄμος. Μεγάλο μέγεθος. Τρεῖς ταινίες στὸ σῶμα. Διάμ. σῶμ. 24 ἐκ. περ. Βαφὴ ἐρυθρῆ. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Λ'. Ἀνώτερες ἐπιχώσεις.
- Εἰκ. 18,50 (ὄμ. 270). Ὑψίπους σκύφος FS 305. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμικὴ. Χεῖλος. Μικρὸ μέγεθος. Ταινία στὸ χεῖλος ἐξωτερικὰ, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικὰ. Τρέχουσες σπείρες; FM

46. Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/2-8/3. Πυρήνας 2.5YR 7/6.
Χώρος Λ'. Πεταλόσχημος χώρος.
- Είκ. 18,51 (όμ. 268). Κύλικα FS 264/256/274; Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Στέλεχος με γένεση τής λαβής. Μεσαίο μέγεθος.
Χώρος Λ'. Πεταλόσχημος χώρος.
- Είκ. 18,52 (όμ. 270). Κύλικα FS 264/256/274; Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Στέλεχος. Μεσαίο μέγεθος.
Χώρος Λ'. Πεταλόσχημος χώρος.
- Είκ. 18,53 (όμ. 270). Κύλικα FS 267. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Δίσκος, στέλεχος με γένεση τής λαβής. Μεσαίο μέγεθος.
Χώρος Λ'. Πεταλόσχημος χώρος.
- Είκ. 21,54 (όμ. 253, 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, λαβή, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 17 εκ. περίπου (50%), διάμ. β. 6 εκ. (25%). Γραμμή στο χείλος και δεύτερη ταινία από κάτω έξωτερικά, τρείς ταινίες στην κοιλιά, ταινία στη βάση έξωτερικά, ολόβαφη έπιφάνεια έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 9.3). Κυματοειδής ταινία FM 53. Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,55 (όμ. 253, 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 16 εκ. (22%). Γραμμή στο χείλος και δεύτερη ταινία από κάτω έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 9.3). Στελεχωτές σπειρες FM 51. Βαφή μελανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,56 (όμ. 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 17 εκ. (8%). Όλόβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 6/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,57 (όμ. 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Σώμα με λαβή. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. σώμ. 17 εκ. περίπου. Όλόβαφη έπιφάνεια έσωτερικά, ίχνη από την ταινία χείλους έξωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 16). Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 6/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,58 (όμ. 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος με γένεση λαβής. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 13 εκ. (22%). Όλόβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή έρυθρή. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,59 (όμ. 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 15 εκ. (28%). Όλόβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή έρυθρή. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,60 (όμ. 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 16 εκ. (10%). Όλόβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή έρυθρή. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,61 (όμ. 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 17 εκ. (14%). Όλόβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,62 (όμ. 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρό μέγεθος. Διάμ. χ. 16 εκ. (22%). Όλόβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0).
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,63 (όμ. 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 18 εκ. (6%). Όλόβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή σκούρα καστανή. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,64 (όμ. 272). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 10 εκ. (8%). Όλόβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή καστανή. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 21,65 (όμ. 272). Κύλικα με γωνίωση FS 267. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 16 εκ. (22%). Όλόβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0).
Χώρος Δ'. Δάπεδο.

- Εἰκ. 22,66 (ὄμ. 272). Κύαθος FS 215. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος μὲ λαβή. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 8 ἐκ. (19%). Ταινία στὸ χεῖλος ἐξωτερικά, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 15). Πινελιὰ στὴ λαβή. Βαφή καστανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 7.5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,67 (ὄμ. 272). Κύαθος μὲ προχοή FS 249. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 9 ἐκ. (22%). Γραμμὲς στὴν κοιλιά ἐξωτερικά, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 15). Ἰχνη βαφῆς στὴ γένεση τῆς λαβῆς. Βαφή μελανή/καστανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 10YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,68 (ὄμ. 272). Ὑψίπους σκύφος FS 305. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Δίσκος, στέλεχος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. δ. 5,9 ἐκ. (91%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 7/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,69 (ὄμ. 272). Κυαθόμορφη κύλικα; FS 254/255. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Στέλεχος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. στελ. 6,7 ἐκ. Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Πυρήνας 5YR 7/4-5YR 6/2-5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,70 (ὄμ. 272). Κυλινδρικό κύπελλο FS 226. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 13,8 ἐκ. (17%). Ἀπεικόνιση δένδρου, ἴσως φοίνικα στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή καστανή/μελανή. Πυρήνας 10YR 8/3-7.5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,71 (ὄμ. 272). Ἀρύταινα FS 236. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 10 ἐκ. (19%). Στιγμὲς στὸ χεῖλος (γραμμικὸς διάκοσμος 12). Ἐγκάρσιες πινελιὲς στὴ λαβή. Βαφή καστανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,72 (ὄμ. 272). Προχυτικὸς κρατήρας FS 298. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 30 ἐκ. (11%). Ταινία στὸ χεῖλος (γραμμικὸς διάκοσμος 1.0). Κυματοειδῆς ταινία FM 53. Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 7.5YR 7/4. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,73 (ὄμ. 253). Προχυτικὸς κρατήρας FS 298. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος μὲ προχοή. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 30 ἐκ. (5%). Ταινία στὸ χεῖλος καὶ ταινία στὴν ἀκμὴ τῆς προχοῆς (γραμμικὸς διάκοσμος 1.0). Βαφή ἐρυθρή. Πολὺ λεπτὸ ἐπίχρισμα. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 5/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,74 (ὄμ. 272). Κρατήρας FS 281/298. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 32 ἐκ. (7%). Ταινία στὸ χεῖλος καὶ λεπτὴ γραμμὴ πιδὸ κάτω ἐξωτερικά. Βαφή πορτοκαλέρυθρη. Ἐπιφάνεια 7.5YR 8/4-7/4. Πυρήνας 2.5YR 6/8.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,75 (ὄμ. 272). Κρατήρας FS 281; Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 32 ἐκ. (2,8 ἐκ.). Ταινία στὸ χεῖλος (γραμμικὸς διάκοσμος 1.0) καὶ πιδὸ κάτω γραμμὴ (κόσμημα;). Βαφή ἐρυθρή/καστανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,76 (ὄμ. 272). Κρατήρας FS 7-10; Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 32 ἐκ. (2%). Ταινία στὸ χεῖλος ἐξωτερικά, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 14). Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 7.5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 22,77 (ὄμ. 272). Κρατήρας FS 281/298. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Σῶμα. Μεσαῖο μέγεθος. Κυματοειδῆς ταινία FM 53. Βαφή ἐρυθρή/καστανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/4-7/3. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 23,78 (ὄμ. 272). Λεκάνη FS 294/302. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος μὲ λαβή. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 18 ἐκ. (30%). Ταινία στὸ χεῖλος. Στὴν κοιλιά δύο ταινίες περιβάλλουν γραμμὴ, ταινία στὴν ἀκμὴ τῆς λαβῆς, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 15). Ἰχνη στίλβωσης. Ὑπολείμματα μολύβδινου σύνδεσμου στὸ κάτω τμήμα τοῦ ἀγγείου. Βαφή σκούρα ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3.

- Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 23,79 (όμ. 272). Λεκάνη FS 294/302. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος με γένεση λαβής. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 18 εκ. (8%). Ταινία στο χείλος, ολόβαφη έσωτερική επιφάνεια (γραμμικός διάκοσμος 15). Βαφή έρυθρή. Πολύ λεπτό επίχρισμα. Έπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 23,80 (όμ. 272). Λεκάνη FS 294/302. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος με λαβή. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 29,1 εκ. περίπου. Ταινία στο χείλος έξωτερικά και ολόβαφη επιφάνεια έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 16). Ταινία στη λαβή. Βαφή σκούρα καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 23,81 (όμ. 272). Λεκάνη FS 294/302. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος με γένεση λαβής. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 37,5 εκ. περίπου. Ταινία στο χείλος έξωτερικά και ολόβαφη επιφάνεια έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 15). Βαφή έρυθρή. Πολύ λεπτό επίχρισμα. Έπιφάνεια 7.5YR 7/4. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,82 (όμ. 253). Κύλινδρο FS 258. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Σώμα. Μεσαίο μέγεθος. Κάθετες πορφύρες FM 23. Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 10YR 7/3.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,83 (όμ. 253). Άλάβαστρο FS 85/86. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Σώμα. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. σώματος 7,5 εκ. περίπου. Σειρά από κάθετες γραμμές FM 64; Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/4-7/7.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,84 (όμ. 253, 272). Πρόχους FS 106. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, λαβή, βάση. Λαβή ωοειδούς διατομής. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 10 εκ. (33%), διάμ. β. 7,4 εκ. (28%). Ταινία στο χείλος, ομάδες δύο ταινιών στον ώμο και το κάτω μέρος του σώματος, ταινία στη βάση. Δύο κάθετες γραμμές διατρέχουν τις άκρες της λαβής. Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/2-8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,85 (όμ. 272). Άλάβαστρο FS 85/86. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 4,1 εκ. (100 %), διάμ. β. 7,4 εκ. (28%). Όλοβαφος λαμύς, βαφή ως το έσωτερικό χείλος, σειρά καθέτων γραμμών FM 64; Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 7/6.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,86 (όμ. 272). Κυλινδρικό άλάβαστρο FS 96. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. β. 6,9 εκ. Ταινία στη βάση και δεύτερη ταινία από πάνω. Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 7/6.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,87 (όμ. 272). Πιθαμορέας FS 35. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος και βάση (:). Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 22 εκ. (36%), διάμ. β. 13,4 εκ. (100%). Ταινία στο χείλος έξωτερικά και δεύτερη ταινία στη γένεση του λαμιού, έγκάρσιες πινελιές επί του χείλους, ταινία στη βάση. Βαφή μελανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 7.5YR 7/4-6/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,88 (όμ. 253, 272). Ψευδόστομος άμοφορέας FS 171-175. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Δίσκος με λαμύ, τμήμα λαβής και προχοής. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. δίσκου 2,7 εκ. Όλοβαφες λαβές, δύο γραμμές στον ώμο. Επίχρισμα και βαφή έντελως άπολεπισμένα. Βαφή έρυθρή. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,89 (όμ. 272). Ψευδόστομος άμοφορέας FS 171/175. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Δίσκος, λαμύς, τμήματα λαβών. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. δ. 3 εκ. Σπείρα στον δίσκο, ολόβαφες λαβές. Βαφή μελανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 10YR 7/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,90 (όμ. 272). Ψευδόστομος άμοφορέας FS 171/175. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Δίσκος, λαμύς, τμήματα λαβών. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. δ. 2,4 εκ. Σπείρα στον δίσκο. Γραπτή θηλειά στη γένεση του λαμιού, ολόβαφες λαβές με έξηρημένο τρίγωνο στην κορυφή. Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.
- Είκ. 24,91 (όμ. 253). Πρόχους FS 110. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος με γένεση λαβής. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 6,5 εκ. (100%) Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 6/4.
Χώρος Δ'. Δάπεδο.

- Εἰκ. 25,92 (ὄμ. 272). Κωνικὸ κύπελλο FS 204. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 11,4-11,6 ἐκ. (34%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 5/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 25,93 (ὄμ. 253, 272). Ἀβαθῆς κύαθος FS 220. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 10 ἐκ. (34%), διάμ. β. 3,3 ἐκ. (50%). Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου εἶναι pitched. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 8/4-7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 25,94 (ὄμ. 272). Ἀρύταινα FS 236. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, βάση, τμήμα λαβῆς. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 7,2 ἐκ. Σχεδὸν ἀκέραιο. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 25,95 (ὄμ. 253, 272). Ἀρύταινα FS 236. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 10 ἐκ. (25%). Ἐπιφάνεια 7.5YR 7/4-7/6. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 25,96 (ὄμ. 272). Ἀρύταινα FS 236. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 9 ἐκ. (16%). Ἐπιφάνεια 7.5YR 8/4-7/4. Πυρήνας 2.5YR 7/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 25,97 (ὄμ. 253, 272). Ἀρύταινα FS 236. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, τμήμα λαβῆς. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 12,6 ἐκ. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 7.5YR 7/4-6/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 25,98 (ὄμ. 253). Ἀρύταινα FS 236. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 7,8 ἐκ. (28%) Ἐπιφάνεια 5YR 7/6. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 25,99 (ὄμ. 272). Ἀρύταινα FS 236. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μικρὸ μέγεθος. Διάμ. χ. 7 ἐκ. (5%) Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 26,100 (ὄμ. 272). Ἀρύταινα FS 236. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 14 ἐκ. (10%) Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 26,101 (ὄμ. 253). Κάλαθος FS 301/291. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 14 ἐκ. (14%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 6/4-5YR 6/2-5YR 6/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 26,102 (ὄμ. 272). Κάλαθος FS 301/291. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 18 ἐκ. (13%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 7.5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 26,103 (ὄμ. 272). Κρατήρας FS 281/298. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 30 ἐκ. (9%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 26,104 (ὄμ. 272). Ἀμφορέας FS 69. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 14 ἐκ. (30%). Ἴχνη στύλωσης. Πολλὰ ἐλεύθερα ὄστρακα. Ἐπιφάνεια 10YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 26,105 (ὄμ. 272). Χύτρα FS 65. Χεῖλος, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 8 ἐκ. (28%). Ἐπιφάνεια 2.5YR 7/6-6/6. Πυρήνας 2.5YR 4/8. Ἴχνη καύσης ἐξωτερικά.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 26,106 (ὄμ. 272). Χύτρα FS 65/66. Χεῖλος, λαβή. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 6 ἐκ. (53%). Ἐπιφάνεια 2.5YR 6/6. Πυρήνας 2.5YR 4/8. Ἴχνη καύσης ἐξωτερικά.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 26,107 (ὄμ. 272). Χύτρα FS 65/66. Χεῖλος, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 11,8 ἐκ. (25%). Χρυσή μίκα. Αἰγινῆτικη εἰσαγωγή. Ἐπιφάνεια 7.5YR 7/4-7/6. Πυρήνας 5YR 5/6. Δευτερογενῶς καμένο ἐξωτερικά, ἐσωτερικά.
Χῶρος Δ'. Δάπεδο.
- Εἰκ. 27,108 (ὄμ. 155). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος με γένεση λαβῆς. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 20 ἐκ. (8%). Ταινία κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος ἐξωτερικά, ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 9.3). Δύο ταινίες στὴν κοιλιά ἐξωτερικά. Κυματοειδῆς ταινία FM 53. Βαφή καστανή. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Χῶρος Δ'.
- Εἰκ. 27,109 (ὄμ. 155). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος με λαβή. Μεγάλο

- μέγεθος. Διάμ. σώματος 18 εκ. περίπου. Ταινία κατά μήκος της λαβής, δύο ταινίες στην κοιλιά εξωτερικά. Κυματοειδής ταινία FM 53. Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 6/6-6/8.
Χώρος Δ'.
Είκ. 27,110 (όμ. 155, 157). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. β. 6,9 εκ. Όλοβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0).
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 27,111 (όμ. 155). Κρατήρας. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Σώμα. Μεσαίο μέγεθος. Διπλό τρίγλυφο με τεθλασμένη στο έσωτερικό FM 75. Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 27,112 (όμ. 155). Άρύταινα FS 236. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Λαβή. Μεσαίο μέγεθος. Έγκάρσιες πινελιές στη λαβή. Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 6/6.
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 27,113 (όμ. 143). Κυλινδρικό άλάβαστρο με όριζόντιες άγκυλωτές λαβές FS 98. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση, τμήμα λαβής. Μεγάλο μέγεθος. Τρεις ταινίες πάνω από τη βάση. Όλοβαφη λαβή. Διάμ. β. 22 εκ. (12%). Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 27,114 (όμ. 143). Κύλινκος. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Δίσκος, στέλεχος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. δίσκου 5,5 εκ. (100%). Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/4-7/6.
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 27,115 (όμ. 155). Κωνική κύλινκος FS 274; Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρό μέγεθος. Διάμ. χ. 13 εκ. (9%). Έπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 7/4-7/6.
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 27,116 (όμ. 155). Άρύταινα; FS 236/κύαθος; Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 15 εκ. (6%). Έπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 27,117 (όμ. 155). Άρύταινα FS 236. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 9 εκ. (30%). Έπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 5YR 7/6-6/6.
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 27,118 (όμ. 143, 155). Κλειστό άγγείο. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. β. 10,8 εκ. (88%). Έπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 7.5YR 7/4-2.5YR 6/6.
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 27,119 (όμ. 155). Χύτρα; Μαγειρική κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 18,2 εκ. (2%). Πυρήνας 5YR 5/4-5/6. Δευτερογενώς καμένο έξωτερικά, έσωτερικά.
Χώρος Δ'. Άνώτερες έπιχώσεις.
- Είκ. 28,120 (όμ. 226). Κυλινδρικό κύπελο FS 225. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 20 εκ. (4%). Ταινία στο χείλος και γραμμές κάτω από την ταινία του χείλους έξωτερικά. Γλωσσοειδές κόσμημα; Ίχνη στίλβωσης. Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 7.5YR 7/3-8/3. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χώρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Είκ. 28,121 (όμ. 226). Κρατήρας FS 7-10. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. β. 12 εκ. (9%). Ταινία στη βάση και γραμμή ψηλότερα, έξωτερικά. Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Είκ. 28,122 (όμ. 226). Κυαθόμορφη κύλινκος FS 254/255. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 18 εκ. (10%). Όλοβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή έρυθρή. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Είκ. 28,123 (όμ. 226). Κύλινκος FS 264. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος με γένεση λαβής. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 14 εκ. Όλοβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 7.5YR 7/4. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χώρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Είκ. 28,124 (όμ. 226). Κύλινκος FS 264. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 19,5 εκ. (10%). Όλοβαφη έπιφάνεια έξωτερικά, έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 11.0). Βαφή έρυθρή. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος Β'. Κατώτερο στρώμα.

- Εἰκ. 28,125 (ὄμ. 226). Ὑψίπους σκύφος FS 305. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 28,126 (ὄμ. 226). Ὑψίπους σκύφος FS 305. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Στέλεχος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. στελ. 3,25 ἐκ. Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Πυρήνας 2.5YR 5/4-2.5YR 6/1-2.5YR 5/4.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 28,127 (ὄμ. 226). Λεκάνη FS 294. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. β. 14 ἐκ. (16%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 5YR 6/7-7/6. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 28,128 (ὄμ. 226). Λεκάνη FS 294. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. β. 14,3 ἐκ. (100%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0).
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 28,129 (ὄμ. 226). Λεκάνη/κρατήρας. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. β. 12 ἐκ. (9%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 2.5YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 29,130 (ὄμ. 226). Κλειστὸ ἀγγεῖο. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. β. 9 ἐκ. ἐκ. (22%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Ἴχνη στίλβωσης. Βαφή μελανή. Πυρήνας 7.5ZR 7/4-5YR 6/6.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 29,131 (ὄμ. 226). Κλειστὸ ἀγγεῖο. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. β. 14,5 ἐκ. (100%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή μελανή.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 29,132 (ὄμ. 226). Λεκάνη FS 302. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος μὲ προχοή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 28 ἐκ. (13%). Βαφή ἐρυθρή. Ἴχνη στίλβωσης. Ἐπιφάνεια 7.5YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 29,133 (ὄμ. 226). Ὑδρία FS 128. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, γένεση λαβῆς. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 12 ἐκ. (15%). Ἴχνη στίλβωσης. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 29,134 (ὄμ. 226). Κρατήρας FS 7-10. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 16 ἐκ. (11%). Ἐπιφάνεια 7.5YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 7/6-5YR 6/4-5YR 7/6.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 29,135 (ὄμ. 226). Κρατήρας FS 7-10/πιθαμοφόρας. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Βάση. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 13 ἐκ. (14%). Ἴχνη βαφῆς. Ἐπιφάνεια 10YR 8/2. Πυρήνας 5YR 6/4.
Χῶρος Β'. Κατώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 30,136 (ὄμ. 221). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μικρὸ μέγεθος. Διάμ. χ. 16 ἐκ. (5%). Ταινία στὸ χεῖλος (γραμμικὸς διάκοσμος 1.0). Κυματοειδῆς ταινία FM 53. Βαφή καστανὴ πολὺ ἀπολεπισμένη. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 7.5YR 7/4-6/4.
Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 30,137 (ὄμ. 157). Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μικρὸ μέγεθος. Διάμ. χ. 13 ἐκ. (15%). Ταινία στὸ χεῖλος, ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια (γραμμικὸς διάκοσμος 16). Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 7.5YR 8/3-7/3. Πυρήνας 7.5YR 7/6-6/6.
Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 30,138 (ὄμ. 157). Ἀνώτερο δάπεδο. Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 16 ἐκ. (14%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή. Ἐπιφάνεια 5YR 8/3-7/3. Πυρήνας 5YR 6/4.
Χῶρος Β'.
- Εἰκ. 30,139 (ὄμ. 157). Ἀνώτερο δάπεδο. Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, λαβή. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 18 ἐκ. (13%). Ὀλόβαφη ἐπιφάνεια ἐξωτερικά, ἐσωτερικά (γραμμικὸς διάκοσμος 11.0). Βαφή ἐρυθρή/καστανή. Ἐπιφάνεια 7.5YR 7/4. Πυρήνας 7.5YR 7/4.
Χῶρος Β'.

- Είκ. 30,140 (όμ. 157). Κύαθος FS 215. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, λαβή. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 11 εκ. (14%). Ταινία στο χείλος έξωτερικά, όλσβαφη επιφάνεια έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 16). Ή ταινία κάτω από τὸ χείλος (γραμμικός διάκοσμος 9.3). Βαφή σκούρα καστανή. Ήπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 7.5YR 7/6.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,141 (όμ. 157). Κύαθος FS 215. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 12 εκ. (9%). Ταινία στο χείλος έξωτερικά, όλσβαφη επιφάνεια έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 16). Βαφή καστανή. Ήπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 7.5YR 7/4.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,142 (όμ. 157). Κύαθος FS 215. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρὸ μέγεθος. Διάμ. χ. 10 εκ. (11%). Γραμμή στο χείλος καὶ ταινία κάτω από τὸ χείλος έξωτερικά, όλσβαφη επιφάνεια έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 9.3). Βαφή σκούρα καστανή. Ήπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,143 (όμ. 254). Άρύταινα FS 236/κύαθος. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρὸ μέγεθος. Διάμ. χ. 6 εκ. (14%). Στιγμές στο χείλος (γραμμικός διάκοσμος 12). Βαφή έρυθρή. Ήπιφάνεια 10YR 8/3-7/4. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,144 (όμ. 254). Κρατήρας FS 281/298; Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Σῶμα. Μεσαίο μέγεθος. Τρέχουσες σπείρες FM 46. Βαφή έρυθρή. Ήπιφάνεια 7.5YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 7/4.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,145 (όμ. 157). Κύλικα με γωνίωση FS 267. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Δίσκος, στέλεχος. Μεσαίο μέγεθος. Όλσβαφος δίσκος, στέλεχος, έξηρημένο ἄνω σῶμα έξωτερικά, όλσβαφη επιφάνεια έσωτερικά. Διάμ. 7 εκ. (28%). Βαφή μελανή/έρυθρή, ἀπολεπισμένη έσωτερικά. Ήπιφάνεια 10YR 8/3-8/4. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,146 (όμ. 199). Κάλαθος με προχοή FS 300. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος με προχοή. Μεσαίο μέγεθος. Ταινία στο χείλος, ταινία στην κοιλιὰ έξωτερικά, όλσβαφη επιφάνεια έσωτερικά. Ή προχοή φέρει ταινία στις ἀκμές της. Βαφή μελανή/καστανή. Βαφή ἀπολεπισμένη έσωτερικά. Ήπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 7.5YR 7/4.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,147 (όμ. 199). Κύαθος(;) /κύλικα(;) Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 10,4 εκ. (20%). Ταινία στο χείλος, δύο ταινίες στην κοιλιὰ έξωτερικά.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,148 (όμ. 199). Φιάλη/κωνική κύλικα FS 274. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρὸ μέγεθος. Διάμ. χ. 14 εκ. (9%). Ταινία κάτω από τὸ χείλος (γραμμικός διάκοσμος 6.1), πορφύρα FM 23. Βαφή έρυθρή. Ήπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,149 (όμ. 254). Κύλικα FS 258. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μικρὸ μέγεθος. Ταινία στο χείλος (γραμμικός διάκοσμος 1.0), πορφύρα FM 23. Βαφή έρυθρή. Ήπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,150 (όμ. 221). Κύλικα FS 257. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Σῶμα με γένεση λαβῆς. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. σώματος 17 εκ. περίπου. Γλωσσοειδές κόσμημα. Βαφή έρυθρή. Ήπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,151 (όμ. 199). Κλειστὸ ἀγγείο. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 14 εκ. (17%). Όλσβαφη επιφάνεια έξωτερικά. Βαφή έρυθρή.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,152 (όμ. 157, 272). Λήκυθος FS 123. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, λαμῖος, ὄμος με γένεση λαβῆς, βάση. Μεσαίο μέγεθος. Διάμ. χ. 2,6 εκ. (100%), διάμ. β. 4,2 εκ. (42%). Αδιάγνωστη διακόσμηση. Δευτερογενῶς καμένο.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,153 (όμ. 157). Άλάβαστρο με κυλινδρικές λαβές FS 98. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Λαβή. Μεσαίο μέγεθος. Όλσβαφη, μαύρη. Ήπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/4-7/6.
Χῶρος Β΄. Άνώτερο δάπεδο.
- Είκ. 30,154 (όμ. 254). Πιθαμοφορέας FS 49. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Λαβή. Μεσαίο μέγεθος. Όλσβαφη λαβή. Σπείρα(;) Βαφή μαύρη. Ήπι-

- φάνεια 10YR 8/2. Πυρήνας 10YR 7/3.
Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 31,155 (ὄμ. 145, 157). Κύλικα μὲ γωνίωση FS 267. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, δί-σκος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 12 ἐκ. (5%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/2-8/3. Πυρήνας 7.5YR 6/4. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο, ἀνώτερες ἐπιχώσεις.
- Εἰκ. 31,156 (ὄμ. 157). Κύλικα μὲ γωνίωση FS 267. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 10 ἐκ. (14%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/2-10YR8/3-8/4. Πυρήνας 7.5YR 6/4. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 31,157 (ὄμ. 221). Κύλικα. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Στέλεχος. Μεσαῖο μέγεθος. Ἐπιφάνεια 10YR 7/3. Πυρήνας 5YR 7/4-10YR 7/3-5YR 7/4. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 31,158 (ὄμ. 157). Κύαθος FS 220. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, λαβή, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 10-10,4 ἐκ. (19%), διάμ. β. 4 ἐκ. (90%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/4-7.4. Πυρήνας 5YR 6/6. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 31,159 (ὄμ. 254, 157, 145). Λεκάνη FS 294/302. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 33 ἐκ. (42%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/4-7.4. Πυρήνας 5YR 6/4. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 31,160 (ὄμ. 221, 157). Λεκάνη FS 294/302. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, γένεση προχοῆς. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 30 ἐκ. (15%). Ἐπιφάνεια 5YR 7/4. Πυρήνας 2.5YR 6/8. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 31,161 (ὄμ. 254). Λεκάνη FS 294/302. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, γένεση προχοῆς. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 23 ἐκ. (5%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 7.5YR 6/4. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 31,162 (ὄμ. 145, 157, 199). Ἀμφορέας FS 69. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, λαβή, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 11 ἐκ. (50%), διάμ. β. 11 ἐκ. (24%). Ἐπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 31,163 (ὄμ. 254). Τριποδικὴ χύτρα FS 320. Χεῖλος, δύο πόδια. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 14 ἐκ. (5%). Χρυσὰ ἐγκλείσματα. Αἰγινήτικη εἰσαγωγή. Ἴχνη καύσης ἐξωτερικά, ἐσωτερικά. Πολλὰ ἐλεύθερα ὄστρακα. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 31,164 (ὄμ. 157). Χύτρα FS 65/66/320. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 22 ἐκ. (7%). Χρυσὰ ἐγκλείσματα. Αἰγινήτικη εἰσαγωγή. Ἐπιφάνεια 7.5YR 6/4. Πυρήνας 5YR 5/4. Ἴχνη καύσης ἐξωτερικά, ἐσωτερικά. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 32,165 (ὄμ. 157). Χύτρα FS 65/66/320. Χεῖλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 13,70 ἐκ. (30%). Ἐπιφάνεια 5YR 6/6. Πυρήνας 5YR 6/6-5YR 6/1. Ἴχνη καύσης ἐσωτερικά. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 32,166 (ὄμ. 157, 221). Χύτρα FS 65/66/320. Χεῖλος, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 20 ἐκ. (20%). Χρυσὰ ἐγκλείσματα. Αἰγινήτικη εἰσαγωγή. Ἐπιφάνεια. 5YR 6/6. Πυρήνας 10R 5/6 καὶ 2.5YR 5/1. Ἴχνη καύσης ἐξωτερικά, ἐσωτερικά. Σημεῖο κεραμεία. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 32,167 (ὄμ. 221). Τριποδικὴ χύτρα FS 320. Χεῖλος, λαβή, πόδι. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 20 ἐκ. (28%). Χρυσὰ ἐγκλείσματα. Αἰγινήτικη εἰσαγωγή. Ἐπιφάνεια. 5YR 7/6. Πυρήνας 2.5YR 5/8-2.5YR 5/2. Ἴχνη καύσης ἐξωτερικά στὸ πόδι. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 33,168 (ὄμ. 157). Ἀσάμινθος FS 1. Χονδροειδῆς κεραμική (ὄργανικά ἐγκλείσματα). Χεῖλος, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Ἐπιφάνεια 10YR 7/2. Πυρήνας 2.5YR 6/4. Δευτερογενῶς καμένο ἐξωτερικά. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 33,169 (ὄμ. 221). Πίθος FS 13. Χονδροειδῆς κεραμική (λίγα ὄργανικά). Βάση. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. β. 20 ἐκ. (14%). Τροχήλατο, ἀδρὴ ἐπιφάνεια στὴ βάση. Ἐπιφάνεια 7.5YR 7/4. Πυρήνας 5YR 6/6-5YR 6/4-5YR 6/6. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο δάπεδο.
- Εἰκ. 34,170 (ὄμ. 146). Κύλικα μὲ γωνίωση FS 267. Γραπτὴ λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος. Μεσαῖο μέγεθος. Διάμ. χ. 16,5 ἐκ. (10%). Ταινία στὸ χεῖλος καὶ δεύτερη ταινία ἀπὸ κάτω ἐξωτερικά, ὀλόβαφη ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια. Βαφὴ ἐρυθρῆ. Ἐπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 2.5YR 7/6. Χῶρος Β'. Ἀνώτερο στρώμα.
- Εἰκ. 34,171 (ὄμ. 146). Ὑδρία, πρόχους. Ἄβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χεῖλος, βάση. Μεγάλο μέ-

- γεθος. Διάμ. χ. 12 εκ. (80%). Έπιφάνεια 10YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 6/6.
Χώρος Β'. Ανώτερο στρώμα.
- Είκ. 35,172 (όμ. 97). Αμφορέας FS 69. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, λαβές, βάση. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 10,4 εκ (100%). Ταινία στο χείλος έξωτερικά, κυματοειδής ταινία στις λαβές, ταινία στη γένεση του λαμιού, δύο ταινίες στο σώμα και ταινία στη βάση. Βαφή μελανή. Έπιχρισμα και βαφή πολύ απολεπισμένα. Έπιφάνεια 10YR 8/3-7/4. Πυρήνας 7.5YR 6/6-2.5YR 6/6-7.5YR 6/6.
Χώρος ΙΑ'.
- Είκ. 35,173 (όμ. 97). Ύδρια FS 128. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, λαβές. Μεγάλο μέγεθος. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 5YR 7/6.
Χώρος ΙΑ'.
- Είκ. 36,174 (όμ. 97). Λεκάνη FS 294/302. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, λαβή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 30,8 εκ. (100%). Έπιφάνεια 7.5YR 8/4-7.4. Πυρήνας 2.5YR 6/8.
Χώρος ΙΑ'.
- Είκ. 36,175 (όμ. 97). Τριποδική χύτρα FS 320. Χείλος, λαβές, πόδια. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 20 εκ. (70%). Χρυσά έγκλεισματα. Αιγινήτικη εισαγωγή. Έπιφάνεια 5YR 6/4-6/6. Πυρήνας 5YR 5/6-5YR 4/1-5YR 6/6. Ίχνη καύσης έξωτερικά, έσωτερικά στη βάση και στα πόδια. Σημείο κεραμεία.
Χώρος ΙΑ'.
- Είκ. 37,176 (όμ. 149) Σκύφος FS 284. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 16,12 εκ. (30%). Ταινία στο χείλος έξωτερικά, δύο γραμμές στην κοιλιά έξωτερικά, όλδβαφη έπιφάνεια έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 15). Στελεχωτές σπειρες FM 51. Βαφή έρυθρή.
Έξωτερική απόθεση.
- Είκ. 37,177 (όμ. 160). Κυλινδρικό κύπελλο FS 226. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 16,8 εκ. (100%). Τέσσερις ταινίες στο χείλος έξωτερικά, ταινία στην κοιλιά έξωτερικά, δύο ταινίες στο χείλος έσωτερικά. Ίχνη στίλβωσης. Βαφή καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 7.5YR 7/4-7/6.
Έξωτερική απόθεση.
- Είκ. 37,178 (όμ. 147). Κύαθος FS 215. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεγάλο μέγεθος. Σχεδόν άκέραιο. Διάμ. χ. 12,10 εκ. (100%). Γραμμή στο χείλος και ταινία από κάτω έξωτερικά, όλδβαφη έπιφάνεια έσωτερικά (γραμμικός διάκοσμος 9.3). Ίχνη στίλβωσης. Βαφή καστανή/πορτοκαλέρυθρη. Έπιφάνεια 10YR 8/3-7/3. Πυρήνας 5YR 6/4-7.5YR 7/4.
Έξωτερική απόθεση.
- Είκ. 37,179 (όμ. 160). Λεκάνη FS 302. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος με προχοή. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 32,4 εκ. (30%). Ταινία στο χείλος, όλδβαφη έσωτερική έπιφάνεια (γραμμικός διάκοσμος 15). Δύο ταινίες στην κοιλιά έξωτερικά. Ίχνη στίλβωσης. Βαφή έρυθρή/καστανή. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Πυρήνας 2.5YR 7/6.
Έξωτερική απόθεση.
- Είκ. 37,180 (όμ. 149). Κάλαθος. Γραπτή λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 15 εκ. (30%). Ταινία στο χείλος, όλδβαφη έσωτερική έπιφάνεια (γραμμικός διάκοσμος 14). Όμάδες ταινιών στο μέσο και κατώτερο μέρος του άγγείου. Βαφή έρυθρή. Έπιφάνεια 10YR 8/4-7/4. Πυρήνας 5YR 7/6.
Έξωτερική απόθεση.
- Είκ. 37,181 (όμ. 147, 160). Κύλικα με γωνίωση FS 267. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, στέλεχος. Διάμ. χ. 10 εκ. (80%). Μεγάλο μέγεθος.
Έξωτερική απόθεση.
- Είκ. 37,182 (όμ. 159). Κωνικό κύπελλο FS 204. Άβαφη λεπτόκοκκη κεραμική. Χείλος, βάση. Μεσαίο μέγεθος. Άκέραιο. Διάμ. χ. 10,4 εκ. (100%). Τροχήλατο.
Έξωτερική απόθεση.
- Είκ. 37,183 (όμ. 147, 148, 149). Τριποδική χύτρα FS 320. Χείλος, πόδια. Μεγάλο μέγεθος. Διάμ. χ. 9,5 εκ. (100%). Έπιφάνεια 2.5YR 5/6. Πυρήνας 2.5YR 5/8-4/8. Ίχνη καύσης έξωτερικά στη βάση και στα πόδια.
Έξωτερική απόθεση.

ΜΙΚΡΟΕΥΡΗΜΑΤΑ

- Είκ. 38,184 (όμ. 147). Ειδώλιο τύπου Ψ/Α. Σωξ. ύψ. 0,066 μ., σωξ. πλ. 0,03 μ., σωξ. διάμ. βάσ. 0,03 μ. Πηλός καστανέρυθρος με λίγα έγκλεισματα, έπιχρισμα καστανό και βαφή μαυροκάστανη. Σώζεται τὸ στέλεχος με τμήμα τῆς κοίλης βάσης και τὸ ἡμισυ περίπου τοῦ κορμοῦ με τμήμα τοῦ ἑνὸς πτερυγίου. Ἀπὸ τὸν λαμιὸ διατηρεῖται μόνο ἡ γένεση. Μεγάλη έπιμήκης από-

- κρουση κατά μήκος τοῦ κορμοῦ, κάτω ἀπὸ τὸ ἑλλίπες περυγίο. Οἱ μαστοὶ ἀποδίδονται πλαστικά. Γραπτὴ διακόσμηση ἀπὸ ἀμελεῖς κάθετες ταινίες στὸν κορμὸ καὶ λοξὲς στὸ περυγίο. Γραπτὸς δακτύλιος στὴ μέση, δύο κάθετες ἀνισοπαχεῖς γραμμὲς στὸ πρόσθιο μέρος τοῦ στελέχους καὶ μία πίσω δηλώνουν συμβατικά τὸ ἔνδυμα. Ἐπιφάνεια 10YR 7/4. Ἐξωτερικὴ ἀπόθεση.
- Εἰκ. 3 (ὄμ. 149α). Εἰδώλιο ἀγριόχοιρου, κοῖλο. Ὡψ. μὲ τὸ πόδι 0,046 μ., μήκ. 0,075 μ. Πηλὸς μὲ μικρὰ ἐγκλείσματα ὠχρορόδινος καὶ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα. Βαφὴ ἐρυθρῆ. Σώζει σχεδὸν ἀκέραιο τὸν ἀτρακτοειδῆ κορμὸ ὕστερα ἀπὸ συγκόλληση θραυσμάτων τῆς κοιλιάς, τὸ ἓνα πόδι συγκολλημένο καὶ τὴ γένεση τῶν ἄλλων δύο, καθὼς ἔχει τρία μόνο πόδια. Συγκολλημένο εἶναι καὶ τὸ πρόσθιο μέρος τοῦ ζώου μὲ τὸ ὄξυ ρύγχος ἀποκρουσμένο στὴ μία πλευρά. Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο μικρὰ αὐτιά ἔχει συγκολληθεῖ καὶ τὸ δεύτερο φέρει ἀπόκρουση. Πέντε γραπτές, ἀνισοπαχεῖς ταινίες στὸ σῶμα τοῦ ζώου ἀπὸ τὴν κοντὴ οὐρὰ μέχρι τὸ ρύγχος, χαρακτηρίζουν τὸ εἶδος του. Ἐπιφάνεια 10YR 7/4. Ἐξωτερικὴ ἀπόθεση.
- Εἰκ. 4 (ὄμ. 34, 55, 160). Τρία μὴ συνδεόμενα, ἀλλὰ συνανήκοντα ὄστρακα ἀπὸ τὸ χεῖλος κρατήρων εἰκονιστικοῦ ρυθμοῦ. Ἐξωτερικὴ ἀπόθεση.
- Εἰκ. 38,185. Εἰδώλιο τύπου Ψ/Α. Σωζ. ὕψ. 0,053 μ., πλ. 0,039 μ., διάμ. στελέχους 0,011 μ. Πηλὸς ροδοχρῶμος μὲ μεγάλα καστανὰ ἐγκλείσματα καὶ ἐπίχρσιμα ρόδινο-λευκό. Βαφὴ ἐρυθρῆ. Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στελέχους μὲ τμῆμα τοῦ κορμοῦ, ὕστερα ἀπὸ συγκόλληση δύο θραυσμάτων στὸ ὕψος τῆς μέσης. Φέρει ἐκτεταμένη ἀπόκρουση καθ' ὅλο τὸ μήκος τοῦ στελέχους. Γραπτὴ ταινία τονίζει τὴ μέση καὶ κάθετες κοσμοῦν τὸν κορμὸ. Ἐπιφάνεια 10YR 7/4. Διάδρομος.
- Εἰκ. 38,186. Εἰδώλιο τύπου Ψ. Σωζ. ὕψ. 0,044 μ., πλ. 0,038 μ., διάμ. στελέχους 0,012 μ. Πηλὸς ροδοκάστανος μὲ μικρὰ ἐγκλείσματα, ἐπίχρσιμα ροδόχρωμο καὶ βαφὴ ἐρυθρῆ ἕως μαύρη ἀπὸ τὴν ὄπτηση. Σώζει μικρὸ τμῆμα τοῦ στελέχους, τὸν κορμὸ μὲ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἐνὸς περυγίου συγκολλημένο καὶ τὴ βάση τοῦ λαμποῦ. Ψηλὰ στὸν θώρακα οἱ δύο μαστοὶ ἀποδίδονται πλαστικά. Ἄνὰ ἓνας γραπτὸς δακτύλιος στὴ μέση καὶ τὴ βάση τοῦ λαμποῦ, ἐνῶ λοξὲς ταινίες στὶς δύο ὄψεις τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ περυγίου ἀποδίδουν συμβατικά τὸ ἔνδυμα. Ἐπιφάνεια 10YR 7/4. Διάδρομος.
- Εἰκ. 38,187. Εἰδώλιο τύπου Ψ/Β. Σωζ. ὕψ. 0,039 μ., διάμ. στελέχους 0,012 καὶ 0,014 μ. Πηλὸς ὠχροκάστανος μὲ πολλὰ μικρὰ ἐγκλείσματα, ἐπίχρσιμα λευκωπὸ καὶ βαφὴ καστανέρυθη. Σώζει τὸ στέλεχος μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς κοιλῆς βάσης. Τὸ ἐλαφρῶς πεπλατυσμένο στέλεχος φέρει ἀμελεῖς ὀριζόντιους γραπτὸς δακτυλίους. Ἀπὸ τὸν χαμηλότερο κρέμεται ἐπίσης ἀμελῆς γραμμὴ μέχρι τὴν ἀρχὴ τῆς βάσης, ὅπου ἐπίσης διακρίνονται ἴχνη γραπτοῦ δακτυλίου. Ἐπιφάνεια 10YR 7/4. Διάδρομος.
- Εἰκ. 38,191 (ὄμ. 175α). Χάλκινος ὀπέας. Μήκ. 0,052, Μέγ. πλάτ. 0,005 μ. Ἐλλιπὴς στὴν αἰχμῆ. Ἔχει συγκολληθεῖ μικρὸ τμῆμα μήκ. 0,008 μ. Τὸ μέταλλο εἶναι ὀξειδωμένο μὲ πράσινη πάτινα. Στὸ μέσον περιῖπου τοῦ μήκους του φέρει διόγκωση, χωρίζοντας τὸ ἐργαλεῖο σὲ δύο μέρη: τὸ ἓνα, τετράγωνης διατομῆς, μὲ μειούμενο πάχος πρὸς τὴν ἐλλείπουσα αἰχμῆ καὶ τὸ δεύτερο ἐπίσης τετράγωνης διατομῆς, ἀλλὰ πεπλατυσμένο, καταλήγει σὲ πεπλατυσμένο ἄκρο, κατάλληλο γιὰ λεπτὴ ἐργασία. Διάδρομος.
- Εἰκ. 39,198 (ὄμ. 177β). Χάντρα ἀπὸ ὠχρορόδινη ὑαλόμαζα. Μήκ. 0,016 μ., μέγ. πλάτ. ἕδρας 0,004 μ. Σχήμα ἀτρακτοειδὲς μὲ τέσσερις ἕδρες. Σὲ κάθε ἕδρα ἀνὰ μία αὐλακα στὸ κέντρο καὶ δύο κοντὰ στὶς παρυφές. Τρῆμα κατὰ τὸν ὀριζόντιο ἄξονα. Διάδρομος, μεταξὺ τῶν τχ. 10' καὶ 27'.
- Ὅμ. 177α. Φολίδα ὀψιανοῦ. Μέγ. διαστ. 0,036x0,03 μ. Διάδρομος, μεταξὺ τῶν τχ. 10' καὶ 27'.
- Εἰκ. 40,1 (ὄμ. 177γ). Ὅστρακο δευτερογενῶς στρωγυλεμένο. Μέγ. διάμ. 0,039 μ., πάχ. 0,014 μ. Πηλὸς ὠχρορόδινος μὲ στρώμα ἐπικαθίσεων καστανοῦ χρώματος καὶ στὶς δύο ἐπιφάνειες. Φέρει ἐλαφρῶς ἐκκεντρὴ διαμπερῆ ὄπη. Διάδρομος, μεταξὺ τῶν τχ. 10' καὶ 27'.
- Εἰκ. 40,4 (ὄμ. 183α). Σφονδύλι ἀπὸ γκριζοπράσινο στεατίτη, κωνικοῦ σχήματος. Ὡψ. 0,014 μ.,

- διάμ. βάσ. 0,019 μ., διάμ. κορυφής 0,007 μ., διάμ. τμήματος 0,003 μ. Έχει συγκολληθεί από δύο τμήματα και φέρει αποκρούσεις στην περιφέρεια της βάσης και της κορυφής. Σχήμα κωνικό. Στὰ τοιχώματα του σφονδυλιού άραιές έγγαράξεις από τὸ έργαλειό λείανσης. Τρῆμα έλαφρώς έκκεντρο τοῦ κατακόρυφου άξονα. Έξωτερικό τμήμα διαδρομού (χώρος μεταξύ τχ. 29' και άγωγού).
- Όμ. 175β. Τμήμα λεπίδας ξανθοποῦ πυριτόλιθου, τριγωνικής διατομής. Μῆκ. 0,043 μ. πλάτ. 0,014 μ. Άτονη άκμή κατά τὸν όριζόντιο άξονα διαμορφώνει διμερή τὴ ράχη τῆς λεπίδας, ενώ οί άκμές χρήσεως είναι προιοντές. Διάδρομος. Λωρίδα έπίχωσης μεταξύ τῶν τχ. 10' και 14'.
- Είκ. 38,188. Ζωόμορφο είδώλιο, μικκύλο. Σωζ. ὕψ. 0,029 μ. Πηλός ροδόχρωμος με καστανέρυθρα έγκλείσματα. Έπίχρισμα ροδόχρωμο άπολεπισμένο και βαφή έρυθρή. Σώζει μέρος του κορμού με τὴ γένεση τῶν μπροστινῶν ποδιῶν, τὸν λαϊμό με τὸ ρύγχος και μεγάλο τμήμα του ένδς όρθιου κέρατος (:). Έρυθρή ταινία καθ' όλο τὸ ὕψος του λαϊμοῦ καμπυλώνεται για νὰ συνεχιστεί όριζόντια στὸ πλάι του κορμοῦ. Δωμάτιο Δ'.
- Είκ. 38,189. Τροχήλατο είδωλο τύπου Α. Σωζ. ὕψ. 0,035-0,04 μ., πλάτ. έπιφάνειας έδρασης 0,01 μ. Πηλός ροδοκάστανος με έλάχιστα μεγάλα καστανά έγκλείσματα. Έπίχρισμα ροδοκάστανο άνοικτότερης άπόχρωσης και βαφή έρυθρή έως μαύρη. Μικρὸ θραῦσμα από τὸ κάτω μέρος του είδωλου, στην κοίλη έπιφάνεια του όποιου διατηροῦνται έντονα τὰ ίχνη τροχοῦ. Έντὸς δύο κάθετων γραπτῶν ταινιῶν οί άπολήξεις δύο λεπτῶν, λοξῶν γραμμῶν από τὴ διακόσμηση του ένδύματος. Ίσως πρόκειται για άνθος FM 18. Έπιφάνεια 10YR 8/3. Δωμάτιο Δ'.
- Είκ. 38,190 (όμ. 272γ). Μολύβδιнос σύνδεσμος. α) Μῆκ. 0,058 μ., β) μῆκ. 0,054 μ. Άποτελείται από δύο έλάσματα (α και β) πὸν έχουν καμπυλωθεί στὸ μέσο του μήκους τους. Καμπύλα είναι και τὰ άκρα του ένδς έξωτερικοῦ έλάσματος. Τὰ δύο έλάσματα συνδέονται μεταξύ τους σε δύο σημεία με άμορφη μάζα μολύβδου, έν είδει δύο ἤλων. Δωμάτιο Δ'.
- Είκ. 38,192 (όμ. 108α). Χάλκινος όπέας. Μῆκ. 0,05 μ. Διατηρείται σε καλή κατάσταση με τὸ μέταλλο ὕγιές. Καλύπτεται από πράσινη πάτινα. Τὸ ένα άκρο του καταλήγει σε όξεία αίχμή, ενώ τὸ άλλο καμπυλώνεται. Έργαλειό τετράγωνης διατομής με μειούμενο πλάτος πρὸς τὴν αίχμή. Δωμάτιο Δ' (Τομή Β3).
- Είκ. 39,193 (όμ. 272β). Σφονδύλι από βουσσινί στεατίτη με γκριζομέλανα νερά. Ὑψ. 0,013 μ., διάμ. βάσ. 0,024. Διάμ. κορυφής 0,008 μ. Διάμ. τμήματος 0,004 μ. Σχήμα κωνικό με πεπλατυσμένη βάση. Φέρει αποκρούσεις στην περιφέρεια τῆς βάσης και σε ένα σημείο τῆς κορυφής. Στην έπιφάνεια τῶν τοιχωμάτων πυκνές λοξές έγγαράξεις από τὸ έργαλειό λείανσης. Δωμάτιο Δ'.
- Είκ. 39,194 (όμ. 272δ). Σφονδύλι από γκριζοκάστανο πηλό. Ὑψ. 0,023 μ., διάμ. βάσ. 0,034 μ., διάμ. κορυφής 0,01 μ., διάμ. τμήματος 0,006 μ. Σχήμα κωνικό με τὴν έπιφάνεια τῆς βάσης έλαφρώς κοίλη εκ κατασκευής. Κοιλάνσεις παρατηροῦνται κατά τόπους και στὰ τοιχώματα του σφονδυλιού. Φέρει δύο μεγάλες αποκρούσεις στὴ βάση, ενώ ἡ κορυφή του είναι λεία από τὴ χρήση. Δωμάτιο Δ'.
- Είκ. 39,195 (όμ. 154α). Σφονδύλι από σκούρο βουσσινί στεατίτη με λευκωπές και μελανές κηλίδες. Ὑψ. 0,023 μ., διάμ. βάσ. 0,029 μ., διάμ. κορυφής 0,01 μ., διάμ. τμήματος 0,006 μ. Σχήμα κωνικό με τὸ τρῆμα έκκεντρο ως πρὸς τὸν κατακόρυφο άξονα. Φέρει αποκρούσεις στην περιφέρεια τῆς βάσης και τῆς κορυφής και μεγάλη άπολέπιση στην έπιφάνεια τῆς βάσης. Στὰ τοιχώματα του σφονδυλιού και τὴ βάση παρατηροῦνται πολὺ άραιές έγγαράξεις από τὸ έργαλειό λείανσης. Δωμάτιο Δ'.
- Είκ. 39,196 (όμ. 253). Πήλινο σφονδύλι. Ὑψ. 0,033 μ., διάμ. βάσ. 0,032 μ. και 0,030 μ., διάμ. τμήματος 0,007-0,008 μ. Βάρος 40 γρ. Ίχνη λευκοποῦ έπιχρίσματος στις βάσεις. Σχήμα άμφίκοιλο με άσύμμετρα τὰ δύο μέρη. Βάσεις άμελῶς πλασμένες. Η έπιφάνεια του άμφίκοιλου σώματος λεία από τὴ χρήση, όπου όμως διατηροῦνται άτελείς αῦλακες από τὸ άμελές πλάσιμο του άντικειμένου. Δωμάτιο Δ'.

Εἰκ. 39,197 (ὁμ. 272). Πήλινο σφονδύλι. Ὑψ. 0,027 μ., διάμ. βάσ. 0,025 μ., διάμ. τρήματος 0,006 μ. Βάρος 15 γρ. Σχῆμα ἀμφίκουλο μὲ κοῖλες βάσεις καὶ ἔντονο περιχειλίωμα πέριξ τῆς μιᾶς ἐξόδου τοῦ τρήματος. Ἐκτεταμένη ἀπόκρουση στὴν περιφέρεια τῆς μιᾶς βάσης καὶ ἄλλες μικρότερες καὶ στὶς δύο βάσεις. Φέρει ὠχρορόδινο ἐπίχρσιμα.

Δωμάτιο Δ΄.

Εἰκ. 39,199 (ὁμ. 272α). Τριπτήρας Διαστ. 0,085×0,09×0,04 μ. Γκριζοκάστανο ἀββεστολιθικὸ πέτρωμα. Σχῆμα πεπλατυσμένης σφαιράς. Ἡ ἐπιφάνεια χρήσης εἶναι λεία ἀπὸ τὴν τριβή, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἔχει παραμεῖνει ἀδιαμόρφωτη μὲ ἐπικαθίσεις καὶ ἐκτεταμένες ἀποκρούσεις.

Δωμάτιο Δ΄.

Εἰκ. 40,3 (ὁμ. 285). Σφονδύλι ἀπὸ γκριζοπράσινο στεατίτη μὲ λευκωπὰ στίγματα κατὰ τόπους. Ὑψ. 0,015 μ., διάμ. βάσ. 0,021 μ., διάμ. κορυφῆς 0,008 μ., διάμ. τρήματος 0,004 μ. Σχῆμα κωνικὸ μὲ δύο μεγάλες ἀποκρούσεις στὴ βάση καὶ μικρὴ στὸ τρῆμα. Ράγισμα στὸ σῶμα, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου εἶναι λεία ἀπὸ τὴ χρήση.

Δωμάτιο Δ΄ (ἐστία).

Εἰκ. 40,2 (ὁμ. 254α). Παπυρόσχημη χάντρα ἀπὸ γκριζοκάστανο στεατίτη μὲ μικροσκοπικὰ λευκὰ στίγματα. Ὑψ. 0,012 μ., διάμ. ἄνθους 0,02 μ., ὕψ. στελέχους 0,005 μ., διάμ. τρήματος 0,003 μ.

Φέρει ἔντονες ἀποκρούσεις στὴν περιφέρεια καὶ τὴ βάση τοῦ στελέχους.

ΝΑ. ἄνοιγμα εἰσόδου δωματίου Β΄.

Εἰκ. 14 (ὁμ. 274α). Εἰδῶλιο τύπου Ψ/Β. Σωζ. ὕψ. 0,06 μ., πλ. στὴ γένεση τῶν περυγίων 0,056 μ., μέγ. σωζ. διάμ. πόλου 0,02 μ. Πηλὸς μὲ ἐλάχιστα ἐγκλείσματα, καστανός, ἐπίχρσιμα ὁμοίχρωμο. Βαφὴ μελανὴ μὲ καστανὲς ἀποχρώσεις ἀπὸ τὴν ὀπτηση. Σῶζεται ὁ κορμὸς μὲ ἀκέραιο τὸ ἓνα περύγιο καὶ ὁ λαίμπος μὲ τὴν κεφαλὴ τοῦ φέρει πόλο. Ἐκτεταμένες ἀποκρούσεις στὶς παρυφῆς καὶ τὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ πόλου, μικρὴ στὸν ἄτεχνα πλασμένο λαίμο. Οἱ μαστοὶ ἀποδίδονται πλαστικά, τὰ κερατοειδῆ περύγια πεπλατυσμένα στὴ βάση τους. Ἐπίχρσιμα καὶ βαφὴ ἀπολεπισμένα κατὰ τόπους. Στὸ κέντρο τῆς κοίλης ἐπιφάνειας τοῦ πόλου παχειὰ στιγμὴ, στὴ βάση καὶ τὴν ἄνω ἀπόληξή του γραπτὸς δακτύλιος. Δύο ἐπιμήκεις πινελιὲς δηλώνουν τοὺς ὀφθαλμοὺς. Στὴ βάση τοῦ λαίμου γραπτὸς δακτύλιος καὶ χαμηλότερα πυκνὴ διακόσμηση ἀπὸ συμπλεκόμενες ὀριζόντιες καὶ κάθετες ταινίες, ἀμελοῦς σχεδίασης. Ἡ διακόσμηση καλύπτει καὶ τὶς δύο ἐπιφάνειες τοῦ εἰδωλίου, ὅπως καὶ τὰ περύγια. Ἡ βαφὴ ἀπὸ τοὺς ὀλόβαφους μαστοὺς ἔχει ἀπολεπιστεῖ.

Χῶρος IB΄.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Albers 1994 G. Albers, *Spätmykenische Stadtheiligtümer. Systematische Analyse und vergleichende Auswertung der archäologischen Befunde*. BARIS 596 (Oxford 1994).
- Andersson, Nosch 2003 E. Andersson, M. L. B. Nosch, With a little help of my friends: Investigating Mycenaean Textiles with help from Scandinavian Experimental Archaeology, στὸ K. P. Foster, R. Laffineur (ἐπιμ.), *Metron. Measuring the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 9th International Aegean Conference, New Haven, Yale University 18-21 April 2002, Aegaeum 24* (Liège 2003) 197-206.
- Atkinson 1904 T. D. Atkinson κ.ῶ., *Excavations at Phylakopi in Melos*, The Society for the promotion of Hellenistic studies. Suppl. 4 (London 1904).
- Banks 1967 E. C. Banks, The Early and Middle Helladic Small Objects from Lerna (δ.δ. Un. of Cincinnati, Ann Arbor).
- Banks, Janko 2008 E. C. Banks, R. Janko, στὸ W. D. Taylour, R. Janko, *Ayios Stefanos: Excavations at a Bronze Age and Medieval Site in Southern Lakonia, BSA Suppl. 44* (London 2008).
- Broneer 1933 O. Broneer, Excavations on the North Slope of the Akropolis in Athens, 1931-1932, *Hesperia 2*, 1933, 329-417.
- Carington Smith 1992 J. Carington Smith, Spinning and Weaving Equipment, στὸ W. A. McDonald, N. C. Wilkie (ἐπιμ.), *Excavations at Nichoria in Southwest Greece, II. The Bronze Age Occupation* (The University of Minnesota Press, Minneapolis 1992) 674-711.
- Evely 2000 Evely, R. D. G., *Minoan Crafts: Tools and Techniques. An Introduction, SIMA 92:2* (Jonsered 2000).
- Evely 2006 D. Evely, The small Finds, στὸ Evely (ἐπιμ.), *Lefkandi, IV. The Bronze Age. The Late Helladic IIIC Settlement at Xeropolis, BSA Suppl. 39* (London 2006).
- French 1969 E. B. French, A Group of Late Helladic IIIB2 Pottery from Mycenae, *BSA 64*, 1969, 71-93.
- French 1971 E. B. French, The Development of Mycenaean Terracotta Figurines, *BSA 66*, 1971, 101-187.
- French 1985 E. B. French, The Figures and Figurines, στὸ C. Renfrew (ἐπιμ.), *The Archaeology of Cult. The Sanctuary at Phylakopi, BSA Suppl. 18* (London 1985) 209-235.
- French 2006 E. B. French, The Figurines, στὸ D. Evely (ἐπιμ.), *Lefkandi, IV. The Bronze Age. The Late Helladic IIIC Settlement at Xeropolis, BSA Suppl. 39* (London 2006).
- French 2011 E. B. French, The Post-Palatial Levels, *Well-Built Mycenae 16/17* (2011).
- French, Tomlinson 1999 E. B. French, J. E. Tomlinson, The Mainland 'Conical Cup', στὸ Ph. P. Betancourt, V. Karageorghis, R. Laffineur, and W.-D. Niemeier (ἐπιμ.), *Meletemata: Studies in Aegean Archaeology Presented to Malcolm H. Wiener as He Enters His 65th Year*. Université de Liège, University of Texas at Austin: *Aegaeum 20* (Liège and Austin 1999) 259-265.
- French, Taylour 2007 E. B. French, W. D. Taylour, The Service Areas of the Cult Centre, *Well Built Mycenae 13* (2007).
- French, Janko 2008 E. B. French, R. Janko, The Late Helladic small finds, στὸ W. D. Taylour, R. Janko, *Ayios Stefanos: Excavations at a Bronze Age and Medieval Site in Southern Lakonia, BSA Suppl. 44* (London 2008) 445-470.

- Gauß 2003 W. Gauß, The Late Mycenaean Pottery from the North Slope of the Athenian Akropolis, στὸ S. Deger-Jalkotzy, M. Zavadil (ἐπιμ.), *LH IIIC Chronology and Synchronisms. Proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, 7.-8. Mai 2001* (2003) 93-104.
- Güntner 2000 W. Güntner, *Figürlich bemalte mykenische Keramik aus Tiryns. Tiryns XII* (Mainz 2000).
- Güntner 2006 W. Güntner, Mycenaean pictorial vase-painters: A view from Tiryns, στὸ E. Rysted, B. Wells (ἐπιμ.), *Pictorial Pursuits. Figurative Painting on Mycenaean and Geometric Pottery. Papers from two Seminars at the Swedish Institute at Athens in 1999 and 2001, ActaAth 5*, 53 (Stockholm 2006) 15-22.
- Hägg 1981 R. Hägg, Official and Popular Cults in Mycenaean Greece, στὸ R. Hägg, N. Marinatos (ἐπιμ.), *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the First International Symposium at the Swedish Institute in Athens May 12-13 1980, ActaAth 4*, 28 (Stockholm 1981) 35-39.
- Hochstetter 1987 A. Hochstetter, *Kastanas: Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze- und Eisenzeit Makedoniens 1975-1979. Die Kleinfunde, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa Band 6* (Berlin 1987).
- Ἰακωβίδης 1969 Σπ. Ἰακωβίδης, *Περατῆ. Τὸ Νεκροταφεῖον Α, Γ* (Ἀθῆναι 1969).
- Ἰακωβίδης 1970 Σπ. Ἰακωβίδης, *Περατῆ. Τὸ Νεκροταφεῖον Β. Γενικαὶ παρατηρήσεις* (Ἀθῆναι 1970).
- Iakovidis 1977 S. Iakovidis, On the use of Mycenaean buttons, *BSA* 1972, 1977, 113-119.
- Ἰακωβίδης 1990 S. E. Iakovidis, Mycenaean Roofs: Form and Construction, στὸ R. Laffineur (ἐπιμ.), *Aegaeum 6. Annales d'archéologie égéenne de l'Université de Liège. Histoire de l'art et archéologie de la Grèce antique*. Université de Liège (Liège 1990) 147-160.
- Ἰακωβίδης 1998 Σπ. Ἰακωβίδης, *Γλᾶς, Π. Ἡ ἀνασκαφὴ 1981-1991* (Ἀθῆναι 1998).
- Immerwahr 1971 S. A. Immerwahr, *The Athenian Agora, XIII. The Neolithic and Bronze Ages* (Princeton 1971).
- Jung 2006α R. Jung, *ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ COMPARATA. Vergleichende Chronologie von Südgriechenland und Süditalien von ca. 1700/1600 bis 1000 v. u. Z.*, Denkschr-Wien 348 (Wien 2006).
- Jung 2006β R. Jung, ΕΥΠΟΤΟΝ ΠΟΤΕΡΙΟΝ: Mykenische Keramik und mykenische Trinksitten in der Ägäis, in Syrien, Makedonien und Italien, στὸ *Studi di Protostoria. Festschrift Renato Peroni* (Firenze 2006) 407-423.
- Καζᾶ-Παπαγεωργίου 2013 K. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Ἄγια Εἰρήνη Φλιασίας, στὸ K. Kissas, W.-D. Niemeier (ἐπιμ.), *The Corinthia and the Northeast Peloponnese: topography and history from prehistoric times until the end of antiquity: Proceedings of the international conference, LZ' Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities and the German Archaeological Institute, Loutraki, March 26-29, 2009* (Athens 2013) 387-395.
- Kaza-Papageorgiou (ὕπὸ ἔκδ.) K. Kaza-Papageorgiou, Kontopigado, Alimos of Attica, στὸ *Ἡ Προϊστορία τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Ἀττικῆς, Διεθνὲς συνέδριο, Ἀθήνα, Μάιος 2015*.
- Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ᾶ. 2011 K. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Ε. Καρδαμάκη, Π. Κουτῆς, Ν. Μούγκα, Ε. Μαροκοπούλου, Κοντοπήγαδο Ἀλίου Ἀττικῆς. Οἰκισμὸς τῶν ΠΕ καὶ ΥΕ χρόνων καὶ ΥΕ ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση, *ΑΕ* 2011, 197-274.
- Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2012 K. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Ε. Καρδαμάκη, Κοντοπήγαδο Ἀλίου. Ὁ οἰκισμὸς τῶν ΥΕ χρόνων, *ΑΕ* 2012, 141-199.
- Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Καρδαμάκη 2014 Κοντοπήγαδο Ἀλίου. Οἰκιστικὸ Συγκρότημα I. Νοτιοδυτικὸς τομέας, *ΑΕ* 2014, 51-1399.

- Karadama 2011 E. Karadama, Χρονολόγηση τής γραπτής κεραμικής, στὸ Κ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου κ.ᾶ., Κοντοπήγαδο Άλμιου Ἀττικῆς. Οἰκισμὸς τῶν ΠΕ καὶ ΥΕ χρόνων καὶ ΥΕ ἐργαστηριακὴ ἐγκατάσταση, *AE* 2011, 221-230.
- Kardamaki 2013 E. Kardamaki, *Ein neuer Keramikfund aus dem Bereich der Westtreppe von Tiryns* (δ.δ. Heidelberg 2013).
- Kardamaki (ὕπὸ ἔκδ.) E. Kardamaki, The Mycenaean settlement in Kontopigado, Alimos. The pottery sequence, στὸ *Ἡ προῖστορία τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Ἀττικῆς, Διεθνὲς συνέδριο, Μάιος 2015*.
- Kardamaki 2015 E. Kardamaki, A new group of figures and rare figurines from a Mycenaean workshop installation at Kontopigado, Alimos (Athens), *AM* 127/128, 2012-2013, 47-90.
- Kilian 1981 K. Kilian, Zeugnisse mykenischer Kulturausübungen in Tiryns, στὸ R. Hägg, N. Marinatos (ἐπιμ.), *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the First International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 12.-13. Mai 1980, ActaAth* 4, 28 (Stockholm 1981) 49-58.
- Kilian 1990 K. Kilian, Patterns in the Cult Activity in the Mycenaean Argolid: Hagia Triada (Klenies), the Profitis Elias Cave (Haghios Hadrianos) and the Citadel of Tiryns, στὸ R. Hägg, G. C. Nordquist (ἐπιμ.), *Celebrations of Death and Divinity in the Bronze Age Argolid. Proceedings of the 6th International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 11-13 June 1988* (Göteborg 1990) 185-196.
- Kilian 2007 K. Kilian, *Die handgemachte geglättete Keramik mykenischer Zeitstellung, Tiryns XV* (Wiesbaden 2007).
- Lenuzza 2013 V. Lenuzza, Valeria, Of Roofs and Roof Drainage: A Survey of the Evidence in Bronze Age Crete, στὸ G. Graziadio, R. Guglielmino, V. Lenuzza, and S. Vitale (ἐπιμ.), *Φιλικὴ Συναυλία: Studies in Mediterranean Archaeology for Mario Benzi, BAR* (Oxford) 79-98.
- Lis 2013 Lis, Let's start from (A) scratch: New ways of looking at vessels' function, *Archeologia* 61, 2013, 7-14.
- Μαραμπέα 2012 X. Μαραμπέα, Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκρόπολης στὰ Κανάκια Σαλαμίνας: Μαρτυρίες ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸ Συγκρότημα καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα, στὸ Γ. Γ. Λῶλος (ἐπιμ.), *ΣΑΛΑΜΙΣ Ι. Συμβολὴ στὴν Ἀρχαιολογία τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ. Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρίδα τοῦ τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων*, παρ. ἀρ. 83 (Ἰωάννινα 2012) 161-217.
- Mountjoy 1986 P. A. Mountjoy, *Mycenaean Decorated Pottery: A Guide to Identification* (1986).
- Mountjoy 1995 P. A. Mountjoy, Thorikos Mine No. 3: the Mycenaean pottery, *BSA* 90, 1995, 195-227.
- Mountjoy 1998 P. Mountjoy, The East Aegean - West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaean and the Kingdom of Ahhiyawa, *Anatolian Studies* 48, 33-67.
- Mountjoy 1999 P. A. Mountjoy, *Regional Mycenaean Decorated Pottery* (Rahden 1999).
- Mountjoy 2011 P. A. Mountjoy, The kylix and the basin in 12th century BC Cyprus with particular reference to Hala Sultan Tekke, στὸ V. Karageorghis, O. Kouka (ἐπιμ.), *On cooking pots, drinking cups, loomweights and ethnicity in Bronze Age Cyprus and neighbouring regions, An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th 2010* (Nicosia 2011) 331-348.
- Mylonas 1959 G. E. Mylonas, *Aghios Kosmas, An Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attica* (Princeton 1959).
- Pålsson Hallager 2011 B. Pålsson Hallager, The Pottery, στὸ E. Hallager, B. P. Hallager (ἐπιμ.). *The*

- Greek-Swedish Excavations on the Agia Aikaterini Square, Kastelli, Khania, 1970-1987 and 2001. IV.1 καὶ 2: The Late Minoan IIIB:1 and IIIA:2 Settlements* (Stockholm 2011).
- Παλυβοῦ 1999 Κ. Παλυβοῦ, *Ἀκρωτήρι Θήρας: Ἡ οἰκοδομικὴ τέχνη*. Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 183 (Ἀθήνα 1999).
- Pilafidis-Williams 1998 Κ. Pilafidis-Williams, *The Sanctuary of Aphaia on Aigina in the Bronze Age* (Munich 1998).
- Pliatsika 2012 V. Pliatsika, *Simply Divine. The Jewellery, Dress and Body Adornment of the Mycenaean Clay Female Figures in Light of New Evidence from Mycenae*, στὸ M.-L. Nosch, R. Laffineur (ἐπιμ.), *Kosmos. Jewellery, Adornment and Textiles in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 13th International Aegean Conference, University of Copenhagen, April 21-26 2006, Aegaeum 33* (Leuven-Liège 2012) 609-626.
- Podzuweit 2007 C. Podzuweit, *Studien zur spätmykenischen Keramik, Tiryns XIV* (Wiesbaden 2007).
- Popham 2006 M. R. Popham, E. V. Schofield, E. S. Sherratt, *The Pottery*, στὸ D. Evely (ἐκδ.), *Lefkandi, IV. The Bronze Age. The Late Helladic IIIC Settlement at Xeropolis, BSA Suppl. 39* (London 2006) 137-231.
- Rahmstorf 2008 L. Rahmstorf, *Kleinfunde aus Tiryns: Terrakotta, Stein, Bein und Glas/Fayence vornehmlich aus der Spätbronzezeit, Tiryns XVI* (Wiesbaden 2008).
- Rahmstorf 2011 L. Rahmstorf, *Handmade pots and crumbling loomweights*, στὸ V. Karageorghis, O. Kouka (ἐπιμ.), *On cooking pots, drinking cups, loomweights and ethnicity in Bronze Age Cyprus and neighbouring regions. An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th-7th 2010* (Nicosia 2011) 315-330.
- Renfrew 1985 C. Renfrew, *The Phylakopi Sanctuary and Cult Practice in the Aegean*, στὸ C. Renfrew (ἐπιμ.), *The Archaeology of Cult. The Sanctuary at Phylakopi, BSA Suppl. 18* (London 1985) 393-444.
- Renfrew, Cherry 1985 C. Renfrew, Cherry, J. F., *The Phylakopi Sanctuary and Cult Practice in the Aegean*, στὸ C. Renfrew (ἐπιμ.), *The Archaeology of Cult. The Sanctuary at Phylakopi, BSA Suppl. 18* (London 1985).
- Rutter 2003 J. B. Rutter, *The Nature and Potential Significance of Minoan Features in the Earliest Late Helladic IIIC Ceramic Assemblages of the Central and Southern Greek Mainland*, στὸ S. Deger-Jalkotzy, M. Zavadil (ἐπιμ.), *LH IIIC Chronology and Synchronisms. Proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, 7.-8. Mai 2001* (2003) 193-216.
- Schallin 2002 A.-L. Schallin, *Pots for sale: the Late Helladic IIIA and IIIB ceramic production at Berbati*, στὸ B. Wells (ἐπιμ.), *New Research on Old Material from Asine and Berbati in Celebration of the Fiftieth Anniversary of the Swedish Institute at Athens. Svenska Institutet i Athen. ActaAth 8⁰, 17* (Stockholm 141-155).
- Shaw 1971 J. W. Shaw, *Minoan Architecture: Materials and Techniques*, *ASAtene* 49, 1-256.
- Shaw 2004 J. W. Shaw, *Roof drains and parapets in the southern Aegean*, *BSA* 99, 173-188.
- Sherratt 1980 E. S. Sherratt, *Regional Variation in the Pottery of Late Helladic IIIB*, *BSA* 75, 1980, 175-202.

- Stockhammer 2008 Ph. Stockhammer, *Kontinuität und Wandel. Die Keramik der Nachpalastzeit aus der Unterstadt von Tiryns* (δ.δ. Heidelberg 2008) (<http://www.ub.uni-heidelberg.de/archiv/8612/>).
- Thomas 2005 P. M. Thomas, A Deposit of Late Helladic IIIB1 Pottery from Tsoungiza, *Hesperia* 74, 2005, 451-573.
- Thomas 2011 P. M. Thomas, A Deposit of LH IIIA2 Pottery from Tzoungiza, *Hesperia* 80, 2, 2011, 171-228.
- Tournavitou 1995 I. Tournavitou, *The 'Ivory Houses' at Mycenae*, BSA Suppl. 24 (London).
- Vermeule, E. Vermeule, V. Karageorghis, *Mycenaean Pictorial Vase Painting* (Cambridge, Massachusetts, London 1982).
- Karageorghis 1982
- Vetters 2011 M. Vetters, "Thou Shalt Make Many Images of thy Gods". A Chaîne Opératoire Approach to Mycenaean Religious Rituals Based on Iconographic and Religious Contextual Analyses of Plaster and Terracotta Figures, στὸ A. Brysbaert (ἐπιμ.), *Tracing Prehistoric Social Networks through Technology. A Diachronic Perspective on the Aegean*, Routledge Studies in Archaeology 3 (London - New York) 30-47.
- Vitale 2006 S. Vitale, The LH IIIB-LH IIIC Transition on the Mycenaean Mainland: Ceramic phases and terminology, *Hesperia* 75, 2006, 177-204.
- Walberg 2007 G. Walberg, *Midea: The Megaron Complex and Shrine Area. Excavations on the Lower Terraces 1994-1997*. Prehistory Monographs 20 (Philadelphia 2007) 195-199.
- Wardle 1969 K. A. Wardle, A Group of Late Helladic III B1 Pottery from within the Citadel at Mycenae, *BSA* 64, 1969, 261-297.
- Wiener 2011 M. H. Wiener, Conical Cups: From Mystery to History, στὸ W. Gauß, M. Lindblom, R. Angus, K. Smith, J. C. Wright (ἐκδ.), *Our Cups Are Full: Pottery and Society in the Aegean Bronze Age. Papers presented to Jeremy B. Rutter on the Occasion of his 65th Birthday* (Oxford 2011) 355-368.

SUMMARY

GENERAL OVERVIEW OF LH COMPLEX I

For the construction of the Mycenaean complex I, the smooth side of a low hill at Kon-topigado was selected. The hill lay east of the ancient city road that may have existed already in Late Bronze Age. According to architectural remains, which lie below those of the Mycenaean period, the site of complex I had been inhabited since EH. During the latter period the course of a winter torrent had been diverted and its bed filled in.

For the construction of the walls of complex I, field stones of various sizes were used for the foundation and, for the higher courses, mudbricks of reddish clay. In a few cases there is evidence for wooden reinforcement. For the roofs limestone slabs must have been used. The floors were made of well-beaten earth with some pebbles, and with slabs incorporated in them. In complex I the areas listed below have been identified and should be considered in conjunction with their fixed architectural features which give them their special character:

1. Two spacious courtyards: One interior courtyard in the center of the complex was, entered from a long and wide corridor that was probably leading outside the building complex. One second courtyard (Λ') is located on the northwest side of the complex. It was accessible by room B to the east and has been interpreted as “enclosed”. Another opening may have existed to its south wall. The archaeological finds provide clear evidence for the storage and use of water in both courtyards. In the interior courtyard, the well more recent discovered there must have functioned in connection with the stone-lined pit discovered in the same place. In the other, enclosed courtyard (Λ'), a cistern, a conduit, and a sump indicate the storage and use of water. This courtyard appears to have been associated with two rooms to the east of it, Delta (Δ') and Beta (B'), both with the same dimensions. Each room was furnished with a hearth. A construction of stepped stones in the northeast corner of room Delta (Δ') has been identified as a stairway which presupposes another storey above this room or an accessible flat roof.

2. Rooms Iota-Iota A ($I'-IA'$): The space characterized as “twin” area Iota-Iota A had a direct connection with the interior courtyard. In one of the corners of room I' there is a stone-built enclosure used as a hearth/oven and opposite it, a stone bench formed by two stones placed vertically.

3. Two spacious rooms, Zeta (Z) and Eta (H): These two large areas occupy the south side of the complex, with elongated room Theta (Θ) between them. Features in Z include a bench along the length of one wall, at least two stone bases to support wooden columns, and a large stone threshold at its south side. Found in area Eta (H) were a stone base, on the floor approximately in the center of the room, and a paved structure in its northwest corner. Outside room H, to the south and west, were two clay bathtubs, which could suggest the continuation of the peribolos on all these sides of the complex.

4. Room Theta (Θ): It appears that Θ , in between Z and H, may have had a functional connection with them. In Θ were two stone-built enclosures which were used as hearths/ovens, like the one in room I' . A similar stone receptacle was also found in the northeast corner of room E, designed probably to support a large piriform jar found inside it. A gap of square section across the thickness of the north wall of room E was leading to the built structure with the piriform jar and may have been part of a channel.

5. Room Alpha (A'): Room A' is bordered on its three sides by a corridor. The corridor to the east of the room had an opening that was leading to a footpath, cut into the natural bedrock. Next and to the north of the opening is a built bench. In the north corridor is a bathtub, found *in situ*, which may have served the same purpose as the ones found outside area H. On the west corridor was found a stone bench and, between it and the west wall of A' , a niche lined with slabs.

Lastly, there are three examples of slabs placed horizontally in the foundation of the wall (rooms A' , IB' , IA'). On or next to two of the slabs was in each case found one figurine, indicating a possible ceremonial activity (foundation votives?).

Function and Phases of Complex I

Summarizing the preliminary results from the study of the architecture of complex I, of both the small finds and of the permanent architectural features, it is likely that complex I served a large number of people. The large rooms, such as Z, perhaps functioned as places of assembly, in which food and drink were consumed. It is not certain whether food was prepared in the area of complex I, however, it was kept warm in stone receptacles which functioned as hearths/ovens. In some rooms, such as B' and Δ', domestic activities and weaving took place. In the enclosed courtyard Δ' domestic or some type of industrial crafts were practiced using water collected in the cistern. Finally, in area A' with its specialized architectural features, as well as in the courtyard in the centre of the complex I and in the room I-I A', it is likely that rituals were performed to ensure the success of the workshops of Kontopigado.

According to archaeological evidence thus far uncovered, the construction of complex I dates to LH IIIA2 and its abandonment to LH IIIC early, with no evidence for destruction by a violent event. During the span of life of this complex, periods of remodeling and alterations were noted and are divided into three phases: beginning (phase 1), middle (phase 2), and end (phase 3). To phase 1 is attributed a floor and other material without securely confirmed walls or other architectural evidence. During Phase 2 the settlement probably reached its largest size. In final phase 3, the complex had been reduced in size and only its east section continued to be in use.

ΥΔΡΙΑ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΤΟΥ ΑΝΤΙΜΕΝΟΥΣ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ*

Άφιερώνεται στη Νότα Κούρου

Η άποσπασματική ύδρΙΑ του Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἢ ὁποῖα μελετᾶται ἐδῶ ἀποδίδεται σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς ἀγγειογράφους τοῦ ὕστερου μελανόμορφου ρυθμοῦ. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἀποκτᾶ ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὸ πρῶτο μουσεῖο τῆς χώρας, ἐπειδὴ στὶς συλλογές του δὲν συμπεριλαμβάνεται ἄλλο ἀγγεῖο τοῦ συγκεκριμένου ζωγράφου.

Ὑδρία ἀρ. 30140 [BK 1242] (εἰκ. 1-2)

Σωζ. ὕψ. 0,16 μ., σωζ. μέγ. πλάτ. 0,24 μ. Διατηρεῖται τμῆμα τοῦ πρόσθιου μέρους τοῦ κορμοῦ, τὸ ὁποῖο διασώζει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μετόπης τοῦ κορμοῦ μὲ τὴν παράσταση καὶ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς μετόπης τοῦ ὄμου μὲ τὴν παράσταση. Συγκολλήθηκε ἀπὸ περισσότερα θραύσματα. Συμπληρώσεις στὰ κενά. Πηλὸς κιτρινέρυθρος, Munsell 5 YR, value 6, chroma 6. Κορμὸς γωνιώδους διατομῆς στὸν ὄμο. Γάνωμα στυλπνὸ μελανό, σὲ σημεῖα ἔχει μεταβληθεῖ σὲ καστανό.

Γραμμικὴ καὶ φυτικὴ διακόσμηση. Ἡ μετόπη τοῦ ὄμου ἐπιστέφεται μὲ διακοσμητικὴ ταινία ράβδων, ἀνάμεσα σὲ δύο γραμμές. Οἱ πλαϊνὲς πλευρές της ὀριοθετοῦνται μὲ μία κάθετη γραμμή. Ἡ μετόπη τοῦ ὄμου διαχωρίζεται ἀπὸ αὐτὴν τοῦ κορμοῦ μὲ ταινία μαιάνδρου κλειδί πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀνάμεσα σὲ γραμμές, δύο κάτω καὶ μία ἐπάνω. Οἱ κάθετες πλευρές φέρουν κλάδο κισσοῦ, ἀνάμεσα σὲ διπλὲς κάθετες γραμμές. Ἡ κάτω ὀριζόντια πλευρὰ τονίζεται μὲ δύο γραμμές. Σώζεται ἐπίσης τμῆμα μελανῆς ταινίας, διερχόμενης κάτωθεν τοῦ ὀρίου τῆς παράστασης. Τὴ βάση τοῦ ἀγγείου θὰ κοσμοῦσαν ἀκτίνες, ὅπως παρατηρεῖται σὲ πολλὰ σύγχρονες ὑδρίες. Ἐγγάρακτες οἱ ἐσωτερικὲς λεπτομέρειες, οἱ χορδὲς τῆς λύρας καὶ τὰ περιγράμματα στὶς ἐπικαλύψεις τοῦ σχεδίου.

* Εὐχαριστῶ τοὺς ἀρχαιολόγους τῆς Συλλογῆς Ἀγγείων τοῦ ΕΑΜ, ἰδιαίτερος τὸν προϊστάμενό της Γιώργο Καββαδία, γιὰ τὴ βοήθειά τους κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μελέτης μου, καθὼς καὶ τοὺς συντηρητὲς τοῦ μουσεῖου γιὰ τὴν προθυμία τους. Ἐπίσης τὴν ἀρχαιολόγο

λόγο τοῦ Φωτογραφικοῦ Ἀρχείου Μαρία Χιδίρογλου γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ CD τῶν φωτογραφιῶν. Οἱ φωτογραφίες τῶν δύο ἀμφορέων προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ μουσεῖου, αὐτὲς τῶν ξένων μουσείων ἀπὸ συγγράμματα.

Εικ. 1-2. Ύδρεια ΕΑΜ 30140 του Ζωγράφου του Αντιμένου. 1: Η μετόπη του ώμου, με παράσταση παρέλασης ιππέων (φωτ. ΕΑΜ). 2: Η μετόπη του κορμού, με παράσταση ζεύγους νεονύμφων, Ήρακλῆς - Ήβη (φωτ. Σ. Στουρνάρα και Ν. Στουρνάρα).

Οἱ παραστάσεις

Στὴ μετόπη τοῦ ὄμου ἀπεικονίζονται ἵππεῖς, ποὺ καλπάζουν πρὸς τὰ δεξιὰ (εἰκ. 1). Ἀπὸ τοὺς τρεῖς ποὺ θὰ ἦσαν ἀρχικά, σώζονται ὁ ἀριστερὸς καὶ τμῆμα τοῦ μεσαίου. Φοροῦν χιτωνίσκο, πιθανότατα εἶναι γενειοφόροι.

Στὴ μετόπη τοῦ κορμοῦ ἐξελίσσεται σκηνὴ μὲ τέθριππο ἄρμα σὲ στάση πρὸς τὰ δεξιὰ, ποὺ μεταφέρει ζεῦγος νεονύμφων (εἰκ. 2). Λεῖπει τὸ τμῆμα τῆς παράστασης στὰ ἀριστερά, ὅπου θὰ ἀπεικονίζοταν ὁ δίφρος μὲ τοὺς ἐπιβαίνοντες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους σώζεται μόνον τὸ ἄνω ἥμισυ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀνδρα καὶ πίσω της, σὲ δεύτερο ἐπίπεδο, πολὺ μικρὸ τμῆμα τῆς κατατομῆς γυναικείας κεφαλῆς καὶ μέρος τῆς παρυφῆς ἐπιβλήματος· διακρίνεται ὁ ἀμυγδαλόσχημος ὀφθαλμὸς τῆς γυναίκας. Οἱ κεφαλῆς τῶν νεονύμφων ὑπερέχουν τῶν ἄλλων ἀπεικονιζομένων μορφῶν. Ὁ ἀνδρας ταυτίζεται μὲ τὸν Ἡρακλῆ ἀπὸ τὴ λεοντὴ ποὺ καλύπτει τὴν κεφαλὴ του καὶ ἀπὸ τμῆμα πέλματος τοῦ ζώου, ποὺ μόλις διακρίνεται πλησίον τοῦ κέντρου, τὸ ὁποῖον ὁ ἥρωας κρατοῦσε προφανῶς μὲ τὸ δεξιὸ χέρι, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸ θὰ κρατοῦσε τὸν χαλινό. Στὸν πρόσθιο σειραφόρο ἵππο σχεδιάζεται τὸ ἄγκιστρο, μὲ τὸ ὁποῖο συνδέεται ὁ χαλινὸς μὲ τὴν κορυφαία. Ἡ γυναίκα εἶναι πιθανότατα ἡ Ἥβη. Ἀπὸ τοὺς ἵππους τοῦ ἄρματος ὁ πρόσθιος σειραφόρος φέρει σφράγισμα σχήματος ἐστιγμένου κύκλου. Σὲ δεύτερο ἐπίπεδο, στὴν πίσω πλευρὰ τῶν ἵππων, τρεῖς συνοδεύουσες μορφές. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ζεῦγος, ἡ γυναίκα, τῆς ὁποίας σώζεται ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ ἄνω ἀριστερὸ τμῆμα τοῦ σώματός της, εἶναι πιθανότατα ἡ Ἄρτεμις. Ἀποδίδεται σὲ κατατομὴ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ὑψώνει τὸ ἀριστερὸ χέρι. Φορᾷ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, μόλις δὲ διακρίνεται μία λεπτὴ ἄλυσίδα στὸν λαϊμό της. Τὸ πρόσωπό της διασχίζει λοξὰ τὸ κέντρο, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Ἡρακλῆς κατευθύνει τοὺς ἵππους. Προπορεύεται ὁ Ἀπόλλων μὲ τὴν ἐπτάχορδη λύρα του, ἀποδοσμένος σὲ κατατομὴ πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ ἱμάτιό του περνᾷ ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἀριστερὸ ὄμο. Ἀντικριστὰ ἀπεικονίζεται μία γυναίκα στραμμένη πρὸς τὰ ἀριστερά, φορᾷ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, κρατᾷ μὲ τὸ ἓνα χέρι ἄνθος. Πιθανῶς εἶναι ἡ Ἀφροδίτη. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ τέθριππο, στραμμένος ἐπίσης πρὸς τὰ ἀριστερά, ὁ Ἐρμῆς γενειοφόρος, μὲ ἱμάτιο, πῖλο καὶ φτερωτὰ πέδιλα, εἶναι ἑτοίμος νὰ κατευθύνει τὸ ἄρμα. Τὸ κηρύκειο τοῦ θεοῦ ἔχει παραλειφθεῖ. Ὅλων ἡ κόμη εἶναι μακριά – περιβάλλεται μὲ ταινία καὶ πέφτει στὴν πλάτη, ἐνῶ ἓνας πλόκαμος ξεφεύγει στὸ πλάι καὶ πέφτει στὸ στήθος – πλὴν τοῦ Ἀπόλλωνα.

Ἐγγάρακτοι σταυροὶ στὰ ἐνδύματα τῶν γυναικῶν, σιγμοειδῆς γραμμὴ στὴν παρυφῆ τοῦ ἐνδύματος τῆς γυναίκας μὲ τὸ ἄνθος καὶ κυκλίσκοι στὸ ἱμάτιο τοῦ Ἀπόλλωνα.

Μὲ λευκό, ἀπολεπισμένο τῶρα, τὰ γυμνὰ μέρη τῶν γυναικῶν. Μὲ ἐξίτηλο ἐρυθρῶπὸ ἡ ταινία στὰ μαλλιά τῶν θεαινῶν καὶ τοῦ θεοῦ, ἐπίσης καὶ ἡ ταινία τοῦ πῖλου τοῦ Ἐρμῆ. Οἱ ταινίες τῶν ἐνδυμάτων θὰ ἦταν πιθανότατα ἐρυθρὲς καὶ μελανές, ἐναλλάξ.

Σχῆμα, γραμμικὸς καὶ φυτικὸς διάκοσμος

Συγκρίνομε κατωτέρω τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, τὸν γραμμικὸ καὶ φυτικὸ διάκοσμο, καθὼς καὶ τὸ καλλιτεχνικὸ ὕφος τοῦ σχεδίου τῆς παράστασης μὲ ἔργα τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένουσ, τὸν ὁποῖο ἀναγνωρίζομε ὡς τὸν ἀγγειογράφο τοῦ ἔργου, ὕστερα ἀπὸ προκαταρκτικὴ ἔρευνα.

Ο τύπος τῆς ὑδρίας με γωνιώδη ὦμο ἐμφανίζεται στὸν ἀττικὸ κεραμικὸ ἀμέσως μετὰ τὰ μέσα τοῦ βου αἰ. π.Χ.¹ καὶ διαδέχεται τὴν ὑδρία με σφαιρικὸ κορμὸ. Αὐτὸς ὁ τύπος ἔχει λαμὸ διευρυνόμενον πρὸς τὰ ἄνω, στόμιο ὑπερυψωμένο με σπειροειδῆ χεῖλος ποὺ προεξέχει, καὶ πόδι σπειροειδῆ, ἐνῶ τὸ ὕψος τοῦ ἀγγείου κυμαίνεται ἀπὸ 0,35 ἕως 0,50 μ. Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, με εὐρὸν κορμὸ καὶ παρειᾶς ἀνοικτῆς καμπύλης, ἀπαντᾶται σὲ ὑδρίες τῆς φάσης I τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένου. Γιὰ παράδειγμα συγκρίνονται ἡ ὑδρία τῆς φάσης Ia στὸ Leiden, Rijksmuseum van Oudheden ἀρ. PC 63² (εἰκ. 3) καὶ ἡ ὑδρία τῆς φάσης Ib στὸ Malibu [Ca.], The J. Paul Getty Museum ἀρ. L 87.AE.4³. Ἀργότερα, ἡ καμπυλότητα τοῦ κορμοῦ τῶν ὑδριῶν τοῦ ἴδιου ζωγράφου μειώνεται ἀκόμη καὶ δίνεται περισσότερη ἔμφαση στὸν ὦμο, χαρακτηριστικὰ ποὺ παρατηροῦνται ἐπίσης καὶ σὲ σύγχρονες ὑδρίες ἄλλων ζωγράφων. Τὸ ὕψος τῶν ὑδριῶν τοῦ ἀγγειογράφου κυμαίνεται ἀπὸ 0,40 ἕως 0,52 μ. Ἀπὸ μία σύγκριση με τὶς σωζόμενες ὑδρίες τοῦ καλλιτέχνη, συμπεραίνεται ὅτι τὸ ὕψος τῆς ὑδρίας EAM ἀρ. 30140 δὲν θὰ ὑπερέβαινε τὰ 0,40 μ.

Οἱ κάθετες πλευρῆς τοῦ πλαισίου τῆς μετόπης τοῦ κορμοῦ σὲ ὅλες τὶς ὑδρίες τοῦ ζωγράφου κοσμοῦνται με ταινία φύλλων κισσοῦ. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν δύο ὑδρίες, οἱ ὁποῖες φέρουν τὶς παραστάσεις κορμοῦ καὶ ὦμου περιμετρικὰ⁴. Τὸ μέγεθος τῆς μετόπης τοῦ ὦμου ἄλλοτε εἶναι τὸ ἴδιο με αὐτῆς τοῦ κορμοῦ, ἄλλοτε κατὰ τι μεγαλύτερο, ὅπως στὴν ὑδρία μας, ἀναφέρομε συγκριτικὰ τὴν ὑδρία στὸ Leiden, Rijksmuseum van Oudheden ἀρ. PC 63. Παρατηροῦμε ὅτι ἡ ταινία γραμμικοῦ σχεδίου στὴν ἔνωση ὦμου-λαμοῦ στὴν πλειονότητα τῶν ὑδριῶν τοῦ καλλιτέχνη κοσμεῖται με λεπτῆς γλῶσσες ἐρυθρῆς καὶ μελανῆς ἐναλλάξ. Παράδειγμα, ἡ ὑδρία στὴν Πόλη του Βατικανοῦ, Museo Gregoriano Etrusco ἀρ. 419 (εἰκ. 4)⁵. Ἐνῶ τῆς ὑδρίας μας εἶναι λεπτότερες καὶ ὅλες μελανῆς. Σὲ σύγχρονα ἀγγεῖα ἄλλου σχήματος τοῦ ἴδιου καλλιτέχνη ἀπαντᾶται ὅμοια ταινία, παράδειγμα ὁ ἀμφορέας με λαμὸ στὴν Κοπεγχάγη, Thorvaldsen Museum ἀρ. H 538⁶. Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ μελανὴ ταινία, στὸν κορμὸ τῶν γνωστῶν ὑδριῶν τοῦ καλλιτέχνη διέρχεται ταινία με δευτερεύουσα παράσταση, predella. Ἐξαιροῦνται οἱ δύο ὑδρίες ποὺ προαναφέραμε, στὶς ὁποῖες ἡ παράσταση ἐκτείνεται περιμετρικὰ τοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ ὦμου⁷. Σὲ αὐτές, κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ κορμοῦ διέρχονται δύο ἐπάλληλες ταινίες, με γραμμικὴ καὶ φυτικὴ διακόσμηση. Στὴν ὑδρία EAM ἀρ. 30140 φαίνεται ὅτι ἔχει παραλειφθεῖ ἡ διακοσμικὴ ταινία, ὑπάρχει μόνον ἡ μελανή. Ἡ παράλειψη αὐτὴ ὀφείλεται πιθανὸν στὴν προσθήκη τῆς ταινίας με γραμμικὴ διακόσμηση μαιάνδρου ὡς ἐπίστεψη τῆς μετόπης. Ὑποθέτομε

1. Γιὰ αὐτὸν τὸν τύπο σχήματος τῆς ὑδρίας βλ. M. B. Moore and M. Z. Pease-Philippides, *The Athenian Agora*, XXIII. *Attic black-figured Pottery* (Princeton 1986) 37. Γιὰ τὴν τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς τῆς βλ. T. Schreiber, *Athenian Vase Construction. A Potter's Analysis* (Malibu, California 1999) 117-120.

2. *ABV* 266, 1, 664, 691. *Para* 117. *Add*² 69. *Burow* 1989, ἀρ. 11, ἔγχρ. πίν. I, καὶ πίν. 11-13.

3. *Burow* 1989, ἀρ. 58, πίν. 58.

4. Ρώμη, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia ἀρ. 3556. *ABV* 269, 35. *Para* 118. *Add*² 70. *Burow* 1989, ἀρ. 130, πίν. 127. Basel, Antikenmuseum und Sammlung Ludwig ἀρ. BS 498: *Para* 119, 35bis. *Add*² 70. *Burow* 1989, ἀρ. 131, πίν. 128a, c, 129a, b.

5. *ABV* 267, 15. *Burow* 1989, ἀρ. 16, πίν. 18.

6. Copenhagen, Thor. Museum 38: *ABV* 274, 121. *Add*² 71. *Burow* 1989, ἀρ. 23, πίν. 25.

7. Βλ. παραπάνω σημ. 4.

Εἰκ. 3. Ὑδρία Leiden, Rijksmuseum van Oudheden PC 63 τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένουσ (Burow 1989, ἔγχρ. πίν. I).

ἐπίσης ὅτι τὴ βάση τοῦ ἀγγείου θὰ περιέβαλλε ἀκτινωτὸ κόσμημα, ὅπως συμβαίνει σὲ ὅλες τὶς ὑδρίες τοῦ ζωγράφου, ἀλλὰ καὶ σὲ ὑδρίες ἄλλων σύγχρονων ἀγγειογράφων. Παρατηροῦμε ὅτι στὶς ὑδρίες τοῦ ζωγράφου τῆς φάσης I δὲν ἔχει σχεδιαστεῖ διακοσμητικὴ ταινία ὡς ἐπίστεψη, οἱ μετόπες κορομοῦ καὶ ὤμου διαχωρίζονται μεταξὺ τους μὲ μία ἀπλὴ γραμμὴ. Ὡστόσο, σὲ ὀρισμένες μεταγενέστερες ὑδρίες τοῦ ζωγράφου προστίθεται ταινία γραμμικοῦ ἢ φυτικοῦ σχεδίου. Συγκεκριμένα, δύο ὑδρίες τῆς φάσης II⁸, ἐπίσης τέσσερες τῆς φάσης III, φέρουν μαϊανδρο κλειδι⁹, ἀλλὰ μὲ μεγαλύτερη πυκνότητα στελεχῶν καὶ μικρότερο μέγεθος ἐκείνων τῆς ὑδρίας μας. Δύο ἄλλες φέρουν τριπλὴ ταινία σφαιριδίων¹⁰. Μία

8. Μόναχο, Antikensammlungen ἀρ. 1691: *ABV* 267, 6. Burow 1989, ἀρ. 108, πίν. 106. Λονδίνο, British Museum ἀρ. 1843.11-3.82 [B 304]: *ABV* 266, 4. *Para* 117. *Add²* 69. Burow 1989, ἀρ. 109, πίν. 107.

9. Altenburg, Staatliches Lindenau-Museum ἀρ. 222: *ABV* 268, 27. *Para* 118. *Add²* 70. Burow 1989, ἀρ. 119, πίν. 117. Λονδίνο, British Museum ἀρ. 1843.11-3.66 [B 336]: *ABV* 266, 3. *Add²* 69. Burow 1989, ἀρ. 122, πίν. 120. Würzburg, Martin-von-Wagner Museum

ἀρ. L320: *ABV* 267, 18. Burow 1989, ἀρ. 123, πίν. 121. Ρώμη, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia ἀρ. 3556: *ABV* 269, 35. *Para* 118. *Add²* 70. Burow 1989, ἀρ. 130, πίν. 127.

10. Würzburg, Martin-von-Wagner Museum ἀρ. L 308: *ABV* 267, 19. *Add²* 69. Burow 1989, ἀρ. 92, πίν. 92. Frankfurt, Museum für Vor- und Frühgeschichte ἀρ. b 345: *ABV* 267, 16. *Para* 118. *Add²* 69. Burow 1989, ἀρ. 93, πίν. 93.

Εἰκ. 4. Ὑδρία τῆς πόλης τοῦ Βατικανοῦ, Museo Gregoriano Etrusco 419 τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένους (Burow 1989, πίν. 18).

ἀκόμη φέρει μαϊάνδρο λαβυρίνθων¹¹. Στὴν ὑδρία τοῦ Μονάχου, Antikensammlungen ἀρ. 1722¹², ποὺ χρονολογεῖται στὴ φάση II, κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση διέρχεται ταινία μὲ ἀνθήμια, ἐνῶ παρόμοια διακοσμητικὴ ταινία διέρχεται καὶ γύρω ἀπὸ τὸν λαμό της. Μαϊάνδρο κλειδί πρὸς τὰ δεξιὰ, παρόμοιο μὲ τῆς ὑδρίας τοῦ ΕΑΜ, φέρει ἡ ἀποσπασματικὴ

11. Minneapolis, Institute of Arts ἀρ. 61.59: Burow 1989, ἀρ. 110, πίν. 108, 109.

12. ABV 269, 33. Add² 70. Burow 1989, ἀρ. 111, πίν. 110.

ὕδρια στὸ Malibu, The J. Paul Getty Museum ἀρ. 86.AE.118, τῆς Συλλογῆς Bareiss ἀρ. 363¹³, τῶν ἐτῶν 520-500 π.Χ. Ἐπίσης, ἡ ὕδρια στὸ Παρίσι, Musée du Louvre ἀρ. F 291¹⁴, ἀλλὰ σὲ αὐτὴν ὁ μαϊάνδρος στρέφεται στὰ ἀριστερά. Καὶ τὰ δύο ἔργα δὲν ἔχουν ἀποδοθεῖ σὲ συγκεκριμένο καλλιτέχνη. Ὑδρίες καὶ ἄλλων καλλιτεχνῶν φέρουν στὴν ἔνωση ὤμουκορομοῦ ταινία μαϊάνδρου κλειδί πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀλλὰ ἡ πυκνότητα καὶ τὸ μέγεθος διαφέρουν ἀπὸ αὐτοὺς τῆς ὕδριας τῶν Ἀθηνῶν. Ἀναφέρομε ἐνδεικτικὰ τὶς ὕδρίες τοῦ Ζωγράφου τοῦ Πριάμου στὴν Boulogne, Musée Communale ἀρ. 406¹⁵ καὶ τοῦ Ζωγράφου τοῦ Rycroft στὸ Μόναχο, Antikensammlungen ἀρ. 1720 [J 138]¹⁶. Ὁ μαϊάνδρος τῆς ὕδριας τοῦ Ζωγράφου τῆς Μαδρίτης τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσεῖου τῶν Ἀθηνῶν ἀρ. 564¹⁷ πλησιάζει περισσότερο μὲ τῆς ἀρ. 301400. Σὲ ἀμφορεῖς τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένουσ ἀπαντᾶται συχνὰ ταινία ὅμοια μὲ αὐτὴν τῆς ὕδριας τῶν Ἀθηνῶν, συνήθως κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση, ἢ ὁποῖα στὶς περισσότερες περιπτώσεις στρέφεται πρὸς τὰ ἀριστερά.

Τὸ καλλιτεχνικὸ ὕφος. Συγκρίσεις

Τὸ καλλιτεχνικὸ ὕφος τοῦ σχεδίου τῆς ὕδριας τοῦ ΕΑΜ παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ αὐτὸ τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένουσ ὡς πρὸς τὴν κατατομὴ τῶν προσώπων καὶ τὴ διαμόρφωση τῆς κόμης ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, τὰ ἐνδύματα, ἐπίσης ὡς πρὸς τοὺς ἵππους, τὸ σχῆμα τους, τὴ μορφολογία καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν ἐπὶ μέρους λεπτομερειῶν.

Οἱ ἵππεῖς τοῦ ὤμου συγκρίνονται μὲ τοὺς ἵππεῖς στὴν predella τῆς ὕδριας στὸ Leiden, Rijksmuseum van Oudheden ἀρ. PC 63 (εἰκ. 3) ποὺ προαναφέρθηκε, ἐπίσης τῆς ὕδριας ποὺ ἦταν ἄλλοτε στὸ Λονδίνο στὸ Ἐμπόριο¹⁸ (εἰκ. 5) τῆς φάσης Ia, καθὼς καὶ μὲ τῆς ὕδριας στὸ Μόναχο, Antikensammlungen ἀρ. 1624 [J 130]¹⁹ τῆς φάσης II. Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρομε καὶ ἄλλα παραδείγματα. Ἡ κατατομὴ τῶν γυναικῶν, καθὼς καὶ τὸ χτένισμά τους, ἀπαντῶνται συχνὰ σὲ παραστάσεις ἀγγείων κυρίως τῆς φάσης I. Παράδειγμα ἡ Μαινάδα στὸν ἀμφορέα μὲ λαμὸ στὸ Dunedin, Otago Museum ἀρ. E.48.231²⁰ τῆς φάσης Ia, τῆς Ἀρτέμιδος τοῦ ἀμφορέα στὸ Τορίνο, Museo di Antichità ἀρ. 4100²¹ (εἰκ. 6) τῆς φάσης Ib, ἢ τῆς γυναίκας στὴ σκηνὴ ἀποχαιρετισμοῦ τοῦ πολεμιστῆ στὴ Β΄ ὄψη τοῦ ἀμφορέα στὴ

13. CVA Malibu, The J. Paul Getty Museum 1 (1988) πίν. 58, 60,2-3 [A. J. Clark].

14. CVA 6, πίν. 70,1.

15. ABV 332, 21. Para 146. Add² 90.

16. ABV 337, 24. E. J. Holmberg, *The Red-line Painter and the Workshop of the Acheloos Painter*, Studies in Mediterranean Archaeology 87 (Jonsered 1990) 63, εἰκ. 43,10.

17. ABV 329, 4. S. R. Wolf, *Herakles beim Gelage. Eine Motiv- und bedeutungsgeschichtliche Untersuchung des Bildes in der archaisch-frühklassischen Vasenmalerei* (Köln 1993) 198, ἀρ. SF.11, εἰκ. 6. Αὐτὴ ἡ ὕδρια

συμπεριλαμβάνεται στὸν τόμο τῶν ὕδριων τοῦ CVA τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσεῖου, ποὺ ἐκδίδεται προσεχῶς. Ὁ μαϊάνδρος τῆς μοιάζει περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποὺ ἀναφέραμε μὲ τῆς ὕδριας ἀρ. 30140.

18. Sotheby's Sale Catalogue July 5, 1982, 122 ἀρ. 342. Burow 1989, ἀρ. 14, πίν. 16.

19. ABV 266, 5. Burow 1989, ἀρ. 107, πίν. 105.

20. ABV 272, 88. Para 118. Add² 71. Burow 1989, ἀρ. 8, πίν. 8A.

21. ABV 274, 128. Burow 1989, ἀρ. 46, πίν. 46.

Εικ. 5. Ύδρια Λονδίνο, εμπόριο, τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένους (Burow 1989, πίν. 16).

Βοστώνη ἀρ. 22.404²² τῆς φάσης Ib. Μία ἐξελιγμένη μορφή τῆς κόμμωσης τῶν γυναικῶν βλέπομε στὴν παράσταση τῆς ὑδρίας στὸ Malibu, The J. Paul Getty Museum ἀρ. L.87.AE.4²³ καὶ τῆς ὑδρίας στὴν πόλη τοῦ Βατικανοῦ, Museo Gregoriano Etrusco ἀρ. 426²⁴. Τὰ ἐνδύματα τῶν γυναικῶν εἶναι ὅπως τῆς γυναίκα στὴ Β΄ ὄψη τοῦ ἀμφορέα μὲ λαϊμὸ στὸ Würzburg, Martin-von-Wagner-Museum ἀρ. L187²⁵, ὅπως τῆς γυναίκα στὴν Α΄ ὄψη τοῦ ἀμφορέα μὲ λαϊμὸ στὸ ἴδιο μουσεῖο ἀρ. L 185²⁶, τῆς φάσης Ia, ἐπίσης ὅπως καὶ τῶν τριῶν θεαινῶν στὴν Α΄ ὄψη τοῦ ἀμφορέα μὲ λαϊμὸ στὸ Richmond, Virginia Museum of

22. ABV 272, 103. Add² 71. Burow 1989, ἀρ. 53, πίν. 52.

23. Burow 1989, ἀρ. 58, πίν. 58.

24. ABV 266, 2. Para 117. Add² 69. Burow 1989,

ἀρ. 59, πίν. 59.

25. ABV 272, 96, 691. Burow 1989, ἀρ. 9, πίν. 9B.

26. ABV 270, 55. Add² 70. Burow 1989, ἀρ. 1,

πίν. 1.

Εἰκ. 6. Ἀμφορέας Τορίνο, Museo di Antichità 4100 τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένουσ (Burow 1989, πίν. 46).

Fine Arts ἀρ. 57.⁹²⁷, τῆσ φάσῆσ Ib (εἰκ. 7). Ἡ κατατομὴ τοῦ Ἀπόλλωνα, τὸ αὐτί του καὶ ὁ διαχωρισμὸς τῆσ κόμησ ἀπὸ τοὺσ κροτάφουσ μὲ κάθετεσ ἐγκαράξεισ, σὰν ἀφέλειεσ, θυμίζουσ τῶν λουομένων τῆσ ὑδρίασ στοῦ Leiden ἀρ. PC 63, ποὺ προαναφέρθηκε (εἰκ. 3), ἐπίσῆσ τοῦ ἠνιόχου τῆσ ὑδρίασ στοῦ Λονδίνο, στοῦ Ἐμπόριο, ποὺ προαναφέρθηκε (εἰκ. 5). Ἡ σειρὰ καθέτων ἐγκαράξεων παρατηρεῖται κυρίωσ στὰ πρῶιμα ἔργα²⁸. Ἀργότερα, οἱ ἀφέλειεσ ἀποδίδονται ἐνίστε σὰν ἄγκιστρα, παράδειγμα ὁ ἠνιόχοσ στὴν ὑδρία τοῦ Λονδίνο,

27. ABV 271, 78, 691. Para 118. Add² 71. Burow 1989, ἀρ. 39, πίν. 39.

28. Παράδειγμα ὁ Σάτυροσ στὴν Α΄ ὄψη τοῦ ἀμ-

φορέα μὲ λαμὸ στοῦ Μόναχο, Antikensammlungen ἀρ. 1514: ABV 272, 90. Burow 1989, ἀρ. 5, πίν. 5a.

Εικ. 7. Άμφορέας με λαιμό Richmond, Virginia Museum of Fine Arts, 57.9 (Burow 1989, πίν. 39).

British Museum αρ. Β 304²⁹, η με κυματοειδή γραμμή, όπως βλέπουμε στις άλλες μορφές της ίδιας παράστασης. Η λύρα έχει το σχήμα αυτής που κρατά ο ίδιος θεός στην Β΄ όψη του άμφορέα με λαιμό στη Ρώμη, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia αρ. Μ 487³⁰, της φάσης Ib. Η κεφαλή μορφών ανεβασμένων στον δίφρο άρματος, όπως των νεονύμφων της ύδριας των Άθηνων, ξεπερνά το όριο της μετόπης και σε άλλες ύδριες του καλλιτέχνη, της φάσης Ia. Αναφέρουμε τις ύδριες στην πόλη του Βατικανού, Museo Gregoriano Etrusco

29. ABV 264. Para 117. Burow 1989, αρ. 109, πίν. 107.

30. ABV 270, 63. Add² 70. Burow 1989, αρ. 54, πίν. 54b.

Vaticano ἀρ. G 44³¹, τὴν ὑδρία Δημόσιας Συλλογῆς στὴ Ζυρίχη ἀρ. 4547 [L 635]³². Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ τὸ συναντᾶμε καὶ σὲ μεταγενέστερα ἔργα, στὴν ὑδρία στὴν Φραγκφούρτη, Museum für Vor- und Frühgeschichte ἀρ. B 345³³, στὴν ὑδρία στοῦ Μόναχο, Antikensammlungen ἀρ. 1694³⁴, στὴν ὑδρία στοῦ Würzburg, Martin-von-Wagner Museum ἀρ. L 320³⁵. Ἐπίβλημα σχεδιάζει ὁ καλλιτέχνης καὶ στὴ νύφη ποὺ ἀπεικονίζεται στὴν ὑδρία στὴ Civitavecchia, Museo Civico ἀρ. 1319³⁶, ἐπίσης καὶ σὲ γυναικεῖες μορφές παραστάσεων διαφορετικοῦ περιεχομένου, ὅπως σὲ σκηνὲς ἀνάκτησης τῆς Ἑλένης³⁷. Μὲ δευτερεύουσας σημασίας διαφορές, ὁ Ἑρμῆς ἀποδίδεται ὅπως στὴ μετόπη τοῦ ὤμου τῆς ὑδρίας στοῦ Leiden ἀρ. PC 63, ποὺ προαναφέρθηκε (εἰκ. 3). Οἱ ἀπολήξεις τοῦ πῖλου τοῦ θεοῦ ἀποδίδονται ὅμοια στὸν προπορευόμενο τοῦ ἄρματος τοῦ Ἡρακλῆ στὴν ὑδρία τῆς πόλης τοῦ Βατικανοῦ, Museo Gregoriano Etrusco ἀρ. 419³⁸, τῆς φάσης Ia (εἰκ. 4). Ὁ πῖλος μοιάζει καὶ μὲ τοῦ Ἑρμῆ στὸν ὤμο τῆς ὑδρίας στὴν Πόλη τοῦ Βατικανοῦ, Museo Gregoriano Etrusco ἀρ. G 44, τῆς Ia φάσης, ἐπίσης στὴν ὑδρία στοῦ Τολέδο (Ohio), Museum of Art ἀρ. 56.70³⁹, ποὺ χρονολογεῖται στὴ φάση II, καθὼς καὶ στὴν ὑδρία στοῦ Würzburg, Martin-von-Wagner Museum ἀρ. L 320, τῆς φάσης III⁴⁰. Στὰ πρῶτα ἔργα ὁ καλλιτέχνης σχεδιάζει μεγάλες παλάμες, παράδειγμα οἱ δύο πεπλοφόρες μορφές στὴν Α΄ ὄψη τοῦ ἀμφορέα μὲ λαμῖο στοῦ Los Angeles, County Museum of Art ἀρ. 50.8.1⁴¹.

Σκηνὲς τεθρίππων ἀρμάτων ὁ καλλιτέχνης ἀπεικονίζει σὲ ὅλες τὶς περιόδους τῆς καλλιτεχνικῆς του σταδιοδρομίας, ἀποδίδονται δὲ σὲ μία ποικιλία στάσεων καὶ ὄψεων. Οἱ εἰκόνες μὲ ἄρματα ἀποδοσμένα στοῦ πλάι, στὴ μετόπη τοῦ κορμοῦ, ἀριθμοῦν τὶς εἴκοσι τέσσερες τουλάχιστον. Στὰ πρῶτα ἔργα τοῦ καλλιτέχνη χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σχεδίαση τῆς οὐρᾶς τῶν ἵππων μὲ κυματοειδῆ γραμμὴ ἐξωτερικὰ καὶ λεπτὴ παράλληλη ἐγχάραξη ἐσωτερικὰ, ὅμοια μὲ τῆς χαίτης, καθὼς καὶ τὸ ἐπίμηκες σχῆμα τοῦ κορμοῦ, ἢ κλειστὴ καμπύλη τῶν γλουτῶν, ἐπίσης τὰ κοντὰ λεπτὰ πόδια. Οἱ ἵπποι τῆς εἰκόνας μας συγκρίνονται μὲ τῶν ὑδριῶν τῆς φάσης Ia στοῦ Λονδίνο τοῦ Ἐμπορίου⁴² (εἰκ. 5), τῆς φάσης Ia, στὴ Ζυρίχη ἀρ. L 635, καὶ στοῦ Βατικανοῦ ἀρ. G 44 καὶ 419 (εἰκ. 6), ποὺ προαναφέρθηκαν. Τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς σωματικῆς διάπλασης τοῦ ἵππου καὶ τὴν ἱστορία του στὴν ἀρχαιότητα μελετᾶ ὁ P. Vignéron⁴³. Τὰ μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἵππων τοῦ μελανόμορφου ρυθμοῦ ἐρευνᾶ καὶ κατατάσσει σὲ ὁμάδες ἢ M. B. Moore⁴⁴, καθὼς καὶ

31. ABV 267, 12. Burow 1989, ἀρ. 13, πίν. 15.

32. ABV 267, 13. Burow 1989, ἀρ. 15, πίν. 17.

33. ABV 267, 16. Para 118. Burow 1989, ἀρ. 93, πίν. 93.

34. ABV 266, 5. Burow 1989, ἀρ. 110, πίν. 108.

35. ABV 267, 18. Burow 1989, ἀρ. 123, πίν. 121.

36. ABV 267, 11. Add² 69. Burow 1989, ἀρ. 94, πίν. 94.

37. Παράδειγμα ὁ ἀμφορέας μὲ λαμῖο στὴ Φλωρεντία, Museo Archeologico Etrusco ἀρ. 76179, Β΄ ὄψη: ABV 269, 38. Burow 1989, ἀρ. 27, πίν. 29.

38. ABV 267, 15. Burow 1989, ἀρ. 16, πίν. 18.

39. ABV 268, 26. Para 118. Add² 70. Burow 1989, ἀρ. 100, πίν. 99.

40. ABV 267, 18. Burow 1989, ἀρ. 123, πίν. 121.

41. ABV 273, 108. Add² 71. Burow 1989, ἀρ. 34, πίν. 34.

42. Burow 1989, ἀρ. 14, πίν. 16.

43. P. Vignéron, *Le cheval dans l'antiquité grecoromaine. Contribution à l'histoire du cheval* (Nancy 1968).

44. M. B. Moore, *Horses on Black-figured Greek Vases of the Archaic Period: ca 620-480 B.C.* (Ph. D. New York 1972) 80 κέ.

τὰ σφραγίσματα ποὺ φέρουν⁴⁵. Ἡ συγγραφέας σημειώνει ὅτι σφραγίσματα συνηθίζονται καὶ σὲ ἵππους ἀρμάτων θεοτήτων, στὸν πρόσθιο σειραφόρο. Ἡ ἴδια συγγραφέας παρατηρεῖ ἐπίσης ὅτι αὐτὰ τὰ σήματα δὲν ἀποτελοῦν κριτήρια γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἔργου σὲ συγκεκριμένο ζωγράφο. Σφραγίσματα στὸν γλουτὸ τῶν ἵππων ἐμφανίζονται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. καὶ ἔξῃς. Σήματα σφραγισμάτων διασώζονται οἱ μολύβδινες πινακίδες τοῦ Μουσείου Κεραμεικοῦ⁴⁶. Ἐπίσης, στὰ ἐλάσματα ποὺ βρέθηκαν στὴν ἀρχαία Ἄγορὰ σχεδιάζονται ὅμοια σφραγίσματα⁴⁷. Στὸ ἔλασμα ἀρ. 12, τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. σημειώνεται ὁ κύκλος ὡς σῆμα σφραγίσματος ἵππου. Σὲ αὐτὰ τὰ ἐλάσματα ἀναφέρονται τὸ ὄνομα τοῦ ἵππεά, τὸ χρῶμα τοῦ ἵππου, τὸ σῆμα του καὶ ἡ τιμὴ του. Ὁ F. Lissarrague πιστεύει ὅτι τὰ σήματα αὐτὰ διευκόλυναν τὸν ἔλεγχο ἀπὸ τὴν πολιτεία⁴⁸.

Ὁ Ζωγράφος τοῦ Ἀντιμένους

Γιὰ τὸν Ζωγράφο καὶ τὸν κύκλο του ὑπάρχει πλούσια βιβλιογραφία⁴⁹. Στὴν ἐξαίρετη μονογραφία του ὁ J. Burow ξεχωρίζει ὡς ἔργα τοῦ καλλιτέχνη 132 ἀγγεῖα. Ὅσοσο ἔχουν προστεθεῖ ἀργότερα καὶ ἄλλα. Τὸ σύνολο τῶν ἔργων ποὺ ἀποδίδονται σὲ αὐτὸν καὶ τὸν κύκλο του μαζὶ ὑπερβαίνουν τὰ 535. Εἰκονογραφεῖ κυρίως μεγάλα σχήματα ἀγγείων. Ὑπερτεροῦν ἀριθμητικὰ οἱ ἀμφορεῖς μὲ λαμὸ καὶ οἱ ὑδρίες, οἱ ὁποῖες ἀνέρχονται στίς σαράντα περίπου. Τὴν ἐπωνυμία του ὀφείλει στὴν ἐπιγραφή καλὸς Ἀντιμένης, ὁ ὁποῖος ἐπαινεῖται στὴν πρῶμη ὑδρία στὸ Leiden, Rijksmuseum van Oudheden ἀρ. PC 63 (εἰκ. 3). Ἡ σύγκριση πρῶμων ἔργων του μὲ μεταγενέστερα τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀμάσιος ὑποδη-

45. Moore ὁ.π. (σημ. 44) 378-381. Γιὰ τὸ κυκλικὸ σῆμα 380, ἀρ. 1.

46. K. Braun, *Der Dipylon-Brunnen B1. Die Inschriften aus Metal*, *AM* 85, 1970, 197-269, ἰδιαίτ. 263, Z 44.

47. J. H. Kroll, *An archive of the Athenian cavalry*, *Hesperia* 46, 1997, 83-140.

48. F. Lissarrague, *L'autre guerrier. Archers, peltastes, cavaliers dans l'imagerie antique* (Paris, Rome 1990) 226-277.

49. ABV 266-291, 691, 692, 715. *Para* 117-127, 518. *Add*² 69-76. J. D. Beazley, *The Antimenes Painter*, *JHS* 47, 1927, 63-92. J. D. Beazley, *The Development of Attic Black-figure* (Oxford 1951, 2nd ed rev. and ed. by D. v. Bothmer and M. B. Moore. Berkeley - Los Angeles - London 1986) 73-74. *EAA* I λ. *Antimenes, Pittore di*, 417-419. J. Boardman, *Athenian Black Figure Vases, A Handbook* (London 1974) 109-110. Burow 1989. J. R. Mertens, *Attic White-Ground. Its Development on Shapes other than Lekythoi* (Ph. D. thesis, Harvard 1972, 1977) 40-47. B. Kathman, *A Trio of Late Black-figure Vase-painters*, *BClevMus* 66, 1979, 49-54. M. B.

Moore, *A New Hydria by the Antimenes Painter*, *MetrMusJ* 18, 1983, 29-38. J. Burow, *An Amphora by the Antimenes Painter*, στὸ A. Cambitoglou (ἐπιμ.), *Classical Art in the Nicholson Museum Sydney* (Sydney 1995) 65-70. P. Bocci Pacini, *Vasi e frammenti intorno al Pittore di Antimenes dalla Collezione Campana al Museo Archeologico di Firenze*, *ArchCl* XLVIII, 1996, 73-110. *CVA Amsterdam Allard Pierson Museum* 5 (2007) πίν. 255, 5, ἀρ. 2155, πίν. 255, 6, ἀρ. 2104, πίν. 255, 7, ἀρ. RALS 533 (O. E. Borgers & A. G. Brijder). Δ. Μποσνάκης, *Ἀπὸ τὸν Ἀθηναϊκὸ Κεραμεικὸ στὴν Κῶ. Ἕνας ἀμφορέας ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Ζωγράφου τοῦ Ἀντιμένους μὲ παράσταση Ἡρακλῆ*, στὸ Π. Ἀδὰμ-Βελένη, Κ. Τζαναβάρη (ἐπιμ.), *Δινηέσσα, τιμητικὸς τόμος γιὰ τὴν Κατερίνα Ρωμιοπούλου* (Θεσσαλονίκη 2012) 211-217. *CVA Berlin Antikensammlung* 14 (2013) πίν. 34, ἀρ. F 1855 (H. Mommsen). *CVA Napoli, Museo Nazionale Collezione Borbonica* 1 (2013) ἀρ. F 81098, πίν. 19 (L. Chazalon). *CVA Zürich 2, Öffentliche Sammlungen* (2014) στὴν ὑδρία ἀρ. 4547, σ. 30-32, πίν. 20-22 (S. Buzzi).

λώνουν ἐπίδραση τοῦ τελευταίου στοὺν νεώτερο ζωγράφο, ὡς πρὸς τὶς ἀναλογίες τῶν μορφῶν κυρίως. Ἐπίσης, ἡ τέχνη τῆς ζωγραφικῆς στὴν ἀρχὴ τῆς καλλιτεχνικῆς του σταδιοδρομίας παρουσιάζει συγγένεια μὲ τοῦ Ζωγράφου τοῦ Λυσιππίδη⁵⁰, ὡς πρὸς τὸ θεματικὸ περιεχόμενον, τὶς ἀναλογίες τῶν μορφῶν καὶ τὴ σύνθεση. Διαπιστώνεται, ἐπίσης, μία σχέση μὲ ἔργα ζωγράφων τῆς Ὀμάδας τῶν Ὀφθαλμοειδῶν Σειρήνων⁵¹. Ἐνῶ ὁμοιότητες παρουσιάζει τὸ καλλιτεχνικὸ του ὕφος μὲ τοῦ Ψίακα⁵². Τὶς σχέσεις τοῦ καλλιτεχνικοῦ του ὕφους μὲ αὐτὸ ἄλλων ζωγράφων καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐρυθρόμορφης ἀγγειογραφίας στο ἔργο του μελετᾷ ἰδιαίτερος ὁ J. Burgow⁵³. Τὸ χρονικὸ πλαίσιο μέσα στοῦ ὁποῖο παρακολουθεῖται ἡ καλλιτεχνικὴ του δραστηριότητα ἐκτείνεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 530-510 π.Χ.

Χρονολόγηση

Ἀπὸ τὶς συγκρίσεις τοῦ σχήματος τῆς ὑδρίας μὲ ἄλλες τοῦ καλλιτέχνη ποὺ προαναφέρθηκαν, τὴν ἐξέταση τῶν γραμμικῶν καὶ τῶν φυτικῶν σχεδίων ποὺ τὴ διακοσμοῦν, προκύπτει ὅτι τὸ ἔργο κατασκευάστηκε στὴν ἀρχὴ τῆς καλλιτεχνικῆς σταδιοδρομίας τοῦ ἀγγειογράφου. Ἡ σύγκριση τῆς σχεδίασης τῶν παραστάσεων παραπέμπει, ἐπίσης, στὴν πρόωμη περίοδο τοῦ ζωγράφου. Προτείνεται ἡ χρονολογικὴ κατάταξη τοῦ ἔργου στὴ φάση I τοῦ καλλιτέχνη, γύρω στὰ 525 π.Χ.

Ἡ παράσταση τοῦ ὄμου

Ἡ σκηνὴ στὴ μετόπη τοῦ ὄμου ἀπεικονίζει πιθανότατα ἓνα ἀπόσπασμα παρέλασης ἵππῶν γιὰ τὸν ἐορτασμὸ δημόσιου γεγονότος. Ἐφ' ὅσον οἱ ἵππεις τῆς εἰκόνας μας εἶναι ἐνδεδυμένοι, ἀποκλείεται ἡ πιθανότητα ἐπίδειξης ἀθλητικοῦ ἀγῶνα. Ἐπίσης, παρατηροῦμε γενικὰ ὅτι διαφορετικὰ ἀποδίδονται οἱ πολεμικοὶ ἵπποι καὶ οἱ ἵππεις τους⁵⁴, ὁπότε ἀποκλείομε τὴν ἀπεικόνιση πολεμικοῦ γεγονότος. Πιστεύω ὅτι πρόκειται γιὰ παρέλαση ἵππῶν σὲ ἐορταστικὴ ἐκδήλωση⁵⁵. Ἴππεις παρελαύνουν πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς Ὀλυμπίου στὴν Ἀθήνα στὶς 19 τοῦ μήνα Μουνιχιῶνα, ὅπως ἀναφέρεται στοὺν Πλούταρχο (*Φωκίων* 37). Τὸ θέμα τῆς παρέλασης ἵππῶν ἔχει ἱστορικὸ ὑπόβαθρο⁵⁶.

Ἡ παράσταση τοῦ κορμοῦ

Ἡ εἰκόνα ζεύγους νεονύμφων σὲ ἄρμα ἐκλαμβάνεται ὡς ἀπόσπασμα γαμήλιας πομπῆς. Ὁ τύπος τῆς γαμήλιας πομπῆς μὲ ἄρμα ἐμφανίζεται ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ.⁵⁷,

50. Γιὰ τὸν ζωγράφο βλ. *ABV* 254-S. 62, 671, 691, 715. *Para* 113, 116. *Add*² 65-68.

51. *ABV* 286-287, 692. *Para* 125. *Add*² 74-75.

52. *ABV* 292-295, 609, 674, 692. *Para* 127, 128. *Add*² 76-77.

53. Burgow 1989, 46-55.

54. Γιὰ τὴν καταγωγὴ καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἵππικοῦ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ὡς πρὸς τὴν σχέση του μὲ τὸν πόλεμο βλ. A. Sestili, *Bellator Equus* 1. *IL Cavalo*

da Guerra nella Grecia Antica (Roma 2010).

55. Γιὰ τὸ θέμα βλ. G. Spence, *The Cavalry of Classical Greece. A Social and Military History with Particular Reference to Athens* (Oxford 1993) 11, 62, 77, 78, 94, 186-188.

56. Βλ. σχετικὰ R. G. Bugh, *The Horsemen of Athens* (Princeton 1988) 3-38.

57. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς εἰκονογραφίας του βλ. Μανακίδου 1994, 115 κέ., κατάλογος

ἀρχικά σὲ μὴ ἀπτικά ἀγγεῖα. Οἱ παραστάσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου συνεχίζονται ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Τὸ θέμα ἀπεικονίζονται πολλοὶ ζωγράφοι τοῦ μελανόμορφου ρυθμοῦ. Περισσότερο συχνὰ ἀπαντᾶται σὲ ἔργα τοῦ Ζωγράφου τοῦ Λυσιππίδη καὶ ἀγγειογράφων κοντὰ στὸν Ζωγράφο τοῦ Ἀντιμένους, ὅπως τοῦ Ζωγράφου τοῦ Εὐφιλήτου καὶ τοῦ Ζωγράφου τοῦ Rycroft. Τὰ σχήματα ποὺ προτιμῶνται εἶναι ὑδρίες καὶ ἀμφορεῖς κυρίως. Οἱ ὑδρίες ἀποτείνονται στὶς γυναῖκες, ἐνῶ οἱ ἀμφορεῖς στὸν κόσμον τῶν ἀνδρῶν.

Ἡ μεταφορὰ τῶν νεονύμφων μὲ ἄμαξα ἀπηχεῖ μία ἀριστοκρατικὴ συνήθεια τῶν πρώιμων κοινωνιῶν καὶ ἀνταποκρίνεται στὴν ἐπιθυμία σύγχρονων εὐπόρων οἰκογενειῶν γιὰ ἐπίδειξη. Σὲ κάποιες περιπτώσεις τὰ ἀπεικονιζόμενα ζεύγη φέρουν ὀνόματα ἡρώων ἢ θεῶν. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ποὺ τὸ ἀγγεῖο προορίζεται γιὰ γαμήλιο δῶρο, γίνεται παρομοίωση τοῦ γάμου συγκεκρωμένου ζεύγους θνητῶν μὲ ἓναν ἡρωικὸ γάμο, ἢ θεϊκό, ἔτσι τὸ ζεῦγος στὸ ὁποῖο προσφέρεται τὸ ἀγγεῖο μεταφέρεται σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο⁵⁸. Εὐποροὶ ἀριστοκράτες ἐπιδίωκαν αὐτὴν τὴ διάκριση. Στους ἡρωικοὺς γάμους ἐνυπάρχει γιὰ τοὺς θνητοὺς ὁ ὑποδειγματικὸς χαρακτήρας καὶ τὸ ἀγωνιστικὸ πνεῦμα, ἔτσι οἱ παραστάσεις αὐτὲς ἀποκοτῶν παραδειγματικὴ ἀξία.

Τὸ θέμα τῆς γαμήλιας πομπῆς ὁ Ζωγράφος τοῦ Ἀντιμένους ἀπεικονίζει ἄλλες τρεῖς φορές, σὲ ὑδρίες πάντα. Berlin, *Antikensammlung* ἀρ. F 1891 (χαμένη σήμερα)⁵⁹. Civitavecchia, Museo Civico ἀρ. 1319⁶⁰. London, British Museum ἀρ. B 340 [1843.11-3.83]⁶¹. Ἀναφέρομε ἐπίσης τὸν ἀμφορέα μὲ λαϊμό, ἔργο πλησίον τῆς τεχνοτροπίας τοῦ καλλιτέχνη, στὴ Νάπολη, Museo Archeologico Nazionale ἀρ. 81308 [H2466]⁶².

211-225. Ἐπίσης βλ. J. H. Oakley, R. H. Sinos, *The Wedding in Ancient Athens* (Madison 1993) 26-34, στὴ μελανόμορφη ἀγγειογραφία 28-30. Κ. Κόκκου-Βυριδῆ, *Μελανόμορφα γαμήλια ἀγγεῖα ἀπὸ τὶς πυρὲς θυσιῶν στὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνας, ἱστορικὴ ἐπισκόπηση τῆς εἰκονογραφίας* (Ἀθήνα 2010) 75-81. Γιὰ τὴ γαμήλια πομπὴ γενικὰ βλ. F. F. Fink, *Hochzeitszenen auf attischen Schwarz- und rotfigurigen Vasen* (Diss. Vienna 1975). P. J. Connor, *A Marriage Procession*, AA 1979, 158-161. L. Orsi, *Di alcuni vasi con scene di coppie su carro nel Museo Archeologico di Firenze*, στὸ G. Capocchi *et al.* (ἐπιμ.), *In memoria di Enrico Paribeni*, σειρὰ *Archaeologica* 125 (Roma 1998) 311-317. G. Jurrjaans-Helle, *The Bride, the Goddess, the Hero and the Warrior, Chariot-scenes on Attic Black-figure vases*, στὸ R. F. Docter, E. M. Moormann (ἐπιμ.), *Proceedings of the XVth International Congress of Classical Archeology, Amsterdam, July 12-17 1998* (Amsterdam 1999) 206-208. Γιὰ εἰκόνας σκηνῶν γάμου γενικὰ βλ. ἐπίσης: F. Lissarrague, *Figures of Women*, στὸ P. Pentel (ἐπιμ.), *A History of*

Women in the West, I. From Ancient Goddesses to Christian Saints (μετάφρ. A. Goldhammer, Harvard 1992) 142-163.

58. Μανακίδου 1994, 223.

59. ABV 267, 10. Burow 1989, σ. 79. *Staatliche Museen zu Berlin. Antikensammlungen, Dokumentation der Versuche*. V. 1, *Skulpturen, Vasen, Elfenbein und Knochen, Goldschmuck, Gemmen und Kannen* (Berlin 2005) 119.

60. ABV 267, 11. *Add*² 69. Burow 1989, ἀρ. 94, πίν. 94.

61. ABV 267, 9. *Add*² 69. H. Laxander, *Individuum und Gemeinschaft im Fest. Untersuchungen zu attischen Darstellungen von Festgeschehen im 6. und frühen 5. Jahrhundert v. Chr.* (Münster 2000) πίν. 39, 2. C. Ellinghaus, *Die Parthenonskulpturen. Der Bauschmuck eines öffentlichen Monumentes der demokratischen Gesellschaft Athens zur Zeit des Perikles, Techniken in der bildende Kunst zur Tradierung von Aussagen* (Hamburg 2011) εἰκ. 76.

62. ABV 281, 14. *CVA Napoli* 1, πίν. 7, 1 καὶ 2.

Στὴν ὑδρία τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσεῖου δὲν ἀναγράφονται ὀνόματα, ὡστόσο ἡ ἀναγνώριση τοῦ ἥρωα εἶναι ἐφικτὴ ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς λεοντῆς του⁶³, ἐνῶ ἡ καλύπτρα τῆς γυναίκας ποὺ σῶζεται δίπλα του ἐπιβεβαιώνει ὅτι πρόκειται γιὰ τὴ νύφη⁶⁴. Ὁ Ἡρακλῆς νυμφεύτηκε τρεῖς γυναῖκες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μόνον ἡ Ἥβη ἦταν θεά. Δόθηκε ὡς ἀνταμοιβὴ στὸν ἥρωα γιὰ τοὺς ἄθλους ποὺ ἐπετέλεσε. Τὸ γεγονός ἀναφέρεται στὸ Ὀμηρικὸ Ὕμνο γιὰ τὸν ἥρωα ὡς ἐξῆς: «νῦν δ' ἦδη κατὰ καλὸν ἔδος νιφέντος Ὀλύμπου ναίει τερπόμενος καὶ ἔχει καλλίσφυρον Ἥβην». Κόρη τοῦ Δία καὶ τῆς Ἥρας, ἡ Ἥβη συνέβαλε μὲ τὸν γάμο αὐτὸ στὴν ἀποδοχὴ τοῦ ἥρωα ἐκ μέρους τῆς Ἥρας. Γιὰ τὴν Ἥβη γενικά, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν γάμο της μὲ τὸν Ἡρακλῆ, ὑπάρχουν περισσότερες πληροφορίες⁶⁵. Ἡ ἀρχαιότερη παράσταση τοῦ θεϊκοῦ ζεύγους, Ἡρακλῆς - Ἥβη, τεκμηριωμένη ἐπιγραφικά, εἶναι αὐτὴ τοῦ ἀδημοσίετου κρατήρα ἀπὸ τὴ Σάμο⁶⁶. Ἀναφέρομε ἐπίσης τὴν ἀποσπασματικὴν παράσταση τοῦ γαμικοῦ λέβητα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσεῖου Ἐλευσίνας⁶⁷. Σύγχρονη περίπου μὲ αὐτὴν τῆς ὑδρίας τοῦ μουσεῖου εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς ὑδρίας στὴ Νέα Ὑόρκη, Metropolitan Museum of Art ἀρ. 14.105.10, τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μαστοῦ⁶⁸. Στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 6ου αἰ. οἱ ἀπεικονίσεις τῆς γαμήλιας πομπῆς τοῦ ἥρωα μὲ ἄρμα εἶναι ἀπὸ τὶς δημοφιλέστερες⁶⁹.

Ἡ ἱστορία τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Ἡρακλῆ στὸν Ὀλυμπο ἐμφανίζεται στὴν εἰκονογραφία τὸ β' τέταρτο τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., τεκμηριώνεται δὲ καὶ ἀπὸ τὴν φιλολογικὴ παράδοση. Ἐπίσης, ἀναφέρεται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν οἱ πρῶτοι ποὺ λάτρευαν τὸν Ἡρακλῆ σὰν θεό⁷⁰. Ἡ πορεία τοῦ ἥρωα στὸν Ὀλυμπο περὶ ἢ μὲ ἄρμα καὶ ἡ ἀποθέωσή του εἶναι ἓνα συνηθισμένο θέμα τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ αἰῶνα καὶ παρουσιάζει πολλὰ παραλλαγές⁷¹. Στὶς παραστάσεις ποὺ συμμετέχει ἡ Ἥβη ὡς νύφη, παρατηρεῖται ποικιλία. Ἀναφέρομε κατωτέρω ἐπιλεγμένα παραδείγματα. Ἡ Ἥβη ὁδηγεῖ τὸ ἄρμα καὶ ὁ Ἡρακλῆς στέκεται πλησίον

63. Γιὰ τὸν Ἡρακλῆ γενικά βλ. LIMC IV (1988) λ. *Herakles* [Boardman et al.]. LIMC V (1990) λ. *Herakles* [Boardman et al.], R. Wünsche (ἐπιμ.), *Herakles-Herkules. Staatliche Antikensammlungen München* (München 2003).

64. Γιὰ τὴν καλύπτρα βλ. Oakley, Sinos ὁ.π. (σημ. 57) 16. D. L. Cairns, The meaning of the veil in ancient Greek culture, στὸ L. Llewellyn-Jones (ἐπιμ.), *Women's Dress in the Ancient Greek World* (London 2002) 73-93. Τῆς ιδίας, From parthenos to gyne: veiling and the female life cycle, στὸ L. Llewellyn-Jones, *Aphrodite's Tortoise. The veiled woman of ancient Greece* (Wales 2003) 227-258. G. Ferrari, What kind of rite was the ancient Greek wedding, στὸ D. B. Dodd and C. A. Faraone (ἐπιμ.), *Initiation in Ancient Greek Rituals and Narratives, New Critical Perspectives* (London, New York 2003) 32-35.

65. Γιὰ τὴν Ἥβη γενικά: LIMC IV (1988) λ. *Hebe* [A. F. Laurens]. Γιὰ τὸν γάμο της μὲ τὸν Ἡρακλῆ: LIMC V (1990) λ. *Herakles* σ. 163-165, ἀρ. 3330-3333

[A. F. Laurens].

66. Μανακίδου 1994, 211, ἀρ. 1. LIMC V (1990) λ. *Herakles*, ἀρ. 3330 [A. F. Laurens].

67. Κόκκου-Βυριδῆ ὁ.π. (σημ. 37) 23, 53, 58, εἰκ. 16, 22. Μ. Τιβέριος, Ξαναβλέποντας τὰ παλαιὰ κεραμικά εὐρήματα ἀπὸ τὸ μεγάλο Ἐλευσινιακὸ Ἱερό, Ὁ Μέντωρ, Χρονογραφικὸ καὶ ἱστοριοδιφικὸ δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη Γεωργίου Μυλωνᾶ, 26 τ. 105 Ὀκτ. 2013, 175-228, 186-188· στὴν εἰκ. 9 αβ, δίνεται σχεδιαστικὴ ἀποκατάσταση τῆς παράστασης μὲ τὰ νέα θραύσματα.

68. ABV 261, 37. Add² 68. Μανακίδου 1994, 211, ἀρ. 6.

69. LIMC V (1990) λ. *Herakles*, σ. 163-164 [A. F. Laurens]. Σκηνὲς τοῦ Ἡρακλῆ μὲ τὴν Ἥβη γενικά: αὐτόθι 64-65, ἀρ. 3335-3343.

70. A. H. Shapiro, *Art and Cult under the Tyrants in Athens* (Mainz am Rhein 1989) 157-165.

71. Βλ. σχετικὰ Μανακίδου 1994, 202-210.

της στὸν ἀμφορέα τοῦ Ζωγράφου τοῦ Chiusi στὸ Βερολίνο, Staatliche Museen Antikensammlung ἀρ. F 1827⁷², ποὺ χρονολογεῖται γύρω στὰ 510 π.Χ. Ἡ Ἥβη καὶ ὁ Ἡρακλῆς στέκονται ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ἄρμα στὴν ὑδρία τοῦ Ζωγράφου τοῦ Βατικανοῦ G 43, στὸ Toledo (Ohio), Museum of Art ἀρ. 1956-69⁷³, ποὺ χρονολογεῖται περὶ τὸ 530 π.Χ. Ἡ Ἥβη προηγεῖται τοῦ ἄρματος, ἐνῶ ἡ Ἀθηνᾶ πλησίον τοῦ Ἡρακλῆ ὁδηγεῖ τὸ ἄρμα στὴν ὑδρία τοῦ Ζωγράφου τοῦ Λονδίνου B 302 στὸ Altenburg, Staatliches Lindenau Museum ἀρ. 216, ποὺ χρονολογεῖται στὰ 520 π.Χ.⁷⁴ Τὶς συχνῆς ἀπεικονίσεις τοῦ Ἡρακλῆ αὐτὴ τὴν περίοδο ὁ J. Boardman ἐρμηνεύει ὡς πολιτικὴ ἐκμετάλλευση τῆς παρουσίας του ἀπὸ τὸν Πεισιστράτο⁷⁵, ὁ ὁποῖος ταύτιζε τὸν ἑαυτό του μὲ τὸν ἥρωα. Ὁ A. H. Shapiro διευκρινίζει ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἡρακλῆ στὴν Ἀθήνα προϋπήρχε τοῦ Πεισιστράτου, ὁ ἴδιος δὲ πιθανότατα ταύτιζε τὸν ἑαυτό του μὲ τὸν ἥρωα Ἡρακλῆ, ἀλλὰ ὄχι μὲ τὸν θεὸ Ἡρακλῆ⁷⁶.

Σὲ σκηνῆς μεταφορᾶς μὲ τέθριππο ἄρμα ἐνδὸς θεϊκοῦ ζεύγους νεονύμφων εἶναι αὐτονόητη ἡ παρουσία θεοτήτων⁷⁷. Θεοὶ πλαισιώνουν τὶς γαμήλιες πομπὲς καὶ στοὺς κοσμικοὺς γάμους, κάνουν δὲ τὴν ἐμφάνισή τους ἀπὸ τὸ 530 π.Χ., καὶ ἀποτελοῦν στὸ ἐξῆς ἀναπόσπαστα μέλη τῆς σκηνῆς. Αὐτὲς οἱ συνοδεύουσες μορφῆς ἐνίοτε κατονομάζονται, ἄλλοτε πάλι ταυτίζονται ἀπὸ τὰ σύμβολα ποὺ φέρουν. Στὴν ὑδρία ἀρ. 30140 οἱ μορφῆς ταυτίζονται ἀπὸ τὰ σύμβολά τους, ἢ συμπεραίνεται ἡ ταυτότητά τους. Ὁ Ἀπόλλων ἠγεῖται τοῦ γαμήλιου ὕμνου⁷⁸. Ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ ὡς μουσικὸς στοὺς γάμους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος στὸν δῖνο τοῦ Σοφίλου⁷⁹. Ὁ Ἀπόλλων σὲ μελανόμορφα ἀγγεῖα μὲ γαμήλιες παραστάσεις ἐμφανίζεται συχνότερα ὡς κιθαρωδός, ἐνῶ λιγότερες εἶναι οἱ παραστάσεις στὶς ὁποῖες ὁ θεὸς παίζει τὴ λύρα⁸⁰, ὅπως στὴν ὑδρία μας. Ἡ παρουσία τοῦ Ἐρμῆ ποὺ συνοδεύει τὴν πομπὴ ὡς προηγητῆς ὑπενθυμίζει στὸν θεατῆ ὅτι αὐτὸς ἐφεῦρε τὸ συγ-

72. Para 170, 5. CVA Berlin Antikensammlung 5 (1980) πίν. 7, 3 καὶ 8, 1 (H. Mommsen). LIMC V (1990) λ. Herakles, ἀρ. 3294 ἢ 2884 (A. F. Laurens).

73. Para 116. CVA The Toledo Museum of Art 1 (1976) πίν. 20, 1 καὶ 21. (C. G. Boulter and K. Luckner).

74. Para 116, 31ter. Add² 68. CVA Altenburg Staatliches Lindenau-Museum 1 (1959) πίν. 26-27 (E. Bielefeld).

75. J. Boardman, Herakles, Peisistratos and Sons, RA 1972, 57-72.

76. Shapiro ὁ.π. (σημ. 70) 15-16 καὶ σημ. 89.

77. L. Chazalon, Les Dieux au regard aphanés sur la céramique grecque, στὸ S. Estienne et al. (ἐπιμ.), *Image et Religion dans l'Antiquité Grégoromaine, Actes du Colloque de Rome, 11-13 décembre 2003*, organisé par l'École Française de Rome, l'École Française d'Athènes, l'Université Paris X Nanterre, Centre Jean Bérard (Naples 2008) 31-32.

78. R. Hague, Ancient Greek Wedding Songs: The

Tradition of Praise, *Journal of Folklore Research* 20, 1983, 131-143.

79. Para 19, 16bis. Add² 10. G. Bakir, *Sophilos. Ein Beitrag zu seinem Stil* (Mainz am Rhein 1981) πίν. 1-2, εἰκ. 1-4. A. Alexandridou, *The Early Black-Figured Pottery of Attica in Context [c. 630-570 BC]* (Leiden, Boston 2011) εἰκ. 7.

80. Γιὰ τὴ λύρα καὶ τὴν κιθάρα βλ. J. G. Landels, *Music in Ancient Greece and Rome* (London 1999, β' ἔκδοσις London, New York 2001) 47-68. Γιὰ τὴ λύρα βλ. M. Maas, J. M. McIndosch Snyder, *Stringed Instruments of Ancient Greece* (New Haven, London 1989)

83. N. Niddam, N. Strawczynsky, Objets identifiants: la lyre, στὸ B. Schmaltz, M. Soldner (ἐπιμ.), *Griechische Keramik im kulturellen Kontext, Akten des Internationalen Vasen-Symposiums, Kiel vom 24-28.9.2001*, Archäologische Institut der Christian-Albrechts Universität zu Kiel (Münster 2003) 157-159. S. D. Bundrick, *Music and image in Classical Athens* (2005) 14-18.

κεκρωμένο μουσικὸ ὄργανο γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα (Ὀμηρικὸς Ὑμνος στὸν Ἑρμῆ 4). Ὁ ρόλος τοῦ Ἀπόλλωνα στὸν γάμο περιγράφεται στὴν *Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι* τοῦ Εὐριπίδη (1035-1057). Ἡ παρουσία του ὑποδηλώνει τὴν ἐπιθυμούμενη ἄρμονία στὸν γάμο⁸¹. Ἡ Ἄρτεμις συνήθως τὸν ἀκολουθεῖ ἢ στέκεται ἀπέναντί του. Πιστεύω ὅτι στὴν εἰκόνα τοῦ ἀγγείου μας ἡ Ἄρτεμις εἶναι ἡ γυναίκα ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν Ἀπόλλωνα. Ἐκείνη δὲ ποὺ στέκεται ἀπέναντί του εἶναι πιθανότατα ἡ Ἀφροδίτη. Ἡ προτεινόμενη ταύτισή της στηρίζεται στὸ ἄνθος ποὺ κρατᾷ. Ὁ Ἡσύχιος (λ. *ἄνθεια*) ἀποδίδει στὴ θεὰ αὐτὴ τὴν ἐπωνυμία ἄνθεια. Ἐπίσης, ὁ Ἡσίοδος στὴ *Θεογονία* (194-195) ἀναφέρει ὅτι ἡ νεογέννητη Ἀφροδίτη ὅπου πατοῦσε στὴ γῆ φύτευε φυτὰ. Ἐξ ἄλλου, ἡ παρουσία τῆς Ἀφροδίτης σὲ σκηνὲς γάμου εἶναι συχνή, ἐμφανίζεται δὲ καὶ ὡς νυμφεύτρια. Ὁ Ζωγράφος τοῦ Αντιμένουσ στὸν ἀμφορέα μὲ λαμὸ στὸ Richmond [Va.], Virginia Museum of Fine Arts ἀρ. 57.9, μὲ παράσταση Κρίσης Πάριδος, ἀπεικονίζει τὴν Ἀφροδίτη νὰ κρατᾷ ἄνθος⁸². Στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ αἰῶνα, ὅταν οἱ παραστάσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους πληθαίνουν καὶ τὶς γαμήλιες πομπὲς θνητῶν συνοδεύουν συχνὰ θεοί, ὁ Ἀπόλλων ἀντικαθιστᾷ τὸν μουσικὸ, ἀπαραίτητο στὴν τελετὴ τοῦ γάμου. Σὲ πομπὲς ἡρωικῶν γάμων συμμετεῖχαν συχνὰ θεοὶ ποὺ ἔφεραν δῶρα στὸ ζεῦγος. Στὴν παράσταση τῆς ὑδρίας μας δὲν μεταφέρονται δῶρα. Οἱ θεοὶ τιμοῦν καὶ εὐλογοῦν μὲ τὴν παρουσία τους ἡρωικοὺς γάμους καὶ κατ' ἐπέκταση ἡ εὐνοιά τους αὐτὴ μεταφέρεται στὸ ἀνθρώπινο ἐπίπεδο. Θεϊκοὶ καὶ ἡρωικοὶ γάμοι ἀποτελοῦν τὸ τέλος σὲ διάφορες φάσεις τῆς ζωῆς τῶν ἀπεικονιζομένων, ἐνῶ συχνὰ συνδέονται μὲ κάποια ἐπιτυχία τους. Ἡ σκηνὴ τῆς ἀνόδου τοῦ Ἡρακλῆ στὸν Ὀλυμπο μὲ ἄρμα ἀποτελεῖ ἓνα μέρος τῆς εἰκονογραφίας ποὺ ἀφορᾷ στὴν ἀποθέωσή του.

Ἄγγεῖα μὲ γαμήλια εἰκονογραφία ἔχουν βρεθεῖ τόσο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ οἰκιῶν, ὅσο καὶ στὴν ἔρευνα τάφων. Ἄγγεῖα μὲ γαμήλιο περιεχόμενο ἀποτελοῦσαν ἐπίσης ἀναθήματα σὲ ἱερά. Κύριο παράδειγμα τὸ Ἱερὸ τῆς Νύμφης νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως. Στὸ συγκεκριμένο αὐτὸ ἱερὸ τὰ ἀναθήματα ἀφιέρωναν νύφες στὴ Νύμφη⁸³. Ἡ προέλευση τῆς ὑδρίας τῶν Ἀθηνῶν δὲν μᾶς εἶναι γνωστή. Ἡ ὑδρία, γυναικεῖο ἀγγεῖο κυρίως, γνωρίζομε ὅτι μεταξὺ τῶν πολλῶν χρήσεών της⁸⁴ χρησίμευε στὸ γαμήλιο λουτρό⁸⁵, ἦταν δὲ παραδοσιακὰ ἓνα χρήσιμο δῶρο στὴ νύφη μὲ συμβολικὴ σημασία⁸⁶, τὸ ὁποῖον αὐτὴ μετέφερε καὶ στὴ νέα

81. Bundrick ὁ.π. (σημ. 80) 148.

82. ABV 271, 78. Para 118. Add² 71. Burow 1989, ἀρ. 39, πίν. 39.

83. Γιὰ τὸ ἱερὸ καὶ τὰ ἀναθήματά του βλ. Χ. Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου, *Τὸ Ἱερὸ τῆς Νύμφης. Μελανόμορφες λουτροφόροι* (Ἀθήνα 1997).

84. Γιὰ τὶς διάφορες χρήσεις τῆς ὑδρίας βλ. γενικὰ S. Schmidt, *Rhetorische Bilder auf attischen Vasen. Visuelle Kommunikation im 5. Jahrhundert v. Chr.* (Berlin 2005) 222-279.

85. Γιὰ τὴν λουτρικὴν χρῆση τῆς ὑδρίας, ἀλλὰ καὶ στὸ γαμήλιο λουτρό βλ. E. Diehl, *Die Hydria. Formgeschichte und Verwendung im Kult des Altertums*

(Mainz am Rhein 1964) 180-186. U. Kreilinger, *Anständige Nacktheit. Körperpflege, Reinigungsriten und das Phänomen weiblicher Nacktheit im archaisch-klassischen Athen* (Tübingen 2007) 42-43, 134-135, 140 κ.έ., εἰκ. 73, 81, 117-128. Γιὰ τὸ λουτρό τῆς νύφης βλ. ἐπίσης V. Sabetai, *Aspects of Nuptial and Genre Imagery in Fifth-Century Athens: Issues of Interpretation and Methodology*, στὸ J. H. Oakley, W. D. E. Coulson and O. Palagia (ἐπιμ.), *Athenian Potters and Painters. The Conference Proceedings* (Oxford 1997) 319-321.

86. Γιὰ τὴν ὑδρία ὡς δῶρο βλ. Diehl ὁ.π. (σημ. 85) πίν. 43, 1, ἀρ. T 340, τὴν κάλλιδα στὸ Παρίσι, Cabinet des Médailles ἀρ. 455.

της κατοικία. Μετὰ τὸν θάνατό της τὸ ἀγγεῖο αὐτὸ ἀποτελοῦσε συχνὰ μία προσφορὰ τῶν οἰκείων της στὸν τάφο. Ἐξ ἄλλου ἡ ὑδρία ἦταν ἓνα ἀγγεῖο ποὺ στὰ ταφικὰ ἔθιμα χρησίμευε καὶ γιὰ χοές⁸⁷. Στὶς περιπτώσεις ποὺ ἡ ὑδρία προέρχεται ἀπὸ κατοικία ἢ ἀπὸ τάφο, λόγω τοῦ γαμηλίου περιεχομένου τῆς εἰκόνας της, θὰ ἦταν ἓνα δῶρο σὲ νύφη, τὸ ὁποῖον τὴ συνόδευσε ἀργότερα στὸν τάφο της. Ἐνῶ ἐὰν προέρχεται ἀπὸ ἱερό, περίπτωση λιγότερο πιθανή, θὰ ἦταν ἀφιέρωμα νύφης. Ἡ εἰκόνα τῆς γαμήλιας πομπῆς τοῦ θεϊκοῦ ζεύγους ποὺ ταυτίσαμε ὡς Ἡρακλῆ - Ἥβη, ὑποδηλώνει τὴν παρομοίωση τοῦ ζεύγους, στὸ ὁποῖον ἡ ὑδρία αὐτὴ προσφέρθηκε, μὲ τοὺς μυθολογικοὺς χαρακτήρες τῆς εἰκόνας. Ἀποτελοῦσε μία εὐχὴ τῶν δωρητῶν γιὰ εὐζωία σὲ κόρη ἀριστοκρατικῆς ἀθηναϊκῆς οἰκογένειας.

ΟΛΓΑ ΕΥ. ΤΖΑΧΟΥ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ABV	J. D. Beazley, <i>Attic Black-figure Vase-painters</i> (Oxford).
Add ²	J. D. Beazley, <i>Addenda. Additional References to ABV, ARV and Paralipomena</i> , Second Edition, compiled by Thomas A. Carpenter (Oxford).
ArchCl	<i>Archeologia Classica</i> .
BClevMus	<i>The Bulletin of Cleveland Museum of Art</i> .
Burow 1989	J. Burow, <i>Der Antimenesmaler</i> (Mainz am Rhein).
CVA	<i>Corpus Vasorum Antiquorum</i> (1923-).
EAA	<i>Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale</i> .
EAM	Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.
Μανακίδου 1994	Ἐ. Π. Μανακίδου, <i>Παραστάσεις μὲ ἄρματα (8ος-5ος αἰ. π.Χ.). Παρατηρήσεις στὴν ἀγγειογραφία τους</i> (Θεσσαλονίκη).
MetrMusJ	<i>Metropolitan Museum Journal</i> .
Para	<i>Paralipomena. Additions to Black-Figure Vase Painters and to Attic Rec-Figure Vase Painters</i> , second edition (Oxford 1971).

87. Schmidt ὅ.π. (σημ. 84) 224-225, εἰκ. 115.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ἡ ἀποσπασματικὴ ὑδρία τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἀρ. 30140 ἀποδίδεται στὸν Ζωγράφο τοῦ Ἀντιμένους, σημαντικὸ ἀγγειογράφο τοῦ ὕστερου μελανόμορφου ρυθμοῦ. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ὑδριῶν μὲ γωνιώδη ὄμο. Τὸ ὕψος τοῦ ἀγγείου ὑπολογίζεται, συγκριτικὰ μὲ ἄλλα σωζόμενα τοῦ ἰδίου σχήματος, σὲ 0,40 μ., περίπου. Τὸ καλλιτεχνικὸ ὕφος ἀνταποκρίνεται σὲ αὐτὸ ἔργων τῆς φάσης I τοῦ ζωγράφου. Χρονολογεῖται περὶ τὸ 525 π.Χ.

Στὴ μετόπη τοῦ ὄμου ἀπεικονίζεται παρέλαση ἱππέων, προφανῶς μὲ ἀφορμὴ τὸν ἑορτασμὸ σημαντικοῦ δημόσιου γεγονότος. Στὴ μετόπη τοῦ κορμοῦ ἐξελίσσεται σκηνὴ γαμήλιας πομπῆς μὲ ἄρμα. Τὸ ζεῦγος ταυτίζεται μὲ τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὴ θεὰ Ἥβη, ἡ ὁποία δόθηκε στὸν ἥρωα ὡς ἀνταμοιβὴ γιὰ τοὺς ἄθλους ποὺ ἐπιτέλεσε. Τὸ θέμα συνδέεται μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Ἡρακλῆ στὸν Ὀλυμπο. Τὶς σκηνές αὐτές, ἀκόμη καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ γάμους θνητῶν, συνοδεύουν συχνὰ θεοί. Στὴ συγκεκριμένη παράσταση ἀναγνωρίζονται ὁ Ἀπόλλων ὡς μουσικὸς ποὺ παίζει τὴ λύρα, καὶ ὁ Ἑρμῆς ὡς προηγητής, ὁ ὁποῖος θὰ κατευθύνει τὸ ἄρμα στὸν Ὀλυμπο. Οἱ δύο γυναῖκες ἑκατέρωθεν τοῦ Ἀπόλλωνος ταυτίζονται ὡς ἡ Ἄρτεμις καὶ ἡ Ἀφροδίτη, ἡ τελευταία ἐπειδὴ κρατᾶ ἄνθος

Ἡ εἰκόνα τοῦ κορμοῦ ἀποτελεῖ προφανῶς παρομοίωση ἑνὸς θεϊκοῦ γάμου μὲ τὸν γάμο ζεύγους θνητῶν ποὺ ἀνήκουν σὲ ἀριστοκρατικὲς ἀθηναϊκὲς οἰκογένειες. Ἡ ὑδρία αὐτή, δῶρο συγγενῶν ἢ οἰκογενειακῶν φίλων, δόθηκε στὴ νύφη σὰν εὐχὴ γιὰ ἕναν εὐτυχεῖ, λαμπρὸ γάμο.

ΤΟ ΥΣΤΕΡΟΡΩΜΑΪΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΚΛΕΪΤΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ

Ἡ σωστική ἀνασκαφή στὸν προϊστορικὸ οἰκισμὸ Κλεΐτου Κοζάνης διενεργήθηκε ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τῆς ἀρχαιολόγου Χ. Ζιώτα¹⁵ κατὰ τὰ ἔτη 2006-2010 καὶ ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ τὶς ἀνάγκες ἐπέκτασης τοῦ ὄρυχίου τῆς ΔΕΗ στὴν περιοχὴ αὐτῆ τῆς ἀποξηραμένης Κίτρινης Λίμνης. Ἐρευνήθηκαν ἀνασκαφικὰ 75 στρέμ., ἐνῶ σὲ μία ἔκταση ἄλλων 6,5 στρέμ. ἔγιναν δοκιμαστικὲς τομές (εἰκ. 1). Ἐντοπίστηκαν δύο νεολιθικοὶ οἰκισμοί, ὁ Κλεΐτος I στὰ ΝΑ. καὶ ὁ Κλεΐτος II σὲ κοντινὴ ἀπόσταση στὰ ΒΔ. (εἰκ. 2)². Ὁ Κλεΐτος I, μὲ ἔκταση περίπου 20 στρέμ., ἔφερε τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐπίπεδων καὶ σχετικὰ ἀραιοκατοικημένων οἰκισμῶν ποὺ συνηθίζονται στὴ Νότια Βαλκανικὴ. Χρονολογήθηκε στὴν πρῶμῃ Νεότερη Νεολιθικὴ I (β' μισὸ 6ης καὶ ἀρχὲς 5ης χιλιετίας π.Χ.) καὶ στὰ ὄριά του ἔρευνήθηκαν μεγάλα τετράπλευρα σπίτια, ἐργαστηριακὲς ἐγκαταστάσεις, περιμετρικὲς τάφοι καὶ λάκκοι, ἐνῶ προϊστορικὲς ταφὲς ἐντοπίστηκαν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ οἰκισμοῦ. Ὁ οἰκισμὸς Κλεΐτος II φαίνεται ὅτι εἶχε μεγαλύτερη διάρκεια, ἂν καὶ οἱ δύο ἐγκαταστάσεις ἦταν ὡς ἓνα βαθμὸ σύγχρονες. Χρονολογήθηκε στὴν Νεότερη καὶ Τελικὴ Νεολιθικὴ καὶ ἦταν πολὺ πρὸς συμπαγῆς ἀπὸ τὸν Κλεΐτο I, μὲ ἔκταση μόλις 2,5 στρέμ. Ἐρευνήθηκαν τμήματα τριῶν τουλάχιστον κτισμάτων, λάκκοι καὶ λίγες ταφὲς τῆς περιόδου τῆς τελικῆς χρήσης τοῦ οἰκισμοῦ. Τὰ κινητὰ εὐρήματα τῆς Ἐποχῆς Χαλκοῦ ἦταν ἄφθονα, παρ' ὅλο ποὺ δὲν ἐντοπίστηκαν κτίσματα τῆς ἴδιας περιόδου. Συγκεκριμένα, στὸ ΝΑ. τμήμα τοῦ Κλεΐτου II διανοίχθηκε καμπυλόγραμμῃ τάφος τῆς Μέσης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ μὲ ἐκτεταμένο ἀποθέτη ποὺ περιεῖχε μεγάλο ἀριθμὸ ἀγγείων. Σὲ περιορισμένο χῶρο Β.-ΒΑ. τοῦ Κλεΐτου I ἦρθε στὸ φῶς διαλυμένο στρώμα τῆς Ὑστερῆς Ἐποχῆς Χαλκοῦ.

Τὸ ὑστερορωμαϊκὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κλεΐτου³ κατέλαβε περιορισμένο χῶρο στὸ βόρειο τμήμα τοῦ Κλεΐτου I, ἀμέσως νότια τῶν ὑστεροχαλκῶν ἐπιχώσεων. Οἱ τάφοι, 45 τὸν ἀριθμὸ, ἐδράζονταν ἀπ' εὐθείας πάνω στὶς νεολιθικὲς ἐπιχώσεις, τὶς ὁποῖες καὶ διατάραξαν σὲ κάποιον βαθμὸ. Οἱ τάφοι δὲν παρουσίαζαν κατασκευαστικὴ ποικιλία, καθὼς ἦταν ὅλοι λακκοειδεῖς, ἐκτὸς ἀπὸ ἓναν τοῦ ὁποῖου ὁ βαθμὸς διάλυσης δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἔνταξη

1. Εὐχαριστῶ τὴν προϊσταμένη τῆς Λ' ΕΠΚΑ Χ. Ζιώτα ποὺ μοῦ ἐμπιστεύθηκε τὴ δημοσίευση αὐτοῦ τοῦ ὕλικου. Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλονται στὴν ἐπίκουρο καθηγήτρια τοῦ ΑΠΘ Μελίνα Παῖσιδου γιὰ τὶς πολὺτιμες συζητήσεις σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τῆς κερραμικῆς, καθὼς καὶ στὶς συναδέλφους ἀρχαιολόγους Γεωργία Παβέλη καὶ Εὔα Μαγγουρέτσιου γιὰ τὴ βοήθειά τους, ἐπίσης, στὴ σχεδιάστρια Θωμαῖ

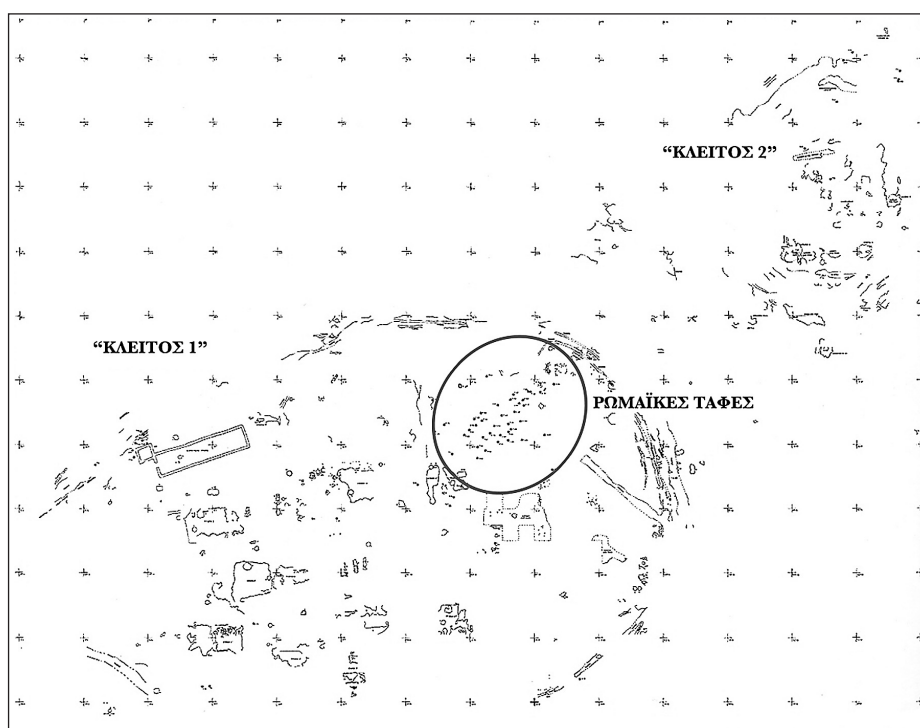
Βακουφτοῦ γιὰ τὶς συμβουλὲς καὶ τὴν ἐποπτεία τῆς ἐπὶ τῶν σχεδίων τῶν εὐρημάτων.

2. Γιὰ τὸν οἰκισμὸ τοῦ Κλεΐτου βλ. Ζιώτα, Χονδρογιάννη, Μαγγουρέτσιου. Ζιώτα 2010. Ζιώτα 2011. Χονδρογιάννη, Μετόκη.

3. Γιὰ μιὰ πρώτη παρουσίαση τοῦ ὑστερορωμαϊκοῦ νεκροταφείου τοῦ Κλεΐτου βλ. Βραχιονίδου.

Είχ. 1. Γενική άποψη της άνασκαφής του Κλείτου άπό δυτικά.

Είχ. 2. Τοπογραφικό σχέδιο του Κλείτου με σημειωμένους τους Κλείτο I και Κλείτο II.

σὲ συγκεκριμένο τύπο. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ μοναδικὸς κτιστὸς κιβωτιόσχημος τάφος ποὺ βρέθηκε στὸ νεκροταφεῖο καὶ ἦταν ὁ πλουσιότερος ἀπὸ ὄλους σὲ κτερίσματα. Τὰ ὄρια τῶν λάκκων ἦταν τὶς περισσότερες φορὲς ἀσαφῆ. Φαίνεται ὡστόσο νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἀβαθῆ κυρίως ὀρύγματα μᾶλλον ἐλλειπσοειδοῦς σχήματος, τῶν ὁποίων οἱ διαστάσεις, ὅπου κατέστη ἐφικτὸ νὰ μετρηθοῦν, κυμαίνονταν μεταξὺ 1,65 ἕως 2,10 μ. σὲ μῆκος καὶ 0,65 ἕως 1,00 μ. σὲ πλάτος.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὑστερορωμαϊκὲς ταφές, στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἀνῆκε καὶ ἐπίμηκες λιθόκτιστο κτίσμα στὸ ΒΔ. ὄριο τοῦ Κλείτου Ι, ἐνδεχομένως σύγχρονο τῶν ταφῶν, τοῦ ὁποίου σωζόταν μόνο ἡ ὑποθεμελίωση. Ἐντὸς τοῦ Κλείτου ΙΙ, τέλος, ἐντοπίστηκε φοῦρνος, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδο ἦταν στρωμένο μὲ κεραμίδες, ἕνας λιθόστρωτος χῶρος καὶ λιθόκτιστοι τοῖχοι, ποὺ μαρτυροῦν τὴ χρήση τοῦ χώρου κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΑΦΩΝ ΚΑΙ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ

Τάφος 1. Τετράγωνο 2007, ΙΔ10.ΙΙΙ. Λακκοειδῆς. Τὰ ὄρια δυσδιάκριτα. Μῆκ. 1,65 μ., πλάτ. 0,65 μ. Προσανατολισμὸς Α.-Δ. Ὁ νεκρὸς σὲ ὕπτια στάση καὶ σὲ βάθ. περίπου 2,10 μ. Μῆκ. σκελετοῦ 1,55 μ., διατήρηση ὀστῶν σχετικὰ καλή. Τὰ ὀστά τοῦ θώρακα σώζονται ἀποσπασματικά⁴.

Ἀπὸ τὴν ταφὴ συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα χειροποίητης κεραμικῆς, ἐλάχιστα ὀστά (ἀνάμεσά τους καὶ ἕνα καμένο), δύο χεῖλη ἀγγείων καὶ δύο λεπίδες πυριτόλιθου⁵, ποὺ προέρχονται προφανῶς ἀπὸ τὴ διατάραξη τοῦ ὑποκείμενου νεολιθικοῦ στρώματος. Σὲ κάποια ἀπόσταση κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ νεκροῦ καὶ σὲ λίγο ὑψηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ αὐτὸ τῆς ταφῆς ἦρθε στὸ φῶς πῆλινος ἀκέραιος ἀμφορίσκος⁶.

Τάφος 2. Τετράγωνο 2007, ΙΔ10.ΧΙΙ, βάθ. 1,70-1,94 μ. Ἀβαθῆς λάκκος μὲ ἀσαφῆ ὄρια, μῆκ. περ. 1,71, πλάτ. 0,70 μ. Προσανατολισμὸς Δ.-Α. Ὁ νεκρὸς σὲ βάθ. 1,70-1,83 μ. Ἡ διατήρηση τῶν ὀστῶν ἀποσπασματική. Μῆκ. σκελετοῦ 1,56 μ. Ἡ ταφὴ ἀσύλητη ἀλλὰ διαταραγμένη, ἀκτέριστη.

4. Τὸ ἀνθρωπολογικὸ ὕλικὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Κλείτου μελετᾶ ἡ ἀνθρωπολόγος κ. Σέβη Τριανταφύλλου. Ἡ μελέτη δὲν ἔχει ἀποπερατωθεῖ, ἐπομένως τὰ ἀνθρωπολογικὰ στοιχεῖα ποὺ παρατίθενται ἀφοροῦν τὶς παρατηρήσεις ποὺ κατέστη δυνατὸ νὰ γίνουν κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἀνασκαφῆς.

5. Στὴν ἀνασκαφὴ οἱ λεπίδες πῆραν τοὺς ἀριθμοὺς καταγραφῆς ΜΕ 218, ΜΕ 219.

6. Ὁ ἀμφορίσκος πῆρε στὴν ἀνασκαφὴ τὸν ἀριθμὸ καταγραφῆς ΚΑ 12. Τὸ ἀγγεῖο, δὲν κατέστη δυνατό νὰ ἐντοπιστεῖ στὸ Μουσεῖο Αἰανῆς οὔτε στὶς ἀπο-

θήκης τῆς ἐφορείας. Μὲ βάση τὶς ἀνασκαφικὲς φωτογραφίες ἔχει σφαιρικὸ σῶμα μὲ τρεῖς ζῶνες διπλῶν ἢ τριπλῶν ραβδώσεων, ἐνιαῖο μὲ τὸν ὄμο, κυλινδρικό, σχετικὰ ὑψηλὸ λαμὸ μᾶλλον μὲ ραβδώσεις, δακτυλιόσχημο χεῖλος ποὺ ὑπογραμμίζεται μὲ πλαστικὸ περιμετρικὸ δακτύλιο σὲ κάποια ἀπόσταση κάτω ἀπὸ αὐτὸ καὶ ταινιωτὲς λαβὲς ποὺ φέρουν τρεῖς κάθετες ραβδώσεις στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια, ξεκινοῦν κάτω ἀπὸ τὸν πλαστικὸ δακτύλιο καὶ ἀπολήγουν στὸν ὄμο. Ἡ βάση του δὲν διακρινόταν, καθὼς βρισκόταν μέσα στὸ χῶμα.

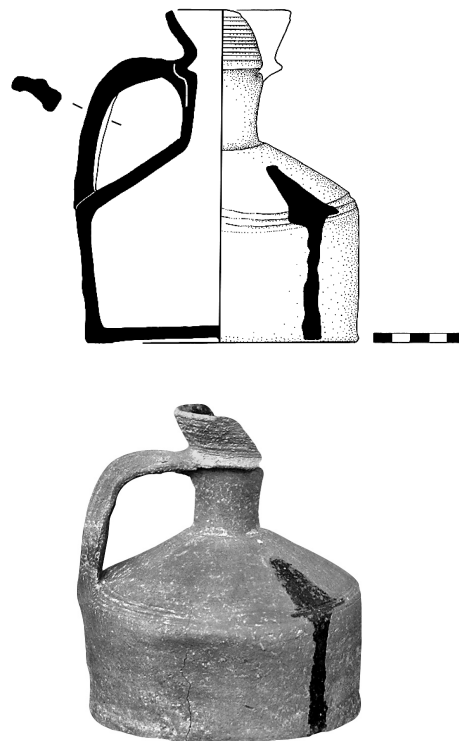
Τάφος 4. Τετράγωνο 2007, Η17.VI, βάθ. 1,95 μ. Λακκοειδής. Άβαθής λάκκος με άσαφή όρια. Προσανατολισμός ΝΔ.-ΒΑ. Ό νεκρός σε βάθ. 1,68 μ. Η διατήρηση των οστών είναι καλή. Άποσπασματικά σώζεται ή σπονδυλική στήλη, ενώ λείπουν τὰ οστά των καρπών και των κάτω άκρων (άπό τον άστράγαλο και κάτω). Μήκ. σκελετού 1,70 μ. Η ταφή ήταν ασύλητη και άδιατάρακτη. Συλλέχθηκαν ελάχιστα οστά, σιδερένιο καρφί, χαλαζίας, λίγη χειροποίητη και ελάχιστη τροχήλατη κεραμική.

Τάφος 12. Τετράγωνο 2008, ΙΔ11,Ι, Ν. μάρτυρας, βάθ. 1,47-1,58 μ. Λακκοειδής (;). Όστὰ διαλυμένης ταφής σε συγκέντρωση, διαστ. 1,10 (Α.-Δ.) × 0,50 μ. (Β.-Ν.). Η διατήρηση των οστών κακή. Η ταφή ήταν συλημένη και διαταραγμένη. Δεν έντοπίστηκαν εύρηματα.

Τάφος 16. Τετράγωνο 2008, ΙΔ11.Ι-ΙΙ, βάθ. 1,94-2,00 μ. Λακκοειδής με άσαφή όρια. Προσανατολισμός ΒΔ.-ΝΑ. (κρανίο στα ΒΔ.). Ό νεκρός σε ύπτια στάση, με τὸ δεξι χέρι νὰ άκουμπάει στην κοιλιακή χώρα. Μήκ. σωζ. σκελετού 0,99×0,32 μ., διατήρηση των οστών μέτρια. Διακρίνονται τὰ οστά των ποδιών στη θέση τους, μικρὸ τμήμα τῆς λεκάνης και φάλαγγες.

Η ταφή ήταν διαταραγμένη και συλημένη. Μια άκέραιη οίνοχόη-λάγυνος (1) βρέθηκε σε όρθια θέση στα δεξιά του δεξιού μηρού και δύο συναρμόζοντα τμήματα χύτρας (2) στα δεξιά τῆς δεξιάς κνήμης, με τὴν έσωτερική έπιφάνεια πρὸς τὰ πάνω.

1. ΚΑΤ/956 (είκ. 3). Πήλινη σχεδὸν άκέραιη οίνοχόη. Ύψ. 18,2 έκ., μέγ. πλ. 15,1 έκ., ύψ. λαβῆς 8,8 έκ., πλ. λαβῆς 2,1 έκ., δ. βάσης 15,1 έκ., ύψ. λαίμοϋ 3,7 έκ., ύψ. χείλους 2,7 έκ., πάχ. λαβῆς 1,1 έκ., πάχ. τοιχωμ. 0,6 έκ., δ. χείλους (έσωτ.) 5,1 έκ., (έξωτ.) 5,9 έκ. Λείπει τὸ μισὸ χείλος. Σῶμα κυλινδρικό, πὸν έχει «κάτσει» λίγο άπό τὴ μιὰ πλευρὰ κατὰ τὸ ψήσιμο. Όμος κωνικός, πὸν γωνιάζει έντονα με τὸ σῶμα. Στὸ σημείο σύνδεσης ὁ ὤμος φέρει 3 λεπτὲς και πυκνὲς περιμετρικὲς ραβδώσεις. Λαίμὸς κυλινδρικός. Στὸ σημείο ένωσης λαίμοϋ και ὤμου περιμετρική βάθυνση. Στόμιο ψηλὸ, κωνικό, με περιμετρικὲς ρηχὲς και πυκνὲς ραβδώσεις στην έξωτερική έπιφάνειά του. Στὸ σημείο ένωσῆς του με τὸν λαίμὸ λεπτὸς και έντονα έξέχων πλαστικὸς δακτύλιος. Λαβὴ κάθετη, ταινιωτή, πὸν ξεκινά άπό τὸν πλαστικὸ δακτύλιο και άπολήγει στις ραβδώσεις τοϋ ὤμου. Στην έξωτερική έπιφάνεια ἢ λαβὴ φέρει δύο κάθετες αὐλακώσεις, ενώ στην έσωτερική μιὰ μεγάλη. Βάση επίπεδη, ἴσης διαμέτρου με τὸ σῶμα, με μικρὴ έξέχουσα μαστοειδῆ άπόφυση στὸ κέντρο. Άνομοιογενὲς ὄπτηση. Πηλὸς γκριζοκάστανος σχετικὰ καθα-

Είκ. 3. Πήλινη οίνοχόη-λάγυνος ΚΑΤ/956.

ρός, 5YR 5/4 και 5/2. Το έσωτερικό καλά πισωμένο. Στο έξωτερικό φαρδύ κάθετο στάξιμο πίσσας. Κάποια ίζηματα κατά τόπους. Έπιφάνεια πολύ πρόχειρα λειασμένη.

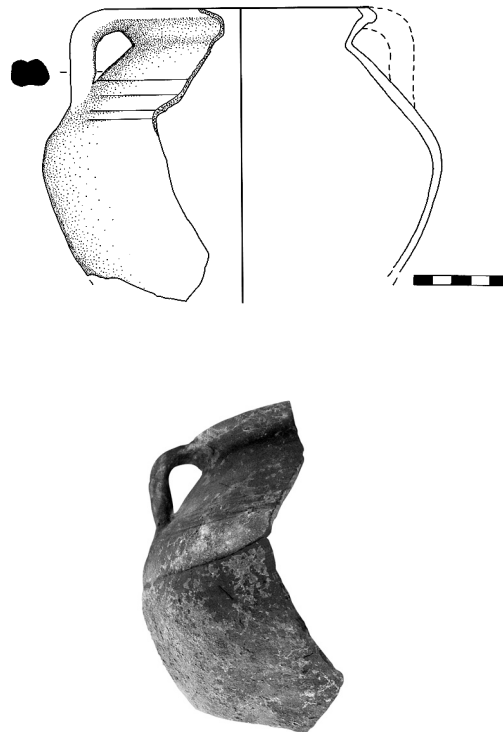
Πρβ. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεία* 371, αρ. 1179, σχ. 119, πίν. Κ,Α. Χρυσοστόμου Α. 2010, σχ. 6 και εικ. 10.

Τέλη 4ου αι. μ.Χ.

2. **ΚΑΤ/941** (εικ. 4). Τμήμα μαγειρικού σκεύους από δύο συγκολλημένα τεμάχια. Σωζ. ύψ. 16,8 εκ., μέγ. σωζ. πλ. 13,5 εκ., ύψ. λαβής 5,1 εκ., πλ. λαβής 2 εκ., πάχ. λαβής 1,1 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 εκ. Χείλος έξω νεύον, λαβή μικρή, με ράβδωση στην έξωτερική επιφάνεια, από το χείλος στον ώμο. Στο σώμα, στο σημείο πρόσφυσης της λαβής, ζώνη με οριζόντιες περιμετρικές πολύ ρηχές και λεπτές ραβδώσεις. Πηλός καστανόγκριζος 10R 5/3 και στο μεγαλύτερο μέρος γκριζόμαυρος λόγω της έκθεσης σε φωτιά, με πολλή μίκα. Έκτεταμένα ίζηματα κατά τόπους.

Πρβ. Χρυσοστόμου Π. 2010, εικ. 4, Τ.19. Παϊσίδου 2010, εικ. 8 και 13. Μάλαμα-Νταράκης 385 σχ. 122, MA7181/ πίν. 68, MA 7181.

Τέλη 4ου αι. μ.Χ.

Εικ. 4. Πήλινη χύτρα ΚΑΤ/941.

Τάφος 17. Τετράγωνο 2008, ΙΕ8.IV. Λακκοειδής παιδική. Μήκ. 1,60, πλ. 0,76 μ. Προσανατολισμός Δ.-Α. Σκελετός παιδιού μήκ. 1,12 μ. Ο νεκρός σε ύπτια στάση με το κεφάλι γυρισμένο στο πλάι και άριστερά ώστε να «βλέπει» Β. Καλή σχετικά διατήρηση των οστών. Η ταφή ήταν ασύλητη και άδιατάρακτη. Συλλέχθηκαν ελάχιστα οστά και όστρακα, και θραύσμα πυριτόλιθου, προφανώς από τις διαταραγμένες νεολιθικές φάσεις.

Τάφος 18. Τετράγωνο 2008, ΙΓ11.V. Λακκοειδής με άσαφη όρια. Προσανατολισμός Δ./ΒΔ.-Α./ΝΑ. Νεκρός σε θέση ύπτια έκτεταμένη, με το κρανίο στραμμένο ελαφρά προς τα δεξιά, να «βλέπει» προς τα ΝΑ. Διαταραγμένη ή περιοχή του κορμού και της λεκάνης. Σωζ. μήκ. σκελετού 1,46 μ., διατήρηση οστών μέτρια. Κρανίο στα Δ./ΒΔ. Η ταφή ήταν ασύλητη και μερικώς διαταραγμένη. Έντοπίστηκαν ελάχιστα διάσπαρτα ζωικά οστά, διάσπαρτη κεραμική και λίγα διάσπαρτα καρβουνάκια κάτω από την ταφή.

Τάφος 19. Τετράγωνο 2008, ΙΓ11.VI-V. Λακκοειδής παιδική. Άσαφη τα όρια του λάκκου. Προσανατολισμός Δ.-Α. Σκελετός προφανώς παιδικός, σε ύπτια έκτεταμένη στάση. Το κρανίο γέρνει στο πλάι προς τα άριστερά, ώστε να «βλέπει» προς τα ΒΑ. Κάτω από την άριστερη πλευρά του κρανίου, καθώς αυτό γέρνει, υπάρχει μικρή κατακόρυφη πέτρα, ίσως σκόπιμα τοποθετημένη. Σωζ. μήκ. σκελετού 0,94 μ. Διατήρηση οστών σχετικά καλή. Η ταφή ασύλητη και διαταραγμένη. Συλλέχθηκαν διάσπαρτα ζωικά οστά στο επίπεδο της ταφής,

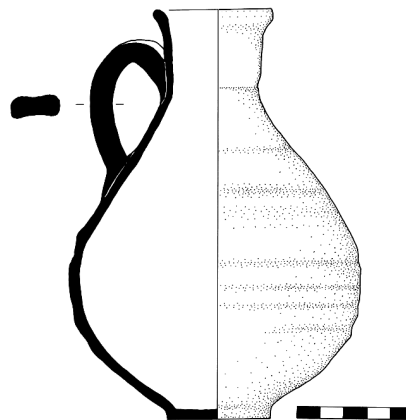
διάσπαρτη κεραμική κοντά στο κρανίο και μία ακέραη οίνοχόη (3) που άκουμπούσε πάνω στον δεξι μηρό.

3. ΚΑΤ/955 (εικ. 5). Άκέραη πήλινη οίνοχόη. Ύψ.

17,4 εκ., μέγ. πλ. 12,1 εκ., ύψ. ποδίου 0,3 εκ., δ. βάσης 4,5 εκ., δ. χείλους (έσωτ.) 3,6 εκ., (έξωτ.) 4,6 εκ., ύψ. λαμπού 2,4 εκ., ύψ. λαβής 6,1 εκ., πλ. λαβής 2,3 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 εκ. Φέρει πολλές αποκρούσεις στο σώμα, μικρό σπάσιμο στη βάση και ράγισμα στη λαβή. Σώμα άγλαδόσχημο, με φαρδείς περιμετρικές αυλάκώσεις (στο πάνω τμήμα του σώματος φαρδύτερες από το κάτω). Λαμπος κυλινδρικός, έλαφρα κωνικός. Χείλος μικρό, έξω νευον, κυκλικής διατομής. Βάση μικρή, κωνική, επίπεδη. Λαβή κάθετη, ταινιωτή, από τη βάση του λαμπού στον ώμο με κάθετη αυλάκωση στην έξωτερική επιφάνεια. Πηλός ανοιχτέρυθρος, σχετικά καθαρός, 5YR 7/8. Η έξωτερική επιφάνεια είναι βαμμένη με έντονο κόκκινο χρώμα (10R 5/8), που δεν είναι περασμένο παντού όμοιόμορφα - στο κατώτατο τμήμα του σώματος δίνει την εντύπωση πρόχειρου άκτινωτού μοτίβου. Καλή λείανση. Λίγα ίζήματα κατά τόπους.

Πρβ. Τζαναβάρη εικ. 7 δεξ. Παζαράς 1999, εικ. 20 άριστ. και κέντρο. Παζαράς 1998, εικ. 16. Παζαράς 2009, εικ. 51. Μακροπούλου 1989-1990, 190 και πίν. 1γ (πρώτες δεκαετίες 4ου). Μακροπούλου 1994, εικ. 1 και 11 δεξ. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 108α, ΜΑ 6843. Petridis εικ. 10. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεία* 342, άρ. 1014, πίν. ΚΑ,Β. Παϊσίδου 2010, 522, εικ. 6α-β. Ναλμπάντης πίν. 36, ΒΚ 4506/28.

Τέλη 3ου - άρχες 4ου αι. μ.Χ.

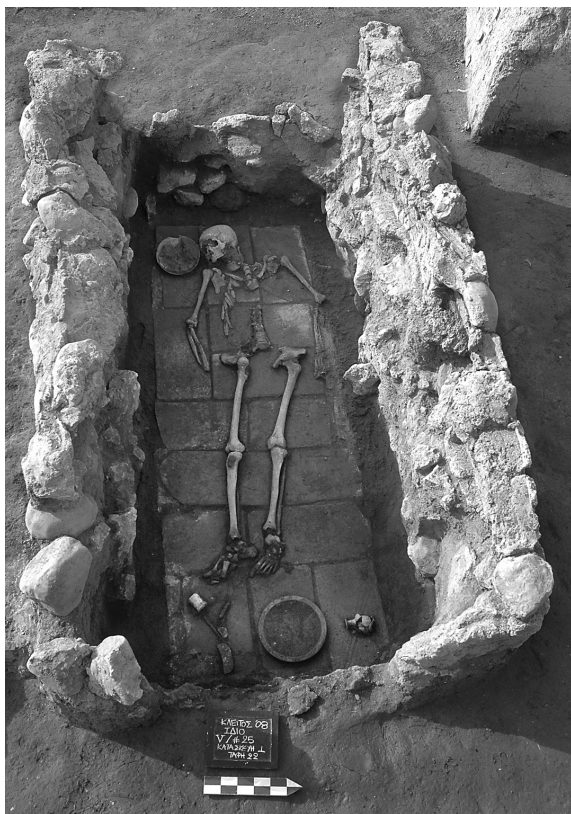
Εικ. 5. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/955.

Τάφος 20. Τετράγωνο 2008, ΙΓ11.IV. Λακκοειδής με άσαφή όρια. Προσανατολισμός ΒΔ.-ΝΑ. Νεκρός σε ύπτια θέση, με το άριστερό χέρι έλαφρώς λυγισμένο στη λεκάνη. Το δεξι πόδι έλαφρώς λυγισμένο προς τα δεξιά του νεκρού. Το κρανίο στραμμένο προς τα δεξιά του νεκρού (προς ΝΔ.). Σωζ. μήκ. σκελετού 1,58 μ. Διατήρηση όστων σχετικά καλή. Η ταφή άσύλητη και διαταραγμένη. Συλλέχθηκαν διάσπαρτα ζωικά όστα στο επίπεδο της ταφής και διάσπαρτη κεραμική.

Τάφος 22 (εικ. 6-8). Τετράγωνο 2008, ΙΔ10.V. Κιβωτιόσχημος κτιστός, κατασκευασμένος από άργολιθοδομή και άσβεστοκονίαμα. Το δάπεδο από πλίνθους με κονίαμα ως συνδετικό ύλικό. Έσωτ. διαστ. κτίσματος: 2,30×1,00 μ. Προσανατολισμός Δ./ΝΔ.-Α./ΒΑ. Νεκρός,

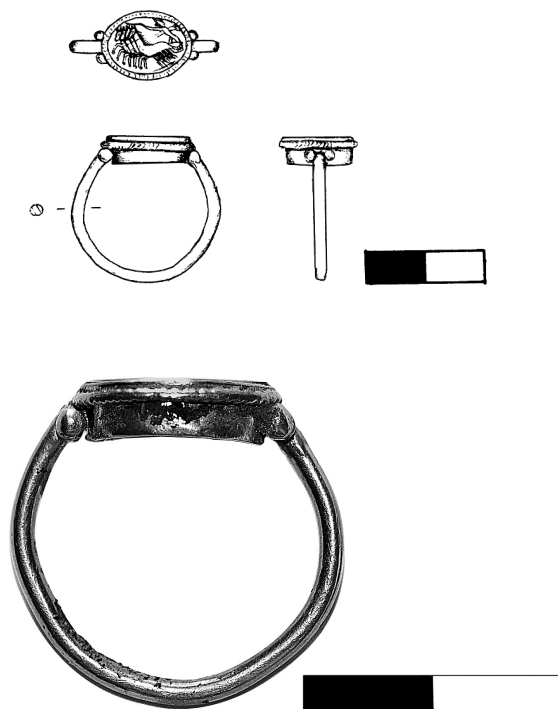
πιθανόν άνδρας, σε ύπτια έκτεταμένη θέση. Το κρανίο στα Δ. και γέρνει προς τὸν δεξιὸ ὄμο. Μήκ. σκελετοῦ 1,70x0,60 μ. Διατήρηση ὀστῶν σχετικά καλή.

Ἡ ταφή ἦταν ἀσύλητη καὶ ἀδιατάρακτη, πλούσια κτερισμένη. Στὸν παράμεσο τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ ὁ νεκρὸς φοροῦσε χρυσὸ δαχτυλίδι (4), ἐνῶ στὴ ΝΔ. γωνία τοῦ τάφου, δεξιὰ τῆς κεφαλῆς, ὑπῆρχε γυάλινο, σχεδὸν ἀκέραιο, πινάκιο (5). Ἐνα γυάλινο σπασμένο βολβόσχημο μυροδοχεῖο (6) εἶχε τοποθετηθεῖ κοντὰ στὸ ἀριστερὸ ἄκρο, στὴ ΒΑ. γωνία τοῦ τάφου, ἐνῶ κάτω ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ πόδι ἓνα ἀκέραιο πῆλινο πινάκιο (7). Κάτω ἀπὸ τὸ δεξιὸ πόδι βρέθηκαν χάλκινο κυλινδρικό δοχεῖο (8) καὶ χάλκινο κυκλικὸ ἔλασμα, προφανῶς τὸ κάλυμμά του (9), δύο σιδερένια καρφιά (10 καὶ 11) καὶ λίθινο ἀντικείμενο, ἴσως ἀκόνι (12).

Εἰκ. 6-8. Τάφος 22.

4. **ΚΑΤ/1076** (είκ. 9). Χρυσό ακέραιο δαχτυλίδι από χοντροδύσυμα κυκλικής διατομής. Διάμ. 2,2 εκ., μήκ. σφενδ. 1,6 εκ., πλ. σφενδ. 1,2 εκ., πάχ. σφενδ. 0,4 εκ., πάχ. δακτ. 0,2 εκ. Φέρει έλλειψοειδή σφενδόνη με περιμετρικό κοκκιδωτό δακτύλιο, ενώ στο σημείο σύνδεσης της σφενδόνης με τόν δακτύλιο, έκατέρωθεν του δακτυλίου, δύο διακοσμητικά χρυσά σφαιρίδια. Η σφενδόνη φέρει ένθετο σκοῦρο γαλαξοπράσινο λίθο με έγχάρακτη παράσταση φτερωτής Νίκης με μαστίγιο στο δεξί χέρι να οδηγεί τέθριππο. Πρβ. *Έλληνικά Κοσμήματα* 214 άρ. 73. Ogden 75, πίν. 12 πάνω άριστ. καί σ. 106, πίν. 19 κάτω, δεύτερο από άριστ. Marshall πίν. XIV, 508, 509 καί σ. 91, άρ. 534. Ναλμπάντης ΒΚο 215/13. Χρονολόγηση: Βλ. σ. 179-180.

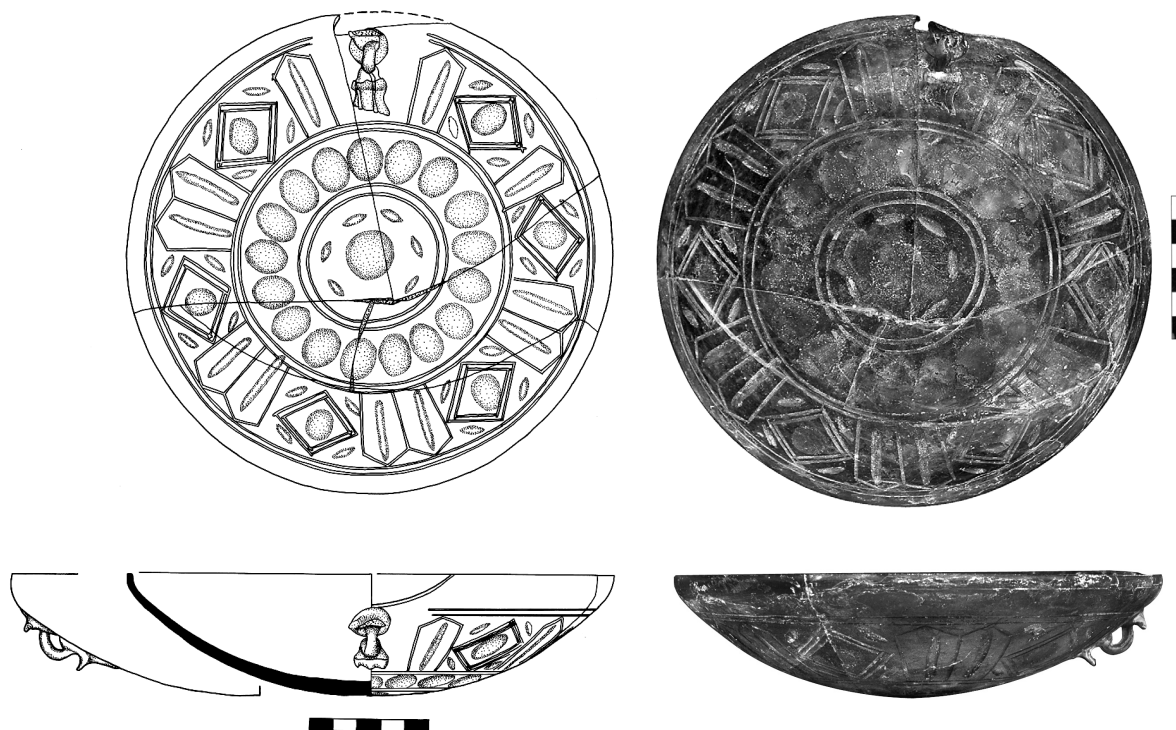
Είκ. 9. Χρυσό δαχτυλίδι ΚΑΤ/1076.

5. **ΚΑΤ/1067** (είκ. 10). Γυάλινο ακέραιο πινάκιο από ήμιδιαφανές χονδροδύσυμα γυαλί, πρασινωπής απόχρωσης, σπασμένο σε τουλάχιστον 6 θραύσματα. Ύψ. 5,15 εκ., διάμ. 20,1 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,3-0,4 εκ., πάχ. χείλ. 0,2 εκ. Λείπει μικρό τμήμα του χείλους. Χείλος έξω νεῦον. Βάση άδιαμόρφωτη. Φέρει μικρή δελφινόμορφη λαβή σπασμένη στην κορυφή της. Στην έξωτερική επιφάνεια έγχάρακτη γεωμετρική διακόσμηση σε 2 ζώνες που όρίζονται από διπλούς έγχάρακτους κύκλους. Στην πρώτη, έξωτερική, ζώνη, έξι μετόπες με έγγεγραμμένους έξι έγχάρακτους ρόμβους. Οί μετόπες διαχωρίζονται μεταξύ τους

άπο μονό ή διπλό πυργόσχημο έγχάρακτο κόσμημα. Στο κέντρο κάθε ρόμβου ρηχός έμπέστος κύκλος, ενώ έξω από κάθε πλευρά του ρόμβου στενόμακρη έλλειψοειδής έμπέση. Στη δεύτερη, έσωτερική, ζώνη ή διακόσμηση αποτελείται από έφαπτόμενους ρηχούς έμπέστους κύκλους. Στη βάση υπάρχει παρόμοιος έμπέστος κύκλος που περιβάλλεται από έλλειψοειδείς στενόμακρες έμπέσεις. Εισηγμένο άπο την Α. Μεσόγειο.

Πρβ. von Saldern 86, είκ. 81 καί άρ. 77 καί 79. ά' μισό 4ου αί. μ.Χ.

Εικ. 10. Γυάλινο πινάκιο ΚΑΤ/1067.

6. ΚΑΤ/1079 (εικ. 11). Γυάλινο σχεδόν ακέραιο βολβόσχημο μυροδοχείο συγκολλημένο από πολυάριθμα θραύσματα. Δ. χείλ. (έσωτ.) 1,4 εκ., (έξωτ.) 3,6 εκ., δ. βάσης 4 εκ., ύψ. 9,1 εκ., ύψ. λαμποῦ 2,5 εκ., μέγ. πλ. 6,5 εκ., πάχ. τοιχ. 0,15 εκ., πάχ. λαμποῦ 0,6 εκ., πάχ. χείλ. 0,4 εκ. Δείπουν μικρὰ τμήματα τοῦ σώματος. Γυαλί διαφανές, πρασινωπῆς απόχρωσης. Σῶμα σφαιρικό πεπιεσμένο. Βάση σχετικὰ πλατειά, με κοίλανση στὸ κέντρο, ποὺ δημιουργεῖ ὑψηλὸ κωνικὸ ἐξόγκωμα στὸν πυθμένα. Λαμὸς σχετικὰ ὑψηλός, κωνικός. Χεῖλος ἐπίπεδο στὴν ἐπιφάνεια, δακτυλιόσχημο, ποὺ ἐξέχει ἄρκετὰ ἀπὸ τὸν λαμὸ καὶ δημιουργήθηκε μετὰ τὴν προσθήκη ἐπὶ πλέον δακτυλίου γυαλιοῦ.

Πρβ. Χαμηλάκη εικ. 10 πάνω δεξ. καὶ Χαμηλάκη 2010, 607 εικ. 3 κάτω ἄριστ. Ναλμπάντης 1995, εικ. 17. Ζαφειροπούλου 2003, πίν. 86ε. Ἄντωνάρας πίν. VIII, 245β. Isings, Form 101. Harter, Formentafel 9, G27a.

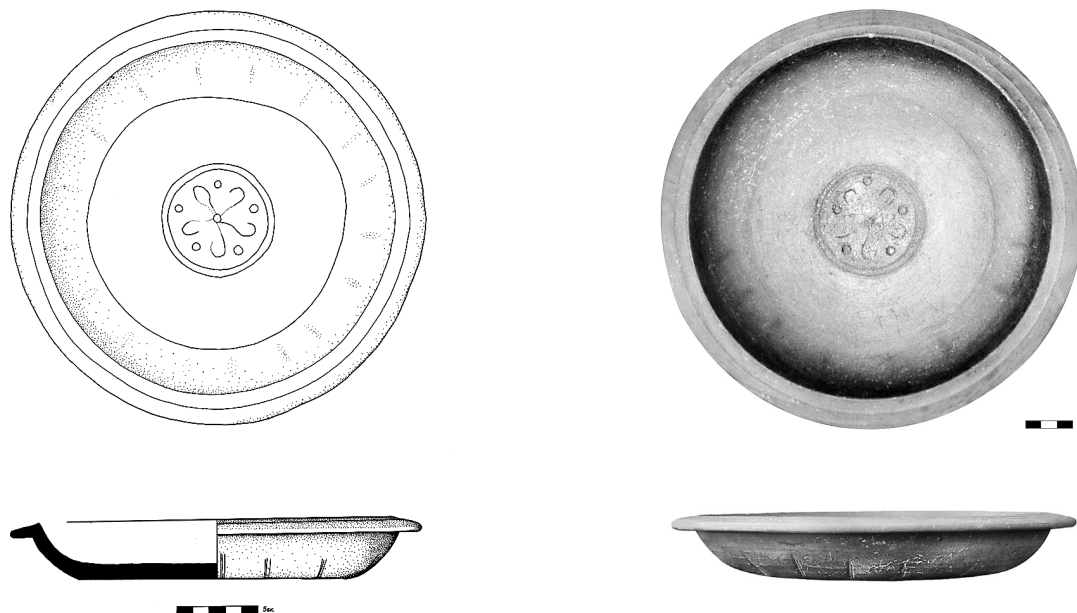
α' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

7. ΚΑΤ/943 (εικ. 12). Πήλινο ἀκέραιο πινάκιο ἀπὸ ἔντονα ἐρυθρὸ πηλό. Ὑψ. 4,6 εκ., δ. βάσης 15

Εικ. 11. Γυάλινο βολβόσχημο μυροδοχείο ΚΑΤ/1079.

εκ., δ. (έσωτ.) 21,6 εκ., (έξωτ.) 25,4 εκ. (με χεῖλος), δ. μεταλλίου 5,8 εκ. Χεῖλος ἐπίπεδο καὶ ἐλαφρὰ κυρτό, ἔντονα ἐξέχον, πλ. 2 εκ., τὸ ὁποῖο φέρει στὸ κέντρο τῆς ἄνω ἐπιφάνειάς του δύο ὁμόκεντρες περιμετρικὲς ἐγχαραξίς ποὺ δημιουργοῦν ἐλάχιστα ὑπερυψωμένη ἀυλάκωση πλ. 0,5 εκ. Στὸν πυθμένα ἐγχάρακτο ἄνθος μετὰ 5 ἀπλὰ πέταλα. Μεταξὺ τῶν πετάλων

Εἰκ. 12. Πήλινο πινάκιο ΚΑΤ/943.

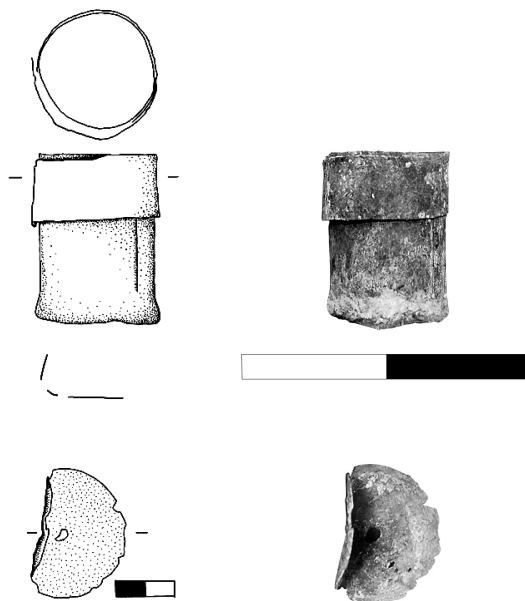
5 μικροὶ ἐγγάρακτοι κύκλοι. Τὸ ἄνθος περιβάλλεται ἀπὸ δύο ὁμόκεντρος καὶ ἐλαφρῶς ἀνάγλυφους κύκλους ποὺ δημιουργοῦν ταινία. Γύρω ἀπὸ τὸ μέταλλο σὲ ὅλον τὸν πυθμένα ὁμόκεντροι ἐγγάρακτοι κύκλοι (πολὺ λεπτὲς ἐγκαράξεις). Ἡ βάση ἐπίπεδη καὶ ἐλάχιστα εἰσέχουσα ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο ἀγγεῖο. Ὀλόκληρη ἢ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ σώματος κοσμεῖται ἀπὸ δύο διπλὲς κάθετες ἐγκαράξεις μῆκ. 2 ἐκ. περίπου ποὺ δὲν διατρέχουν ὀλόκληρο τὸ σῶμα, σὲ ἀπόσταση 3 ἐκ. περίπου μεταξύ τους. Στὰ ἀντίστοιχα σημεῖα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου δημιουργοῦνται ἐλαφρὰ ἀνάγλυφα. Πολὺ καλὴ διατήρηση. Ἐλάχιστα ἰζήματα διάσπαρτα σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια. Ἀγγεῖο καλὰ λειασμένο καὶ ἐπιχρισμένο σὲ ὅλη τὴν ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Πηλὸς 10YR 5/8. Εἰσηγμένο βορειοαφρικανικὸ, τύπος Hayes 59A.

Πρβ. Hayes, *LRP Form 59, Type A*, 98, εἰκ. 15. Zachos εἰκ. 22 πάνω δεξ.

320-380/400 μ.Χ. (μὲ βάση τὰ συνευρήματα 320-350 μ.Χ.).

8. ΚΑΤ/1074 (εἰκ. 13). Χάλκινη ὀξειδωμένη ἀκέραια κυλινδρική πυξίδα. Ὑψ. 5,8 ἐκ., δ. βάσης 4,4 ἐκ., δ. χείλους 4,2 ἐκ., πάχ. ἐλάσμ. 0,1 ἐκ., μέγ. πάχ. 0,4 ἐκ. Βάση ἐπίπεδη. Στὸ ἄνω τμήμα γύρω

ἀπὸ τὸν κύλινδρο προσαρτημένο ὀριζόντιο χάλκινο ἔλασμα, πάχ. 0,1 ἐκ. Πιθανὸν ὁ ἐπίπεδος δίσκος (9) νὰ ἀποτελοῦσε τὸ πῶμα της.

Εἰκ. 13. Χάλκινη πυξίδα ΚΑΤ/1074 μὲ τὸ κάλυμμά της ΚΑΤ/1081. Εἰκ. 14. Χάλκινος δίσκος.

Προβ. Ναλμπάντης 35, πίν. 48 Βχ 235/5 καὶ σ. 48, πίν. 48 Βχ 235/7.

β' τέταρτο 4ου αἰ. μ.Χ.

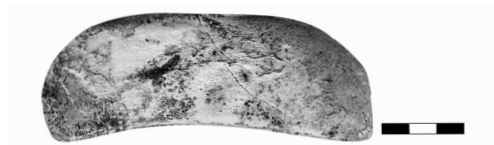
9. **ΚΑΤ/1081** (εἰκ. 14). Χάλκινος ὀξειδωμένος ἐπίπεδος δίσκος μὲ ὀπή στὸ κέντρο, παραμορφωμένος (ἀνασηκωμένος πρὸς τὰ πάνω) στὴ μία πλευρά. Διάμ. 4,4 ἐκ., διάμ. ὀπῆς 0,5 ἐκ., πάχ. 0,1 ἐκ. Προφανῶς πρόκειται γιὰ τὸ πῶμα τοῦ χάλκινου δοχείου (8) καὶ στὴν ὀπή θὰ προσαρμοζόταν ἡ λαβὴ του.

β' τέταρτο 4ου αἰ. μ.Χ.

10. **ΚΑΤ/1082**. Σιδερένιο πολὺ ὀξειδωμένο στέλεχος, ἴσως καρφί. Μῆκ. 8,3 ἐκ., πλ. 1,7 ἐκ., πάχ. 1,5 ἐκ.

11. **ΚΑΤ/1083**. Σιδερένιο πολὺ ὀξειδωμένο ἐπίμηκες στέλεχος, ἴσως περόνη ἢ καρφί. Μῆκ. 13,2 ἐκ., μέγ. πλ. 1,2 ἐκ.

12. **ΚΑΤ/1092** (εἰκ. 15). Λίθινο ἀκέραιο ἐπίμηκες ἀντικείμενο, ἴσως ἀκόνι. Μῆκ. 11,7 ἐκ., πλ. 3,9 ἐκ., πάχ. 1,7 ἐκ. Λειασμένο, κυρίως οἱ δύο στενὲς ὄψεις. Λίθος μαλακός, χρώματος ἀνοιχτοῦ μπέζ, μὲ ἰζήματα κατὰ τόπους.

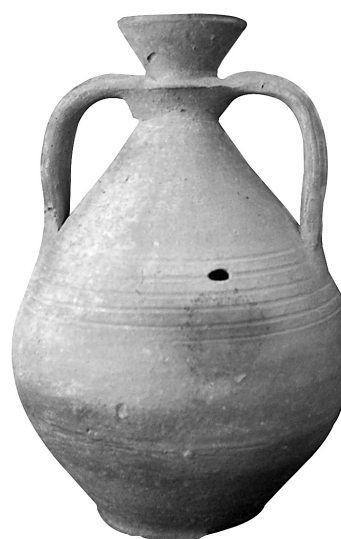
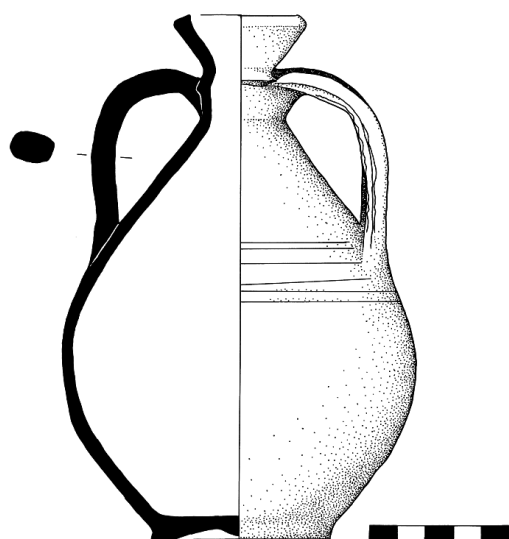

Εἰκ. 15. Λίθινο ἀκόνι (:) ΚΑΤ/1092.

Τάφος 24. Τετράγωνο 2008, ΠΓ10.XIII. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ./ΒΔ.-Α./ΝΑ. Βρέθηκαν μόνον λίγα θραύσματα ὀστέων ἀρκετὰ διαβρωμένα. Ἡ ταφὴ ἦταν διαταραγμένη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ζωικὰ ὀστὰ καὶ μέτρια ποσότητα ἀπὸ ἀδρὰ χειροποίητα ὄστρακα, προφανῶς ἀπὸ τὶς ὑποκείμενες προϊστορικὲς ἐπιχώσεις. Ἡ ἴδια ἡ ταφὴ ἦταν κτερισμένη μὲ ἀκέραιο πῆλινο ἀμφορίσκο (13) καὶ πῆλινη οἰνοχοΐσκη (14).

13. **ΚΑΤ/945** (εἰκ. 16). Πῆλινος ἀκέραιος ἀμφορίσκος. Ὑψ. 18,4 ἐκ., μέγ. πλ. 11,5 ἐκ., δ. βάσης 6,4 ἐκ., δ. χείλους (ἔσωτ.) 3,7 ἐκ., (ἔξωτ.) 4,5 ἐκ.

Σῶμα ὠοειδές, τὸ ὁποῖο σὲ μιὰ ζώνη πλ. 2,7 ἐκ. ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὶς λαβὲς φέρει λεπτὲς καὶ πυκνὲς ὀριζόντιες ραβδώσεις. Κάτω ἀπὸ αὐτές,

Εἰκ. 16. Πῆλινος ἀμφορίσκος ΚΑΤ/945.

στο φαρδύτερο σημείο του σώματος, ανεπαίσθητη περιμετρική πολύ φαρδειά αυλάκωση. Λαμὸς κωνικός, ἐνιαῖος μὲ τὸ χεῖλος. Στὸ κέντρο του φέρει ἔντονη περιμετρική πλαστική ταινία. Ἀπὸ αὐτὴν ξεκινοῦν οἱ κάθετες ταινιωτὲς λαβῆς καὶ ἀπολήγουν στὸ σῶμα ἀκριβῶς πάνω ἀπὸ τὶς ραβδώσεις. Στὴν ἐξωτερική ἐπιφάνεια οἱ λαβῆς φέρουν ἀνεπαίσθητη αὐλάκα. Βάση ἐπίπεδη καὶ ἐλάχιστα κοίλη στὸ κέντρο, ὅπου διαμορφώνεται μαστοειδὴς ἀπόφυση. Πηλὸς ἐρυθρός, μὲ ἀρκετὴ μίκα καὶ ἐλάχιστα λευκὰ ἐγκλείσματα, 2.5YR 6/6. Ἀρχικὰ ἴσως ἔφερε ὑπόλευκο ἐπίχρισμα, ἀπολεπισμένο σήμερα. Καλὰ λειασμένο ἀγγεῖο. Στὸ ὕψος τῶν ραβδώσεων τοῦ σώματος ὑπάρχει μικρὴ, μᾶλλον ἐσκεμμένη, ὀπή. Ἴζήματα κατὰ τόπους.

Πρβ. Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 6 κέντρο. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 319, ἀρ. 937. Παῖσιδου 2010, εἰκ. 16α-β καὶ εἰκ. 14. Riley εἰκ. 142 ἀρ. 1195 καὶ 1197. Ναλμπάντης πίν. 40, BK 4506/3. Brogiolo 1998, 214, εἰκ. 1.4.

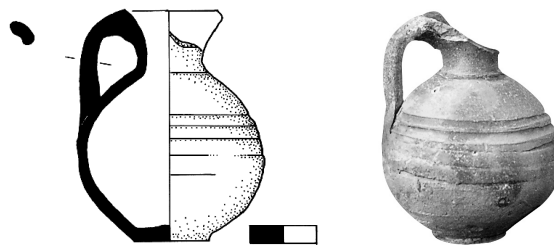
Ἀρχὲς 4ου αἰ. μ.Χ.

- 14. ΚΑΤ/946** (εἰκ. 17). Πήλινη οἰνοχοΐσκη. Ὑψ. 6,8 ἐκ., μέγ. πλ. 5,5 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 3,6 ἐκ., πάχ. λαβῆς 0,7 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,3 ἐκ. Σπασμένο τὸ χεῖλος καὶ ὁ μισὸς λαμὸς. Βάση ἐπίπεδη, μικρὴ. Λαι-

μὸς κυλινδρικός στὸ κάτω τμήμα καὶ κωνικός στὸ ἐπάνω, ἐνιαῖο μὲ τὸ χεῖλος τμήμα. Λαβὴ ἡμιελλειψοειδοῦς διατομῆς (ταινωτὴ ἐσωτερικά), ἀπὸ τὸ χεῖλος ὡς τὸ κέντρο τοῦ σώματος. Σῶμα σφαιρικό, ποὺ στὸ κέντρο του φέρει 5 πλατεῖες περιμετρικὲς ραβδώσεις. Ἀντίστοιχη ράβδωση χωρίζει τὸν λαμὸ ἀπὸ τὸ σῶμα. Πηλὸς καθαρὸς, καστανός, 5YR 6/4, μὲ πιδὸ σκοῦρο ἐπίχρισμα τοποθετημένο ἄτακτα σὲ τμήματα τοῦ ἀγγείου.

Παζαράς 1999, εἰκ. 17 δεξ. *Καθημ. Ζωὴ Βυζ.* 569, ἀρ. 793.

Πρώμος 4ος αἰ. μ.Χ.

Εἰκ. 17. Πήλινη οἰνοχοΐσκη ΚΑΤ/946.

Τάφος 25 (εἰκ. 18). Τετράγωνο 2008, ΙΔ12.VII καὶ Δ. μάρτ. VII. Λακκοειδὴς. Διαστ. λάκκου 2,00×0,80 μ. Ὁ νεκρὸς τοποθετημένος πάνω σε 4 στρωτῆρες κεράμους, τοποθετημένους ἀνὰ δύο κατὰ μῆκος καὶ διακοσμημένους μὲ δαχτυλιές⁷. Προσανατολισμὸς Δ./ΒΔ.-Α./ΝΑ. Νεκρὸς (πιθανὸν ἄνδρας ἀπὸ τὴ μορφολογία τῆς λεκάνης) σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση. Μῆκ. σωζ. σκελετοῦ 1,73 μ. Παραμόρφωση στὴν ἄνω διάφυση τοῦ δεξιοῦ μηριαίου, πιθανὸν λόγῳ κατάγματος. Ἡ ὑπαρξὴ τρίτου γομφίου ὑποδηλώνει ἄτομο πάνω ἀπὸ 21 ἐτῶν. Διατήρηση τῶν ὀστέων πολὺ καλὴ.

Ἡ ταφὴ ἦταν ἀσύλητη καὶ ἀδιατάρακτη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ ἐλάχιστα ζωικὰ ὄστα, ἐνῶ ἦταν κτερισμένη μὲ χάλκινη πρόσφυση (15), πήλινη οἰνοχόη (16) ποὺ βρέθηκε σπασμένη ἀλλὰ ὄρθια δίπλα στὸ ἀριστερὸ πέλμα καὶ πήλινο μυροδοχεῖο (17) πλαγιστὸ δίπλα στὴν οἰνοχόη.

7. Γιὰ ποικιλία σχεδίων σὲ κεράμίδες τάφων βλ. καὶ Παῖσιδου 2005, 519.

Εἰκ. 18. Τάφος 25.

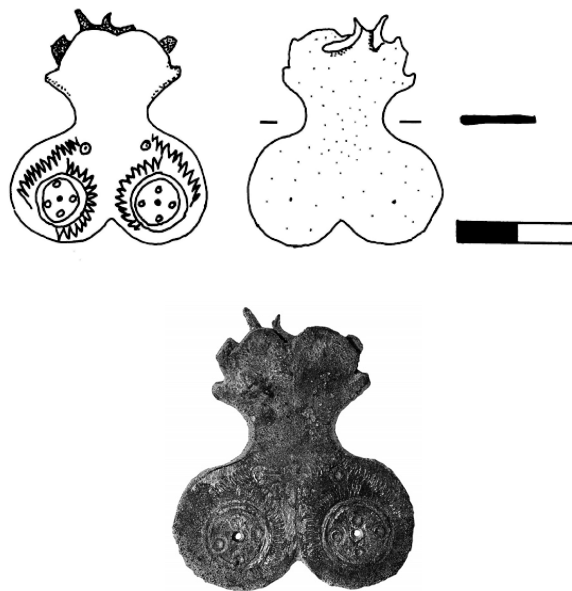
15. ΚΛΤ/1080 (εἰκ. 19). Χάλκινη πρόσφυση ἀντικειμένου, πολὺ ὀξειδωμένη, ἐπίπεδη καὶ στίς δύο ἐπιφάνειες. Σωζ. μῆκ. 3,8 ἐκ., μέγ. σωζ. πλ. 3,3 ἐκ., πάχ. 0,15 ἐκ., μέγ. πάχ. 0,6 ἐκ. Ἄνω τμήμα καρδιοσχημο, κάτω τμήμα σπασμένο. Τὸ καρδιοσχημο τμήμα φέρει στὴ μιὰ πλευρὰ ἐγγάρια διακόσμηση. Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο διπλοῦς κύκλους μὲ 4 ἐγγεγραμμένα κυκλάκια σὲ ἴση ἀπόσταση μεταξὺ τους καὶ διαμπερῆ ὅπῃ στὸ κέντρο. Παρόμοιο κυκλάκι πάνω καὶ σὲ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ κάθε μεγάλο κύκλο ἀντίστοιχα. Κάθε κύκλος περιβάλλεται - τουλάχιστον στὸ ὁρατό, μὴ ὀξειδωμένο τμήμα - ἀπὸ φλογόσχημη ἐγγάρια διακόσμηση. Ἀντίστοιχο φλογόσχημο κόσμημα ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῶν δύο μικρῶν κύκλων καὶ περιτρέχει τμήμα τῆς περιφέρειας τοῦ καρδιοσχημου τμήματος. Οἱ διαμπερεῖς ὅπες πιθανὸν γιὰ τὴν ἐπίρραψη σὲ ὕφασμα. Ἴσως πρόκειται γιὰ στοιχεῖο ποὺ τοποθετοῦνταν στὸ ἄκρο δερμάτινης ζώνης γιὰ νὰ παραμένει κρεμασμένο σταθερὰ πρὸς τὰ κάτω.

Πρβ. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεία* ἀρ. 910, σ. 305, πίν. 130 καὶ σ. 306 καὶ ἀρ. 1030, σ. 345, σχ. 112 κάτω δεξιά.

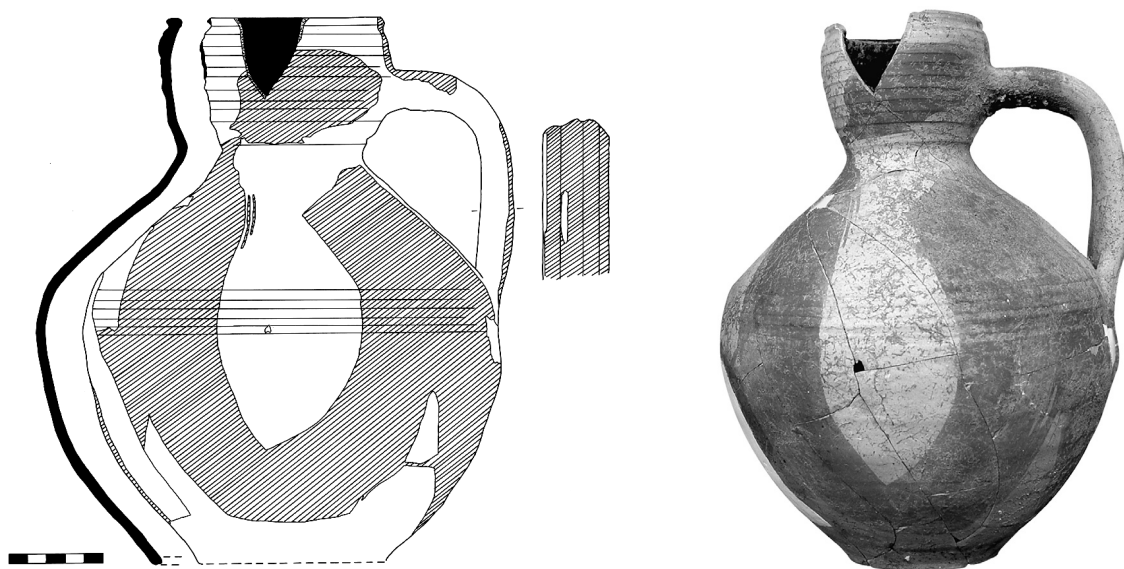
4ος αἰ. μ.Χ. (μὲ βάση τὰ συνευρήματα β' μισό).

16. ΚΛΤ/940 (εἰκ. 20). Μεγάλῃ πήλινῃ οἰνοχόῃ συγκολλημένη ἀπὸ 32 θραύσματα. Ὑψ. 29,5 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 12 ἐκ., ὕψ. λαμποῦ 6,1 ἐκ., μέγ. πλ. 23,7

ἐκ., πάχ. λαβῆς 1,8 ἐκ., πλ. λαβῆς 3,6 ἐκ., δ. χεῖλ. (ἐξωτ.) 8,6 ἐκ., (ἐσωτ.) 7,2 ἐκ., δ. βάσης 8,7 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,45 ἐκ. Συμπληρωμένο τὸ $\frac{1}{4}$ περιπού τοῦ σώματος καὶ σχεδὸν ὅλη ἡ βάση. Λείπει μικρὸ τμήμα τοῦ χεῖλους. Λαμὸς χωνοειδῆς, μὲ ὀριζόντιες περιμετρικὲς ρηχὲς ραβδώσεις σὲ ὅλο

Εἰκ. 19. Χάλκινο ἐξάρτημα ΚΛΤ/1080 (πιθανὸν ζώνης).

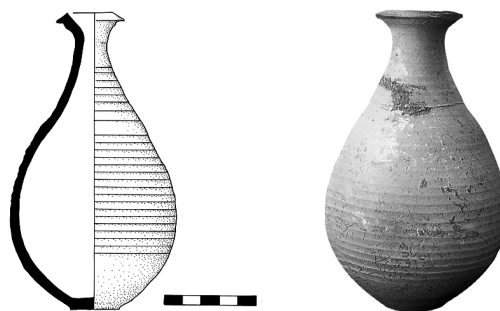

Εικ. 20. Πήλινη οinoχόη ΚΑΤ/940.

του τὸ ὕψος. Χεῖλος κάθετο, μικρότερης διαμέτρου ἀπὸ τὸν λαϊμό, ἔσω νεῦον. Λαβὴ ταινιωτή, ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ λαϊμοῦ στὸν ὄμο, με 3 ραβδώσεις στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Σῶμα ὠσειδές. Φέρει διακόσμηση ἀπὸ φαρδεῖες ταινίες ἐρυθροῦ χρώματος σὲ ἀνοιχτοκάστανο βάθος· σὲ τμήμα τοῦ χεῖλους ὀριζόντια κόκκινη ταινία, σὲ ὀλόκληρη τὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς λαβῆς κάθετη κόκκινη ταινία, ἐνῶ σὲ ὀλόκληρο τὸ σῶμα πολὺ φαρδεῖες καμπυλωτὲς ταινίες ποὺ συγκλίνουν πρὸς τὸν λαϊμό. Πηλὸς ἀνοιχτοκάστανος, 7.5YR 7/6, καθαρὸς, με πολλὴ μίκα. Λειασμένη ἐπιφάνεια. Ἐσωτερικὰ τὸ ἀγγεῖο ἔντονα πισσωμένο, ἐνῶ μία ταινία πίσσας διατρέχει κάθετα τὸ χεῖλος καὶ τὸν μισὸ λαϊμό. Ἐκτεταμένα ἰζήματα κατὰ τόπους.

Πρβ. Χρυσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 5 ἀρ. 15. Χρυσοστόμου Π. 2010, εἰκ. 6 Π. Παϊσίδου 2005, εἰκ. 13. Τέλη 4ου αἰ. μ.Χ. (ἀπὸ τὰ συννευρήματα β' μισό).

17. ΚΑΤ/944 (εἰκ. 21). Πήλινο ἀκέραιο ἀπιόσχημο μυροδοχεῖο. Ὑψ. 16,1 ἐκ., μέγ. πλ. 9,6 ἐκ., δ. βάσης 3,7 ἐκ., δ. χεῖλους (ἔσωτ.) 3,2 ἐκ., (ἔξωτ.) 4,6 ἐκ. Φέρει λεπτὲς ὀριζόντιες ραβδώσεις σὲ ὄλο τὸ σῶμα. Ἐνιαῖος λαϊμὸς καὶ σῶμα, χωρίζονται ἀπλῶς με αὔλακα. Ἀνεπαίσθητες ὀριζόντιες ραβδώσεις τόσο στὸν λαϊμὸ ὅσο καὶ στὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος ὡς τὴ βάση. Βάση μικρή,

Εικ. 21. Πήλινο μυροδοχεῖο ΚΑΤ/944.

ἐπίπεδη. Χεῖλος ἔντονα ἐξέχον, λοξόμητο. Πηλὸς ἀνοιχτοκάστανος, λεπτόκοκκος, 7.5YR 7/4 με λίγη μίκα. Ἐπίχρισμα στὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ. Πολὺ καλὴ διατήρηση. Ἐλάχιστα ἰζήματα κατὰ τόπους.

Πρβ. Ναλμπάντης πίν. 39, ΒΚ 4506/16. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 285, ἀρ. 826. Μάλαμα, Νταράκης 118 σχ. 16. Καθημ. Ζωὴ Βυζ. 554, ἀρ. 759. Τζαναβάρη εἰκ. 14 ἀριστ. Μακροπούλου 1994, εἰκ. 4, 7, 18 ἀριστ. καὶ 23γ. Παζαράς 2009, εἰκ. 167. Μαρκῆ-Ἀκριβοπούλου εἰκ. 4. Πελεκανίδου εἰκ. 10 μπροστὰ ἀριστ. Ναλμπάντης 1995, εἰκ. 16. Παντῆ εἰκ. 2α καὶ 3ζ. Κομματὰς εἰκ. 14α. β' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

Τάφος 26 (εἰκ. 22). Τετράγωνο 2008, ΙΓ11.XIV. Λακκοειδῆς με ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Νήπιο σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση, με ἐξαίρεση τὸ κρανίον ποὺ εἶναι ὄρθιον καὶ στραμμένον πρὸς ΒΑ. Διατήρηση σκελετοῦ σχετικὰ καλή. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 0,43 μ. Ἡ ταφὴ ἦταν διαταραγμένη ἀλλὰ ἀσύλητη. Συλλέχθηκαν διάσπαρτα ζωικὰ ὀστὰ καὶ διάσπαρτη κεραμικὴ.

Εἰκ. 22. Τάφος 26.

Τάφος 27. Τετράγωνο 2008, ΙΓ11.XIV. Λακκοειδῆς με ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ.-Α. Σκελετὸς, μᾶλλον παιδικὸς, σὲ συνεσταλμένη στάση, με τὰ πόδια ἐλαφρὰ λυγισμένα πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ παράλληλα μεταξύ τους. Σώζεται τὸ ἀριστερὸν τμήμα τῆς λεκάνης, τὸ ὄστὰ τῶν ποδιῶν, ἡ δεξιὰ περόνη καὶ ἓνα ὄστο ἀριστεροῦ πήχου. Τὸ κρανίον ὅπως καὶ στὴν ταφὴ 26, εἶναι ἀνασηκωμένο καὶ στραμμένον πρὸς τὰ Α.-ΒΑ. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 0,85 μ. Ἡ ταφὴ ἦταν ἀσύλητη ἀλλὰ ἴσως μερικῶς διαταραγμένη. Συλλέχθηκαν διάσπαρτα ζωικὰ ὀστὰ καὶ λίγη διάσπαρτη κεραμικὴ.

Τάφος 28. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.XII καὶ Δ. μάρτυρας XI. Λακκοειδῆς με ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Σκελετὸς σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση με τὸ κρανίον στὰ Δ., γερόμενον πρὸς τὰ ΝΔ., σὲ βάθ. 2,10-2,21 μ. Διατήρηση ὀστῶν μέτρια. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,65 μ.

Ἡ ταφὴ βρέθηκε ἀσύλητη καὶ ἀδιατάρακτη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ ὄστὰ, ἓνα πολὺ μικρὸν τμήμα γυάλινου ἀντικειμένου, καθὼς καὶ τμήμα λεπίδας ἀπὸ πυριτόλιθο⁸ καὶ ἓνα ἐπεξεργασμένο ὄστό⁹, προφανῶς ἀπὸ τὰ ὑποκείμενα νεολιθικὰ στρώματα. Ὁ νεκρὸς ἦταν κτερισμένος με πῆλινον οἰνοχόη (18), πλάγια τοποθετημένη δίπλα στὴ δεξιὰ κερκίδα του καὶ πῆλινον κύπελλο (19), ἐπίσης πλάγια τοποθετημένο δίπλα στὸ δεξιὸ πέλμα. Στὴν ἄκρη τοῦ δεξιοῦ βραχίονα βρέθηκε χάλκινη πόρπη ποὺ σώζει ἀποτύπωμα ὑφάσματος (20).

8. Στὴν ἀνασκαφὴ ἡ λεπίδα πῆρε ἀρ. καταγρ. ΜΕ 9.

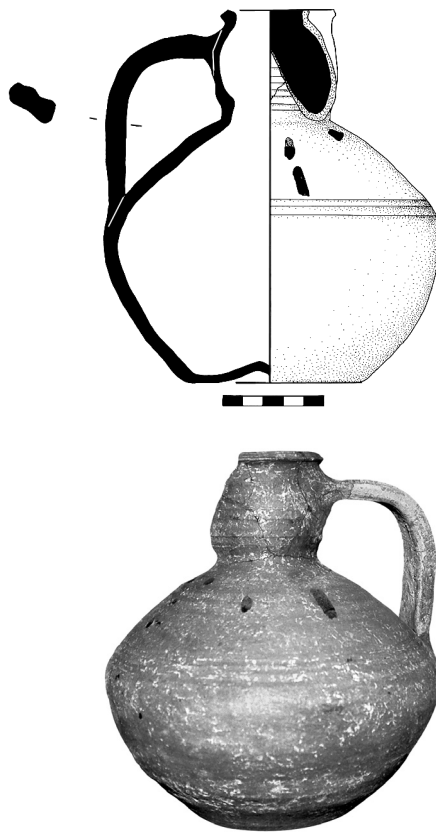
9. Στὴν ἀνασκαφὴ τὸ ὄστο πῆρε ἀρ. καταγρ. ΜΕ 12.

18. ΚΑΤ/954 (εικ. 23). Πήλινη οίνοχόη. Ύψ. 18,5 εκ., μέγ. πλ. 16,5 εκ., πλ. χείλους 0,9 εκ., δ. χείλους (έσωτ.) 5,5 εκ., (έξωτ.) 6,5 εκ., δ. βάσης 8,2 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 εκ., ύψ. λαμπού 4,5 εκ., ύψ. λαβής 8,7 εκ., πάχ. λαβής 1 εκ., πλ. λαβής 2,3 εκ. Λείπει τμήμα του λαμπού και του χείλους. Σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό/άμφικωνικό. Πάνω ακριβώς από τὸ πλατύτερο τμήμα του φέρει 3 περιμετρικὲς λεπτὲς ὀριζόντιες ραβδώσεις και στη συνέχεια πρὸς τὰ κάτω ὡς τὴ βάση ἀνεπαίσθητες περιμετρικὲς ὀριζόντιες ἀυλακώσεις. Τμήμα τῆς κοιλιάς φέρει μικρὴ ὀπή, ἴσως ἐσκεμμένη. Βάση σχεδὸν ἐπίπεδη με μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Λαμὸς χωνοειδῆς, φουσκωτός, με περιμετρικὲς ρηχὲς ὀριζόντιες ραβδώσεις σὲ ὄλο του τὸ ὕψος. Ἀνεπαίσθητες ἀυλακώσεις και στὸν ὄμο. Χεῖλος πολὺ μικρὸ, κυρτὸ, με περιμετρικὴ ράβδωση στὴν πάνω ἐπιφάνεια. Λαβὴ κάθετη, ταινιωτὴ, ποὺ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ ἄνω τμήμα τοῦ λαμποῦ και ἀπολήγει στὸ ὕψος τῶν ραβδώσεων τοῦ σώματος. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια φέρει δύο ὀριζόντιες ἀυλακώσεις σὲ ὄλο τῆς τὸ μήκος. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια πισσομένη, σταξίματα πίσσας και στὸν ὄμο. Πηλὸς καστανὸς 10R 5/4, με λίγα ὑπόλευκα ἐγκλείσματα και πολλὴ μίκα. Διάσπαρτα ἰζήματα κατὰ τύπους.

Πρβ. Χρυσσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 19 και εἰκ. 5 ἀρ. 14. Χρυσσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 296, ἀρ. 868. Πέτκος εἰκ. 8. Eiwanger II πίν. 18, II.293. Μακροπούλου 1994, εἰκ. 5 ἀριστ. Χρυσσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 1 κέντρο. Ναλμπάντης πίν. 37, ΒΚ 4506/1. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 107α, ΜΑ 6834.

4ος αἰ. μ.Χ. (β' μισό;).

19. ΚΑΤ/947 (εικ. 24). Ἀκέραιο πήλινο μόνωτο κύπελλο. Ύψ. 7,4 εκ., μέγ. πλ. 9 εκ., μέγ. πλ. με λαβὴ 9,1 εκ., δ. βάσης 3,5 εκ., δ. χείλους (έσωτ.) 5,4 εκ., (έξωτ.) 7,3 εκ. Πολὺ μικρὸ σπάσιμο στὸ χεῖλος. Σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη, μικρὴ, χεῖλος ἔξω νεῦον ποὺ ἐνώνεται κατευθεῖαν με τὸ σώμα. Λαβὴ κάθετη, τοξοειδῆς, δακτυλιόσχημη, ποὺ ξεπερνᾶ ἐλαφρῶς τὸ ὕψος τοῦ χείλους ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ ἀνώτατο τμήμα τοῦ σώματος και καταλήγει στὸ κέντρο του. Πηλὸς σκοῦρος καστανόγκριζος, στὸν πυρήνα 5YR 4/3 με μίκα και στὸ ὑπόλοιπο ἀγγεῖο μαῦρος Gley 3/10B. Λίγα ἰζήματα κατὰ τύπους. Πρβ. Χρυσσοστόμου Π. 2010, εἰκ. 4,III T8. Χρυ-

Εἰκ. 23. Πήλινη οἰνοχόη ΚΑΤ/954.

σοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 242, ἀρ. 596. ΠΑΕ 1983, πίν. 38α. Παϊσίδου 2010, εἰκ. 13. Παϊσίδου 2005, εἰκ. 11.

4ος αἰ. μ.Χ. (μέσα;).

Εἰκ. 24. Πήλινο κύπελλο ΚΑΤ/947.

Εἰκ. 25. Χάλκινη σταυρόσχημη πόρπη ΚΑΤ/1075.

20. ΚΑΤ/1075 (εἰκ. 25). Χάλκινη σταυρόσχημη¹⁰ πόρπη με ἀποτύπωμα ὑφάσματος. Μῆκ. 7 ἐκ., πλ. 3,35 ἐκ., πάχ. 0,45 ἐκ. Λείπει ἡ βελόνα. Ἡ ὀριζόντια κεραία εἶναι εὐθεία καὶ ἔχει προσαρτημένα σφαιρίδια πάνω της, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀπόληξη-κεφαλή τοῦ κάτω πέρατος τῆς κάθετης κεραίας. Τὸ τόξο φέρει στὴν ἄνω ἐπιφάνειά του

διακόσμηση ἀπὸ πυκνοὺς ἐγχάρακτους μηνίσκους, ἐνῶ ἡ βάση τῆς κάθετης κεραίας τρεῖς ὁμάδες ἀπὸ ἐγχάρακτα γραμμίδια.

Πρβ. Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 12. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 516 κέ. Ναλμπάντης 137-8, πίν. 47 ΒΚο 215/9. Πέτκος εἰκ. 6. 4ος αἰ. μ.Χ. (πιθανὸν μέσα).

Τάφος 29. Τετράγωνο 2009, ΠΓ11. VI, Ν. μάρτυρας καὶ XI. Λακκοειδῆς με ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ.-Α. Νεκρὸς σὲ ὑπτία ἐκτεταμένη στάση. Ἡ διατήρηση τῶν ὀστέων μέτρια. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,65 μ. Βρέθηκε σὲ βάθ. 1,73-1,82 μ. Τὸ κρανίο (σπασμένο) βρισκόταν στὰ Δ., με τὸ κεφάλι ἐλαφρὰ ἀνασηκωμένο καὶ στραμμένο πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ νεκροῦ.

Ἡ ταφὴ ἦταν ἀσύλητη. Συλλέχθηκαν λίγα ὄστρακα καὶ ἐλάχιστα ζωικὰ ὀστά (ἀνάμεσά τους καὶ γνάθος προβάτου κοντὰ στὸ κρανίο τοῦ νεκροῦ) καὶ τμῆμα πήλινου κωνικοῦ ἀντικειμένου¹¹ δίπλα στὸ κρανίο, προφανῶς προερχόμενο ἀπὸ τὶς ὑποκείμενες προϊστορικὲς ἐπιχώσεις. Πλάγια στὰ πόδια τοῦ νεκροῦ εἶχε τοποθετηθεῖ πήλινη οἰνοχόη (21).

21. ΚΑΤ/929 (εἰκ. 26). Τμῆμα πήλινης οἰνοχόης καὶ τέσσερα συνανήκοντα θραύσματα. Σωζ. ὕψ. 16,3 ἐκ., μέγ. πλ. 15 ἐκ., δ. βάσης 6,8 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ. Λείπει τμῆμα τοῦ λαμποῦ, τὸ χεῖλος καὶ ἡ λαβή. Λαμίδος κοῖλος, σῶμα σφαιρικό, μετάβαση ἀπὸ τὸν λαμὸ στὸν ὦμο με περιμετρικὴ αὐλάκωση. Βάση ἐπίπεδη στὴν περιφέρεια, κοιλὴ στὸ ἐσωτερικὸ με μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Βαθούλωμα στὴν κοιλιά καὶ στὸ σῶμα δύο μικρὲς ὀπές¹², καθὼς καὶ ραγίσματα κατὰ τό-

πους. Ἴχνη πισσώματος στὸ ἐσωτερικὸ καὶ ἐκτεταμένα σὲ μία πλευρὰ τοῦ σώματος. Ἐπιφάνεια λειασμένη. Πηλὸς ἐρυθρὸς 10R 5/6, λίγη μίκα καὶ λίγα λευκὰ ἐγκλείσματα.

Πρβ. Χρυσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 1 μέσο καὶ εἰκ. 8. Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 13 κέντρο. Παζαράς 2009, εἰκ. 148. *Yassi Ada* εἰκ. 8.10-8.12. Τζαβέλλα εἰκ. 3α, Α8113 καὶ Α8112. β' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

10. Ἡ Χρυσοστόμου (Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 516 κέ.) προτιμᾷ τὸν ὄρο τοξωτὴ πόρπη, ἐνῶ ὁ Ναλμπάντης 136 τὸν ὄρο δρεπανόσταυρη πόρπη. Γιὰ τὴν ὀρολογία στὴν ξένη βιβλιογραφία βλ. Ναλμπάντης

136, σημ. 327.

11. Στὴν ἀνασκαφὴ πήρε ἀρ. καταγρ. ΜΕ 26.

12. Ἡ μία ἴσως ἐσκεμμένα δημιουργημένη γιὰ τὴν ἐκροὴ τῶν ὑγρῶν προσφορῶν μέσα στὸν τάφο.

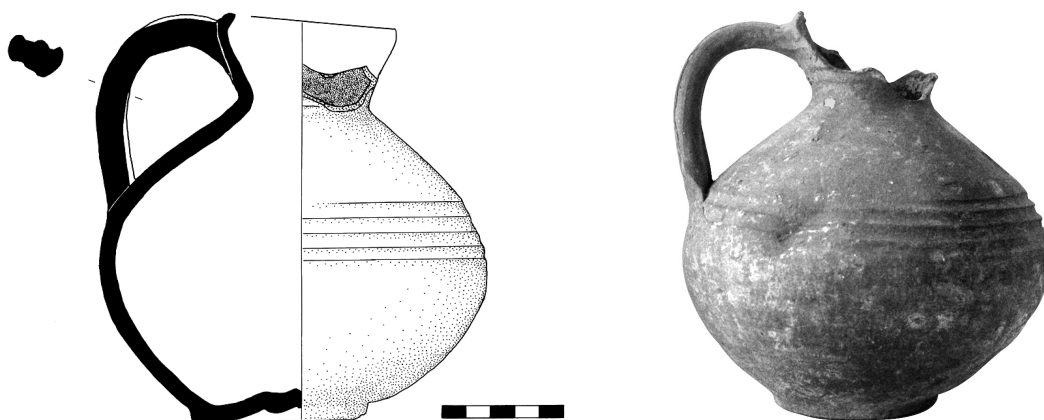
Εικ. 26. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/929.

Τάφος 30. Τετράγωνο 2009, ΙΓ10.ΧΙΙΙ. Λακκοειδής με άσαφή όρια. Προσανατολισμός Δ.-Α. Παιδικός σκελετός, τó κρανίο στá Δ. γέρνει στó στέρνο. Ή διατήρηση τών όστών καλή. Μήκ. σκελετοϋ 0,69, πλ. 0,90 μ.

Ή ταφή ήταν άσύλητη και κτερισμένη με πήλινη οίνοχόη (22) όρθια στá πόδια τοϋ νεκροϋ και δεϋτερη (23), έπίσης όρθια και σέ έπαφή με την πρώτη.

22. ΚΑΤ/948 (εικ. 27). Πήλινη οίνοχόη. Μέγ. σωζ. ύψ. 15,6 εκ., μέγ. πλ. 16 εκ., δ. βάσης 7,3 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,45 εκ. Σπασμένο τó χείλος και τó μεγαλύτερο τμήμα τοϋ λαιμοϋ. Σώμα σφαιρικό πεπιεσμένο, με 4 όριζόντιες περιμετρικές πλα-

τειές ραβδώσεις στó κέντρο, όπου και τó μεγαλύτερο πλάτος τοϋ σώματος. Φέρει βαθούλωμα στην περιοχή τών ραβδώσεων και σέ σημείο πάνω άπό τή βάση. Λαιμός κωνικός, με αντίστοιχες περιμετρικές ραβδώσεις όπως τοϋ σώ-

Εικ. 27. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/948.

ματος. Λαβὴ κάθετη ταινιωτή, ποὺ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ ἄνω τμήμα τοῦ λαμποῦ καὶ καταλήγει στὸ σῶμα, στὸ ὕψος τῶν ραβδώσεων καὶ φέρει δύο κάθετες αὐλακες στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Βάση ἐλαφρῶς κοίλη, μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Ἐπιφάνεια ἀδρῆ, ἐλαφρὰ λειασμένη. Πηλὸς γκριζός, 5Y 5/1, μὲ κάποια καστανὰ καὶ ὑπόλευκα ἐγκλείσματα καὶ ἐλάχιστη μίκα. Πιθανὸν ἀρχικὰ νὰ ἔφερε ὑπόλευκο ἐπίχρσιμα, ἀπολεπισμένο σήμερα. Ἰχνη πισώματος στὸ ἐσωτερικόν.

Πρβ. Χρυσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 5 ἀρ. 14 καὶ εἰκ. 19. Χρυσοστόμου Π. 2002, εἰκ. 21δ. Χρυσοστόμου Π. 2010, εἰκ. 7, Π. Πέtkος εἰκ. 8. Μακροπούλου 1994, εἰκ. 5 ἀριστ. Παΐσιδου 2010, εἰκ. 18. Ναλμπάντης πίν. 38, BK 4506/26. Abadie Reynal, Sodini πίν. IV, h-CC105 καὶ εἰκ. 19.

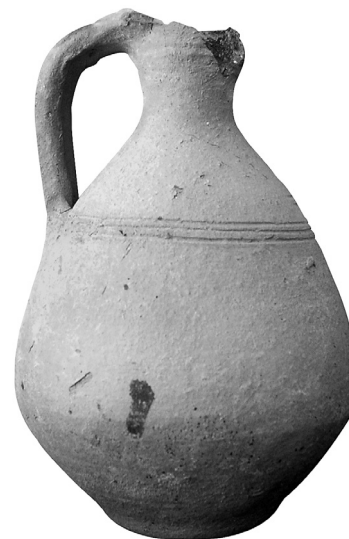
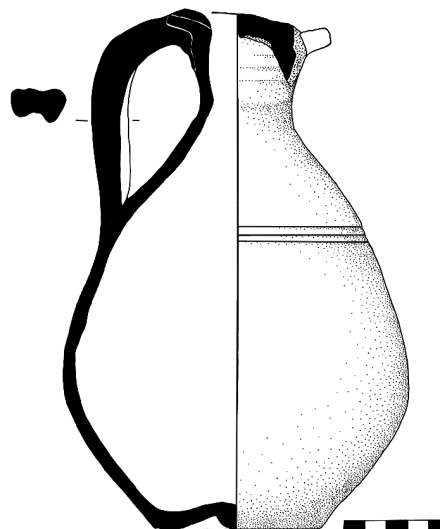
Ἀρχές 4ου αἰ. μ.Χ.

- 23. ΚΑΤ/949** (εἰκ. 28). Πήλινη σχεδὸν ἀκέραυη οἰνοχόη. Ὑψ. 24,4 ἐκ., μέγ. πλ. 15,8 ἐκ., δ. βάσης 7,7 ἐκ., δ. χεῖλους (ἐσωτ.) 4,1 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,6 ἐκ. Λεῖπει μικρὸ μέρος τοῦ ἄνω τμήματος τοῦ λαμποῦ καὶ τὸ μισὸ χεῖλος. Σῶμα ἀχλαδόσχημο. Στὸ σημεῖο πρόσφυσης τῆς λαβῆς στὸ σῶμα 3 ὀριζόντιες λεπτὲς περιμετρικὲς ραβδώσεις. Λαβὴ ταινιωτὴ μὲ 2 αὐλακες στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καὶ μία στὴν ἐσωτερικὴ. Ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ καταλήγει στὸ ἄνω τμήμα τοῦ σώματος. Λαμὸς ἐλαφρῶς φουσκωτὸς στὸ ἄνω τμήμα, ὅπου καὶ ῥηχὲς περιμετρικὲς ραβδώσεις (φαρδύτερες ἀπὸ αὐτὲς τοῦ σώματος). Χεῖλος ἐπίπεδο, πλατὺ, ἔντονα ἐξέχον. Βάση ἐλαφρῶς κοίλη μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Πηλὸς πορτοκαλέρυθρος, 5YR 5/6, μὲ γκριζὸ πυρήνα καὶ ὑπόλευκα ἐγκλείσματα. Ἐπιφάνεια σχετικὰ ἀδρῆ, πρόχειρα λειασμένη. Τὸ ἐσωτερικὸν πισωμένο. Ἰχνη πίσσας καὶ στὴν κοιλιὰ. Ἐλάχιστα ἰζήματα κατὰ τόπους.

Πρβ. Ναλμπάντης πίν. 37, BK 4506/8 καὶ πίν. 37,

BK 4506/2. Abadie Reynal, Sodini πίν. IV, h-CC105, εἰκ. 19. Κουβέλη 630, εἰκ. 34-35.

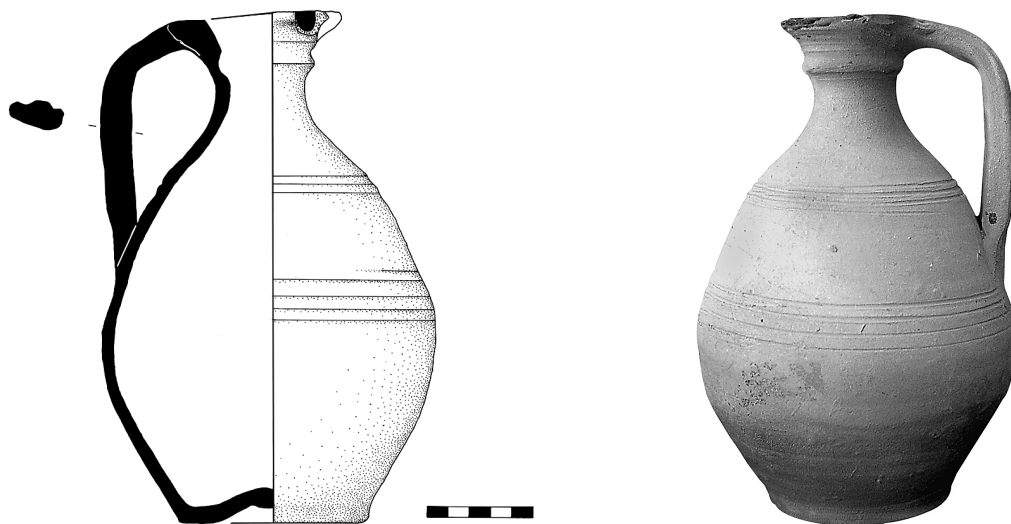
Ἀρχές 4ου αἰ. μ.Χ.

Εἰκ. 28. Πήλινη οἰνοχόη ΚΑΤ/949.

Τάφος 31. Τετράγωνο 2009, ΙΔ10.XIV. Λακκοειδὴς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ./ΒΔ.-Α/ΝΑ. Σκελετὸς σὲ θέση ὕπτια ἐκτεταμένη, μὲ τὸ κρανίον στὰ Δ./ΒΔ. Ἀποσπασματικὴ ἢ διατήρηση τῶν ὀστέων. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,40 μ.

Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα διάσπαρτα ὀστὰ καὶ μέτρια ποσότητα κεραμικῆς. Ὁ νεκρὸς ἦταν κτερισμένος μὲ πήλινη οἰνοχόη (24) ποὺ βρέθηκε στὰ πόδια του μὲ τὴ λαβὴ πρὸς τὸ ἔδαφος καὶ πήλινη τριφυλλόστομη οἰνοχόη ὄρθια στὰ πόδια του (25).

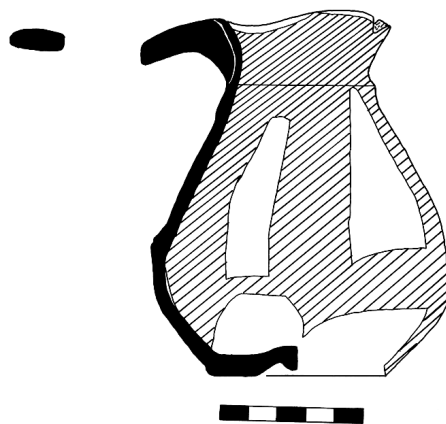

Εικ. 29. Πήλινη οinoχόη ΚΑΤ/950.

24. ΚΑΤ/950 (εικ. 29). Πήλινη σχεδόν ἀκέραιη οinoχόη. Ὑψ. 24 ἐκ., μέγ. πλ. 14,4 ἐκ., πλ. χείλους 0,9 ἐκ., δ. βάσης 9,3 ἐκ., πάχ. τοιχώμ. 0,6 ἐκ., πάχ. λαβῆς 1,4 ἐκ., πλ. λαβῆς 2,7 ἐκ., μῆκ. λαβῆς 12 ἐκ., δ. χείλους (ἔσωτ.) 15,8 ἐκ., (ἔξωτ.) 17,6 ἐκ. Λεῖπει μικρὸν τμήμα τοῦ χείλους καὶ φέρει μικρὴ ὀπή στὸ σῶμα. Βάση ἐπίπεδη ἔξωτερικὰ καὶ ἔσωτερικὰ κοίλη, μὲ μαστοειδῆ ἀπόφραξη στὸ κέντρο. Ὁ λαίμκος διαμορφωμένος σὲ δύο ἐπίπεδα: τὸ κάτω τμήμα κοῖλο, τὸ πάνω κρηπιδωτό (δηλ. μὲ δύο ἀνισόπαχες αὐλακες μεταξὺ πλαστικῶν δακτυλίων). Λαβὴ ταινιωτή, κάθετη, μὲ δύο αὐλακες στὴν ἔξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ καταλήγει στὸ ἄνω τμήμα τοῦ σώματος. Σῶμα ὠοειδές, πὸν κοσμείται μὲ δύο ζῶνες ὀριζόντιων περιμετρικῶν ραβδώσεων, ἡ ἄνω ἀποτελούμενη ἀπὸ 3 καὶ ἡ κάτω, στὸ πλατύτερο σημεῖο τοῦ σώματος, ἀπὸ 4 ραβδώσεις (ἡ λαβὴ προσφύεται μεταξὺ τῶν δύο ζωνῶν). Πηλὸς ἀνοιχτοκάστανος μὲ κάποια λευκὰ ἐγκλείσματα καὶ ἐπίχρισμα ἐλαφρῶς ἀνοιχτότερο, 7.5YR 6/4 μὲ ἄφθονη μίκα. Καλὰ λειασμένη ἐπιφάνεια. Τὸ ἔσωτερικὸν πισσομένο, ἐνῶ ὑπάρχουν καὶ ἐλάχιστα σταξίματα πίσσας στὸ σῶμα.

Παζαράς 2009, εἰκ. 161. Κουβέλη 630, εἰκ. 34. 4ος αἰ. μ.Χ.

25. ΚΑΤ/964 (εικ. 30). Σχεδὸν ἀκέραιη μικρὴ πήλινη τριφυλλόστομη οinoχόη. Ὑψ. 13 ἐκ., μέγ. πλ.

Εικ. 30. Πήλινη οinoχόη ΚΑΤ/964.

10,2 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ., πλ. λαβῆς 2 ἐκ., πάχ. λαβῆς 0,7 ἐκ. Λείπει τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῆς λαβῆς. Σῶμα ἀγλαδόσχημο, ποὺ φέρει γραπτὴ διακόσμηση ἐρυθροῦ χρώματος (10R 5/8) ἀπὸ ὀριζόντιες ταινίες (μία περιμετρικὴ στὸ πλατύτερο σημεῖο τοῦ σώματος καὶ κάθετες ἀκτινωτὲς ταινίες ποὺ συγκλίνουν στὸ χεῖλος ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ὀριζόντια ταινία). Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χεῖλους περιμετρικὲς ὀριζόντιες ἐγχαραξίεις. Ἡ ἔνωση τοῦ κοντοῦ λαμοῦ μὲ τὸ

σῶμα ὑπογραμμίζεται μὲ μικρὸ πλαστικὸ δακτύλιο. Λαβὴ ταινωτὴ, κάθετη, ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸ πλατύτερο τμήμα τοῦ σώματος. Βάση ἐλαφρῶς κυρτὴ καὶ στὸ κέντρο κοιλὴ μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση. Πηλὸς πορτοκαλέρυθρος, σχετικὰ καθαρὸς, μὲ κάποια ὑπόλευκα ἐγκλείσματα, 10R 5/6.

Πρβ. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεία* 358, ἀρ. 1106, πίν. ΚΑ,Β. Παϊσίδου 2005, εἰκ. 13. 4ος αἰ. μ.Χ (ἀρχὲς τοῦ αἰώνα;).

Τάφος 32. Τετράγωνο 2009, ΙΓ12.Ι, Ν. μάρτυρας. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ./ΒΔ.-Α./ΝΑ. Σκελετὸς σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη θέση, μὲ τὸ κρανίον στὰ Δ./ΒΔ. γερόμενο στὰ δεξιὰ, ὥστε νὰ «βλέπει» πρὸς Ν. Μῆκ. σκελετοῦ 1,35 μ. Διατήρηση ὀστῶν καλὴ. Ἡ ταφὴ ἦταν ἀδιατάρακτη καὶ ἀκτέριστη.

Τάφος 33. Τετράγωνο 2009, ΙΒ11.ΧVI καὶ Ν. μάρτυρας. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Σκελετὸς, μᾶλλον γυναικεῖος, σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση. Τὸ κρανίον ἔκλεινε ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ΝΔ. καὶ εἶχε κλειστὲς τὶς δύο γνάθους. Στὸ ἀριστερὸ του τμήμα ὑπάρχει ὀπή (τραῦμα;). Τὰ χέρια ἐνώνονταν μπροστὰ στὴ λεκάνη. Μῆκ. σκελετοῦ 1,55 μ., πλ. 0,45 μ. Καλὴ ἢ διατήρηση τῶν ὀστῶν. Ἡ ταφὴ ἦταν ἀδιατάρακτη καὶ ἀκτέριστη. Συλλέχθηκαν μόνον ἐλάχιστα διάσπαρτα ζωικὰ ὀστὰ καὶ λίγη ποσότητα κεραμικῆς.

Τάφος 36. Τετράγωνο 2009, ΙΔ13.ΙV, Ν. μάρτυρας. Λακκοειδῆς, μῆκ. 1,40 μ., πλ. 0,70 μ. Προσανατολισμὸς Β.-Ν. Ἀκέραιος σκελετὸς (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δεξιὸ ἄνω ἄκρο) στραμμένος στὸ πλάι (δυτικὰ) μὲ τὰ πόδια λυγισμένα. Μῆκ. σκελετοῦ 1,20 μ., πλ. 0,33 μ. Πολὺ καλὴ διατήρηση τῶν ὀστῶν. Ἡ ταφὴ ἦταν ἀδιατάρακτη καὶ ἀκτέριστη. Συλλέχθηκε μόνον ἐλάχιστη χειροποίητη κεραμικὴ, προφανῶς ἀπὸ τὴ διατάραξη τῶν ὑποκείμενων προϊστορικῶν στρωμάτων.

Τάφος 39. Τετράγωνο 2009, ΙΓ10.ΧI. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Β./ΒΔ.-Ν./ΝΑ. Σκελετὸς βρέφους σὲ ὕπτια στάση, μὲ τὸ κρανίον στὰ Ν./ΝΑ. καὶ τὰ πόδια λίγο λυγισμένα πρὸς τὰ δεξιὰ. Διατήρηση τῶν ὀστῶν σχετικὰ καλὴ. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 0,31 μ.

Τάφος 40. Τετράγωνο 2009, ΙΓ12.ΧVI. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Σκελετὸς παιδιοῦ σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση. Μῆκ. σκελετοῦ 0,97 μ. Καλὴ διατήρηση τῶν ὀστῶν. Ἡ ταφὴ βρέθηκε διαταραγμένη καὶ ἀκτέριστη.

Τάφος 42 (εἰκ. 31). Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.ΙΙΙ, Ν. μάρτυρας καὶ VI. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Δύο σκελετοὶ σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση, ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλο. Τὸ ἄτομο 1 στὰ ΒΑ. βρέθηκε σὲ βάθ. 1,77 ἕως 1,92 μ., ἦταν μᾶλλον ἐνήλικο καὶ

ἦταν ἐλαφρῶς ἀνασηκωμένο, μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι στὴ λεκάνη. Τὸ ἄνω τμήμα τοῦ κορμοῦ δὲν διατηρεῖται καλά. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,23 μ. Τὸ ἄτομο 2 βρισκόταν ἀμέσως δίπλα του στὰ ΝΔ., σὲ βάθ. 1,86 ἕως 1,95 μ., ἦταν ἀνήλικο καὶ εἶχε παρόμοια στάση. Τὸ κρανίο του (σπασμένο σὲ θραύσματα) ἦταν στραμμένο στὸ πλάι, πρὸς τὰ δεξιὰ του. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,18 μ. Μέτρια διατήρηση τῶν ὀστέων. Ἡ ταφή ἦταν ἀσύλητη καὶ κτερισμένη. Συλλέχθηκε μικρὴ ποσότητα κερραμικῆς καὶ ἐλάχιστα ζωικὰ ὀστά. Ἀπὸ τὴ διαταραχὴ τῶν ὑποκείμενων προϊστορικῶν ἐπιχώσεων προέρχονται ὀστίνος ὀπέας¹³, ἓνα ἀποστρογγυλεμένο ὄστρακο¹⁴ καὶ λεπίδα πυριτόλιθου¹⁵ (δίπλα στὸ κρανίο τοῦ ἀτόμου 2). Στὸν ἀριστερὸ πῆχυ τοῦ ἀτόμου 2 ἐντοπίστηκε τμήμα σιδερένιου κοσμήματος¹⁶, ἐνῶ ὄρθια δίπλα στὰ πόδια του ἡ πήλινη οἰνοχόη 26.

Εἰκ. 31. Τάφος 42.

26. ΚΑΤ/937 (εἰκ. 32). Πήλινη οἰνοχόη. Ὑψ. 16,3 ἐκ., μέγ. πλ. 15,5 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 7,4 ἐκ., πλ. λαβῆς 2,4 ἐκ., πάχ. λαβῆς 1,8 ἐκ., δ. βάσης 8,6 ἐκ., δ. λαμποῦ (ἔσωτ.) 3,8 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ. Λείπει σχεδὸν ὀλόκληρο τὸ χεῖλος. Σῶμα πεπιεσμένο σφαιρικό, μὲ τρεῖς ὀριζόντιες λεπτές πε-

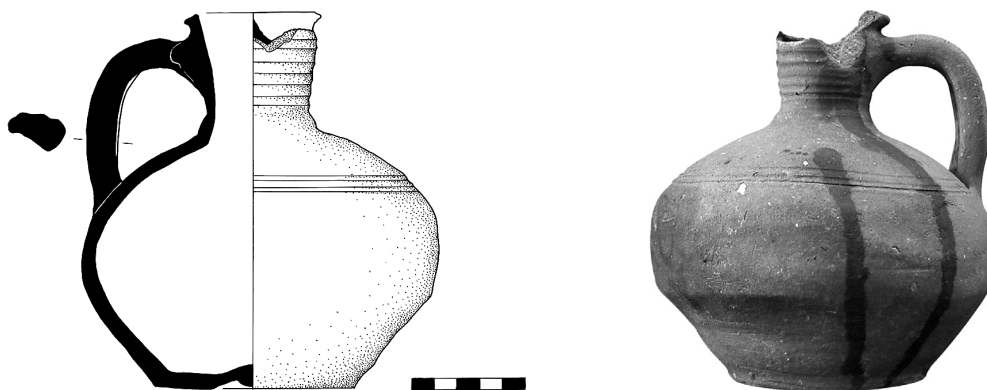
ριμετρικὲς ραβδώσεις στὸ κάτω τμήμα τοῦ ὤμου. Λαμὸς κυλινδρικός, ἐλαφρὰ φουσκωτός, μὲ περιμετρικὲς ραβδώσεις σὲ ὅλο τὸ ὕψος του. Χεῖλος μικρὸ, κάθετο, μὲ ρηχὴ αὐλάκα στὴν ἄνω ἐπιφάνεια. Λαβὴ κάθετη, ταινιωτή, ἀπὸ τὸ ἄνω τμήμα τοῦ λαμποῦ ὡς τὶς ραβδώσεις τοῦ

13. Στὴν ἀνασκαφὴ πῆρε ἀρ. καταγρ. ΜΕ 38.

14. Στὴν ἀνασκαφὴ πῆρε ἀρ. καταγρ. ΜΕ 43.

15. Στὴν ἀνασκαφὴ πῆρε ἀρ. καταγρ. ΜΕ 42.

16. Στὴν ἀνασκαφὴ πῆρε ἀρ. καταγρ. ΜΕ 41. Τὸ ἀντικείμενο δὲν κατέστη ἐφικτὸ νὰ ἐντοπιστεῖ σὺς ἀποθήκες τῆς Ἐφορείας Κοζάνης.

Εικ. 32. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/937.

σώματος, φέρει δύο ρηχές πλαστικές κάθετες ταινίες στην εξωτερική επιφάνεια. Βάση επίπεδη και κοίλη στο κέντρο, όπου και μαστοειδής απόφυση. Πρόχειρα λειασμένη επιφάνεια. Άνομοιογενής όπτηση. Πηλός καστανέρυθρος 10R 5/6 και κατά τόπους στο σώμα μαύρος, σχετικά καθαρός, με αρκετή μίκα και ελάχιστα μεγάλα λευκά έγκλείσματα. Έλάχιστα ίζήματα κατά τόπους. Το έσωτερικό του άγγείου είναι

πισσωμένο, ενώ στο έξωτερικό υπάρχουν δύο κάθετες ταινίες επίσης από πίσσα.

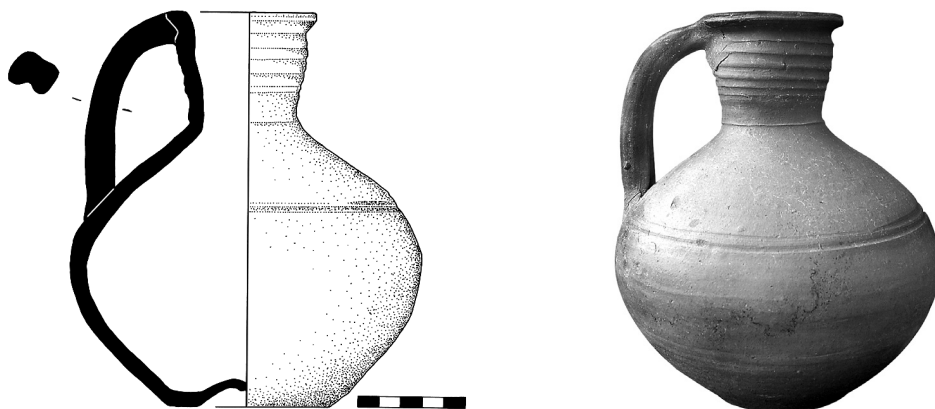
Πρβ. Παϊσίδου 2010, εικ. 9 και κυρίως εικ. 18. Παζαράς 2009, εικ. 59. Λιούτας, Γεωργιάδης εικ. 4 άριστ. Χρυσοστόμου Α. 2010, εικ. 3, εικ. 1 άρ. 4, εικ. 8 και κυρίως εικ. 19. Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης εικ. 1 κέντρο. Abadie Reynal, Sodini πίν. IV, h-CC105 και εικ. 19. β' μισό 4ου αϊ. μ.Χ.

Τάφος 43. Τετράγωνο 2009, ΙΔ10.XIV. Λακκοειδής με άσαφή όρια. Προσανατολισμός Δ./ΒΔ.-Α./ΝΑ. Σκελετός σε θέση ύπτια έκτεταμένη. Διατήρηση των όστων καλή. Κρανίο στα Δ./ΒΔ. Μήκ. σκελετού 1,77 μ.

Η ταφή ήταν κτερισμένη με πήλινη οίνοχόη (27) όρθια στα πόδια του νεκρού, γυάλινο κύπελλο (28) σε σχεδόν όριζόντια θέση με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ., ενώ μιá πήλινη οίνοχόη (29) βρέθηκε άνεστραμμένη στην περιοχή των ποδιών, όχι όμως εντός του τάφου αλλά πάνω από τον λάκκο της ταφής. Κατά το πλύσιμο του κρανίου βρέθηκε χάλκινο νόμισμα (30), που ο νεκρός έφερε πιθανόν μέσα στο στόμα.

27. ΚΑΤ/960 (εικ. 33). Πήλινη άκέραιη οίνοχόη. Ύψ. 19 εκ., μέγ. πλ. 15,6 εκ., δ. βάσης 7,2 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,5 εκ., ύψ. λαβής 9,5 εκ., πάχ. λαβής 1,5 εκ., πλ. λαβής 2 εκ. Σώμα σφαιρικό. Στο σημείο πρόσφυσης της λαβής δύο περιμετρικές όριζόντιες ραβδώσεις και στη συνέχεια ως τη βάση άνεπαίσθητες περιμετρικές αύλακώσεις. Μικρή όπή στην κοιλιά ένδεχομένως έσκεμμένα δημιουργημένη. Λαιμός χωνοειδής με περιμε-

τρικές ραβδώσεις. Χείλος έξω νεύον, μικρό, κοινικό, με μιá περιμετρική έγχάραξη στο περιχέλωμα. Λαβή κάθετη από το χείλος στον ώμο, με ρηχή αύλακα στην έξωτερική επιφάνεια και πολύ έντονη στην έσωτερική. Βάση επίπεδη στην περιφέρεια και κοίλη στο έσωτερικό με μαστοειδή απόφυση στο κέντρο. Πηλός έρυθροκάστανος, 2.5ΥR 5/6, με έπίχρσιμα ίδιου χρώματος στο έξωτερικό και αρκετή μίκα. Ίχνη πισ-

Εικ. 33. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/960.

σώματος στο έσωτερικό. Έλαχιστα ιζήματα, κυρίως στο έσωτερικό.

Πρβ. Λιούτας, Γεωργιάδης εικ. 4 άριστ. Χρυσοστόμου Α. 2010, εικ. 5 άρ. 13 καί εικ. 8. Χρυσοστόμου Α. 2008, 131 εικ. 160 πίσω άριστ. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεία* 296, άρ. 868. Abadie Reynal, Sodini πίν. IV, h-CC105 καί εικ. 19. β' μισό 4ου αι. μ.Χ.

28. ΚΑΤ/1069 (εικ. 34). Τμήμα κωνικού κυπέλλου από διαφανές γυαλί με πρασινωπή απόχρωση και πολύ λεπτά τοιχώματα. Διάμ. χείλους 10 εκ., δ. βάσης 3 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,2 εκ. Βάση πολύ στενή, επίπεδη, με καμπυλωτή περιφέρεια. Το πέρασμα από το σώμα προς το κάθετο, αποκλίνον προς τα έξω χείλος υπογραμμίζεται με ανεπαίσθητη οριζόντια περιμετρική αυλάκωση. Λείπει το μισό περίπου άγγείο κατά μήκος (άπό τη βάση ως το χείλος).

Πρβ. *Vetri Romani, Ticino* 130, άρ. 164. Harter, *Formentafel 2, B20b*. Berger πίν. 15, 229. Άντωνάρας πίν. V, 114. Isings, *Form* 106a.

Μέσα (;) 4ου αι. μ.Χ.

29. ΚΑΤ/961 (εικ. 35). Πήλινη άκέραιη οίνοχόη. Ύψ. 27 εκ., μέγ. πλ. 17,8 εκ., μέγ. πλ. σώμ. 16,5 εκ., δ. βάσης 8,5 εκ., ύψ. βάσης 0,7 εκ., ύψ. λαβής 13,5 εκ., ύψ. χείλους 2,2 εκ., δ. χείλους 7,1 εκ., ύψ. λαμπού 4 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,5 εκ. Σπασμένο μόνο μικρό τμήμα του χείλους. Φέρει όπή και στην κοιλιά, ή όποία έχει δημιουργηθεί μάλλον έσκεμμένα. Σώμα ώοειδές, με ανεπαίσθητες περιμετρικές οριζόντιες αυλακώσεις. Λαμίδος στενός

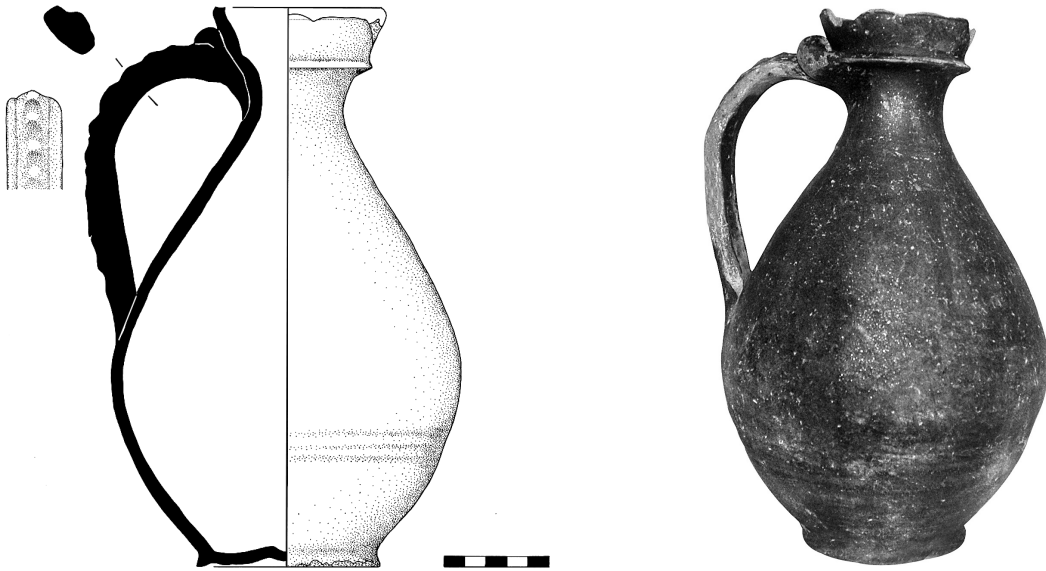

Εικ. 34. Γυάλινο κύπελλο ΚΑΤ/1069.

και κοντός. Χείλος κάθετο, κωνικό, σχετικά ψηλό. Άνάμεσα στο χείλος και στον λαμίδό οριζόντιος πλαστικός δακτύλιος. Λαβή κάθετη, ταινιωτή, που στην έξωτερική επιφάνεια φέρει κάθετη ανάγλυφη ταινία με οριζόντιες βαθύνσεις. Ξεκινά από τον πλαστικό δακτύλιο του λαμπού και απολήγει περίπου στο κέντρο του σώματος. Στο σημείο της ένωσης της με τον πλαστικό δακτύλιο φέρει στην άνω επιφάνεια φαρδεια πλαστική οριζόντια ταινία. Πολύ χαμηλό κωνικό πόδι. Βάση δακτυλιόσχημη και έσωτερικά επίπεδη, με μαστοειδή απόφυση στο κέντρο. Πηλός γκριζόμαυρος, Gley 2 4/5PB, με άφθονη μίκα και στον πυρήνα άνοιχτόγκριζος, σχετικά καθαρός, λεπτόκοκκος, Gley 2 5/10PB (macedonian grey). Έλαχιστα ιζήματα κατά τόπους. Μιμείται μεταλλικά πρότυπα.

Πρβ. Τζαναβάρη εικ. 3 δεξ. καί εικ. 12 άριστ.

Μέσα 4ου αι. μ.Χ.

Εικ. 35. Πήλινη οινόχρη ΚΛΤ/961.

30. ΚΛΤ/1060 (εικ. 36). Πολύ οξειδωμένο χάλκινο νόμισμα. Διάμ. 1,6-1,7 εκ., πάχ. 0,4 εκ., βάρ. 1,6 γρ. Βρέθηκε κατά τὸ πλύσιμο τοῦ κρανίου. Στὸν ἐμπροσθότυπο διακρίνεται ἡ ἐπιγραφή CONSTANT (στὴν περιφέρεια) καὶ πολὺ φθαρμένη ἀντρική γενειοφόρος μορφή ποὺ κοιτᾶ πρὸς τὰ ἀριστερά. Πιθανὸν τοῦ Κωνσταντίνου I (Μεγάλου) ἢ II (337-353) ἢ τοῦ Κωνσταντίνου II (337-361).

Πρβ. *RömMünz* πίν. XXV, 657, πίν. 145, 673, πίν. 147, 683 καὶ πίν. XXVI, 742.

Πιθανὸν μέσα 4ου αἰ. μ.Χ.

Εικ. 36. Χάλκινο οξειδωμένο νόμισμα ΚΛΤ/1060. Στὸν ἐμπροσθότυπο CONSTANT.

Τάφος 44. Τετράγωνο 2009, ΙΓ12.Ι. Λακκοειδής με ἀσαφή ὄρια. Προσανατολισμός ΒΔ.-ΝΑ. Σκελετὸς σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση. Τὸ κρανίον βρισκόταν στὰ ΒΔ., γεμμένο πρὸς ἀριστερὸ ὄμο, νά «κοιτάζει» Α. Καλὴ σχετικὰ διατήρηση τῶν ὀστέων. Μήκ. σκελετοῦ 1,55 μ.

Ἡ ταφή διαταραγμένη καὶ κτερισμένη με πήλινο ἀγγεῖο (31) κάτω ἀπὸ τὸ δεξιὸ πόδι καὶ πήλινη οινόχρη (32) κάτω ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ πόδι με τὴ λαβὴ στὸ ἔδαφος. Ἐνα χάλκινο οξειδωμένο νόμισμα βρέθηκε σὲ ἐπαφή με τὴν ἄνω γνάθο (33).

31. ΚΛΤ/930 (εικ. 37). Κυλινδρικό πήλινο ἀγγεῖο, ἀπὸ δύο συγκολλημένα κομμάτια. Σωζ. ὕψ. 12,8 εκ., μέγ. σωζ. διάμ. (ἐσωτ.) 11,9 εκ., (ἐξωτ.) 12,9

εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,5 εκ. Λείπει τὸ ἀνώτατο τμήμα. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀνώτατου σωζόμενου τμήματος φέρει τρεῖς περιμετρικὲς

Εικ. 37. Πήλινη πυξίδα (;) ΚΛΤ/930.

Εικ. 38. Πήλινη οίνοχόη ΚΛΤ/962.

ραβδώσεις. Βάση ελαφρώς κυρτή και στο κέντρο κοίλη, με μαστοειδή απόφυση. Στην περιφέρειά της ή βάση φέρει μικρό στεφάνι. Στο κέντρο του πυθμένα σχηματοποιημένο κόσμημα τετράφυλλου ρόδακα. Πηλός ερυθροκάστανος και κατά τόπους, κυρίως στο άνω τμήμα, μαύρος, πιθανώς από έκθεση σε φωτιά. Όπληλός (2.5YR 5/6) φέρει λίγα υπόλευκα έγγλεισμάτα και λίγη μίκα. Ίχνη πισσώματος στο έσωτερικό και άτακτα άλειμμένο πίσσωμα στο έξωτερικό του άγγείου.

Πρβ. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 109.

Με βάση τὰ συνευρήματα 4ος αϊ. μ.Χ.

32. ΚΛΤ/962 (εικ. 38). Πήλινη άκέραιη οίνοχόη. Ύψ. 20,1 έκ., ύψ. λαμπού 2,8 έκ., ύψ. χείλους 3,9 έκ., δ. βάσης (έξωτ.) 6 έκ., (έσωτ.) 4,8 έκ., δ. χείλους (έξωτ.) 4,8 έκ., (έσωτ.) 4,1 έκ., μέγ. πλ. 12,3 έκ., πάχ. τοιχωμ. 0,35 έκ., ύψ. λαβής 6,5 έκ., πλ. λαβής 1,5 έκ., πάχ. λαβής 1,2 έκ. Φέρει δύο μικρές όπες στο σώμα, προφανώς έσκεμμένα δημιουργημένες. Σώμα ώσειδές με ένιαίο περίγραμμα κοιλιάς-ώμου. Στο πλατύτερο σημείο του φέρει περιμετρικές ανεπαίσθητες αύλακώσεις, που τó κάτω πέρας τους όρίζεται από περιμετρική όριζόντια έγγάραξη στην κοιλιά, ενώ τó πάνω πέρας τους, στην ένωση με τόν λαι-

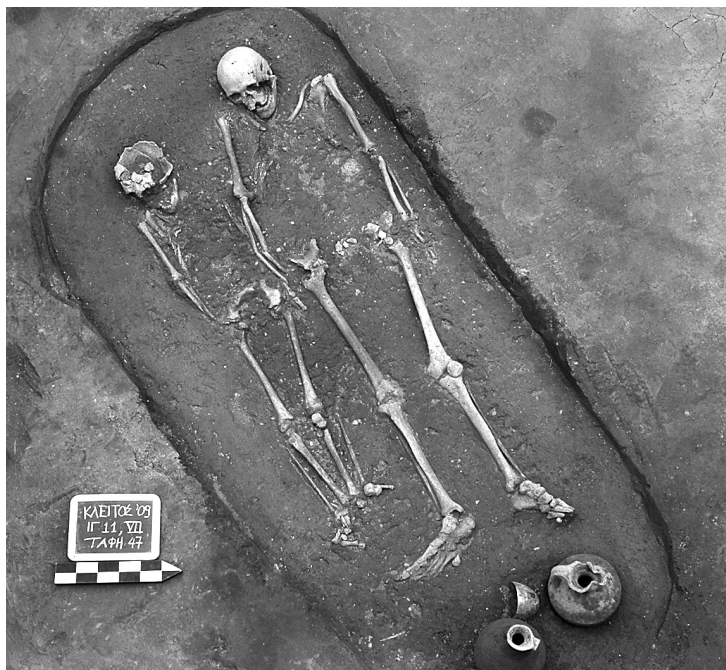
μό, μὲ πλαστικὸ δακτύλιο. Στόμιο ψηλὸ, κωνικὸ καὶ κυρτὸ στὴν ἀπόληξη. Λαβὴ κάθετη, ὀρθογώνιας διατομῆς, ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν δακτύλιο τοῦ λαμποῦ καὶ καταλήγει στὸ κάτω τμήμα τοῦ ὄμου. Βάση δακτυλιόσχημη, ποὺ στὸ ἐσωτερικὸ της φέρει ἐγχάρακτους ὁμόκεντρος κύκλους. Ἐπιχρισμένο καὶ καλὰ λειασμένο ἀγγεῖο. Πηλὸς γκριζόμαυρος, Gley 1 4/5GY, μὲ πολλὴ μίκα. Ἐλάχιστα ἰζήματα κατὰ τόπους.

Προβ. Παϊσίδου 2010, εἰκ. 14 καὶ εἰκ. 11. Riley εἰκ. 142 ἀρ. 1195 καὶ 1197. Brogiolo 1998, 214, εἰκ. 1.4.
4ος αἰ. μ.Χ.

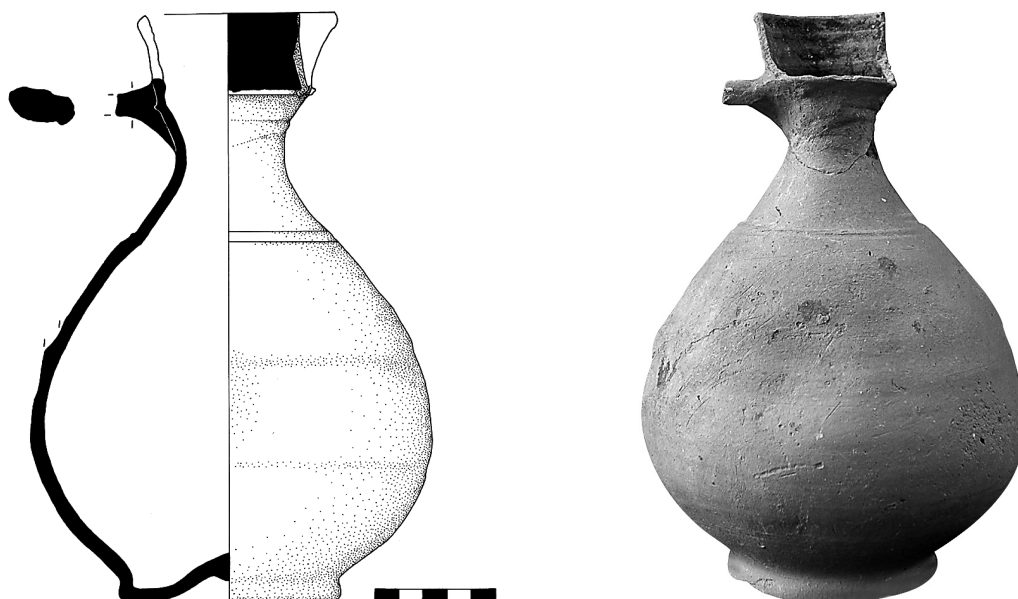
33. ΚΛΤ/1072. Χάλκινο πολὺ ὀξειδωμένο νόμισμα, σπασμένο κατὰ τὸ ἓνα τέταρτο. Διάμ. 2,2 ἐκ., πᾶχ. 0,3 ἐκ., βάρ. 2,3 γρ. Ἀδιάγνωστο.

Τάφος 47 (εἰκ. 39). Τετράγωνο 2009, ΠΓ11.VII. Λακκοειδῆς. Διαστ. 2,10×1,00 μ. Προσανατολισμὸς ΝΔ.-ΒΑ. Διπλὴ ταφή. Δύο σκελετοὶ σὲ ὑπτια ἐκτεταμένη στάση. Ἐνα ἄτομο ἐνήλικο καὶ δευτέρο πιθανῶς ἀνήλικο, στὰ ΝΑ. του. Τὰ κρανία στὰ ΝΔ., γερμένα ὥστε νὰ κοιτάζουν Α. Μέτρια διατήρηση ὀστών.

Ἡ ταφή ἦταν ἀσύλητη. Συλλέχθηκαν λίγα ὄστρακα καὶ ἐλάχιστα ζωικὰ ὀστά. Κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ πρώτου ἀτόμου βρισκόταν ὄρθια τοποθετημένες δύο πήλινες οἰνοχόες (**34** καὶ **35**), ἐνῶ ἀνάμεσά τους, πλάγια τοποθετημένο γυάλινο ἡμισφαιρικὸ κύπελλο (**36**). Κάτω ἀπὸ τὴν ὠμοπλάτη τοῦ ἴδιου ἀτόμου, βρέθηκε χάλκινο νόμισμα (**37**) καὶ δύο νομίσματα ἐντὸς τοῦ κρανίου του (**38** καὶ **39**). Τὸ δευτέρο ἄτομο φοροῦσε χάλκινο βραχιόλι (**40**), ποὺ βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὸν δεξιὸ μηρὸ του.

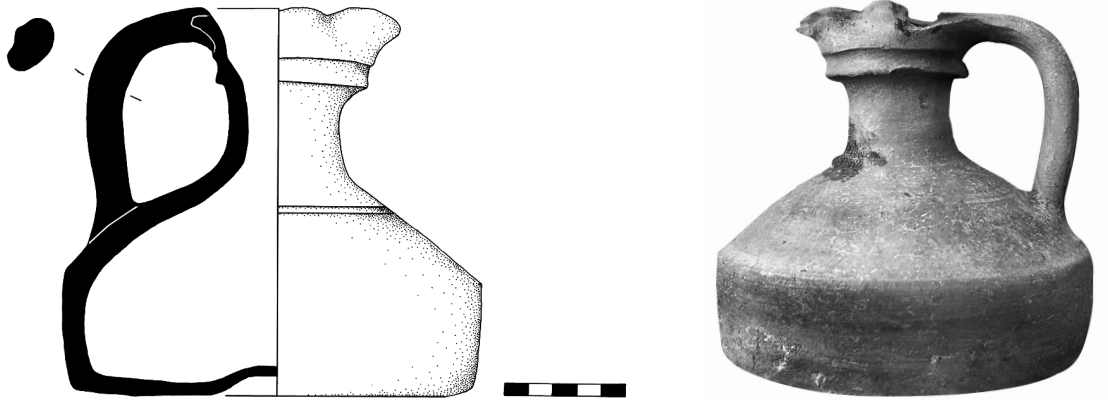
Εἰκ. 39. Τάφος 47.

Εικ. 40. Πήλινη οinoχόη ΚΑΤ/922.

34. ΚΑΤ/922 (εικ. 40). Πήλινη οinoχόη σπασμένη σε δύο κομμάτια. Ύψ. 24,7 εκ., ύψ. χείλ. 3,2 εκ., μέγ. πλ. 16,6 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 εκ., πλ. λαβής 2,8 εκ., ύψ. ποδιοῦ 1 εκ., δ. βάσης 9,1 εκ., πάχ. χείλ. 0,55 εκ. Μικρὴ ὀπή στὸν λαίμο. Λείπει τὸ μισὸ χεῖλος καὶ τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῆς λαβῆς. Σῶμα ἀγλαδόσχημο. Λαίμωσ στενός, κολουροκωνικός. Στόμιο ψηλό, κωνικό, με μικρὴ δακτυλιόσχημη ἀπόληξη. Στὴν ἔνωσή του με τὸν λαίμο περιμετρικὸς λεπτὸς πλαστικὸς δακτύλιος. Ἡ ἔνωση λαίμου καὶ ὄμου ὑπογραμμίζεται ἀπὸ δύο περιμετρικὲς λεπτὲς ραβδώσεις. Λαβὴ ταινιωτὴ, κάθετη, ἀπὸ τὸν πλαστικὸ δακτύλιο τοῦ λαίμου στὸ σῶμα, με δύο κάθετες αὔλακες στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Βάση δακτυλιόσχημη, ἐπίπεδη καὶ στὸ ἐσωτερικὸ κοίλη, με μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Πηλὸς ἐρυθροκάστανος, σχετικὰ καθαρὸς. 10R 5/6. Στὸ ἐσωτερικὸ διακρίνονται ἐκτεταμένα ἴχνη πISSώματος πὸν ἔχουν στάξει κατὰ τόπους καὶ στὸ σῶμα. Φέρει ἰζήματα σε ὅλη τὴν ἐπιφάνεια. Πρόχειρη λείανση.
Πρβ. Μάλαμα, Νταράκης 373, σχ. 117.
γ' τέταρτο 4ου αἰ. μ.Χ.

35. ΚΑΤ/951 (εικ. 41). Πήλινη σχεδὸν ἀκέραιη τριφυλλόστομη οinoχόη-λάγυρος. Ύψ. 16,4 εκ., πλ. 16,7 εκ., ύψ. λαβῆς 8,3 εκ., δ. βάσης 16,5 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 εκ., ύψ. λαίμου 3,3 εκ. Λείπει ἐλάχιστο τμήμα τοῦ χείλους. Σῶμα βραχὺ, ὁ ὄμος κωνικός, ἡ κοιλία πλατειὰ καὶ κυλινδρική, δημιουργεῖ ἔντονη γωνία με τὸν ὄμο. Στὸ μέσο τοῦ ὄμου δύο ὀριζόντιες λεπτὲς καὶ ρηχὲς περιμετρικὲς αὔλακες. Λαίμωσ κυλινδρικός. Τὸ τριφυλλόσχημο στόμιο ἐνώνεται με τὸν λαίμο με κυλινδρικὸ φαρδὺ δακτύλιο ἴσου πλάτους με αὐτὸ καὶ φαρδύτερο ἀπὸ τὸν λαίμο, σχηματίζοντας μαζί του ἔντονη γωνία. Λαβὴ κάθετη ταινιωτὴ ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸν ὄμο, με κάθετο ἔξαρμα κατὰ μήκος τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφάνειας. Βάση ἐπίπεδη, ἴσου πλάτους με τὸ κάτω τμήμα τοῦ σώματος καὶ με βάθυνση στὸ κέντρο. Πηλὸς πορτοκαλοκάστανος, με λίγα ὑπόλευκα ἐγκλείσματα καὶ πολλὴ μίκα, 5YR 6/6. Πρόχειρα λειασμένη ἐπιφάνεια. Ἐλάχιστα ἰζήματα κατὰ τόπους. Ἐσωτερικὸ πISSωμένο. Σταξίματα πISSωσας καὶ στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια.
Πρβ. Παϊσίδου 2010, εἰκ. 19. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 371, ἀρ. 1179, σχ. 119, πίν. Κ,Α.
γ' τέταρτο 4ου αἰ. μ.Χ.

Εικ. 41. Πήλινη οinoχόη-λάγυνος ΚΑΤ/951.

36. ΚΑΤ/1068 (εικ. 42). Άκέραιο κύπελλο, ραγισμένο, από πράσινο διαφανές γυαλί με πολὺ λεπτὰ τοιχώματα. Δ. χείλους 9 ἐκ., δ. βάσης 3 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,1 ἐκ. Καλυκόσχημο. Χεῖλος ἀδιαμόρφωτο. Βάση μικρή, ἐπίπεδη, σχετικὰ ἀδιαμόρφωτη. Ἀκόσμητο.

Ἄντωνάρας πίν. II,44. Barkóczy πίν. V, 4 καὶ XL, 44.

β' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

37. ΚΑΤ/1070. Χάλκινο πολὺ ὀξειδωμένο νόμισμα. Διάμ. 1,75 ἐκ., πάχ. 0,3 ἐκ., βάρ. 2,1 γρ. Ἀδιάγνωστο.

38. ΚΑΤ/1061. Πολὺ ὀξειδωμένο χάλκινο νόμισμα. Διάμ. 1,5-1,7 ἐκ., πάχ. 0,3 ἐκ., βάρ. 1,6 γρ. Βρέθηκε μέσα στὸ κρανίο. Ἀδιάγνωστο.

39. ΚΑΤ/1073. Χάλκινο πολὺ ὀξειδωμένο νόμισμα. Διάμ. 1,6 ἐκ., πάχ. 0,4 ἐκ., βάρ. 1,6 γρ. Ἄκέραιο. Ἀδιάγνωστο.

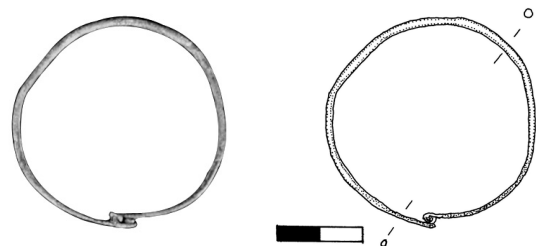
40. ΚΑΤ/1062 (εἰκ. 43). Ὀξειδωμένο χάλκινο βραχιόλι ἀπὸ σύρμα κυκλικῆς διατομῆς. Διάμ. (ἔξωτ.) 4,9 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 1,1 ἐκ. Ἄκέραιο. Τὰ δύο ἄκρα του λεπταίνουν καὶ ἐφάπτονται τὸ ἓνα στὸ ἄλλο «κουμπώνοντας» μετὰ τὴ βοήθεια ἐπιπρόσθετου λεπτοῦ σύρματος.

Προβ. Μάλαμα, Νταράκης κυρίως πίν. 79, ΜΑ 6475α.

β' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

Εικ. 42. Γυάλινο κύπελλο ΚΑΤ/1068.

Εικ. 43. Χάλκινο βραχιόλι ΚΑΤ/1062.

Τάφος 50. Τετράγωνο 2009, ΙΔ10.IX. Λακκοειδῆς μετὰ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ.-Α. Σκελετὸς σὲ θέση ὕπτια ἐκτεταμένη. Τὸ κρανίο στὰ Δ., μῆκ. σκελετοῦ 1,62 μ.

Ἡ διατήρηση τῶν ὀστῶν πολὺ καλή.

Ἀκτέριστος.

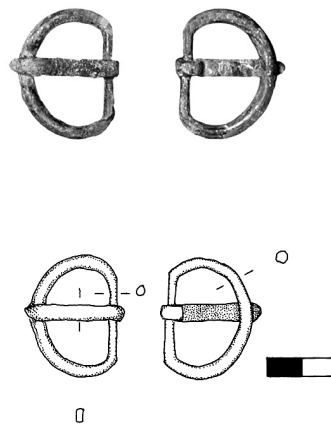
Τάφος 51. Τετράγωνο 2009, ΙΓ12.ΙΙ, Δυτικὸς μάρτυρας. Λακκοειδῆς με ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Παιδικὸς σκελετὸς σὲ θέση ὕπτια ἐκτεταμένη. Τὸ ἀριστερὸ χέρι λυγισμένο ὥστε τὸ ἄκρο νὰ ἀκουμπᾷ στὴν κοιλιακὴ χώρα. Τὸ κρανίον εἶχε ἀφαιρεθεῖ καὶ ἐπανοτοποθετήθηκε στὴν ἀρχικὴ του θέση ἀναποδογυρισμένο. Σχετικὰ καλὴ ἢ διατήρηση τῶν ὀστῶν.

Ἡ ταφὴ ἦταν ἀσύλητη καὶ κτερισμένη με γάλκινη πόρπη ζώνης (41), ποὺ βρέθηκε στὰ ΒΑ. τοῦ δεξιοῦ πήχου.

41. ΚΑΤ/1066 (εἰκ. 44). Ἡμιελλειψοειδῆς ἀκέραιη γάλκινη πόρπη ζώνης ἀπὸ σύρμα κυκλικῆς διατομῆς. Μέγ. μῆκ. 2,9 ἐκ., μέγ. πλ. 3,5 ἐκ., μέγ. πάχ. 0,7 ἐκ. Στὸ κέντρο τῆς φέρει γλωσσίδιον ποὺ ἀγκαλιάζει τὸ ἄνω στέλεχος τῆς καὶ ἔχει τριγωνικὴ ἀπόληξη ποὺ ἐξέχει τοῦ κάτω καμπύλου τμήματος.

Πρβ. Ναλμπάντης 138, πίν. 47 ΒΚο 215/17. Χρυσοστόμου Α. 2008, 129 εἰκ. 152. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 294 ἀρ. 856, 297, ἀρ. 873 καὶ σ. 522 πίν. ΚΖ, σ. 346-7, ἀρ. 1034 καὶ πίν. 149, σ. 349, ἀρ. 1053 καὶ πίν. 149, σ. 360, ἀρ. 1115 καὶ πίν. 155. *Καθημ. Ζωὴ Βυζ.* 388, ἀρ. 473. Gill 264, ἀρ. 554, πίν. 398.

4ος αἰ. μ.Χ. (μέσα 4ου);

Εἰκ. 44. Χάλκινη πόρπη ζώνης ΚΑΤ/1066.

Τάφος 52. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.ΙΧ καὶ τμήμα τοῦ Ν. μάρτυρα. Λακκοειδῆς με ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ.-Α. Παιδικὸς σκελετὸς με τὸ κρανίον στὰ Δ. Ἀποσπασματικὴ ἢ διατήρηση τῶν ὀστῶν. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 0,60 μ.

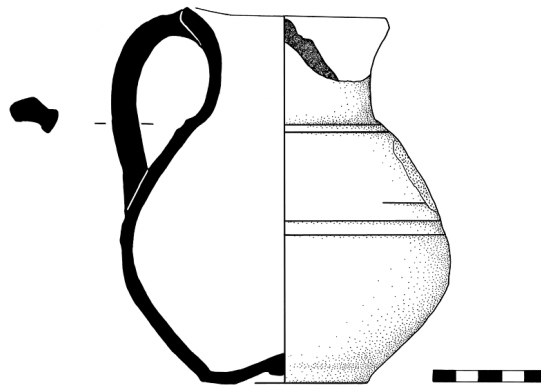
Ἡ ταφὴ ἦταν διαταραγμένη καὶ ἀκτέριστη. Συλλέχθηκαν μόνο λίγα ὄστρακα, ἀπολέπισμα πυριτολίθου καὶ χαλαζίτης, προφανῶς ἀπὸ τὶς διαταραχθεῖσες ὑποκείμενες προϊστορικὲς ἐπιχώσεις.

Τάφος 53. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.ΧV καὶ τμήμα τοῦ Δ. μάρτυρα ΧΙV. Λακκοειδῆς. Διαστ. 2×1 μ. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Ἕνας νεκρὸς σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση. Τὸ κρανίον βρισκόνταν στὰ ΒΔ., γερμένο στὸν ἀριστερὸ ὄμο, ἐνῶ τὸ δεξιὸ χέρι ἀκουμποῦσε στὴν κοιλία καὶ τὸ ἀριστερὸ στὸ πρόσωπο. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,45 μ. Ἀρκετὰ καλὴ ἢ διατήρηση τῶν ὀστῶν.

Ἡ ταφὴ βρέθηκε ἀσύλητη καὶ ἀδιατάρακτη. Συλλέχθηκαν λίγα ὄστρακα καὶ ἐλάχιστα ζωικὰ ὀστά. Ὁ νεκρὸς ἦταν κτερισμένος με πήλινη οἰνοχόη (42) πλάγια τοποθετημένη δίπλα στὴ δεξιὰ κνήμη του.

42. ΚΛΤ/965 (εικ. 45). Πήλινη οίνοχόη. Ύψ. 16,5 εκ., μέγ. πλ. 14,5 εκ., δ. βάσης 7 εκ., δ. λαμποῦ (ἔσωτ.) 5,5 εκ., ὕψ. λαβῆς 7,5 εκ., πλ. λαβῆς 2,1 εκ., πάχ. λαβῆς 1,2 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,5 εκ. Λείπει τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ λαμποῦ καὶ τὸ χεῖλος. Σῶμα σφαιρικό, μὲ 3 ὀριζόντιες περιμετρικὲς ραβδώσεις πάνω ἀπὸ τὸ πλατύτερο τμήμα του καὶ ἄλλες δύο παρόμοιες στὴν ἔνωση λαμποῦ-σώματος. Βάση ἐπίπεδη στὴν περιφέρεια καὶ κοίλη στὸ ἐσωτερικὸ μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Λαμὸς κοντὸς καὶ φαρδύς, κοῖλος, ἐνιαῖος μὲ τὸ ἔξω νεῦον χεῖλος. Λαβὴ ταινιωτή, κάθετη, ἀπὸ τὸ χεῖλος στίς ραβδώσεις τοῦ σώματος, μὲ δύο κάθετες αὐλακώσεις στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Σχετικὰ καλὴ λείανση. Πηλὸς ἐρυθρός, μὲ λίγα λευκὰ ἐγκλείσματα καὶ μίκα, 10R 5/6. Σταξίματα πίσσας στὸ σῶμα. Στὸ σῶμα μικρὴ διαμπερῆς κυκλικὴ ὄπη, σκόπιμα δημιουργημένη.

Πρβ. Παϊσίδου 2010, εἰκ. 18. Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 13 κέντρο. Χρυσοστόμου Α., Νεκροταφεῖα 301, ἀρ. 854, σχ. 102, πίν. 126, ἐπίσης σ. 356, ἀρ. 1095, πίν. ΚΑ,Α καὶ 351, ἀρ. 1071, πίν. ΚΑ,Α. Χρυσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 1 ἀρ. 4 καὶ εἰκ. 8. Παζαράς 2009, εἰκ. 148 καὶ εἰκ. 160. Στρατῆ, Σινάκος εἰκ. 11. Abadie Reynal, Sordini πίν. IV, h-CC105 καὶ εἰκ. 19. Yassi Ada εἰκ. 8.10-8.12. Παζαράς 1998, εἰκ. 12 Τφ 7 ἀριστ. β' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

Εἰκ. 45. Πήλινη οἰνοχόη ΚΛΤ/965.

Τάφος 56. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.XIV καὶ τμήμα τοῦ Ν. μάρτυρα τοῦ ΧΙ. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Σκελετὸς σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση καὶ σὲ βάθ. 1,69 μ. ἕως 1,72 μ. Ἀβέβαιη ἢ θέση τῶν χειρῶν. Τὸ κρανίον στὰ ΒΔ., ὄρθιον καὶ στραμμένο πρὸς τὰ ΝΑ. Ἡ διατήρηση τῶν ὀστέων εἶναι κακή.

Ἡ ταφὴ ἦταν διαταραγμένη ἀν καὶ ἀσύλητη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ ζωικὰ ὄστά. Ὁ νεκρὸς ἦταν κτερισμένος μὲ δύο πήλινα κύπελλα κοντὰ στὰ πόδια, τοποθετημένα τὸ ἓνα πάνω στὸ ἄλλο καὶ γερωμένα πρὸς Β. γιὰ νὰ ἀκουμποῦν σὲ πέτρα.

43. ΚΛΤ/925 (εικ. 46). Ἀκέραιο πήλινο μόνωτο κύπελλο. Ύψ. 8,3 εκ., μέγ. πλ. 11 εκ., δ. βάσης 4,3 εκ., πάχ. χεῖλους 0,6 εκ., ὕψ. λαβῆς 4,5 εκ., πλ. λαβῆς 1,5 εκ., πάχ. λαβῆς 0,7 εκ. Σῶμα πεπιεσμένο σφαιρικό. Βάση μικρὴ, ἐπίπεδη. Χεῖλος ἔξω νεῦον, ἐνιαῖο μὲ τὸν πολὺ κοντὸ λαμῶ. Λαβὴ κάθετη, ταινιωτή, ἐλαφρῶς φουσκωτὴ στὴν ἐξωτερικὴ

ἐπιφάνεια καὶ μὲ αὐλακα στὴν ἐσωτερικὴ. Ξεκινᾷ ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ ἀπολήγει τοξωτὰ πάνω ἀπὸ τὸ φαρδύτερο σημεῖο τοῦ σώματος. Πηλὸς καστανέρυθρος 2.5YR 5/6 καὶ μαῦρος σὲ τμήμα τοῦ σώματος ἀπὸ ἐκθεση σὲ φωτιά. Λίγες ἐπικαθίσεις καὶ ἰζήματα στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐπιφάνειας. Χωρὶς λείανση.

Εικ. 46. Πήλινο κύπελλο ΚΑΤ/925.

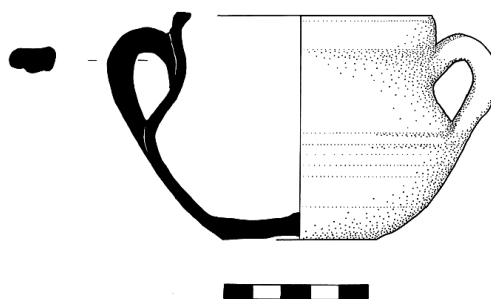
Πρβ. Παϊσίδου 2010, εικ. 12. Παϊσίδου 2005, εικ. 11.

Άρχες 4ου αϊ. μ.Χ.

44. ΚΑΤ/926 (εικ. 47). Σχεδόν ακέραιο πήλινο δίωτο κύπελλο. Ύψ. 8 εκ., μέγ. πλ. 14,7 εκ., δ. βάσης 4,8 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,35 εκ., ύψ. χείλους 1,1 εκ., πάχ. λαβῆς 0,9 εκ., πλ. λαβῆς 1 εκ. Σπασμένο μικρὸ τμήμα τοῦ χείλους. Συγκολλημένο ἀπὸ ἀρκετὰ κομμάτια. Σῶμα πεπιεσμένο σφαιρικό, μὲ δύο περιμετρικὲς ραβδώσεις στὸ πλατύτερο σημείο του. Βάση ἐπίπεδη. Λαίμδος πολὺ βραχὺς, κοῖλος, χεῖλος κάθετος. Λαβὲς ἀπὸ τὸ κάτω τμήμα τοῦ χείλους στὸ πλατύτερο σημείο τοῦ σώματος, κάθετες, τοξωτές, ταινιωτές, μὲ αὐλάκωση στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Πηλὸς πορτοκαλέρυθρος, 2.5YR 6/8, ἄδρός, μὲ λίγη μίκα.

Πρβ. Παϊσίδου 2010, εικ. 5. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 300, ἀρ. 882, σχ. 101, πίν. 126, σ. 269, ἀρ. 765 καὶ σ. 358, ἀρ. 1107. Χρυσοστόμου Π. 2010, εικ. 5, II, T.20.

Άρχες 4ου αϊ. μ.Χ.

Εικ. 47. Πήλινο κύπελλο ΚΑΤ/926.

Τάφος 57. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.XVI. Προσανατολισμός Δ.-Α. Ἀπὸ τὸν σκελετὸ σώζονται μόνο οἱ κνήμες καὶ οἱ περόνες. Ἡ ταφὴ ἦταν διαταραγμένη καὶ ἀκτέριστη. Συλλέχθηκε μόνο ἓνα ὄστρακο.

Τάφος 58. Τετράγωνο 2009, ΙΔ11.I. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμός Δ./ΒΔ.-Α./ΝΑ. Σκελετὸς σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση, μὲ τὸ κεφάλι στὰ Δ./ΒΔ. Τὸ ἀριστερὸ χέρι παράλληλο στὸν κορμὸ, τὸ δεξιὸ λυγισμένο καὶ ἀκουμπισμένο στὴν κοιλιακὴ χώρα. Καλὴ ἢ διατήρηση τῶν ὀστῶν.

Ἡ ταφὴ ἦταν διαταραγμένη μερικῶς καὶ ἀσύλητη. Ὁ νεκρὸς εἶχε κτερισθεῖ μὲ μιὰ πήλινη οἰνοχόη (45) τοποθετημένη ὄρθια δίπλα στὴν ἀριστερὴ κνήμη, ἐνῶ ἓνα χάλκινο βραχιόλι (46) βρέθηκε δίπλα στὸν δεξιὸ μηρό.

45. ΚΛΤ/953 (εικ. 48). Σῶμα καὶ βάση πήλινου ἀγγείου, πιθανὸν οἰνοχόης. Σωζ. ὕψ. 11,9 ἐκ., μέγ. πλ. 15,1 ἐκ., δ. βάσης 8,2 ἐκ., πάχ. τοιχώμ. 0,4 ἐκ. Λείπει ὁ λαμῶς, τὸ χεῖλος καὶ ἡ λαβή, τῆς ὁποίας σώζεται μόνο ἡ πρόσφυση στὸ φαρδύτερο σημεῖο τοῦ σώματος. Σῶμα ἀμφικωνικό, μὲ ἀνεπαίσθητες περιμετρικὲς αὐλακώσεις στὸ κυλινδρικό φαρδύτερο σημεῖο τοῦ σώματος. Βάση ἐπίπεδη, μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Πηλὸς ἐρυθροκάστανος στὸν πυρήνα, 10R 5/6, σχετικὰ καθαρὸς καὶ γκριζόμαυρος, Gley 2 4PB, μὲ πολὺ λίγα ὑπόλευκα ἐγκλείσματα καὶ πολλὴ μίκα στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Τὸ ἐσωτερικὸ πισσωμένο. Ἐλάχιστα διάσπαρτα ἰζημάτα. Ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια λειασμένη. Πρβ. Πέτκος εἰκ. 8. Παῖσιδου 2010 εἰκ. 17. Χρυσόστομου Α., *Νεκροταφεῖα* 293, ἀρ. 854. Χρυσόστομου Α. 2010, εἰκ. 5 ἀρ. 14. Στρατῆ, Σινάκος εἰκ. 11.

4ος αἰ. μ.Χ (β' μισό;).

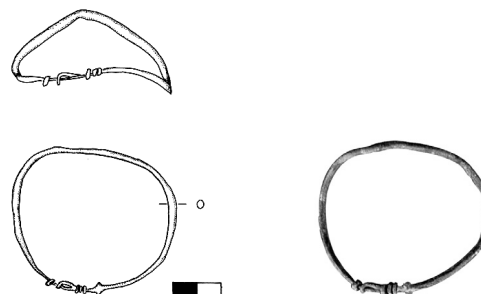
46. ΚΛΤ/1063 (εικ. 49). Ὁξειδωμένο ἀκέραιο χάλκινο βραχιόλι ἀπὸ σύρμα κυκλικῆς διατομῆς. Διάμ. (ἐξωτ.) 8,8 ἐκ., πάχ. 0,3 ἐκ. Τὰ δύο ἄκρα τοῦ σύρματος ἔχουν ἀπολήξεις μεγαλύτερου πάχους. Ἀπὸ τὴ μία ἀπόληξη συνεχίζει σύρμα λεπτότερο, πὸν καμπυλώνεται κουμπώνοντας σὲ παρόμοιο σύρμα τῆς ἄλλης ἀπόληξης. Στὴ βάση του τὸ λεπτότερο αὐτὸ σύρμα περιβάλλεται ἀπὸ δύο κρίκους, ἐπίσης χάλκινους. Τὸ βραχιόλι ἔχει ὑποστει παραμόρφωση.

Πρβ. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 79, MA 6793.

4ος αἰ. μ.Χ. (β' μισό;).

Εἰκ. 48. Πήλινη οἰνοχόη ΚΛΤ/953.

Εἰκ. 49. Χάλκινο βραχιόλι ΚΛΤ/1063.

Τάφος 59. Τετράγωνο 2009, Π11.Χ καὶ τμήμα τοῦ Ν. μάρτυρα. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ./ΒΔ.-Α./ΝΑ. Σκελετὸς σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση, μὲ τὸ κρανίον στὰ Δ./ΒΔ. Βρέθηκε σὲ βάθ. 1,85-1,99 μ. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,53 μ. Καλὴ ἡ διατήρηση τῶν ὀστέων.

Ἡ ταφὴ ἦταν ἀσύλητη καὶ ἀδιατάρακτη. Συλλέχθηκαν λίγα ὄστρακα καὶ ἐλάχιστα ζωικὰ ὀστά, ὄστρεο, 4 λεπίδες¹⁷ καὶ φολίδα πυριτόλιθου¹⁸, προφανῶς ἀπὸ τὰ διαταραγμένα ὑποκείμενα προϊστορικὰ στρώματα. Ὁ νεκρὸς ἦταν κτερισμένος μὲ δύο πήλινες οἰνοχόες (47 καὶ 48), τοποθετημένες ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς.

17. Στὴν ἀνασκαφὴ οἱ λεπίδες πῆραν τοὺς ἀριθμοὺς καταγραφῆς ME 205, ME 206, ME 208 καὶ ME 209.

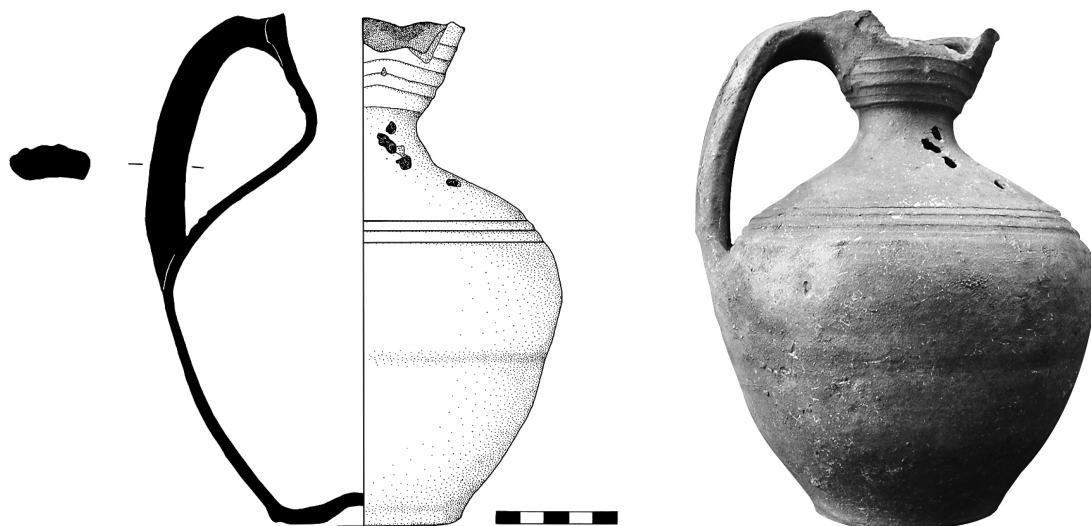
18. Ὁ ἀριθμὸς καταγραφῆς τῆς φολίδας στὴν ἀνασκαφὴ ἦταν ME 207.

Εικ. 50. Πήλινη οinoχόη ΚΑΤ/920.

47. ΚΑΤ/920 (εικ. 50). Τμήμα οinoχόης. Σωξ. ύψ. 17 εκ., μέγ. πλ. 14,5 εκ., δ. βάσης 7,4 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,35 εκ. Λείπει τὸ χεῖλος, μεγάλο τμήμα τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ λαβή. Σῶμα σφαιρικό, μετρεῖς περιμετρικὲς ὀριζόντιες λεπτὲς ραβδώσεις στὸ κάτω τμήμα τοῦ ὄμου, ὅπου ἀρχικά (κάτω ἀπὸ τὶς ραβδώσεις) καὶ ἡ ἀπόληξη τῆς λαβῆς. Λαι-

μὸς κωνικός, μετρεῖς περιμετρικὲς ὀριζόντιες ραβδώσεις στὸ ἄνω τμήμα. Στὸ φαρδύτερο σημείο τοῦ σώματος ὑπάρχουν ἀνεπαίσθητες ὀριζόντιες περιμετρικὲς αὐλακώσεις. Φέρει βάθυνση στὴν κοιλιά. Στὴ μετάβαση ἀπὸ τὸν λαιμὸ στὸν ὄμο πολὺ μικρὸς περιμετρικὸς δακτύλιος. Βάση μικρή, σχετικὰ ἐπίπεδη, μετρεῖς μαστοειδῆ

Εικ. 51. Πήλινη οinoχόη ΚΑΤ/935.

ἀπόφυση στὸ κοῖλο κέντρο. Πηλὸς καστανό-γκριζός (10YR 5/4) καὶ ἐσωτερικὰ γκριζός. Ἐσωτερικὰ ἐκτεταμένα ἴχνη πρισώματος καὶ στάξιμο πρισώματος στὴ βάση. Ἐλάχιστη λείανση. Λίγα ἰζήματα κατὰ τόπους.

Πρβ. Abadie Reynal, Sodini πίν. IV, h-CC105 καὶ εἰκ. 19.

4ος αἰ. μ.Χ.

- 48. ΚΑΤ/935** (εἰκ. 51). Πήλινη σχεδὸν ἀκέραιη τριφυλλόστομη οἰνοχόη. Ὑψ. 21,1 ἐκ., μέγ. πλ. 16,8 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 10,6 ἐκ., πλ. λαβῆς 3,4 ἐκ., πάχ. λαβῆς 1,4 ἐκ., δ. βάσης 7,7 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ. Δεῖπει μικρὸ τμήμα τοῦ χεῖλους. Φέρει μικρὸς ὀπὲς στὸν ὄμο καὶ στὸν λαϊμό. Σῶμα ὠοειδὲς μὲ ἐνιαῖο περιγράμμα, μὲ τέσσερις ὀριζόντιες περιμετρικὲς λεπτὲς καὶ ρηχὲς ραβδώσεις στὸ κάτω τμήμα τοῦ ὄμου. Βάση ἐλαφρῶς κυρ-

τὴ ἐξωτερικὰ καὶ κοίλη ἐσωτερικὰ μὲ ἀνεπαίσθητη μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Λαιμὸς κωνικός, μὲ παρόμοιες μὲ τοῦ σώματος ραβδώσεις σὲ ὅλο τὸ ὕψος του. Λαβὴ ταινιωτή, κάθετη, ἀπὸ τὸ χεῖλος ὡς τὶς ραβδώσεις τοῦ σώματος, μὲ τρεῖς ρηχὲς ἀυλακώσεις στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Ἡ κοιλία φέρει περιμετρικὰ πολὺ ρηχὴ ἀυλάκωση. Ἀνομοιογενὲς ὄπτηση. Ὁ πηλὸς εἶναι σχετικὰ καθαρὸς μὲ ἀρκετὴ μίκα, καστανεύθρος στὴ βάση καὶ σὲ μέρος τοῦ σώματος (2.5YR 5/6) καὶ σκουρογκριζός στὸ ὑπόλοιπο ἀγγεῖο. Ἐλαφρὰ λειασμένη ἐπιφάνεια. Ἐλάχιστα ἰζήματα κατὰ τόπους.

Πρβ. Παζαράς 1998, εἰκ. 14 Τφ 9 ἀριστ. Παζαράς 1999, εἰκ. 17 ἀριστ. Μακροπούλου 1989-1990, 193, πίν. 2β.

4ος αἰ. μ.Χ.

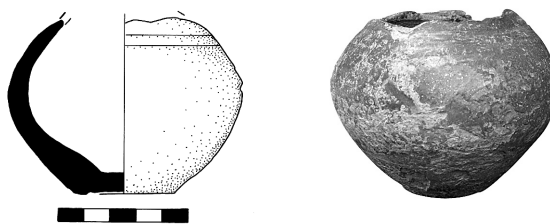
Τάφος 60. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.IX καὶ τμήμα τοῦ Ν. μάρτυρα τοῦ VIII. Λακκοειδὲς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ./ΒΔ.-Α./ΝΑ. Παιδικὸς σκελετὸς σὲ βάθ. 1,74 ἕως 1,85 μ. Σώζεται μόνον τὸ θρυμματισμένο κρανίον στὰ Δ./ΒΔ. στραμμένο στὰ Α. καὶ τμήματα τῶν κάτω ἄκρων. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 0,51 μ.

Ἡ ταφὴ ἦταν διαταραγμένη καὶ ἀσύλητη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ ζωικὰ ὀστά. Πήλινη οἰνοχόη (49) τοποθετημένη πλάγια δίπλα στὰ πόδια τοῦ νεκροῦ.

- 49. ΚΑΤ/959** (εἰκ. 52). Τμήμα μικροῦ κλειστοῦ ἀγγείου, πιθανὸν οἰνοχόης. Δ. βάσης 3,6 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ., σωζ. ὕψ. 6,8 ἐκ., μέγ. πλ. 8,6 ἐκ. Δεῖπει ὁ λαϊμός, τὸ χεῖλος καὶ ἡ λαβὴ. Σῶμα σφαιρικό, μὲ περιμετρικὲς ρηχὲς ραβδώσεις στὸ ἄνω τμήμα. Βάση δακτυλιόσχημη, μικρὴ. Πηλὸς γκριζοκάστανος στὸν πυρήνα, 2.5YR 6/3, γκριζόμαυρος στὴν ὑπόλοιπη ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια μὲ ἀρκετὴ μίκα, 2.5YR 5/2. Πρόχειρα λειασμένο.

Πρβ. Παζαράς 1999, εἰκ. 17 ἀριστ.

β' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

Εἰκ. 52. Πήλινη οἰνοχόη (:) ΚΑΤ/959.

Τάφος 61. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.XIII καὶ τμήμα Δ. μάρτυρα. Λακκοειδὲς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ.-Α. Σκελετὸς σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση καὶ σὲ βάθ. 1,89-2,00 μ. (τμήμα) μὲ τὸ κρανίον στὰ Δ. καὶ στραμμένο πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ νεκροῦ, ὥστε νὰ «βλέπει» πρὸς Ν./ΝΑ. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,45 μ. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ ζωικὰ ὀστά.

Τάφος 62. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.V καὶ τμήμα τοῦ Δ. μάρτυρα τοῦ IV. Λακκοειδῆς με ἀσαφή ὄθρια. Προσανατολισμὸς Δ.-Α. Σκελετὸς σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση καὶ σὲ βάθ. 2,10-2,15 μ. Τὸ κρανίον στὰ Δ., στραμμένο πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ νεκροῦ. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,44 μ.

Ἡ ταφή ἦταν ἀσύλητη ἀλλὰ διαταραγμένη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ ὀστά. Ὁ νεκρὸς ἦταν κτερισμένος με γυάλινο κύπελλο (50), πλάγια τοποθετημένο πάνω στὴ δεξιὰ κνήμη καὶ πήλινη οἰνοχόη (51) ὄρθια τοποθετημένη πάνω στὴν ἀριστερὴ κνήμη. Στὴν περιοχὴ τοῦ δεξιοῦ πήχου βρέθηκε χάλκινο βραχιόλι (52).

50. ΚΑΤ/1094 (εἰκ. 53). Γυάλινο κύπελλο. Ὑψ. 10,3 ἐκ., δ. χεῖλους 8,9 ἐκ., δ. βάσης 4,1 ἐκ., πάχ. χεῖλ. 0,2 ἐκ., πάχ. βάσης 0,3-0,6 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,05 ἐκ. Σπασμένο σὲ πολλὰ κομμάτια, συγκολλημένο. Λεῖπει τμήμα τοῦ χεῖλους καὶ μεγάλα τμήματα τοῦ σώματος. Σῶμα κωνικὸ με πολλὰ λεπτὰ τοιχώματα, ποὺ διακοσμεῖται περιμετρικὰ στὸ κέντρο με διαγώνιες πολὺ ρηχὲς ἀυλακώσεις. Χεῖλος ἐλάχιστα ἔξω νεῦον, βάση ἀπὸ ἐπίθετο κομμάτι γυαλιοῦ, δακτυλιόσχημη, με πολὺ κοίλη, σχεδὸν κωνικὴ, κάτω ἐπιφάνεια. Πυθμῆνας κωνικός.

Πρβ. Berger πίν. 7, 105. Ἀντωνάρας πίν. V, 120. Barkóczy πίν. IV, 42 καὶ XL, 42.

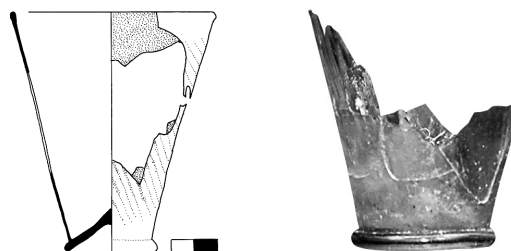
Μέσα - β' μισὸ (;) 4ου αἰ. μ.Χ.

51. ΚΑΤ/936 (εἰκ. 54). Τμήμα πήλινης οἰνοχόης. Μέγ. πλ. 15,9 ἐκ., δ. βάσης 8,7 ἐκ., ὕψ. λαμοῦ 4,4 ἐκ., δ. λαμοῦ 4,8 ἐκ. (ἔσωτ.), πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ., σωζ. ὕψ. 13,5 ἐκ. Λεῖπουν τὸ χεῖλος, ὁ λαμὸς καὶ ἡ λαβή. Σῶμα σφαιρικὸ/ἄμφικωνικὸ. Στὸν ὦμο δύο ὀριζόντιες ρηχὲς ραβδώσεις, ὁρατὲς μόνο στὸ ἥμισυ τοῦ ἀγγείου. Στὴν κοιλία ἀνεπαίσθητες πολὺ φαρδεῖες ὀριζόντιες περιμετρικὲς ἀυλακώσεις. Βάση σχετικὰ φαρδεῖά, κοίλη, με μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Στὸ σῶμα φέρει πολὺ μικρὴ κυκλικὴ ὀπή, ἐσκεμμένα δημιουργημένη. Πηλὸς ἐρυθρὸς σχετικὰ καθαρὸς με πολλὴ μίκα, 10R 5/6 καὶ στὸ κάτω τμήμα τοῦ σώματος μαῦρος (10R 2.5/1). Βάση ἐρυθρή. Ἐλαφρὰ λειασμένη ἐπιφάνεια.

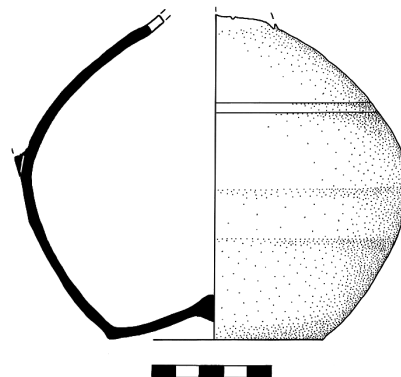
Πρβ. Παῖσιδου 2010, εἰκ. 17. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 293, ἀρ. 854. Χρυσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 4 πίσω κέντρο καὶ εἰκ. 1 ἀρ. 4.

Μέσα - β' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

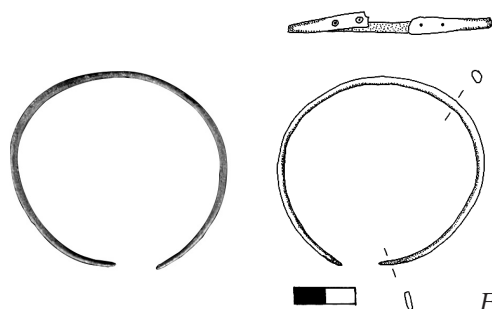
52. ΚΑΤ/1064 (εἰκ. 55). Χάλκινο ὀξειδωμένο βραχιόλι ἀπὸ ταινωτὸ σύρμα. Ἀκέραιο. Διάμ. (ἔξωτ.) 6,8 ἐκ., πλ. σύρμ. 0,3 ἐκ., πάχ. σύρμ. 0,35 ἐκ. Ἀνοιχτὲς οἱ δύο ἀπολήξεις, ποὺ ἔχουν μεγαλύτερο πλάτος ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο βραχιόλι. Στὴν

Εἰκ. 53. Γυάλινο κύπελλο ΚΑΤ/1094.

Εἰκ. 54. Πήλινη οἰνοχόη ΚΑΤ/936.

έξωτερική πλευρά τους διακόσμηση από δύο
έγχάρακτους μικρούς κύκλους με στιγμή στο
κέντρο.

Προβ. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 79, MA 6450.

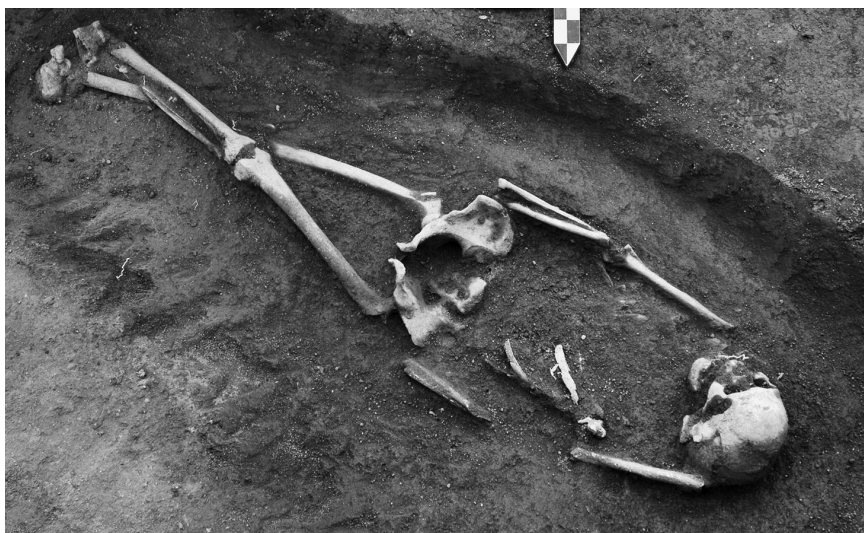
Μέσα - γ' τέταρτο 4ου αι. μ.Χ.

Εικ. 55. Χάλκινο βραχιόλι ΚΑΤ/1064.

Τάφος 63. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.XV και τμήμα Ν. μάρτυρα. Λακκοειδής με άσαφη όρια. Προσανατολισμός Δ.-Α. Σκελετός σε ύπτια έκτεταμένη στάση σε βάθ. 1,70-1,83 μ. Τὰ χέρια παράλληλα με τὸν κορμό. Ὁ δεξιὸς πῆχυς κατέληγε ἐν μέρει κάτω ἀπὸ τὴ λεκάνη, ἐνῶ ὁ ἀριστερὸς ἀκουμποῦσε πάνω στὸ ἀριστερὸ τμήμα τῆς λεκάνης. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,50 μ. Σχετικὰ καλὴ ἢ διατήρηση.

Ἡ ταφὴ βρέθηκε ἀσύλητη καὶ ἀδιατάρακτη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ζωικὰ ὀστά καὶ τρία προϊστορικὰ ὄστρακα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν ποδιῶν τοῦ νεκροῦ, προφανῶς ἀπὸ τὶς διαταραγμένες ὑποκείμενες προϊστορικὲς ἐπιχώσεις.

Τάφος 65 (εἰκ. 56). Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.X και τμήμα Δ. μάρτυρα XI. Λακκοειδής με άσαφη όρια. Προσανατολισμός ΒΔ.-ΝΑ. Νεκρός σε ύπτια έκτεταμένη στάση σε βάθ. 1,91-2,05 μ., με τὸ κρανίον στὰ ΒΔ. στραμμένο στὰ δεξιὰ. Τὰ χέρια παράλληλα με τὸν κορμό. Τὸ ἀριστερὸ πόδι σταυρώνει πάνω στὸ δεξιό. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,57 μ. Καλὴ διατήρηση. Ἡ ταφὴ ἦταν ἀδιατάρακτη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ ζωικὰ ὀστά.

Εικ. 56. Τάφος 65.

Τάφος 66. Τετράγωνο 2009, ΠΓ11.IX. Λακκοειδής με άσαφή όρια. Προσανατολισμός Δ.-Α. Σκελετός σε βάθ. 2,09-2,17 μ., σε ύπτια έκτεταμένη στάση, με τὸ κρανίον στὰ Δ. Ἡ διατήρηση άποσπασματική. Σωζ. μήκ. σκελετοῦ 1,35 μ.

Ἡ ταφή ἦταν άσύλητη καὶ άδιατάρακτη. Συλλέχθηκαν λίγα όστρακα καὶ ζωικά όστά. Ὁ νεκρός έφερε στὸν λαϊμὸ περιδέριον, άποτελούμενο άπὸ χάλκινο περιάπτο (53) καὶ γυάλινες χάνδρες (54-60), ένώ ἦταν κτερισμένος με δύο πήλινα άγγεία τοποθετημένα στὰ πόδια του, οἰνοχόη (61) καὶ κύπελλο (62). Στὰ άνατολικά τοῦ άριστεροῦ βραχιόνου σιδερένιο άντικείμενο, ἴσως καρφί (63).

53. ΚΛΤ/1065 (εἰκ. 57). Χάλκινο όξειδωμένο περιάπτο, άποτελούμενο άπὸ δίσκο με όπή άνάρτησης. Άκέραιο. Διάμ. 8,8 έκ., πάχ. 0,3 έκ., πάχ. με όπή άνάρτησης 2,6 έκ. Στὴ μία πλευρὰ παράσταση μυθικοῦ ζώου (Χίμαιρας) πρὸς τὰ άριστερά, με τὰ τέσσερα πόδια νὰ πατοῦν σε γραμμὴ έδάφους. Στὴν άλλη πλευρὰ ἡ παράσταση πολὺ φθαρμένη: δυὸ άντικριστὲς μορφές, άπὸ τίς όποῖες ἡ άριστερὴ κρατᾶ άδιάγνωστο άντικείμενο στὸ δεξί της χέρι καὶ πιθανῶς καὶ τρίτη μικρότερη μορφή στὰ δεξιά. Πιθανῶς άποτροπαϊκὸ φυλακτό.

Πρβ. Καθημ. Ζωή Βυζ. 486, άρ. 662. Ναλμπάντης 63, σχ. 32 καὶ σ. 131-132.

54. ΚΛΤ/1085. Άκέραια πολὺ μικρὴ σφαιρική γυάλινη χάνδρα. Ὑψ. 0,35 έκ., πλ. 0,4 έκ., διάμ. όπῆς 0,2 έκ. Διαβρωμένη. Άπὸ άδιαφανὲς λευκὸ γυαλί, παρόμοια με τὴν ΚΛΤ/1086.

55. ΚΛΤ/1086. Άκέραια σφαιρική γυάλινη χάνδρα, πολὺ μικροῦ μεγέθους. Ὑψ. 0,4 έκ., πλ. 0,5 έκ., διάμ. όπῆς 0,2 έκ. Διαβρωμένη. Άπὸ άδιαφανὲς λευκὸ γυαλί. Παρόμοια με τὴν προηγούμενη.

56. ΚΛΤ/1087 (εἰκ. 58). Άκέραια σφαιρική γυάλινη χάνδρα. Ὑψ. 0,65 έκ., πλ. 0,75 έκ., διάμ. όπῆς 0,4 έκ. Άπὸ άδιαφανὲς μαῦρο γυαλί, διαβρωμένη. Άμελῆς ἡ έξωτερική έπιφάνεια.

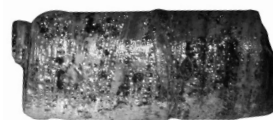
57. ΚΛΤ/1088 (εἰκ. 59). Άκέραια κυλινδρική γυάλινη χάνδρα. Ὑψ. 1,25 έκ., πλ. 0,5 έκ., διάμ. όπῆς 0,35 έκ. Διαβρωμένη. Φέρει παράλληλες περιμετρικὲς έγχαράξεις στὴν έξωτερική έπιφάνεια. Παρόμοια με τίς 58 καὶ 59.

Πρβ. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 184 ΜΑ 7109, ΜΑ 7160 καὶ κυρίως ΜΑ 7191.

58. ΚΛΤ/1089. Άκέραια κυλινδρική γυάλινη χάνδρα. Ὑψ. 1,2 έκ., πλ. 0,5 έκ., διάμ. όπῆς 0,3 έκ. Διαβρωμένη. Φέρει παράλληλες περιμετρικὲς έγχαράξεις στὴν έξωτερική έπιφάνεια. Πα-

Εἰκ. 57. Χάλκινο περιάπτο ΚΛΤ/1065, ἴσως άποτροπαϊκὸ φυλακτό.

Εἰκ. 58-59. Γυάλινες χάνδρες ΚΛΤ/1087-8 άπὸ τὸ περιδέριον τοῦ νεκροῦ.

ρόμοια με τις 57 και 59.

Προβ. αυτόθι.

59. ΚΑΤ/1090. Ακέραια κυλινδρική γυάλινη χάνδρα. Ύψ. 1,15 εκ., πλ. 0,5 εκ., διάμ. όπης 0,35 εκ. Από άδιαφανές γυαλί, διαβρωμένη. Το πάνω και κάτω άκρο είναι στενότερα. Περιμετρικές έγγαράξεις στην όριζόντια επιφάνεια. Παρόμοια με τις 57 και 58.

Προβ. αυτόθι.

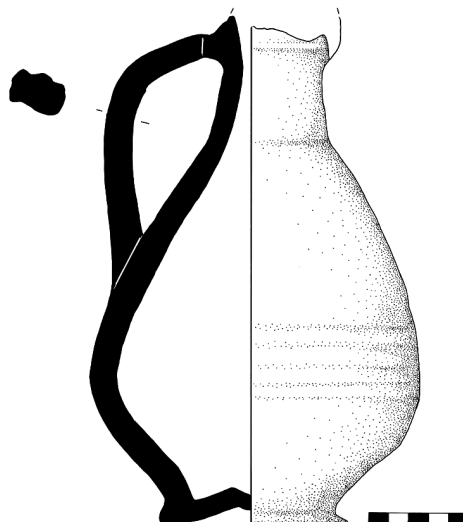
60. ΚΑΤ/1091. Τρία θραύσματα γυάλινης χάνδρας από μαύρο άδιαφανές γυαλί.

61. ΚΑΤ/957 (είκ. 60). Πήλινη οίνοχόη. Σωζ. ύψ. 25,4 εκ., ύψ. λαμοϋ 3 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 εκ., ύψ. λαβής 13,3 εκ., πλ. λαβής 2,7 εκ., πάχ. λαβής 1,5 εκ., μέγ. πλ. 16,4 εκ., ύψ. ποδιοϋ 1 εκ., δ. βάσης 9,5 εκ. Λείπει τμήμα του χείλους. Σώμα άγλαδόσχημο, με άνεπαίσθητες περιμετρικές αύλακώσεις στο πλατύτερο τμήμα του. Βάση κωνική, με όμαλή μετάβαση από την κοιλιá και με την κάτω επιφάνεια επίπεδη στην περιφέρεια και κοίλη έσωτερικά, με μαστοειδή άπόφυση στο κέντρο. Λαμίδος στενός και κοντός, κυλινδρικός. Χείλος έξω νεϋον με κάθετο περιχείλωμα. Λαβή κάθετη ταινιωτή με δύο ρηχές αύλακώσεις στην έξωτερική και μία μεγαλύτερη στην έσωτερική επιφάνεια. Πηλός μαϋρος/γκριζόμαυρος (macedonian grey), Gley 2 3/5PB και γκριζοκάστανος στόν πυρήνα. Έκτεταμένα ίζήματα στην επιφάνεια.

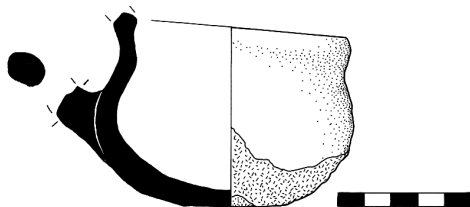
Προβ. Τζαναβάρη είκ. 12 άριστ. Κουβέλη 630, είκ. 35. Χρυσοστόμου Α. 2010, είκ. 6.

4ος αϊ. μ.Χ.

62. ΚΑΤ/921 (είκ. 61). Σχεδόν άκέραιο μόνωτο κύπελλο. Ύψ. 7,1 εκ., ύψ. χείλους/λαμοϋ 1,4 εκ., δ. λαβής 1,15 εκ., μέγ. πλ. 10,8 εκ., πάχ. τοιχωμ. 1,1 εκ. Λείπει τμήμα της λαβής. Φέρει άποκρούσεις στο σώμα και στη βάση. Σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό. Χείλος με ένιαίο περιγράμμα

Είκ. 60. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/957.

Είκ. 61. Πήλινο κύπελλο ΚΑΤ/921.

μέ τὸν λαμό, σχεδὸν κάθετο. Λαβὴ κάθετη, ἐλλειψοειδοῦς διατομῆς, ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸ σῶμα. Βάση ἀδιαμόρφωτη. Πηλὸς πορτοκαλέρυθρος, 10R 5/6, ἄδρὸς, μὲ λίγη μίκα, κάποιες μαῦρες προσμεξίεις καὶ ἀρκετὰ ἐγκλείσματα χαλαζία. Λίγα ἰζήματα κατὰ τόπους.

Πρβ. Yangaki πίν. VIII.5 (4ος) καὶ VIII.6 (4ος). 4ος αἰ. μ.Χ.

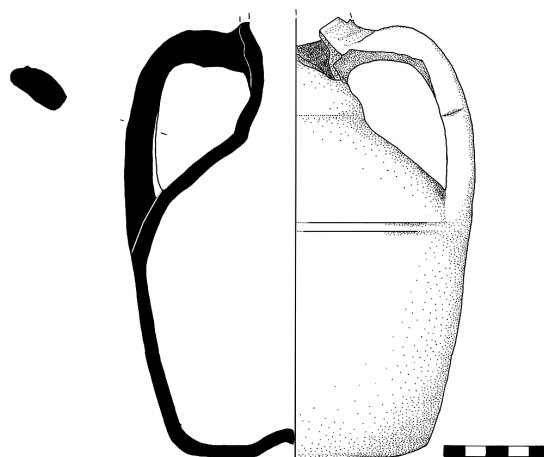
63. ΚΑΤ/1084. Σιδερένιο πολὺ ὀξειδωμένο στέλεχος μὲ καμπύλωση, ἴσως καρφί. Μῆκ. 3,6 ἐκ., μέγ. πλ. 1,1 ἐκ., πάχ. 0,7 ἐκ.

Τάφος 69. Τετράγωνο 2009, Π11.IX καὶ τμήμα τοῦ Δ. μάρτυρα. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφή ὄρια. Προσανατολισμὸς Δ.-Α. Σκελετὸς σὲ βάθ. 2,08-2,27 μ., σὲ ὕψια ἐκτεταμένη στάση. Τὰ ὀστὰ σώζονται ἀποσπασματικά. Σωζ. μῆκ. σκελετοῦ 1,65 μ.

Ἡ ταφή ἦταν ἀσύλητη ἀλλὰ διαταραγμένη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ ζωικά ὀστά. Ὁ νεκρὸς εἶχε κτεριστεῖ μὲ πῆλινο ἀμφορέα (**64**) ὄρθιο δίπλα στὰ πόδια καὶ μὲ πῆλινη τριφυλλόστομη οἰνοχόη (**65**) ἀκριβῶς στὸ πλάι τοῦ ἀμφορέα.

64. ΚΑΤ/958 (εἰκ. 62). Πῆλινος μικρὸς ἀμφορέας/στάμνα. Σωζ. ὕψ. 20,2 ἐκ., μέγ. πλ. 16,1 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 9 ἐκ., πάχ. λαβῆς 1,2 ἐκ., πλ. λαβῆς 2,8 ἐκ., ὕψ. λαμοῦ 3,8 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,5 ἐκ., δ. βάσης 12 ἐκ. Λεῖπει τὸ χεῖλος καὶ μικρὸ τμήμα τῆς λαβῆς. Σῶμα ἐλαφρῶς κωνικό (μὲ τὸ πλατύτερο τμήμα πάνω), ὄμος κωνικός, λαμὸς ἀμφικωνικός, βάση ἐπίπεδη στὴν κάτω ἐπιφάνεια, μὲ βάθυνση καὶ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Λαβὲς κάθετες, ταινωτές, μὲ δύο κάθετες αὐλακώσεις στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ ἀνώτατο τμήμα τοῦ λαμοῦ καὶ ἀπολήγουν στὴν ἔνωση ὄμου-σώματος. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὀριζόντια περιμετρικὴ λεπτὴ αὐλάκωση. Πηλὸς ἐρυθρὸς, 2.5YR 6/6, μὲ ὑπόλευκα ἐγκλείσματα καὶ στὸν πυρήνα γκριζός. Ἰζήματα στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐπιφάνειας. Πρβ. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 301, ἀρ. 885, πίν. 126. Πελεκανίδου εἰκ. 9, μπροστὰ ἀριστερῶς. Λιούτας, Γεωργιάδης εἰκ. 4 κέντρο. Yangaki πίν. XVI.3. α' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

65. ΚΑΤ/952 (εἰκ. 63). Σχεδὸν ἀκέραιη τριφυλλόστομη οἰνοχόη. Ὑψ. 15,5 ἐκ., μέγ. πλ. 12,5 ἐκ., μῆκ. λαβῆς 6,7 ἐκ., πλ. λαβῆς 2,1 ἐκ., δ. βάσης 7,7 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ. Χαμηλὸ πόδι, ὕψ. 0,4 ἐκ. Βάση ἐπίπεδη, μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Σῶμα ἀγλαδόσχημο, μὲ 4 περιμετρικὲς ὀριζόντιες ραβδώσεις στὸ σημεῖο μεταξὺ τῆς πρόσφυσης τῆς λαβῆς καὶ τοῦ μεγαλύτερου πλάτους τοῦ σώματος. Στὸ ἀνώτατο σημεῖο τοῦ σώματος

Εἰκ. 62. Πῆλινος ἀμφορίσκος/στάμνα ΚΑΤ/958.

Εικ. 63. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/952.

δύο ἐπὶ πλέον ὀριζόντιες ρηχότερες περιμετρικὲς ραβδώσεις ὑπογραμμίζουν τὴν ἔνωση μὲ τὸν λαυμό. Λαβὴ ταινωτὴ, κάθετη, ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ δὲν ξεπερνᾷ τὸ ὕψος του. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια φέρει κάθετο πλαστικὸ ἔξαρμα μὲ βάθυνση (αὐλάκωση) στὸ κέντρο του, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι ἐλαφρῶς κοιλῆ. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου πρόχειρα λειασμένη. Ἀνομοιογενὴς ὄπτηση. Πηλὸς ἐρυθροκάστανος, 2.5YR 5/8, μὲ ἀρκετὰ λευκὰ καὶ ὑπόλευκα ἐγκλείσματα καὶ ἀρκετὴ μίκα. Φέρει ἀρκετὰ ἰζήματα κατὰ τόπους.

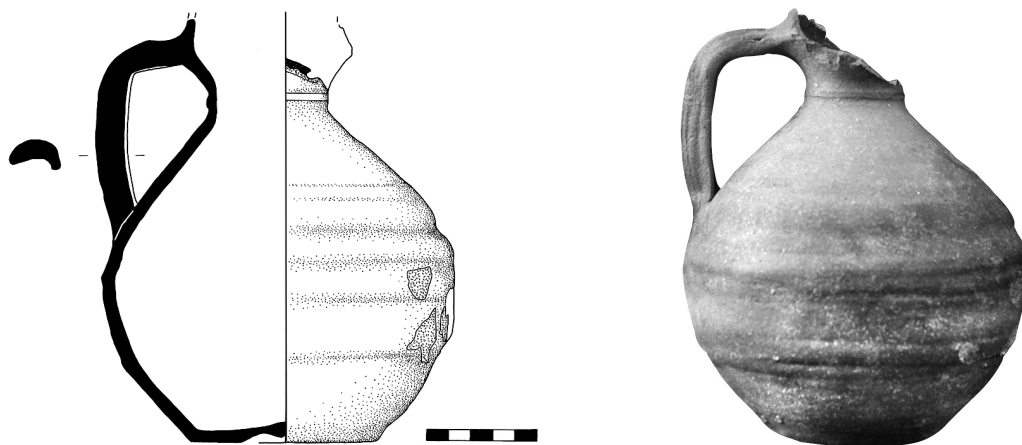
Πρβ. Χρυσοστόμου Π. 2002, εἰκ. 21δ. Χρυσοστόμου Π. 2010, εἰκ. 7, II, Τ.7. Παῖσιδου 2010, εἰκ. 1. Παῖσιδου 2005 εἰκ. 12. Χρυσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 7 ἀρ. 17. Στρατῆ, Σινάκος εἰκ. 7. Καλλίνη εἰκ. 12. Ντίνα 573, εἰκ. 15-17. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 108α, ΜΑ 6543/σχ. 27, ΜΑ 6543, πίν. 108α, ΜΑ 6844, σ. 150, ΜΑ 6570, σ. 192, ΜΑ 7603 καὶ ΜΑ 6704, πίν. 108α, ΜΑ 6727, σ. 301, ΜΑ 6966, σ. 308, ΜΑ 6980. Ντίνα 2009 εἰκ. 9α ἀριστ. Ἀρχές 4ου αἰ. μ.Χ.

Τάφος 70. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11. VI. Λακκοειδῆς μὲ ἀσαφῆ ὄρια. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Δύο σκελετοὶ σὲ βάθ. 2,15 μ. (ἄτομο 1) καὶ 2,23 μ. (ἄτομο 2), ἐν μέρει ἀναμοχλευμένοι, σὲ ὑπτια ἐκτεταμένη στάση. Τὸ ἄτομο 1, στὰ ΝΔ., εἶναι ἐνήλικο. Μέτρια διατήρηση τῶν ὀστέων. Τὸ ἄτομο 2 στὰ βόρεια του, σῴζεται λιγότερο καλά. Τὰ κρανία στὰ ΒΔ.

Ἡ ταφὴ ἦταν ἀσύλητη ἀλλὰ διαταραγμένη. Συλλέχθηκαν λίγα ὄστρακα καὶ ἐλάχιστα ζωικὰ ὀστά, ἐνῶ δίπλα στὰ πόδια τοῦ ἀτόμου 2 ὑπῆρχε ἀνεστραμμένη πήλινη οἰνοχόη (66).

66. ΚΑΤ/923 (εἰκ. 64). Πήλινη οἰνοχόη. Σωξ. ὕψ. 19 ἐκ., μέγ. πλ. 16,3 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 8,7 ἐκ., πλ. λαβῆς 2,4 ἐκ., πάχ. λαβῆς 1,4 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ., δ. βάσης 8,2 ἐκ. Λεῖπει τὸ χεῖλος καὶ τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ λαυμοῦ. Σῶμα ὠοειδές. Στὸ φαρδύτερο τμῆμα τοῦ σώματος φέρει πολὺ πλατεῖα περιμετρικὴ αὐλάκα καὶ ἄλλες στενότερες στὸν

ὄμο καὶ στὴν κοιλιά. Λαβὴ ταινωτὴ κάθετη, ἀπὸ τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ λαυμοῦ στὸν ὄμο καὶ μὲ φαρδεῖα κάθετη αὐλάκα στὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια. Βάση ἐπίπεδη στὴν περιφέρεια, κοιλῆ ἐσωτερικά, μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Πηλὸς καστανὸς 5YR 5/6 καὶ κατὰ τόπους μαῦρος ἀπὸ ἐκθεση σὲ φωτιά, μὲ πολλὴ μίκα

Εικ. 64. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/923.

και λίγα υπόλευκα έγκλείσματα πιθανόν χαλαζία. Έκτεταμένα ίζηματα κατά τόπους. Χωρίς λείανση.

Πρβ. Παϊσίδου 2010, εικ. 17. Χρυσοστόμου Α. 2010, εικ. 4 πάνω άριστ. Παζαράς 1998, εικ. 12

Τφ 7 άριστ. Παζαράς 1999, εικ. 17. Κομματάς εικ. 14α. Λιούτας, Γεωργιάδης εικ. 4 κέντρο. Abadie Reynal, Sodini πίν. IV, h-CC105 και εικ. 19.

Τέλη 4ου - άρχές 5ου αι. μ.Χ.

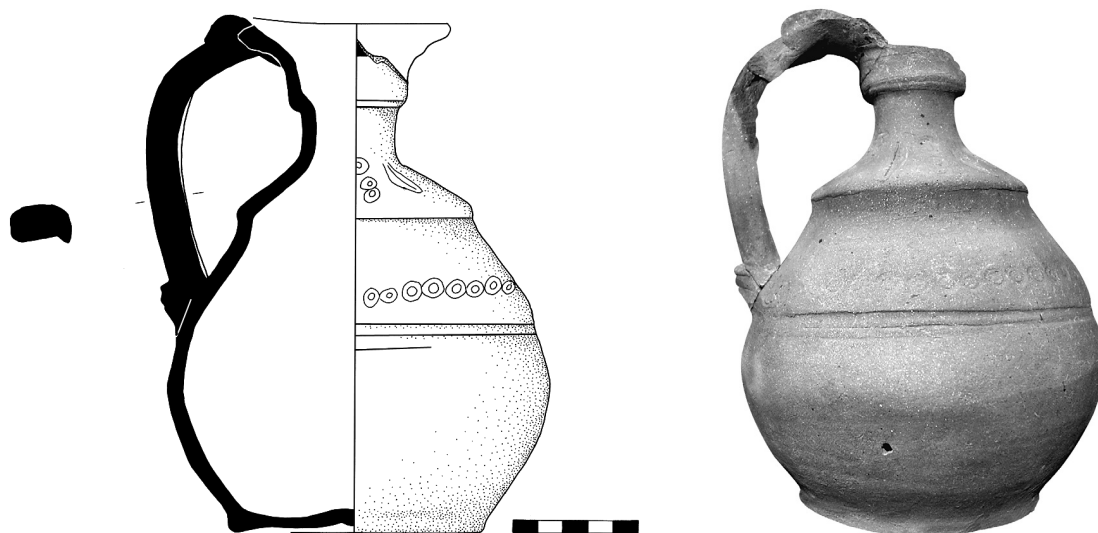
Τάφος 72. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.XV και τμήμα του Δ. μάρτυρα. Λακκοειδής με άσαφή όρια. Προσανατολισμός Δ./ΒΔ.-Α./ΝΑ. Σκελετός άποσπασματικά σωζόμενος σέ ύπτια έκτεταμένη στάση, σέ βάθ. 2,00-2,13 μ. και τò κρανίο στα ΒΔ. Σωζ. μήκ. σκελετού 1,56 μ.

Ή ταφή άσύλητη άλλά διαταραγμένη. Συλλέχθηκαν έλάχιστα όστρακα και ζωικά όστά, καθώς και τμήμα λίθινου τριπτού έργαλείου¹⁹, προφανώς άπό τὰ διαταραγμένα ύποκείμενα προϊστορικά στρώματα. Ό νεκρός ήταν κτερισμένος με πήλινη οίνοχόη (67), τοποθετημένη όρθια δίπλα στòν μηρό του.

67. ΚΑΤ/924 (εικ. 65). Πήλινη οίνοχόη. Σωζ. ύψ. 18,5 έκ., μέγ. πλ. 15,3 έκ., δ. βάσης 9,9 έκ., πλ. λαβής 2,25 έκ., πάχ. λαβής 1,45 έκ., πάχ. τοιχωμ. 0,6 έκ. Λείπει σχεδόν όλόκληρο τò χείλος. Μικρή όπή στην κοιλιὰ προφανώς έσκεμμένα δημιουργημένη. Λαιμός στενός, κοντός, σχεδόν κυλινδρικός. Ό ώμος κοσμεύεται άπό 6 άκτινωτές φυλλόσχημες έμπιέσεις, μεταξύ τών οποίων σειρές άπό άθροιστικούς έμπιέστους δι-

πλους όμόκεντρους κύκλους. Άντίστοιχη όριζόντια περιμετρική ζώνη έμπιέστων κύκλων κοσμεύ τò άπίοσχημο σώμα στο ύψος τής άπόληξης τής λαβής. Άπό κάτω ζώνη με περιμετρική διπλή ράβδωση. Ή διάμετρος του ώμου είναι μεγαλύτερη άπό αυτή του σώματος στο σημείο ένωσης τών δύο, δημιουργώντας έξόγκωμα. Άντίστοιχο έξόγκωμα στο σημείο ένωσης του σχεδόν κυλινδρικού στόμιου με τόν λαιμό.

19. Στην άνασκαφή πήρε τόν αριθμό καταγραφής ME 281.

Εικ. 65. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/924.

Λαβή ταινιωτή, από το χείλος στο σώμα, σπασμένη σε μικρό τμήμα της περιφέρειάς της, με πλατειά αυλάκωση στην εσωτερική επιφάνεια. Στην άνω και κάτω απόληξή της περιβάλλεται εξωτερικά από όριζόντια πλαστική ταινία πηλού με διπλή ἐγγράραξη. Βάση επίπεδη με κομβίο στο κέντρο. Το εσωτερικό πισσωμένο. Λίγες σταγόνες πισσώματος έχουν στάξει και στο

σώμα. Πηλός ἐρυθρός, ἄδρός, με πάρα πολλή μίκα και ἐλάχιστα λευκά ἐγκλείσματα, 2.5YR 5/8. Ἐλάχιστα ἰζήματα κατὰ τόπους.

Πρβ. Παζαράς 2009, εικ. 161. Παζαράς 1998, εικ. 13 Τφ 10 δεξ. Χρυσοστόμου Α. 2010, εικ. 7 ἄρ. 18. Κομματὰς εικ. 14α.

4ος αἰ. μ.Χ. (μέσα 4ου;).

Τάφος 74. Τετράγωνο 2009, ΙΓ11.ΧΙ. Λακκοειδής με ἀσαφή ὄρια. Μήκος ταφῆς 1,66 μ. Προσανατολισμός Α.-Δ. Σκελετός με τὸ κρανίον Α. γερμένο στο πλάι, τὰ ὑπόλοιπα ὅστα μετατοπισμένα. Προφανῶς πρόκειται γιὰ ἀνακομιδῆ.

Ἡ ταφὴ ἦταν ἀσύλητη. Συλλέχθηκαν ἐλάχιστα ὄστρακα καὶ ζωικὰ ὅστα, τμήμα ὀστέινου κοσμήματος²⁰ καὶ λεπίδα πυριτολίθου²¹, προφανῶς ἀπὸ τὶς ἀναμογλευμένες ὑποκείμενες προϊστορικές ἐπιχώσεις. Ἦταν κτερισμένη με πῆλινο μόνωτο κύπελλο (68), δύο πήλινες οἰνοχόες (69 καὶ 70), ἐνῶ ἐντὸς τοῦ τάφου βρέθηκε καὶ χάλκινο νόμισμα (71).

68. ΚΑΤ/931 (εἰκ. 66). Μικρὸ ἀκέραιο πῆλινο μόνωτο κύπελλο. Ὑψ. 8,2 ἐκ., δ. χείλ. (ἐσωτ.) 6 ἐκ., (ἐξωτ.) 7 ἐκ., μέγ. πλ. 10 ἐκ., δ. βάσης 3,8 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ., πλ. λαβῆς 1,2 ἐκ., πάχ. λα-

βῆς 1,1 ἐκ. Σῶμα ἀμφικωνικό, λαμὸς κοῖλος, κοντὸς καὶ φαρδύς, χείλος μικρὸ, κυκλικῆς διατομῆς. Βάση μικρῆ, ἐπίπεδη. Λαβὴ κάθετη, ἀπὸ τὸ χείλος στὸν ὦμο, ἡμικυκλικῆς διατομῆς. Κά-

20. Στὴν ἀνασκαφὴ πῆρε τὸν ἀριθμὸ καταγραφῆς ΜΕ 283.

21. Στὴν ἀνασκαφὴ πῆρε τὸν ἀριθμὸ καταγραφῆς ΜΕ 284.

τω από τη λαβή, στο σώμα, περιμετρικές λεπτές ραβδώσεις, τὸ ἴδιο καὶ στὸν λαϊμό, ὅπου υπογραμμίζονται ἀπὸ περιμετρικὴ αὐλάκωση. Πηλὸς ἐρυθροκάστανος, 2.5YR 5/8 μὲ ἀρκετὴ μίκα. Στὸ μισὸ περίπου σῶμα καὶ χεῖλος ὁ

πηλὸς εἶναι μαῦρος λόγω ἐκθεσης σὲ φωτιά. Πρβ. Παῖσίδου 2010, εἰκ. 8. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 358, ἀρ. 1107. Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 13 δεξ. Yangaki πίν. VII.7. Ἀρχές 4ου αἰ. μ.Χ.

Εἰκ. 66. Πήλινο κύπελλο ΚΑΤ/931.

69. ΚΑΤ/927 (εἰκ. 67). Πήλινη ἀκέραη οἰνοχόη. Ὑψ. 21,6 ἐκ., μέγ. πλ. 17 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 10 ἐκ., πλ. λαβῆς 2,8 ἐκ., πάχ. λαβῆς 1,5 ἐκ., ὕψ. χεῖλους 1,4 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ., δ. βάσης 8,6 ἐκ. Λαϊμὸς κυλινδρικός, στενός, σχετικὰ ψηλός. Σῶμα ἀμφικωνικό μὲ στενὴ ζώνη περιμετρικῶν ραβδώσεων καὶ κάτω ἀπὸ αὐτή, στὴν κοιλιά, ἀνεπαίσθητες αὐλακώσεις. Στόμιο χοανοειδές, ψηλό, μὲ περιμετρικὲς ραβδώσεις. Χεῖλος μικρός, κάθετο. Λαβὴ ταινιωτὴ μὲ δύο κάθετες αὐλακες στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καὶ μιὰ πλατειὰ στὴν ἐσωτερικὴ. Ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ κάτω τμήμα τοῦ στομίου καὶ ἀπολήγει πάνω ἀπὸ τὶς ραβδώσεις τοῦ σώματος. Βάση δακτυλιόσχημη, μὲ τὴν κάτω ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς κυρτὴ στὴν περιφέρεια καὶ κοιλὴ στὸ ἐσωτερικό, μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ στομίου ἔχνη πισσώματος ποὺ ἔχει στάξει καὶ στὸ σῶμα. Πηλὸς ἐρυθρός, 10YR 5/8. Λειασμένη ἢ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια.

Πρβ. Παῖσίδου 2010, εἰκ. 9. Μακροπούλου 1994, εἰκ. 1. Ναλμπάντης πίν. 37, ΒΚ 4506/32. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, Μάστορα εἰκ. 5. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 368, ἀρ. 1166.

Ἀρχές 4ου αἰ. μ.Χ.

70. ΚΑΤ/933 (εἰκ. 68). Πήλινη ἀκέραη οἰνοχόη. Ὑψ. 18 ἐκ., μέγ. πλ. 16,5 ἐκ., δ. βάσης 7,9 ἐκ., ὕψ. λαμποῦ 4,4 ἐκ., δ. χεῖλους (ἐσωτ.) 7,2 ἐκ., (ἐξωτ.)

5,5 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 8,4 ἐκ., πλ. λαβῆς 2,1 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 ἐκ. Ἐλάχιστο σπάσιμο στὸ χεῖλος. Σῶμα ἀμφικωνικό, μὲ μιὰ ζώνη ἀπὸ 4 ρηχὲς αὐλακώσεις πάνω ἀπὸ τὸ πλατύτερο τμήμα του. Λαϊμὸς χοανοειδὴς μὲ ραβδώσεις περιμετρικὰ σὲ ὅλο τὸ ὕψος του. Χεῖλος μικρός, ἔξω νεῦον. Λαβὴ ταινιωτὴ, κάθετη, μὲ κάθετες ρηχὲς αὐλακώσεις στὸ ἄνω τμήμα καὶ μιὰ ρηχὴ κάθετη στὸ ἐσωτερικό. Βάση δακτυλιόσχημη, μὲ τὴν κάτω ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς κοιλὴ, μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Πηλὸς πορτοκαλέρυθρος, σχετικὰ καθαρός, 2.5YR 5/8. Ἐσωτερικὰ φέρει πίσσωμα, τὸ ὁποῖο ἔχει στάξει σὲ δύο σημεία στὸν ὄμο.

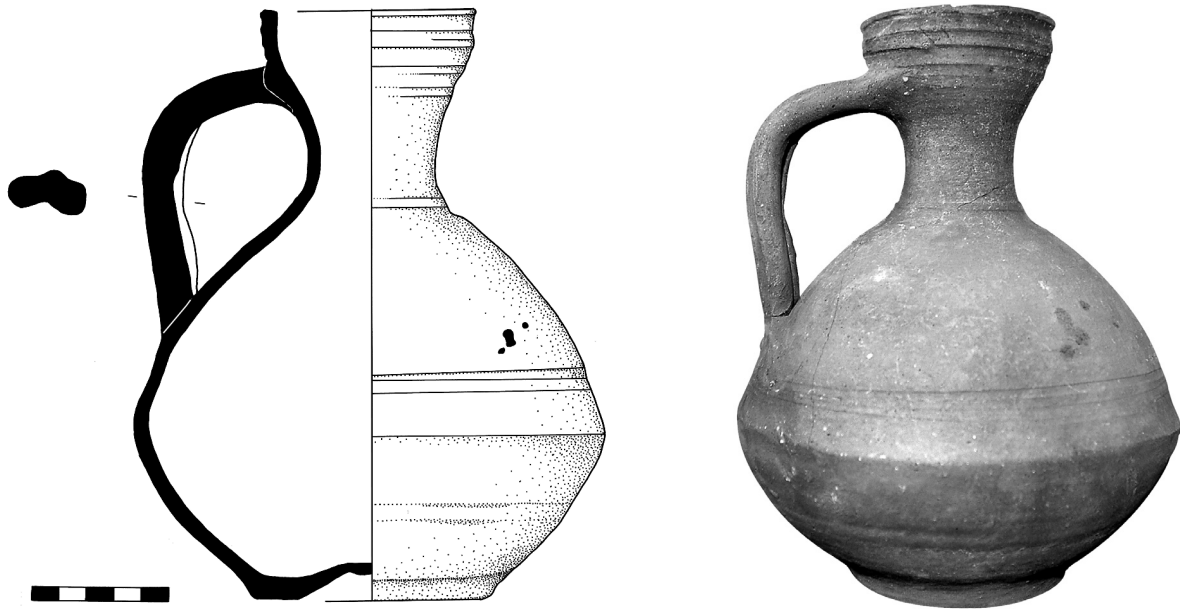
Πρβ. Παῖσίδου 2010, εἰκ. 9, 11, 18. Παζαράς 2009, εἰκ. 149. Πέτκος εἰκ. 8. Μακροπούλου 1994, εἰκ. 1 καὶ εἰκ. 5 ἀριστ. Λιούτας, Γεωργιάδης εἰκ. 4 ἀριστ. Πελεκανίδου εἰκ. 9, τὸ δεύτερο πίσω. Χρυσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 5 ἀρ. 14.

Ἀρχές 4ου αἰ. μ.Χ.

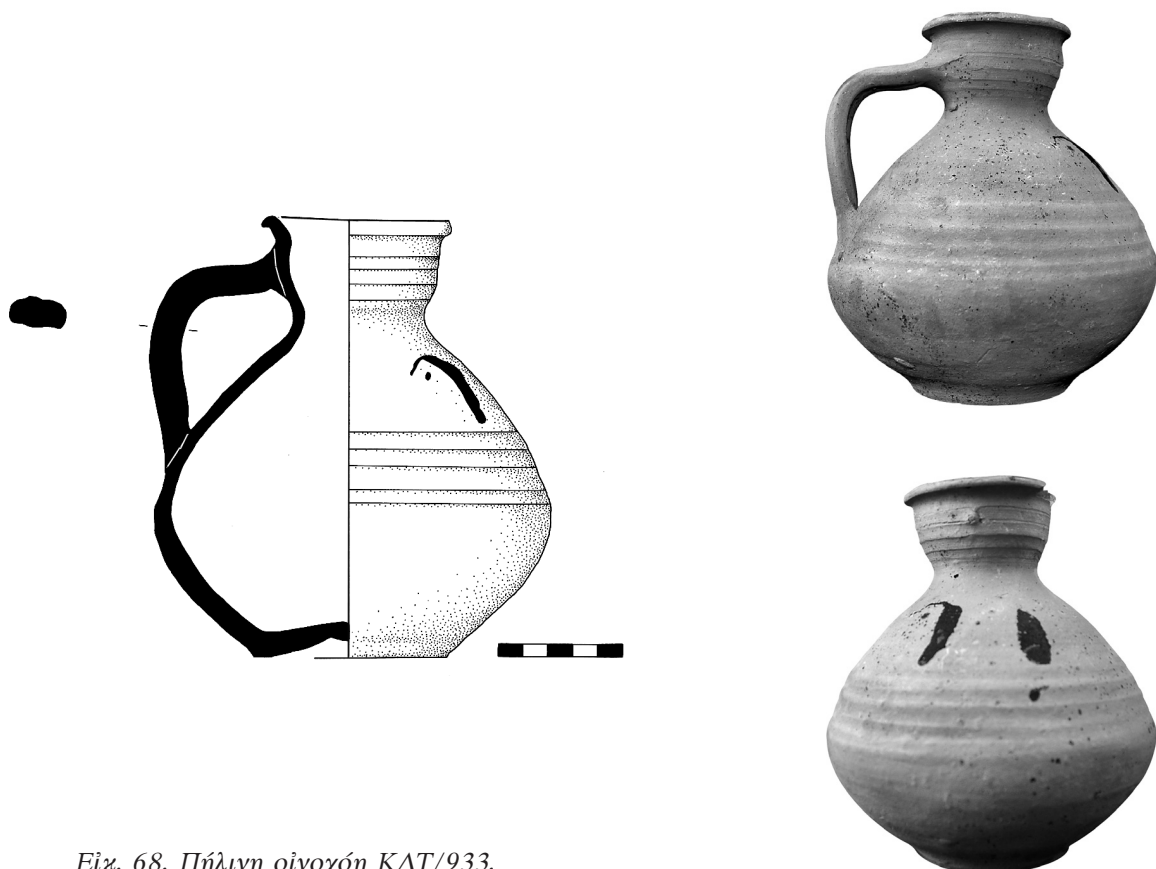
71. ΚΑΤ/1071. Χάλκινο πολὺ ὀξειδωμένο νόμισμα. Διάμ. 1,7 ἐκ., πάχ. 0,3 ἐκ., βάρ. 1,8 γρ. Σπασμένα μικρὰ τμήματα τῆς περιφέρειας. Στὴ μιὰ πλευρὰ διακρίνεται μὲ δυσκολία ὄρθια ἱματιοφόρος μορφὴ κατενώπιον.

Πρβ. *RömMünz* πίν. 129, 584, πίν. 131, 595, πίν. 132, 602, πίν. 143, 672.

α' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

Εικ. 67. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/927.

Εικ. 68. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/933.

Ευρήματα ἐκτὸς τάφων

72. ΚΑΤ/919 (εἰκ. 69). Τμήμα μικροῦ πήλινου τροχήλατου κυπέλλου. Θέση ΙΓ13.IX, πάσα 4.

Μέγ. σωζ. ὕψ. 8,1 ἐκ., ὕψ. χεῖλ. 1,5 ἐκ., πλ. λαβῆς 1,3 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 4,5 ἐκ., πάχ. λαβῆς 1,1 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,3 ἐκ. Λείπουν τὰ δύο τρίτα τοῦ σώματος καὶ ἡ βάση. Λεπτὰ τοιχώματα. Σῶμα πεπιεσμένο σφαιρικό, με ῥηχὲς ἀύλακώσεις σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια καὶ κυρίως στὸ κάτω τμήμα. Στόμιο φουσκωτό, με ῥηχὲς ἀύλακώσεις στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Λαβὴ κάθετη, τοξωτή, ὀρθογώνιας διατομῆς, ἀπὸ τὸ ἄνω τμήμα τοῦ ὅμου ἕως τὸ πλατύτερο σημεῖο τοῦ σώματος. Φέρει δύο ραβδώσεις στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Ἀνομοιογενὴς ὄπτηση. Πηλὸς πορτοκαλερυθρὸς, 5YR 6/8, σχετικὰ καθαρὸς. Σὲ τμήμα τοῦ χεῖλους, τοῦ σώματος καὶ στὴ λαβὴ σώζεται ἐρυθρὸ ἐπίχρῖσμα (10YR 5/6). Λειασμένο.

Πρβ. Παῖσίδου 2010, εἰκ. 5. Yangaki πίν. VII.5 καὶ 6. Παζαράς 1999, εἰκ. 17 ἀριστ. Καλλίνη εἰκ. 1.

Τέλη 3ου - ἀρχὲς 4ου αἰ. μ.Χ.

73. ΚΑΤ/928 (εἰκ. 70). Πόδι μεγάλου τροχήλατου ἀγγείου (θυμιατήριου; πόδι λύχνου;). Θέση ΙΓ7. VIII, πάσα 18.

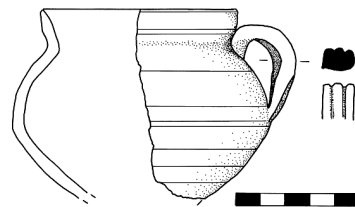
Σωζ. ὕψ. 10,5 ἐκ., δ. βάσης 12,6 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 2-2,2 ἐκ. Ἡ βάση κοίλη, με ἐπίπεδη περιφέρεια καὶ πηλὸ μαυρισμένο ἀπὸ τὴ χρήση φωτιάς. Πηλὸς κιτρινόγκριζος, 10YR 6/4, ἀδρὸς, με πολλὰ λευκὰ ἐγκλείσματα. Ἐπιφάνεια λειασμένη καὶ ἐπιχρισμένη με ὁμοίχρωμο πηλό. Πυρήνας γκριζός.

74. ΚΑΤ/932 (εἰκ. 71). Θραῦσμα μαγειρικοῦ σκεύους. Θέση ΙΓ13.IX, πάσα 7.

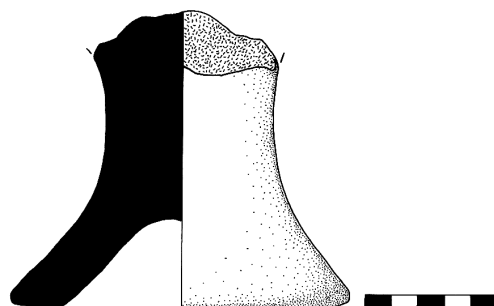
Σωζ. ὕψ. 11,5 ἐκ., μέγ. πλ. 13,5 ἐκ., ὕψ. λαβῆς 6,9 ἐκ., πλ. λαβῆς 2,3 ἐκ., πάχ. λαβῆς 1,6 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,5 ἐκ. Σώζεται τμήμα τοῦ μικροῦ κυρτοῦ χεῖλους, τμήμα τοῦ καμπύλου σώματος καὶ μία λαβὴ κάθετη, ἔλλειψοειδοῦς διατομῆς, ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸν ὄμο. Πηλὸς ἐρυθρὸς/καστανέρυθρος με πολλὴ μίκα, ἐξωτερικὰ μαῦρος λόγω ἐκθεσης σὲ φωτιά.

Πρβ. Παῖσίδου 2010, εἰκ. 8. Χρυσοστόμου Π. 2010, εἰκ. 4, T.7:2 καὶ εἰκ. 4,IBT15.

3ος-4ος αἰ. μ.Χ.

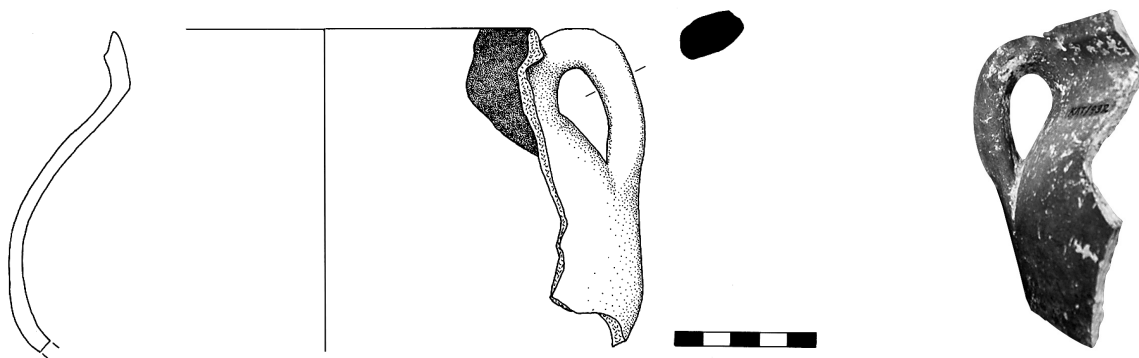
Εἰκ. 69. Πήλινο κύπελλο ΚΑΤ/919.

Εἰκ. 70. Πόδι πήλινου τροχήλατου ἀγγείου ΚΑΤ/928.

75. ΚΑΤ/934 (εἰκ. 72). Πήλινη οἰνοχόη. Θέση ΙΓ11. VI, ἀπὸ τελικὴ ἐπιφάνεια πάσας 6.

Ὑψ. 20 ἐκ., μέγ. πλ. 11,5 ἐκ., ὕψ. ποδιοῦ 1,1 ἐκ., δ. βάσης (ἐξωτ.) 9 ἐκ., (ἐσωτ.) 7,8 ἐκ., δ. λαμποῦ

Εικ. 71. Πήλινη χύτρα ΚΑΤ/932.

Εικ. 72. Πήλινη οίνοχόη ΚΑΤ/934.

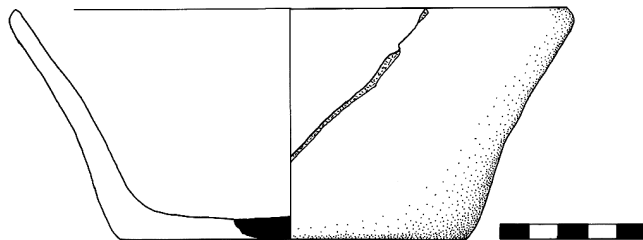
4,1 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,6 εκ. Λείπει μεγάλο τμήμα του λαμπού, του χείλους και ή λαβή. Στόμιο ύψηλο, άμφίκυρτο, χείλος μικρό, έξω νεύον. Σώμα σφαιρικό, με ρηχές περιμετρικές ραβδώσεις στο κάτω τμήμα του ώμου και άνεπαίσθητες αύλακώσεις στην κοιλιά. Λαμίδος κοίλος. Χαμηλό κυλινδρικό πόδι, που εισέχει του σώματος. Βάση έλαφρώς κοίλη με μαστοειδή άπόφυση στο κέντρο και αύλακα στην περιφέρεια. Άνομοιογενής όπτηση, που δημιουργεί στην έξω-

τερική έπιφάνεια δύο χρώματα πηλοϋ. Πηλός πορτοκαλέρυθρος, 10YR 5/8, με γκριζο πυρήνα, σχετικά καθαρός, με υπόλευκα έγκλείσματα και έκτεταμένα κατά τόπους, σκουροκάστανος.

Πρβ. Μάλαμα, Νταράκης 373, σχ. 117. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεία* 194, άρ. 438. Χρυσοστόμου Α. 2010, εικ. 3. Παζαράς 1998 εικ. 13 Τφ 10 δεξ. Παϊσίδου 2010, εικ. 14. Abadie Reynal, Sodini πίν. IV, h-CC105 και εικ. 19. 4ος αί. μ.Χ.

76. ΚΑΤ/938 (είκ. 73). Τμήμα πήλινης λεκάνης με χονδρά τοιχώματα. Θέση ΙΔ10.Χ, πάσα 11.

Ύψ. 7,7 εκ., μέγ. πλ. 14,7 εκ., δ. βάσης 11,5 εκ., πάχ. τοιχωμ. (σώμ.) 0,7-1 εκ., (χείλ.) 0,7 εκ. Βάση επίπεδη, σώμα κωνικό, ένιαιο με τὸ χεῖλος. Άνομοιογενής ὄπτηση. Λειασμένη ἐπιφάνεια. Πηλὸς ἀκάθαρτος, με μεγάλα ὑπόλευκα ἐγκλείσματα, πορτοκαλόχρωμος, 7.5YR 5/6, με ἀνοιχτόγκριζο πυρήνα. Ἴσως τροφοπαρασκευαστικὸ ἀγγεῖο. Πρβ. Ζαββοῦ, Μαλτέζου 779, εἰκ. 9. Τριανταφυλλίδης 664 καὶ πίν. 278.

77. ΚΑΤ/939 (είκ. 74). Τμήμα μικροῦ πήλινου κύπελλου. Θέση ΙΓ10.Ι, πάσα 6.

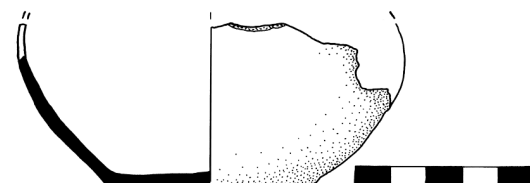
Σωζ. ὕψ. 4,5 εκ., μέγ. σωζ. πλ. 10,3 εκ., δ. βάσης 5,8 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,3 εκ. Λεῖπει τὸ ἄνω τμήμα. Βάση επίπεδη. Σῶμα καμπύλο με λεπτὰ τοιχώματα. Πηλὸς πορτοκαλέρυθρος, με λίγα μεγάλα ὑπόλευκα ἐγκλείσματα, 10R 5/8 καὶ γκριζοπυρήνα. Λειασμένη ἐπιφάνεια.

α' πρῶτο μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ.

78. ΚΑΤ/942 (είκ. 75). Τμήμα ἀμφορέα μακεδονικοῦ τύπου. Θέση ΙΑ12.ΧΙΙ, πάσα 5.

Μέγ. σωζ. ὕψ. 17 εκ., μέγ. σωζ. πλ. 17,8 εκ., ὕψ. χείλους 2,6 εκ., διάμ. χείλους (ἔσωτ.) 6 εκ., (ἔξωτ.) 7,6 εκ., ὕψ. λαβῆς 13,4 εκ., πάχ. λαβῆς 1,3 εκ., πλ. λαβῆς 3,9 εκ., ὕψ. λαμποῦ 6,2 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 εκ. Σῶζεται ὁ λαμὸς, τὸ χεῖλος, ἢ μία λαβὴ καὶ ἡ γένεση τῆς ἄλλης. Χεῖλος ἔξω νεῦον, πὸν γωνιάζει ἔντονα με τὸν λαμὸ, ἐπίπεδο στὴν ἄνω ἐπιφάνεια με περιχειλῶμα ὀρθογωνίας διατομῆς. Λαμὸς κυλινδρικός, με ἀμφικωνικὸ πλαστικὸ δακτύλιο στὸ κέντρο. Λαβὲς ταινωτές, με πέντε σχετικὰ ρηχὲς ραβδώσεις στὴν ἄνω ἐπιφάνεια. Ξεκινοῦν κάτω ἀπὸ τὸν πλαστικὸ δακτύλιο τοῦ λαμποῦ καὶ καταλήγουν στὸν ὄμο. Πηλὸς ἐρυθροκάστανος στὸν πυρήνα καὶ μαῦρος στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια, με ἄφθονη μίκα καὶ λίγα ὑπόλευκα ἐγκλείσματα (10R 5/6 καὶ 10R 3/6 ἀντίστοιχα). Ἐπιφάνεια πρόχειρα λειασμένη. Τὸ ἐσωτερικὸ φέρει ἄφθονο ὑάλωμένο πίσσωμα.

Πρβ. Δροῦγου, Τουράτσογλου 117-120. Καλλιγᾶ 225, 236 καὶ πίν. 92δ, 94γ. Καραπάνου 319, πίν. 128ε-στ. Χρυσοστόμου Π. 2010, εἰκ. 6, ΙΑ, Τ.7 καὶ κυρίως ΙΙΑ, ΤΓ.

2ος αἰ. π.Χ. (;)

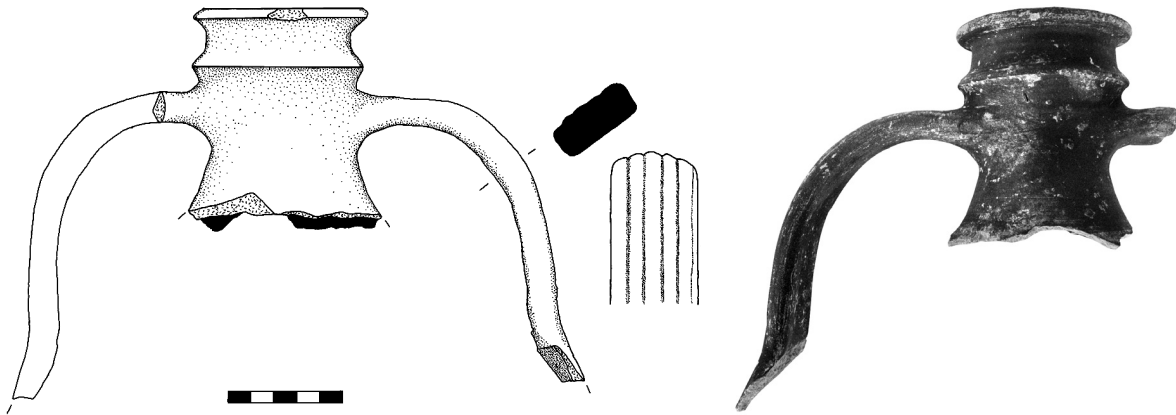
79. ΚΑΤ/963 (είκ. 76). Πήλινη ἀκέραη οἰνοχόη. Θέση ΙΓ11.ΧΙΙΙ, πάσα 7.

Ύψ. 19 εκ., μέγ. πλ. 16,6 εκ., δ. βάσης 8,5 εκ., ὕψ.

λαμποῦ 4,6 εκ., δ. χείλους (ἔξωτ.) 6,7 εκ., (ἔσωτ.) 5,5 εκ., ὕψ. λαβῆς 9 εκ., πάχ. λαβῆς 1 εκ., πλ. λαβῆς 2,8 εκ., πάχ. τοιχωμ. 0,4 εκ. Ἐλάχιστα σπασίματα στὸ χεῖλος. Σῶμα σφαιρικό, με ρηχὲς ὀριζόντιες περιμετρικὲς ἀυλακώσεις. Βάση ἐλαφρὰ κυρτὴ στὴν περιφέρεια καὶ στὸ ἐσωτερικὸ κοίλη, με μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο. Λαμὸς κοντὸς, φουσκωτὸς, με ὀριζόντιες περιμε-

Εἰκ. 73. Πήλινη λεκάνη ΚΑΤ/938.

Εἰκ. 74. Πήλινο κύπελλο ΚΑΤ/939.

Εικ. 75. Πήλινος μακεδονικός ἀμφορέας ΚΑΤ/942.

τρικῆς ἀυλακώσεως. Χεῖλος πολὺ μικρό, ἔξω νεῦον, κυκλικῆς διατομῆς. Λαβὴ κάθετη, ταινωτή, ἀπὸ τὸ ἄνω τμήμα τοῦ λαιμοῦ στὸ κέντρο τοῦ σώματος, με δύο ρηγῆς κάθετες ἀυλακώσεως στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Πηλὸς ἔντονα ἐρυθρὸς με ὁμοιόχρωμο ἐπίχρσιμα, 10R 5/8, ἀρκετὴ μίκα καὶ λίγα ὑπόλευκα ἐγκλείσματα. Ἐλάχιστα ἰζήματα κατὰ τόπους. Ἐπιφάνεια λειασμένη.

Προβ. Χρυσσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 1 κέντρο.

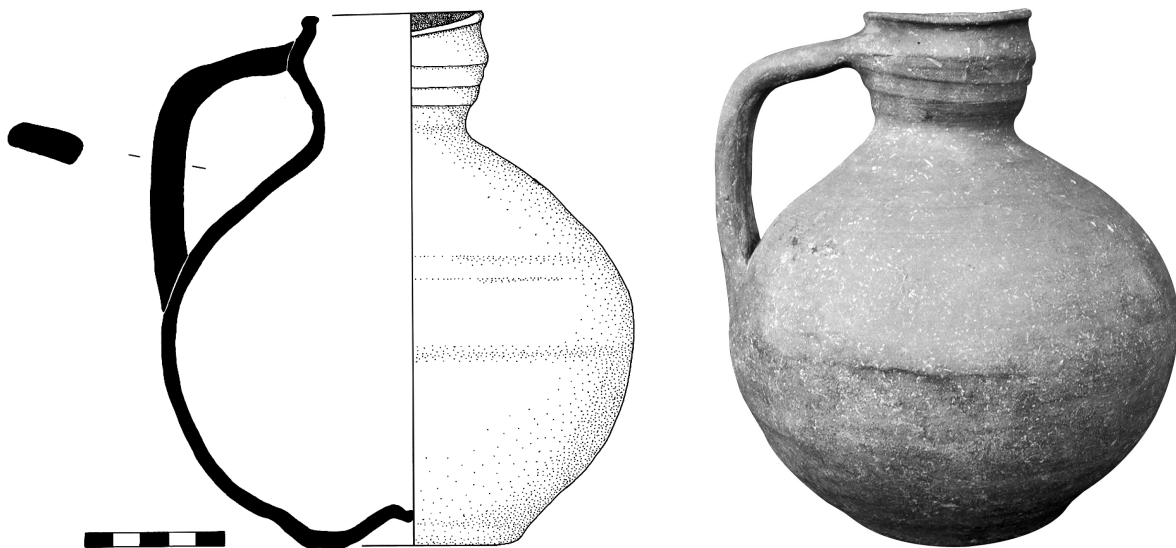
Χρυσσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 374, ἀρ. 1198 καὶ σ. 296, ἀρ. 868. Χρυσσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 19, εἰκ. 18, καὶ εἰκ. 4 πάνω ἀριστερ. Ναλμπάντης πίν. 38, BK 4506/18. Abadie Reynal, Sodini πίν. IV, h-CC105 καὶ εἰκ. 19.

β' μισὸ 4ου αἰ. μ.Χ. (:).

80. ΚΑΤ/966 (εἰκ. 77). Τμήμα πυξίδας (:), σπασμένο σὲ δύο κομμάτια.

Ῥψ. 4,3 ἐκ., μέγ. πλ. 7,7 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,35 ἐκ.

Σῶμα κυλινδρικό, ἐνιαῖο με τὸ κάθετο χεῖλος.

Εικ. 76. Πήλινη οἰνοχόη ΚΑΤ/963.

Εικ. 77. Πήλινη πυξίδα (;) ΚΑΤ/966.

Βάση επίπεδη, με δύο εξέχοντα διάτρητα ώτια στην περιφέρεια (τὰ υπόλοιπα συμμετρικά δὲν σώζονται). Πηλὸς μαῦρος, Gley 1 3/5G, με μαῦρο στυλπνὸ γάνωμα ἐξωτερικά (ὄχι στὴ βάση). Πρβ. *Ath. Ag.* XII 172-173, πίν. 43 ἄρ. 1309, ἄρ. 1294-1297, ἄρ. 1291.

4ος αἰ. π.Χ. (·).

81. ΚΑΤ/1093 (εἰκ. 78). Θραύσματα γυάλινου ἀμφορίσκου ἀπὸ διαφανὲς πρασινωπὸ γυαλί. Μέγ. σωζ. ὕψ. 6,2 ἐκ., δ. λαμποῦ 1,7 ἐκ., δ. χεῖλους 3,4 ἐκ., πάχ. τοιχωμ. 0,15 ἐκ. Σώζεται τὸ πάνω τμήμα τοῦ σώματος καὶ σὲ ξεχωριστὰ κομμάτια οἱ δύο λαβές. Λαμὸς στενός, κυλινδρικός, σχετικὰ ψηλός. Χεῖλος ἐπίπεδο, ἔντονα ἐξέχον, με ἐπίθετο δακτύλιο στὴν περιφέρειά του. Λαβές κάθετες, ταινιωτές, με δύο κάθετες ἐγκαρῆξεις στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καὶ σιγμοειδῆ ἀναδίπλωση στὴν κάτω ἀπόληξη. Οἱ ἀπολήξεις τῶν δύο λαβῶν διαφορετικὲς μεταξύ τους. Πρβ. Ἀντωνάρας πίν. XXII 688, 689. Neuburg εἰκ. 59. Whitehouse 170 εἰκ. 298. Scatozza Hoericht 48, Forma 25, πίν. XXXI, 157 καὶ κυρίως ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου.

Εικ. 78. Θραύσματα γυάλινου ἀμφορίσκου ΚΑΤ/1093.

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

ΚΕΡΑΜΙΚΗ

Ἡ ὑστερορωμαϊκὴ κεραμικὴ τοῦ νεκροταφείου ἀποτελεῖται ἀπὸ 49 πῆλινα ἀγγεῖα, τὰ περισσότερα ἀκέραια ἢ σχεδὸν ἀκέραια. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ 41 προῆλθαν ἀπὸ τάφους, ἐνῶ τὰ 8 συλλέχθηκαν ἔξω ἀπὸ αὐτοὺς ἢ σὲ συνάφεια μαζί τους. Ἡ χρονολόγησή τους ἐπιτεύχθηκε τόσο μὲ βάση τὴν πενιχρὴ νομισματικὴ μαρτυρία τοῦ νεκροταφείου ὅσο – κυρίως – μὲ βάση τὴν ἀναλυτικὴ συγκριτικὴ τους μελέτη μὲ ἀντίστοιχα καλὰ χρονολογημένα παραδείγματα ἄλλων θέσεων, καθὼς καὶ σὲ παραλληλισμὸ μὲ τὰ συνευρήματα τῶν τάφων. Ἡ μελέτη τῆς ὑστερορωμαϊκῆς κεραμικῆς δὲν ἔχει προχωρήσει ἀκόμα στὸν εὐκταῖο βαθμὸ καὶ ἀποτελεῖ ἓνα ζητούμενο τῆς ἔρευνας²². Ἔτσι, οὔτε στὸ ζήτημα τῆς χρονολόγησής οὔτε σὲ αὐτὸ τῆς τυπολογικῆς ἐξέλιξης καὶ πολὺ περισσότερο στὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν πηλῶν τῶν διαφόρων περιοχῶν μποροῦμε νὰ ἔχουμε ἓναν ἀσφαλέςτερο ἄξονα ἀναφορᾶς.

Τὰ ἀγγεῖα τοῦ νεκροταφείου δὲν παρουσιάζουν μεγάλη τυπολογικὴ ποικιλία. Ἀντιπροσωπεύονται ὀκτὼ εἶδη ἀγγείων: οἰνοχόες καὶ οἱ συγγενικοὶ πρὸς αὐτὲς τύποι, κύπελλα, χύτρες, ἀμφορίσκοι, μυροδοχεῖα, πινάκια, λεκάνες καὶ πυξίδες, καθὼς καὶ ἐλάχιστα ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ συγκεκριμένο τύπο λόγω τῆς ἀποσπασματικῆς τους διατήρησής. Ὁ πηλὸς τῶν ἀγγείων, παρ' ὅλο ποὺ παρουσιάζει κάποιες ἐπὶ μέρους διαφορές, σὲ γενικὲς γραμμὲς εἶναι ὁμοιογενὴς καὶ χωρίζεται σὲ τρεῖς κύριες ὁμάδες: στὸν λεπτόκοκκο, σχετικὰ καθαρὸ, καλύτερης ποιότητος, πορτοκαλέρυθρος κυρίως ἀπόχρωσης ἢ μπεζ χρώματος, καὶ στὸν πιὸ ἀκάθαρτο, μὲ μίκα, ὑπόλευκα ἐγκλείσματα, μόρια χαλαζία, σὲ διάφορες ἀποχρώσεις τοῦ ἐρυθροῦ, ἀπὸ πορτοκαλέρυθρο ἕως καστανό. Τέλος διακρίνεται καὶ ἡ τεφρὴ κεραμικὴ²³. Σὲ ὅλες τὶς κατηγορίες, καὶ κυρίως στὴν πιὸ λεπτόκοκκη καὶ τὴν τεφρὴ, μεγάλη εἶναι ἡ περιεκτικότητά σὲ μαρμαρυγία.

Οἰνοχόες

Στὸν Κλειτο βρέθηκαν 30 ὑστερορωμαϊκὲς οἰνοχόες ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πολυπληθέστερη κατηγορία ἀγγείων τοῦ νεκροταφείου, σὲ ποσοστὸ ποὺ ἀνέρχεται στὸ 61% στὸ σύνολο τῆς κεραμικῆς. Μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ 6 ὁμάδες.

1. Στὴν πρώτη ὁμάδα ἀνήκουν 5 οἰνοχόες (3, εἰκ. 5, 25, εἰκ. 30, 65, εἰκ. 63, 22, εἰκ. 27, 14, εἰκ. 17). Κύριο συνδετικὸ τους στοιχεῖο εἶναι τὸ μικρὸ σχετικὰ μέγεθός τους, ἕως 18 ἐκ. Ὅλες χρονολογοῦνται στὸν πρῶμο 4ο αἰ. μ.Χ. Ἡ πιὸ πρῶμη (3, εἰκ. 5), τοῦ 300-310 μ.Χ.

22. Βλ. Ναλμπάντης 119. Μάλαμα, Νταράκης 401. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 481.

23. Ἄν καὶ ἡ τεφρὴ κεραμικὴ θὰ πρέπει νὰ διαχωριστεῖ μᾶλλον ἀπὸ τὴν ἐπονομαζόμενη «μακεδονικὴ γκρίζα», τόσο τυπολογικὰ ὅσο καὶ χρονολογικὰ, παρουσιάζει ὁμοιότητες μαζί της. Γιὰ τὴ «μακεδονικὴ

γκρίζα», ποὺ πρέπει κανονικὰ νὰ θεωρηθεῖ ὑποσύνολο τῆς τεφρῆς κεραμικῆς, βλ. Anderson, Stojanović 61-72 καὶ Hayes, *LRP* 405-407, ὁ ὁποῖος σημειώνει καὶ τὴν πιθανὴ προέλευσή της ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ αἰολικὴ *bucchero*. Γιὰ τὸν διαχωρισμὸ δύο κατηγοριῶν γκρίζων ἀγγείων βλ. Γραικὸς 433-434 μὲ σημ. 14.

περίπου, έχει σῶμα ἀπιόσχημο μὲ ἀύλακώσεις κυρίως στὴν κοιλιά, κυλινδρικό λαμό, καὶ στενὴ ἐπίπεδη βάση. Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθροκάστανος καὶ φέρει ἔντονα ἐρυθρὴ βαφή σὲ πρόχειρα ἀκτινωτὸ διάκοσμο στὸ κάτω μέρος τῆς κοιλιάς. Ἀντίστοιχη βαφή ἀλλὰ τοποθετημένη σὲ πιδὸ προσεγμένη διακόσμηση σὲ ὀριζόντιες καὶ διαγώνιες ἀκτινωτὲς ταινίες ποὺ συγκλίνουν πρὸς τὸ χεῖλος φέρει καὶ ἡ τριφυλλόστομη οἰνοχόη **25** (εἰκ. 30). Παρόμοιες μεταξὺ τους στὸ σχῆμα καὶ στὴ σύσταση τοῦ πηλοῦ εἶναι δύο τριφυλλόστομες οἰνοχόες (**22**, εἰκ. 27 καὶ **65**, εἰκ. 63), μὲ ζώνη ραβδώσεων στὸ πλατύτερο σημεῖο τοῦ σώματος, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ μία ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν μακεδονικῶν γκριζῶν ἀγγείων, ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶναι φτιαγμένη ἀπὸ ἐρυθροκάστανο πηλό²⁴. Παρόμοια ζώνη ραβδώσεων φέρει τέλος καὶ ἡ σφαιρικὴ οἰνοχοΐσκη **14**, ποὺ ἐντάσσεται ἐπίσης σὲ αὐτὴν τὴν κατηγορία (εἰκ. 17).

Συγκρίσιμα παραδείγματα γιὰ τὸ ἀγγεῖο **3** βρέθηκαν στὴν Ἐπανομὴ Θεσσαλονίκης²⁵, τὴ Λητὴ²⁶, τὰ νεκροταφεῖα τῆς Θεσσαλονίκης²⁷, τὴν Ξιφιανὴ Ἀλωπίας²⁸, τὴν Ἔδεσσα²⁹ καὶ τὰ Ν. Κερδύλλια Σερρών³⁰ καὶ χρονολογῶνται τὰ περισσότερα, κάποια μὲ βάση τὴν παρουσία νομισμάτων, στὰ τέλη τοῦ 3ου - ἀρχὲς 4ου αἰ. π.Χ.³¹ Παράλληλα γιὰ τὸ ἀγγεῖο **25** ἐντοπίζονται ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω περιοχὲς καὶ στὶς Φθιώτιδες Θῆβες (3ος αἰ.)³². Στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κλείτου ἀλλὰ καὶ γενικότερα στὴ Μακεδονία παρατηρεῖται ὅτι ἡ διακόσμηση μὲ ἐπίθετο ἐρυθρὸ χρῶμα εἶναι ἓνα πρῶμο στοιχεῖο τῆς ὑστερορωμαϊκῆς κεραμικῆς, πιδὸ συχνὸ στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. Οἱ τριφυλλόστομες οἰνοχόες μὲ σφαιρικὸ σῶμα εἶναι συχνὸ σχῆμα μὲ εὐρεία διάδοση, ποὺ ἔχει θεωρηθεῖ ὅτι μιμεῖται μεταλλικὰ πρότυπα. Ἡ μίμηση αὐτὴ ἐπιδιώκεται ἀκόμα πιδὸ ἔντονα στὴν οἰνοχόη **22** μὲ τὸ γκριζομαυρὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ. Τὰ παράλληλα τῶν ἀγγείων αὐτῶν, ποὺ προέρχονται ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω περιοχὲς καὶ ἀπὸ τὴ Μενιδα Βοττιαίας, τὸ Κλειδὶ Φλώρινας καὶ τὴν Ἐλεύθερα, χρονολογῶνται ἀπὸ τὸν πρῶμο 3ο ὡς τὸν ὑστερο 4ο αἰ. μ.Χ., ὅμως τὰ κοντινότερα παραδείγματα ἀνήκουν στὰ τέλη τοῦ 3ου - ἀρχὲς 4ου αἰ. μ.Χ.³³ Ἀντίθετα, τὰ συγγενικὰ πρὸς τὴν οἰνοχοΐσκη **14** ἀγγεῖα φαίνεται νὰ ἔχουν μιὰ πιδὸ στενὴ διάδοση κυρίως στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία³⁴.

24. Οἱ τριφυλλόστομες οἰνοχόες ἦταν διαδεδομένες στὴν Α. Μεσόγειο καὶ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, βλ. Μάλαμα, Νταράκης 407.

25. Παζαράς 2009, εἰκ. 51 (μέσα 4ου). Παζαράς 1999, εἰκ. 20 ἀριστ. καὶ κέντρο (χωρὶς ἀκριβῆ χρονολόγηση, 3ος καὶ κυρίως 4ος καὶ ἀ' μισὸ 5ου). Παζαράς 1998, εἰκ. 16 (μαζὶ μὲ νόμισμα Κωνσταντίνου καὶ ἄλλο τοῦ β' μισοῦ τοῦ 3ου).

26. Τζαναβάρη εἰκ. 7 δεξ. (τέλη 3ου-ἀρχ. 4ου μ.Χ.).

27. Μακροπούλου 1994, εἰκ. 1 καὶ εἰκ. 11 δεξ. (3ος-μέσα 4ου). Ναλμπάντης πίν. 35, BK 4506/34 (περίπου 275 μ.Χ.) καὶ πίν. 36, BK 4506/28 (τελευταῖο τέταρτο 3ου-ἀ' μισὸ 4ου). Καθημ. Ζωὴ Βυζ. 316, ἀρ. 345 (ἀ' μισὸ 4ου. Διαφορετικὸς πηλὸς καὶ χεῖλος).

28. Παῖσιδου 2010, εἰκ. 6α-β, σ. 522 (300-310 μ.Χ.).

29. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 342, ἀρ. 1014, πίν. ΚΑ,Β (γ' τέταρτο 4ου, πρβ. μόνο γιὰ τὸ παρόμοιο

ἐπίχρισμα).

30. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 108α, MA 6843 (τέλος 3ου-ἀρχὲς 4ου).

31. Αναλυτικότερη βιβλιογραφία βλ. ἀγγεῖο **3** σ. 120.

32. Ντίνα εἰκ. 15-17 (3ος). Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 372, ἀρ. 1185 (χωρὶς χρονολόγηση) καὶ περισσότερο σ. 358, ἀρ. 1106, πίν. ΚΑ,Β (4ος). Παῖσιδου 2005, εἰκ. 13 (τέλος 4ου-ἀρχὲς 5ου) (ἡ σύγκριση ἀφορᾷ μόνο τὸ ἐπίθετο χρῶμα).

33. Βλ. βιβλιογραφία γιὰ τὸ ἀγγεῖο **65** σ. 154 καὶ γιὰ τὸ **22** σ. 133.

34. Παζαράς 1999, εἰκ. 17 δεξ. (χωρὶς ἀκριβῆ χρονολόγηση-3ος καὶ κυρίως 4ος καὶ ἀ' μισὸ 5ου). Παντῆ εἰκ. 1ε (ἀ' μισὸ 4ου). Robinson πίν. 23, M101 (τέλη 2ου-ἀρχὲς 3ου). Καθημ. Ζωὴ Βυζ. 569, ἀρ. 793 (ἀ' μισὸ 4ου. Ὅμως διαφορετικὸς πηλὸς καὶ ἴσως χεῖλος).

2. Στὴ δεύτερη ὁμάδα ἐντάσσονται 10 οἰνοχόες μὲ κοινὸ χαρακτηριστικὸ τὸ ἀπίοσχημο ἢ ὠοειδὲς σχῆμα (**34**, εἰκ. 40. **69**, εἰκ. 67. **70**, εἰκ. 68. **48**, εἰκ. 51. **16**, εἰκ. 20. **23**, εἰκ. 28. **24**, εἰκ. 29. **61**, εἰκ. 60. **29**, εἰκ. 35. **32**, εἰκ. 38). Παρὰ τὴν προτίμηση τοῦ σχήματος στὸ ἀ' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., ὑπάρχουν καὶ παραδείγματα ἀπὸ τὸ β' μισὸ του. Μποροῦν νὰ χωριστοῦν σὲ 4 ὑποκατηγορίες:

Στὴν πρώτη ὑποκατηγορία ἀνήκουν οἰνοχόες μὲ πηλὸ μπέζ, λαϊμὸ στενὸ καὶ κοντό, σῶμα μὲ μία ἢ δύο στενὲς ζῶνες ραβδώσεων καὶ βάση ἐπίπεδη, μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο (**23**, εἰκ. 28. **24**, εἰκ. 29). Στὴν καλύτερα σωζόμενη ἀπὸ αὐτές (**24**, εἰκ. 29) τὸ πάνω τμήμα τοῦ λαίμου μὲ τὸ χεῖλος εἶναι κρηπιδωτὸ μὲ λεπτὲς ὀριζόντιες ραβδώσεις, ἐνῶ τὸ ἄγγειο φέρει στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἐπίχρυσμα ὁμοίου χρώματος μὲ τὸν πηλό. Καὶ οἱ δύο χρονολογοῦνται στὶς ἀρχές/ἀ' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.

Τὰ συγγενέστερα παραδείγματα προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἐπανομὴ Θεσσαλονίκης³⁵ καὶ τὸ νεκροταφεῖο στὸ Μουσεῖο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ Θεσσαλονίκης³⁶ καὶ χρονολογοῦνται ὅλα στὰ τέλη τοῦ 3ου - ἀρχὲς 4ου αἰ. μ.Χ. Ἀντίστοιχη οἰνοχόη τῆς ἴδιας περιόδου, ἀλλὰ ἀπὸ πρᾶσινογκρίζο πηλό, προέρχεται καὶ ἀπὸ τὴν Ἄγορὰ τῶν Ἀθηνῶν³⁷. Ἀπὸ τὸ οἰκόπεδο Μακρυγιάννη στὴν Ἀθήνα ἤρθαν στὸ φῶς οἰνοχόες ποὺ ἔχουν χρονολογηθεῖ στὸν ὕστερο 4ο - πρῶμο 5ο αἰ. καὶ παρουσιάζουν μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὶς οἰνοχόες τοῦ Κλείτου, μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι αὐτὲς φέρουν πολὺ περισσότερες ραβδώσεις στὸ σῶμα³⁸.

Στὴ δεύτερη ὑποκατηγορία ἔχουμε οἰνοχόες μὲ ἔντονο ἐρυθρὸ πηλό, μὲ τὴ λαβὴ νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ στομίου καὶ νὰ ἀπολήγει στὸν ὦμο, λαϊμὸ στενὸ καὶ κοῖλο καὶ βάση ἐπίπεδη, μὲ μαστοειδῆ ἀπόφυση στὸ κέντρο (**34**, εἰκ. 40. **69**, εἰκ. 67. **70**, εἰκ. 68). Οἱ οἰνοχόες **69** (εἰκ. 67) καὶ **70** (εἰκ. 68) τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., ἔχουν σῶματα ἀμφικωνικὰ καὶ στόμια φουσκωτὰ μὲ λεπτὲς ραβδώσεις, ἐνῶ τὸ στόμιο τῆς πιὸ ὕστερης **34** (εἰκ. 40) εἶναι κωνικὸ, μὲ πλαστικὸ δακτύλιο στὸ σημεῖο τῆς ἔνωσής του μὲ τὸν λαίμ³⁹.

Παρ' ὅλο πὸν τὸ σχῆμα φαίνεται ἀρκετὰ κοινό, ἀκριβῆ παρὰλληλα δὲν ἐντοπίστηκαν. Τὰ πιὸ σχετικὰ παραδείγματα προέρχονται ἀπὸ τὴν Ξιφιανὴ Ἀλμωπίας⁴⁰ καὶ τὰ Ν. Κερδύλλια Σερρῶν⁴¹, ἐνῶ βρίσκονται καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας⁴². Μὲ κάθε ἐπιφύλαξη, τὸ σχῆμα φαίνεται νὰ ὑφίσταται μιὰ χρονολογικὴ ἐξέλιξη, μὲ τὸν κυλινδρικό καὶ σχετικὰ ψηλὸ λαίμ^ο νὰ ἀνήκει στὸν πρῶμο 4ο αἰ. μ.Χ. καὶ τὸν σταδιακὰ μειούμενο σὲ φάρδος καὶ κωνικὸ λαίμ^ο νὰ ὀδηγεῖ στὸ β' μισὸ του.

35. Παζαράς 2009, εἰκ. 161.

36. Ναλιμπάντης πίν. 37, BK 4506/8 καὶ πίν. 37, BK 4506/2.

37. Robinson πίν. 16, L27.

38. Οἱ πιὸ πλούσιες ραβδώσεις στὸ σῶμα εἶναι γνώρισμα ποὺ ἐμφανίζεται συχνότερα στὶς παραγωγὲς τῆς Ν. Ἑλλάδας ἀπὸ ὅ,τι στὴ Μακεδονία καὶ πληθαίνει σὲ μεταγενέστερες περιόδους. Βλ. καὶ Βραχιονίδου, AEAM 2013.

39. Οἱ χρονολογήσεις τῶν ἀγγείων προέκυψαν

τόσο ἀπὸ τὴ συγκριτικὴ χρονολόγηση μὲ βάση τὰ παρὰλληλα ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς ποὺ ἔθεταν τὰ ἀσφαλέστερα χρονολογημένα συνευρήματα τῶν τάφων.

40. Παῖσιδου 2010, εἰκ. 9, 11 (ἀρχὲς 4ου αἰ.), 18 (β' μισὸ 4ου αἰ.).

41. Μάλαμα, Νταράκης 373, σχ. 117 (μέσα 4ου κέ.) καὶ πίν. 66, MA 6813 (τέλη 4ου - ἀρχὲς 5ου αἰ. μ.Χ.).

42. Γιὰ περισσότερα παρὰλληλα βλ. κατάλογο ἀρ. **69**, **70** καὶ **34**.

Ἡ τρίτη ὑποκατηγορία ἀφορᾷ μόνο τὴν οἰνοχόη **16** (εἰκ. 20). Μοιάζει μὲ αὐτὲς τῆς προηγούμενης ὑποκατηγορίας ἀλλὰ διαφοροποιεῖται κυρίως ἀπὸ τὴν ὑπαρξη γραπτῆς διακόσμησης στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνειά της ἀπὸ φαρδεῖες καμπυλωτὲς ἢ ὀριζόντια τοποθετημένες ἐρυθρὲς ταινίες πάνω σὲ μπῆξ ἐπίχρυσμα. Ὁ πηλὸς εἶναι ἴδιας ἀπόχρωσης μὲ τὸ ἐπίχρυσμα, τὸ σῶμα ὠοειδές, τὸ στόμιο φουσκωτὸ μὲ περιμετρικὲς ραβδώσεις. Ραβδώσεις ὑπάρχουν καὶ σὲ μιὰ ζώνη στὸ σῶμα. Τὸ ἀγγεῖο τοποθετεῖται χρονολογικὰ μᾶλλον στὸ β' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. Ἀντίστοιχη διακόσμηση ἐμφανίζεται σὲ οἰνοχόη ἀπὸ τὴν Ξιφιανὴ Ἀλμωπίας⁴³ καὶ σὲ οἰνοχόες ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα⁴⁴ καὶ ἄλλοῦ⁴⁵, χωρὶς ὅμως οὔτε τὸ μοτίβο τῶν ἀγγείων αὐτῶν οὔτε τὸ σχῆμα νὰ συμπίπτει ἀπόλυτα⁴⁶.

Στὴν τέταρτη ὑποκατηγορία ἐντάσσονται οἱ ὑπόλοιπες 4 οἰνοχόες, οἱ ὁποῖες φαίνεται νὰ μιμοῦνται, ὅπως καὶ οἱ τριφυλλόστομες τῆς πρώτης ομάδας, μεταλλικὰ πρότυπα (**48**, εἰκ. 51. **61**, εἰκ. 60. **29**, εἰκ. 35. **32**, εἰκ. 38). Ἡ **49** (εἰκ. 51) εἶναι ἡ μόνη τῆς ὁποίας ἡ μεγαλύτερη διάμετρος τοῦ σώματος βρῖσκεται στὸν ὄμο καὶ ὄχι στὴν κοιλιά. Φέρει ραβδώσεις στὸν ὄμο καὶ στὸ φουσκωτὸ στόμιο, πηλὸ γκριζο ἐξωτερικὰ καὶ ἐρυθρὸ στὸν πυρήνα. Οἱ ὑπόλοιπες τρεῖς οἰνοχόες ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν λεγόμενων μακεδονικῶν γκριζῶν ἀγγείων⁴⁷. Οἱ **29** (εἰκ. 35) καὶ **32** (εἰκ. 38) φέρουν πλαστικὸ δακτύλιο στὸν λαιμό, ἐνῶ στὴν **29** (εἰκ. 35), ποὺ ἔχει χρονολογηθεῖ γύρω στὸ 350 μ.Χ., ἔντονα ὄρατὴ εἶναι ἡ μίμηση μεταλλικῶν προτύπων καὶ στὴ λαβή, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ ἐμπιέσεις καὶ ἐξάρματα σὲ ὄλη τὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια φέρει καὶ ἐπιπρόσθετο ὀριζόντιο πλαστικὸ δακτύλιο στὴν ἔνωσή της μὲ τὸ στόμιο.

Παρόμοια ἀγγεῖα ποὺ μιμοῦνται μεταλλικὰ πρότυπα ἔχουν βρεθεῖ σὲ πολυάριθμες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, ὅπως στὴν Ἔδεσσα⁴⁸, τὴ Λητή⁴⁹, τὴν Ξιφιανὴ⁵⁰, τὴν Ἐπανομή⁵¹, τὰ Ν. Κερδύλλια Σερρών⁵², τὴν Πύδνα⁵³, σὲ περιοχὲς τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδας, ὅπως ἡ Ἀθήνα⁵⁴ καὶ ἡ Ἐλευθέρα⁵⁵, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως ἡ Β. Ἰταλία⁵⁶ ἢ ἡ Βερενίκη τῆς Λιβύης⁵⁷. Οἱ χρονολογήσεις τους καλύπτουν ὄλη τὴ διάρκειά τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. καὶ σπάνια εἶναι πολὺ προγενέστερες ἢ πολὺ μεταγενέστερες. Κατὰ κανόνα ἀπίοσχημες οἰνοχόες ποὺ φέρουν τὴ μεγαλύτερη διάμετρο στὸ ἄνω σημεῖο τοῦ

43. Παῖσιδου 2005, εἰκ. 13 (τέλη 4ου-ἀρχὲς 5ου). Παῖσιδου 2010, εἰκ. 14 (4ος).

44. Χρυσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 5 ἀρ. 15 (τέλος 4ου).

45. Χρυσοστόμου Π. 2010, εἰκ. 6 Π (α' μισὸ 3ου) (ἴδιος φουσκωτὸς λαιμὸς καὶ λαβή). Ναλμπάντης πίν. 37, BK 4506/32 (275 μ.Χ.- ἀρχὲς 4ου).

46. Σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῶν γραπτῶν οἰνοχόων, τὴ χρονολόγησή τους καὶ τὴ διάκριση ἐργαστηρίων βλ. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 481 κέ.

47. Γιὰ τὰ μακεδονικὰ γκριζὰ ἀγγεῖα βλ. παραπάνω σ. 165 σημ. 23.

48. Χρυσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 7 ἀρ. 18, εἰκ. 6, εἰκ. 9. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* πίν. 228, ἀκ. 543

καὶ πίν. 404, ἀκ. 1031.

49. Τζαναβάρη εἰκ. 3 δεξ., εἰκ. 12 ἀριστ. καὶ εἰκ. 12 ἀριστ.

50. Παῖσιδου 2010, εἰκ. 4 καὶ εἰκ. 11.

51. Παζαράς 1998 εἰκ. 14 Τφ. 9 ἀριστ. Παζαράς 1999 εἰκ. 17 ἀριστ.

52. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 107α, MA 6833.

53. Καλλίνη εἰκ. 8.

54. Κουβέλη εἰκ. 35. Robinson πίν. 23, M217.

55. Yangaki πίν. II.8.

56. Brogiolo 1998, 214 εἰκ. 14.

57. Riley εἰκ. 142 ἀρ. 1195 καὶ 1197.

σώματος συνηθίζονταν περισσότερο τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο⁵⁸, ἢ συνύπαρξη τῆς οἰνοχόης **48** μὲ ἀγγεῖο τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. στὸν ἴδιο τάφο δείχνει τὴν ἐπιβίωση τοῦ σχήματος στὸν 4ο αἰ. μ.Χ. καὶ τὸν συντηρητισμὸ τῆς περιοχῆς στὴν ἐξέλιξη τῆς τυπολογίας τῆς κεραμικῆς. Ὁ πλαστικὸς δακτύλιος πάλι, στὸ μέσο περίπου τοῦ λαμοῦ, εἶναι προσφιλεῖς χαρακτηριστικὸ τῶν ἀγγείων τοῦ Κλείτου καὶ ἀπαντᾶται συχνότερα ἀπὸ ἄλλες περιοχές⁵⁹.

3. Ἡ τρίτη ομάδα περιλαμβάνει 7 οἰνοχόες, μὲ κοινὸ χαρακτηριστικὸ τὸ σφαιρικὸ σχῆμα τοῦ σώματος (**47**, εἰκ. 50. **75**, εἰκ. 72. **26**, εἰκ. 32. **18**, εἰκ. 23. **49**, εἰκ. 52. **27**, εἰκ. 33. **79**, εἰκ. 76). Οἱ λαμοὶ εἶναι κωνικοὶ καὶ ἐνίοτε φουσκωτοί, μὲ ραβδώσεις σὲ ὀλόκληρο τὸ ὕψος ἢ στὸ πάνω τμήμα τους, ἐνῶ τὸ χεῖλος, ὅπου σῶζεται, εἶναι μικρὸ, ἐλάχιστα ἐξέχον, δακτυλιόσχημο. Ὁ πηλὸς παρουσιάζει διακυμάνσεις ποῦ κυμαίνονται ἀπὸ τὸ ἔντονα ἐρυθρὸ ὡς τὸ φαιοκάστανο. Οἱ οἰνοχόες αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀπαντῶνται γενικὰ σὲ μία εὐρεία χρονολογικὴ περίοδο, ἀπὸ τὸν 3ο ὡς τὸ α' μισὸ τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. καὶ σὲ διάφορες θέσεις, κυρίως τῆς Μακεδονίας⁶⁰. Στὸν Κλείτο οἱ περισσότερες φαίνεται νὰ ἐντάσσονται στὸ β' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.

4. Τὴν τέταρτη ομάδα χαρακτηρίζουν 5 οἰνοχόες μὲ φαρδὺ λαμό, σχετικὰ πλατειὰ βάση καὶ αὐλακώσεις σὲ μεγάλο μέρος τοῦ σώματος (**66**, εἰκ. 64. **21**, εἰκ. 26. **51**, εἰκ. 54. **45**, εἰκ. 48. **42**, εἰκ. 45). Τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ παρουσιάζει ἀποκλίσεις (καστανό, γκριζοκάστανο, γκριζο). Τὰ ἀγγεῖα τῆς κατηγορίας αὐτῆς φαίνεται νὰ ἀνήκουν στὴν ὀψιμότερη φάση τοῦ νεκροταφεῖου, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. Παρόμοιες οἰνοχόες βρέθηκαν σὲ πολυάριθμες θέσεις, κυρίως τῆς Κεντρικῆς (Ἐπανομή⁶¹, Θεσσαλονίκη⁶², Βόλβη⁶³, Γιαννισά⁶⁴, Πύδνα⁶⁵) καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας (Ξιφιανή⁶⁶, Ἔδεσσα⁶⁷, Κλειδὶ Φλώρινας⁶⁸, Διοκλητιανούπολη⁶⁹) καὶ λιγότερο στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία

58. Τὸ κοντινότερο παράλληλο τῆς οἰνοχόης **48** προέρχεται ἀπὸ τὴν Πύδνα – βλ. παραπάνω σημ. 53 – καὶ χρονολογεῖται στὸ β' μισὸ τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. Γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ σώματος βλ. καὶ Χρυσσοστόμου Π. 2010, 496 καὶ εἰκ. 7.V (α' μισὸ 3ου αἰ. μ.Χ.) καὶ 7.VI (εἰσηγμένο, α' μισὸ 3ου αἰ. μ.Χ.).

59. Γιὰ τὸν πλαστικὸ δακτύλιο ὡς ἰδιάζον γνώρισμα τῆς κεραμικῆς τῆς Ἄνω Μακεδονίας βλ. Βραχιονίδου, *AEAM* 2013.

60. Γιὰ τὴ διάδοσή τους καὶ τὰ διάφορα συγγενικὰ παραδείγματα βλ. τὴ βιβλιογραφία τῶν ἀγγείων στὸν κατάλογο (ἀρ. **47** σ. 148, **75** σ. 160, **26** σ. 136, **18** σ. 130, **49** σ. 149, **27** σ. 133 καὶ **79** σ. 162).

61. Παζαράς 1998, εἰκ. 12 Τφ 7 ἀριστ. Παζαράς 1999, εἰκ. 17 ἀριστ. (3ος καὶ κυρίως 4ος καὶ α' μισὸ 5ου αἰ. μ.Χ.). Παζαράς 2009, εἰκ. 148 (4ος αἰ.) καὶ εἰκ. 160 (3ος-4ος αἰ.).

62. Μακροπούλου 1994, εἰκ. 5 ἀριστ. (3ος-μέσα 4ου αἰ.). Ναλμπάντης πίν. 37, BK 4506/1 (τέλη 3ου-ἀρχὲς 4ου αἰ.), πίν. 38, BK 4506/9 (α' μισὸ 4ου αἰ.) καὶ

πίν. 38, BK 4506/30 (α' μισὸ 3ου αἰ.). Κομματᾶς εἰκ. 14α (τέλη 4ου-ἀρχὲς 5ου αἰ.).

63. Λιούτας, Γεωργιάδης εἰκ. 4 κέντρο.

64. Χρυσσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 13 κέντρο (ἐπὶ Κων/νου Α').

65. Καλλίνη εἰκ. 3 (ἀρχὲς 3ου αἰ.) καὶ εἰκ. 14 (μέσα 3ου αἰ.).

66. Παϊσίδου 2010 εἰκ. 17 (τέλη 4ου-ἀρχὲς 5ου αἰ.) καὶ εἰκ. 18 (β' μισὸ 4ου-ἀρχὲς 5ου αἰ.).

67. Χρυσσοστόμου Α. 2010, εἰκ. 1 μέσο (4ος αἰ.), εἰκ. 1 ἀρ. 4 (4ος αἰ.), εἰκ. 4 πάνω ἀριστ. (περίπου 320 μ.Χ.) καὶ εἰκ. 4 πίσω κέντρο (περ. 320 μ.Χ.), εἰκ. 5 ἀρ. 14 (τέλη 4ου αἰ.). εἰκ. 8 (β' μισὸ 4ου αἰ.), Χρυσσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 242, ἀρ. 594, σ. 293, ἀρ. 854 καὶ σ. 301 σχ. 102, πίν. 126 (225 μ.Χ. ὡς παλαιοχριστιανικὰ χρόνια), σ. 351, ἀρ. 1071, πίν. ΚΑ,Α (4ος αἰ.) καὶ σ. 356, ἀρ. 1095, πίν. ΚΑ,Α (β' μισὸ 4ου αἰ. ἀπὸ νόμισμα).

68. Στρατῆ, Σινάκος εἰκ. 11 (3ος-4ος τὸ νεκροταφεῖο γενικά).

69. Πέτκος εἰκ. 8 (4ος).

(Ν. Κερδύλλια Σερωών⁷⁰). Φαίνεται δε ότι ο τύπος είχε μεγάλη διάδοση και διάρκεια, καθώς τον βρίσκουμε σε μεταγενέστερες περιόδους στην Κεντρική⁷¹ και τη Ν. Ελλάδα⁷², αλλά ακόμα και σε περιοχές όπως η Βερενίκη⁷³ της Λιβύης ή το ναυάγιο του Yassi Ada⁷⁴, οδηγώντας στα πιο άπλοποιημένα και άδρα σχήματα που έμελλε να επικρατήσουν στη βυζαντινή εποχή.

5. Στην πέμπτη ομάδα εντάσσονται οι δύο οινοχόες-λάγυνοι με κυλινδρικό σώμα και βάση ίσης διαμέτρου με το σώμα (35, εικ. 41. 1, εικ. 3). Η μία είναι τριφυλλόστομη, ή άλλη φέρει κωνικό στόμιο, ενώ ο ώμος είναι τριγωνικός. Τα πιο κοντινά παράλληλα του τύπου αυτού απαντώνται σε όμορες περιοχές, όπως η Έδεσσα⁷⁵ και η Ξιφιανή⁷⁶, ενώ άγγεια με στοιχειώδεις ομοιότητες προς τον τύπο αυτό προέρχονται και από τη Θεσσαλονίκη⁷⁷, το Κλειδί Φλώρινας⁷⁸, το Καλαμάκι Λαρίσης⁷⁹, την Αθήνα⁸⁰ και την Ήλεούθερα⁸¹. Πρόκειται για ένα γενικά σπάνιο σχήμα, που στον Κλείτο χρονολογείται στο γ' τέταρτο-τέλη του 4ου αι. μ.Χ. και θα πρέπει να θεωρηθεί προτίμηση της τοπικής παραγωγής.

6. Στην έκτη ομάδα, έχουμε μόνο ένα άγγείο (67, εικ. 65) με ιδιόμορφο κυματιστό προφίλ. Πάνω από τα φουσκώματα του σώματος φέρει εγχάρακτη διακόσμηση: στον ώμο φυλλόσχημα μοτίβα και στο σώμα σειρά από διπλά κυκλάκια. Τα άκρα της λαβής επιστέφονται με πλαστικά επίθετα στοιχεία. Ο πηλός είναι έρυθρός, με πάρα πολλή μίκα. Άνάλογα παραδείγματα αυτού του σχήματος απαντώνται σπάνια, π.χ. στην Έδεσσα⁸², όπου χρονολογείται στο β' μισό του 4ου αι. μ.Χ. Άλλα παράλληλα προέρχονται από την Έπανομή⁸³ και το Παλαιοκάστρο Θεσσαλονίκης⁸⁴ και έχουν χρονολογηθεί σε όλη τη διάρκεια του 4ου έως τις αρχές του 5ου αι. μ.Χ. Η οινοχόη από τον Κλείτο θα μπορούσε να χρονολογηθεί με κάθε επιφύλαξη στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. Και αυτό το σχήμα φαίνεται να χαρακτηρίζει τις τοπικές-περιφερειακές παραγωγές.

Κύπελλα

Τα κύπελλα που ήρθαν στο φως είναι έπτα στο σύνολο (68, εικ. 66. 62, εικ. 61. 43, εικ. 46. 19, εικ. 24. 44, εικ. 47. 72, εικ. 69. 77, εικ. 74) και είναι τα περισσότερα πρώιμα, ανή-

70. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 107α, MA 6834 (μέσα 4ου αι.), πίν. 66, MA 7203 (περισυλλογή, 5ος (;) αι.) και πίν. 66, MA 6813 (τέλη 4ου-αρχές 5ου αι.).

71. Τζαβέλλα εικ. 3α, A8113 (τέλη 6ου-αρχές 7ου αι.) και A8112 (τέλη 6ου-αρχές 7ου αι.).

72. Yangaki πίν. VIII.8 (4ος).

73. Abadie Reynal, Sodini πίν. IV, h-CC105 και εικ. 19 (τέλη 6ου-αρχές 7ου αι. μ.Χ.).

74. Yassi Ada εικ. 8.10-8.12 (αρχές 7ου αι.).

75. Χρυσοστόμου Α. 2010, σχ. 6 και εικ. 10 (τέλη 4ου αι.), εικ. 10 (τέλη 4ου αι.) και εικ. 21 (4ος-5ος αι.). Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεία* 371, άρ. 1179, σχ. 119, πίν. Κ,Α (τέλη 4ου-5ος).

76. Παϊσίδου 2010, εικ. 19 (β' μισό 4ου - αρχές 5ου αι.).

77. Παντή εικ. 2α (τέλη 3ου - α' μισό 4ου αι.).

78. Στρατή, Σινάκος εικ. 7 (τέλη 3ου-αρχές 4ου αι.).

79. Βαϊοπούλου εικ. 1 (1ος-4ος αι.).

80. Robinson πίν. 17, L48 (ύστερος 4ος αι.) και L45 (ύστερος 4ος αι.).

81. Vogt εικ. 21.6.

82. Χρυσοστόμου Α. 2010, εικ. 7 άρ. 18 (β' μισό 4ου αι.).

83. Παζαράς 1998, εικ. 13 Τφ 10 δεξ. (μέσα 4ου αι.). Παζαράς 2009, εικ. 161 (α' μισό 4ου αι.).

84. Κομματάς εικ. 14α (τέλη 4ου-αρχές 5ου (;) αι.).

κουν δηλαδή στὰ τέλη τοῦ 3ου - ἀρχῆς τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. Μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν βασικὰ σὲ τρεῖς τύπους:

Στὸν πρῶτο ἀνήκει μόνο τὸ μόνωτο ἀγγεῖο **68** μὲ ἀμφικωνικὸ σῶμα, λαβὴ κυκλικῆς διατομῆς ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸ σῶμα ποὺ δὲν ξεπερνᾷ τὸ ὕψος τοῦ χεῖλους, χεῖλος κυκλικῆς διατομῆς καὶ μικρὴ ἐπίπεδη βάση. Φέρει ραβδώσεις σὲ τμήμα τοῦ σώματος καὶ στὸν κωνικὸ λαϊμό (εἰκ. 66). Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἀδρὴ ἐρυθροκάστανη μὲ ἴχνη καύσης. Χρονολογεῖται στὸ 300-310 μ.Χ.

Τὰ κύπελλα **62** (εἰκ. 61), **43** (εἰκ. 46) καὶ **19** (εἰκ. 24), ὅλα μόνωτα, διαφοροποιοῦνται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι πιδ κοντόχοντρα καὶ δὲν φέρουν ραβδώσεις. Οἱ λαβές τῶν **43** καὶ **19** ξεκινοῦν ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Ὁ πηλὸς τους εἶναι ἐρυθροκάστανος ἢ γκριζὸς καὶ φέρει διαφορετικὸ βαθμὸ λείανσης τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφάνειας.

Στὸν τρίτο τύπο ἀνήκει τὸ μοναδικὸ δίωτο κύπελλο **44**, τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα (εἰκ. 47). Τὸ στόμιό του εἶναι κάθετο, οἱ λαβές του ξεκινοῦν ἀμέσως κάτω ἀπὸ αὐτό, ἡ βάση ἐπίπεδη καὶ τὸ σῶμα φέρει ζώνη ρηχῶν ραβδώσεων. Παρόμοιο ἀλλὰ καλύτερα λειασμένο καὶ ἐπιχρισμένο καὶ μὲ ἴχνη ἐρυθρῆς βαφῆς στὴν ἐπιφάνεια εἶναι καὶ τὸ κύπελλο **72** (εἰκ. 69) τοῦ 300-310 μ.Χ., ποὺ ὡστόσο δὲν ξέρουμε, λόγῳ ἀποσπασματικῆς διατήρησης, ἂν ἀνήκει στὸν τύπο τοῦ δίωτου ἢ μόνωτου κυπέλλου. Ἴδιο πηλό, ποιότητα πλασίματος καὶ παρόμοιο σχῆμα φέρει καὶ τὸ ἐπίσης ἀποσπασματικὰ σωζόμενο **77** (εἰκ. 74).

Τὰ πιδ κοντινὰ παράλληλα στὰ κύπελλα τοῦ Κλείτου προέρχονται ἀπὸ τὴν Ξιφιανή⁸⁵, τὴν Ἐδεσσα⁸⁶, τὴ Βοττιαία⁸⁷ καὶ τὰ Γιαννιτσα⁸⁸, χωρὶς νὰ λείπουν καὶ ἀντίστοιχα ἀπὸ ἄλλες περιοχές, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη⁸⁹, ἡ Ἐπανομή⁹⁰, ἡ Πύδνα⁹¹, οἱ Φίλιπποι⁹² καὶ ἡ Ἐλεύθερα⁹³. Γενικὰ παρατηρεῖται ὅτι τὰ κύπελλα ἀπαντῶνται συχνότερα – τουλάχιστον στὰ νεκροταφεῖα – σὲ προγενέστερες ἐποχές, ἀπὸ τὸν 1ο ὡς τὸν 3ο αἰ. μ.Χ.⁹⁴ Ἐπίσης, ἰδιαίτον χαρακτηριστικὸ στὸν Κλείτο εἶναι τὸ πεπιεσμένο, κοντόχοντρο σχῆμα τους⁹⁵ σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ραδιότερα τῶν περισσοτέρων περιοχῶν⁹⁶. Ὑπάρχει τὸ ἐνδεχόμενο κάποια

85. Παῖσιδου 2005, εἰκ. 11 (ἀρχῆς 4ου αἰ.). Παῖσιδου 2010, εἰκ. 5 (300-310 μ.Χ.), εἰκ. 8 (ἀρχῆς 4ου αἰ.), εἰκ. 12 (ἀρχῆς 4ου αἰ.) καὶ εἰκ. 13 (ἀρχῆς 4ου).

86. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 242, ἀρ. 596, σ. 269, ἀρ. 765 (ἀρχῆς 4ου αἰ.), σ. 300, ἀρ. 882, σχ. 101, πίν. 126 (ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου ἀπὸ νόμισμα), σ. 358, ἀρ. 1107 (4ος αἰ.).

87. Χρυσοστόμου Π. 2010, εἰκ. 4, ΙΑ Τ.7 (περ. 220 μ.Χ.), εἰκ. 4, ΙΙ Τ8 (ἀ' μισὸ 3ου αἰ.) καὶ εἰκ. 5, ΙΙ, Τ.20.

88. Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 13 δεξ. (ἐπὶ Κωνσταντίνου Α' ἀπὸ νόμισμα) καὶ εἰκ. 13 ἀριστ. (ἐπὶ Κωνσταντίνου Α' ἀπὸ νόμισμα).

89. Μακροπούλου 1994, εἰκ. 2 (3ος-μέσα 4ου αἰ.). Ναλμπάντης πίν. 40, ΒΚ 4506/23 (ἀ' μισὸ 4ου αἰ.) καὶ πίν. 40, ΒΚ 4506/36 (275 μ.Χ.-ἀρχῆς 4ου αἰ.).

90. Παζαράς 1999, εἰκ. 17 ἀριστ. (3ος καὶ κυρίως 4ος καὶ ἀ' μισὸ 5ου αἰ.).

91. Καλλίνη εἰκ. 1 (β' μισὸ 2ου αἰ.).

92. ΠΑΕ 1983, πίν. 38α (ἀρχῆς 5ου αἰ.).

93. Yangaki πίν. Π.5 (4ος αἰ.), πίν. VII.5-7 (4ος αἰ.) πίν. VIII.5-6 (4ος αἰ.).

94. Ὑστ'Αρχ ἀ' τόμος 399, 441, 454-456, 472, 493. Τὰ κύπελλα δὲν παρουσιάζουν ἀξιοσημείωτες τυπολογικὲς διαφοροποιήσεις ἀπὸ τοὺς πρῶτους ρωμαϊκοὺς ὡς τοὺς ὕστερους ρωμαϊκοὺς χρόνους, βλ. Μάλαμα, Νταράκης 403. Κάποια ἀπὸ τὰ μόνωτα κύπελλα τοῦ νεκροταφεῖου τῶν Ν. Κερδυλλίων φαίνεται νὰ ἀντιγράφουν ἰταλικά προτύπα, βλ. αὐτόθι 404.

95. Μὲ τὴν ἐξαίρεση τοῦ **68**, ποὺ εἶναι πιδ ραδιὸ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα.

96. Τὸ ἴδιο φαίνεται νὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν Ἐδεσσα, ὅπου τὰ μόνωτα ἀγγεῖα μὲ σφαιρικὴ κοιλία εἶναι δημοφιλῆ στὸν 3ο καὶ 4ο αἰ. καὶ μάλιστα χρησιμοποιοῦνται πολὺ συχνὰ ὡς ταφικὰ κτερίσματα. Ἐπειτα

ἀπὸ τὰ κύπελλα τοῦ Κλείτου, ὅπως τὸ **68** ἢ τὸ **72**, νὰ εἶναι εἰσαγωγῆς ἀπὸ κοντινὲς περιοχές, ὅπως π.χ. ἡ Ἔδεσσα ἢ ἡ Λητή.

Χύτρες

Ἐντοπίστηκαν δύο μόνο χύτρες (**74**, εἰκ. 71. **2**, εἰκ. 4), ἀποσπασματικά σωζόμενες. Στὴν **74** τὸ χεῖλος εἶναι μικρὸ καὶ γωνιώδες καὶ ἡ λαβὴ, κυκλικῆς διατομῆς, ξεκινᾷ ἀμέσως κάτω ἀπὸ αὐτό. Στὴ **2** τὸ χεῖλος εἶναι μικρὸ καὶ φουσκωτό, ἡ λαβὴ μικρότερη (ἐνώνεται ψηλότερα στὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου), ἐνῶ ὑπάρχει καὶ πολὺ στενὴ ζώνη ἀπὸ ρηχῆς ραβδώσεις στὸν ὄμο.

Χύτρες μὲ παρόμοιο σχῆμα⁹⁷ βρέθηκαν στὴ Μενήδα Βοττιαίας⁹⁸, στὴν Ἔδεσσα⁹⁹, στὴν Ξιφινανή¹⁰⁰, στὰ Ν. Κερδύλλια Σερρών¹⁰¹, στὴ Μαρώνεια¹⁰², στὴ Σάμο¹⁰³ καὶ στὴν Ἐλεύθερνα¹⁰⁴.

Ἡ χρονολόγηση τῶν μαγειρικῶν σκευῶν εἶναι γενικὰ προβληματική, καθὼς τὸ σχῆμα τους δὲν παρουσιάζει σοβαρὲς διαφοροποιήσεις ἐνταγμένες σὲ ἓνα ἐξελικτικὸ πλαίσιο. Ἡ χύτρα **2** βρέθηκε μαζὶ μὲ τὴν οἰνοχόη-λάγυνο **1**, πού μὲ βάση τὰ παράλληλα χρονολογήθηκε στὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.¹⁰⁵

Ἄμφορισκοί

Βρέθηκαν τρεῖς ἀμφορίσκοι διαφορετικῶν τύπων (**13**, εἰκ. 16. **64**, εἰκ. 62. **78**, εἰκ. 75). Ὁ ἀμφορίσκος **13** ἔχει σῶμα ὠοειδὲς μὲ στενὴ ζώνη ραβδώσεων, κωνικὸ στόμιο, πλαστικὸ δακτύλιο στὸν λαϊμὸ καὶ λαβὲς πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὸν πλαστικὸ δακτύλιο καὶ ἀπολήγουν στὸ σῶμα. Ὁμοιάζει πολὺ στὸ σχῆμα, τὴ σύσταση τοῦ πηλοῦ καὶ τὸ σχετικὰ προσεγμένο ἐπίχρισμα μὲ τὶς ἀπίοσχημες οἰνοχόες τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. καὶ χρονολογεῖται καὶ αὐτὸ στὴν ἴδια περίοδο. Παρόμοιοι ἀμφορίσκοι βρέθηκαν στὰ Γιαννισιά¹⁰⁶, στὴν Ξιφινανή¹⁰⁷, στὴν Ἔδεσσα¹⁰⁸ καὶ στὴ Θεσσαλονίκη¹⁰⁹, ὅπου χρονολογοῦνται στὸν 4ο αἰ. μ.Χ. καὶ κυρίως στὶς ἀρχές του. Ὁ ἀμφορίσκος/στάμνα **64** (εἰκ. 62), μὲ κυλινδρικό σῶμα

ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ κοιλία γίνεται ὠοειδῆς καὶ ἀποκτᾷ ἐπάλληλες ἀλλαγώσεις, βλ. Χρυσοστόμου 2006, 318 καὶ εἰκ. 24.

97. Ὅσο ἐπιτρέπει τὶς συγκρίσεις ἡ ἀποσπασματική τους διατήρηση.

98. Χρυσοστόμου Π. 2010, εἰκ. 4, Τ.7:2 (περ. 220 μ.Χ.) εἰκ. 4, IBT15 καὶ εἰκ. 4, Τ.19 (ἀ' μισὸ 3ου αἰ.).

99. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 303, ἀρ. 894 καὶ σ. 261, ἀρ. 717, σχ. 93, πίν. IΕ,Α (2ος-3ος αἰ.).

100. Παῖσιδου 2010, εἰκ. 8 (ἀρχές 4ου αἰ.) καὶ εἰκ. 13 (ἀρχές 4ου).

101. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 106β MA 6602 καὶ MA 6604 (μέσα 4ου αἰ.) καὶ σ. 385 σχ. 122, MA 7181/ πίν. 68, MA 7181 (τέλη 4ου-ἀρχές 5ου αἰ.).

102. Κοκκοτάκη, Τσόκα εἰκ. 15 (3ος-4ος αἰ.).

103. Schneider εἰκ. 21.1 (4ος αἰ.).

104. Yangaki πίν. IV.4 (4ος αἰ.).

105. Γιὰ τὴν ταξινόμηση τῶν μαγειρικῶν σκευῶν βλ. Sackett 168 κέ. καὶ Μάλαμα, Νταράκης 410 κέ.

106. Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 6 κέντρο (310-320 μ.Χ.).

107. Παῖσιδου 2010, 525, εἰκ. 16α-β (τέλη 4ου-γ' τέταρτο 4ου αἰ.).

108. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 319, ἀρ. 937 (4ου(;) αἰ.).

109. Ναλμπάντης πίν. 40, BK 4506/3 (τέλη 3ου-ἀ' μισὸ 4ου αἰ.).

καὶ πλατειὰ βάση, εἶναι μᾶλλον σπάνιο σχῆμα, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ χρονολογηθεῖ σὲ πολὺ μεταγενέστερες ἐποχές, ἂν τὰ συννευρήματά του δὲν τὸν τοποθετοῦσαν στὸν 4ο αἰ. μ.Χ. καὶ μάλιστα στὸ ἀ΄ μισό του. Τὸ μοναδικὸ ἀγγεῖο μὲ σχετικὴ ὁμοιότητα προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα¹¹⁰. Τέλος, ὁ μακεδονικὸς ἀμφορέας **78** (εἰκ. 75) ἀπὸ γκριζόμαυρο πηλὸ, ποὺ βρέθηκε ἐκτὸς τάφου, χρονολογεῖται στὸν 2ο αἰ. π.Χ. καὶ πιστοποιεῖ τὴ χρήση τοῦ χώρου καὶ στὴν ἐλληνιστικὴ περίοδο¹¹¹.

Μυροδοχεῖο (17, εἰκ. 21)

Στὰ περισσότερα σύγχρονα νεκροταφεῖα τῆς Μακεδονίας, τὰ μυροδοχεῖα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀποτελοῦν, σὲ ἀντίθεση μὲ προγενέστερες περιόδους, μᾶλλον σποραδικὸ εὔρημα¹¹². Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κλείτου, στὸ ὁποῖο βρέθηκε μόνο ἓνα μυροδοχεῖο. Τὸ σῶμα του εἶναι ὠοειδὲς καὶ διακοσμεῖται μὲ ὀριζόντιες ἀλλαγώσεις σὲ ὄλο τὸ ὕψος του ποὺ συνεχίζονται πρὸς ῥηχὲς στὸν ἐνιαῖο μὲ τὸ σῶμα λαϊμό. Φέρει μπεζ προσεγμένο ἐπίχρισμα, ἴδιο μὲ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ. Μυροδοχεῖα μὲ μεγάλες ὁμοιότητες μὲ αὐτὸ τοῦ Κλείτου ἔχουν χρονολογηθεῖ τόσο στὸν 3ο ὅσο καὶ στὸν 4ο αἰ. μ.Χ. καὶ προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη¹¹³, τὴν Ἔδεσσα¹¹⁴, τὰ Ν. Κερδύλλια Σερρών¹¹⁵ καὶ τὴ Λητὴ¹¹⁶. Τὸ δικό μας θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ ὄψιμα παραδείγματα, τοῦ β΄ μισοῦ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., καθὼς οἰνοχόη τοῦ ἴδιου τάφου **(16)** χρονολογήθηκε μὲ βάση τὰ παράλληλά της πρὸς τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. Δὲν ἀποκλείεται τὸ μυροδοχεῖο αὐτὸ νὰ ἀποτελεῖ εἰσαγωγὴ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης.

Πινάκιο (7 εἰκ. 12)

Τὸ μοναδικὸ πῆλινο πινάκιο ποὺ βρέθηκε στὴν ἀνασκαφὴ ἦταν ἀκέραιο καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸν πλουσιότερο τάφο, τὸν κτιστὸ 22. Εἶναι ἀρκετὰ καλῆς ποιότητας, ἐρυθροβαφές, ῥηχό, μὲ ἐπίπεδο, ἔντονα ἐξέχον χεῖλος. Στὸν πυθμένα φέρει ἐγχάρακτο ἄνθος μὲ 5 ἀπλὰ πέταλα καὶ μικροὺς ἐγχάρακτους κύκλους μεταξύ τους. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια κοσμεῖται μὲ διπλὲς κάθετες ἐγχαράξεις ποὺ δὲν διατρέχουν ὀλόκληρο τὸ σῶμα, σὲ ἀπό-

110. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 301, ἀρ. 885, πίν. 126 (ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου ἀπὸ νόμισμα).

111. Γιὰ τοὺς μακεδονικοὺς ἀμφορεῖς βλ. Δρούγου, Τουράτσογλου 117 κέ.

112. Π.χ. στὰ Ν. Κερδύλλια Σερρών, βλ. Μάλαμα, Νταράκης 406. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ νεκροταφεῖο τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Μουσείου Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ στὴ Θεσσαλονίκη (βλ. Ναλμπάντης 123-124) καὶ τὰ νεκροταφεῖα τῆς Θεσσαλονίκης γενικότερα.

113. Μαρκῆ, Ακριβοπούλου εἰκ. 4 (τέλη 4ου-ἀρχὲς 5ου αἰ.). Μακροπούλου 1994, εἰκ. 4,7 (3ος-μέσα 4ου αἰ.), εἰκ. 18 ἀριστ. (4ος αἰ.) καὶ εἰκ. 23γ (3ος-4ος αἰ.).

Πελεκανίδου εἰκ. 10 προστὰ ἀριστ. (ὄχι ἀκριβῆς χρονολόγηση - τὸ νεκροταφεῖο ὡς τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ.). Παντῆ εἰκ. 2α (τέλη 3ου-ἀρχὲς 4ου αἰ.) καὶ εἰκ. 3ζ (ἀ΄ μισὸ 4ου αἰ.). Ναλμπάντης 1995, εἰκ. 16 (4ος-6ος αἰ.). Ναλμπάντης πίν. 39, ΒΚ 4506/16 (β΄ τέταρτο 4ου αἰ.). Κομματὰς εἰκ. 14α (τέλη 4ου-ἀρχὲς 5ου (;) αἰ.). Τζαναβάρη εἰκ. 14 ἀριστ. (περ. 330 μ.Χ.). *Καθῆμ. Ζωὴ Βυζ.* 554, ἀρ. 759 (ἀ΄ μισὸ 4ου).

114. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 285, ἀρ. 826 (τέλη 3ου-ἀρχὲς 4ου αἰ.).

115. Μάλαμα, Νταράκης 118 σχ. 16 (β΄ μισὸ 4ου αἰ.).

116. Τζαναβάρη εἰκ. 14 ἀριστ. (περ. 330 μ.Χ.).

σταση περίπου 3 εκ. μεταξύ τους. Πρόκειται για εισαγωγή από τη Β. Αφρική (τύπος Hayes 59A), που χρονολογείται στα 320-380/400 μ.Χ.¹¹⁷ Το δικό μας παράδειγμα μπορεί να ένταχθει με βάση τα συννευρήματα σε στενότερα χρονολογικά πλαίσια, μεταξύ 320 και 350 μ.Χ. Διαπιστώνεται επομένως ότι οι εισαγωγές, παρ' όλο που έχουν μειωθεί αισθητά, δεν είναι ανύπαρκτες κατά την ύστερορωμαϊκή περίοδο στην περιοχή αυτή της Άνω Μακεδονίας. Επίσης, ή άποψη¹¹⁸ ότι ή Β. Ελλάδα εισήγαγε από κέντρα της Μ. Ασίας ενώ ή Ν. Ελλάδα από κέντρα της Β. Αφρικής δεν φαίνεται, στην περίπτωση αυτή τουλάχιστον, να επιβεβαιώνεται.

Λεκάνη (76, εικ. 73)

Βρέθηκε μόνο ένα τμήμα αγγείου του τύπου αυτού, και μάλιστα εκτός τάφου. Έχει βάση επίπεδη, σώμα κωνικό, έναιο με το χείλος, λειασμένη επιφάνεια και είναι φτιαγμένο από ακάθατο πηλό, με μεγάλα υπόλευκα εγκλείσματα. Δύο άδημοσίευτες παρόμοιες λεκάνες από το Κλειδί Φλώρινας χρονολογούνται στον 4ο αι. μ.Χ. Το ευρύ χρονολογικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται αγγεία αυτού του τύπου δεν βοηθά στην πιό συγκεκριμένη χρονολόγηση του δικού μας παραδείγματος. Πιθανόν να ανήκει και αυτό στον 4ο αι. μ.Χ. Η εύρεσή του εκτός τάφων θα μπορούσε να υποδηλώνει τη χρήση του σε μεταθανάτιες τελετουργίες προς τιμήν του νεκρού.

Πόδι αγγείου (73, εικ. 70)

Έντοπίστηκε μόνο το πόδι, κοίλο έσωτερικά, μεγάλου τροχήλατου αγγείου εκτός τάφων, με επίπεδη βάση και πηλό μαυρισμένο από την έκθεση σε φωτιά. Με βάση την περίοδο χρήσης του νεκροταφείου κυρίως στον 4ο αι. μ.Χ., θα μπορούσε να χρονολογηθεί στην ίδια περίοδο.

Πυξίδες (;)

Στον τάφο 44, μαζί με οίνοχόη του 4ου αι. μ.Χ., βρέθηκε και κυλινδρικό πήλινο αγγείο (31, εικ. 77), πιθανόν πυξίδα, του οποίου λείπει το ανώτατο τμήμα. Φέρει τρεις περιμετρικές ραβδώσεις στην έξωτερική επιφάνεια του ανώτατου σωζόμενου τμήματος και σχηματοποιημένο έμπιστο τετράφυλλο ρόδακα στο κέντρο του πυθμένα. Δεν βρέθηκαν παράλληλα για το σχήμα, πράγμα που ίσως υποδηλώνει μιὰ τοπική παραγωγή.

Η δεύτερη πιθανή πυξίδα σώζεται αποσπασματικά (80, εικ. 77). Έχει σώμα κυλινδρικό, έναιο με το κάθετο χείλος και βάση επίπεδη, με δύο εξέχοντα διάτρητα ώτια στην

117. Hayes, *LRP Form 59, Type A*, σ. 98, εικ. 15.

118. Petridis 1996, 123-124. Πετρίδης 1099. Αντίθετα, στην Έλεύθερα φαίνεται, από τα τέλη τουλάχιστον

του 4ου αι. ως τα μέσα του 7ου αι., να κυριαρχούν οι φωκαϊκές εισαγωγές στη λεπτή κεραμική, βλ. Vogt 44, 55, 99.

περιφέρεια, ἐνῶ εἶναι φτιαγμένη ἀπὸ μαῦρο πηλό, μὲ μαῦρο στιλπνὸ γάνωμα ἐξωτερικά. Παρόμοια παραδείγματα ἀπὸ τὴν Ἄγορὰ τῶν Ἀθηνῶν χρονολογοῦνται στὰ τέλη τοῦ 5ου-4ου αἰ. π.Χ.¹¹⁹ Ἡ πυξίδα βρέθηκε ἐκτὸς τάφων καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴ σποραδικὴ χρῆση τοῦ χώρου ἤδη ἀπὸ τὴν κλασικὴ περίοδο.

Μία πρώτη διαπίστωση ποὺ ἀφορᾷ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν πήλινων ἀγγείων τοῦ Κλείτου εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι πρόκειται, μὲ βάση τὴ μακροσκοπικὴ ἐξέταση, γιὰ τοπικὲς παραγωγές¹²⁰. Ὁ πηλὸς εἶναι συνήθως ἀνοιχτέρουθρος, ἐρυθρὸς ἢ ἀνοιχτοκάστανος μὲ κάποια ἐγκλείσματα, φυσαλίδες καὶ πολλὴ μαρμαρυγία. Στὴ μετακωνσταντίνεια ἐποχὴ ὁ πηλὸς διατηρεῖ τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ ἀλλὰ γίνεται λιγότερο καθαρὸς. Ἰδιαίτερη μνεία πρέπει νὰ γίνεи καὶ στὰ λεγόμενα μακεδονικὰ γκρίζα ἀγγεῖα, ἀπὸ γκρίζο πηλό, ποὺ μιμοῦνται τὰ περισσότερα μεταλλικὰ πρότυπα. Ἀντίθετα μὲ κάποιες ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, ὅπου τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι ἐλάχιστα¹²¹, στὸν Κλείτο ἀποτελοῦν περίπου τὸ 17% τοῦ συνόλου. Μέχρι τὰ μέσα περίπου τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. τὰ περισσότερα πήλινα ἀγγεῖα φαίνεται νὰ διαθέτουν προσεκτικότερο πλάσιμο καὶ ψήσιμο, ἐνῶ στὴν ὀψιμότερη φάση τοῦ νεκροταφείου παρατηρεῖται ἀνομοιογενὴς ὄπτηση καὶ ἀμελέστερη κατασκευὴ, μὲ ἀρκετὲς λαβές, χεῖλη ἢ βάσεις νὰ μὴν εἶναι ἴσια καὶ τὰ σώματα νὰ παρουσιάζουν ἐνίοτε βαθουλώματα¹²². Ἐπίσης, στὸ α΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. εἶναι συχνότερο τὸ ἐπίχρισμα καὶ ἡ καλὴ λείανση τοῦ ἀγγείου, κάτι ποὺ στὴ συνέχεια παρουσιάζεται ὅλο καὶ πρὸ σποραδικά. Ἡ κεραμικὴ τοῦ Κλείτου ἐμφανίζει μεγάλες ὁμοιότητες μὲ αὐτὴ τῆς Ξιφιανῆς, τῆς Ἑδεσσας, τῆς Ἐπανομῆς, τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς. Δημιουργεῖται ἐπομένως ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία ἐντάσσονταν σὲ ἓνα κοινὸ δίκτυο συναλλαγῶν καὶ ἐπαφῶν τὴν ἐποχὴ αὐτή. Μικρότερες ἀντίθετα εἶναι οἱ ὁμοιότητες τῶν ἀγγείων τοῦ Κλείτου μὲ τὰ ἀντίστοιχα τῆς Κεντρικῆς ἢ τῆς Νότιας Ἑλλάδας.

119. *Ath. Ag.* XII 172-173, πίν. 43 ἀρ. 1309, 1294-1297, 1291.

120. Γιὰ κάποιες πρώτες παρατηρήσεις σχετικὰ μὲ τὴν κεραμικὴ τοῦ Κλείτου βλ. Βραχιονίδου. Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς διαφοροποίησης τοπικῆς/περιφερειακῆς παραγωγῆς βλ. Βραχιονίδου, *ΑΕΑΜ* 2013, σσμ. 13. Νὰ σημειώσουμε πάντως ὅτι οἱ μόνες χημικὲς ἀναλύσεις πηλοῦ μὲ σκοπὸ τὴ διαπίστωση ἢ μὴ τοπικῆς παραγωγῆς γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ προέρχονται ἀπὸ τοὺς Δελφούς, βλ. Petridis 2003, 446 καὶ Πετρίδης 1099 σσμ. 31.

121. Π.χ. στὸ νεκροταφεῖο τῶν Ν. Κερδυλλίων Σερωῶν, βλ. Μάλαμα, Νταράκης 406, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ κεραμικὴ αὐτὴ προτιμᾶται μὲν σὲ διαφορὲς περιοχὲς τῶν Βαλκανίων ἀλλὰ εἶναι ἐλάχιστα γνωστὴ στὴν παραγωγὴ τῶν τοπικῶν ἐργαστηρίων τῆς Μακεδονίας. Βλ. καὶ παραπάνω σ. 165 σσμ. 23. Στὴν

Παιονία (Στόβους) πάντως γίνεται ξανὰ δημοφιλὴς τὸν 4ο/5ο αἰ. μ.Χ., βλ. Anderson-Stojanovic 1981, 53, ὅπως καὶ στὴ Νότια Ἑπειρο ἀπὸ τὸν πρῶμο 4ο αἰ. μ.Χ., βλ. Moore 86 (μαγειρικὰ σκεύη). Πολλὰ γκρίζα ἀγγεῖα βρέθηκαν καὶ στὸ Κλειδὶ Φλώρινας, βλ. Στρατῆ, Σινάκος 937, στὴν Ἑδεσσα βλ. Χρυσοστόμου Α. 2010, 509-510, ὅπως καὶ στὴ Δημητριάδα σὲ μεταγενέστερη κυρίως περίοδο βλ. Eiwanger I, 43 κέ.

122. Βαθουλώματα σὲ ἀγγεῖα ἔχουν παρατηρηθεῖ καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς, ὅπως στὴς ἀνασκαφὲς γιὰ τὸ μετρὸ Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ δὲν πρόκειται γιὰ ἀτέλειες τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγγείου ἀλλὰ γιὰ ἐσκεμμένη ἐνέργεια, ποὺ εἴτε θὰ ἀποσκοποῦσε στὴ δήλωσή τους ὡς καθαρὰ ταφικὰ ἀγγεῖα εἴτε ἐπρόκειτο γιὰ μὸδα τῆς ἐποχῆς. Τὴν πληροφορία ὀφείλω στὴ συνάδελφο Γ. Παβέλη.

Στην τυπολογία των οίνοχοων ειδικότερα, θα μπορούσαμε, χωρίς αυτό να είναι απόλυτο, να διακρίνουμε μια χρονολογική εξέλιξη: Άγγεια μικρά ή άπιόσχημα προτιμώνται κυρίως στις αρχές και τὸ α΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἐρυθρὴ βαφὴ ποὺ ἀπαρτίζει σποραδικὰ τὴ διακόσμησή τους. Στὸ β΄ μισὸ τοῦ αἰώνα ἡ ποικιλία τῶν σχημάτων μειώνεται, οἱ λαίμοι τῶν ἀγγείων κονταίνουν ἢ γίνονται φουσκωτοὶ καὶ τὰ σώματα εἶναι πλέον ἀμφικωνικά ἢ σφαιρικά, μὲ πλατείες καὶ ρηχὲς ἀυλακώσεις στὸ φαρδύτερο σημεῖο τους¹²³. Πρὸς τὰ τέλη τοῦ αἰώνα τόσο ὁ λαίμος ὅσο καὶ οἱ βάσεις φαρδαίνουν, ὀδηγώντας πρὸς τὴ γνωστὴ καὶ διαδεδομένη τυπολογία τῶν μεταγενέστερων κανατιῶν τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς¹²⁴. Καθαρὰ τοπικὸ σχῆμα πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ οἰνοχόη-λάγυνος μὲ τὸ κυλινδρικὸ καὶ φαρδὺ σῶμα καὶ τὸν κωνικὸ ὄμο, τοῦ τέλους τοῦ 4ου-ἀρχῶν 5ου αἰ. μ.Χ.

Πολλὲς οἰνοχόες ἀλλὰ καὶ ἀμφορίσκοι φέρουν ἐσωτερικὰ πίσσωμα, ποὺ χρησίμευε γιὰ τὴν καλύτερη στεγανοποίησή τους καὶ τὴ συγκράτηση τῶν ὑγρῶν ποὺ περιεῖχαν¹²⁵. Σὲ πολλὰ ἀγγεῖα τοῦ Κλείτου σταγόνες ἀπὸ τὸ πίσσωμα αὐτὸ ἔχουν στάξει καὶ στὸ ἐξωτερικὸ τοῦ ἀγγείου ἢ στὴ βάση, προφανῶς ἐσκεμμένα, ὡς διακοσμητικὸ στοιχεῖο. Ἐπίσης ἐσκεμμένη εἶναι ἡ ὑπαρξὴ ὁπῶν στὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου, ἔτσι ὥστε τὸ περιεχόμενό του νὰ μπορεῖ νὰ ρεεῖ ἀπρόσκοπτα μέσα στὸν τάφο¹²⁶.

ΓΥΑΛΙΝΑ ΑΓΓΕΙΑ

Λίγα, μόνο 6, εἶναι τὰ γυάλινα ἀγγεῖα τῆς ἀνασκαφῆς ποὺ ἤρθαν στὸ φῶς, σὲ ἀκέραια ἢ ἀποσπασματικὴ κατάσταση (36, εἰκ. 42. 28, εἰκ. 34. 50, εἰκ. 53. 6, εἰκ. 11. 81 εἰκ. 78. 5, εἰκ. 10). Συγκεκριμένα συλλέχθηκαν τρία κύπελλα, ἓνα βολβόσχημο μυροδοχεῖο, ἓνας ἀμφορίσκος καὶ ἓνα πινάκιο. Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν γυάλινων ἀγγείων τοῦ νεκροταφείου σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι α) γυάλινα ἀγγεῖα μὲ παρόμοια χαρακτηριστικὰ ἀπαντῶνται σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας¹²⁷ καὶ ὅτι β) λίγα εἶναι τὰ ἐργαστήρια ὑαλοργίας ποὺ ἔχουν βρεθεῖ στὴ γενικότερη περιοχὴ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδας τὴν ἐποχὴ αὐτὴ¹²⁸ καθιστᾷ δύσκολο τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ τόπου παραγωγῆς

123. Συχνὲς εἶναι καὶ οἱ ρηχὲς ἀυλακώσεις στὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῶν Ν. Κερδυλλίων Σεργῶν, βλ. Μάλαμα, Νταράκης 2003, 141.

124. Βλ. καὶ Μπακιρτζῆς Χ. 2003. *Βυζαντινὰ τσουκαλολάγυνα* (Ἀθήνα, ἐκδόσεις ΤΑΠΑ). *Yassi Ada* 168 κέ. καὶ εἰκ. 8.10-12. *Byzantine Emporio* πίν. 22-23 (ἀρχές - μέσα 7ου αἰ.).

125. Γιὰ τὴ χρήση τοῦ πισσώματος βλ. Robinson 8 καὶ Vogt σποράδην. Ἀντίστοιχο πίσσωμα ὑπῆρχε πάντως ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀμφορεῖς καὶ σὲ οἰνοχόες τοῦ ναυαγίου τοῦ *Yassi Ada* (ἀρχές 7ου αἰ.), σὲ κάποιες ἀπὸ τὶς ὁποῖες βρέθηκαν ὑπολείμματα κουνουτσιῶν σταφυλίου, βλ. *Yassi Ada* 165.

126. Βλ. παρακάτω σ. 186.

127. Γιὰ τὴν εξέλιξη τῶν γυάλινων ἀγγείων σὲ πρωιμότερες περιόδους βλ. *Verres antiquas*. Neuburg. *Γυάλινος κόσμος*. Γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν τεχνολογία τοῦ γυαλιοῦ γενικὰ καὶ σὲ διάφορες περιοχὲς βλ. *Hyalos*.

128. Τὰ σημαντικότερα κέντρα ὑαλοργίας στὴ Μακεδονία ὑπῆρχαν στὴ Θεσσαλονίκη, ἐντοπίζονται ὁμως καὶ ἄλλοι, ὅπως στοὺς Φιλίππους (βλ. Μάλαμα, Νταράκης 113 καὶ *Hyalos* 321-327), τὶς Λουλουδιὲς Κίτρους, τὴν Ποντοκόμη. Βλ. Ἀντωνάρα 2010, 61 κέ. καὶ 242-254. Ἀξιόλογη εἶναι καὶ ἡ συλλογὴ γυάλινων ἀγγείων ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο στὸν Σταυρὸ (βλ. Σισμανίδης, Βιολατζῆς 307). Ἡμισφαιρικὰ ἢ κωνικὰ κύπελλα μὲ ἀυλακίες, ἐγκαράξεις, φυτικὸ διάκοσμο ἢ

τῶν γυάλινων ἀγγείων τοῦ Κλείτου. Πιθανῶς πάντως νὰ πρόκειται γιὰ εἰσαγωγὲς ἀπὸ ἄλλες περιοχές¹²⁹. Φαίνεται ὅτι ἀκόμα καὶ στὸν 4ο αἰ. μ.Χ. τὰ γυάλινα ἀγγεῖα συνεχίζουσαν νὰ ἀποτελοῦσαν γιὰ τὸν χῶρο αὐτὸ τῆς Ἄνω Μακεδονίας εἶδος πολυτελείας.

Κύπελλα (36, εἰκ. 42. 28, εἰκ. 34. 50, εἰκ. 53)

Κατὰ γενικὴ διαπίστωση οἱ τύποι τῶν γυάλινων ἄωτων κυπέλλων παραμένουν παρόμοιοι γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα. Τὸ ἀκέραιο κύπελλο 36 ἀπὸ πράσινο διαφανὲς γυαλὶ εἶναι σφαιρικὸ/καλυκόςχημο, μὲ ἀδιαμόρφωτο χεῖλος καὶ στενὴ βάση, πολὺ λεπτὰ τοιχώματα καὶ ἀδιακόσμητο. Ὁ τύπος¹³⁰ εἶναι διαδεδομένος τόσο στὴ Δύση (περιοχὴ Ρήνου¹³¹, Ἐρκολάνο¹³²) ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολή¹³³, καὶ χρονολογεῖται κυρίως στὸν 3ο καὶ 4ο αἰ. μ.Χ. Παρόμοιο παράδειγμα ἀπὸ τὴν Ἑδεσσα¹³⁴ χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., ἐνῶ κατὰ τὸν Ἀντωνάρα ὁ τύπος ἀπαντᾶται στὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 3ου ὡς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ.¹³⁵ Τὸ δικό μας παράδειγμα ἀνήκει μὲ βάση καὶ τὰ συννευρήματα στὸ β' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.

Τὸ 28 (εἰκ. 73), ποὺ σώζεται κατὰ τὸ ἥμισυ, διαφέρει ὡς πρὸς τὸ καλυκωτὸ σχῆμα τῶν τοιχωμάτων του καὶ τὸ ὑποτυπῶδες χεῖλος. Πρόκειται γιὰ τὸν τύπο 106a τῆς Isings¹³⁶, ποὺ τὸν χρονολογεῖ γενικὰ στὸν 4ο αἰ. μ.Χ., ἐνῶ κατὰ τὸν Ἀντωνάρα στὴ Θεσσαλονίκη ἀπαντᾶται στὸν 4ο καὶ ὡς τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ.¹³⁷ Μεγάλῃ ὁμοιότητα παρουσιάζει τὸ σχῆμα μὲ ἀγγεῖο ἀπὸ τάφο στὸ Vignetto τῆς Ἰταλίας¹³⁸, ποὺ χρονολογεῖται στὸν 3ο-4ο αἰ. μ.Χ., ἐνῶ παράλληλα ἔχουν βρεθεῖ καὶ σὲ διάφορες ἄλλες περιοχές¹³⁹. Μὲ βάση καὶ τὰ συννευρήματα μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.

Τὸ ἀποσπασματικὰ σωζόμενο κύπελλο 50 (εἰκ. 53) εἶναι παρόμοιου σχήματος μὲ τὸ 28, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι αὐτὸ φέρει δακτυλιόσχημη βάση. Παρόμοια παραδείγματα¹⁴⁰ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. στὴν Α. Μεσόγειο καὶ φτάνουν ὡς τὸ γ' τέταρτο τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ.

ἀδιακόσμητα κατασκευάζονταν ἤδη ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. - μέσα 1ου αἰ. π.Χ. στὸ Αἰγαῖο. Ἄφθονο τέτοιο ὑλικὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν Tel Anafa (Β. Γαλιλαία), τὴ Δῆλο, ἀλλὰ καὶ τὸ ναυάγιο τῶν Ἀντικυθήρων, βλ. *Verres antiquae* 19. Γιὰ γυάλινα ἀγγεῖα σὲ μεταγενέστερες περιόδους (6ο αἰ.) βλ. Aupert 443-449 καὶ Ντίνια 2009, 423 κέ.

129. Μὲ βάση τὴ σημασία τῶν γυάλινων ἐργαστηρίων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὴ σχετικὴ ἐγγύτητά της μὲ τὸν Κλείτο ἢ πόλη αὐτὴ θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἡ πιθανότερη προμηθεύτρια γυάλινων ἀγγείων γιὰ τὸ ὑπὸ ἐξέταση νεκροταφεῖο.

130. Πρβ. Barkóczy πίν. V, 4 καὶ XL, 44 (τέλη 4ου-ἀρχὲς 5ου). von Saldern 1980, πίν. 1, κέντρο ἀριστ. (ἴδιο σχῆμα. 2ος-πρώμος 1ος π.Χ., ἴσως ἀπὸ Ἀλεξάνδρεια). Ἀντωνάρας πίν. II,44 (μέσα 3ου ὡς τέλη 5ου). Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 343, ἀρ. 1018 (τέλη

4ου: ὁ τύπος ἀπὸ 3ο καὶ κυρίως σὲ 4ο αἰ. μ.Χ.).

131. Boosen 86, ἀρ. 178 (Rheinland, 3ος-4ος αἰ.).

132. *Vetri Romani, Ticino* 129, ἀρ. 163 (350-400 μ.Χ.).

133. Βλ. σημ. 130.

134. Βλ. σημ. 130 Χρυσοστόμου.

135. Ἀντωνάρας 478, τύπος 12.1. Σύμφωνα μὲ τὴ Χρυσοστόμου, ὁ τύπος συναντᾶται ἀπὸ τὸν 3ο καὶ κυρίως στὸν 4ο αἰ. μ.Χ.

136. Isings, Form 106a (4ος αἰ.).

137. Ἀντωνάρας πίν. V, 114 (4ος ὡς μέσα 5ου αἰ.).

138. *Vetri Romani, Ticino* 130, ἀρ. 164 (3ος-4ος αἰ.).

139. Harden 76, εἰκ. 79 (4ος αἰ.). Harden 1987, 233, ἀρ. 130 (4ος αἰ.) καὶ σ. 234, ἀρ. 131 (β' τρίτο 4ου αἰ.). Harter, Formentafel 2, B20b (3ος - α' μισὸ 4ου αἰ.). Berger πίν. 15, 229 (4ος αἰ.).

140. Βλ. παράλληλα τοῦ ἀγγείου σ. 150.

Τὸ κύπελλο **50** χρονολογείται μὲ βάση τὰ συνευρήματα στὸν 4ο αἰ. μ.Χ. καὶ πιθανῶς στὰ μέσα - β' μισό του.

Μυροδοχεῖο (6, εἰκ. 11)

Τὰ μυροδοχεῖα εἶναι τὰ πιὸ συνηθισμένα γυάλινα ἀγγεῖα ποὺ ἀπαντῶνται στὰ νεκροταφεία, καθὼς τὰ ἀρώματα ποὺ περιείχαν χρησιμοποιοῦνταν στὶς ταφικὲς τελετουργίες¹⁴¹. Ὡστόσο στὴν περίπτωση τοῦ Κλείτου βρέθηκε ἓνα μοναδικὸ παραδειγμα, τὸ σχεδὸν ἀκέραιο βολβόσχημο μυροδοχεῖο **6** ἀπὸ διαφανὲς γυαλί πρασινωπῆς ἀπόχρωσης, συγκολλημένο ἀπὸ πολυάριθμα θραύσματα. Πρόκειται γιὰ τὸν τύπο G27a τοῦ Harter¹⁴², ποὺ τὸ χρονολογεῖ στὸν ὕστερο 3ο - πρῶμο 5ο αἰ. μ.Χ, ἢ ἀλλιῶς τὸν τύπο 101 τῆς Isings¹⁴³ ποὺ ἐντάσσεται στὸν 3ο αἰ. μ.Χ. Στὴ Θεσσαλονίκη ὁ τύπος ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 3ου ὡς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ.¹⁴⁴ Γενικὰ διαπιστώνεται ὅτι στὴν προωριότερη ἐποχὴ προτιμῶνται τὰ πιὸ ραδιὰ καὶ ἀτρακτόσχημα μυροδοχεῖα, ἐνῶ στὶς ὀψιμότερες φάσεις γίνονται πιὸ σφαιρικά. Τὸ πιὸ κοντινὸ παράλληλο γιὰ τὸ μυροδοχεῖο μας προέρχεται ἀπὸ τὸ Δήλεσι Βοιωτίας¹⁴⁵, ποὺ ἔχει χρονολογηθεῖ στὸν 3ο-4ο αἰ. μ.Χ. Τὰ συνευρήματα βοηθοῦν στὴ χρονολόγησή του στὸ α' μισὸ/μέσα τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.

Ἄμφορίσκος (81, εἰκ. 78)

Ἐκτὸς τάφων ἐντοπίστηκε ἓνας μόνον γυάλινος ἀμφορίσκος ποὺ σώζεται πολὺ ἀποσπασματικά. Διατηρήθηκε μόνον ὁ κυλινδρικός λαϊμὸς μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ σώματος καὶ τὸ ἐπίθετο ἐπίπεδο χεῖλος καὶ οἱ δύο ἐπίθετες λαβές. Τὸ ἀναδιπλούμενο κάτω τμήμα τους ποὺ προσφύεται στὸ σῶμα εἶναι διαφορετικὸ στὶς δύο λαβές. Οἱ γυάλινοι ἀμφορίσκοι εἶναι μᾶλλον σπάνιο εὔρημα σὲ νεκροταφεῖα¹⁴⁶. Παραδείγματα συναντῶνται κυρίως στὸν 1ο αἰ. π.Χ. ἀλλὰ καὶ στὸν 4ο αἰ. μ.Χ.¹⁴⁷ Ἡ ἀποσπασματικὴ διατήρηση τοῦ ἀμφορίσκου καὶ τὸ γεγονός ὅτι βρέθηκε ἐκτὸς τάφου δὲν βοηθοῦν στὴν ἀκριβῆ χρονολόγησή του.

Πινάκιο (5, εἰκ. 10)

Τὸ καλύτερο γυάλινο κτέρισμα τοῦ νεκροταφείου εἶναι τὸ σχεδὸν ἀκέραιο πινάκιο **5** ἀπὸ ἡμιδιαφανὲς χονδρὸ γυαλί πρασινωπῆς ἀπόχρωσης, σπασμένο σὲ τουλάχιστον 6 θραύσματα, μὲ μία μικρὴ δελφινόμορφη λαβή. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια φέρει διακόσμηση ἀπὸ ἐγγάρακτους ρόμβους καὶ πυργόσχημα κοσμήματα, καθὼς καὶ ἐμπέιστους

141. *Γυάλινος κόσμος* 120-122. Μακροπούλου 397.

142. Harter, Formentafel 9, G27a (ὕστερος 3ος-ἄρχὸς 5ου αἰ.).

143. Isings, Form 101 (3ος αἰ.).

144. Αντωνάρας πίν. VIII, 245β (β' μισὸ 3ου-τέλη

5ου αἰ.). Προβ. καὶ Ζαφειροπούλου 2003, 146.

145. Χαμηλάκη εἰκ. 10 πάνω δεξ. (3ος-4ος αἰ.).

146. Βλ. Neuburg εἰκ. 59 (ἀμφορίσκοι σὲ τάφο ἀπὸ

Παλαιστίνη 3ου-4ου αἰ. μ.Χ.).

147. Αντωνάρας 273-276, 486, 488.

κύκλους καὶ ἐλλείψεις. Ἡ διακόσμηση αὐτὴ ἀπαντᾶται σπάνια. Τὰ πιδὸ κοντινὰ παράλληλα τόσο στὸ σχῆμα ὅσο καὶ στὴ λαβὴ καὶ κυρίως τὴ διακόσμηση προέρχονται ἀπὸ τὴν Α. Μεσόγειο¹⁴⁸ (Συρία, Μ. Ἀσία, Ἀπάμεια Πισιδίας¹⁴⁹) καὶ χρονολογοῦνται στὸν ὕστερο 3ο-4ο αἰ. μ.Χ. (κυρίως στὸ ἀ΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.). Τὸ πινάκιο εἶναι ἐπομένως σχεδὸν σίγουρα εἰσαγωγή ἀπὸ τὴν Α. Μεσόγειο καὶ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ (μὲ βάση καὶ τὰ συνευρήματα) στὸ ἀ΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ - ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΝΔΥΣΗΣ

Τὰ κοσμήματα ποὺ ἤρθαν στὸ φῶς στὸ νεκροταφεῖο περιλαμβάνουν ἓνα δαχτυλίδι, τρία βραχιόλια, ἓνα περιάπτο μὲ ἑπτὰ χάνδρες καὶ δύο πόρπες. Ὁ ἀριθμὸς τους εἶναι σχετικὰ μικρὸς, 13 τὸ σύνολο, μὲ κύριο ὕλικὸ ποὺ χρησιμοποιήθηκε τὸν χαλκὸ, ἐνῶ δὲν λείπει τὸ γυαλί, ὁ χρυσὸς καὶ ἡμιπολύτιμος λίθος.

Δαχτυλίδι (4, εἰκ. 9)

Τὸ ἐντυπωσιακότερο κτέρισμα τοῦ νεκροταφείου ἦταν τὸ χρυσὸ δαχτυλίδι ποὺ ἔφερε ὁ νεκρὸς ἄνδρας τοῦ τάφου 22 – τοῦ μόνου κτιστοῦ τάφου τοῦ νεκροταφείου καὶ τοῦ πλουσιότερου ἀπὸ ὅλους – στὸν παράμεσο τοῦ ἀριστεροῦ του χεριοῦ. Ὁ δακτύλιος κοσμεῖται μὲ 4 διακοσμητικὰ σφαιρίδια στὸ σημεῖο σύνδεσης μὲ τὴ σφενδόνη. Ἡ ἐλλειψοειδὴς σφενδόνη φέρει περιμετρικὸ κοκκιδωτὸ δακτύλιο καὶ περικλείει ἔνθετο σκοῦρο γαλαξοπράσινο λίθο μὲ ἐγκάραια παράσταση φτερωτῆς Νίκης μὲ μαστίγιον πάνω σὲ τέθριππο. Τὸ διακοσμητικὸ μοτίβο Νίκης σὲ τέθριππο ἀπαντᾶται ἤδη ἀπὸ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ, ὅπως σὲ παράσταση χρυσοῦ δαχτυλιδιοῦ τοῦ 400 π.Χ. καὶ ἄλλου τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.¹⁵⁰ Χρυσὰ δαχτυλίδια τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. κέ. παρουσιάζουν ὁμοιότητες στὸ σχῆμα τῆς σφενδόνης καὶ τὰ σφαιρίδια¹⁵¹, ἐνῶ ὁ θεὸς Ἥλιος ἀπεικονίζεται κατενώπιον νὰ ὀδηγεῖ τέθριππο σὲ δαχτυλίδι τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.¹⁵² Τὸ μοτίβο τῶν σφαιριδίων ἐκατέρωθεν τοῦ δακτυλίου καὶ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ σφενδόνη παρουσιάζεται καὶ σὲ χρυσὸ δαχτυλίδι τοῦ 275 μ.Χ. περίπου ἀπὸ τάφο στὸ οἰκόπεδο τοῦ Μουσείου Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ στὴ Θεσσαλονίκη¹⁵³. Σχεδὸν πανομοιότυπη εἶναι ἡ παράσταση στὴ σφενδόνη ἀπὸ κορναλίνη λίθο χρυσοῦ δαχτυλιδιοῦ ἀπὸ τὸ Μουσεῖο Μπενάκη, τοῦ πρώμου 2ου αἰ. π.Χ.¹⁵⁴ Ἡ χρονολόγηση τοῦ δαχτυλιδιοῦ εἶναι δύσκολη. Παρ' ὅλο ποὺ τὰ συνευρήματα ἀνήκουν στὸ ἀ΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., πιδὸ πιθανὸ φαίνεται τὸ δαχτυλίδι νὰ ἀποτελεῖ οἰκογενειακὸ κειμήλιο παλαιότερης ἐποχῆς. Δὲν ἀποκλείεται ἄλλωστε ὁ λίθος τῆς σφενδόνης νὰ εἶναι παλιότερος

148. *Gläser der Antike* 189, ἀρ. 516 καὶ 519. von Saldern 86, εἰκ. 81, ἀρ. 77 καὶ 79.

149. Harden 1987, 203, 112.

150. Ogden 75, πίν. 12 πάνω ἀριστ. (400 π.Χ.) καὶ σ. 106, πίν. 19 κάτω, δεῦτερο ἀπὸ ἀριστ. (4ος αἰ. π.Χ.).

151. Marshall πίν. XIV, 508 καὶ κυρίως 509 (καὶ τὰ

δύο 3ος μ.Χ. κέ.)

152. Αὐτόθι 91, ἀρ. 534 (3ος αἰ. μ.Χ.).

153. Ναλμπάντης ΒΚο 215/13 (περ. 275 μ.Χ.).

154. *Ἑλληνικὰ Κοσμήματα* ἀρ. 73, σ. 214 (πρώμος 2ος αἰ. π.Χ.).

(του 2ου αι. π.Χ.;) και να χρησιμοποιήθηκε σε μεταγενέστερο (του 3ου αι. μ.Χ.) χρυσό δαχτυλίδι.

Βραχιόλια¹⁵⁵

Στο φως ήρθαν 3 άκέραια χάλκινα βραχιόλια (40, εικ. 43. 46, εικ. 49. 52, εικ. 55).

Το πρώτο (40, εικ. 43) είναι κατασκευασμένο από σύρμα κυκλικής διατομής με τα δύο άκρα του να λεπταίνουν και να εφάπτονται το ένα στο άλλο κουμπώνοντας με τη βοήθεια επιπρόσθετου λεπτού σύρματος. Το φοροῦσε στο δεξί του χέρι μάλλον ανήλικο άτομο. Παρόμοιο βραχιόλι από το νεκροταφείο των Ν. Κερδυλλίων Σερρών έχει χρονολογηθεί στο β' μισό του 4ου αι. μ.Χ.¹⁵⁶, χρονολόγηση που προτείνεται και για το βραχιόλι αυτό από τον Κλείτο και συνάδει με τη χρονολόγηση και των υπόλοιπων εύρημάτων του τάφου.

Το παρόμοιο βραχιόλι 46 (εικ. 49) είναι επίσης κατασκευασμένο από σύρμα κυκλικής διατομής με τα δύο άκρα του να διαστέλλονται. Από τη μία απόληξη συνεχίζει σύρμα λεπτότερο, που καμπυλώνεται κουμπώνοντας σε παρόμοιο σύρμα της άλλης απόληξης. Στη βάση του το λεπτότερο αυτό σύρμα περιβάλλεται από δύο κρίκους, επίσης χάλκινους. Δεν έχει βρεθεί ακριβές παράλληλο για το βραχιόλι, ενώ τα κοντινότερα παραδείγματα από τα Ν. Κερδύλλια Σερρών χρονολογούνται στα τέλη του 3ου-αρχές 4ου αι.¹⁵⁷ Ασφαλή στοιχειά έσωτερικής χρονολόγησης δεν υπάρχουν, όποτε εντάσσεται γενικότερα στον 4ο αι. μ.Χ.¹⁵⁸, περίοδο χρήσης του νεκροταφείου.

Το βραχιόλι 52 (εικ. 55) είναι κατασκευασμένο από ταινωτό έλασμα με άνοιχτα άκρα που στην έξωτερική τους πλευρά φέρουν διακόσμηση από δύο εγχάρακτους μικρούς κύκλους με στιγμή στο κέντρο. Σχεδόν πανομοιότυπο βραχιόλι βρέθηκε σε παιδική ταφή στα Ν. Κερδύλλια Σερρών, ακριβώς χρονολογημένη από νόμισμα Κωνσταντίου¹⁵⁹. Μία χρονολόγηση στα μέσα - γ' τέταρτο του 4ου αι. μ.Χ. και για το βραχιόλι αυτό είναι έπομένως πολύ πιθανή.

Περίαπτο (53, εικ. 57)

Βρέθηκε ένα άκραιο χάλκινο όξειδωμένο περίαπτο, αποτελούμενο από δίσκο με όπή ανάρτησης και παράσταση και στις δύο πλευρές: στη μία πλευρά παράσταση μυθικού ζώου (Χίμαιρας) προς τα άριστερά, με τα τέσσερα πόδια να πατούν σε γραμμή εδάφους. Στην άλλη πλευρά ή παράσταση πολύ φθαρμένη: δυο άντικριστές μορφές, από τις οποίες

155. Τα βραχιόλια βρίσκονται κατά κανόνα σε γυναικείες και κοριτσιόστικες ταφές και είναι πολύ δημοφιλή τον 4ο κυρίως αιώνα. Βλ. Μακροπούλου 388.

156. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 79, MA 6475α (β' μισό 4ου αι.).

157. Αυτόθι πίν. 79, MA 6793 (τέλη 3ου - αρχές

4ου αι.).

158. Τα συγγενικά προς την πλήνη οινόχρη 45 παραδείγματα, που βρέθηκε στον ίδιο τάφο, δείχνουν ένα περιβάλλον του β' μισού του 4ου αι.

159. Μάλαμα, Νταράκης πίν. 79, MA 6450.

ἡ ἀριστερὴ κρατᾶ ἀδιάγνωστο ἀντικείμενο στὸ δεξί της χέρι καὶ πιθανῶς καὶ τρίτη μικρότερη μορφή στὰ δεξιά. Ἴσως πρόκειται γιὰ ἀποτροπαϊκὸ φυλακτό¹⁶⁰, χωρὶς ἀκριβὲς παράλληλο. Παρόμοιο περιάπτο ἀλλὰ σὲ γυαλί, πιθανὸν τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., προέρχεται ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο στὸ Μουσεῖο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ στὴ Θεσσαλονίκη¹⁶¹. Τὸ **53** βρέθηκε μαζὶ μὲ τὶς χάνδρες **54-60** ποὺ τὸ πλαισίωναν σὲ ἓνα ἐνιαῖο περιδέριο. Ἡ παράσταση τοῦ περιάπτου ἐνδέχεται νὰ ὑποδηλώνει πὼς ὁ νεκρὸς δὲν εἶχε ἀσπασθεῖ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία. Μὲ βάση τὰ συνευρημάτα τοῦ τάφου τοποθετεῖται γενικὰ στὸν 4ο αἰ. μ.Χ.

Χάνδρες (54, 55, 56 εἰκ. 58, 57 εἰκ. 59, 58, 59, 60)

Συλλέχθηκαν ἑπτὰ γυάλινες χάνδρες, ὅλες ἀπὸ τὸν τάφο 66, οἱ ὁποῖες, ὅπως προαναφέρθηκε, ἀποτελοῦσαν, μαζὶ μὲ τὸ χάλκινο περιάπτο **53**, περιδέριο ποὺ ἔφερε ὁ νεκρὸς στὸν λαϊμό. Οἱ τρεῖς ἀπὸ αὐτὲς εἶναι σφαιρικὲς, οἱ τρεῖς κυλινδρικές καὶ μία θρυμματισμένη. Οἱ κυλινδρικές φέρουν περιμετρικὲς διακοσμητικὲς ἐγχαράξεις στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνειά τους. Παρόμοιες χάνδρες ἔχουν βρεθεῖ καὶ σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα τῆς Μακεδονίας, ὅπως στὰ Ν. Κερδύλλια, ὅπου χρονολογήθηκαν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου ἕως – τὰ κοντινότερα παράλληλα – τὰ τέλη τοῦ 4ου-ἀρχὲς 5ου αἰ. μ.Χ.¹⁶² Ὡστόσο τὸ σχῆμα εἶναι ἀρκετὰ κοινὸ καὶ συναντᾶται καὶ προγενέστερα.

Πόρπη ὄμου (20, εἰκ. 25)

Βρέθηκε μία σχεδὸν ἀκέραια χάλκινη σταυρόσχημη πόρπη μὲ ἀποτύπωμα ὑφάσματος. Λεῖπει ἡ βελόνα. Ἡ ὀριζόντια κεραία εἶναι εὐθεία καὶ ἔχει προσαρτημένα σφαιρίδια πάνω της, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀπόληξη/κεφαλὴ τῆς κάθετης κεραίας. Τὸ τόξο φέρει στὴν ἄνω ἐπιφάνειά του διακόσμηση ἀπὸ πυκνοὺς ἐγχάρακτους μηνίσκους, ἐνῶ ἡ βάση τῆς κάθετης κεραίας τρεῖς ὀμάδες ἀπὸ ἐγχάρακτα γραμμίδια.

Οἱ σταυρόσχημες πόρπες θεωρήθηκε ὅτι χρησιμοποιήθηκαν ἀρχικὰ ἀπὸ στρατιῶτες καὶ ἀξιωματούχους γιὰ τὴ στερέωση τοῦ μανδύα στὸν ὄμο καὶ εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένες κυρίως στὸ τέλος τοῦ 3ου καὶ στὸν 4ο αἰ. μ.Χ.¹⁶³ Ἡ θέση τῆς πόρπης κοντὰ στὸν δεξιὸ βραχίονα τοῦ νεκροῦ συνηγορεῖ γιὰ μιὰ τέτοια χρῆση καὶ ὑποδηλώνει πὼς ὁ σκελετὸς θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἀνδρικός καὶ νὰ ἀνῆκε σὲ στρατιωτικὸ¹⁶⁴. Κατάγεται ἀπὸ τὸν τύπο τῆς ἀπλῆς τοξωτῆς πόρπης¹⁶⁵. Ἡ ὁμοιότητά της μὲ παραδείγματα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη¹⁶⁶ καὶ

160. Πρβ. *Καθμ. Ζωὴ Βυζ.* 486, ἀρ. 662 (μόνο γιὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν ὀπὴ ἀνάρτησης).

161. *Ναλμπάντης* 63, σχ. 32 καὶ σ. 131-132.

162. *Μάλαμα, Νταράκης* πίν. 184 MA 7109, MA 7160 καὶ κυρίως MA 7191.

163. *Πελεκανίδου* 378. *Πέτκος* 585.

164. *Χρυσοστόμου* 2006, 317. Πόρπες ἀξιωματούχων ἦταν καὶ οἱ δρεπανόσχημες πόρπες τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., βλ. *Καλαμαριά* 2005-2006, 275 καὶ εἰκ. 9.

165. Γιὰ τὶς πόρπες αὐτοῦ τοῦ τύπου καὶ τὴν ὀρολογία τους βλ. *παραπάνω* σ. 131 σημ. 10.

166. *Ναλμπάντης* 137-8, πίν. 47 ΒΚο 215/9.

τὰ Γιαννιτσά¹⁶⁷, πού χρονολογήθηκαν στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., μπορεῖ νὰ χρονολογήσει καὶ τὴν πόρπη αὐτὴ στὴν ἴδια περίοδο. Κατὰ μία ἄποψη πόρπες τέτοιου εἴδους θὰ μποροῦσαν νὰ κατασκευάζονται σὲ ἐργαστήρια στὴ Θεσσαλονίκη, λόγω τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ παραδειγμάτων πού ἔχουν βρεθεῖ στὰ νεκροταφεῖα τῆς¹⁶⁸.

Πόρπη ζώνης (41, εἰκ. 44)

Βρέθηκε μόνο μία ἀκέραια ἡμιελλειψοειδῆς πόρπη ζώνης ἀπὸ παιδικὸ τάφο, ἀπλοῦ τύπου, μὲ γλωσσίδιο πού ἐξέχει τοῦ καμπύλου τμήματος. Παρόμοια ἀγκράφα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη χρονολογήθηκε ἀπὸ νόμισμα στὸ β' τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.¹⁶⁹, ὅπως καὶ ἀντίστοιχη ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα (τύπος Α)¹⁷⁰. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀπλούστερο τύπο πόρπης ζώνης, πού ἂν καὶ ἐπιζεῖ σὲ μεταγενέστερες ἐποχές, συνήθως ἐνισχύεται τότε μὲ συμπληρωματικὰ στοιχεῖα. Ἡ ἀπουσία τοῦ τύπου σὲ προηγούμενες περιόδους σηματοδοτεῖ τὴν ἀλλαγὴ στὶς ἐνδυματολογικὲς συνήθειες καὶ τὴν εἰσαγωγὴ τῶν περισκελίδων τὴν περίοδο αὐτῆ¹⁷¹. Ἡ πόρπη ζώνης μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὸν 4ο αἰ. μ.Χ. καὶ πιθανὸν πρὸς τὰ μέσα του.

Γλωσσίδιο ζώνης (;) (15, εἰκ. 19)

Ἡ χάλκινη πρόσφυση ἀντικειμένου μὲ καρδιόσχημη τὴ μία ἀπόληξη καὶ διακόσμηση στὴ μία πλευρὰ μὲ ἐγκάρια κυκλάκια καὶ φλογόσχημα κοσμήματα θὰ μποροῦσε νὰ ἐρμηνευθεῖ μὲ βάση λιγοστὰ παράλληλα ὡς στοιχεῖο πού τοποθετοῦνταν στὸ ἄκρο τῆς δερμάτινης ζώνης γιὰ νὰ παραμένει κρεμασμένο σταθερὰ πρὸς τὰ κάτω καὶ νὰ μὴν πετᾷ. Οἱ διαμπερεῖς ὁπὲς στὰ δύο ἄκρα τῆς καρδιόσχημης ἀπόληξης γιὰ τὴν ἐπίρραψη πάνω σὲ ὕφασμα ἢ δέρμα ἐνισχύουν αὐτὴν τὴν ὑπόθεση¹⁷². Τὰ παράλληλα ἀπὸ Ἔδεσσα¹⁷³, Ἀλεξανδρούπολη, Σερβία καὶ περιοχὲς τοῦ Δούναβη¹⁷⁴ ἔχουν χρονολογηθεῖ στὸν 4ο αἰ. μ.Χ. Τὸ χάλκινο αὐτὸ εὔρημα μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ μὲ βάση τὰ συνευρήματα τοῦ τάφου σὲ πιδὸ στενὰ χρονολογικὰ πλαίσια, στὸ β' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.

NOMISMATA

Σχετικὰ λιγοστὰ (30 εἰκ. 36, 38, 37, 71, 33, 39) εἶναι τὰ νομίσματα τοῦ νεκροταφείου¹⁷⁵. Συνολικὰ συλλέχθηκαν μέσα ἀπὸ τοὺς τάφους 6 χάλκινα νομίσματα, σχεδὸν ὅλα ἐντελῶς

167. Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης εἰκ. 12.

168. Πελεκανίδου 378.

169. Ναλμπάντης 138, πίν. 47 ΒΚο 215/17.

170. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 294, ἀρ. 856 (337-340 μ.Χ. ἀπὸ νόμισμα).

171. Γιὰ τὴν ἐξέλιξη καὶ τὴν κατάταξη σὲ τύπους τῶν πορπῶν ζώνης τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου βλ. αὐτόθι 521 κέ. Στὸ νεκροταφεῖο Ἀγριλέζας τῆς Βοιωτίας οἱ χάλκινες πόρπες ζώνης γίνονται συχνότε-

ρες ἀπὸ τὸν 6ο αἰ. μ.Χ. κέ.

172. Δὲν βοηθᾷ τὸ ἴδιο καὶ ὁ τρόπος εὔρεσης τοῦ ἀντικειμένου, καθὼς δὲν ἐντοπίστηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου ἀλλὰ προῆλθε ἀπὸ ξεροκόσκινο.

173. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* ἀρ. 910, σ. 305, πίν. 130 καὶ σ. 306 καὶ ἀρ. 1030, σ. 345, σχ. 112 κάτω δεξιά.

174. Αὐτόθι.

175. Αντίθετα, σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα καὶ περιοχὲς

φθαρμένα καὶ ἀδιάγνωστα. Μὲ ἐξαίρεση τὸν τάφο 47, ὁ ὁποῖος περιεῖχε τρία νομίσματα, ὅλα τὰ ὑπόλοιπα βρέθηκαν σὲ διαφορετικοὺς τάφους. Ἀπὸ τὴ θέση στὴν ὁποία ἐντοπίστηκαν φαίνεται πὼς ὁ νεκρὸς τὰ ἔφερε συνήθως μέσα στὸ στόμα του. Στὸν τάφο 47 τὰ δύο ἀπὸ αὐτὰ (38, 39) βρέθηκαν ἐντὸς τοῦ κρανίου, ἐνῶ τὸ τρίτο (37) κάτω ἀπὸ τὴν ὠμολάτη του. Τὸ βᾶρος τῶν νομισμάτων κυμαίνεται σὲ 1,6-2,3 γρ. Στὸ καλύτερα σωζόμενο νόμισμα 30 (εἰκ. 36) ἀπὸ τὸν τάφο 43 διαβάζονται τὰ γράμματα *CONSTANT* στὴν περιφέρεια καὶ ἀπεικονίζεται ἀνδρική γενειοφόρος μορφή στὸν ἐμπροσθότυπο. Πρόκειται προφανῶς γιὰ νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου I, Κωνσταντίνου II ἢ Κωνσταντίνου¹⁷⁶. Στὸ 71 ἀπὸ τὸν τάφο 74 μὲ δυσκολία διακρίνεται ὄρθια ἱματιοφόρος μορφή στὸν ὀπισθότυπο, ποὺ ὁμοιάζει μὲ παραστάσεις σὲ νομίσματα τοῦ τέλους τοῦ 3ου - β' τρίτου τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.¹⁷⁷ Ἐπομένως τὰ νομίσματα ποὺ διαθέτουμε δὲν βοηθοῦν ἰδιαίτερα στὴν ἀκριβέστερη χρονολόγηση τοῦ συνόλου, ἐπιβεβαιώνουν ὡστόσο τὴν τοποθέτησή του στὸν 4ο αἰ. μ.Χ.

ΜΕΤΑΛΛΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Ἐλάχιστα εἶναι τὰ ὑπόλοιπα μεταλλικὰ ἀντικείμενα ποὺ βρέθηκαν στὸ νεκροταφεῖο. Συγκεκριμένα συλλέχθηκαν τρία σιδερένια καρφιά (10, 11, 63), τὰ δύο ἀπὸ τὸν κτιστὸ τάφο 22, ποὺ ὡστόσο δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ ὑποδηλώσουν τὴν ὕπαρξη φορείου γιὰ τὸν νεκρὸ. Ἀπὸ τὸν ἴδιο τάφο προέρχεται καὶ ἡ χάλκινη κυλινδρική πυξίδα 8 μὲ τὸ χάλκινο κυκλικὸ κάλυμμά της 9 (8, εἰκ. 13, 9, εἰκ. 14). Ἀντίστοιχες πυξίδες βρέθηκαν στὸ οἰκόπεδο τοῦ Μουσείου Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ Θεσσαλονίκης καὶ χρονολογήθηκαν στὸ β' καὶ γ' τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.¹⁷⁸ Μιὰ χρονολόγηση στὸ β' τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. συμπίπτει καὶ μὲ αὐτὴν τῶν ὑπόλοιπων εὐρημάτων τοῦ τάφου. Πυξίδες παρόμοιας τυπολογίας ἐμφανίζονται συχνὰ σὲ τάφους γιατρῶν¹⁷⁹. Ἡ εὕρεσή της στὸν πλουσιότερο τάφο τοῦ νεκροταφείου πιθανὸν μᾶς διαφωτίζει γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ ιδιότητα τοῦ νεκροῦ.

ΛΙΘΙΝΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ (12 εἰκ. 15)

Ἐνα λίθινο μνηοειδὲς ἀντικείμενο βρέθηκε μέσα στὸν κτιστὸ τάφο 22. Ἡ χρήση του (ἀκόνι;) παραμένει ἄγνωστη, πιθανότατα ὅμως νὰ σχετίζονταν καὶ αὐτὴ μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ δραστηριότητα τοῦ νεκροῦ.

τῆς Μακεδονίας τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὅπως τὰ Ν. Κερδύλλια Σεργῶν, τὸ Κλειδὶ Φλώρινας, τὴ Σίνδο, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴ Λητὴ, τὴ Ν. Καλλικράτεια, τὸ Γομάτι Χαλκιδικῆς, ἀφθονοῦν ὄχι μόνο τὰ νομίσματα ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ οἱ θησαυροὶ νομισμάτων. Βλ. Μάλαμα, Νταράκης 438 κέ. Στρατῆ, Σινάκος 937. Κεραμίδης, Παπαγιάννη 148. Καλαμαριά 2005-2006, 280. Τζαναβάρος 446 κέ. Γραικὸς 431 κέ. Τρακοσοπούλου 360. Κατὰ τὴ Μακροπούλου ἡ συνήθεια τῆς τοποθέτησης νομισμάτων στοὺς τάφους εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀμβλύνεται ἤδη ἀπὸ τὸν 3ο αἰ. μ.Χ., προφανῶς ἀπὸ ἐπίδραση τῆς

χριστιανικῆς θρησκείας, χωρὶς ὡστόσο νὰ σημαίνει ὅτι ὁποῖος τάφος δὲν περιεῖχε νόμισμα ἦταν καὶ χριστιανικός, βλ. Μακροπούλου 392 κέ.

176. *RömMünz* πίν. XXV, 657, πίν. 145, 673, πίν. 147, 683 καὶ πίν. XXVI, 742.

177. Αὐτόθι πίν. 129, 584, πίν. 131, 595, πίν. 132, 602 καὶ πίν. 143, 672.

178. Ναλμπάντης 35, πίν. 48 Βχ 235/5 (περ. 320-360 μ.Χ.) καὶ σ. 48, πίν. 48 Βχ 235/7 (β' τέταρτο 4ου αἰ.).

179. Τὴν πληροφορία ὀφείλω στὴ συνάδερφο Δ. Ἰγνατιάδου.

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ - ΤΑΦΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ¹⁸⁰

Τὸ νεκροταφείο παρουσιάζει σχετική ὁμοιογένεια στὴ μορφὴ τῶν τάφων. Ἀπὸ τοὺς 45 τάφους οἱ 43 ἦταν λακκοειδεῖς, ἓνας, ὁ τάφος 57, βρέθηκε ἀρκετὰ διαλυμένος ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ σὲ συγκεκριμένο τύπο καὶ ἓνας, ὁ τάφος 22 (εἰκ. 6-8), ποὺ εἶχε καὶ τὴν πλουσιότερη κτέριση, ἦταν κτιστὸς κιβωτιόσχημος. Τὰ ὄρια τῶν λάκκων ἦταν τὶς περισσότερες φορὲς ἀσαφῆ, φαίνεται πάντως ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἀβαθῆ κυρίως ὀρύγματα ἐλλειψοειδοῦς σχήματος. Οἱ διαστάσεις τους – τουλάχιστον στοὺς λάκκους ποὺ κατέστη ἐφικτὸ νὰ μετρηθοῦν – κυμαίνονταν μεταξὺ 1,65 καὶ 2,10 μ. σὲ μῆκος καὶ 0,65 ἕως 1,00 μ. σὲ πλάτος, ἐνῶ οἱ νεκροὶ βρέθηκαν σὲ βάθος ποὺ κυμαίνονταν ἀπὸ 1,47 ἕως 2,27 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους.

Ὁ προσανατολισμὸς τῶν τάφων ποικίλλει. Οἱ περισσότεροι ἦταν τοποθετημένοι στὸν ἄξονα Δύσης-Ἀνατολῆς, μὲ κάποιες ἀποκλίσεις ὅμως πρὸς Β. ἢ Ν. Σὲ μία μοναδικὴ περίπτωση, αὐτὴ τοῦ τάφου 36, ἐπιλέχθηκε καθαρὰ ὁ ἄξονας Β.-Ν. Σὲ ὅλους τοὺς τάφους τὸς τρόπος ταφῆς ἦταν ὁ ἐνταφιασμὸς¹⁸¹. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ τάφος 74, στὸν ὁποῖο τὸ γεγονός ὅτι τὰ ὀστά δὲν βρέθηκαν στὴ σωστὴ ἀνατομικὴ τους θέση ἀφήνει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἀνακομιδῆ¹⁸². Στὸς ἐνταφιασμοὺς ἡ κεφαλὴ «ἐβλεπε» πρὸς τὰ ἀνατολικά ἀλλὰ συχνὰ ἦταν γερμῆνη πρὸς τὰ κάτω καὶ σπανιότερα πρὸς τὰ πάνω. Σὲ λίγες περιπτώσεις (εἰκ. 22)¹⁸³, κυρίως ταφῶν παιδιῶν ἢ βρεφῶν, τὸ κρανίον εἶχε ἀνασηκωθεῖ μὲ τὴ βοήθεια ἐξάρματος χώματος κάτω ἀπὸ αὐτό¹⁸⁴. Μοναδικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῆς παιδικῆς ταφῆς 19, ὅπου ἓνας λίθος ἦταν τοποθετημένος κατακόρυφα κάτω ἀπὸ τὴν κεφαλὴ. Ἴσως προορισμὸς τοῦ ἦταν νὰ σχηματίσει ἓνα εἶδος προσκεφαλαίου. Ἐνδιαφέρον εἶναι ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι σὲ μία περίπτωση, τοῦ τάφου 51, τὸ κρανίον βρέθηκε ἀναποδογυρισμένο καὶ τοποθετημένο καὶ πάλι προσεκτικὰ στὴ θέση του. Ἡ πρακτικὴ αὐτῆ, ἂν καὶ δὲν εἶναι μοναδική, παραμένει δυσερμήνευτη, ὑποδηλώνει ὡστόσο τὴν ὑπαρξὴ ταφικῶν ἐθίμων καὶ πρακτικῶν σχετικῶν μὲ τὴ δευτερογενῆ, μετὰ τὴν ταφή, φροντίδα τῶν νεκρῶν¹⁸⁵.

Οἱ νεκροὶ ἦταν κατὰ κανόνα τοποθετημένοι σὲ ὕπτια ἐκτεταμένη θέση¹⁸⁶. Τὰ χέρια ἦταν συνήθως παράλληλα μὲ τὸ σῶμα, ἐνῶ σπανιότερα τὸ ἓνα ἢ καὶ τὰ δύο ἦταν λυγισμένα πρὸς τὴν κοιλιά. Στὸν τάφο 53 τὸ δεξιὸ χέρι ἦταν ἀκουμπισμένο στὴν κοιλιά, ἐνῶ

180. Γιὰ τὶς ταφικὲς πρακτικὲς καὶ ἔθιμα αὐτὴν τὴν περίοδο σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας βλ. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 420 κέ. Μαρκῆ 205 κέ. Ναλμπάντης 147 κέ. Μάλαμα, Νταράκης 449 κέ. Μακροπούλου 381 κέ. Παϊσίδου 2005.

181. Στὰ περισσότερα νεκροταφεῖα τῆς Μακεδονίας ἡ καύση ὡς τρόπος ταφῆς συνυπάρχει μὲ τὸν ἐνταφιασμὸ – ἂν καὶ εἶναι πολὺ σπανιότερη ἀπὸ αὐτὸν – ὡς τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. Μεμονωμένα, σὲ περιοχὲς τῆς Ν. Ἑλλάδας κυρίως, ἴσως ἡ καύση διατηρεῖται καὶ λίγο ἀργότερα, βλ. Κουμούση-Βγενοπούλου 51.

182. Στὸ δυτικὸ νεκροταφείο τῆς Θεσσαλονίκης οἱ

ἀνακομιδὲς ἦταν συχνότερες τὸν 4ο αἰ. ἀπὸ ὅ,τι σὲ προγενέστερες ἢ μεταγενέστερες περιόδους. Βλ. Μακροπούλου 386.

183. Ταφὴ 56, ταφὴ 26 (νηπίου).

184. Στὴν Ἑδεσσα τὸ «ἀνασηκωμένο» κρανίον ἀπαντᾶται ἐπίσης, βλ. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 421.

185. Αὐτόθι 423 καὶ σημ. 434.

186. Ἡ ὕπτια ἐκτεταμένη στάση εἶναι συχνὴ καὶ σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα τῆς Μακεδονίας, βλ. Ναλμπάντης 149. Μάλαμα, Νταράκης 450. Σισμανίδης, Βιολατζῆς 306.

τὸ ἀριστερὸ βρισκόταν στὸ πρόσωπο. Τὰ πόδια ἦταν τεντωμένα, ἐκτὸς ἀπὸ μία φορὰ, στὸν τάφο 65, ὅπου ὁ νεκρὸς βρέθηκε μὲ τὸ δεξιὸ πόδι σταυρωμένο πάνω στὸ ἀριστερὸ (εἰκ. 56). Στὴν παιδικὴ ταφὴ 39 τὰ πόδια τοῦ βρέφους βρέθηκαν λυγισμένα. Τὸ ἴδιο ἴσχυε καὶ στὴν ταφὴ 36, ὅπου ὁ νεκρὸς δὲν ἦταν σὲ ὑπτία θέση ἀλλὰ στραμμένος στὸ πλάι, μὲ τὰ πόδια λυγισμένα. Σὲ μία περίπτωση, στὸν λακκοειδῆ τάφο 25, ὑπῆρξε μιὰ πιδὸ προσεγμένη ἐναπόθεση τοῦ νεκροῦ πάνω σε τέσσερις στρωτῆρες κεράμους, τοποθετημένες ἀνὰ δύο κατὰ μῆκος (εἰκ. 18). Στὶς ὑπόλοιπες ταφές οἱ νεκροὶ φαίνεται ὅτι τοποθετοῦνταν κατευθεῖαν πάνω στὸ χῶμα, καθὼς λείπουν στοιχεῖα, ὅπως καρφιά ἢ ὑπολείμματα ξύλου, ποὺ νὰ ἀποδεικνύουν τὴν ὑπαρξὴ φορείου, σύνθητες φαινόμενο τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα τῆς Μακεδονίας¹⁸⁷. Ὁ τάφος 22 (εἰκ. 6-8) ἦταν, ὅπως ἀναφέρθηκε, κτιστὸς κιβωτιόσχημος¹⁸⁸, κατασκευασμένος ἀπὸ ἀργολιθοδομὴ μὲ ἀβεστοκονίαμα ὡς συνδετικὸ ὑλικὸ καὶ ἦταν ἀρκετὰ εὐρύχωρος, μὲ διαστάσεις 2,30x1 μ. Τὸ δάπεδό του ἦταν κατασκευασμένο ἀπὸ πηλόπλακες, τῶν ὁποίων τὰ κενὰ διαστήματα εἶχαν σφραγιστεῖ μὲ κονίαμα γιὰ καλύτερη στεγανοποίηση τοῦ τάφου. Στὸν τάφο ἦταν θαμμένος ἓνας μόνον νεκρὸς, ἄνδρας, μὲ τὴν κεφαλὴ πρὸς τὴ Δύση καὶ γερμένη στὸν δεξιὸ ὦμο.

Σχεδὸν ὅλοι οἱ τάφοι προορίζονταν γιὰ ἓναν νεκρό. Σὲ δύο περιπτώσεις, στὸν τάφο 47 καὶ στὸν τάφο 70 διαπιστώθηκαν διπλῆς ταφές (εἰκ. 39). Καὶ στὶς δύο τὰ κρανία ἦταν τοποθετημένα στὴν ἴδια πλευρὰ καὶ οἱ νεκροὶ σὲ ὑπτία ἐκτεταμένη θέση. Στὸν τάφο 47 τὸ ἓνα ἄτομο ἦταν ἐνήλικο καὶ τὸ ἄλλο ἀνήλικο, γεγονός ποὺ ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε τὴν ὑπαρξὴ στενῆς συγγενικῆς σχέσης μεταξύ τους. Στὸν τάφο 70 τὸ πρῶτο ἄτομο ἦταν ἐνήλικο, ἐνῶ ὁ σκελετὸς τοῦ δεύτερου διατηρήθηκε ἀποσπασματικά, ὥστε δὲν μπορούμε νὰ συλλέξουμε περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν ἡλικία ἢ τὸ φύλο του.

Σχετικὰ μὲ τὸ φύλο καὶ τὴν ἡλικία τῶν νεκρῶν, εἶναι διαθέσιμα πρὸς τὸ παρὸν μόνο τὰ πρῶτα, ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα, καθὼς τὸ σκελετολογικὸ ὑλικὸ βρῖσκεται ἀκόμα στὸ στάδιο τῆς μελέτης¹⁸⁹. Ἀπὸ τοὺς 47 σκελετοὺς τοῦ νεκροταφεῖου οἱ 29 φαίνεται νὰ ἀνήκουν σὲ ἐνήλικα ἄτομα καὶ οἱ 13, περίπου τὸ ἓνα τρίτο, σὲ παιδιὰ καὶ βρέφη. Σὲ τέσσερις περιπτώσεις ἢ διατήρηση τῶν ὀστῶν ἦταν τόσο ἀποσπασματικὴ ὥστε δὲν ἐπέτρεψε νὰ συναχθοῦν συμπεράσματα γιὰ τὸ φύλο καὶ γιὰ τὴν ἡλικία τοῦ νεκροῦ. Ἀπὸ τοὺς σκελετοὺς τῶν ἐνηλίκων μόνον δύο ἀνήκουν μὲ βεβαιότητα σὲ ἄνδρες καὶ ἓνας σὲ γυναίκα. Στὴν ταφὴ 25 ἡ παραμόρφωση ποὺ εἶχε ὑποστῆ ἢ ἄνω διάφυση τοῦ δεξιοῦ μηριαίου ὀστοῦ ἴσως νὰ ὀφείλεται σὲ κάταγμα ποὺ εἶχε ὑποστῆ ὁ νεκρὸς – πιθανὸν ἄνδρας – ἐν ζωῇ (εἰκ. 18). Πιθανὸν τραῦμα ἐντοπίστηκε καὶ στὸ κρανίον τοῦ μᾶλλον γυναικεῖου σκελετοῦ τοῦ τάφου 33.

Πάνω ἀπὸ τοὺς μισοὺς τάφους, 26 τὸν ἀριθμὸ, βρέθηκαν κτερισμένοι, ἐνῶ 19 δὲν ἔφεραν κτέριση. Συλημένοι ἦταν μόνον δύο τάφοι¹⁹⁰, ὅμως πολὺ περισσότεροι, περίπου 22, βρέθηκαν διαταραγμένοι. Συνήθως οἱ τάφοι κτερίζονταν μὲ ἓνα ἢ δύο πῆλινα ἀγγεῖα

187. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 423. Νάλμπάντης 148. Μάλαμα, Νταράκης 450. Τρακοσοπούλου 362. Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ (Μακροπούλου 389) γιὰ τὴν ἐκφορὰ τῶν νεκρῶν χρησιμοποιοῦνταν μὲν ξύλινα φορεῖα, ἀλλὰ δὲν ἐνταφιάζονταν μαζὶ μὲ

τὸν νεκρό.

188. Γιὰ τὴν τυπολογία τῶν κιβωτιόσχημων τάφων βλ. Μαρκῆ 106-109.

189. Βλ. παραπάνω σ. 117 σημ. 4.

190. Πρόκειται γιὰ τοὺς τάφους 12 καὶ 16.

τοποθετημένα σχεδόν πάντα κάτω ή γύρω από τα πόδια του νεκρού¹⁹¹. Σε μιὰ μόνο περίπτωση, στον τάφο 59, δύο πήλινες οίνοχόες είχαν τοποθετηθεί στα δεξιά και αριστερά του κρανίου¹⁹². Η ποικιλία στους τύπους των αγγείων ήταν περιορισμένη. Συχνά έπρόκειτο για οίνοχόες και σπανιότερα υπήρχαν κύπελλα και χύτρες, ενώ μεμονωμένα βρέθηκαν και άμφορίσκοι, μυροδοχεία ή άλλου τύπου αγγεία. Σπάνια είναι τα γυάλινα αγγεία – συνολικά βρέθηκαν έξι γυάλινα αγγεία, άκέραια ή άποσπασματικά σωζόμενα, εκ των οποίων τὸ ένα προέρχεται από χώρο εκτός ταφῶν. Πολύ λιγοστά είναι επίσης τὰ κοσμήματα, κυρίως χάλκινα βραχιόλια, πόρπες και περιάπτα, καθώς και τὰ στοιχειὰ ένδυσης που διατηρήθηκαν (π.χ. πόρπες ζώνης). Στον τάφο 22 (εἰκ. 7) ένα γυάλινο πινάκιο βρέθηκε στη δεξιά πλευρά του κρανίου, ίσως γιατί ὁ χώρος κάτω από τὰ πόδια του νεκρού είχε καταληφθεῖ από άλλα κτερίσματα. Τὰ αγγεία τοποθετούνταν είτε ὀρθια είτε πλαγιαστά μέσα στον τάφο. Ἡ ύπαρξη ὁπῶν σὲ ἀρκετὲς οίνοχόες¹⁹³ (εἰκ. 16, 26, 38, 40, 45, 51, 54, 65) καὶ σὲ ἕνα άμφορίσκο¹⁹⁴ φαίνεται σὲς περισσότερες περιπτώσεις νὰ άποσκοπεῖ στην έκροή του ὑγροῦ περιεχομένου τους μέσα στον τάφο, άπεικονίζει λοιπὸν ένα ταφικὸ ἔθιμο, γνωστὸ καὶ από άλλες περιοχές¹⁹⁵. Στην περίπτωση του τάφου 56 δύο χυτροειδῆ κύπελλα είχαν τοποθετηθεῖ τὸ ένα πάνω στο άλλο καὶ άκουμποῦσαν σὲ πέτρα στα πόδια του νεκρού. Άλλο ταφικὸ ἔθιμο φαίνεται νὰ ὑποδηλώνουν κάποια αγγεία, προφανῶς με προσφορές, που είχαν τοποθετηθεῖ σὲ ψηλότερο σημείο από τὸν τάφο, ὅπως στον τάφο 43, που ἡ οίνοχόη τοποθετήθηκε άνεστραμμένη πάνω από τὸν λάκκο τῆς ταφῆς¹⁹⁶. Διάσπαρτα άκέραια αγγεία αὐτῆς τῆς περιόδου που βρέθηκαν στον χώρο του νεκροταφείου μπορεῖ νὰ μὴν προέρχονται μόνο από διαλυμένες ταφές, αλλά νὰ σχετίζονται με αὐτὴν τὴν πρακτικὴ. Φαίνεται πὼς οἱ προσφορές στον νεκρὸ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ταφῆς ήταν κυρίως ὑγρά – κρασὶ ἢ λάδι – καὶ δευτερευόντως στερεές τροφές, καθώς ὑπερτεροῦν τὰ αγγεία που περιείχαν ὑγρά, ἢ προορίζονταν για τὴν κατανάλωση ὑγρῶν – οίνοχόες καὶ κύπελλα πήλινα ἢ γυάλινα – καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ οἱ χύτρες, τῶν ὁποίων ὡστόσο ἡ χρήση στην ταφικὴ τελετουργία ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ καὶ σὲ διάφορες άλλες περιοχές¹⁹⁷. Μάλιστα ἡ εὔρεση χυτρῶν σὲ θραύσματα μέσα στον τάφο, ὅπως στον Κλεῖτο, ίσως ὑποδηλώνει τὴν τέλεση νεκρόδειπνων πάνω από αὐτούς¹⁹⁸. Τὰ άρώματα κατεῖχαν ἐπουσιώδη θέση σὲς προσφορές, ίσως καὶ ἐξ αἰτίας του κόστους τους. Άν καὶ ἔχει ἐνίστε παρατη-

191. Βλ. καὶ Ναλμπάντης 152. Γκίνη-Τσοφοπούλου, Γιαγκάκη 704. Βαῖοπούλου 208. Στρατῆ, Σινάκος 937.

192. Γκίνη-Τσοφοπούλου, Γιαγκάκη ὄ.π., ὅπου θεωρεῖται ὅτι ἡ τοποθέτηση πήλινων αγγείων κοντὰ στην κεφαλή του νεκροῦ συνηθιζόταν περισσότερο στοὺς χριστιανικοὺς τάφους, ἐνῶ στα πόδια του νεκροῦ στοὺς ἔθνικοὺς.

193. Π.χ. σὲς οίνοχόες 34, 67, 21, 48, 51, 13, 24, 18, 27, 29, 32, 42.

194. Τὸν άμφορίσκο 64.

195. Βλ. καὶ Adamscheck πίν. 36, RC 59. Ἡ συνήθεια αὐτὴ ἐκτείνεται σὲ ὄλη τὴ διάρκεια ζωῆς του νεκροταφείου, καθώς άφορᾶ αγγεία που ἔχουν χρο-

νολογηθεῖ τόσο σὲς αρχές του 4ου αἰ. μ.Χ. ὅσο καὶ σὲ β' μισό του.

196. Βλ. καὶ Ναλμπάντης 152-153. Κτερίσματα πάνω ἢ δίπλα από τὴν άλυψη του τάφου ἔχουν ἐντοπιστεῖ καὶ σὲ διάφορες άλλες περιοχές τῆς Μακεδονίας ὅπως ἡ Ἔδεσσα (Χρυσοστόμου Α. 1995, 188), ὁ Σταυρός (Σιαμανίδης, Βιολατζῆς 306), ἡ Μεγάλη Βόλβη (Λιούτας, Γεωργιάδης 136) κ.ά. Για μιὰ γλαφυρὴ περιγραφή σύγχρονων ταφικῶν ἔθιμων μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸ (νεκρόδειπνων) βλ. Κεραμόπουλλο 130-132.

197. Βλ. Μάλαμα, Νταράκης 410. Γκίνη-Τσοφοπούλου, Γιαγκάκη 703.

198. Γκίνη-Τσοφοπούλου, Γιαγκάκη ὄ.π.

ρηθεῖ καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, ὅπως ἡ Ἔδεσσα¹⁹⁹, ἡ Μενηίδα Βοττιαίας²⁰⁰, ἡ Λητή²⁰¹, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδας, ὅπως ἡ Θήβα²⁰², ἐντύπωση προκαλεῖ ὡστόσο ἡ ἀπουσία λύχνων, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ὑποδηλώνει εἴτε ὅτι ὁ ἐνταφιασμός δὲν πραγματοποιοῦνταν λίγο πρὶν τὴν αὐγή, ὅπως ἦταν ὁ κανόνας²⁰³, εἴτε ὅτι οἱ παριστάμενοι τὰ ἔπαιρναν μαζί τους κατὰ τὴν ἀποχώρηση ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο. Πολὺ λιγοστὰ εἶναι ἐπίσης τὰ νομίσματα ποὺ βρέθηκαν μέσα στοὺς τάφους, ὅλα χάλκινα, ποὺ μὲ βάση τὸ σημεῖο εὗρεσής τους, θὰ πρέπει ὁ νεκρὸς νὰ ἔφερε μέσα στὸ στόμα²⁰⁴. Μὲ ἐξαίρεση τὸν τάφο 47, ποὺ περιεῖχε τρία νομίσματα – δύο μέσα στὸ κρανίον καὶ ἓνα κάτω ἀπὸ τὴν ὠμοπλάτη τοῦ νεκροῦ – ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι τάφοι περιεῖχαν μόνο ἓνα νόμισμα. Ἡ ἔλλειψη αὐτῆ, σὲ σύγκριση μάλιστα μὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας (ὅπως ἡ Ἔδεσσα, τὰ Ν. Κερδύλλια Σερρών ἢ ἡ Μαυροπηγή Κοζάνης) ποὺ διακρίνονται τὴν ἴδια ἐποχὴ γιὰ τοὺς πολλοὺς «θησαυροὺς» νομισμάτων ποὺ βρέθηκαν σὲ τάφους, ἴσως εἶναι δηλωτικὴ τῆς οἰκονομικῆς δυσπραγίας τῶν κατοίκων τοῦ Κλείτου καὶ τῆ σχετικὰ μικρῆ σημασία τοῦ οἰκισμοῦ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Τὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κλείτου χρησιμοποιήθηκε στὴ διάρκεια ἑνὸς καὶ πλέον αἰῶνα. Ἡ σποραδικὴ ὑπαρξὴ καὶ ἐλληνιστικῶν καὶ κλασικῶν εὐρημάτων στὴν περιοχὴ ὑποδηλώνει τὴ χρῆση, ἂν καὶ ὄχι συστηματικῆ, τοῦ χώρου ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτῆ. Οἱ ὑστερορωμαϊκοὶ τάφοι ἦταν ὅλοι ἀβαθεῖς λακκοειδεῖς μὲ προσανατολισμό – χονδρικὰ – Α.-Δ., ἐκτὸς ἀπὸ ἓναν εὐρύχωρο κτιστό, ποὺ ἦταν καὶ ὁ πλουσιότερος σὲ κτερίσματα. Τὰ κτερίσματα κατὰ κανόνα ἦταν ταπεινὰ καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ λιγοστὰ πήλινα ἀγγεῖα, σπάνια ἀπὸ γυάλινα, ἐνῶ λιγοστὰ ἦταν τόσο τὰ κοσμήματα ποὺ ἔφεραν οἱ νεκροί, κυρίως βραχιόλια καὶ πόρπες ζώνης ἢ ὠμου, ὅσο καὶ ὁ χαρῶνιος ὀβολὸς ποὺ τοὺς συνόδευε στὸν Κάτω Κόσμο. Τὰ στοιχεῖα εἶναι ἐλλιπῆ γιὰ νὰ ἐξακριβώσουμε ἂν οἱ νεκροὶ εἶχαν ἀσπασθεῖ ἢ ὄχι τὸν χριστιανισμό, θὰ πρέπει νὰ ἀνῆκαν πάντως σχεδὸν στὸ σύνολό τους στὶς κατώτερες κοινωνικὲς τάξεις. Δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ ἀκόμα ὁ οἰκισμὸς στὸν ὅποιο ἀνήκε τὸ νεκροταφεῖο καὶ ὁ ὅποιος θὰ πρέπει νὰ ἦταν περιορισμένης ἔκτασης καὶ σημασίας. Παρ' ὅλη τὴν περιορισμένη σημασία του – ἢ ἐξ αἰτίας αὐτῆς – ἡ μελέτη τῶν εὐρημάτων ἐνὸς περιφερειακοῦ καὶ ἀπομονωμένου σχετικὰ χώρου τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας προσφέρει οὐσιώδεις πληροφορίες γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς κεραμικῆς, τὴν ἀνίχνευση τῶν ἐπαφῶν καὶ τῶν ὁμοιοτήτων τῶν εὐρημάτων μὲ αὐτὰ ἄλλων περιοχῶν, καὶ δημιουργεῖ μιὰ βάση γιὰ τὴ διαλεύκανση σειρᾶς ἐρωτημάτων σχετικὰ μὲ τὴν ἐν πολλοῖς νεφελώδη ὑστερορωμαϊκὴ ἐποχὴ στὴ Δυτικὴ Μακεδονία.

199. Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα* 424. Χρυσοστόμου, ἀμφορεῖς 594.

200. Χρυσοστόμου Π. 2010, 490. Τὴν ἀπουσία λυχαριῶν (ὅπως καὶ μυροδοχείων καὶ εἰδωλίων) ταυτίζει ὁ Χρυσοστόμου μὲ τὸ εἰδικὸ τελετουργικὸ τῶν τα-

φικῶν ἐθίμων τῶν μυστῶν.

201. Τζαναβάρη 459.

202. Κεραμόπουλλος 126.

203. Kurtz, Boardman 211.

204. Βλ. καὶ Ναλμπάντης 152.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Abadie Reynal, Sodini Abadie Reynal C., Sodini J.-P., La céramique paléochrétienne de Thasos (Aliki, Delkos, Fouilles anciennes), στὸ *Études Thasiennes* XIII (Paris 1992).
- Adamscheck Adamscheck B., *Kenchreai. Eastern Port of Corinth.*, στὸ *Corinth* IV. *The Pottery* (Leiden 1979).
- Anderson-Stojanović Anderson-Stojanović V. R., *Stobi. The Hellenistic and Roman Pottery* (Princeton 1992).
- Anderson-Stojanović 1981 Anderson-Stojanović V. R., Cultural Implications of Pottery at Stobi, στὸ Aleksova B., Wiseman J. (ἐπιμ.), *Studies in the Antiquities of Stobi* III (Titov Veles 1981) 47-61.
- Ath. Ag.* XII Sparkes B. A., Talcott L., Black and plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C., στὸ *Athenian Agora* XII, I-II. The American School of Classical Studies at Athens (Princeton, New Jersey 1970).
- Aupert Aupert P., Objets de la vie quotidienne à Argos en 585 ap. J.-C., στὸ *Études Argiennes*, *BCH Suppl.* VI (1980) 395-457.
- Barkóczy Barkóczy L., *Antike Glaeser* (Budapest 1996).
- Berger Berger L., *Römische Gläser aus Vindonissa* (Basel 1960).
- Boosen Boosen M., *Antike Gläser. Staatliche Kunstsammlungen Kassel* (Kassel 1984).
- Brogio 1998 Brogiolo G. P., Gelichi S., La ceramica commune in Italia settentrionale tra IV e VII secolo, στὸ *Ceramica in Italia: VI-VII secolo, Atti del Convegno in honore di John W. Hayes, Roma 11-13 maggio 1995* (Firenze 1998) 209-226.
- Byzantine Emporio* Balance M., Boardman J. et al., *Excavations in Chios 1952-1955, Byzantine Emporio* (Oxford 1989).
- Cor.* XII Davidson G. R., *The Minor Objects. Corinth* XII (Princeton 1952).
- Eiwanger I, II Eiwanger J., Keramik und Kleinfunde aus der Damokratia Basilika in Demetrias, στὸ *Demetrias* IV.I-II (1981).
- Gill Gill M. V., The Small Finds, στὸ Harrison R. M., *Excavations at Sarachane in Istanbul* I (Princeton Univ. Press 1986) 226-278.
- Gläser der Antike* von Saldern A., Nolte B., La Baume P., Haevernick Th. E., *Gläser der Antike. Sammlung Erwin Oppenländer* (Mainz am Rhein 1974).
- Harden Harden D. B., Painter K. S., Pinder-Wilson R. H., Tait H., *Masterpieces of Glass* (Oxford 1968).
- Harden 1987 Harden D. B., *Glass of the Caesars* (Milan 1987).
- Harter Harter G., *Römische Gläser des Landesmuseums Mainz* (Wiesbaden 1999).
- Hayes, LRP Hayes J. P., *Late Roman Pottery* (London, The British School at Rome 1972).
- Hayes Hayes, J. W., *Handbook of Mediterranean Roman Pottery* (London, British Museum Press 1997).
- Higgins Higgins R. A., *Greek and Roman Jewelry* (London 1961).
- Hyalos* Kordas G., *Hyalos, Vitrum, Glass. 1st. International Conference* (Athens 2002).
- Isings Isings, C., *Roman Glass from Dated Finds* (Groningen/Djakarta 1957).
- Kurtz, Boardman Kurtz D. C., Boardman J., *Greek Burial Customs* (London 1971).
- Marshall Marshall F. H., *Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities, British Museum* (Oxford 1968).
- Moore Moore M. G., Roman and Late Antique Pottery of Southern Epirus – Some Results of the Nikopolis Survey Project, στὸ Isager J. (ἐκδ.), *Foundation and Destruction. Nikopolis and Northwestern Greece*. Monographs of the Danish Institute at Athens 3 (2011) 79-91.

- Neuburg Neuburg F., *Antikes Glas* (Darmstadt 1962).
- Ogden Ogden J., *Jewellery of the Ancient World* (London 1982).
- Petridis Petridis Pl., Delphes dans l'Antiquité tardive: première approche topographique et céramologique, *BCH* 121, 1997, 681-695.
- Petridis 1996 Petridis P., Das frühchristliche Delphi. Die keramischen Zeugnisse, στὸ Maaß M. (ἐπιμ.), *Delphi Orakel am Nabel der Welt* (Sigmaringen 1996) 121-124.
- Petridis 2003 Petridis Pl., Ateliers des potiers protobyzantins à Delphes, στὸ *Πρακτικά τοῦ 7ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Μεσαιωνικῆς Κεραμικῆς τῆς Μεσογείου, Θεσσαλονίκη 11-16.10.1999* (Ἀθήνα 2003) 443-446.
- Riley Riley J. A., The coarse pottery from Berenice, στὸ *Excavations at Sidi Khrebish, Bengazi (Berenice) II* (Tripoli 1979) 91-467.
- Robinson Robinson H. S., Pottery of the Roman Period, στὸ *Athenian Agora V* (1959).
- RömMünz Kent J. P. C., Overbeck B., Stylow A. U., *Die römischen Münzen* (München 1973).
- Sackett Sackett I. H. (κ.ἄ.). *Knossos, from Greek City to Roman Colony. Excavations at the Unexplored Mansion II* (1992).
- Scatozza Hoericht Scatozza Hoericht L. A. *Vetri romani di Ercolano* (Roma 1986).
- Schneider Schneider A. M., Samos in frühchristlicher und byzantinischer Zeit, *AM* 54, 1929, 97-141.
- Sodini, Buchet Sodini J. P., Buchet J. L., Les tombes, στὸ Sodini J. P., Kolokotsas K., *Aliki II: la basilique double. Études Thasiennes X*, τ. I-II (Paris 1984) 211-242.
- Toynbee Toynbee J. M., *Death and Burial in the Roman World* (Ithaka - New York 1971).
- Verres antiques* Arveiller-Dulong V., Nenna M.-N., *Les verres antiques I. Contenants à parfum en verre moulé sur noyau et vaisselle moulée VIIe siècle après J.-C.* (Paris 2000).
- Vetri Romani, Ticino* Carazzetti R., Biagio Simona S. (ἐπιμ.), *Vetri Romani del Cantone Ticino* (Locarno 1988).
- Vogt Vogt Chr., The Early Byzantine Pottery, στὸ Θέμελης Π. (ἐπιμ.), *Πρωτοβυζαντινὴ Ἐλεύθερα. Τομέας I, 2ος τόμος* (Πέθυμνο 2000) 37-201.
- von Saldern von Saldern A., *Glas von der Antike. Sammlung Hans Cohn* (Los Angeles/Cal., Mainz am Rhein 1980).
- von Saldern 1980 von Saldern A., *Ancient and Byzantine Glass from Sardis* (USA 1980).
- Whitehouse Whitehouse D., *Roman Glass in the Corning Museum of Glass I* (New York 1997).
- Yangaki Yangaki A., *La céramique proto-byzantine d'Eleutherna: sa place en Crète et dans le bassin égéen* (Paris 2002).
- Yassi Ada Bass G. F., van Doorninck F. M., *Yassi Ada I. A 7th Century Shipwreck* (Texas 1982).
- Zachos Zachos G., Keos in Late Roman Context, στὸ *Ύστ'Αρχ* (2010) 782-794.
- Ἀντωνάρας Ἀντωνάρας A., *Ρωμαϊκὴ καὶ παλαιοχριστιανικὴ ὑαλοργία. Ἀγγεῖα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴν περιοχὴ τῆς* (Ἀθήνα 2009).
- Ἀντωνάρας 2010 Ἀντωνάρας A., Ὑαλοποιία καὶ ὑαλοργία στὸ ρωμαϊκὸ καὶ παλαιοχριστιανικὸ κόσμο. Ὑαλοουργικὴ δραστηριότητα στὴ Θεσσαλονίκη, *ΑΔ* 57, 2002, A, 237-260.
- Βαϊοπούλου Βαϊοπούλου M., Ρωμαϊκὸ νεκροταφεῖο στὸ Καλαμάκι N. Λαρίσης, στὸ *Ἀρχαιολογικὸ ἔργο Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδας* 1, 2003 (Βόλος 2006) 207-222.

- Βραχιονίδου Βραχιονίδου Σ., Τὸ ὑστερορωμαϊκὸ νεκροταφεῖο τοῦ Κλείτου, *ΑΕΜΘ* 26, 2012 (Θεσσαλονίκη, ὑπὸ ἔκδ.).
- Βραχιονίδου, *ΑΕΑΜ* 2013 Βραχιονίδου Σ., Ὑστερορωμαϊκὴ κεραμικὴ ἀπὸ τὴν Ἄνω Μακεδονία, στὸ Καραμήτρου-Μεντεσιδῆ Γ. (ἐπιμ.), *Τὸ Ἀρχαιολογικὸ ἔργο στὴν Ἄνω Μακεδονία. Πρακτικὰ Συνεδρίου 1-15 Δεκεμβρίου 2013* (Αἰανὴ Κοζάνης, ὑπὸ ἔκδ.).
- Γκίνη-Τσοφοπούλου, Γιαγκάκη Γκίνη-Τσοφοπούλου Ε., Γιαγκάκη Α., Παλαιοχριστιανικὸ νεκροταφεῖο στὴ θέση «Δριβλία» Πόρτο Ράφτη: μιὰ πρώτη προσέγγιση τῆς κεραμικῆς, στὸ *ὙστἈρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 689-711.
- Γραιοκὸς Γραιοκὸς Ἰω., Κλειστὰ σύνολα κεραμικῆς ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τῆς Ὑστερῆς Ἀρχαιότητος στὴ Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικῆς, στὸ *ὙστἈρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 429-444.
- Γυάλινος κόσμος Ἀδάμ-Βελῆνη Π. (ἐπιμ.), *Γυάλινος κόσμος. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης* (Θεσσαλονίκη 2010).
- Δρούγου, Τουράτσογλου Δρούγου Σ., Τουράτσογλου Γ., *Ἑλληνιστικοὶ λαξευτοὶ τάφοι Βεροίας* (Ἀθήνα 1998).
- Ἑλληνικὰ Κοσμήματα Ἑλληνικὰ Κοσμήματα. Ἀπὸ τὶς Συλλογὲς τοῦ Μουσείου Μπενάκη (Ἀθήνα 1999).
- Ζαββοῦ, Μαλτέζου Ζαββοῦ Ε., Μαλτέζου Α., Ρωμαϊκὴ κεραμικὴ ἀπὸ τὶς λακωνικὲς πόλεις Γύθειο, Ἄσωπὸ καὶ Βοιές, στὸ *ὙστἈρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 763-781.
- Ζαφειροπούλου Ζαφειροπούλου Φ., Τὸ Κάλλιο στὴν ὕστερη ἀρχαιότητα, *ΑΕ* 1982, 1-13.
Ζαφειροπούλου Φ., Γυάλινα φυσητὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τῆς Νάξου καὶ τῆς Πάρου, *ΑΔ* 54, 1999, Α, 229-234.
- Ζιώτα, Χονδρογιάννη, Μαγγουρέτσιου Ζιώτα Χ., Χονδρογιάννη-Μετόκη Α., Μαγγουρέτσιου Ε., Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα στὸν Κλεῖτο Κοζάνης τὸ 2009, *ΑΕΜΘ* 23, 2009 (Θεσσαλονίκη 2013) 37-52.
- Ζιώτα 2010 Ζιώτα Χ., Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 2010 στὸν Κλεῖτο Κοζάνης, στὸ *ΑΕΜΘ* 24, 2010 (Θεσσαλονίκη 2014) 53-63.
- Ζιώτα 2011 Ζιώτα Χ., Ὁ νεολιθικὸς οἰκισμὸς Κλεῖτος Ι καὶ τὰ νεότερα δεδομένα γιὰ τὴν προϊστορικὴ ἔρευνα, στὸ Καραμήτρου-Μεντεσιδῆ Μ. (ἐπιμ.), *Τὸ Ἀρχαιολογικὸ ἔργο στὴν Ἄνω Μακεδονία 1*, 2009 (Αἰανὴ 2011) 211-230.
- Θέμελης, Τουράτσογλου Καθ. Ζωὴ Βυζ. Θέμελης Π., Τουράτσογλου Ἰ., *Οἱ τάφοι τοῦ Δερβενίου* (Ἀθήνα 1997).
Παπανικόλα-Μπακιριτζῆ Δ. (ἐπιμ.), *Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο* (Θεσσαλονίκη, Λευκὸς Πύργος Ὀκτ. 2001 - Ἰαν. 2002) (Ἀθήνα 2002).
- Καλαμαριά 2005-2006 Τσιμπίδου-Αὐλωνίτη Μ., Καγιούλη Α., Καϊάφα Α., Λυκίδου Η., Μανδάκη Μ., Πρωτοψάλτη Σ., Καλαμαριά 2005-2006. Μιὰ ἄγνωστη ρωμαϊκὴ ἐγκατάσταση καὶ ἄλλα εὐρήματα, *ΑΕΜΘ* 20, 2006 (Θεσσαλονίκη 2008) 271-285.
- Καλλιγᾶ Καλλιγᾶ Κ., Ἑλληνιστικὴ Θῆβα: οἱ χρονολογικὲς ἐνδείξεις τοῦ «Κτιρίου τοῦ Θησαυροῦ», στὸ *Ζ' Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση γιὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ Κεραμικὴ. Αἴγιο 4-9 Ἀπριλίου 2005. Πρακτικὰ* (Ἀθήνα 2011) 213-236.
- Καλλίνη Καλλίνη Χ., Χρονολογημένα ταφικὰ σύνολα ἀπὸ τὴν Πύδνα, 1ος-3ος αἰ. μ.Χ., στὸ *ὙστἈρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 535-548.
- Καραπάνου Καραπάνου Σ., Ἡ κεραμικὴ ἀπὸ τὸ στρώμα καταστροφῆς τῆς Μικρῆς Οἰκίας τῆς ἑλληνιστικῆς Φαρσάλου, στὸ *Ζ' Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση γιὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ Κεραμικὴ. Αἴγιο 4-9 Ἀπριλίου 2005. Πρακτικὰ* (Ἀθήνα 2011) 311-332.
- Κεραμάρης, Παπαγιάννη Κεραμάρης Α., Παπαγιάννη Ε., Ὑστερορωμαϊκὸ νεκροταφεῖο στὴ βιομηχανικὴ περιοχὴ τῆς Σίνδου, στὸ *ΑΕΜΘ* 14, 2000, 145-153.

- Κεραμόπουλλος Κεραμόπουλλος Α., Παλαιὰ χριστιανικὰ καὶ βυζαντινικὰ ταφαὶ ἐν Θήβαις, *ΑΔ* 10, 1926, 124-136.
- Κοκκοτάκη, Τσόκα Κοκκοτάκη Μ., Τσόκα Α., Μαρώνεια. Χρηστικὴ κεραμικὴ τοῦ 3ου-7ου αἰ. μ.Χ. ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς. Μία πρώτη προσέγγιση, στὸ *ῬστἈρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 367-386.
- Κομματὰς Κομματὰς Δ., 2001. Τρικλίνιο στὸ Παλαιοκάστρο Ὁραιοκάστρου Θεσσαλονίκης, *ΑΕΜΘ* 13, 1999, 131-141.
- Κουβέλη Κουβέλη Α., Ὑστερορωμαϊκὴ καὶ παλαιοχριστιανικὴ κεραμικὴ ἀπὸ τὸ Φρέαρ 114 τῆς Οἰκίας Α τοῦ οἰκοπέδου Μακρυγιάννη στὴν Ἀθήνα, στὸ *ῬστἈρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 610-633.
- Κουμούση-Βγενοπούλου Κουμούση-Βγενοπούλου Α., Ἀνασκαφικὲς «μαρτυρίες» τοῦ σεισμοῦ τοῦ 552 μ.Χ. στὴν Πάτρα, *ΑΑΑ* 1996-1998, 51-56.
- Λιούτας, Γεωργιάδης Λιούτας Α., Γεωργιάδης Φ., Ἐγνατία ὁδός: Ἐνα ἀκόμη νεκροταφεῖο στὴ Μεγάλῃ Βόλβῃ, *ΑΕΜΘ* 19, 2005, 135-145.
- Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, Μάστορα Λοβέρδου-Τσιγαρίδα Κ., Μάστορα Ε., Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα στὸ λόφο «νεκροταφείου» στὸ Ν. Παντελεήμονα, *ΑΕΜΘ* 11, 1997 (Θεσσαλονίκη 1999) 267-175.
- Μακροπούλου 1989-1990 Μακροπούλου Δ., Ἀνασκαφὴ τάφων στὸ Ἀνατολικὸ νεκροταφεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, *Μακεδονικὰ* 27, 1989-1990, 190-208.
- Μακροπούλου 1994 Μακροπούλου Δ., Δυτικὸ νεκροταφεῖο Θεσσαλονίκης 1991: ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες στὴν ὁδὸ Λαγκαδᾶ, *ΑΕΜΘ* 5, 1991 (Θεσσαλονίκη 1994) 257-271.
- Μακροπούλου Μακροπούλου Δ., *Τάφοι καὶ ταφὲς ἀπὸ τὸ Δυτικὸ νεκροταφεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (β' μισὸ 3ου αἰ.-6ος αἰ. μ.Χ.)* (Θεσσαλονίκη, ἀδημ. διδ. διατρ.).
- Μάλαμα, Νταράκης Μάλαμα Π., Νταράκης Κ., *Νεκροταφεῖο ρωμαϊκῶν χρόνων στὰ Νέα Κερδύλλια Σερρών* (Θεσσαλονίκη 2008).
- Μάλαμα, Νταράκης 2003 Μάλαμα Π., Νταράκης Κ., Ἀνασκαφὴ ρωμαϊκοῦ νεκροταφείου στὰ Ν. Κερδύλλια Σερρών, *ΑΕΜΘ* 15, 2001 (Θεσσαλονίκη 2003) 137-149.
- Μανώλη Μανώλη Εἰρ., Κεραμικὴ ἀπὸ τὸ Φρέαρ 20 τῆς ὑστερορωμαϊκῆς/παλαιοχριστιανικῆς Οἰκίας Α στὸ οἰκ. Μακρυγιάννη στὴν Ἀθήνα, στὸ *ῬστἈρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 633-649.
- Μαρκῆ Μαρκῆ Ε., *Ἡ νεκρόπολις τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους* (Ἀθήνα 2006).
- Μαρκῆ, Ἀκριβοπούλου Μαρκῆ Ε., Ἀκριβοπούλου Σ., Νέα ταφικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸ δυτικὸ νεκροταφεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, *ΑΕΜΘ* 18, 2004 (Θεσσαλονίκη 2006) 289-303.
- Ναλμπάντης Ναλμπάντης Δ., *Ἀνασκαφὴ στὸ οἰκόπεδο τοῦ Μουσείου Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ στὴ Θεσσαλονίκη. Ταφὲς καὶ εὐρήματα* (Ἀθήνα 2003).
- Ναλμπάντης 1995 Ναλμπάντης Δ., Νεότερα εὐρήματα ἀπὸ σωστικὲς ἀνασκαφὲς στὴ Θεσσαλονίκη, *ΑΕΜΘ* 6, 1992 (Θεσσαλονίκη 1995) 311-327.
- Ντίνα Ντίνα Α., Κεραμικὴ ἀπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴ πόλι τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, στὸ *ῬστἈρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 563-580.
- Ντίνα 2009 Ντίνα Α., Παλαιοχριστιανικὲς ἀρχαιότητες στὴν παραλία τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν-Νέας Ἀγχιάλου, στὸ *Ἀρχαιολογικὸ ἔργο Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδας* 2, 2006, τόμ. Ι: *Θεσσαλία* (Βόλος 2009) 423-439.
- ΠΑΕ 1983 Γούναρης Γ., Μέντζος Α., Μπακιρτζῆς Α., Μπακιρτζῆς Χ., Πελεκανίδου Ε., Ἀνασκαφὴ Ὀκταγώνου Φιλίππων, *ΠΑΕ* 1983, 30-34, πίν. 38.
- Παζαράς 1998 Παζαράς Θ., Ἀνασκαφὴ νεκροταφείου στὴ θέση «Λιμόρι» Ἐπανομῆς, *ΑΕΜΘ* 9, 1995 (Θεσσαλονίκη 1998) 321-335.

- Παζαράς 1999 Παζαράς Θ., Άνασκαφή νεκροταφείου στη θέση «Λιμόρι» Έπανομής, *ΑΕΜΘ* 11, 1997 (Θεσσαλονίκη 1999) 481-495.
- Παζαράς 2009 Παζαράς Θ., Άνασκαφικές έρευνες στην περιοχή Έπανομής Θεσσαλονίκης: Τò νεκροταφείο στο Λιμόρι καί ή παλαιοχριστιανική βασιλική στο Μπγια-δούδι (Κέντρο Βυζαντινών Έρευνών 2009).
- Παϊσίδου 2005 Παϊσίδου Μ., 2005. Άνασκαφή κοιμητηρίου τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. στην Ξιφιανή Άλμωπίας, *ΑΕΜΘ* 17, 2003 (Θεσσαλονίκη 2009) 517-533.
- Παϊσίδου 2010 Παϊσίδου Μ., Ταφική κεραμική παλαιοχριστιανικοῦ κοιμητηρίου στην Ξιφιανή Άλμωπίας, στο *ΎστΆρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 520-534.
- Παντή Παντή Α., Κεραμική τῆς ὕστερης ἀρχαιότητας ἀπό τò ἀνατολικò νεκροταφείο τῆς Θεσσαλονίκης, στο *ΎστΆρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 466-486.
- Πελεκανίδου Πελεκανίδου Ε., Νέα εὐρήματα στο Ἄνατολικò νεκροταφείο τῆς Θεσσαλονίκης, *ΑΕΜΘ* 7, 1993 (Θεσσαλονίκη 1997) 373-389.
- Πέτκος Πέτκος Α., Άνασκαφή ΝΔ. τμήματος τειχῶν Διοκλητιανουπόλεως στο Ἄργος Ὀρεστικό Καστοριάς, *ΑΕΜΘ* 14, 2000 (Θεσσαλονίκη 2002) 581-591.
- Πετρίδης Πετρίδης Πλ., Ἄπο τὴν Πυθία στην Ἄθανασία: οἱ Δελοῖ τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητας, στο *Ἀρχαιολογικό ἔργο Θεσσαλίας καί Στερεᾶς Ἑλλάδας* 1, 2003 (Βόλος 2006) 1093-1104.
- Σισμανίδης, Βιολατζῆς Σισμανίδης Κ., Βιολατζῆς Μ., Τò ρωμαϊκò νεκροταφείο στο Σταυρò νομοῦ Θεσσαλονίκης, *ΑΕΜΘ* 21, 2007 (Θεσσαλονίκη 2010) 303-311.
- Στρατή, Σινάκος Στρατή Α., Σινάκος Α., 2008. Άνασκαφή ὕστερορομαϊκοῦ - παλαιοχριστιανικοῦ νεκροταφείου στο Κλειδι τῆς Φλώρινας, *ΑΕΜΘ* 20 (Θεσσαλονίκη 2006) 931-940.
- Τζαβέλλα Τζαβέλλα Ε., Κεραμική ἀπό ἀθηναϊκοὺς τάφους τοῦ τέλους τῆς ἀρχαιότητας καί οἱ μαρτυρίες τῆς γιὰ τὸν 7ο αἰ. στην Ἀττική, στο *ΎστΆρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 649-670.
- Τζαναβάρη Τζαναβάρη Κ., Ταφικά σύνολα κεραμικῆς τῶν ὄψιμων αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἀπό τὴν ἀρχαία Λητή, στο *ΎστΆρχ* (Θεσσαλονίκη 2010) 444-465.
- Τζανακάκη Τζανακάκη Κ., Ὅμαδες κεραμικῆς ἀπό τò νεκροταφείο τῆς ἀρχαίας Τάρας, στο *Ε΄ Ἐπιστημονική Συνάντηση γιὰ τὴν Ἑλληνιστική Κεραμική, Πρακτικά* (Ἀθήνα 2000) 17-24.
- Τρακοσοπούλου Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου Ε., Γομάτι Χαλκιδικῆς: μιὰ νέα ἀρχαιολογική θέση, *ΑΕΜΘ* 14, 2000 (Θεσσαλονίκη 2002) 359-367.
- Τρακοσοπούλου ΔΕΘ Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου Ε., Άνασκαφή στο ἀνατολικò νεκροταφείο τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης. ΔΕΘ 1998, *ΑΕΜΘ* 13, 1999 (Θεσσαλονίκη 2001) 207-219.
- Τριανταφυλλίδης Τριανταφυλλίδης Π., Ἡ ἑλληνιστική κοινή: Τò γυαλί καί ὁ πηλός, στο *Ζ΄ Ἐπιστημονική Συνάντηση γιὰ τὴν Ἑλληνιστική Κεραμική. Αἶγιο 4-9 Ἀπριλίου 2005. Πρακτικά* (Ἀθήνα 2011) 661-672.
- ΎστΆρχ Παπανικόλα-Μπακιρτζῆ Δ, Κουσουλάκου Ντ. (ἐπιμ.), *Κεραμική τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητας ἀπό τὸν ἑλλαδικò χῶρο (3ος-7ος αἰ. μ.Χ.). Ἐπιστημονική συνάντηση Θεσσαλονίκη, 12-16 Νοεμβρίου 2006. Πρακτικά* (Θεσσαλονίκη 2010).
- Χαμηλάκη Χαμηλάκη Κ., Νεκροταφείο στο λόφο Ἄγριλέζα στο Δήλεσι Βοιωτίας, στο *Ἀρχαιολογικό ἔργο Θεσσαλίας καί Στερεᾶς Ἑλλάδας* 2, 2006 τόμ. ΙΙ, *Θεσσαλία* (Βόλος 2009) 1167-1187.
- Χαμηλάκη 2010 Χαμηλάκη Κ., Ταφικά σύνολα ὕστερορομαϊκῶν χρόνων ἀπό νεκροταφείο στο Δήλιον Θεσπρωτίας. Πρῶτες παρατηρήσεις, στο *ΎστΆρχ* 580-610.

- Χονδρογιάννη-Μετόκη Χονδρογιάννη-Μετόκη Α., Κλείτος 2009. Ἡ ἀνασκαφὴ στὰ ἀνατολικά ὄρια τοῦ νεολιθικοῦ οἰκισμοῦ «Κλείτος 1» καὶ στὸν οἰκισμό «Κλείτος 2», στὸ Καραμήτρου-Μεντεσίδη Γ. (ἐπιμ.), *Τὸ ἀρχαιολογικὸ Ἔργο στὴν Ἄνω Μακεδονία 1*, 2009 (Αἰανὴ 2011) 231-245.
- Χρυσοστόμου, ἀμφορεῖς Χρυσοστόμου Α., Ἐμπορικὲς ἀνταλλαγὲς τῆς Ἔδεσσας μέσα ἀπὸ τοὺς ἀμφορεῖς τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, στὸ *Ἀρχαία Μακεδονία V, 5ο Διεθνὲς Συμπόσιο (Θεσσαλονίκη 1989)* (Θεσσαλονίκη 1993) 593-619.
- Χρυσοστόμου Α. 1995 Χρυσοστόμου Α., Ἀπὸ τὸ Β. νεκροταφεῖο τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας, *ΑΕΜΘ* 6, 1992 (Θεσσαλονίκη 1995) 185-195.
- Χρυσοστόμου 2006 Χρυσοστόμου Α., Συμβολὴ στὴ γνῶση τῆς Κάτω πόλης τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας, *ΑΔ* 56, 2001, Α, 297-328.
- Χρυσοστόμου Α. 2010 Χρυσοστόμου Α., Κεραμικὴ Ὑστερης Ἀρχαιότητος ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀλμωπίας, στὸ *Ἔστ.Ἀρχ* 505-520.
- Χρυσοστόμου Α. 2008 Χρυσοστόμου Α., *Ἀρχαία Ἔδεσσα* (Ἔδεσσα 2008).
- Χρυσοστόμου Α., *Νεκροταφεῖα*: Χρυσοστόμου Α., *Ἀρχαία Ἔδεσσα. Τὰ νεκροταφεῖα* (Βόλος 2013).
- Χρυσοστόμου, Ζαρογιάννης Χρυσοστόμου Π., Ζαρογιάννης Α., Γιαννιτσὰ Πέλλα: ἀνασκαφὴ τάφων ὑστερορωμαϊκοῦ νεκροταφείου ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, *ΑΕΜΘ* 21, 2007 (Θεσσαλονίκη 2010) 91-99.
- Χρυσοστόμου Π. 2002 Χρυσοστόμου Π., Τὸ ταφικὸ ἱερὸ μυστῶν τοῦ Διονύσου στὴ Μενηίδα Βοττιαίας, *ΑΕΜΘ* 14, 2000 (Θεσσαλονίκη 2002) 455-473.
- Χρυσοστόμου Π. 2010 Χρυσοστόμου Π., Κεραμικὴ ὑστερορωμαϊκῶν χρόνων ἀπὸ τάφους μυστῶν τοῦ Διονύσου στὴ Μενηίδα Βοττιαίας, στὸ *Ἔστ.Ἀρχ* 486-505.

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΧΑΛΚΟΥ ΣΤΟ ΠΕΤΡΩΤΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ¹

Η Δυτική Θεσσαλία είναι από τις περιοχές του έλλαδικού χώρου που έχει δώσει έλάχιστα στοιχεία όσον αφορά την κατοίκηση και τη διασπορά των οικισμών κατά τη διάρκεια της Έποχής του Χαλκού και δὴ κατά την Ύστερη Έποχή του Χαλκού. Η γεωμορφολογία της περιοχής ενθάρρυνε τις υποθέσεις για την απομόνωσή της και διατυπώθηκαν θεωρίες που την απέκλειαν από έμπορικές συναλλαγές, διακίνηση ιδεών και κοινωνικοπολιτιστικές αλλαγές. Οί ανασκαφικές έρευνες της τελευταίας δεκαετίας έφεραν στο φως αρχαιολογικά δεδομένα τα όποια ανατρέπουν την μέχρι τώρα εικόνα της περιοχής όσον αφορά την εν λόγω χρονική περίοδο.

Η ανασκαφή² έγινε βόρεια της έθνικής όδοϋ Λάρισας-Τρικάλων, στην κτηματική περιφέρεια Πετρωτοϋ, στη θέση «Άσβεσταριά». Ήρθε στο φως τμήμα οικισμού από το όποιο έχουν έρευνηθεί ανασκαφικά περίπου 2.800 μ.² Σε απόσταση 40 μ. Α. της κυρίως ανασκαφής έρευνήθηκαν 140 μ.² περίπου, όπου έντοπίσθηκαν τμήματα άψιδωτών κτιρίων τα όποια συνεχίζονταν βόρεια κάτω από την άγροτική όδο και χρονολογούνται στην τελική φάση της Μέσης Έποχής Χαλκού, καθώς και λακκοειδής τάφος. Σύμφωνα με τη γεωφυσική διασκόπηση ο οικισμός έπεκτείνεται και νότια της έθνικής όδοϋ (εικ. 1). Στον κύριο ανασκαφικό τομέα αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα³ τα όποια ανήκουν σε δεκαοκτώ κτίρια που χρονολογούνται από τα τέλη της Μέσης Έποχής Χαλκού έως και τις τελευταίες φάσεις της Ύστερης Έποχής Χαλκού⁴. Ανάμεσα στα κτίρια έντοπίσθηκαν είκοσι έννέα τάφοι, εκ των οποίων οί δεκατέσσερεις είναι κιβωτιόσχημοι και οί δεκαπέντε λακκοειδείς. Σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις από τον έλλαδικό χώρο, όπως στον Κύνο της Άνατολικής Λοκρίδας⁵, στο Δμήνι⁶, στο Λευκαντί⁷, στο Αίγιο⁸ και άλλοϋ, όπου πρό-

1. Θερμές εύχαριστίες όφείλονται στις συντηρήτριες της ΕΦΑ Καρδίτσας, Μαρία Παπαευθυμίου, Αποστολία Μάστορα και Δώρα Πουρνάρα, για την συντήρηση των εύρημάτων και τους σχεδιαστές Τηλ. Βάιλα, Ε. Τσακάλου και Α. Χανή.

2. Οί ανασκαφικές έργασίες άρχισαν το 2011 με άφορμή τη βελτίωση της έθνικής όδοϋ Λάρισας-Τρικάλων.

3. Η ανασκαφική έρευνα δεν ολοκληρώθηκε.

4. Όσον αφορά τη Δυτική Θεσσαλία προτιμούμε τον όρο Έποχή του Χαλκού από τον όρο Έλλαδική,

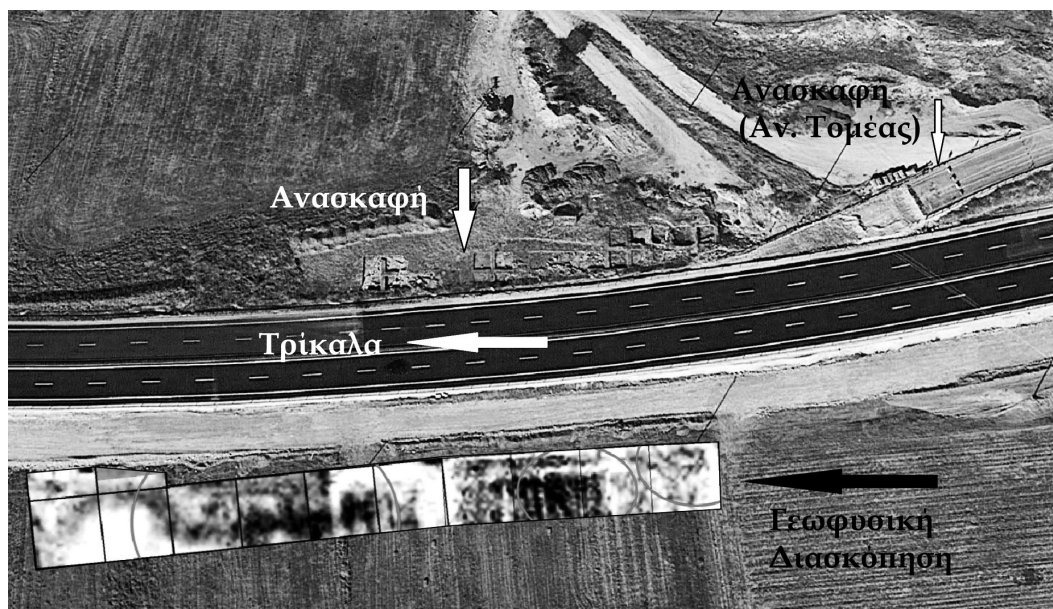
ό όποιος έχει καθιερωθεί για την Πελοπόννησο και την Στερεά Ελλάδα και χρησιμοποιείται εύρέως και για τη Θεσσαλία. Πιστεύουμε ότι η κεραμική διαφοροποίηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη χρονολόγηση των οικιστικών καταλοίπων, αλλά δεν είναι άρκετη να χαρακτηρίσει μιὰ Έποχή.

5. Νικολάου 1994.

6. ΑΔ 43, 1988, Β, 238-239.

7. ΑΔ 21, 1966, Β, 234-22, 1967, Β, 264.

8. ΑΔ 37, 1982, Β, 149.

Εικ. 1. Χάρτης της Google Earth με την θέση της ανασκαφής.

κειται για παιδικές ταφές μέσα σε οικισμό και μάλιστα κάτω από το δάπεδο των κτιρίων, στον οικισμό του Πετρωτού οι ταφές που αποκαλύφθηκαν εκτός των κτιρίων ανήκουν τόσο σε βρέφη, όσο και σε ενήλικες. Σε δύο μάλιστα περιπτώσεις πρόκειται για σύγχρονες ταφές, οι οποίες περιλαμβάνουν περισσότερους νεκρούς. Στη μία ταφή η γυναίκα έχει ένταφιασθει με το βρέφος τοποθετημένο στο στήθος της, ενώ στη δεύτερη η ταφή περιλάμβανε τα όσα δύο ενήλικων και ενός βρέφους. Τα ανασκαφικά δεδομένα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι νεκροί και ζωντανοί μοιράζονται τον ίδιο χώρο. Δεν υπάρχουν σαφή όρια ανάμεσα στον χώρο δράσης των ζωντανών και τον χώρο ταφής των νεκρών, καθώς οι ταφές είναι σύγχρονες με τα κτίρια.

Γεωγραφικά δεδομένα

Η γεωγραφία της ανθρώπινης εγκατάστασης είναι έλλιπης αν δεν ληφθεί υπ' όψη η μορφολογία και η υδρολογία της περιοχής. Η Περιφερειακή Ενότητα Τρικάλων βρίσκεται στην κεντρική Ελλάδα και καταλαμβάνει το ΒΔ. τμήμα της Θεσσαλίας. Η πεδινή ζώνη της περιοχής αποτελεί τμήμα της τεκτονικής τάφρου Καλαμπάκας-Τρικάλων-Καρδίτσας και περιλαμβάνει τις λεκάνες Καλαμπάκας και Τρικάλων. Μορφολογικά η πεδινή ζώνη αποτελεί επιμήκη λεκάνη, που παρουσιάζει ανάπτυξη κατά τη διεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. Το ανάγλυφο είναι χαμηλό και ομαλό, με μικρές υψομετρικές διαφορές ως προς την επιφάνεια της θάλασσας. Το μικρότερο απόλυτο ύψομετρο είναι τα +92 μέτρα, ενώ το μέσο απόλυτο ύψομετρο δεν ξεπερνά τα +200 μέτρα.

Βόρεια ο οικισμός προστατεύεται από ένα παρακλάδι των Χασίων, το οποίο αποκαλείται «Βούλα», και ειδικότερα από συστάδα λόφων, όπου επικρατούν χαμηλά ύψομετρα

τῆς τάξης τῶν 85-120 μ. Αὐτὲς οἱ λοφώδεις ἐκτάσεις, ἔχουν χάσει τὸν ἀρχικὸ χαρακτήρα τους κυρίως λόγω τῆς ἔντονης βόσκησης, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ σύγχρονα λατομεῖα. Ἄμεσες ἀνθρωπογενεῖς ἐπεμβάσεις, ὅπως οἱ ἰσοπεδώσεις καὶ τὸ μπάζωμα γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐπαρχιακῶν καὶ ἐθνικῶν ὁδῶν, ἔχουν ἀλλοιώσει αἰσθητὰ τὸ περιβάλλον. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ οἰκισμοῦ, ὅπου τὰ κτίρια συνεχίζονται βόρεια κάτω ἀπὸ ἀγροτικὴ ὁδὸ, ποὺ βρίσκεται τουλάχιστο κατὰ 4 μ. πάνω ἀπὸ τὸν οἰκισμό, ἀποδεικνύει τὰ προαναφερθέντα, χωρὶς νὰ ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον τὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ὑπερψώθηκε ἀπὸ κατολισθήσεις ποὺ προκλήθηκαν ἀπὸ καθαρὰ γεωλογικὰ φαινόμενα.

Νότια ἀπλώνεται ἡ εὐφορη πεδιάδα τῶν Τρικάλων. Ὁ Πηνειὸς σήμερον βρίσκεται σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. ἀπὸ τὸν οἰκισμό, ἀλλὰ δίπλα στὸν οἰκισμό σὲ μία ἀπόσταση περίπου 150 μ., ρέει τὸ ρέμα Αὐλάκι (εἰκ. 1).

ΟΙ ΤΑΦΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ

Α. ΚΙΒΩΤΙΟΣΧΗΜΟΙ ΤΑΦΟΙ

Οἱ κιβωτιόσχημοι τάφοι μὲ βάση τὰ ἐπὶ μέρους ἀρχιτεκτονικά τους χαρακτηριστικὰ διακρίνονται σὲ κλασικοὺς κιβωτιόσχημους, ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσερις λίθινες πλάκες στὶς πλευρὲς τους, δηλαδὴ τοὺς πλακοπερίβλητους καὶ σὲ κιβωτιόσχημους τῶν ὁποίων κάποιες πλευρὲς ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἐνιαῖες πλάκες καὶ οἱ ὑπόλοιπες ἀπὸ περισσότερες πλάκες ἢ ἀπὸ πλάκες καὶ ὠμὲς πλίνθους. Φέρουν μία ἢ περισσότερες καλυπτῆριες πλάκες. Τὸ σχῆμα τους εἶναι συνήθως παραλληλόγραμμο. Σὲ ἓνα πολὺ μικρὸ ποσοστὸ τάφων, τὸ δάπεδο ἔχει στρωθεῖ μὲ χαλίκια ἢ μὲ ἀργοὺς λίθους. Στὴν πλειονότητά τους πρόκειται γιὰ παιδικὲς ταφές.

Τάφος I. Διαστ. ἐξωτ.: μῆκ. 1,18 μ., πλάτ. 0,82 μ. Ἐσωτ.: μῆκ. 0,67-0,74 μ., πλάτ. 0,26-0,32 μ. Προσανατολισμὸς Β./ΒΑ.-Ν./ΝΔ. Εἶναι κατασκευασμένος μὲ μεγάλους λαξευμένους λίθους τοποθετημένους κάθετα, καὶ ἐπάνω τους ὑπάρχουν στρωμένα τμήματα κεράμων ποὺ ἀφήνουν ἀκάλυπτο τὸ ἐσωτερικὸ του. Τὸ βρέφος ἔχει τοποθετηθεῖ ἐκτάδην, μὲ τὸ δεξιὸ πόδι λυγισμένον καὶ τὰ χέρια παράλληλα μὲ τὸ σῶμα. Τὸ κρανίον του ἀποκαλύφθηκε στὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ τάφου. Ἡ διατήρησις τοῦ σκελετοῦ εἶναι μέτρια. Τὸ βρέφος εἶχε τοποθετηθεῖ σὲ στρῶμα ἀπὸ χῶμα καὶ χαλίκια, πάχ. 0,35 μ., στὸ ὁποῖο παρατηρήθηκαν καὶ λίγοι μικροὶ ξυλάνθρακες. Κάτω ἀπὸ τὸ στρῶμα αὐτὸ ὑπῆρχε ἄλλο ἀπὸ ὠμὸ πηλὸ μὲ κάρβουνα. ΥΕ IIIA1/2.

Κτερίσματα. Κρατήρας (14) τῆς ΥΕ IIIA1/2⁹. Ἐπίσης δύο ὄστρακα ἀμαυρόχρωμης καὶ ἐλάχιστα πορτοκαλόχρωμης κεραμικῆς.

9. Ἐλλείπει ἐνὸς χρονολογικοῦ πίνακα προσαρμοσμένου στὶς ἰδιαιτερότητες τῆς Θεσσαλίας καὶ προκειμένου τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα νὰ ἐνταχθοῦν σὲ

ἓνα χρονολογικὸ πλαίσιο χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος Ἑστεροελλαδικὴ περίοδος.

Τάφος VI. Διαστ. έσωτ.: μήκ. 0,64 μ., πλάτ. 0,21-0,27 μ. Προσανατολισμός Α.-Δ. Κτισμένος με έπιμήκεις λίθους. Οί καλυπτήριοι λίθοι χωρίς έπεξεργασία. Τò βρέφος είχε τοποθετηθεί άπ' ευθείας επάνω στο χώμα σε έκτεταμένη στάση. Τò κρανίο σώζεται κατά τò ήμισυ. Τά πόδια έχουν τοποθετηθεί με τὰ γόνατα προς τὰ έξω, με άποτέλεσμα νά σχηματίζουν έσωτερικά ένα «ρόμβο», και νά κλίνουν προς τὰ μέσα στο κάτω τμήμα τους. Στη γνάθο βρέθηκαν δύο γομφίοι που άκόμη δέν είχαν «άνατείλει», και αυτό υποδηλώνει ήλικία κάτω των δύο έτών. Στη ΝΑ. γωνία του τάφου βρέθηκαν συγκεντρωμένοι λίγοι λίθοι και όστρακα. Κάτω από την ταφή, στη ΝΑ. γωνία του τάφου έντοπίστηκαν όστρακα, λίγα τμήματα πηλού και μικρό τμήμα ξυλάνθρακα. ΥΕ II.

Κτερίσματα: Πηνίο (35), επίσης γένεση κάθετης λαβής και όστρακα.

Τάφος VII. Διαστ. έσωτ.: μήκ. 0,66 μ., πλάτ. 0,23 μ. Έξωτ.: μήκ. 0,82 μ. πλάτ. 0,55 μ. Μήκος σκελετού 0,42 μ. Προσανατολισμός Α.-Δ. Ο τάφος καλύπτεται από τέσσερεις έπιμήκεις λίθους. Σε έπαφή με τή βόρεια παρειά του τάφου σχηματίζεται είδος τριγωνικής «θήκης», ή όποία άποτελείται από τρεις λίθους. Τò κεφάλι έχει τοποθετηθεί στα Δ. και ό σκελετός είναι σε έκταση. Κακή διατήρηση των όστών. ΥΕ IIIΓ.

Κτερίσματα. Στο έσωτερικό τής θήκης είχε τοποθετηθεί μικκύλη ύδριόκη (25) τής ΥΕ IIIΓ. Δίπλα στο άγγείο και κάτω από αυτό βρέθηκαν τμήματα κρανίου ζώου τò όποίο δέν άναγνωρίστηκε. Στη θήκη βρέθηκαν επίσης μη συνανήκοντα τμήματα άγγείων, όπως τμήμα διχαλωτής λαβής, τμήμα χείλους και γένεσης όριζόντιας λαβής, τμήμα χείλους άνοικτου άγγείου, πιθανόν λεκανίδα, όστρακο άνοικτου άγγείου με διάκοσμο, καθώς και όστρακα χρηστικών άγγείων με ίχνη καύσης. Τμήματα άγγείων, καθώς και όστρακα με ίχνη καύσης, ήρθαν στο φώς και στο έσωτερικό του τάφου.

Τάφος VIII. Διαστ. έξωτ.: μήκ. 0,76 μ., πλάτ. 0,48 μ. Έσωτ.: μήκ. 0,61 μ., πλάτ. 0,25 μ. Προσανατολισμός: Α./ΝΑ.-Δ./ΒΔ. Στο ΒΑ. άκρο του διατηρείται μία από τις καλυπτήριες. Πρόκειται για άκανόνιστο άργό λίθο μεσαίου μεγέθους. Τò βρέφος έχει τοποθετηθεί στο δεξι πλευρό σε συνεσταλμένη στάση. Τò άριστερό πόδι είναι λυγισμένο έλαφρά. Στο έσωτερικό του τάφου άποκαλύφθηκαν ίχνη καύσης και μικροί ξυλάνθρακες. ΥΕ IIIΓ.

Κτερίσματα. Μικκύλος πίθος (20) τής ΥΕ IIIΓ. Έλάχιστα όστρακα στο ύψος του κρανίου και του λαμοϋ. Επίσης βρέθηκε τμήμα χείλους άμαυρόχρωμου άγγείου και όστρακο με γένεση λαβής με έντονα ίχνη καύσης.

Τάφος XI. Διαστ. έξωτ.: μήκ. 2,03 μ., πλάτ. 0,95 μ. Έσωτ.: μήκ. 1,54 μ., πλάτ. 0,30 μ. Προσανατολισμός ΝΑ.-ΒΔ. Κατασκευασμένος από άκανόνιστους λίθους διαφόρων διαστάσεων. Ήταν καλυμμένος από τέσσερεις λίθους. Ο ενήλικος ήταν τοποθετημένος έκτάδην, με τὰ χέρια του νά άκουμπούν στην πύελο. Τò κρανίο βρίσκεται στα ΝΑ. και γέρνει προς τὰ άριστερά. ΥΕ I-II.

Κτερίσματα. Άρτόσχημο άλάβαστρο (1) τής ΥΕ I-II, άκμη όστέινης περόνης (39), πλήνιο κωνικό σφονδύλι (34). Βρέθηκαν επίσης όστρακα χονδροειδοϋς πορτοκαλόχρωμης κεραιμικής με ίχνη καύσης.

Τάφος XIII. Διαστ. ἔξωτ.: πλάτ. 1,15 μ., ἔσωτ.: μῆκ. 2,06 μ., πλάτ. 0,50 μ. Προσανατολισμὸς ΒΑ.-ΝΔ. Τὶς παρειῆς τοῦ τάφου ἀποτελοῦν ἀδρὰ λαξευμένοι λίθοι. Στὸ ΒΑ. τμῆμα του σώζεται ἕνας καλυπτήριος λίθος ἀλάξευτος. Ὁ τάφος ἦταν συλημένος. Ὁ νεκρὸς ἦταν θαμμένος ἐκτάδην, μὲ τὸ κεφάλι στὰ ΒΑ. Τὰ πόδια τοῦ νεκροῦ μὲ κλίση πρὸς τὰ δεξιὰ. Πολὺ κακὴ διατήρηση σκελετοῦ. Ἀριστερὰ τῶν ποδιῶν τοῦ νεκροῦ ἕνα κρανίον (δευτερογενῆς ταφῆ). Μῆκος σκελετοῦ 1,40 μ. ΥΕ IIIA2/B2.

Κτερίσματα. Τμῆμα ἀμφορίσκου (7) τῆς ΥΕ IIIA1/B2, ἀλάβαστρο (2) τῆς ΥΕ IIIA2, πήλινο ἀμφικωνικὸ σφονδύλι (33), τμῆμα ἄωτου σφαιρικοῦ πιθαρίου (9) ΥΕ IIIA1, τμῆμα ἀμφορίσκου (5) τῆς ΥΕ IIIB2, τμῆμα ἀμφορίσκου (6) τῆς ΥΕ IIIB2. Βρέθηκαν ἐπίσης τμήματα ἀγγείων μὴ συνανήκοντα: χεῖλος ἔξω νεῦον ἀπὸ λεπτότοιχο ἀνοικτὸ ἀγγεῖο, λαβὲς καὶ χεῖλη λεπτῆς κεραμικῆς, τμῆμα χεῖλους καμένο, ὄστρακα χονδροειδοῦς κεραμικῆς, καθὼς καὶ τμῆμα ἡμισφαιρικοῦ κυάθου¹⁰ (ΥΕ IIIA2-IIIB).

Τάφος XV. Διαστ. ἔξωτ.: μῆκ. 0,79 μ., πλάτ. 0,43-0,46 μ. ἔσωτ.: μῆκ. 0,63 μ., πλάτ. 0,21-0,26 μ. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Τὴν κάλυψη τοῦ τάφου ἀποτελοῦσαν ἀκανόνιστοι ἀργοὶ λίθοι ποικίλων μεγεθῶν καὶ ὄστρακα μεγάλων ἀγγείων. Οἱ παρειῆς ἦταν κατασκευασμένες ἀπὸ λίθινες ἀκανόνιστες πλάκες ἀδρὰ ἢ καθόλου λαξευμένες. Οἱ στενὲς παρειῆς ἦταν μονολιθικές, ἐνῶ ἡ ΒΑ. καὶ ΝΔ. παρειὰ ἦταν κατασκευασμένες ἀπὸ τρεῖς καὶ δύο λίθους ἀντίστοιχα. Βρέθηκε τμῆμα κρανίου βρέφους στὰ ΒΔ., ἢ γνάθος χωρὶς δόντια. Ἡ ταφὴ δὲν ἦταν κτερισμένη, ἐντοπίσθηκαν μόνο τμήματα ἀπὸ χεῖλη ἀμαυροχρωμῆς λεπτῆς κεραμικῆς, καθὼς καὶ τμῆμα προχοῆς. ΥΕ II.

Τάφος XVI. Διαστ. ἔσωτ.: μῆκ. 0,80 μ., πλάτ. 0,28 μ. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Οἱ παρειῆς εἶναι κτισμένες μὲ ἀκανόνιστους λίθους ἐλάχιστα ἢ καθόλου λαξευμένους. Τὴν κάλυψή του ἀποτελοῦσαν ἕνας ἀκανόνιστος λίθος μεγάλου μεγέθους καὶ ἕνας μικρότερος. Τὸ βρέφος εἶχε ταφεῖ σὲ ἐκτεταμένη στάση μὲ τὸ κρανίον στὰ ΒΔ. Σώζονται μόνο τὰ ὀστά τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ καὶ τὰ δύο μηριαῖα. ΥΕ IIIA1/2.

Κτερίσματα. Στὴ ΒΑ. γωνία τοῦ τάφου βρέθηκαν συγκεντρωμένα δύο μικκύλα ἄωτα πιθάκια (10) καὶ (11) τῆς ΥΕ IIIA1, ἕνα ὄστρεο (42) καὶ πτηνόμορφο εἰδώλιο/σεῖστρο (29) τῆς ΥΕ IIIA. Στὸ κέντρο τοῦ τάφου, ἐκεῖ ὅπου θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν ἡ πύελος τοῦ βρέφους, βρέθηκε γυναικεῖο εἰδώλιο (28) τύπου Ψ τῆς ΥΕ IIIA. Στὴ ΝΑ. γωνία ἀποκαλύφθηκαν ὑδρίσκη (26) τῆς ΥΕ IIIA2 καὶ ἀβαθῆς μόνωτος σκύφος (16) τῆς ΥΕ IIIA1/2. Βρέθηκαν ἐπίσης ὄστρακα λεπτῆς κεραμικῆς μὲ ἴχνη καύσης σὲ ἕνα ἀπὸ αὐτὰ καὶ τμῆμα χεῖλους λεπτῆς κεραμικῆς ἀνοικτοῦ ἀγγείου μὲ ἐσωτερικὸ διάκοσμο ἀπὸ ταινίες.

Τάφος XIX. Διαστ. ἔξωτ.: μῆκ. 0,72 μ., πλάτ. 0,45 μ. ἔσωτ.: μῆκ. 0,45 μ., πλάτ. 0,14 μ. Προσανατολισμὸς Α.-Δ. Οἱ τρεῖς παρειῆς του ὀριοθετοῦνται ἀπὸ πλάκες, ἐνῶ ἡ βόρεια ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἀκατέργαστους ἀσβεστολίθους καὶ μία ὀπτόπλινθο. Εἶναι καλυμμένος μὲ τρεῖς ἀκατέργαστους ἀσβεστολίθους. Βρεφικὴ ταφὴ σὲ συνεσταλμένη στάση. Ὁ σκελετὸς σώζεται σχεδὸν ἀκέραιος.

10. Βασιλικοῦ Ντ. 1995, 436 (13).

Τάφος XX. Παρόμοιας κατασκευής με τὸν XIX. Μῆκ. 0,80 μ., πλάτ. 0,60 μ. Προσανατολισμὸς Α.-Δ. Βρεφικὴ ταφή. Βρέθηκε μόνον ἓνα μοιραῖο ὀστό.

Τάφος XXI. Διαστ. ἔξωτ.: μῆκ. 1,5 μ., ἔσωτ.: μῆκ. 1,22 μ., πλάτ. 0,35 μ. Σκελετὸς σὲ ὕπτια στάση μετὰ τὰ χέρια διπλωμένα στὸ στήθος, ἀκέραιος, μῆκ. 1,04 μ., πλάτ. 0,20 μ. Προσανατολισμὸς σώματος Δ.-Α. Τὸ κρανίον στρέφεται πρὸς ΒΔ.

Τάφος XXIV. Παιδικός. Μῆκ. 0,90 μ., πλάτ. 0,50 μ. Προσανατολισμὸς Α.-Δ. Σώζονται μόνον τὸ κρανίον καὶ τὰ ὀστά τῶν ὤμων.

Τάφος XXV. Παιδικός. Μῆκ. 0,80 μ., πλάτ. 0,60 μ. Προσανατολισμὸς Α.-Δ. ΥΕ IIIA1/2. Κτερίσματα. Ἀλάβαστρο κυλινδρικό (3) τῆς ΥΕ IIIA1/2, μικκύλη ὀπισθότμητη πρόχους (22) τῆς ΥΕ IIIA, τμήμα ἀρύταινας (8) τῆς ΥΕ IIIA καὶ κέρονος (13) τῆς ΥΕ IIIA.

Τάφος XXVIII. Παιδικός. Οἱ παρειές του ὀριοθετοῦνται ἀπὸ πλάκες καὶ ἀπὸ ἀκατέργαστους ἀβεστολίθους. Μῆκ. 0,80 μ., πλάτ. 0,60 μ. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ. Ταφή σὲ συνεσταλμένη στάση, ὁ σκελετὸς σχεδὸν ἀκέραιος. Τὸ κρανίον στρέφεται ΝΔ. ΥΕ IIIB1.

Κτερίσματα. Χειροποίητος κύαθος (17) τῆς ΥΕ IIIB1, τοποθετημένος στὴ ΝΑ. γωνία τοῦ τάφου.

Β. ΛΑΚΚΟΕΙΔΕΙΣ ΤΑΦΟΙ

Συναντῶνται τεσσάρων εἰδῶν λακκοειδεῖς τάφοι: α) οἱ ἀπλοὶ λακκοειδεῖς, ἀπλὸ ὄρυγμα στὴ γῆ, β) οἱ πιὸ σύνθετοι, ὅπου ὁ τάφος ἔχει ἐπένδυση μετὰ ἀργοὺς λίθους, γ) ἐκεῖνοι ποὺ φέρουν καλυπτήριες πλάκες καὶ δ) ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων τὰ τοιχώματα εἶναι κατασκευασμένα μετὰ πηλό. Τὸ σχῆμα τους εἴτε εἶναι ἐλλειψοειδές, εἴτε στὴν περὶπτωση τῶν ὄρυγμάτων τὰ ὄρια τους εἶναι ἀσαφῆ.

Ἐκτὸς ἀπὸ δύο περιπτώσεις ὅπου ἔχουμε ταφή δύο ἐνηλίκων μετὰ παιδί καὶ ἐνήλικα μετὰ παιδί, οἱ ὑπόλοιπες ταφές εἶναι ἐνηλίκων.

Τάφος II. Ταφή ἐνηλίκου. Ὁ νεκρὸς ἔχει τοποθετηθεῖ ἐκτάδην, μετὰ προσανατολισμὸ Α./ΝΑ.-Δ./ΒΔ. Λεῖπει τὸ κρανίον καὶ πολλὰ ὀστά τῶν ἄνω ἄκρων. Τὰ κάτω ἄκρα ἔχουν τοποθετηθεῖ μετὰ κλίση πρὸς τὰ ἀριστερά. Σώζεται ἡ πύελος, τὰ πλευρά, ἡ δεξιὰ κερκίδα, ἡ ὠλένη, καὶ σπόνδυλοι. Τὰ χέρια θὰ πρέπει νὰ ἦταν σὲ ἔκταση, καθὼς ἡ δεξιὰ ὠλένη/κερκίδα βρέθηκε ἐπάνω στὰ ὀστά τῆς πύελου. Μέγ. σωζ. μῆκ. σκελετοῦ (χωρὶς τὸ κρανίον) 1,33 μ. ΥΕ IIIΓ.

Κτερίσματα. Ἦταν τοποθετημένα στὰ πόδια τοῦ νεκροῦ. Σκύφος (23) τῆς ΥΕ IIIΓ, χειροποίητο ἀγγεῖο (27) τῆς ΥΕ IIIΓ καὶ λίθινο ἐργαλεῖο-τριβεῖο (31).

Τάφος III. Ὁ σκελετὸς σὲ ἐκτεταμένη στάση μετὰ κατεύθυνση ΝΑ.-ΒΔ. Τὸ κεφάλι στραμμένο στὰ ἀριστερά, χέρια διπλωμένα στὸ στήθος μετὰ τὸ δεξιὸ κάτω ἀπὸ τὸ ἀριστερό. Παρατηρεῖται μεγάλη φθορὰ στὴ μασητικὴ ἐπιφάνεια τῶν ἄνω κοπτήρων, ἀπὸ τὸ ὁποῖο συνεπάγεται ὅτι πρόκειται γιὰ ἐνήλικα μεγάλης ἡλικίας. Στὰ Α. τοῦ κρανίου μεγάλος λίθος, ἐνῶ στὰ Β. τοῦ σκελετοῦ σωρὸς ἀπὸ μικροὺς λίθους. Ἀνάμεσα στὰ μηριαῖα ὀστά βρέθηκαν

ἐλάχιστα κάρβουνα, ἐνῶ ἓνα μικρὸ καμένο ὄστρακο, καθὼς καὶ ὄστὰ ζώων βρέθηκαν ἀνάμεσα στὶς κνήμες. ΥΕ ΙΙΙΓ.

Κτερίσματα. Τμῆμα ἄβαθοῦς ἡμισφαιρικοῦ κυάθου (18) τῆς πρώιμης ΥΕ ΙΙΙΓ καὶ πῆλι-νος σβῶλος (40).

Τάφος IV. Ταφή ἐνήλικου ἀνδρα πιθανὸν ἄνω τῶν 35 ἐτῶν μὲ προσανατολισμὸ ΒΑ.-ΝΔ., μὲ τὸ κρανίον στὰ ΝΔ., γυρισμένο ἀριστερὰ, τὰ πόδια λυγισμένα πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ τὸν σκελετὸ σὲ ἐλαφρὰ κλίση πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση. Τὰ χέρια εἶναι διπλωμένα, τὸ ἀριστερὸ κάτω ἀπὸ τὴν κάτω γνάθο καὶ τὸ δεξιὸ ἀκουμπάει στὸν λαϊμό. Τὸ δεξιὸ πόδι ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ. Ἐξαιρετικὴ διατήρηση. Σώζονται ὅλα τὰ δόντια. Ὑψ. σκελετοῦ 1,73 μ. σὲ ἔκταση κατὰ προσέγγιση. Ὑψ. σκελετοῦ σὲ συνεσταλμένη στάση 1,40 μ. ΥΕ ΙΙΙΓ.

Κτερίσματα. Χάλκινο στέλεχος πόρπης (41), λίθινος τριπτήρας (32). Κάτω ἀπὸ τὸν σκελετὸ πῆλινο πηνίον (37). Βρέθηκαν ἐπίσης μὴ συνανήκοντα ὄστρακα, λαβὲς καὶ δύο βάσεις χονδροειδοῦς καὶ λεπτῆς κεραμικῆς.

Τάφος V. Ταφή ἐνηλίκου, μὲ προσανατολισμὸ Α.-Δ. Στὴ θέση τους βρίσκονται μόνο τὰ μηριαία ὄστὰ. Στὸ ἄνω ἄκρο τοῦ δεξιοῦ μηριαίου σκόρπιες φάλαγγες, πλευρὰ καὶ σπόνδυλος. Σώζονται οἱ ἄνω ἐπιφύσεις τῶν κνημῶν. Τὸ κεφάλι θὰ ἦταν στὰ Δ. Ὁ νεκρὸς εἶχε τοποθετηθεῖ πάνω σὲ στρώμα πηλοῦ. Ἰχνη καύσης.

Τάφος IX. Ἡ ταφή ὀρίζεται ἀπὸ μεγάλο ἐπιμήκη λίθο στὰ ἀνατολικά. Τὰ ὄστὰ εἶναι ἀναμοχλευμένα. Ἀναγνωρίζονται τμήματα κρανίων τουλάχιστον τριῶν ἀτόμων (τὸ ἓνα παιδί, ὅπως ὑποδηλώνουν οἱ γαλακτικοὶ ὀδόντες). Τὸ τμῆμα τοῦ παιδικοῦ κρανίου βρέθηκε δίπλα σὲ κερκίδα ἐνηλίκου. ΥΕ ΙΙΙΑ2.

Κτερίσματα. Θήλαστρο (12) τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ2, τμῆμα ὀστέινης περόνης (38), τμῆμα μόνωτου σκύφου (24) τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ2, τμῆμα εἰδωλίου (30) τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ2. Ἐπίσης τμῆμα βάσης κύλικος, λαβὲς, τμῆμα προχοῆς, ὄστρακα λεπτῆς κεραμικῆς.

Τάφος X. Δίπλα στὴν ταφή μεγάλος λίθος, ὁ ὁποῖος πιθανὸν νὰ εἶναι τὸ «σῆμα» τοῦ τάφου. Ὁ νεκρὸς ἔχει θαφτεῖ μπρούμυτα. Σώζονται μόνο τὰ ὄστὰ τῶν κάτω ἄκρων (μηριαία, κνήμες, μετατάρσια καὶ φάλαγγες). Μέγ. μῆκ. σωζ. σκελετοῦ 0,84 μ. ΥΕ ΙΙΙΓ.

Κτερίσματα. Ἀμφορίσκος (4) τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ πὸν βρέθηκε δίπλα στὸ δεξιὸ πέλιμα. Περιου-λέγησαν ἐπίσης ὄστρακο χύτρας μὲ ἔντονα ἴχνη καύσης ἐξωτερικά, καθὼς καὶ τμῆμα βά-σης καὶ σώματος ἀνοικτοῦ ψευδομινυακοῦ ἀγγείου.

Τάφος XII. Διπλὴ ταφή, ἐνὸς ἐνηλίκου ἐπάνω στὸν ὁποῖο τοποθετήθηκε βρέφος. Ἡ μητέρα ἔχει τοποθετηθεῖ ἐκτάδην στὸ ἀριστερὸ πλάι, μὲ τὸ κεφάλι στραμμένο στὰ ἀρι-στερὰ, πρὸς Α. Τὰ χέρια εἶναι διπλωμένα στὸ στήθος, μὲ τὸ ἀριστερὸ ἐπάνω ἀπὸ τὸ δεξιὸ. Πολὺ καλὴ διατήρηση τοῦ κρανίου. Οἱ δύο γνάθοι σώζουν σχεδὸν ὅλους τοὺς ὀδόντες. Ἐλάχ. μῆκ. σκελετοῦ 1,47 μ. ΥΕ ΙΙΙΑ1/Β1.

Κτερίσματα. Βρέθηκαν δίπλα στὸ κρανίον τοῦ ἐνηλίκου ἄβαφη μικκύλη πρόχους (21) τῆς ΥΕ ΙΙΙΒ1 καὶ τμῆμα ἄωτου σφαιρικοῦ πιθαρίου (10) τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ1. Ἐπίσης τμῆμα χεῖλους καὶ συνανήκον ὄστρακο σκυφοειδοῦς ἀγγείου μὲ ἔντονα ἴχνη καύσης ἐσωτερικά καὶ ἐξω-τερικά, ὅπως καὶ ὄστρακα ἄβαφης χονδροειδοῦς πορτοκαλόχρωμης κεραμικῆς.

Τάφος XIV. Μήκ. 2,12 μ., πλάτ. 0,70-0,92 μ. Ήξωτερικά τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ τάφου ἀποκαλύφθηκε κρανίο ἐνηλίκου, καθὼς καὶ σκόρπια ὀστὰ περισσοτέρων ἀτόμων. ΥΕ I/II¹¹.

Τάφος XVII. Προσανατολισμὸς νεκροῦ Β.-Ν. μὲ τὸ κρανίο στὰ Β. Σώζεται ἐπίσης τὸ δεξι ἄνω ἄκρο, ποῦ εἶναι διπλωμένο ἐπάνω στὸν θώρακα. ΥΕ IIIA1/2.

Κτερίσματα. Κύαθος (15) μὲ ἀπόφυση τῆς ΥΕ IIIA1/2.

Τάφος XVIII. Ὁ νεκρὸς σὲ ἐμβρυακὴ στάση. Τὰ κάτω ἄκρα ἔχουν σχεδὸν ἐξαρθρωθεῖ καὶ ἔχουν διπλωθεῖ, ἔτσι ὥστε οἱ κνήμες νὰ βρίσκονται μαζὶ μὲ τὰ μηριαῖα καὶ τὰ πέλματα νὰ ἀκουμποῦν στὴν πύελο. Ὁ νεκρὸς στραμμένος στὸ δεξι τοῦ πλευροῦ. Τὸ κρανίο εἶναι θραυσμένο. Οἱ ὀδόντες τῆς ἄνω καὶ κάτω γνάθου παρουσιάζουν ἔντονα προβλήματα.

Τάφος XXII. Προσανατολισμὸς νεκροῦ ΒΔ.-ΝΑ. Μήκ. 1,75 μ., πλάτ. 0,75 μ.

Τάφος XXIII. Μὲ καλυπτήριες κεραμικὲς πλάκες. Τὸ δάπεδο στρωμένο μὲ ἀργοὺς λίθους. Στάση νεκροῦ συνεσταλμένη. Μήκ. 1,20 μ., πλάτ. 1 μ. Προσανατολισμὸς ΒΔ.-ΝΑ.

Τάφος XXVI. Μήκ. 1,40 μ., πλάτ. 0,60 μ. Προσανατολισμὸς ΝΔ.-ΒΑ.

Τάφος XXVII. Διαταραγμένη ταφή. Ὁ νεκρὸς ἔχει ταφεῖ σὲ ὑπτια θέση. Σώζονται τὰ κάτω ἄκρα, καὶ ἡ πύελος, πάνω στὴ ὁποία ἦταν τοποθετημένος ἓνας μικκύλος πιθαμορρέας. Προσανατολισμὸς Β.-Ν. ΥΕ IIIB1.

Κτερίσματα. Μικκύλος πιθαμορρέας (19) μὲ ἀποφύσεις τῆς ΥΕ IIIB1.

Τάφος XXIX¹². Μέγ. μήκ. 1,50 μ., μέγ. πλάτ. 0,90 μ. Ἐλλειψοειδοῦς σχήματος μὲ κάθετα τοιχώματα ἐπενδυμένα μὲ πηλό. Στὸ νότιο τμήμα ὀρθογώνια πήλινη κατασκευὴ μέσα στὴν ὁποία ὁ σκελετὸς βρέφους. Στὴν ἔδραση ὁ σκελετὸς ὀριοθετεῖται μὲ λεπτὴ «λιπαρὴ ζώνη» τεφρῆς ἀπόχρωσης μὲ ὀρθογώνιο περίγραμμα. Τὸ βρέφος σὲ συνεσταλμένη στάση, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Β. πρὸς Ν., στραμμένο πρὸς Α. Τὸ κρανίο εἶναι διαλυμένο καὶ τὰ ὀστὰ τῶν κάτω ἄκρων σώζονται ἀποσπασματικά. Κάτω καὶ γύρω ἀπὸ τὰ ὀστὰ ἐντοπίζονται ὀστρακα, μικρὲς πέτρες καὶ πηλόμαζες.

Ὁ τάφος βρίσκεται σὲ τμήμα τοῦ οἰκισμοῦ Α. τῆς κυρίως ἀνασκαφῆς καὶ πιθανὸν χρονολογεῖται στὴ ΜΕΧ III ἀπὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ποῦ ἀποκαλύφθηκαν.

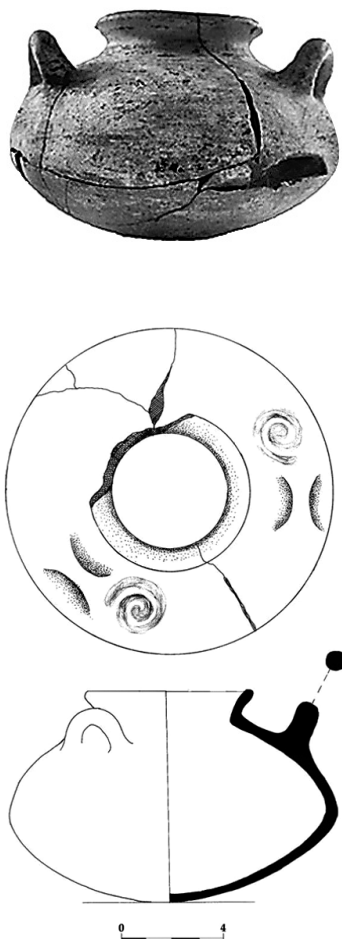
ΚΕΡΑΜΙΚΗ

I. Ἀλάβαστρα

1. (8562). Ἀρτόσχημο ἀλάβαστρο, τύπου FS80 τῆς ΥΕ II (εἰκ. 2).	Θραυσμένο καὶ συγκολλημένο. Λείπουν τμήματα τῆς γάστρας, τοῦ χεῖλους καὶ ἡ μία λαβή.

11. Ἡ ταφή χρονολογεῖται στὴν ΥΕ I/II, λόγω τοῦ ὅτι πρόκειται γιὰ προγενέστερη ταφή τῆς ταφῆς XI ἢ ὁποία χρονολογεῖται κατὰ τὴν ΥΕ I/II.

12. *Μακεδονικὸς Ὀλυμπος* 2013, 36 Τύμβος 1 (Τυ1).

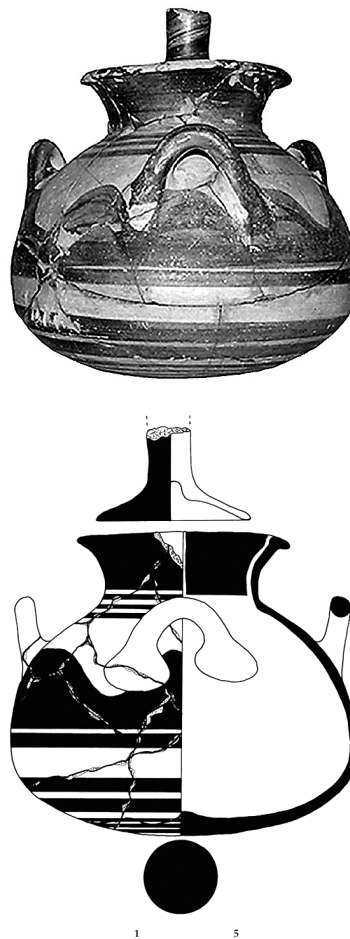

Εἰκ. 2. Τὸ ἀλάβαστρο ἀρ. 1.

Ἀποκεκρουμένο καὶ ἔντονα ἀπολεπισμένο. Ὑψ. 0,72 ἐκ., μέγ. διάμ. 12 ἐκ., διάμ. στομίου 0,65 ἐκ. Πηλὸς καστανός (7.5YR, 7/6). Βάση κυρτή, σφαιρικὸ πεπιεσμένο σῶμα, κυλινδρικός λαιμὸς, ἔξω νεῦον χεῖλος καὶ τρεῖς ὀριζόντιες κυκλικῆς διατομῆς λαβὲς στὸν ὄμο.

Ἐξωτερικὰ ἦταν καλυμμένο μὲ ὑπόλευκο ἐπίχρσιμα (2.5YR, 8/3) μὲ ὀλόβαφες μὲ ἐρυθρὸ ἔως καστανὸ ἐπίχρσιμα (5YR, 4/3) τὶς τρεῖς λαβὲς καὶ τὸν λαιμὸ μὲ τὸ χεῖλος. Στὸν ὄμο, πάνω ἀπὸ τὶς λαβὲς, καστανέρυθρη λεπτὴ ταινία καὶ στὸ ὕψος τῶν λαβῶν κόσμημα, ἴσως σπείρα.

Πρβ. MDP 29, εἰκ. 20:1, Δακορώνια, ΑΔ 40, 1985, πίν. 57α. Καράτζαλη 2013, 143, εἰκ. 6:162. Benzi 1992, 269, εἰκ. 31. Τ 19/13. Δημακοπούλου 1968, 155, πίν. 70β:16. *Epicnemidian* 233, πίν. 4.4.

Εἰκ. 3. Τὸ ἀλάβαστρο ἀρ. 2.

2. (8569). Ἀλάβαστρο μὲ πῶμα τύπου FS85 τῆς ΥΕ ΠΙΑ2/B1 (εἰκ. 3).

Σχεδὸν ἀκέραιο, συγκολλημένο. Λείπει περιορισμένο τμήμα τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ χεῖλους. Ἀποκρούσεις, ἀπολεπίσεις. Ὑψ. 14,6 ἐκ., διάμ. στομίου. 10,4 ἐκ., μέγ. διάμ. 16,5 ἐκ. Πηλὸς ἐρυθρὸς κίτρινος (5YR, 7/6). Σῶμα σφαιρικὸ, πεπιεσμένο στὸ κάτω τμήμα, βάση ἐλαφρὰ κυρτή, στὸ κέντρο, ἀνεπαίσθητα κοίλη, λαιμὸς βραχὺς ἐξώστροφος, ποὺ καταλήγει σὲ ἐπικλινὲς χεῖλος. Στὸν ὄμο τρεῖς ὀριζόντιες, ὑψωμένες, κυλινδρικές λαβὲς. Ἐξωτερικὰ φέρει λεπτὸ ἐπίχρσιμα χρώματος 7.5YR, 6/4 καὶ διακόσμηση ἀπόχρωσης ἀπὸ σκοῦρο ἐρυθρὸ καστανὸ (5YR, 2.5/2) ἔως σκοῦρο γκριζο (5YR, 3/1). Λαιμὸς καὶ χεῖλος ὀλόβαφα, ἐνῶ βαμμένες εἶναι καὶ οἱ ράγες τῶν λαβῶν.

Ἡ κύρια διακοσμητική ζώνη κάτω ἀπὸ τὶς λαβὲς φέρει τὸ σχηματοποιημένο βραχῶδες τοπίο (FM32), ἐνῶ ἄνωθεν, στὸν ὄμο, καὶ κάτωθεν, ἕως τὴν ἔδραση περιβάλλεται μὲ ἐπάλληλες ταινίες. Συμπαγῆς ὀλόβαφος κύκλος περιβαλλόμενος ἀπὸ ὁμόκεντρο δακτύλιο κοσμεῖ τὸ κέντρο τῆς ἔδρασης.

Πῶμα κυκλικό, κοῖλο στὴν κάτω ἐπιφάνειά του, μὲ ιδιαίτερη κοίλανση στὸ κέντρο. Στὸ κέντρο τῆς ἄνω ἐπικλινούσας ἐπιφάνειας ψηλὸ κυλινδρικό στέλεχος (ἐνδεχομένως νὰ πρόκειται καὶ γιὰ βάση κύλικας σὲ δεύτερη χρήση). Μέγ. σωζ. ὕψ. 4,6 ἐκ., διάμ. κώνου 7,5 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. στελέχους 2,2 ἐκ. Ὀλόβαφη ἄνω ἐπιφάνεια καὶ στέλεχος μὲ πυκνώσεις καὶ ἀραιώσεις χρώματος ἀπὸ ἐρυθροπὸ κίτρινο (7.5YR, 7/8) ἕως σκοῦρο γκριζο (7.5YR, 3/1).

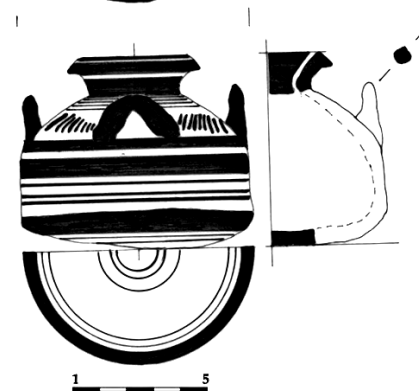
Πρβ. *RMDP* 1, 246 εἰκ. 6 (Zouni). *RMDP* 2, 840-841, εἰκ. 338:65. *MDP* 78-79, 105-106. Καράτσαλη, McGeorge 2013, 73, πίν. 1, εἰκ. 2. Papadopoulos I. 1979, εἰκ. 130b,e. N. Διβάρη-Βαλάκου, *ΑΔ* 37, 1982, Β1, 94, πίν. 47β.

3. (8481). Ἀλάβαστρο τύπου FS94 τῆς YE IIIA1/2 (εἰκ. 4).

Μέγ. σωζ. ὕψ. 0,7 ἐκ., διάμ. βάσης 8,4 ἐκ., μέγ. διάμ. 8,7 ἐκ., διάμ. στομίου 4,7 ἐκ. Φέρει πολὺ μικρὸς ἀποκρούσεις καὶ ἀπολεπίσεις. Πηλὸς ὄχρος (10YR, 7/4). Βάση ἐλαφρῶς κυρτή, κυλινδρικό σῶμα, ἐπικλινῶν ὄμο, κοντὸς λαμῶς ποὺ καταλήγει σὲ ἐπικλινῆς χεῖλος, καὶ τρεῖς ὀριζόντιες κυκλικῆς διατομῆς λαβές.

Καλύπτεται ἀπὸ ὄχρὸ ἐπίχρσιμα (10YR, 7/4) ἐξωτερικά. Στὸν ὄμο τέσσερις λεπτὲς ταινίες, σκοῦρες καστανές (7.5YR, 3/3) ὡς ἐρυθρὸς μὲ ἐλαφριά κίτρινη ἀπόχρωση (5YR, 4/6). Στὸ κατώτερο τμῆμα τοῦ ὄμου στενὴ γραπτὴ ζώνη διακοσμημένη μὲ φυλλοειδῆ ταινία (FM64) καὶ στὴ μετάβαση ἀπὸ τὸν ὄμο στὸ σῶμα δύο παράλληλες πλατεῖες καστανέρυθρες ταινίες. Στὴ μέση τοῦ σώματος τρεῖς καστανέρυθρες λεπτὲς ταινίες καὶ στὸ κατώτερο τμῆμα πλατεῖα καστανέρυθρη ταινία. Ὁ λαμῶς καὶ οἱ λαβὲς εἶναι ὀλόβαφοι καὶ τὸ χεῖλος περιβάλλεται ἀπὸ ἐξηρημένες ταινίες (δύο καστανῶν χρώματος). Στὴ βάση ὁμόκεντροι καστανέρυθροι κύκλοι.

Πρβ. *RMDP* 2, 840, εἰκ. 339/72. Benzi 1992, 243 πίν. 8d. T7/9 καὶ 306 πίν. 60d. T32/30. Stubbing 1947, πίν. 11/4.

Εἰκ. 4. Τὸ ἀλάβαστρο ἀρ. 3.

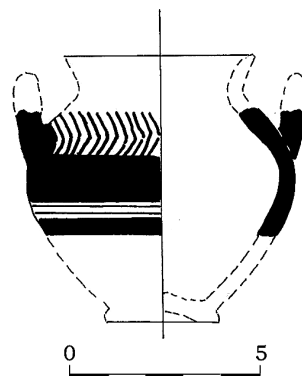
II. Ἀμφορίσκοι

4. (8560). Χειροποίητος ἄβαφος ἀμφορίσκος τῆς YE IIIΓ (εἰκ. 5).

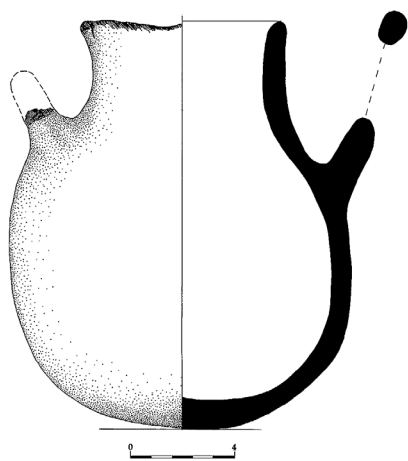
Ὑψ. 1,94 ἐκ., διάμ. χεῖλους 0,97 ἐκ., μέγ. διάμ. 13,8 μ. Λείπει τμῆμα τοῦ λαμοῦ μὲ τὸ χεῖλος καὶ ἢ μία λαβή. Ἀποκρούσεις στὸ χεῖλος, ἀπολεπίσεις καὶ ἀποκρούσεις στὸ σῶμα. Πηλὸς καστανὸς μὲ προσμίξεις, κιτρινωπός (5YR, 6/8) ἕως γκριζός (5YR, 6/1). Ἐπίχρσιμα πορτοκαλέρυθρο ἕως γκριζωπό. Ἡμιτελῶς ψημένο. Βάση κυρτή, σφαιρικό σῶμα, εὐρὸς λαμῶς καὶ ἐλαφρὰ ἔξω νεῦον χεῖλος. Ὀριζόντιες ταινιωτὲς λαβές.

Πρβ. Γ. Χουρμουζιάδη, *ΑΔ* 23, 1968, Β2, 264-265, πίν. 201β.

5. (8570). Τμῆμα ἀμφορίσκου τύπου FS 59 τῆς YE IIIΒ2 (εἰκ. 6).

Εἰκ. 6. Ὁ ἀμφορίσκος ἀρ. 5.

Εἰκ. 5. Ὁ ἀμφορίσκος ἀρ. 4.

Λείπει τμήμα τοῦ σώματος, τῶν λαβῶν, ὁ λαίμος, τὸ χεῖλος καὶ ἡ βάση. Μέγ. σωζ. ὕψ. 2,9 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. 4,2 ἐκ. Πηλὸς ὠχρὸς (2.5Y, 7/4), συμπαγῆς, μὲ λίγες προσμίξεις καὶ μίκα, ἐπίχρισμα ὠχρὸ (2.5Y, 8/3). Σῶμα ἀπιόσχημο, λαβῆς ὀριζόντιες κυκλικῆς διατομῆς.

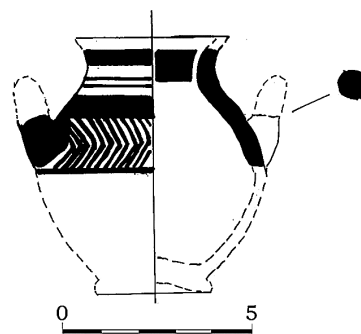
Στὸ ὕψος τῶν λαβῶν ἡ στενὴ γραπτὴ ζώνη κοσμεῖται μὲ ὀριζόντιους ἀμειβόντες (FM58) χρώματος καστανοῦ (7.5YR, 3/3 & 7.5YR (5/6)) καὶ ὀρίζεται ἀπὸ καστανὴ ταινία (7.5YR 5/6). Τὸ ἀμέσως κατώτερο ἐπίπεδο κοσμεῖται ἀπὸ τρεῖς λεπτὲς ταινίες. Ἡ λαβὴ φέρει στὴ ράχη ἐξωτερικὰ καστανὴ πινελιά (7.5YR, 3/3). Σύμφωνα μὲ τὴν τυπολογία Σπ. Ἰακωβίδη ἀνήκει στὸν Τύπο Α: Σταμνίσκος ὁ διάστομος.

Πρβ. MDP 130-131, εἰκ. 150. Περρατὴ Α 62, 92, Περρατὴ Β 198-205, εἰκ. 77α, Περρατὴ Γ πίν. 18,656 καὶ 28,640. Benzi 1992, 316 πίν. 66c, d. T35/24. French 1967, 155 εἰκ. 5:5 (53805).

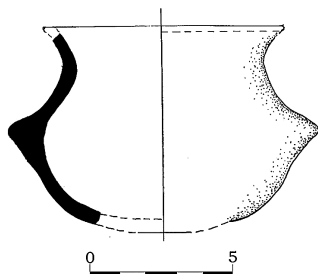
6. (8571). Τμήμα ἀμφορίσκου τύπου FS 59 τῆς ΥΕ ΠΙΒ1/2 (εἰκ. 7).

Λείπει τμήμα τοῦ σώματος, τῶν λαβῶν, τοῦ λαίμου, τὸ χεῖλος καὶ ἡ βάση. Ἀποκρούσεις, ἀπολείψεις. Μέγ. σωζ. ὕψ. 3,5 ἐκ., μέγ. διάμ. 3,5 ἐκ. Πηλὸς ὠχρὸς (2.5Y 8/4), συμπαγῆς, μὲ λίγες προσμίξεις καὶ μίκα, ἐπίχρισμα ὠχρὸ (2.5Y, 8/3). Σῶμα ἀπιόσχημο, λαίμους κοντὸς σχετικὰ εὐρὺς, λαβῆς ὀριζόντιες κυκλικῆς διατομῆς. Ὁ λαίμος ὀλόβαφος καστανός (7.5YR, 2.5/2-7.5YR 4/6).

Στενὴ γραπτὴ ζώνη στὸ ὕψος τῶν λαβῶν ἀπὸ ὀριζόντιους ἀμειβόντες (FM58) χρώματος καστανοῦ (7.5YR, 2.5/2 καστανό), ἡ ὁποία ὀρίζε-

Εἰκ. 7. Ὁ ἀμφορίσκος ἀρ. 6.

Εικ. 8. Ο ἀμφορίσκος ἀρ. 7.

ται ἀπὸ δύο ταινίες τοῦ ἰδίου χρώματος. Σύμφωνα μετὰ τὴν τυπολογία Σπ. Ἰακωβίδη ἀνήκει στὸν Τύπο Α: Σταμνίσκος ὁ διάστομος.

Πρβ. *MDP* 130-131, εἰκ. 150. *Περατὴ Α* 62, 92, *Περατὴ Β* 198-205, εἰκ. 77α, *Περατὴ Γ* πίν. 18,656 καὶ 28,640. Benzi 1992, 316, πίν. 66c, d. T35/24. French 1967, 154, εἰκ. 4:53806.

7. (8568). Τμήμα ἀμφορίσκου τῆς ΥΕ ΙΙΒ2 (χρονολογείται ἀπὸ τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου ΧΙΙ) (εἰκ. 8).

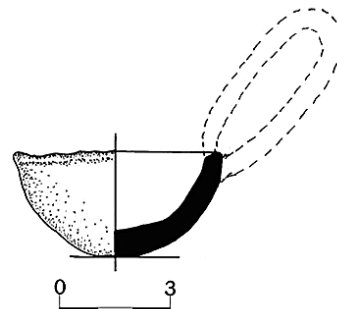
Λείπει τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ σώματος, τὸ χεῖλος καὶ ἡ βάση. Μέγ. σωζ. ὕψ. 6,6 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. 9,4 ἐκ. Πηλὸς καστανὸς μετὰ προσμίξεις, ἀτελῶς ψημένος. Σῶμα σφαιρικὸ πεπιεσμένο, διακρίνεται ἡ στένωση τοῦ λαμποῦ. Μαστοειδὴς ἀπόφυση στὸν ὄμο. Ἐσωτερικὰ ἀβαφές. Ἐξωτερικὰ φέρει ἑλαφρὰ στίλβωση, ἐνῶ διακρίνονται ἴχνη ἀπὸ λεπτὸ ἐργαλεῖο (σπάτουλα). Ἰχνη ἐπικαθήσεων καὶ ἐξωτερικὰ ἴχνη καύσης.

Πρβ. Ἀνδρέου Η., Ἀνδρέου Ι. 1994, 83, εἰκ. 33.

III. Ἀρύταινα

8. (8485). Ἀρύταινα τύπου FS236 τῆς ΥΕ ΙΙ (εἰκ. 9). Λείπει ἡ λαβή. Ὑψ. 2,5 ἐκ., διάμ. χεῖλους 5,5 ἐκ. Πηλὸς ἐρυθροπὸς κίτρινος (7.5YR, 6/6), μετὰ λίγες προσμίξεις καὶ μίκα καὶ μετὰ ἑλαφρὰ στίλβωση ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ. Ἡμισφαιρικὸς ἀκόσμητος, χωρὶς βάση μετὰ παχιά τοιχώματα καὶ λαβὴ σὲ σχῆμα ἀνορθωμένης θηλειᾶς. Σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια διακρίνονται λεπτὰ σπατουλαρίσματα ἀπὸ ἐργαλεῖο.
- Πρβ. *MDP* 119, εἰκ. 138. *Γλᾶς Ι* πίν. 30β σχήματα 9-11, 9α. E. French 1967, 175. Wardle 1969,

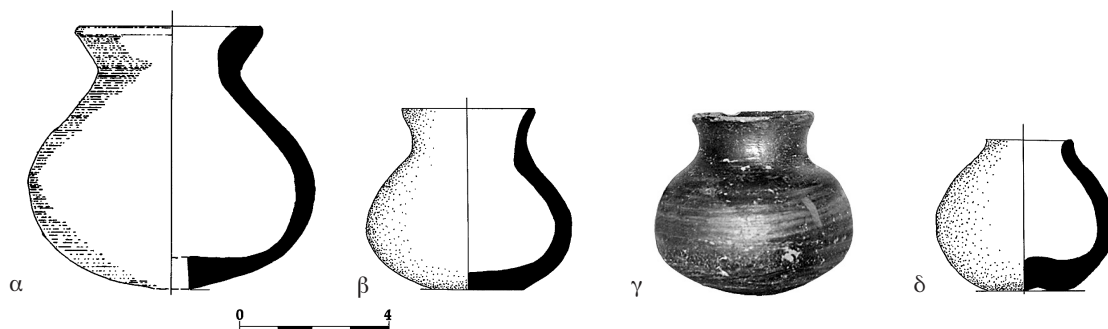
285, πίν. 9:95. Wardle 1973, 323. Mountjoy 1979, 102. *ΑΔ* 20, 1965, Α, 28, πίν. 18ζ. Σπ. Μαρινᾶτος, *ΑΕ* 1932, πίν. 13:284.

Εικ. 9. Ἡ ἀρύταινα ἀρ. 9.

IV. Ἄωτα πιθάκια

9. (8567). Τμήμα ἄωτου σφαιρικοῦ πιθαρίου τύπου FS 77 τῆς ΥΕ ΙΙΑ1 (εἰκ. 10α). Θραυσμένο καὶ συγκολλημένο. Λείπει τμήμα τοῦ σώματος καὶ τῆς βάσης. Ἀποκρούσεις, ἀπολείψεις. Ὑψ. 7 ἐκ., διάμ. χεῖλους 5,1 ἐκ., μέγ. διάμ. 8,7 ἐκ. Πηλὸς ροδοκάστανος (7.5YR, 6/6) συμπαγής, μετὰ λίγες προσμίξεις καὶ μίκα. Ἐπίχρισμα στὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ. Πυρήνας τεφρός. Σῶμα σφαιρικὸ πεπιεσμένο, λαμδὸς κοντὸς, ἀρκετὰ εὐρὺς, χεῖλος ἀποστρογγυλεμένο, βάση ἐπίπεδη, ἑλαφρῶς κυρτή. Ἐσωτερικὰ ἴχνη τροχοῦ καὶ ἐξωτερικὰ σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνεια ἴχνη ἐπεξεργασίας ἀπὸ ἐργαλεῖο (σπάτουλα).
- Πρβ. *MDP* 61-62, εἰκ. 63. *RMDP* 2, 837, εἰκ. 336:51-53. *Μακεδονικὸς Ὀλυμπος* 57, εἰκ. ζ-η, σημ. 107, *Μyc. Achaea* τ. LV:1, 84-85, τ. LV:2, εἰκ. 124-126. Μπάτζιου-Εὐσταθίου 1985, 42-43, σχ. 21. Πολυχρονάκου 1988, πίν. 21: γ2.
10. (8572). Ἄωτο πιθάριο τύπου FS77 τῆς ΥΕ ΙΙΑ1 (εἰκ. 10β-γ). Ὑψ. 5,2 ἐκ., μέγ. διάμ. 5,8 ἐκ., διάμ. χεῖλ. 3,5 ἐκ., διάμ. βάσης 2,1 ἐκ. Πηλὸς καστανός (7,5 YR 6/5) μαῦρο ἐπίχρισμα (7,5YR 2.5/1). Σῶμα σφαιρικὸ πεπιεσμένο, λαμδὸς κοντὸς, ἀρκετὰ εὐρὺς, χεῖλος πὸν κλίνει πρὸς τὰ ἔξω, βάση ἐπίπεδη. Ὀλόβαφο ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ τοῦ λαμποῦ, καστανὸ ἕως μελανό. Ἰχνη βαφῆς καὶ στή βάση. Ἡ βαφὴ γυαλίζει τόσο πὸν σχεδὸν ἰριδίζει.

Εἰκ. 10. Τὰ ἄωτα πιθάρια ἀρ. 9 (α), ἀρ. 10 (β-γ) καὶ ἀρ. 11 (δ).

Πρβ. *MDP* 61-62, εἰκ. 63, *RMDP* 2, 837, εἰκ. 336:51-53. *Μακεδονικὸς Ὀλυμπος* 2013, 57, εἰκ. ζ-η, σημ. 107. *Myc. Achaea* τ. LV:1, 84-85, τ. LV:2, εἰκ. 124-126. Μπάτζιου-Εὐσταθίου 1985, 42-43, σχ. 21.

11. (8573). Ἄωτο πιθάριο τύπου FS77 τῆς YE IIIA1 (εἰκ. 10δ).

Λείπει ὁ λαίμος. Ἀποκρούσεις καὶ ἀπολεπίσεις. Μέγ. σωζ. ὕψ. 4 ἐκ., μέγ. διάμ. 5,1 ἐκ., διάμ. βάσης 2,2 ἐκ. Πηλὸς καθαρὸς μὲ ἐλάχιστες προσμίξεις. Ροδοκάστανος. Σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη, ἐλαφρῶς κοίλη. Ὀλόβαφο ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ τοῦ λαιμοῦ, καστανέρυθρο. Βάση ἄβαφη.

Πρβ. *MDP* 61-62, εἰκ. 63. *RMDP* 2, 837, εἰκ. 336:51-53. *Μακεδονικὸς Ὀλυμπος* 2013, 57, εἰκ. ζ-η, σημ. 107. *Myc. Achaea* τ. LV:1, 84-85, τ. LV:2, εἰκ. 124-126. Μπάτζιου-Εὐσταθίου 1985, 42-43, σχ. 21 καὶ συγκριτικὰ μὲ τὰ ὑπόλοιπα κτερίσματα.

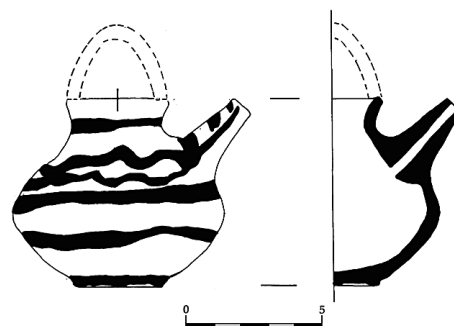
V. Θήλαστρα

12. (8556). Θήλαστρο τύπου FS 160 τῆς YE IIIA2 (εἰκ. 11).

Θραυσμένο καὶ συγκολλημένο. Λείπει τμήμα τοῦ σώματος, τῆς βάσης καὶ τοῦ χεῖλους, καθὼς καὶ ἡ λαβή. Ἀποκρούσεις καὶ ἀπολεπίσεις. Μέγ. σωζ. ὕψ. 0,7 ἐκ., διάμ. χεῖλους 0,36 ἐκ., μέγ. διάμ. 0,76 ἐκ., διάμ. βάσης 0,34 ἐκ. Πηλὸς καστανός (7.5YR, 8/6). Σῶμα σφαιρικό ἐλαφρῶς πεπιεσμένο, σωληνωτὴ προχοή πὸν στενεύει πρὸς τὸ χεῖλος καὶ ἔξω νεῦον χεῖλος, δακτυλιόσχημη βάση, λαβὴ ὠσειδοῦς διατομῆς.

Στὸ χεῖλος φέρει καστανέρυθρα ὡς μελανὰ γραμμίδια, στὴ μετάβαση ἀπὸ τὸν λαίμο στὸν ὄμο καστανέρυθρη ταινία, στὸν ὄμο δύο κυματοειδεις ταινίες καὶ στὸ σῶμα δύο παράλληλες ταινίες. Ἡ ἐκτέλεση τῆς διακόσμησης ἀμελής. Μὲ ταινία κοσμεῖται καὶ τὸ ἀνώτερο τμήμα τῆς βάσης.

Πρβ. *MDP* 82, εἰκ. 90. Γλυκὰ Νερά εἰκ. 13:α-β τὰ. 1. Benzi 1992, 234 πίν. 1e T3/7,8. Πολυχρονάκου 2001, 21, 55. *Attica* 52, εἰκ. 22:C. Hankey 1952, 73, εἰκ. 22,463. *Agora* 13, 241, πίν. 58.

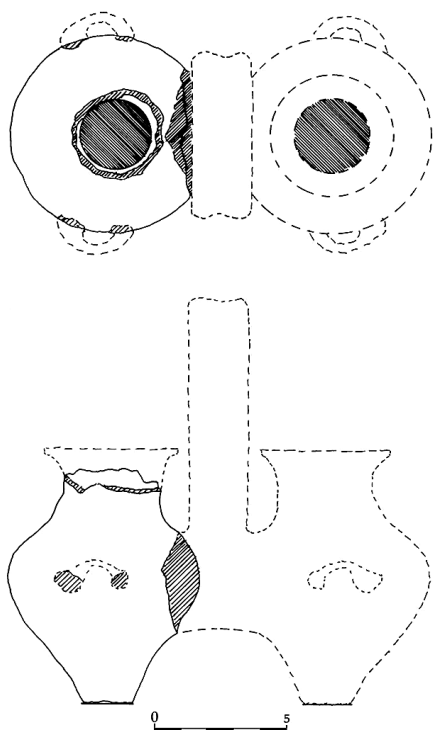

Εἰκ. 11. Τὸ θήλαστρο ἀρ. 12.

VI. Κέρονος

13. (8486). Τμήμα κέρονου τύπου FS324/325 τῆς Μέσης YE IIIA (εἰκ. 12).

Λείπουν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ λαιμοῦ, οἱ

Εικ. 12. Ὁ κέρνος ἀρ. 13.

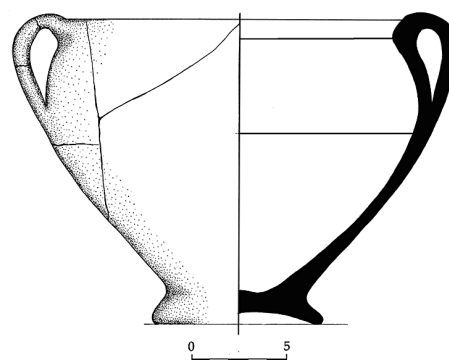
δύο ὀριζόντιες, κυκλικῆς διατομῆς λαβές καὶ ἡ ὑπερυψωμένη λαβὴ ἔνωσης. Ἔντονη ἀπόκρουση στὴν κοιλιὰ, στὸ σημεῖο ἔνωσης, καθὼς καὶ λοξὲς ἐγχαράξεις. Ἀπολεπίσεις καὶ ἀποκρούσεις στὸ σῶμα. Μέγ. σωζ. ὕψ. 8,7 ἐκ., μέγ. διάμ. 7 ἐκ., διάμ. βάσης 2 ἐκ. Πηλὸς καστανός (10YR, 5/3), μὲ λίγες προσμίξεις. Ἐπίχρσιμα στὸ χροῶμα τοῦ πηλοῦ. Ὁ πυρήνας τεφρός. Σῶμα ἀπίσχημο, βάση ἐπίπεδη. Σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια διακρίνονται λεπτὰ σπατουλαρίσματα ἀπὸ ἐργαλεῖο. Ἰχνη καύσης.

Πρβ. *MDP* 1994, 226, εἰκ. 283. Paschalidis, McGeorge 2006, εἰκ. 4:11.

VII. Κρατήρας

14. (8489). Κρατήρας τύπου FS7 τῆς ΥΕ IIIA1-2 (εἰκ. 13).

Ὑψ. 17,1 ἐκ., μέγ. διάμ. 19,3 ἐκ., διάμ. χεῖλους 18,7 ἐκ., διάμ. βάσης 8,9 ἐκ. Πηλὸς ἐρυθροπῶς κίτρινος (5YR, 6/6). Ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ καλύπτεται ἀπὸ καστανὸ ἐπίχρσιμα (ἀπὸ 2.5YR, 4/6 ἕως 5YR, 5/8). Κωνικὸς/ἀπίσχημος

Εικ. 13. Ὁ κρατήρας ἀρ. 14.

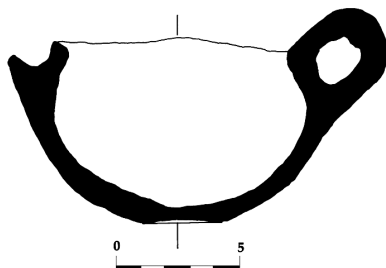
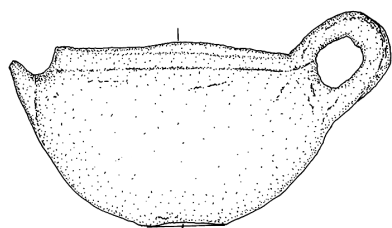
μὲ κωνικὸ τὸ κάτω μέρος καὶ ἔξω νεῦον χεῖλος. Λαβὲς κάθετες ταινιωτὲς ποὺ γεννῶνται ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ ἀπολήγουν στὴν κοιλιὰ. Βάση δακτυλίσχημη (torus).

Πρβ. *MDP* 66, εἰκ. 70. Mountjoy 1993, 68, εἰκ. 133. Βασιλικοῦ 1995, 431 εἰκ. 1.

VIII. Κύαθοι

15. (8579). Κύαθος μὲ ἀπόφυση τῆς ΥΕ IIIA1/2 (εἰκ. 14).

Ὑψ. 7,5 ἐκ., μέγ. διάμ. χεῖλους 11,6 ἐκ., μέγ. διάμ. βάσης 2,5 ἐκ. Πηλὸς καστανέρυθος μὲ προσμίξεις καὶ μίκα. Σῶμα ἡμισφαιρικὸ, βάση ἐπίπεδη μικρὴ, ἐλαφρῶς κοιλὴ, στόμιο ἐσωστρεφές, χεῖλος ἀποστρωγγυλεμένο, λαβὴ δακτυλίσχημη κάθετη ταινιωτή, ὑπερυψωμένη μὲ ἀβαθὴ ἀυλάκωση κατὰ μῆκος τῆς ράχης, ἀπὸ τὸ χεῖλος καταλήγει ψηλὰ στὸ σῶμα. Ἀντιδιαμε-

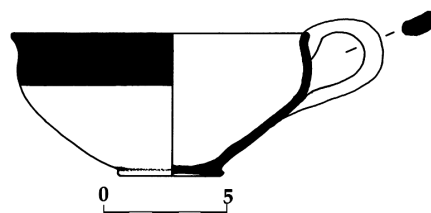

Εἰκ. 14. Ὁ κύαθος ἀρ. 15

τρικὰ τῆς λαβῆς, κάτω ἀπὸ τὸ στόμιο ἐκφύεται ἀπόφυση κερατοειδῆς με ἀνωδικὴ φορά. Ἴχνη καύσης, κυρίως ἐσωτερικὰ.

16. (8577). Ἀβαθῆς κύαθος τύπου FS 220 τῆς ΥΕ III A1 (εἰκ. 15).

ἽΥψ. 6,1 ἐκ., διάμ. χεῖλ. 12,3 ἐκ., διάμ. βάσης 4,1 ἐκ. Πηλὸς καστανὸς ἀνοιχτός, καθαρὸς. Σῶμα κωνικὸ ποὺ στρέφεται σὲ κυλινδρικὸ με ἐλαφρῶς προεξέχον χεῖλος, μία κάθετη λαβὴ στηριζόμενη στὸ χεῖλος καὶ στὸ κάτω μέρος τῆς γάστρας καὶ χαμηλὴ δακτυλιόσχημη βάση. Τὰ τοιχώματά του σχηματίζουν ἥπια καὶ συνεχῆ καμπύλη χωρὶς γωνιώδεις ἀλλαγές ἐπιφανειῶν. Ὀλόβαφο καστανέρυθρο ἕως μελανὸ κατὰ τόπους λόγω ὀπτησης ἐσωτερικὰ, ἐνῶ ἐξωτερικὰ τὸ κάτω τμήμα τῆς γάστρας, καθὼς καὶ ἡ βάση, φέρουν ἀλείφωμα ὁμόχρωμο τοῦ πηλοῦ. Ὀμόχρωμη βαφή καλύπτει καὶ τὴ ράχη τῆς λαβῆς ὡς ταινία ποὺ καταλήγει σὲ δύο γραπτὲς οὐρές, ποὺ ἀναπτύσσονται ὀριζοντίως κάτω ἀπὸ τὴ λαβή.

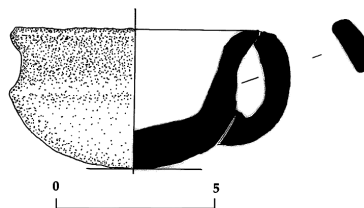
Εἰκ. 15. Ὁ κύαθος ἀρ. 16.

Προβ. MDP 67-68, 90. RMDP 2, 839, εἰκ. 337:61. Περατὴ Β 214, εἰκ. 83 Δ. Μακεδονικὸς Ὀλυμπος 45, εἰκ. γ (Λιτόχωρο). Καράτζαλη 2012, 1228 εἰκ. 7:11. Δημακοπούλου 1968, 177, πίν. 77ζ.

17. (8484). Χειροποίητος μικκύλος κύαθος τῆς ΥΕ ΠΙΒ1 (εἰκ. 16).

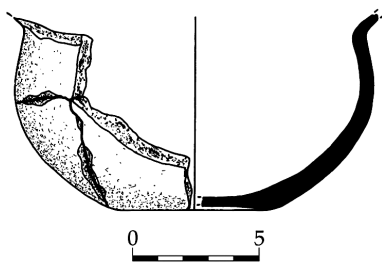
ἽΥψ. 4,2 ἐκ., διάμ. χεῖλ. 7,2 ἐκ., μέγ. διάμ. 6,9 ἐκ. Πηλὸς ἀνοιχτὸς καστανός (10YR, 7/3) με λίγες προσμίξεις καὶ μίκα. Ἡμισφαιρικὸ σῶμα με γωνίωση στὸ μέσο, ἀπλὸ προεξέχον χεῖλος καὶ κάθετη ταινιωτὴ λαβὴ σύμφυτη με τὸ χεῖλος, ποὺ καταλήγει κοντὰ σὲ μία ἐλαφρῶς κυρτὴ βάση. Ἐσωτερικὰ ἀλατικὲς ἐπικαθίσεις καὶ ἐξωτερικὰ ἔντονα ἴχνη καύσης.

Προβ. MDP 108-109. French 1967, 84, εἰκ. 10:1.

Εἰκ. 16. Ὁ μικκύλος κύαθος ἀρ. 17.

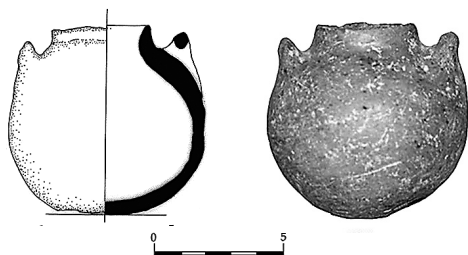
18. (8494). Τμήμα άβαθούς ήμισφαιρικού κνάθου τύπου FS215 Πρώτης ΥΕ ΙΙΓ (είκ. 17). Σώζονται δύο τμήματα του άγγείου, συγκολλημένα από μικρότερα θραύσματα. Λείπει τμήμα της βάσης, του σώματος και το χείλος. Μέγ. σωζ. ύψ. 7,6 εκ., διάμ. βάσης 5,2 εκ. Πηλός ροδοκάστανος (7.5YR, 6/6) καθαρός με λίγες προσμίξεις και μίκα. Έπίχρσιμα άνοιχτό ροδοκάστανο (7.5YR, 6/6). Ο πυρήνας παρουσιάζει χρωματική άνομοιομορφία. Σώμα βαθύ ήμισφαιρικό και χείλος έξω νεύον, που σώζεται ή γένεσή του, βάση επίπεδη. Έσωτερικά και έξωτερικά σε όλη την επιφάνεια λεπτά σπατουλαρίσματα από έργαλειό.
Πρβ. MDP 152-153, είκ. 183.4.

Είκ. 17. Ο ήμισφαιρικός κνάθος άρ. 18.

ΙΧ. Πιθαμοφορέας

19. (8483). Μικκύλος πιθαμοφορέας με άποφύσεις τύπου FS75 της ΥΕ ΙΙΒ1 (είκ. 18). Ύψ. 7,2 εκ., μέγ. διάμ. 7,7 εκ., διάμ. χείλους 3,9 εκ., διάμ. βάσης 3,1 εκ. Φέρει λίγες άποκρούσεις και άπολεπίσεις στο χείλος και το σώμα. Πηλός καστανός (5YR, 5/8) με λίγες προσμίξεις. Όλό-

Είκ. 18. Ο πιθαμοφορέας άρ. 19.

βαφο έξωτερικά και έσωτερικά, καλύπτεται από καστανό επίχρσιμα (7.5YR, 5/6). Σώμα σφαιρικό, λαμδς κοντός, άρκετά ευρύς, χείλος άπλδ κάθετο, βάση επίπεδη. Φέρει δύο κάθετες διάτρητες άποφύσεις/όριζόντιες λαβές. Σε όλη την επιφάνεια διακρίνονται ίχνη από έργαλειό. Πρβ. MDP 78, είκ. 82.

Χ. Πίθοι

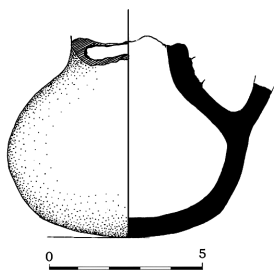
20. (8500). Χειροποίητος μικκύλος πίθος ΥΕ ΙΙΓ (είκ. 19). Σώζεται άκέραιος με λίγες ρωγμές στο σώμα. Χείλος έλαφρώς άποκεκρουμένο. Μέγ. σωζ. ύψ. 0,75 εκ., μέγ. διάμ. 0,43 εκ., διάμ. χείλους 0,29 εκ., διάμ. βάσης 0,25 εκ. Πηλός καστανός με προσμίξεις από ρόδιнос (7.5YR, 8/4) έως γκριζός (5YR, 5/1). Ώοειδές σώμα, τέσσερεις μαστοειδείς άποφύσεις στο ύψος του ώμου και έξω νεύον χείλος, δισκοειδής βάση έλαφρώς κοίλη στο κάτω μέρος. Γάνωμα από καστανό (7.5YR, 8/4) έως κυανωπό γκριζό (5YR, 5/1).
Πρβ. Romanos 2011, ΙΙ 35, είκ. T7A Category 3.

Είκ. 19. Ο μικκύλος πίθος άρ. 20.

ΧΙ. Πρόχους

21. (8565). Χειροποίητη μικκύλη πρόχους της ΥΕ ΙΙΒ1 (είκ. 20). Λείπει ό λαμδς με το χείλος και τμήμα της λαβής. Άποκρούσεις και άπολεπίσεις σε όλη την επιφάνεια. Μέγ. σωζ. ύψ. 0,65 εκ., μέγ. διάμ. 0,77 εκ. Πηλός έρυθρωπός κίτριнос (5YR, 6/6). Σώμα σφαιρικό έλαφρώς πεπεσμένο και κάθε-

Εἰκ. 20. Ἡ μικκύλη πρόχους ἀρ. 21.

τη ταινιωτὴ λαβὴ ἀπὸ τὸν ὄμο στὴ γάστρα. Βάση ἐπίπεδη. Τὸ ἀγγεῖο καλύπτεται ἀπὸ ἐρυθροπὸ ἐπίχρσιμα.

Πρβ. *MDP* 107-109, εἰκ. 121, 123.

22. (8482). Μικκύλη χειροποίητη ὀπισθότιμητη πρόχους τῆς ΥΕ ΙΙΑ (εἰκ. 21).

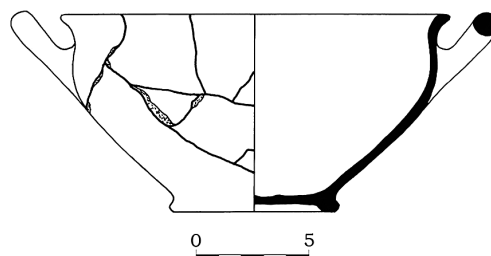
Ἀκέραιη. Φέρει λίγες ἀποκρούσεις στὸ χεῖλος καὶ τὴ λαβή. Ὑψ. 0,101 μ., μέγ. σωζ. διάμ. χεῖλ. 0,031 μ., διάμ. ὀξυπύθμενης βάσης/ἀπόφυσης: 0,011 ἐκ., μέγ. διάμ. 05,5 ἐκ. Πηλὸς καστανὸς (5YR, 5/6) μὲ λίγες προσμίξεις καὶ μίκα. Κάθετο χεῖλος, στενὸς καὶ ψηλὸς ὀπισθότιμητος λαϊμός, γιὰ τὴν τοποθέτηση τῆς κάθετης ταινιωτῆς λαβῆς σύμφυτης μὲ τὸν λαϊμὸ καὶ τὸ κατώτερο τμῆμα τοῦ σφαιρικοῦ ὀξυπύθμενου σώματος. Ἄβαφη, καλύπτεται ἀπὸ καστανὸ ἐπίχρσιμα (7.5YR, 5/6 καστανὸς) ἐξωτερικά. Σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια λεπτὰ σπατουλαρίσματα ἀπὸ ἐργαλεῖο.

Πρβ. *Τσιγγενίνα* 95, εἰκ. 69, σχ. 36. Buck 1964, πίν. 40:B10.

ΧΙΙ. Σκύφοι

23. (8490). Σκύφος τύπου FS285 τῆς ΥΕ ΙΙΓ (εἰκ. 22).

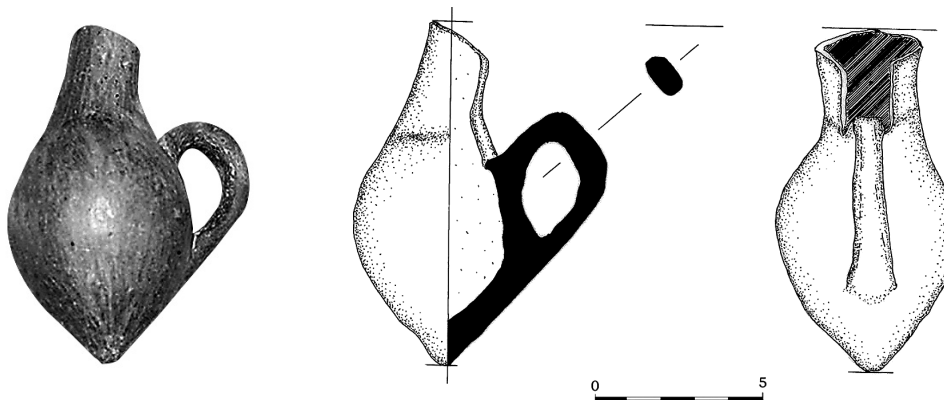
Λεῖπει μικρὸ τμῆμα τῆς γάστρας. Ἀποκρούσεις, μικρὴ ἀπολέπιση. Ὑψ. 9,6 ἐκ., διάμ. χεῖλους 17,2 ἐκ., διάμ. βάσης 7,5 ἐκ. Πηλὸς καστανέρυθρος (5YR, 6/6) μὲ ἐλάχιστες προσμίξεις. Αἰείφωμα ἐσωτερικά ἐρυθροκάστανο, ἀπὸ ἐρυθρὸ (2.5YR, 5/6) ἕως κιτρινωπὸ ἐρυθρὸ (5YR, 5/6) καὶ ἐρυθροκάστανο (2.5YR, 5/6) ἕως μελανὸ

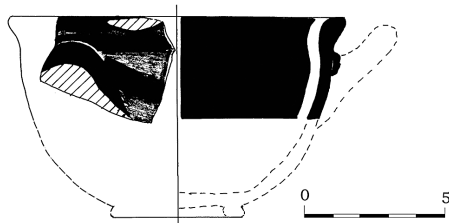
Εἰκ. 22. Ὁ σκύφος ἀρ. 23.

(5YR, 5/6) ἐξωτερικά. Βαθὺ ἡμισφαιρικὸ σῶμα, ἐλαφρῶς ἀσύμμετρο, ποὺ στενεύει ἐλαφρῶς πρὶν τὸ στόμιο. Χεῖλος ἐξώστροφο ἕως ὀριζόντιο. Δύο ὀριζόντιες κυλινδρικές λαβές φύονται στὴν κοιλιά. Βάση δακτυλιόσχημη. Ὀλόβαφος ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κοίλωση τῆς ἔδρασης. Ἰχνη ἀπὸ ταινίες μελανές ποὺ περιτρέχουν τὸ σῶμα στὸ ὕψος τῶν λαβῶν.

Πρβ. *MDP* 199, 185/157, *Περατὴ* Α 21. *Περατὴ* Γ πίν. 4α. 84. Benzi 1992, 345, πίν. 82h T53:18.

Εἰκ. 21. Ἡ μικκύλη ὀπισθότιμητη πρόχους ἀρ. 22.

Εἰκ. 23. Ὁ μόνωτος σκύφος ἀρ. 24.

24. (8558). Τμήμα μόνωτου σκύφου τύπου FS 283 τῆς YE ΠΙΑ2 (εἰκ. 23).

Σωζ. ὕψ. 0,036 μ., σωζ. διάμ. χεῖλους 0,042 μ. Σῶμα ἡμισφαιρικό, ἀποστρογγυλεμένο χεῖλος, λαβὴ ὀριζόντια κυκλικῆς διατομῆς. Ἐσωτερικὰ ὀλόβαφο καστανό (7.5YR, 2.5/2 πολὺ σκοῦρος καστανός) ἕως καὶ τὸ χεῖλος. Ἡ βαφὴ συνεχίζεται ὡς λεπτὴ ὁμόχρωμη ταινία καὶ ἐξωτερικὰ περιμετρικὰ τοῦ στομίου. Ἐξωτερικὰ τὸ ἀγγεῖο καλύπτεται ἀπὸ ὠχρὸ ἐπίχρσιμα (2.5Y, 8/3 γλωμὸς κίτρινος). Κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ στόμιο καστανὴ ταινία (7.5YR, 2.5/2 πολὺ σκοῦρος καστανός). Στὴ στενὴ γραπτὴ ζώνη ἴχνη πιθανῶς ἀπὸ κυματοειδῆ ταινία (FM53) (ἀπὸ 10YR 3/3 σκοῦρος καστανός ὡς 10YR 3/6 σκοῦρος κιτρινωπός καστανός). Ἡ λαβὴ (σώζεται ἢ γένεσὴ τῆς) στίς ράχες βαμμένη καστανή (ἀπὸ 7.5YR, 2.5/2 πολὺ σκοῦρος καστανός ὡς 10YR 3/6 σκοῦρος κιτρινωπός καστανός). Ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ ἴχνη τροχοῦ.

Πρβ. MDP 95-96, εἰκ. 109. French 1965, 180, εἰκ. 7:16, Attica 33 εἰκ. 14:C, πίν. 9:8, 13.

XII. Ὑδρίες

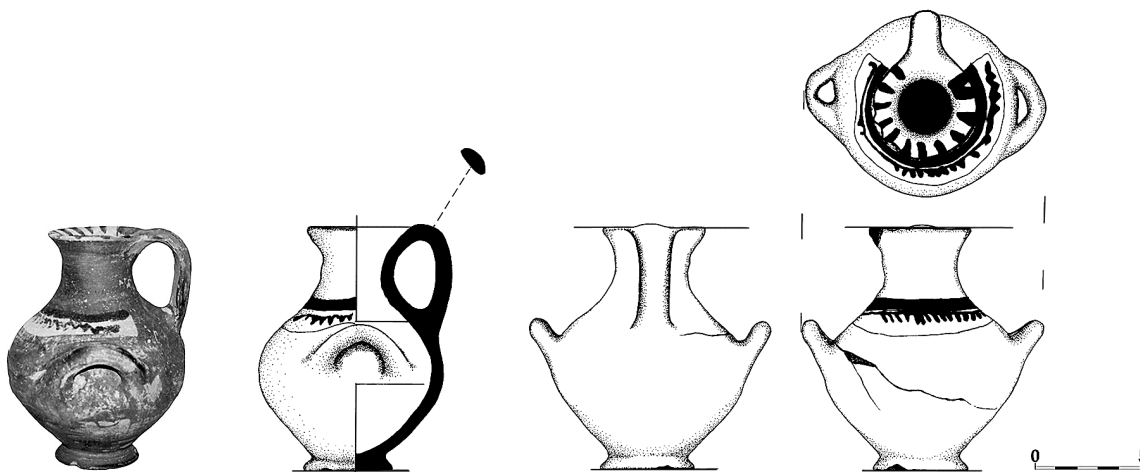
25. (8499). Ὑδρίαση τῆς μέσης YE ΠΙΓ (εἰκ. 24).

Ὑψ. 11,35 ἐκ., διάμ. χεῖλους 4,8 ἐκ., μέγ. διάμ. 8,5 ἐκ. Πηλὸς ἐρυθροπός (5YR, 7/6). Σῶμα σφαιρικὸ καὶ ἔξω νεῦον χεῖλος. Φέρει τρεῖς λαβές, ἡ μία κάθετη ταινιωτὴ ἀπὸ τὸν λαμὸ στὸν ὦμο, οἱ ἄλλες δύο ὀριζόντιες στὴν κοιλιά, κυκλικῆς διατομῆς. Βάσις κωνικὴ. Εἶναι καλυμμένη με ἐρυθρὸ ἐπίχρσιμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κάτω τμήμα τῆς βάσης, ἐπίσης στὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ. Διατηρεῖται ταινία στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χεῖλους καὶ στὸν ὦμο. Σὲ σημεῖα φέρει γραπτὴ διακόσμηση. Στὸ χεῖλος μελανὲς παράλληλες κάθετες γραμμὲς καὶ στὸν ὦμο μελανὴ ταινία καὶ ἀπὸ κάτω τῆς ἐπάλληλα συμπαγῆ μελανὰ τρίγωνα με τὴν ἀκμὴ πρὸς τὰ κάτω.

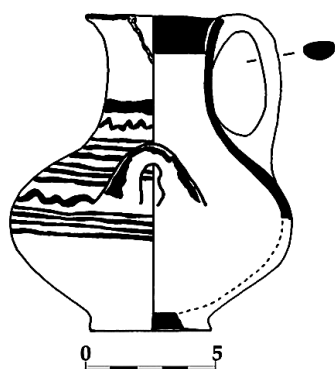
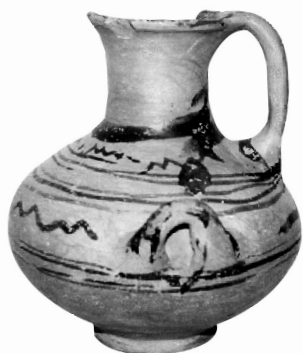
Πρβ. MDP 172-173, 206. French 1990, 269, εἰκ. 27. Attica 56 εἰκ. 25: C. Περατῆ Β πίν. 61:γ.

26. (8576) Ὑδρίαση τύπου FS114 τῆς YE ΠΙΑ2 (εἰκ. 25).

Λεῖπει τμήμα τοῦ στομίου. Ἀποκρούσεις, ἀπολεπίσεις. Ὑψ. 12,2 ἐκ., διάμ. χεῖλ. 5,3 ἐκ., διάμ. βάσης 4,8 ἐκ. Πηλὸς καστανός ἀνοιχτός, καθαρὸς με ἐλάχιστες προσμίξεις. Σῶμα σφαιρικὸ πεπιεσμένο, ἐπικλινὲς στὸν ὦμο καὶ πρὸς τὴ βάση, λαμὸς κυλινδρικός, στενὸς καὶ ψηλός, χεῖλος ἔξω νεῦον. Κάθετη ταινιωτὴ λαβὴ ποὺ καταλήγει ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸν ὦμο. Στὸ μέσο τοῦ σώματος ἀντιδιαμετρικὰ ἐκφύονται δύο ὀριζόντιες ὠσειδοῦς διατομῆς ὑψωμένες λαβές. Βάσις δισκοειδῆς ὑψωμένη. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι καλυμ-

Εἰκ. 24. Ἡ ὑδρίαση ἀρ. 25.

Εἰκ. 25. Ἡ ὑδρίσκη ἀρ. 26.

μένο ἕως τὴ βάση μὲ ἀραιὸ ἀλείφωμα στὸ χρώμα τοῦ πηλοῦ καὶ φέρει διακόσμηση πορτοκαλόχρωμη ἕως καστανὴ μὲ ἰριδίζουσα ἀντανάκλαση.

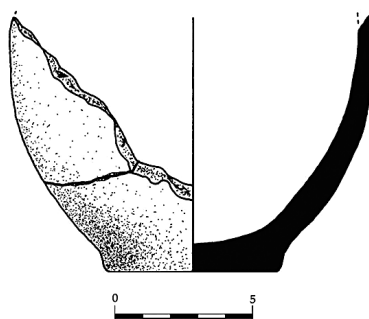
Πλατεῖα σκούρα ταινία καλύπτει ἐσωτερικὰ τὸ στόμιο καὶ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους. Ὀμόχρωμη ταινία κοσμεῖ τὴ ράχη ὅλων τῶν λαβῶν, ἐνῶ περιβάλλει καὶ τὴν πρόσφυση τῆς κάθετης λαβῆς στὸν ὄμο. Ὀμόχρωμη ταινία περιβάλλει τὴν βάση τοῦ λαμοῦ, ἐνῶ σταξίματα βαφῆς παρατηροῦνται στὸν λαμοῦ καὶ στὸν ὄμο. Ὁ ὄμος κοσμεῖται ψηλὰ μὲ τεθλασμένη γραμμὴ συνεχῆ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τόπους διακοπτόμενη, ποὺ σταματᾶ ἐκατέρωθεν τῆς κάθετης λαβῆς. Πιὸ κάτω φέρει συστάδα γραμμῶν 5 ἕως 6 παράλληλων ποὺ κατὰ τόπους ἐφάπτονται. Κυματοειδῆς ἕως τεθλασμένη γραμμὴ κοσμεῖ τὴ ζώνη μεταξὺ τῶν ὀριζόντιων λαβῶν καὶ ἀκολουθεῖ συστάδα παράλληλων γραμμῶν, ποὺ κατὰ τόπους διακρίνονται 4, 3 ἢ καὶ 2. Ὀλόκληρο τὸ ἀγγεῖο φέρει τυχαῖες χαράξεις.

Πρβ. *MDP* 79-80.

XIV. Ἄλλα ἀγγεῖα

27. (8491). Τμῆμα χειροποίητου χρηστικοῦ ἀγγείου τῆς ΥΕ IIIΓ (εἰκ. 26).

Σώζεται μόνο ἡ βάση μὲ τμῆμα τοῦ σώματος. Μέγ. σωζ. ὕψ. 9,2 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. 12,6 ἐκ., διάμ. βάσης 6,4 ἐκ. Πηλὸς γκριζοκάστανος (2.5Y, 6/2), μὲ ἔντονες προσμίξεις καὶ εὐμεγέθη ἐγκλείσματα. Στίλβωση γκριζὰ ἕως μελανή (2.5Y, 2.5/1). Σώζεται τμῆμα τοῦ σώματος ποὺ διαγράφεται σφαιρικὸ ἢ ἡμισφαιρικὸ. Βάση ἀδρομερῶς δισκοειδῆς, ὑψωμένη. Ἴχνη καύσης ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ.

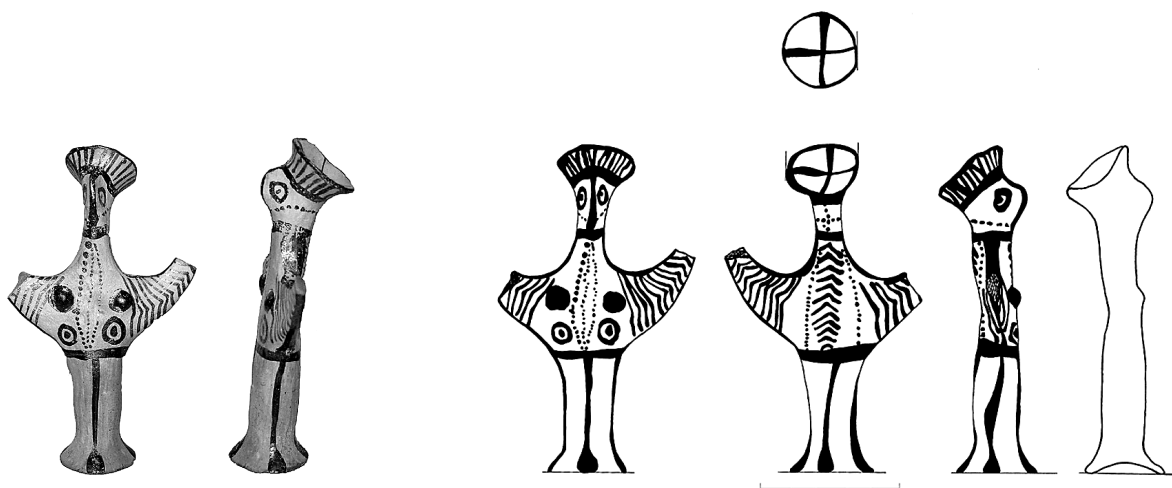
Εἰκ. 26. Τὸ χρηστικὸ ἀγγεῖο ἀρ. 27.

XV. Εἰδώλια

28. (8574). Γυναικεῖο εἰδώλιο τύπου Ψ τῆς ΥΕ ΠΙΑ1 (εἰκ. 27).

ἽΨ. 11,8 ἐκ., μέγ. σωζ. πλάτ. 7 ἐκ., διάμ. κιονωτοῦ στελέχους 1,7 ἐκ., μέγ. διάμ. πώλου 2,7 ἐκ., μέγ. διάμ. βάσης 2,85 ἐκ. Πηλὸς καστανὸς ἀνοικτός, καθαρὸς (10YR 7/4). Ἀλείφωμα τοῦ ἰδίου χρώματος, ἐλαφρῶς ἰριδίζον. Σῶμα κυλινδρικὸ καὶ κοίλη βάση.

Στὴν κεφαλὴ κωνικὸς πόλος μὲ κυρτὴ κορυφή, στήθη δηλωμένα μὲ μικρὰ πηλῖνα δισκάρια. Ἄνω τμῆμα σώματος ἐπίπεδο, βραχίονες σὲ θέση Ψ (ἀνάταση), κάτω στέλεχος κιονωτό (κοιλόκυρτο), καταλήγει σὲ κωνικὴν βάση, κοίλη στὴν ἔδραση. Λαμὸς ἀδρομερῶς τετράπλευρης διατομῆς. Κεφαλὴ, μὲ πτηνόσχημη διαμόρφωση προσώ-

Εἰκ. 27. Τὸ εἰδῶλιο ἀρ. 28.

που, ἐπιστέφεται μὲ κωνικὸ πῶλο μὲ κοίλη ἄνω ἐπιφάνεια. Πλαστικὴ διαμόρφωση μαστῶν. Φέρει γραπτὴ διακόσμηση καστανῆς βαφῆς (5YR 3/3 καὶ 5YR 4/4) μὲ ἰριδίζουσα ἀντανάκλαση. Γραπτὸς δακτύλιος πάνω ἀπὸ τὴν πτηνόμορφη διαμόρφωση τοῦ προσώπου ὀρίζει τὸν κῶνο τοῦ πῶλου ποὺ κοσμεῖται μὲ ἀκτινωτὰ γραμμίδια. Γραμμὴ φέρει καὶ ἡ ἄνω περίμετρος του, ἐνῶ ἡ κοίλη ἐπιφάνεια κοσμεῖται μὲ γραμμὲς σὲ σταυρό. Ταινία ἐξαιρίζει τὴν ἀκμὴ τοῦ προσώπου μέχρι τὸν λαϊμό, ποὺ περιβάλλεται ἐπίσης ἀπὸ ταινία. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕψος ξεκινοῦν ταινίες ποὺ περιγράφουν τὶς ἀκμὲς τῶν βραχιόνων καὶ καταλήγουν στὴν περιμετρικὴ ταινία ποὺ ὀρίζει τὴ μέση. Τέσσερις κάθετες ταινίες κοσμοῦν τὸ κιονωτὸ στέλεχος καὶ πλαταίνουν ἀπολήγοντας τριγωνικὲς στὴν κωνικὴ βάση. Στὸ πρόσωπο οἱ ὀφθαλμοὶ σχηματίζονται μὲ γραπτὸς κύκλους καὶ κεντρικὰ στίγματα. Ὁριζόντιο καμπυλωτὸ στικτὸ κόσμημα καλύπτει περιμετρικὰ τὴν κεφαλὴ κάτω ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ διασταυρῶνεται μὲ ὅμοιο κάθετο στὸν αὐχένα. Τὸ στέγνο κοσμεῖται ἀπὸ κάθετο στικτὸ κόσμημα, σχηματίζοντας δύο καμπύλες ποὺ περιβάλλουν εὐθεῖα γραμμὴ. Οἱ βραχίονες καλύπτονται καὶ στὶς δύο πλευρὲς ἀπὸ ἀμειβοντες κατὰ τὴ φορά τους. Οἱ μαστοὶ εἶναι ὀλόβαφοι, ἐνῶ ἀπὸ κάτω τους σχηματίζονται κύκλοι μὲ κεντρικὸ στίγμα. Ἡ πλάτη κοσμεῖται κεντρικὰ ἀπὸ σειρὰ κάθε-

των ἀμειβόντων, ποὺ περιβάλλονται ἐκατέρωθεν ἀπὸ κάθετη καμπύλη στικτὴ γραμμὴ.

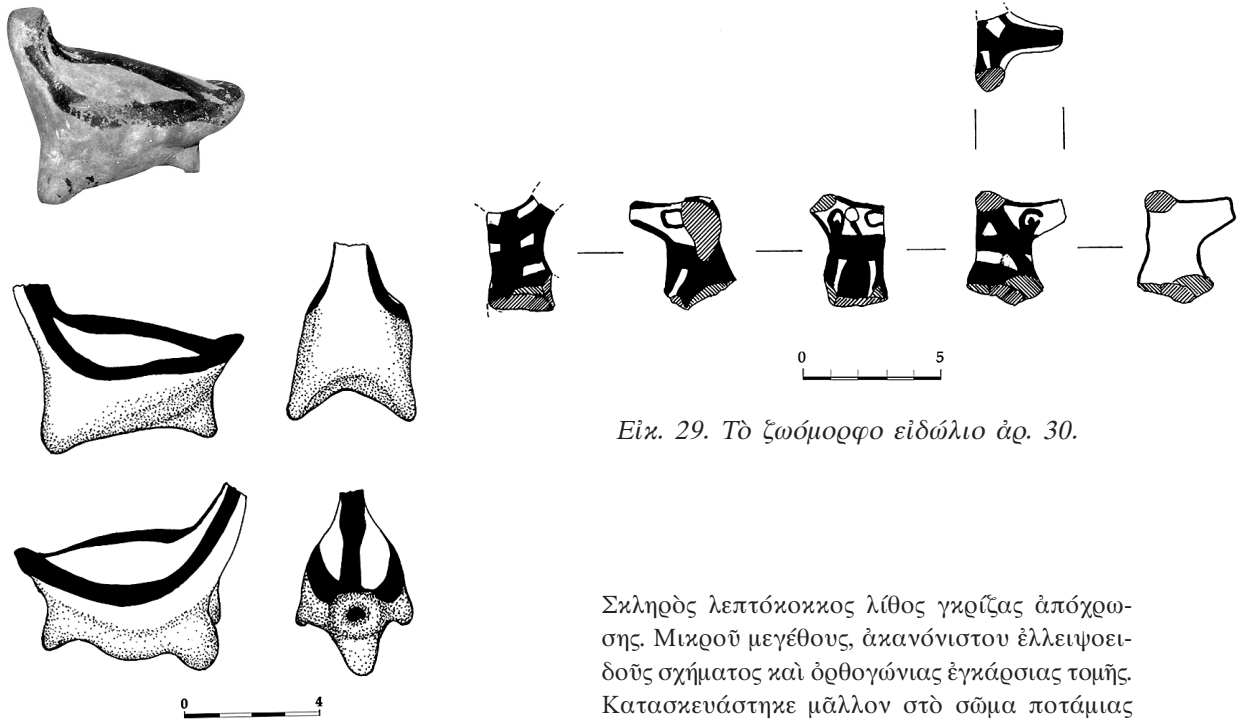
Πρβ. *Περατὴ Β* 353, πίν. 107:β. Κατσαροῦ 1993, 320, σχ. 246,44. French 1971, 129-132.

29. (8575). Πτηνόμορφο εἰδῶλιο (σεῖστρο) τῆς ΥΕ IIIA (εἰκ. 28).

Ὑψ. 5,3 ἐκ., μέγ. μῆκ. 6,6 ἐκ., μέγ. πλάτ. 3,4 ἐκ. Πηλὸς καστανέρυθρος μὲ λίγες προσμίξεις. Κύριο σῶμα ἀδρομερῶς ὡσειδές, ἐσωτερικὰ κοῖλο. Στὴ μιὰ πλευρὰ ἐκφύεται ἀνοδικὰ ὁ τριγωνικῆς διατομῆς λαϊμός. Ἀκριβῶς ἀπέναντι ἐκφύεται ἡ οὐρὰ ὡς γλωσσοειδῆς ἀπόληξη, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία ὑπάρχει ὀπή, πιθανῶς γιὰ προσάρτηση λεπτοῦ ξύλου, καθὼς τὸ εἰδῶλιο θὰ πρέπει νὰ εἶχε χρῆση κουδουνίστρας. Στὸ κοῖλο ἐσωτερικὸ του φέρει μικρὸ ἀντικείμενο, ποὺ μὲ τὴν τάλαντωση προκαλεῖ ἤχο. Στὸ κάτω μέρος ἐκφύονται τρία στηρίγματα (δύο ἔμπρὸς καὶ ἓνα πίσω) μὲ τὴ μορφή σχεδὸν κερατοειδῶν ἀποφύσεων. Τὰ δύο πρόσθια προφανῶς παριστάνουν πόδια. Κοσμεῖται μὲ τρεῖς καστανῆς ταινίες. Ἡ μία διατρέχει κατὰ μῆκος τὴ ράχη, ἀπὸ τὸν λαϊμὸ ἕως καὶ τὴν οὐρὰ. Οἱ ἄλλες δύο ξεκινῶντας ἀπὸ τὸν λαϊμὸ διατρέχουν κατὰ μῆκος καὶ πλευρικὰ τὸ σῶμα καὶ ἐνώνονται ἐξαιρίζοντας τὴν περίμετρο τῆς οὐρᾶς.

Πρβ. French 1971, 152-156, 160.

30. (8672). Τμήμα ζωόμορφου εἰδῶλιου τῆς ΥΕ IIIA2/B (εἰκ. 29).

Εἰκ. 28. Τὸ πτηνόμορφο εἰδῶλιο-σειστρὸ ἀρ. 29.

Εἰκ. 29. Τὸ ζωόμορφο εἰδῶλιο ἀρ. 30.

Θραυσμένο, ἀποκρουσμένο, λείπουν οἱ τρεῖς ἀπολήξεις. Μέγ. σωζ. ὕψ. 0,025 μ., μέγ. πλάτ. 0,035 μ., πλάτ. ποδιοῦ 0,012 μ., πάχ. 0,013 μ., πάχ. ποδιοῦ 0,009 μ. Πηλὸς 5YR, 5/8 (κιτρινωπὸς ἐρυθρός), συμπαγῆς μὲ λίγες προσμιξῆεις καὶ μίκα. Ὁ πυρήνας τεφρός. Τὸ σῶμα φέρει στὸ μέσο του ἐκατέρωθεν μικρὴ κοιλότητα καὶ ἀπολήγει σὲ κάθε πλευρά του σὲ δύο κάθετα πρὸς αὐτὸ ποδαράκια, ποὺ στρέφονται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω στὴ βάση τους. Ἀπὸ τὰ τέσσερα σώζεται μόνο τὸ ἓνα. Ἐξωτερικὰ φέρει ροδοκάστανο (ἀπὸ 7.5YR, 6/4 ἀνοιχτὸς καστανὸς ἕως 7.5YR, 6/6 ἐρυθρωπὸς κίτρινος) ἐλαφρὸν ἀλείφωμα-ἐπίχρισμα.

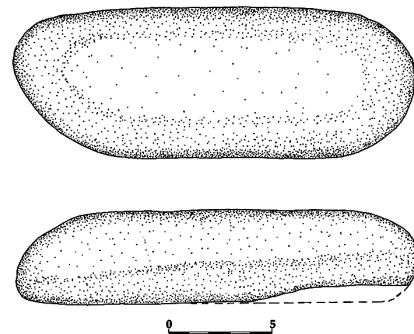
Πρβ. French 1971, 160-161, εἰκ. 13.

XVI. Ἔργαλεῖα

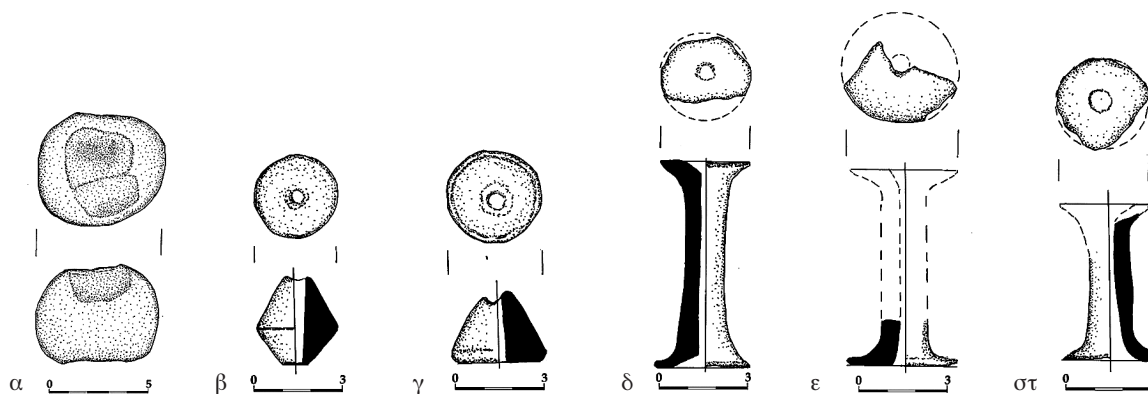
31. (8492). Λίθινο τριβεῖο (εἰκ. 30).

Μῆκ. 1,9 ἐκ., πλάτ. 4,8 ἐκ., πάχ. 4,8 ἐκ.

Σκληρὸς λεπτόκοκκος λίθος γκριζας ἀπόχρωσης. Μικροῦ μεγέθους, ἀκανόνιστου ἔλλειψοειδοῦς σχήματος καὶ ὀρθογώνιας ἐγκάρσιας τομῆς. Κατασκευάστηκε μᾶλλον στὸ σῶμα ποτάμιας κροκάλας καὶ ἀκολούθησε τὴν καμπυλότητα τοῦ ὑποβάθρου, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ ἰσχυρὴ στρογγύλευση τῶν στενῶν ἄκρων καὶ τῶν πλευρικῶν ἄκμων του. Φέρει ἴσως δύο ἐπιφάνειες χρήσης. Ἡ ἀνακρουστικὴ ἐπιφάνεια εἶναι μερικῶς σωζόμενη, ἰδιαίτερα λεῖα ἀπὸ τὴν χρήση, σχετικὰ ἐπίπεδη μὲ μικρὸς ἀνισοβαθεῖς κοιλότητες τριβῆς. Ἐγχαράξεις ἢ καὶ ἐγχάρακτες αὐλακώσεις προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ τὴν χρήση πρὸς σκληρῆς σύστασης ὕλικῶν. Ἡ ἐπιφάνεια ἔδρασης πιθανῶς μετὰ τὴν θραύση τμήματος τῆς λειτουργικῆς ἐπιφάνειας χρησιμοποιήθηκε ὡς ἀνακρου-

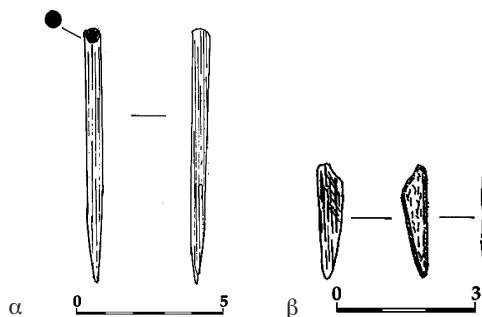
Εἰκ. 30. Τὸ λίθινο τριβεῖο ἀρ. 31.

Εἰκ. 31. α. Ἡ λίθινη σφύρα-τριπτήρας ἀρ. 32. β-γ. Τὰ σφονδύλια ἀρ. 33 καὶ 34. δ-στ. Τὰ πηνία ἀρ. 35-37.

- στική, ὅπως ὑποδηλώνουν τὰ ἰδιαίτερα λειασμένα κατὰ τόπους τμήματά της καὶ οἱ μικροσκοπικὲς ἀβαθεῖς κυκλικοῦ σχήματος κοιλότητες.
32. (8495). Λίθινη σφύρα-τριπτήρας (εἰκ. 31α). Μήκ. 6,4 ἐκ., μέγ. πλάτ. 5,7 ἐκ., μέγ. πάχ. 5,6 ἐκ. Σκληρὸ λεπτόκοκκο πέτρωμα γκριζας - μαύρης ἀπόχρωσης μὲ ἐγκλείσματα ὑπόλευκου χρώματος, μεσαίου μεγέθους, σφαιροειδοῦς σχήματος καὶ ὠοειδοῦς ἐγκάρσιας τομῆς. Φέρει τέσσερις ἐπιφάνειες χρήσης, οἱ ὁποῖες εἶναι λείες, σχετικὰ ἐπίπεδες ἢ καὶ μὲ ἐλαφρὰ κοίλανση, καὶ κατὰ τόπους ἀποκρούσεις ἀπὸ τὰ χτυπήματα καὶ τὴν τριβή. Δύο ἐξ αὐτῶν εἶναι μεταξύ τους ἀντίθετες καὶ τρεῖς εἶναι παρακείμενες.
33. (8566). Σφονδύλι (εἰκ. 31β). Ὑψ. 2,8 ἐκ., μέγ. διάμ. 2,7 ἐκ. Πηλὸς καθαρὸς μὲ λίγες προσμίξεις καὶ μίκα. Ἀμφικωνικὸ μὲ ἄνισου ὕψους κώνους. Ὁ ψηλότερος ἀπολήγει σὲ κυρτὴ ἐπιφάνεια/κορυφή καὶ ὁ κοντύτερος σὲ ἐλαφρῶς κοίλη, ἐνῶ ἐλαφρῶς κοίλη εἶναι καὶ ἡ περιφέρεια τοῦ κοντύτερου κώνου. Κάθετη διαμπερῆς ὀπὴ τὸ διαπερνᾶ ἀπὸ τὶς κορυφές τῶν κώνων. Ἐλαφρὰ στίλβωση.
34. (8564). Σφονδύλι (εἰκ. 31γ). Ὑψ. 2,3 ἐκ., μέγ. διάμ. 3,2 ἐκ., ἐλάχ. διάμ. 0,14 ἐκ. Πηλὸς ροδοκάστανος (7.5YR 6/6), σχετικὰ καθαρὸς μὲ ἐλάχιστες προσμίξεις. Κωδωνόσημο. Κωνικὸ μὲ κυρτὴ περιφέρεια καὶ ἐπίπεδη βάση. Κάθετη διαμπερῆς ὀπὴ στὴν κορυφή. Ἀβαφές.
35. (8498). Πηνίο (εἰκ. 31δ). Μέγ. σωζ. μήκ. 7,1 ἐκ., διάμ. δίσκου 3,3 ἐκ., διάμ. στελ. 1,5 ἐκ. Κυλινδρικὸ στέλεχος, ποῦ μὲσω ἀνεπαίσθητης κωνικῆς διαμόρφωσης ἐνώνεται ἐκατέρωθεν μὲ δίσκους, ποῦ εἶναι ἀποκρουσμένοι. Κάθετη διαμπερῆς ὀπὴ διαπερνᾶ τὸ κέντρο τοῦ δίσκου καὶ κατὰ μήκος τὸ κυλινδρικὸ στέλεχος. Ἐξωτερικὰ σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ στελέχους λεπτὰ σπατουλαρίσματα ἀπὸ ἐργαλεῖο.
36. (8557). Τμήμα πήλινου πηνίου (εἰκ. 31ε). Μέγ. σωζ. μήκ. 1,4 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. δίσκου 3,7 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. στελ. 1,5 ἐκ. Πηλὸς ἐρυθρῶς, σχετικὰ καθαρὸς, μὲ λίγες προσμίξεις. Κυλινδρικὸ στέλεχος (σῴζεται ἢ γένεσὶ του), ποῦ μὲσω ἀνεπαίσθητης κωνικῆς διαμόρφωσης ἐνώνεται μὲ δίσκο, ποῦ σῴζεται κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ εἶναι ἀποκρουσμένος. Κάθετη διαμπερῆς ὀπὴ διαπερνᾶ τὸ κέντρο τοῦ δίσκου καὶ κατὰ μήκος τὸ κυλινδρικὸ στέλεχος.
37. (8497). Τμήμα πήλινου πηνίου (εἰκ. 31στ). Μέγ. σωζ. μήκ. 5 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. δίσκου 3 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. στελ. 1,5 ἐκ. Πηλὸς σχετικὰ καθαρὸς, μὲ λίγες προσμίξεις καὶ μίκα. Κυλινδρικὸ στέλεχος, ποῦ μὲσω ἀνεπαίσθητης κωνικῆς διαμόρφωσης ἐνώνεται μὲ δίσκο (λείπει ὁ δεῦτερος), ποῦ εἶναι ἀποκρουσμένος. Κάθετη διαμπερῆς ὀπὴ διαπερνᾶ τὸ κέντρο τοῦ δίσκου καὶ κατὰ μήκος τὸ κυλινδρικὸ στέλεχος. Ἐξωτερικὰ σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ στελέχους λεπτὰ σπατουλαρίσματα ἀπὸ ἐργαλεῖο.

38. (8561). Τμήμα ὀστέινης περόνης (εἰκ. 32α).
Λείπει τὸ ἀνώτερο τμήμα της. Μῆκ. 8,6 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. 0,5 ἐκ. Σῶμα κυλινδρικό μὲ φθίνουσα μυτερὴ ἀπόληξη.
39. (8563). Τμήμα ὀστέινης περόνης (εἰκ. 32β).
Λείπει τὸ μεγαλύτερο τμήμα της. Μῆκ. 2,3 ἐκ., μέγ. σωζ. διάμ. 0,5 ἐκ. Σῶμα κυλινδρικό (ἀποκρουσμένο κατὰ τὸ ἥμισυ) μὲ φθίνουσα μυτερὴ ἀπόληξη.

Εἰκ. 32. α. Οἱ ὀστέινες περόνες ἀρ. 38 καὶ 39.

Ἄλλα εὐρήματα

40. (8493). Πήλινος σβῶλος.
Ἀκέραιος, μικρὸς ἀποκρούσιος. Διάμ. 1,5 ἐκ. Πηλὸς κίτρινωπός (10YR, 7/6), σχεδὸν καθαρὸς, συμπαγής, μὲ λίγες προσμίξεις καὶ μίκα. Σφαιρικοῦ σχήματος, συμπαγής. Ἐξωτερικὰ ἴχνη καστανοῦ ἐπιχρίσματος (2.5Y, 5/4).
41. (8496). Χάλκινο στέλεχος πόρπης.
Μέγ. σωζ. μῆκ. 0,061 μ., μέγ. σωζ. διάμ. 0,003 μ.
42. (AMK 8578). Ὄστρεο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ νεκροταφείου συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ συνήθεια ἐνταφιασμοῦ ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ ἀνάγεται στὴν Μέση Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ συνεχίζεται καθ' ὅλη τὴ διάρκειά της Ὑστερης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ¹³. Ἀπὸ τὸν Πίνακα 2 προκύπτει ἓνα μεγάλο ποσοστὸ τάφων (39%) οἱ ὁποῖοι δὲν μπόρεσαν νὰ χρονολογηθοῦν λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν ἦταν κτερισμένοι. Ἡ στάση καὶ ὁ προσανατολισμὸς τοῦ νεκροῦ εἶναι τυχαῖα καὶ δὲν συνδέονται μὲ τὸν τύπο τοῦ τάφου, ἀλλὰ καὶ οὔτε μὲ κάποια χρονολογικὴ περίοδο.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ κτερίσματα, τὸ 72% τῶν τάφων ποὺ ἔχουν συμπεριληφθεῖ στὴν παροῦσα ἐργασία περιεῖχε κτερίσματα. Τὰ κτερίσματα ποὺ τοποθετοῦνταν στοὺς τάφους διακρίνονται σὲ τέσσερις γενικὲς κατηγορίες: α) ἀγγεῖα, β) εἰδώλια, γ) ἐργαλεῖα καὶ δ) ἄλλα. Στὴν κατηγορία «ἄλλα» περιλαμβάνονται ἓνα ὄστρεο, κτερίσμα σῦνηθες σὲ παιδικὲς ταφές, ἓνας σβῶλος, ἓνα στέλεχος πόρπης, σπόροι, ὄστρακα. Τὸ 75% τῶν τάφων περιεῖχε ἀγγεῖα, τὸ 14% περιεῖχε ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια. Τὸ 29% τῶν τάφων περιεῖχε ἐργαλεῖα καὶ τέλος τὸ 48% περιεῖχε κτερίσματα ποὺ δὲν περιλαμβάνονται στὶς ἀνωτέρω κατηγορίες. Τὰ ἀγγεῖα ὑπερτεροῦν τῶν ὑπολοίπων κτερισμάτων. Ἐπίσης εἶναι σημαντικὸ νὰ ἐπισημανθεῖ ὁ μεγάλος ἀριθμὸς ἐργαλείων ἀνάμεσα στὰ κτερίσματα, συνήθεια ἢ ὁποῖα ὑποδηλώνει κοινωνία ποὺ ἀσχολοῦνταν συστηματικὰ μὲ τὴν παραγωγή κλωστοῦφαντουργικῶν προϊόντων. Τὰ ἀκέραια ἀγγεῖα ἴσως νὰ χρησιμοποιοῦνταν καὶ σὲ τελετουργία

13. Βλ. πίνακα 2.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

	Κιβ/σχημος	Λακκοειδής	βρέφος	ἐνήλικας	Περισ/ρες ταφές	Παιδι + ἐνήλικας
Ταφή I						
Ταφή II						
Ταφή III						
Ταφή IV						
Ταφή V						
Ταφή VI						
Ταφή VII						
Ταφή VIII						
Ταφή IX						
Ταφή X						
Ταφή Σ XI						
Ταφή XII						
Ταφή XIII						
Ταφή XIV						
Ταφή XV						
Ταφή XVI						
Ταφή XVII						
Ταφή XVIII						
Ταφή XIX						
Ταφή XX						
Ταφή XXI						
Ταφή XXII						
Ταφή XXIII						
Ταφή XXIV						
Ταφή XXV						
Ταφή XXVI						
Ταφή XXVII						
Ταφή XXVIII						
Ταφή XXIX						
ΣΥΝΟΛΟ	14	15	15	12	4	2

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΤΑΦΕΣ	ΤΥΠΟΣ ΤΑΦΗΣ		Θέση Κρανίου	ΣΚΕΛΕΤΟΣ		ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ
	Κιβωτιόσημος	Λακκοειδής		Στάση	Προσανατολισμός	
Ταφή Ι			BA	Έκτάδην	B/BA – N/NA	ΥΕ IIIA1-2
Ταφή ΙΙ			NA	Έκτάδην	A/NA-Δ/ΒΔ	ΥΕ IIIΓ
Ταφή ΙΙΙ			NA	Έκτάδην	NA-BA	ΥΕ IIIΓ
Ταφή ΙV			NA	Συνεσταλμένη	BA-NA	ΥΕ IIIΓ
Ταφή V			Δ	;	A-Δ	
Ταφή VI				Έκτάδην	A-Δ	ΥΕ ΙΙ
Ταφή VII			Δ	Έκτάδην	A-Δ	ΥΕ IIIΓ
Ταφή VIII				Συνεσταλμένη	A/NA-Δ/ΒΔ	ΥΕ IIIΓ
Ταφή IX						ΥΕ IIIA2
Ταφή X				Έκτάδην		ΥΕ IIIΓ
Ταφή XI			NA	Έκτάδην	NA-BA	ΥΕ I-II
Ταφή XII				Έκτάδην		ΥΕ IIIA/B1
Ταφή XIII			BA	Έκτάδην	BA-NA	ΥΕ IIIA2/B
Ταφή XIV						ΥΕ I-II
Ταφή XV			BA		BA-NA	ΥΕ ΙΙ
Ταφή XVI			BA	Έκτάδην	BA-NA	ΥΕ IIIA1/2
Ταφή XVII			B		B-N	ΥΕ IIIA1/2
Ταφή XVIII				Συνεσταλμένη		
Ταφή XIX			A	Συνεσταλμένη	A-Δ	
Ταφή XX			A		A-Δ	
Ταφή XXI			BA	Έκτάδην	Δ-A	
Ταφή XXII			BA	Έκτάδην	BA-NA	
Ταφή XXIII			BA	Συνεσταλμένη	BA-NA	
Ταφή XXIV						
Ταφή XXV			A		A-Δ	ΥΕ IIIA1/2
Ταφή XXVI			NA		NA-BA	
Ταφή XXVII			B	Έκτάδην	B-N	ΥΕ IIIB1
Ταφή XXVIII			BA	Συνεσταλμένη	BA-NA	ΥΕ IIIB1
Ταφή XXIX			B	Συνεσταλμένη	B-N	MEX

πρὶν τὴν τοποθέτησή τους στὸν τάφο, ἀλλὰ τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα δὲν βοηθοῦν στὴν τεκμηρίωση τῆς ὑπόθεσης. Ἀντίθετα, οἱ σπόροι, καθὼς καὶ τὰ ὄστρακα τῶν ἀγγείων, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα φέρουν ἴχνη καύσης, μαρτυροῦν ὅτι ἀγγεῖα χρησιμοποιήθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τελετῆς. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ περισσότερα ὄστρακα δὲν συναντῶνται καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ συγκολληθοῦν μεταξύ τους ἀποτελεῖ ἔνδειξη ὅτι τὰ ἔσπαγαν κατὰ τὴ διάρκεια ἢ μετὰ τὴ λήξη τῆς τελετῆς πλησίον τῆς ταφῆς. Λόγω τοῦ ὅτι στὶς περισσότερες ταφές κάτω ἀπὸ τὸν σκελετὸ βρέθηκαν ὄστρακα, ξυλάνθρακες, καθὼς καὶ καμένος πηλός, ὀδηγοῦμαστε στὴν ὑπόθεση ὅτι κάποιος τελετουργικὸς λάμβανε χώρα πρὶν ἀπὸ τὸν ἐνταφιασμό. Ὁμοίως ὁ ἐνταφιασμός ζῶον σὲ «θήκη» δίπλα σὲ ταφὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς μιὰ πρακτικὴ ἀσκούμενη στὸν ὑπὸ μελέτη οἰκισμὸς. Ἐπίσης βεβαιώνεται καὶ ἡ συνήθεια νὰ ξαναχρησιμοποιεῖται ὁ τάφος, καθόσον σὲ κάποιες ταφές τὰ πλεονάζοντα ὄστα δηλώνουν ἀνακομιδὴ.

Ἡ κεραμικὴ μὲ τὴν ὁποία ἔχουν κτερισθεῖ οἱ νεκροὶ εἶναι ντόπιας παραγωγῆς, ἀπὸ τὸν χαρακτηριστικὸ πορτοκαλόχρωμο θεσσαλικὸ πηλό. Ἐπισημαίνουμε ὅτι ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ ἦρθε στὸ φῶς κεραμικὴ εἰσηγμένη, καθὼς καὶ ἀγγεῖα ποὺ μμοῦνται ἐκεῖνα τῆς νοτίου Ἑλλάδος, ὅσον ἀφορᾷ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τύποι ἀγγείων ποὺ συναντῶνται στὴν Μέση Ἐποχὴ Χαλκοῦ συνυπάρχουν μὲ ἀντιπροσωπευτικὰ ἀγγεῖα τῶν πρώτων φάσεων τῆς Ὑστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ. Ἐν κατακλείδι ἡ παράδοση τῆς Μέσης Ἐποχῆς Χαλκοῦ συνεχίζεται καὶ στὴν Ὑστερη Ἐποχὴ Χαλκοῦ ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἦθη ἀλλὰ καὶ τὴν κεραμικὴ.

ΜΑΡΙΑ ΒΑΪΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Agora 13	Sara Anderson Immerwahr, <i>The Neolithic and Bronze Ages, The Athenian Agora</i> 13 (1971)
Ahnert 1998	F. Ahnert, <i>Introduction to Geomorphology</i> (Arnold 1998)
Ἀνδρέου Ἡ., Ἀνδρέου Ἰ.
1994	Ἡλίας Ἀνδρέου, Ἰωάννα Ἀνδρέου, Ἡ κοιλάδα τοῦ Γόρμου στὸ Παγώνι τῆς Ἡπείρου, κέντρο ζωῆς καὶ ἀνάπτυξης κατὰ τὴν Πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, στὸ <i>Ἡ Περιφέρεια τοῦ Μυκηναϊκοῦ Κόσμου. Ἀ' Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο, Λαμία 1994</i> , 77-90
Asine	O. Frödin, A. Persson, <i>Asine, Results of the Swedish Excavations 1922-1930</i> (Stockholm 1938)
Attica	F. H. Stubbings, <i>The Mycenaean Pottery of Attica</i> , BSA 42, 1947, 1-75
Βασιλικοῦ	Ντόρα Βασιλικοῦ, <i>Ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς</i> (Ἀθήνα 1995)
Benzi 1975	M. Benzi, <i>Ceramica Micenea in Attica</i> (Milano 1975)
Benzi 1992	M. Benzi, <i>Rodi e la civiltà micenea</i> (Roma 1992)
Buck 1964	R. J. Buck, <i>Middle Helladic Mattpainted Pottery</i> . <i>Hesperia</i> 33/3, 1964, 231-313
Caputo 1990	R. Caputo, <i>Geological and structural study of the recent and active brittle deformation of the Neogene-Quaternary basins of Thessaly (Central Greece)</i> (Thessaloniki 1990)

- Caruto, Παυλίδης 1991 R. Caruto, Σ. Παυλίδης, Νεοτεκτονική δομή και εξέλιξη της Θεσσαλίας, *Δελτίο Ελληνικής Γεωλογικής Έταιρείας* XXV/3, 1991, 119-133
- Cavanagh, Mee 1998 W. G. Cavanagh, C. B. Mee, *A Private Place: Death in Prehistoric Greece* (Jonsen 1998)
- Γλᾶς I Σ. Ίακωβίδης, *Γλᾶς I* (Αθήναι 1989)
- Γλυκὰ Νερὰ 2010 Α. Χατζηδημητρίου, Ε. Βρεττού, Ε. Παπαθωμά, Ι. Μουτάφη. Νέα εὑρήματα ἀπὸ τὸ Μυκηναϊκὸ νεκροταφείο στὸ Φούρτσι τοῦ Δήμου Γλυκῶν Νερῶν, στὸ *ΙΓ᾽ Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση ΝΑ Ἀττικῆς* (2010) 47-80
- Δημακοπούλου 1967 Κ. Δημακοπούλου, Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα ἐκ θαλαμοειδῶν τάφων περιοχῆς Ἁγίου Ἰωάννου Μονεμβασιάς, *ΑΔ* 23, 1967, Α, 145-194
- Epicnemidian* M. F. Papakonstantinou, E. Karatzali, The Necropolis of Epicnemidian Locris and Dipotamos Valley, στὸ Jose Pascual and Maria-Foteini Papakonstantinou (ἐπιμ.), *Topography and History of Ancient Epicnemidian Locris* (2013) 225-262
- French 1965 E. French, Late Helladic IIIA2 Pottery from Mycenae, *BSA* 60, 1965, 159-20
- French 1967 E. French, Pottery from Late Helladic IIIB1 Destruction Context at Mycenae, *BSA* 62, 1967, 159-202
- French 1971 E. French, The Development of Mycenaean Terracotta Figurines, *BSA* 66, 1971, 152-156, 160
- French 1973 E. French, Late Helladic IIIB2 Pottery from Mycenae, *BSA* 68, 1973, 71-93
- Furumark 1972 A. Furumark, *Mycenaean Pottery. Analysis and Classification* (Stockholm)
- Gallou 2005 C. Gallou, *The Mycenaean Cult of the Dead* (BAR 2005)
- Hankey 1952 V. Hankey, Late Helladic Tombs at Khalkis, *BSA* 47, 1952, 49-95
- Jung 2003 Jung, *Ἡ Μυκηναϊκὴ κεραμεικὴ τῆς Μακεδονίας καὶ ἡ σημασία της, Ἡ Περιφέρεια τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου* (Λαμία 1999, Ἀθήνα 2003) 212-225
- Καραμήτρου - Μεντεσίδη 2000 Γ. Καραμήτρου - Μεντεσίδη, Αἰανή, Ἀνασκαφὴ νεκροταφείου ὕστερης ἐποχῆς χαλκοῦ, *ΑΕΜΘ* 14 (2000) 591-606
- Καράντζαλη 2009 Νέες θέσεις μυκηναϊκῶν νεκροταφείων στὴ νότια Ρόδο, *ΑΕ* 2009, 223-274
- Καράντζαλη 2012 Ἡ μυκηναϊκὴ κατοικίση στὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ: Ὁ οἰκισμὸς στὴν περιοχὴ Φραντζῆ τῆς Λαμίας *ΑΕΘΣΕ* 2009, 1213-1233
- Καράντζαλη 2013 Mycenaean within the Spercheios Valley: The inhabitations at Frantzis and Lygaria, στὸ *Φιλικὴ Συναντήσια. Studies in Mediterranean Archaeology for Mario Benzi* (BAR 2013, Oxford) 139-153
- Καράντζαλη, McGeorge 2013 Ἡ διαχρονικὴ χρῆση τοῦ νεκροταφείου στὸν Προφήτη Ἥλια στὶς Κομποτάδες Φθιώτιδας: μία πρώτη προσέγγιση μὲ βάση τὰ εὑρήματα τοῦ τάφου IV, *5ο Συνέδριο Φθιωτικῆς Ἱστορίας, 16, 17 καὶ 18 Ἀπριλίου 2010* (Λαμία 2013) 51-72
- Κατσαροῦ 1993 Κατσαροῦ Στέλλα, Ὑστεροελλαδικὰ εὑρήματα ἀπὸ τὸ σπήλαιο Σκοτεινὴ, στὸ Α. Σάμψων, *ΣΚΟΤΕΙΝΗ ΘΑΡΡΟΥΝΙΩΝ: Τὸ σπήλαιο, ὁ οἰκισμὸς καὶ τὸ νεκροταφείο* (1993) 314-322
- Μακεδονικὸς Ὀλυμπος* Ε. Πουλᾶκη-Παντερμαλῆ, *Μακεδονικὸς Ὀλυμπος: Μῦθος, Ἱστορία, Ἀρχαιολογία* (2013)
- Μαλακασιώτη 1984 Ζ. Μαλακασιώτη, Κάτω Μαυρόλοφος Ἄλμυροῦ, *ΑΔ* 39, 1984, 140
- MDP* P. A. Mountjoy, *Mycenaean Decorated Pottery. A Guide to Identification*, SIMA LXXII (Göteborg 1986)
- Μπάτζιου 1985 Α. Μπάτζιου-Εὔσταθίου, Μυκηναϊκὰ ἀπὸ τὴν Νέα Ἴωνία Βόλου, *ΑΔ* 40, 1985, Α, 17-65
- Mountjoy 1981 P. A. Mountjoy, *Four Early Mycenaean wells from the south slope of the Acropolis at Athens* (Gent 1981)
- Myc. Achaea* A. J. Papadopoulos, *Mycenaean Achaea*, SIMA LV (Lund 1978-1979)

- Νικολάου 1994 Ἔλσα Νικολάου, Παιδικές ταφές «intra muros» τῆς ἑσχατῆς Χαλκοκρατίας ἀπὸ τὸν Κύνο τῆς Ἀνατολικῆς Λοκρῖδας, στὸ *Ἡ Περιφέρεια τοῦ Μυκηναϊκοῦ Κόσμου* (Λαμία 1994) 153-155
- Orchomenos V* P. A. Mountjoy, *Orchomenos V, Mycenaean Pottery from Orchomenos, Eutresis and other Boeotian Sites* (München 1983)
- Paschalidis, McGeorge 2006 C. Paschalidis, P. J. P. McGeorge, Life and Death in the Periphery of the Mycenaean World at the end of the Late Bronze Age: The case of the Achaea Klaus cemetery, στὸ *From the Aegean to the Adriatic, Social Organizations modes of Exchange and Interaction in the Postpalatial Times (12th-11th BC), held at Udine (Italy), on 1-2 December 2006* (Roma)
- Περατὴ Α* Σ. Ἰακωβίδης, *Περατὴ. Τὸ νεκροταφεῖον Α* (Ἀθῆναι 1969-70)
- Περατὴ Β* Σ. Ἰακωβίδης, *Περατὴ. Τὸ νεκροταφεῖον καὶ τὰ εὐρήματα* (Ἀθῆναι 1970)
- Πολυχρονάκου 1988 Ν. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα, Τὸ μυκηναϊκὸ νεκροταφεῖο τῆς Βάρκιζας Βάρης, *ΑΔ* 43, 1988, Α, 1-108
- Πολυχρονάκου 2001 Ν. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα. Ἡ μυκηναϊκὴ ἐγκατάσταση στὸ Βουρβάτσι, *ΑΔ* 56, 2001, Α, 1-82
- Prosymna* C. W. Blegen, *Prosymna, the Helladic Settlement preceding the Argive Heraeum* (Cambridge 1937)
- Richardson 2001 C. M. Richardson, The role of terracotta figures and figurines in Mycenaean cult (δ.δ. University of Durham 2001)
- RMDP 1* P. A. Mountjoy, *Regional Mycenaean Decorated Pottery*, *BSA* 85 (1990)
- RMDP 2* P. A. Mountjoy, *Regional Mycenaean Decorated Pottery* (Rahden / Westf. 1999)
- Romanos 2011 Chloé Léa Romanos, *Handmade Burnished Ware in Late Bronze Age Greece and its makers* (δ.δ. Univ. of Birmingham 2011)
- Strahler & Strahler 2002 *Τσιγγενίνα* Al. Strahler & Ar. Strahler, *Physical Geography* (ἐκδ. Wile J. & Sons 2002)
- Χριστακοπούλου 2010 Δ. Ἀγνουσιώτης, *Ἡ Μεσοελλαδικὴ κατοίκηση στὴ Θεσσαλία. Μαρτυρίες ἀπὸ ἓνα σύνθετο οἰκιστικὸ σύνολο τοῦ οἰκισμοῦ τῆς «Τσιγγενίνας» στὴν περιοχὴ τῆς Κάρλας* (ἀδημ. μεταπτ. ἐργασία ΙΑΚΑ πανεπιστήμιο Θεσσαλίας)
- Χριστακοπούλου 2010 Γιούλικα Χριστακοπούλου-Σωμάκου, *Μυκηναϊκὸ Νεκροταφεῖο Μιτόπολης Ἀχαΐας*, Ἐταιρεία Μελετῶν Μυκηναϊκῆς Ἀχαΐας (Πάτρα 2010)

ΤΟ ΦΑΛΗΡΟ ΚΑΙ Ο ΦΑΛΗΡΙΚΟΣ ΛΙΜΕΝΑΣ

ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΙΧΝΗ ΖΩΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΠΟ ΤΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

ΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 21ΟΥ ΑΙ.

Σύμφωνα με τη γραπτή παράδοση, αλλά και τὰ ἕως τώρα ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν, τὰ πρῶτα ἴχνη ζωῆς στὸ Φάληρο ἀνάγονται στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ τουλάχιστον, καθὼς ἀπὸ τότε καὶ ὡς τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ὁ φαληρικὸς λιμένας ἦταν τὸ ἐπίγειο τῶν Ἀθηνῶν, πρὶν καθιερωθεῖ ἡ χρῆση τοῦ πειραιϊκοῦ λιμένα²³. Τὸ 2005 ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη σὲ ἀκίνητο τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς στὸ Δέλτα τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου, ἔφερε στὸ φῶς τμῆμα ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἐπίπεδα χρῆσης τῆς ἀκτῆς του καὶ μετὰ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐπιβεβαίωσε τὴν παράδοση. Βάσει τῶν κεραμικῶν εὐρημάτων, τὸ παλαιότερο ἐπίπεδο ποὺ ἐντοπίστηκε ἀνάγεται στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ².

Σύμφωνα με τὴν παράδοση, ἀπὸ αὐτὸ τὸ λιμάνι, ποὺ ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη ἀπέχει λιγότερο ἀπὸ 4 χλμ.³, ξεκίνησαν γιὰ τὴν Τροία οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ πενήντα πλοῖα καὶ ἀρχηγὸ τὸν μεγάλθυμο Μενεσθέα (Ἰλ. Β 552-556). Ἀπὸ τὸ ἴδιο λιμάνι λέγεται ὅτι ἀπέπλευσε καὶ ὁ Θησεύς μετὰ προορισμὸ τὴν Κρήτη, γιὰ νὰ δώσει τέλος στὸν ἐπαχθὴ ἐτήσιο φόρο αἵματος ποὺ ἦταν ἀναγκασμένη νὰ προσφέρει ἡ Ἀθήνα στὸν Μίνωα (Πλουτ. Θησεύς 19).

Ἡ ἀρχικὴ κόμη τοῦ Φαλήρου, ποὺ θεωρεῖται ὅτι πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸν ἐγγονὸ τοῦ Ἐρεχθέα Φάληρο (Παυσ. Ι 1, 4)⁴, φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε ἀρχικὰ ἓνα τετρακώ-

1. Ὁ Πειραιῆς μετὰ τὰ μετέπειτα τρία λιμάνια του ἦταν ἀρχικὰ ἓνα ἀπομονωμένο ξερονήσι, καθὼς ἡ ἐπικοινωνία του μετὰ τὴν Ἀθήνα ἐμποδιζόταν ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ τὸ ἔλος, γνωστὸ ὡς Ἀλίπεδον, Ἀλμυρὶς ἢ Ἄλαί, ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ στὴν ξηρὰ ἀπὸ τὶς προσχώσεις τοῦ Κηφισοῦ. Ἀπὸ τὸ 493 π.Χ. ὅμως, ὅποτε ἄρχισε νὰ ὑλοποιεῖται τὸ ριζοσπαστικὸ σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλῆ γιὰ τὴ στροφῆ τῆς Ἀθήνας στὴ θάλασσα, ἄρχισε ἡ ἐξυγίανση τῆς περιοχῆς καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν μεγαλόπνοων ὀχυρωματικῶν ἔργων, τῶν Μακρῶν Τειχῶν, ἐξασφαλίζοντας ἀπὸ ξηρὰ τὸν Πειραιᾶ μαζί μετὰ ἓνα μεγάλο, εὐφορὸ μέρος τοῦ λεκανοπεδίου μέχρι τὴν Ἀκρόπολη. Κατὰ συνέπεια ὁ φαληρικὸς λιμένας ἐγκαταλείφθηκε σταδιακά, παραχωρώντας τὴ θέση του στὸν Πειραιᾶ (Πλουτ. Κίμων 13. Παυσ. Ι 1, 2. Βλ. ἐπίσης Σταϊνχάουερ 2012α, 20-24, ὅπου ἀναλύεται ἡ ἰδέα τοῦ Θεμιστοκλῆ γιὰ τὴ μετατροπὴ τῆς

Ἀθήνας σὲ ναυτικὴ αὐτοκρατορία, τὴν ὁποία ἐνστερνίστηκαν καὶ οἱ διάδοχοί του).

2. Βλ. σχετικὰ ΑΔ 60, 2005, 240-242. Γιὰ τὴ φυσιογνωμία καὶ τὶς χρήσεις τῆς φαληρικῆς ἀκτῆς βλ. Πετροπουλάκου, Πεντάζο 1973, 45, 193.

3. Βλ. Παυσ. VIII 10, 4, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἄστρ ἀπέχει 20 στάδια ἀπὸ τὴ θάλασσα τοῦ Φαλήρου. Ἐπομένως, ἐφ' ὅσον 1 στάδιο ἰσοῦται μετὰ 184-5 μ., ἡ ἀπόσταση Ἀθηνῶν - Φαλήρου εἶναι στά 3.700 μ. περίπου.

4. Δρακωνάκη-Καζαντζάκη 1986, 134. Ὁ Φάληρος, τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε βωμὸς στὸ φαληρικὸ λιμάνι, σύμφωνα μετὰ τὸν μῦθο πῆρε μέρος στὴν Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία, πολέμησε μετὰ τοὺς Λαπίθες ἐναντίον τῶν Κενταύρων, συμμετεῖχε στοὺς ἐπιτάφιους ἀγῶνες γιὰ τὸν Πελῖα καὶ στὴν Ἀμαζονομαχίᾳ βρέθηκε στὸ πλευρὸ τοῦ Θησεῖα. Βλ. ἐπίσης ἐτυμολογικὲς ἐκδοχὲς τῆς

μον⁵ μαζί με τις κώμες του Πειραιᾶ, τῆς Ξυπέτης (σημερινὸ Μοσχάτο καὶ Καλλιθέα)⁶ καὶ τῶν Θυμαϊτάδων (τὸ σημερινὸ Κερασίνη)⁷. Ἀργότερα καὶ σύμφωνα με τὴν πολιτειακὴ μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη τὸ 508/507 π.Χ., ὁ δῆμος τοῦ Φαλήρου ἀνῆκε στοὺς ἀστικούς δήμους τῆς Αἰαντίδος φυλῆς, ἀποτελώντας μόνος του μία τριττὴ, ὅπως καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀφιδνῶν⁸. Συμμετεῖχε στὴ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων με ἐννέα βουλευτὲς καὶ ὡς ἐκ τούτου κατατάσσεται ἀπὸ ἄποψη πληθυσμοῦ στοὺς σχετικὰ μεγάλους δήμους τῆς Ἀττικῆς⁹.

Ἡ ἀκριβὴς θέση τῶν ἐνδεχόμενων¹⁰ οἰκιστικῶν πυρῆνων τοῦ ἀρχαίου Φαλήρου δὲν ἔχει ἀκόμα προσδιοριστῆ ἑλλείψει ἀνασκαφικῶν στοιχείων καὶ ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν, ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν τὴν ταύτισή της με συγκεκριμένη περιοχὴ ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ ἕως τὸν Ἄλιμο¹¹. Ἀντίθετα, τὰ ἄφθονα ἀνασκαφικὰ εὐρήματα ἀπὸ τις πειραϊκὲς ὀχυρώσεις, ἀπὸ ταφικὰ μνημεῖα καὶ κάποια ἱερὰ ποὺ ἔχουν ἀποκαλυφθῆ στοὺς νότιους τομεῖς τοῦ σύγχρονου Νέου Φαλήρου, τοῦ Μοσχάτου καὶ τῆς Καλλιθέας, ἐπιβεβαιώνουν διαρκῶς τις πληροφορίες ποὺ ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν ἀρχαία γραμματεία σχετικὰ με τοὺς γειτονικούς πρὸς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὸ Φάληρο ἀρχαίους δήμους¹². Ἀπὸ γεωμορφολογικὴ ἄποψη ὡς καταλληλότερη θέση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ δήμου τῶν Φαληρέων θεωρεῖται ἡ περιοχὴ

ἰωνικῆς λέξης φάληρος, δωρικῆς φάλαρος στὸ *Παλαιὸ Φάληρο* 2004, 27.

5. Γιὰ τὸ τετράκωμον βλ. Παπαχατζῆ, *Ἀττικά* 96 σημ. 1. Βλ. ἐπίσης Σταϊνχάουερ 2012α, 20 καὶ ἰδιαίτ. σημ. 3.

6. Γιὰ τὴν Ξυπέτη βλ. Traill 1975, 50 καὶ Πετριτάκη 2009, 470-471.

7. Γιὰ τὸν δῆμο τῶν Θυμαϊτάδων βλ. Traill 1975, 52.

8. Αὐτόθι 53 καὶ σημ. 20.

9. Σταϊνχάουερ 2012α, 26. Με τὴν ἀντιστοιχία σαράντα δύο δημοτῶν σὲ κάθε βουλευτῆ, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐννέα βουλευτῶν προϋποθέτει περὶ τοὺς 380 ἀνδρες στὸν δῆμο τοῦ Φαλήρου.

10. Ἡ ἀπουσία ὀργανωμένων οἰκιστικῶν συνόλων στὸ Φάληρο, ἐὰν ἀποδειχθῆ βέβαιη καὶ ἀπὸ τις ἔρευνες τοῦ μέλλοντος, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ δικαιολογηθῆ ἀπὸ τὴν σχεδὸν ἄμεση γειτνίαση τῆς περιοχῆς με τὰ δύο ἀστικά κέντρα, τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ. Ἡ πλειονότητα τῶν Φαληρέων, ἔχοντας τὴ μόνιμη κατοικία τους σὲ μία ἀπὸ αὐτὲς τις πόλεις, λόγῳ τῆς μικρῆς ἀπόστασης μποροῦσαν ἀκόμα καὶ αὐθιμερὸν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸν δῆμο τους (Σταϊνχάουερ 2004, 183. Καζᾶ-Παπαγεωργίου 2015, 43. Βλ. ἐπίσης Σταϊνχάουερ 2012β, 47-53 γιὰ τὴ σχέση ἄστεως - χώρας ὡς πρὸς τὴ μόνιμη κατοίκηση, τὴν ἐξέλιξη τῆς οἰκονομίας στὴν Ἀθήνα, εὐρύτερα στὴν Ἀττικὴ κ.ἄ.)

11. Μία ἐπιτύμβια στήλη με τὴν ἐπιγραφὴ ΕΥΝΟΣΤΙΔΗΣ ΦΑΛΗΡΕΥΣ ποὺ βρέθηκε τὸ 1929 μᾶλλον στὴν περιοχὴ τῆς Ἀμφιθέας (ΑΔ 1927-8, παρὰρτ. 12),

ἀποτελεῖ ἰσχνὴ μόνον ἔνδειξη γιὰ τὴ χωροθέτηση τοῦ ἀρχαίου δήμου στὴ συγκεκριμένη περιοχὴ. Ἐπιπροσθέτως, ἡ ἀποκάλυψη στὴν περιοχὴ τῆς Ἀμφιθέας α) ἐπὶ τῶν ὁδῶν Κρήτης καὶ Κύπρου παιδικῆς ταφῆς σὲ λάρνακα (ΑΔ 23, 1968, 112), β) ἐνὸς ἀρχαίου τάφου ἐπὶ τῶν ὁδῶν Δημητράτου καὶ Ἁγίων Ἀναργύρων (Ἀρχεῖο Β' ΕΠΚΑ, δύο τηλ. σήματα στὸ Α.Τ. Ἀμφιθέας με ἀριθ. πρωτ. 1164/20-3-1974 καὶ 1223/23-3-1974), γ) ἄλλου τάφου ἐπὶ τῶν ὁδῶν Μεσολογγίου καὶ Δημοκρατίας (Ἀρχεῖο Β' ΕΠΚΑ, τηλ. σήμα στὶς 28-6-1977 ἀπὸ τὸ ἴδιο Α.Τ.), δ) δύο ἀκόμα τάφων ἐπὶ τῶν ὁδῶν Πέλοπος καὶ Μυκηνῶν, καθὼς καὶ τμήματος ἀρχαίας ὁδοῦ με ὑλικά ἀπόρριψης κατόπιν καθαρισμοῦ κλασικῆς οἰκίας στὴν ἴδια θέση (ΑΔ 55, 2000, 102), μᾶλλον ὑποδεικνύουν ταφικὴ χρῆση στὰ ΒΑ. κρᾶσπεδα τοῦ ἀρχαίου Φαλήρου καὶ ὄχι ὀργανωμένο νεκροταφεῖο ἢ οἰκιστικὸ του σύνολο στὴ σημερινὴ Ἀμφιθέα. Τέλος, ε) ἡ ἀριθ. 3704 μαρμάρινη λουτροφόρος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ποὺ φέρεται ὅτι βρέθηκε στὸ Παλαιὸ Φάληρο, πίσω ἀπὸ τὸ ἐκεῖ ἀεροδρόμιο (ΑΕ 1939-1941, Χρον. 6 καὶ ΑΑ 27, 1912, 25), μᾶλλον πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἴτε σὲ παρῶδιο τάφο στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς φαληρικῆς ὁδοῦ, εἴτε σὲ τάφο ποὺ βρισκόταν στὸ νότιο ἄκρο τοῦ λεγόμενου νεκροταφείου τοῦ Φαλήρου, στὴ θέση Βοῖδολίβαδο τοῦ Δέλτα.

12. Βλ. τὴν «ἀνασύνθεση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τοπίου» τῆς ἐν λόγω περιοχῆς στὴν τοπογραφικὴ πινακίδα με τὸ συνοδευτικὸ ὑπόμνημα, ποὺ ἔχει ἐπιμεληθῆ ἡ Μαρία Πετριτάκη (Πετριτάκη 2009, 474-475).

τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου¹³, ἃν καὶ τὰ ἕως τώρα ἀρχαῖα κατάλοιπα εἶναι σποραδικά, ἐνῶ κάποια εὐρήματα μὲ προέλευση τὸ (Παλαιὸ) Φάληρο εἶναι ἐλάχιστα καὶ δὲν συνοδεύονται ἀπὸ πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸν ἀκριβῆ τόπο εὕρεσής τους¹⁴.

Πλήθος ὅμως ἀναφορῶν γιὰ τὸ Φάληρο καὶ τὸ λιμάνι του ἐντοπίζονται στὴν ἀρχαία γραμματεία. Ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ τὸν Θουκυδίδη ἀντλοῦνται διάφορα περιστατικὰ ποὺ διαδραματίστηκαν στὴ θάλασσα καὶ παράκτια περιοχὴ τοῦ Φαλήρου μὲ πρωταγωνιστὲς ἄλλοτε τοὺς Πέρσες καὶ ἄλλοτε τοὺς Σπαρτιάτες, τοὺς Μεγαρεῖς, τοὺς Θεσσαλοὺς ἰππέας κ.ἄ., μὲ στόχο πάντοτε τὴν κατάληψη τῆς Ἀκρόπολης καὶ ὀλόκληρης τῆς Ἀθήνας. Μὲ τὸ Φάληρο συνδέεται καὶ ὁ Ἀριστείδης, ὁ ὁποῖος, ἃν καὶ ἀντίπαλος τοῦ Θεμιστοκλῆ, τάχθηκε ὑπὲρ τῆς θαλασσοκρατορίας τῆς Ἀθήνας, ἀναλαμβάνοντας νὰ πείσει τοὺς Σπαρτιάτες ὅτι δὲν κινδύνευαν ἀπὸ τὴν ἀμυντικὴ θωράκιση ποὺ ὀραματίστηκε ὁ Θεμιστοκλῆς. Τὸ 467 π.Χ. ποὺ πέθανε ὁ Ἀριστείδης ἐτάφη στὸ Φάληρο δημοσίᾳ δαπάνη καὶ ὁ τάφος του ἦταν γνωστὸς μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Πλουτάρχου (*Ἀριστείδης* 1, 2).

Ἀπὸ τὰ σχετικὰ χωρία τῶν περιηγητῶν Στράβωνος¹⁵ καὶ Παυσανίου¹⁶, προκύπτει ὅτι ὁ δῆμος τοῦ Φαλήρου βρισκόταν νότια τοῦ Πειραιᾶ καὶ βόρεια τοῦ Ἀλιμοῦντος. Ὁ Παυσανίας καταγράφει ὅτιδῆποτε εἶχε διασώσει ἢ παράδοση τὸν 2ο αἰ. μ.Χ. σχετικὰ μὲ τὸ Φάληρο καὶ τὸ λιμάνι του, καθὼς καὶ τὰ ἱερά, τοὺς ναοὺς, τοὺς βωμοὺς καὶ τὰ ἡρώα ποὺ συνάντησε στὴ διαδρομὴ του πρὸς τὴν Ἀθήνα (I 1, 4-5). Μετὰ τὸ λιμάνι τῆς Μουνυχίας, ὅπου βρισκόταν τὸ ὁμώνυμο ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος¹⁷, ὁ Παυσανίας κάνει λόγο γιὰ τὸ ἀθηναϊκὸ λιμάνι τοῦ Φαλήρου μὲ ἱερὸ τῆς Δήμητρος κοντὰ του¹⁸. Ἀναφέρει στὴ συνέχεια νὰ τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς, ποὺ ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸν μάντη Σκίρο, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν παράδοση ἴδρυσε τὸ ἱερὸ αὐτό, ὀρμώμενος ἀπὸ τὴ Δωδώνη. Τὸ φαληρικὸ ἱερὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἦταν πολὺ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ γιορτὴ τῶν Ὠσχοφοριῶν¹⁹ ποὺ τελοῦνταν στὸν χῶρο του πρὸς τιμὴν δύο εὐγενῶν νέων, οἱ ὁποῖοι, μεταμφιεσμένοι σὲ νεαρὰ κορίτσια, βοήθησαν τὸν Θησέα νὰ σκοτώσει τὸν Μινώταυρο. Στὸ ἴδιο ἱερὸ κατέληγαν καὶ ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ μνηθοῦν στὰ ἐλευσίνια μυστήρια, κατὰ τὴ θρησκευτικὴ τελετὴ «Ἄλαδε ἔλα-

13. Τὸ διπλῆς χρήσεως δικαστικὸ πινάκιο δύο Φαληρέων (α) Φα[λ]ηρ(εύς) καὶ (β) Καλλίας Καλλιόχο Φα(ληρεύς), τὸ ὁποῖο βρέθηκε σὲ τάφο τῆς Πικροδάφνης Φαλήρου, πιθανότατα ἀποτελεῖ στοιχεῖο προσδιορισμοῦ τῶν νότιων ὁρίων τοῦ ἀρχαίου Φαλήρου (Kroll 1972, 174 ἀριθ. 73, εἰκ. 128-129).

14. Στὸ Ἑθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο καὶ σὲ μουσεῖα τῆς ἀλλοδαπῆς στεγάζονται ἀρχαῖα, κυρίως ἀγγεῖα διαφόρων ἐποχῶν, μὲ προέλευση τὸ Φάληρο ἢ τὴν Πικροδάφνη (ἐνδεικτικὰ βλ. Fimmen 1921, 8. Benzi 1975, 173. CVA Deutschland 7, Karlsruhe 1, πίν. 1.8, καὶ 2.1.5. CVA Berlin, Antikenmuseum 8,25-26, Beilage 6.2, Pls (3050, 3051, 3052) 9.3-5, 10.1, 11.4-5. CVA Athènes, Musée National 2, III. HG. 10, Pl. (068) 18.1-3).

15. Στράβ. IX 398: «Μετὰ δὲ τὸν Πειραιᾶ, Φαληρεῖς δῆμος ἐν τῇ ἐφεξῆς παραλίᾳ· εἶθ' Ἀλιμούσιοι, Αἰξωνεῖς, Ἀλαιεῖς Αἰξωνικοί...καὶ κατὰ τοὺς Αἰξωνέας δ' ἐστὶν Ὑδροῦσσα».

16. Παυσ. I 1, 2 καὶ 4: «Ὁ δὲ Πειραιεύς... ἐπίνειον οὐκ ἦν· Φάληρον δὲ...τοῦτο σφίσις ἐπίνειον ἦν... Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος ἀθηναῖος ὁ μὲν ἐπὶ Μουνυχία λιμῆν καὶ μουνυχίας ναὸς Ἀρτέμιδος, ὁ δὲ ἐπὶ Φαληρω... καὶ πρὸς αὐτῷ Δήμητρος ἱερόν».

17. Γιὰ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ γενικὴ ἐπισκόπηση τοῦ λόφου τῆς Μουνυχίας μὲ τὸν ὁμώνυμο λιμένα βλ. Παλαιοκρασσᾶ 1991, 15-50.

18. Dimou 2016, 213-214.

19. Γιὰ τὰ Ὠσχοφορία βλ. Κακριδῆ 1986, 57.

σις», ἡ ὁποία προηγοῦνταν τέσσερις ἡμέρες ἀπὸ τὴ μύησή τους στὴν Ἐλευσίνα²⁰. Ἀναφέρει ἐπίσης ὁ Πausanias ναὸ τοῦ Δία, βωμοὺς τῶν Ἀγνώστων θεῶν²¹ καὶ βωμοὺς ἡρώων²², ὅπως τῶν γιῶν τοῦ Θησέα καὶ τοῦ ἥρωα Φαλήρου. Τελευταῖο ἀναφέρει τὸν βωμὸ τοῦ Ἀνδρόγεω, γιοῦ τοῦ Μίνωα, ὁ θάνατος τοῦ ὁποίου στὸν Μαραθῶνα ὑπῆρξε ἡ αἰτία τοῦ φόρου αἵματος ποὺ κατὰ τὴν παράδοση ὑποχρεώθηκαν νὰ πληρώνουν ἐτησίως οἱ Ἀθηναῖοι, στέλνοντας ἐπτὰ νέους καὶ ἐπτὰ νέες στὸ τέρας τῆς Κρήτης. Στὴ συνέχεια παρεμβάλλει τὰ τῆς Κωλιάδος ἄκρας, ποὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ Φάληρο εἴκοσι στάδια²³ καὶ ἐπανερχεται στὸ Φάληρο καὶ τὴν ὁδὸ πρὸς τὴν Ἀθήνα, τὴ φαληρικὴ²⁴, ὅπου εἶδε τὸν μισοκαμένο ἀπὸ τὸν Μαρδόνιο ναὸ τῆς Ἥρας.

Ἄν καὶ κανένα ἀπὸ τὰ παραπάνω μνημεῖα δὲν ἔχει ἔρθει στὸ φῶς, βάσει τῆς περιγραφῆς τους ἀπὸ τὸν Pausanias ἐκτιμᾶται ὅτι βρισκόνταν στὴν περιοχὴ ποὺ στὴ μιὰ πλευρὰ ὀριζόταν ἀπὸ τὴν ἐκτραπεῖσα κοίτη τοῦ Κηφισοῦ²⁵ καὶ στὴν ἄλλη ἀπὸ τὶς λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις τοῦ Φαλήρου²⁶. Μὲ τὶς ἐγκαταστάσεις αὐτὲς ἴσως εἶχαν σχέση τὰ κατάλοιπα τῆς ἀρχαίας ἀποβάθρας ποὺ ἡ ἀποτύπωσή τους δημοσιεύτηκε τὸ 1966 ἀπὸ τὸν Κώστα Μπίρη²⁷. Δὲν ἔτυχαν ὅμως ἐπιβεβαίωσης μέσῳ ἀνασκαφικῆς ἔρευνας καὶ στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1990 τὰ εἰρήπια αὐτὰ δὲν ἦταν πλέον ὁρατά²⁸.

20. Γιὰ τὴν τελετὴ αὐτὴ στὴ θάλασσα τοῦ Φαλήρου βλ. Νίλσον 1953, 39-61. Ἐπίσης *Παλαιὸ Φάληρο* 2004, 69.

21. Ἔνα τέτοιο βωμὸς ΤΩ ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕΩ ἀναφέρει ὅτι εἶδε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν Ἀθήνα (*Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* ιζ 23).

22. Στὸ Φάληρο τελοῦνταν ἐπίσης τὰ Κυβερνήσια (Πλουτ. *Θησεὺς* 19), γιορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ κυβερνήτη τοῦ πλοίου τοῦ Θησέα Ναυσίθεου καὶ τοῦ πρωθέα Φαίακα, ἡρώα τῶν ὁποίων εἶχαν ἰδρυθεῖ κοντὰ στὸ ἱερὸ τοῦ Σκίρου.

23. Ἡ θέσις τῆς Κωλιάδος ἀπασχόλησε ἔντονα τοὺς μελετητὲς τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου, καθὼς διατυπώθηκαν ἀντικρουόμενες ἀπόψεις ὡς πρὸς τὴ θέσις τῆς. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπικρατέστερη, ἡ Κωλιάς Ἄκρα ταυτίζεται μὲ τὸ Ἀκρωτήριο τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ καὶ ὄχι μὲ τὸ νότιο ἄκρο τοῦ φαληρικοῦ ὄρμου, ὅπου τὴν τοποθετοῦν οἱ Curtius, Kaupert καὶ Judeich (βλ. ἐνδεικτικὰ Curtius, Kaupert, Bl. III. Judeich 1931, εἰκ. 16. Κατριώτης 1897, 93-94. Καστριώτης 1915, 134-135. Day 1932, 1-2, 7, 10-11. Mylonas 1959, 5-9. Καζᾶ-Παπαγεωργίου 2006, 87-89. Ἐπίσης Dimou 2016, 133 σημ. 122).

24. Σύμφωνα μὲ τὶς γραπτὲς πηγὲς καὶ ἀρκετὰ ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα, ἡ φαληρικὴ ὁδὸς ἀκολουθοῦσε τὸν ἄξονα τῆς σύγχρονης ὁδοῦ Φαλήρου καὶ τῆς λεωφόρου Συγγροῦ, συνδέοντας τὸ ἄστρ μὲ τὸ ΝΑ. πέρασ τοῦ φαληρικοῦ ὄρμου. Τὰ τελευταῖα μνημεῖα ποὺ

ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς πρέπει νὰ βρισκόνταν κατὰ μῆκος τῆς φαληρικῆς ὁδοῦ, ἀπὸ τὸ Φάληρο ὡς καὶ τὸν Ἅγιο Σώστη στὴ λεωφόρο Συγγροῦ. Γιὰ τὴ συγκεκριμένη ὀδικὴ ἀρτηρία, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἦταν σὲ χρῆση ἀπὸ τὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ, δεδομένου ὅτι στὶς παρυφῆς τῆς βρέθηκαν καὶ μυκηναϊκοὶ τάφοι, βλ. Ταξιάρχη 2009, 213-217. Ἐπίσης *Παλαιὸ Φάληρο* 2004, 69-71.

25. Οἱ ἐκβολὲς τοῦ Κηφισοῦ ἀρχικὰ βρισκόνταν στὸν ὄρμο τοῦ Κανθάρου. Μετατοπίστηκαν ὅμως στὸν ὄρμο τοῦ Φαλήρου στὸ πλαίσιο τῶν μεγάλων ἔργων γιὰ τὴν ἐξυγίανση τῆς περιοχῆς τοῦ Πειραιᾶ, ὅπου ἔμελλε νὰ διαμορφωθεῖ ὁ μεγάλος πειραικὸς λιμένας, σύμφωνα μὲ τὸ μεγαλόπνοο σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλή (Πλουτ. *Κίμων* 13,7).

26. Negris 1904, 351. *Παλαιὸ Φάληρο* 2004, 35-36. Ἔστερα ἀπὸ ἔρευνα τοῦ μηχανικοῦ Φωκίωνα Νέγρη, διαπιστώθηκε μῶλος σημαντικῶν διαστάσεων σὲ ἀπόσταση 200 μ. ἀπὸ τὴν παράκτια τότε θέσις τοῦ ναύσκου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ σειρὰ ἀπὸ παράλληλους βραχίονες. Τὰ λιμενικὰ αὐτὰ κατάλοιπα ἦταν ὁρατὰ μέχρι τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, ὅποτε καταχώθηκαν ἀπὸ τὰ ἀλόγιστα ἔργα ποὺ ἔγιναν στὸν φαληρικὸ ὄρμο τὴν περίοδο ἐκείνη.

27. Μπίρης 1966, 14-15.

28. Τὰ εἰρήπια τῆς λεγόμενης ἀποβάθρας ἀναζητήθηκαν χωρὶς ἀποτέλεσμα σὲ περιορισμένες ἔρευνες ποὺ πραγματοποιήθηκαν πρὸ τῶν Ὀλυμπιακῶν Αγῶνων τοῦ 2004 ἀπὸ τὴν ἀρμόδια τότε 1η Ἐφορεία Bu-

Ἡ ἐν λόγῳ περιοχὴ ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς Ἀλίπεδον²⁹, καθὼς πρόκειται γιὰ ἀμμώδη παράκτια ἔκταση, ἔκρυβε ἀδιάσειστα στοιχεῖα ζωῆς ἀπὸ τὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ (140-120 αἰ. π.Χ.), τὴν Ἀρχαϊκὴ (70-60 αἰ. π.Χ.) καὶ τὴν πρῶμην Κλασικὴ (50 αἰ. π.Χ.). Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἦρθαν ἀρχικὰ στὸ φῶς μὲ τὶς ἀνασκαφὲς τῶν Κουρουνιώτη (1911)³⁰ καὶ Πελεκίδη (1915)³¹ στὴ θέση Βοῖδολίβαδο³² στὸ Δέλτα τοῦ Φαλήρου. Τὸ 2005, ἓνα σχεδὸν αἰῶνα μετὰ, ἡ σωστικὴ ἀνασκαφὴ ἀπὸ τὴν τότε ΚΣΤ' ΕΠΚΑ σὲ ἀκίνητο τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς στὴν περιοχὴ τοῦ Δέλτα, εἶχε ἐξ ἴσου σημαντικὰ ἀποτελέσματα³³.

Μὲ τὴ μελέτη δὲ τῶν πρόσφατων ἀνασκαφικῶν εὐρημάτων στὸν χῶρο τοῦ πρώην ἵπποδρόμου καὶ τὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον του, ἀναμένεται νὰ διατυπωθοῦν ἀσφαλέστερες ἐρμηνεῖες καὶ νὰ ἀπαντηθοῦν ἐρωτήματα, ποὺ ἤδη εἶχαν τεθεῖ τὸ 1911 καὶ 1915 ἐξ αἰτίας τῶν ἰδιαιτεροτήτων ποὺ παρουσιάζουν τὰ εὐρήματα τῶν παλιῶν καὶ πρόσφατων ἀνασκαφικῶν περιόδων (βλ. τὴ θέση τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1911 καὶ 1915 στὴν εἰκ. 10, ποὺ ἀποτελεῖ «συρραφὴ» λήψεων τοῦ 1929)³⁴.

1. Ἀνασκαφὴ Κουρουνιώτη (1911): Ἡ ἔρευνα πραγματοποιήθηκε σὲ ἔκταση μὲτρον 12 τ.μ., ποὺ βρισκόταν σὲ ἀπόσταση 200 μ. ἀπὸ τὴ θάλασσα, στὴ ΒΑ. γωνία ποὺ σχηματιζόταν στὸ σημεῖο σύνδεσης τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸν Πειραιᾶ καὶ τῆς λεωφόρου Συγγροῦ. Ἀνασκάφηκαν ἐξήντα ὀκτὼ τάφοι, σὲ πυκνὴ διάταξη, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ σαράντα ἐπτὰ ἦταν παιδικοὶ (44 ἐγχυτρισμοί, 2 λακκοειδεῖς καὶ 1 πῆλινη λάρνακα) καὶ οἱ ὑπόλοιποι εἴκοσι ἓνας ἦταν τάφοι ἐνηλίκων (5 ὀρύγματα πυρῶν, 1 ἐγχυτρισμὸς καὶ οἱ ἄλλοι 15 ἦταν ἀπλοὶ λάκκοι).

2. Ἀνασκαφὴ Πελεκίδη (1915): Σὲ ἔκταση 500 τ.μ., στὴ ΝΑ. γωνία ποὺ σχηματιζόταν ἀπὸ τὸ σημεῖο σύνδεσης τῆς λεωφόρου Συγγροῦ καὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς Πειραιᾶ, ἀνασκάφη-

ξαντινῶν Ἀρχαιοτήτων γύρω ἀπὸ τὸν κηρυγμένο ναῖσκο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Δὲν ἦταν ὅμως ἄκαρπη ἡ ἔρευνα ποὺ πραγματοποιήθηκε στὴν ἴδια περιοχὴ τὸ 2013 ἀπὸ τὴν ΚΣΤ' Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων στὸ πλαίσιο τῶν ἐργασιῶν κατασκευῆς κλειστοῦ γηπέδου μπάσκετ τοῦ δήμου Παλαιοῦ Φαλήρου σὲ ἄμεση σχεδὸν ἐπαφὴ μὲ τὸν ναῖσκο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

29. Ἐλώδης ἐπίπεδη περιοχὴ, στὴν ὁποία οἱ Πεισιστρατίδες εἶχαν ἐγκαταστήσει στρατόπεδο ἵππικου. Μεγάλες ἐκτάσεις τῆς περιοχῆς χρησιμοποιοῦνταν γιὰ καλλιέργειες καὶ ἄλλες ὡς βοσκότοποι, κυρίως μετὰ τὴν μετατόπιση τῶν ἐκβολῶν τοῦ Κηφισοῦ ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ στὸ Φάληρο (*Παλιὸ Φάληρο* 2004, 37).

30. Κουρουνιώτης 1911, 246.

31. Πελεκίδης 1916, 13-64.

32. Πρόκειται γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ πρώην ἵπποδρόμου (1926-2004), στὴν ὁποία δραστηριοποιεῖται πλέον τὸ Ἴδρυμα Σταῦρος Νιάρχος μὲ τὴν ἀνάληψη τῆς κατασκευῆς καὶ λειτουργίας κτιρίων τῆς Λυρικῆς Σκηνῆς, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ Χώρου Πρασ-

νου. Κατὰ τὶς ἐργασίες κατασκευῆς τῶν παραπάνω, ἀποκαλύφθηκε ἡ συνέχεια τοῦ λεγόμενου νεκροταφείου τοῦ Φαλήρου, τμήματα τοῦ ὁποίου εἶχαν φέρεῖ στὸ φῶς οἱ Κουρουνιώτης καὶ Πελεκίδης. Κατὰ τὸ 2012-2016 ἡ συνέχιση τῆς ἀνασκαφικῆς ἔρευνας τοῦ νεκροταφείου αὐτοῦ πραγματοποιήθηκε ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς Στέλλας Χρυσουλᾶκη, μὲ ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα.

33. Αὐτόθι σημ. 2.

34. Ἡ ἀκριβὴς θέση τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν προσδιορίστηκε τὸ 2005 κατόπιν συγκριτικῆς ἔρευνας τοῦ συνόλου τῶν διαθέσιμων χαρτῶν καὶ ἀεροφωτογραφιῶν τῆς περιοχῆς τοῦ φαληρικοῦ ὄρμου. Στὰ συγκεκριμένα δὲ πορίσματα, ποὺ ὑποβλήθηκαν στὴν Κεντρικὴ Ὑπηρεσία τοῦ ΥΠΠΟ, βασίστηκε καὶ ἡ εἰσήγηση τῆς ἀρμόδιας ΚΣΤ' Ἐφορείας τὸ 2009, θέτοντας στὸ Ἴδρυμα Σταῦρος Νιάρχος τοὺς κατὰ νόμον δεσμευτικοὺς ὁρους ἔρευνας καὶ προστασίας τῶν ἀρχαίων ταφικῶν καταλοίπων, ποὺ ἦταν βέβαιο ὅτι θὰ ἀποκαλύπτονταν.

καν ὀγκύματα ἕξι τάφοι (2 κεραμοσκεπεῖς (καλυβοειδεῖς), 1 πήλινη λάρνακα, 8 κιβωτιόσχημοι, 18 ὀρυγμάτα πυρῶν, 47 ἐγχυτρισμοί, 10 ἄπλοι λάκκοι στήν ἄμμο καὶ ἓνα κοινοτάφιο ὀρυγμα δεκαεπτὰ ἢ δεκαοκτῶ νεκρῶν. Βλ. Κεραμόπουλλο 1923, 11).

Οἱ τάφοι ποὺ ἐρευνήθηκαν ἀπὸ τοὺς Κουρουνιώτη καὶ Πελεκίδη κατὰ τὶς δύο πρῶτες ἀνασκαφικὲς περιόδους συνιστοῦν τμήμα μόνου τοῦ νεκροταφείου, τὸ ὁποῖο ἐντοπίστηκε στὸ Δέλτα τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου. Τὸ ἐν λόγω νεκροταφεῖο ἐξ ἀρχῆς τῆς ἔρευνας παρουσίασε διακριτὲς διαφορὲς ἀπὸ τὰ ἄλλα γνωστὰ νεκροταφεῖα τῆς Ἀττικῆς, ἐνῶ μὲ τὶς πρόσφατες ἀνασκαφὲς τῆς Ἐφορείας Πειραιῶς (2012-2016) ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἰδιαιτερότητά του καὶ ἐπὶ πλέον ἀποδείχθηκε ὅτι πρόκειται γιὰ νεκροταφεῖο ἐξαιρετικὰ ἐκτεταμένο. Τὰ 90 θαμμένα παιδιὰ, οἱ ταφῆς ἐνηλίκων σὲ ρηχοὺς λάκκους ἐντὸς τῆς ἄμμου καὶ οἱ 18 «σιδηροδετῶν» ἐπὶ σανίδων τῶν πρῶτων ἀνασκαφῶν (ἀριθ. 1 καὶ 2), ἀριθμοὶ ποὺ πολλαπλασιάστηκαν μὲ τὶς πρόσφατες ἀνασκαφές, ἀποτελοῦν ἰδιαίτερα στοιχεῖα τοῦ νεκροταφείου, τὰ ὁποῖα χρήζουσι εἰδικῶν ἐρευνῶν σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο ἐντὸς τοῦ ὁποῖου τοποθετοῦνται. Στὴν πρώτη περίπτωσι τὰ ἀγγεῖα ἐγχυτρισμοῦ καὶ τὰ ἄλλα ἀγγεῖα ποὺ συνόδευαν ὡς κτερίσματα τὰ μικρὰ παιδιὰ, προσδιορίζουσι τὴν ἐποχὴ τῆς ταφῆς³⁵ τους, ἐνῶ ὁ μέγας προβληματισμὸς ὡς πρὸς τὴ χρονολόγησι τῶν ἀκτέριστων «σιδηροδετῶν», ἀναμένεται νὰ ἀπαντηθεῖ κατόπιν τῆς μελέτης παλαιῶν καὶ νέων εὐρημάτων καὶ εἰδικότερα τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὕλικου³⁶. Τὸ λεγόμενο πάντως νεκροταφεῖο τοῦ Φαλήρου, δὲν πρέπει νὰ ἀνῆκε ἀποκλειστικὰ στοὺς Φαληρεῖς, ἀλλὰ ἓνας τομέας του, ὡς οὐδέτερη περιοχὴ νὰ δέχθηκε κατὰ περιόδους «προβληματικὸς» νεκρὸς τῆς Ἀθήνας ἢ καὶ ξένους ποὺ ἔφτασαν στὸ Φάληρο διὰ θαλάσσης. Ἴσως ἐπίσης νὰ ἀποτελοῦσε σὲ συγκεκριμένους χρονολογικὲς φάσεις χωρὸς ταφῆς ἀτόμων, ὅπως τῶν μικρῶν παιδιῶν, ποὺ ὑπῆρξαν θύματα ἐπιδημιῶν, ὅπου ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τοὺς πολυσύχναστους ταφικὸς χώρους τοῦ ἄστεως. Ἴσως ἐπίσης, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἀρχαῖου νεκροταφείου, σὲ αὐτὴ τὴν οὐδέτερη περιοχὴ ποὺ ἐντοπίζεται στὸ ΝΔ. του ἄκρου, νὰ θάβονταν οἱ ἀνεπιθύμητοι, ὅσοι δηλαδὴ μὲ κάποιον τρόπο εἶχαν προσβάσει τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὄσια τῆς Πολιτείας³⁷. Σημειώνεται τέλος ὅτι ὁ ΝΔ. τομέας τοῦ νεκροταφείου χρησιμοποιήθηκε ὡς ὀργανωμένος ταφικὸς χωρὸς περὶ τὸ 700 π.Χ., μὲ διάταξιν τῶν τάφων παράλληλῃ πρὸς τὸν ἄξονα τῆς φαληρικῆς ὁδοῦ, ἐνῶ πέραν τοῦ ὀργανωμένου τομέα, νότια καὶ δυτικὰ, ἀποκαλύφθηκαν τὰ κοινοτάφια, ὁ χρονολογικὸς προσδιορισμὸς τῶν ὁποίων θὰ εἶναι ἀσφαλῆς μόνου ὅταν ὀλοκληρωθεῖ ἡ μελέτη τῶν διαθέσιμων στοιχείων. Συστάδες κλασικῶν πλέον τάφων ἀποκαλύφθηκαν πολὺ βορειότερα, στὸ ἀντίστοιχο ἄκρο τοῦ χώρου τοῦ πρῶην ἵπποδρόμου,

35. Γιὰ τὴ χρονολόγησι μεγάλου ἀριθμοῦ ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν τάφων τοῦ Φαλήρου βλ. Young 1942.

36. Σύμφωνα μὲ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς πρόσφατης ἀνασκαφικῆς ἔρευνας ποὺ δόθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ στὴ δημοσιότητα, ἀποκαλύφθηκαν τρία πρόχειρα ὀρυγμάτα ὀμαδικῶν ταφῶν ποὺ περιλαμβάνουσι περὶ τοὺς 80 σκελετοὺς ἀκτέριστων νεκρῶν μὲ χέρια

ἀνυψωμένα ἢ ὀπισθάγκωνα, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι ἔχουσι ἄτακτα ριχθεῖ στὰ ὀρυγμάτα.

37. Γιὰ τὶς παλιότερες ἐρημνεῖες περὶ τῆς ἰδιότητος καὶ τῶν λόγων τιμωρίας τῶν σιδηροδετῶν ἢ ἀποτυμπανιζομένων βλ. Πελεκίδη 1916, 49-64. Κεραμόπουλλος, 1923, 15-25.

Εικ. 1. Το Δέλτα Παλαιού Φαλήρου το 2005: α: πρώην ίππόδρομος, β: ακίνητο Ριζαρείου, γ: οικότι Συγγρού, δ: ναΐσκος Αγίου Γεωργίου, ε: παλαιά άκτογραμμή.

οί όποιοι έλλείπει έπιγραφικών στοιχείων δέν μποροΰν νά άποδοθοΰν με άσφάλεια σε συγκεκριμένο άρχαίο δήμο τής περιοχής.

3. Άνασκαφή σε άκίνητο τής Ριζαρείου Έκκλησιαστικής Σχολής³⁸ (Άνάδοχος Κατασκευαστική Έταιρεία: «Μπάμπης Βωβός Α.Ε.») έπί τών όδών Έθναρχου Μακαρίου και Μωραΐτινη στο Δέλτα Παλαιού Φαλήρου.

Τό άκίνητο αυτό βρίσκειται σε άπόσταση 350 μ. άπό τή σημερινή άκτογραμμή που έχει προκύψει άπό τεχνητές προσχώσεις και περι τά 90 μ. άπό τήν παλιά άκτογραμμή (εικ. 1). Έχει καταλάβει ένα μεγάλο μέρος άπό τον ζωολογικό κήπο που άπό τό 1900 και για δύο δεκαετίες περίπου λειτούργησε στην περιοχή, ό χώρος του όποιου πέρασε σταδιακά στην Πολεμική Άεροπορία. Η άνασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο ΒΔ. άκρο

38. Πρόκειται για τό άκίνητο που παραχωρήθηκε στη Ριζαρείο Έκκλησιαστική Σχολή, μετά τή δέσμευση του άλλου ακινήτου της έπί τής λεωφόρου Βασ.

Κωνσταντίνου και τής όδοϋ Ρηγίλλης, στο όποιο άποκαλύφθηκε τό Λύκειο του Άριστοτέλη.

του ἀκινήτου τῆς Ριζαρείου, ἔκτασης 1.200 τ.μ., ἔφερε στὸ φῶς τμήμα ἀπὸ τὰ ἐπίπεδα χρήσεως τῆς ἀκτῆς τοῦ ἀρχαίου φαληρικοῦ λιμένα (σχ. 1).

Τὸ ἀνώτερο ἐπίπεδο χρήσεως τῆς ἀρχαίας ἀκτῆς ἐντοπίστηκε σὲ βάθ. 1,80 μ. ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, ἐδραζόμενο σὲ ἐπάλληλα στρώματα ἄμμου ποὺ ἐρευνήθηκαν σὲ βάθ. 3,50 μ. περίπου (εἰκ. 2). Τὰ στρώματα τῆς ἄμμου διαχωρίζονταν εὐκρινῶς μὲ λεπτὰ στρώματα φυτικοῦ ὀρίζοντα, πᾶχ. 0,05 μ. περίπου, ὀργανικῆς δηλαδὴ μάζας ἀπὸ φύκια καὶ παράκτια φυτὰ, τὰ ὁποῖα εἶχαν δημιουργηθεῖ κατὰ τὶς ἐπαναλαμβανόμενες περιόδους ἀπόσυρσης τῶν θαλάσσιων ὑδάτων ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἀκτῆς³⁹. Τὸ πρῶτο (ἀνώτερο) ἀρχαῖο ἐπίπεδο χρήσεως συνίστατο σὲ πολὺ σκληρὸ στρώμα ἀπὸ ἀργιλλόχωμα, πᾶχ. 0,20 ἕως 0,40 μ., τὸ ὁποῖο ἐντοπίστηκε πάνω στὴν ἀμμώδη ἐπιφάνεια, ἐξασφαλίζοντας σταθερὸ ἔδαφος ποὺ διευκόλυνε τὴν κυκλοφορία ἀνθρώπων, ζώων καὶ ὀχημάτων⁴⁰.

Εἰκ. 2. Στρώματα ἄμμου μὲ ἐνδιάμεσα λεπτὰ στρώματα φυτικοῦ ὀρίζοντα.

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς ἐπιφάνειας αὐτῆς εἶχαν διατηρηθεῖ, κατὰ ζεύγη παράλληλα μεταξύ τους, ἴχνη ἀπὸ ἀμαξοτροχιές, κατεύθυνσης Β.-Ν. Τὸ στρώμα τοῦ ἀργιλλοχώματος ποὺ ἀποκαλύφθηκε σὲ ἔκταση 700 τ.μ. περίπου, φάνηκε ὅτι συνεχίζεται κάτω ἀπὸ τὴν ὁδὸ Μωραϊτίνη, ἐκτὸς τῶν ὀρίων τοῦ ἀκινήτου, μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴν ἀκτογραμμὴ τοῦ φαληρικοῦ ὄρου.

Σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἐπιφάνειας τοῦ σκληροῦ ἀργιλλώδους στρώματος βρέθηκαν συγκεντρώσεις ὀστράκων καὶ σπασμένων ἀγγείων, ποὺ ἀποδείχθηκε ὅτι ἦταν ἐπάνω ἢ πολὺ κοντὰ σὲ κτιστὲς ἐστίες, οἱ ὁποῖες ἀποκαλύφθηκαν στὸ ἴδιο ἐπίπεδο ἢ ἀμέσως χαμηλότερα. Στὸν χῶρο ποὺ ἐρευνήθηκε ἦλθαν στὸ φῶς ἐπτὰ ἐστίες, κατασκευασμένες μέσα στὴν ἄμμο ἀπὸ τυχαίους λίθους καὶ ἀργιλλόχωμα σὰν συνδετικὸ ὑλικό, κατὰ τρόπο ἐκφορικό, χωρὶς ιδιαίτερη ἐπιμέλεια (εἰκ. 3). Οἱ ἕξι ἐστίες εἶχαν σχῆμα κυκλικὸ καὶ ἡ ἕβδομη εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ ὀρθογώνιους πλακοειδεῖς λίθους ποὺ σχημάτιζαν Π. Τὸ ὕψος τῶν

39. Ραδιοχρονολόγηση δειγμάτων τοῦ φυτικοῦ ὀρίζοντα ἐγίνε ἀπὸ τὸ ἐργαστήριό τοῦ ΕΚΕΦΕ «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ» ὑπὸ τὸν δρᾶ Γιάννη Μανιάτη.

40. Τὸ στρώμα τοῦ ἀργιλλοχώματος, ἐνδεχομένως προϊόν φυσικῶν προσχώσεων, εἶχε ἐντοπίσει καὶ ὁ

Πελεκίδης στὸ ἀνασκαφικὸ του σκάμμα, ἐκτάσεως 20×25 μ. περίπου, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζει ὡς «στρώμα ἀργίλλου, πάχους 0,25-0,40 πάνω σὲ ἄμμο» (Πελεκίδης 1916, 13).

Εἰκ. 3. Μερικὴ ἄποψη τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐπιμήκης κατασκευὴ καὶ ἐστίες.

ἐστιῶν κυμαίνονταν ἀπὸ 0,40 ἕως 0,70 μ., με ἐσωτ. διάμ. 0,25-1,10 μ. καὶ ἐξωτερικὴ 1,10-1,80 μ.

Κοντὰ σὲ δύο ἀπὸ τὶς ἐστίες ἀποκαλύφθηκε ἐπιμήκης κατασκευὴ σχήματος Γ, τὰ σκέλη τῆς ὁποίας ἀποτελοῦνταν ἀπὸ διπλούς, παράλληλους μεταξὺ τους, στενοὺς τοίχους, με ἐνδιάμεσο ὠφέλιμο χῶρο, πλάτ. 1,20 μ. Οἱ τοῖχοι εἶχαν κατασκευαστεῖ σὲ καλούπι, με πηλὸ ποὺ περιεῖχε χαλικάκια καὶ τριμμένο κεραμίδι⁴¹. Τὸ πλάτος τῶν τοίχων κυμαίνονταν ἀπὸ 0,20 ἕως 0,30 μ. καὶ τὸ ὕψος ἀπὸ 0,30 ἕως 0,50 μ. Τὸ μικρὸ σκέλος τῆς κατασκευῆς, με κατεύθυνση Α.-Δ., σωζόταν σὲ μῆκ. 3,30 μ. καὶ τὸ μεγάλο με κατεύθυνση Β.-Ν. σὲ μῆκ. 11,50 μ. Ἡ χρῆση τῆς κατασκευῆς αὐτῆς δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ με ἀσφάλεια. Εἶναι πιθανὸν νὰ ἔχει σχέση με τὴν κίνηση τοῦ λιμένα καὶ τὴ φύλαξη τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἐμπορευμάτων ποὺ μεταφέρονταν. Ἴσως δηλαδή, ὁ ὠφέλιμος χῶρος ἀνάμεσα στὰ πλίνθινα τοιχάρια νὰ ἐξυπηρετοῦσε τὴν ἀσφαλῆ στερέωση τῶν πρὸς φόρτωση στὰ πλοῖα μεγάλων ἀγγείων, με ἢ χωρὶς περιεχόμενο, ἢ ἄλλων ποὺ εἶχαν ἐκφορτωθεῖ.

41. Πλίνθινο τοιχάριο/χώρισμα τάφων εἶχε ἀποκαλυφθεῖ στὴν περιοχὴ τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ τὸν

Κουρουγιώτη 1911, 247 εἰκ. 5.

Εικ. 4. Η έστία 2 με θραύσματα έσχάρας και άγγείων στην επιφάνειά της.

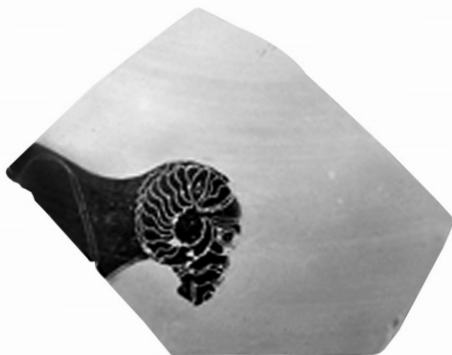
Στὸ ἴδιο πλαίσιο λειτουργίας τῆς παράκτιας ζώνης τοῦ ἀρχαίου λιμένα φαίνεται ὅτι κατασκευάστηκαν καὶ οἱ πρόχειρες έστίες, μὲ σκοπὸ τὴν παροδική έξυτηρέτηση τῶν ἀναγκῶν ὄσων ταξίδευαν, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση ἢ μετὰ τὴν ἀποβίβασή τους στὴν ἀκτὴ. Δὲν ἀποκλείεται νὰ έξυτηρετοῦσαν τὶς ἀνάγκες ὑποτυπῶδους θέρμανσης ἢ παρασκευῆς πρόχειρου φαγητοῦ ἐκεῖνων ποὺ ἀνέμεναν στὸ ὑπαιθρο εἴτε γιὰ νὰ ἔρθουν τὰ πλοῖα, εἴτε τὶς εὐνοϊκὲς καιρικὲς συνθήκες γιὰ νὰ ἀποπλεύσουν.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὁμάδα τῶν σπασμένων ἀγγείων ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὴν ἐπιφάνεια τῆς έστίας (ἀριθ. 2), ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ξεχωρίζει μεγάλο τμῆμα πήλινης έσχάρας τοῦ πρώμου 5ου αἰ. π.Χ. (εἰκ. 4).

Ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ σκληροῦ πατημένου στρώματος καὶ κάτω, συγκεντρώθηκε μεγάλος ὄγκος κεραμικῆς τῶν 6ου καὶ 5ου αἰ. π.Χ. Πρόκειται γιὰ ἀνοικτὰ ἀγγεῖα πόσεως καὶ ἀποθήκευσης, κλειστὰ ἀγγεῖα, χύτρες, μαγειρικὰ σκεύη καὶ πλῆθος μεταφορικῶν ἀμφορέων ἀπὸ ὄλο τὸν τότε κόσμο⁴². Συχνὰ εἶναι καὶ τὰ ὄστρακα ἀπὸ πολυτελῆ μελανόμορφα καὶ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἔσπασαν κατὰ τὴ μεταφορά τους στὸ λιμάνι

42. Ὁ ἐντυπωσιακὸς ὄγκος καὶ ἡ ποικιλία προέλευσης, ἐκτὸς τῆς Ἀθήνας, τῶν μεταφορικῶν ἀμφορέων (π.χ. ἀπὸ Κόρινθο, Ρόδο, Χίο, Κῶ, Μένδη, Θάσο

κ.ἄ.) μαρτυροῦν τὸ εὖρος τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν καὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν Ἀθηναίων μέσῳ τοῦ φαληρικοῦ λιμένα.

Εἰκ. 5. Θραῦσμα μελανόμορφου ἄγγείου (6ος αἰ. π.Χ.).

Εἰκ. 6. Ἄγγειο τῆς Ὀμάδας Φαλήρου.

πρὸς ἐξαγωγή (εἰκ. 5). Στὰ χαμηλότερα στρώματα τῆς ἄμμου βρέθηκε ἄφθονη κεραμικὴ τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. μὲ ἔντονη παρουσία ὄστράκων καὶ ἀκέραιων ἄγγείων τῆς Ὀμάδας τοῦ Φαλήρου⁴³ (εἰκ. 6), ἐνῶ τὰ ὄστρακα τῶν Ὑστερων Γεωμετρικῶν χρόνων εἶναι ἐλάχιστα⁴⁴.

Στὸ τελευταῖο στρῶμα τῆς ἄμμου ποὺ ἐρευνήθηκε, σὲ βάθ. 3 μ. περίπου ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, διαπιστώθηκαν μερικοὶ λίθοι μὲ ἔντονα ἴχνη καύσης καὶ πακτωμένες μάζες ἀργιλλοχώματος στὴν ἐπιφάνειά τους. Μερικοὶ λίθοι ἦταν διάσπαρτοι, ἐνῶ πέντε-ἕξι σὲ κυκλικὴ διάταξη ὄριζαν πρόχειρη ἐστία (εἰκ. 7), προφανῶς γιὰ παρόμοια χρῆση μὲ αὐτὴ τῶν ἐστιῶν τοῦ ἀνώτερου ἐπιπέδου. Σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς λίθους αὐτοὺς βρέθηκαν μεγάλα θραύσματα μυκηναϊκῶν ἄγγείων, τὰ ὁποῖα ἀφοῦ κατακλύστηκαν ἀπὸ θαλάσσια ὕδατα καὶ ἄμμο, ἐγκλωβίστηκαν ἀνάμεσα στοὺς λίθους, ἀποτελώντας εὐρήματα κατὰ χώραν. Πρόκειται γιὰ δύο εὐμεγέθη τμήματα χυτρῶν (εἰκ. 8), μεγάλο θραῦσμα κρατήρα καὶ ἄλλα μικρότερα ὄστρακα ἄγγείων πόσεως καὶ ἄλλων καθημερινῆς χρήσεως. Ἡ εἰκόνα τῶν λίθων, τοῦ ἀργιλλοχώματος ποὺ σαφῶς διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἄμμο καὶ τῶν μυκηναϊκῶν ἄγγείων ἐνδιάμεσα (εἰκ. 7, 8), ὑποδηλώνει χρῆση τῆς ἀκτῆς κατὰ τὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ, ἀνάλογη αὐτῆς τῶν 7ου, 6ου καὶ 5ου αἰ. π.Χ.⁴⁵ Ἐνδεικτικὰ εὐρήματα τοῦ μυκηναϊκοῦ ἐπιπέδου βλ. στὴν εἰκ. 9α-γ⁴⁶.

43. Ἀκέραια φαληρικὰ ἄγγεῖα μικροῦ μεγέθους, βρέθηκαν ἐντὸς τῶν στρωμάτων τῆς ἄμμου, παρασυρμένα προφανῶς ἀπὸ τὸν χώρο τοῦ παρακεῖμένου νεκροταφείου, γνωστοῦ ὡς νεκροταφείου τοῦ Φαλήρου.

44. Ἡ μελέτη τῆς κεραμικῆς τῶν 7ου, 6ου καὶ 5ου αἰ. π.Χ. βρῖσκεται σὲ ἐξέλιξη ἀπὸ τὴν Ἰωάννα Δημάκη, ὑπεύθυνη ἀρχαιολόγο τότε τῆς ἀνασκαφῆς γιὰ τὸ ἔργο.

45. Τμῆμα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀργιλλώδους

στρώματος μὲ τὰ ἴχνη τῶν ἀμαξοτροχιῶν, ἢ κατασκευὴ σχήματος Γ, δύο λίθινες ἐστίες καὶ ἀνάπλαση τῆς στρωματογραφίας διατηροῦνται ὁρατὰ στὴ ΒΔ. γωνία τοῦ ἀκινήτου, ἀφοῦ ἀποσπᾶστηκαν ἀπὸ τὸν Δημήτρη Κορρὲ γιὰ τὶς ἀνάγκες κατασκευῆς τοῦ σύγχρονου κτιρίου καὶ ἐπαναποθετήθηκαν περίπου στὴν ἀρχικὴ τους θέση.

46. Τὰ σχέδια τῶν ἄγγείων ὀφείλονται στὴν Ἑλίνα Καρδαμάκη, τὴν ὁποία εὐχαριστῶ θεομά.

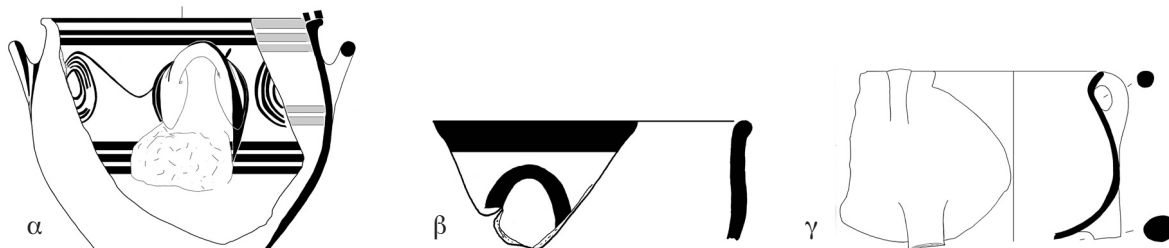

Εικ. 7. Μυκηναϊκό επίπεδο. Έστια με θραύσμα κρατήρα.

Εικ. 8. Μυκηναϊκό επίπεδο. Τμήμα χύτρας.

Ἡ μυκηναϊκή κεραμική, χρονολογούμενη ἀπὸ τὴν ΥΕ ΠΙΑ2 περίοδο ἕως καὶ τὴν ΥΕ ΠΙΓ Μέση, βρέθηκε σὲ στρώμα ἄμμου, πάχ. $\pm 0,40$ μ. Κρίνεται δὲ ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἀμμώδης σύσταση τοῦ στρώματος αὐτοῦ, ποὺ κατακλυζόταν ἀπὸ τὰ θαλάσσια κύματα, εὐθύ-

Εικ. 9α-γ. Σχεδιαστική απόδοση μυκηναϊκών ἀγγείων. α. Κρατήρας FS 282, YE IIIΓ. β. Κύλικα FS 256, YE IIIA2. γ. Χύτρα FS 320, YE IIIA/B.

νεται για την ἔλλειψη διακριτῶν στρωμάτων ποὺ θὰ ἀνταποκρίνονταν στὶς ἐπὶ μέρους χρονολογικὲς περιόδους, οἱ ὁποῖες ἐκπροσωποῦνται ἀπὸ τὴν κεραμικὴ αὐτή (ἀπὸ τὸ β΄ μισὸ 14ου αἰ. ἕως τὸ α΄ μισὸ τοῦ 12ου αἰ. π.Χ.).

Τὰ εὐρήματα πάντως τοῦ μυκηναϊκοῦ ἐπιπέδου εἶναι ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐπειδὴ ἀνάγοντας τὴ χρήση τοῦ φαληρικοῦ λιμένα στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ, ἐπιβεβαιώνουν τὴ μυθικὴ παράδοση ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω.

Τὰ φαληρικὰ ἀγγεῖα⁴⁷, ἀκέραια καὶ ὄστρακα, συνυπάρχουν μὲ πρωτοκορινθιακὰ καὶ ἄλλα πρωτοαττικὰ σὲ τρία ἐπάλλληλα στρώματα ἄμμου ἐκπροσωπώντας τὸν 7ο, τὸν 6ο καὶ τὸν 5ο αἰ. π.Χ. Στὸ ἀνώτερο στρώμα τῆς ἄμμου ἢ κεραμικὴ χρονολογεῖται στὸν 6ο καὶ τὸν 5ο αἰ. π.Χ., ἂν καὶ δὲν λείπουν καὶ ὄστρακα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. Ἡ συνύπαρξη εὐρημάτων ἀπὸ διάφορες χρονολογικὲς περιόδους δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐπαναλαμβανόμενη, δυναμικὴ κίνηση τῆς θάλασσας, ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ σχηματιστοῦν τὰ ἐπάλλληλα στρώματα τῆς ἄμμου, σὰ ὅποια ὅμως, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς ἐκάστοτε βασικῆς περιόδου ποὺ ὑπερτεροῦν, ἐνσωματώθηκαν καὶ εὐρήματα ἀπὸ τὴν ἀμέσως προηγούμενη καὶ ἀμέσως ἐπόμενη περίοδο.

Τέλος καὶ πρὸς ἀνασύνθεση τῆς εἰκόνας ποὺ εἶχε ἡ φαληρικὴ ἀκτὴ στὴν ἀρχαιότητα, ἀπὸ τὸ κύμα μέχρι καὶ τὴν περιοχὴ τοῦ νεκροταφείου, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσουμε τὰ στρώματα τῆς ἄμμου μὲ τὸ ἐνδιάμεσο στρώμα ἀπὸ παράκτια φυτά. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὑποδηλώνουν περιβάλλον ἀλιπέδου ποὺ ὑφίστατο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ὅταν ἀποσύρονταν τὰ θαλάσσια ὕδατα, ἀναπτύσσονταν στὴν ἐπιφάνεια τὰ παράκτια φυτά, ὁ φυτικὸς δηλαδὴ ὀρίζοντας ποὺ διαπιστώθηκε νὰ διαχωρίζει τὰ στρώματα τῆς ἄμμου. Τὸ δὲ ἀνώτερο, ἀργιλλῶδες στρώμα πάνω στὴν ἄμμο, φαίνεται ὅτι σχηματίστηκε ἀπὸ ποτάμιες προσχώσεις, μετὰ τὴν ἐκτροπὴ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Κηφισοῦ ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ στὸν ὄρμο τοῦ Φαλήρου.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., ὁ ἀνοικτὸς φαληρικὸς λιμένας, ποὺ ἐκτὸς τῶν ἄλλων μειονεκτημάτων δὲν ἦταν κατάλληλος γιὰ τὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα ποὺ ἦταν πλέον μεγαλύ-

47. Τὰ ἀγγεῖα αὐτοῦ τοῦ τύπου, διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν, ἀπὸ μέτριας καθαρότητος πηλὸ μὲ διακόσμηση ἀπὸ θαμπὴ μελανὴ ἕως καστανὴ βαφή,

χαρακτηρίστηκαν ὡς ἀγγεῖα τῆς ὀμάδας Φαλήρου, ἐπειδὴ γιὰ πρώτη φορὰ ἐντοπίστηκαν στὴ συγκεκριμένη ἀνασκαφὴ τοῦ Φαλήρου.

τερα, ἐγκαταλείπεται σταδιακὰ καὶ παρακμάζει, μὲ παράλληλη ἐγκατάλειψη καὶ τοῦ νότιου σκέλους τῶν Μακρῶν Τειχῶν, τοῦ λεγόμενου φαληρικοῦ⁴⁸.

Τὸ πρῶτο λιμάνι τῆς Ἀθήνας φαίνεται νὰ παρήκμασε τόσο, ὥστε γιὰ τὰ ρωμαϊκὰ καὶ τὰ βυζαντινὰ χρόνια νὰ μὴ ὑπάρχουν στοιχεῖα προκειμένου νὰ σχηματιστεῖ κάποια εἰκόνα γιὰ τὴ μορφή καὶ τὴ χρήση του. Ἡ ἀποβίβαση ὡστόσο τοῦ Ἀπόστολου Παύλου τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 50 μ.Χ., ποὺ ὑποστηρίζεται ὅτι ἔγινε στὸ Φάληρο⁴⁹, ἀποτελεῖ ἔνδειξη ὅτι ὁ φαληρικὸς λιμένας δὲν ἔπαυε ποτὲ νὰ χρησιμοποιεῖται. Ἐπὶ Λατινικῆς δεσποτείας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, λόγῳ τῆς πειρατείας καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ἐμπορικῶν δρόμων ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν τὴν ἐνδοχώρα τῆς Ἀττικῆς, ἐπανεμφανίζεται τὸ λιμάνι τοῦ Φαλήρου μὲ τὴν ἐπωνυμία Τρεῖς Πύργοι⁵⁰. Σὲ ἀεροφωτογραφίες τοῦ 1929 καὶ 1937 ἀναγνωρίζεται ἡ θέση τῶν δύο ἀπὸ τοὺς τρεῖς μεσαιωνικοὺς πύργους, τοῦ πρώτου στὸ ΒΑ. ἄκρο τοῦ Τροκαντεροῦ καὶ τοῦ δεύτερου λίγα μέτρα Α. τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Ὁ ναῖσκος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κηρυγμένο μνημεῖο ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ⁵¹, εἶναι τὸ μόνον στοιχεῖο τῆς περιοχῆς ποὺ παραμένει στὴ θέση του, ἀποτελώντας σημεῖο ἀναφορᾶς τοῦ σχετικὰ πρόσφατου παρελθόντος. Σὲ ἐπαφή μὲ τὸν περιβόλο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὶς ἀεροφωτογραφίες τοῦ 1929 καὶ τοῦ 1937 φαίνεται τὸ λιμανάκι τοῦ Ξηροτάγαρου καὶ στὸν τοῖχο τοῦ περιβόλου διακρίνονται οἱ δέστρες γιὰ τὰ καΐκια καὶ τὶς βάρκες ποὺ ἐλλιμενίζονταν ἐκεῖ μέχρι τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα. Στὶς ἴδιες ἀεροφωτογραφίες φαίνεται λιθορριπὴ μεγάλου μήκους κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, ἀκριβῶς στὸ βόρειο ἄκρο τῆς μικρῆς χερσονήσου τοῦ Τροκαντεροῦ⁵². Πέρα ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ Ξηροτάγαρου ἀπλωνόταν τὸ Ἀλίπεδο τοῦ Φαλήρου, τὸ ὁποῖο καὶ στὰ νεότερα χρόνια εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἐγκατάσταση ἵππικοῦ, ἐνῶ τὰ πιὸ εὐφορα μέρη του χρησιμοποιήθηκαν γιὰ καλλιέργειες, ὅπως καὶ στὴν ἀρχαιότητα.

Μὲ τὴν περιοχὴ αὐτὴ τοῦ Φαλήρου, τὴν ὁποία διαδεχόταν ὁ Ἀνάλατος, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὸν μικρὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου συνδέεται καὶ ὁ ἥρωας τοῦ ᾽21 Γεώργιος Καραϊσκάκης. Στὴ συγκεκριμένη περιοχὴ ἐκτυλίχθηκε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1827 ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δράματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἡ μάχη τοῦ Φαλήρου⁵³. Στὴ μάχη αὐτὴ ἔπαθαν πανωλεθρία οἱ Ἑλληνες ἀγωνιστές, ἐνῶ λίγες ἡμέρες νωρίτερα εἶχε προηγηθεῖ ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη. Λέγεται δὲ ὅτι ἀρχικὰ ὁ ἥρωας μεταφέρθηκε στὸν Ἅγιο Γεώρ-

48. Τὴν εἰκόνα τῆς παρακμῆς τῆς παράκτιας περιοχῆς καὶ τῶν τειχῶν σημειώνει ὁ Πανσανίας, ἐνῶ ἀναφέρει τὸν φαληρικὸν λιμένα ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἐμπορικὰ λιμάνια τῆς Ἀθήνας. Ἡ ἐγκατάλειψη ξεκινεῖ ὅταν ὁ Περικλῆς κατασκευάζει τὸ Διαμέσου τεῖχος, ἐνῶ τὸ φαληρικὸν, ποὺ κατασκευάστηκε στὰ 459-456 π.Χ., δὲν ἀνακαινίζεται ἀπὸ τὸ 413 κ.ε. Σημειώνεται ὅτι τὸ φαληρικὸν τεῖχος δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ κατὰ τὸν ἀρχαιολογικὸν ἔλεγχον τῆς περιοχῆς. Κατὰ συνέπεια ἡ ἀπόδοση στὸ σκέλος αὐτὸ τῆς πειρατικῆς ὀχύρωσης κάποιων λιθοπλίνθων, ποὺ παλιότερα εἶχαν ἐντοπιστεῖ στὸ Τροκαντεροῦ καὶ στὸν ναὸ τῶν Ἁγίων

Θεοδώρων τῆς Νέας Σμύρνης, δὲν εἶναι ἀσφαλῆς (Scranton 1938, 525. *Παλαιὸ Φάληρο* 2004, 63).

49. Ἀγγελάτος 2006, 345-348.

50. Οἱ Βενετοὶ ὀνόμαζαν τὸ λιμάνι τοῦ Φαλήρου Πόρτο Βέκκιο.

51. Πρόκειται γιὰ μονόκλιτη ἀψιδωτὴ βασιλικὴ τοῦ 17ου αἰώνα μὲ ἡμιεξαγωνικὴ ἀψίδα.

52. Ἡ λιθορριπὴ αὐτὴ ἐκτιμήθηκε ὡς ἀρχαία ἀπὸ τὶς ἀρμόδιες τὸ 1997 Ἐφορεῖες τῶν Ἀρχαιοτήτων (Ἐναλίων καὶ Β' ΕΠΚΑ)

53. Φωτιάδης 1977, 352-367. *Παλαιὸ Φάληρο* 2004, 107-111.

γιο καὶ μετὰ στὴ γολέτα Σπαρτιάτης, ὅπου ἄφησε τὴν τελευταία του πνοή.

Ὁ ὄρμος τοῦ Φαλήρου ἀπέκτησε αἴγλη καὶ μεγάλη κινητικότητα στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ κυρίως στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, ὅταν ἡ περιοχὴ τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου μεταμορφώθηκε στὸ σημαντικότερο παραθεριστικὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας. Τὸ 1833 ἐγκαινιάστηκε ὁ ἵπποκίνητος τροχιόδρομος, τὸ 1890 ὁ ἀτμοκίνητος, ὁ ἐπωνομαζόμενος Κωλοσοῦρτης, ποὺ συνέδεε τὸ Φάληρο μὲ τὴν Ἀθήνα μέσῳ Καλλιθέας καὶ Τζιτζιφιῶν, καὶ τὸ 1910 ἐγκαινιάστηκε τὸ ἠλεκτροκίνητο τραμ. Τότε παρατηρεῖται ραγδαία αὔξηση τῆς οἰκοδόμησης πολλῶν ἐπαύλεων ἀπὸ εὐπορες ἀθηναϊκὲς οἰκογένειες στὸ Φάληρο, ἡ ὁποία εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα. Τὸ Φάληρο εἶχε ἤδη μεταμορφωθεῖ σὲ τόπο ἀναψυχῆς καὶ διασκέδασης μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ πρώτου ζωολογικοῦ κήπου στὸ Δέλτα τὸ 1900 καὶ τὴ μεταφορὰ στὴν ἴδια περιοχὴ τῆς Ἀεροπορικῆς Σχολῆς ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα τὸ 1914. Τὸ 1925 ἰδρύθηκε τὸ πρῶτο κρατικὸ ἐργοστάσιο ἀεροπλάνων (Κ.Ε.Α.) ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ ἐταιρεία Blackburn. Στὸ Δέλτα ἰδρύθηκε καὶ ὁ πρῶτος ἀερολιμένας γιὰ ὑδροπλάνα, ἐγκαινιάζοντας τὴν 1η Αὐγούστου 1926 τὴν πρώτη διεθνή ἀεροπορικὴ γραμμὴ Μπρίντεξι - Φάληρο - Κωνσταντινούπολη. Ἀπὸ τὸ 1914 δὲ μέχρι καὶ σήμερα τὸ Δέλτα τοῦ Φαλήρου συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴν Πολεμικὴ Ἀεροπορία καὶ τὸ Πολεμικὸ Ναυτικό. Ἡ θερινὴ κατοικία τοῦ Ἄνδρᾶ Συγγροῦ ποὺ κτίστηκε στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, ἀπὸ τὸ 1987 στεγάζει τὴν Ὑπηρεσία Ἱστορίας τῆς Πολεμικῆς Ἀεροπορίας, ἐνῶ στὸν φαληρικὸ ὄρμο ἐλλυμενίζονται τὸ θωρηκτὸ «Ἀβέρωφ» ποὺ ἔχει μετατραπῆ σὲ Μουσεῖο, ἡ τριήρης «Ὀλυμπιάς» καὶ τὸ ἐρευνητικὸ σκάφος «Εὐγένιος Εὐγενίδης».

Τοπογραφικὴ ἐπισκόπηση τοῦ φαληρικοῦ ὄρμου

Στὸ πλαίσιο τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν στὸ ἀκίνητο τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς στὸ Δέλτα τοῦ Φαλήρου (βλ. παραπάνω ἀνασκαφὴ ἀριθ. 3), πραγματοποιήθηκε ἀναγνωριστικὴ ἔρευνα τοῦ τοπίου, βάσει τῆς ὁποίας προσδιορίστηκαν «ἐπὶ χάρτου», κάποια ἀπὸ τὰ μνημεῖα καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ προαναφέρθηκαν, καὶ παρουσιάζονται ἐπὶ τῆς ἀεροφωτογραφίας τοῦ 1929 (εἰκ. 10). Ἀπὸ τὴ συγκριτικὴ παρατήρηση α) τοῦ σχετικοῦ χάρτη τῶν Curtius καὶ Kaupert τοῦ 1885, β) τοῦ ἀριθ. 103 κτηματολογικοῦ διαγράμματος τῆς Δ/σης Φωτογραμμετρίας τοῦ Ὑπουργείου ΠΕΧΩΔΕ τοῦ 1921 «Πρὸς ἴδρυσιν ἀεροδρομίου Παλαιοῦ Φαλήρου», γ) τῶν ἀεροφωτογραφιῶν τῆς Δ/σης Φωτογραμμετρίας τοῦ Ὑπουργείου ΠΕΧΩΔΕ τῶν ἐτῶν 1929 (77-78-79, κλ. 1: 8.000), 1937 (17681-17682, κλ. 1: 40.000), 1962 (93129-93130, κλ. 1: 6.500) καὶ 2001 (12518-12519, κλ. 1: 10.000) προέκυψαν τὰ ἐξῆς⁵⁴:

54. Στὸν ἀγορανόμο-τοπογράφο μηχανικὸ καὶ φίλο Ἀντώνη Ἀργυρῶ ἀπευθύνω θερμὲς εὐχαριστίες καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ γιὰ τὴν ἔρευνα ποὺ πραγματοποιοῦ-

σε τὸ 2005 πάνω στὰ διαθέσιμα τοπογραφικὰ καὶ φωτογραφικὰ τεκμήρια γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Δέλτα Φαλήρου. Εὐχαριστῶ ἐπίσης καὶ τὸν Νίκο Μαστρονικόλα

Είχ. 10. Τò Δέκτα Παλαιού Φαλήρου τò 1929.

1. Στὸ παραλιακὸ μέτωπο ἀπὸ τὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἰλισσοῦ ἕως καὶ τὸν Φλοῖσβο, ἡ ξηρὰ, χαρακτηριζόμενη ὡς ἀλίπεδον, ἀποτελεῖ ὁμαλὴ συνέχεια τῆς θάλασσας καὶ σὲ τρία μόνο σημεῖα τῆς παρατηροῦνται ἐξάρσεις: α) Στὴ θέση ποῦ βρίσκεται ὁ ναῖσκος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, β) στὴ θέση νοτιότερα ὅπου βρισκόταν τὸ κέντρο Τροκαντερό καὶ τώρα ἡ μαρίνα, γ) ἀκόμα νοτιότερα, στὴ θέση ὅπου οἱ Curtius καὶ Kaupert ἔχουν τοποθετήσει τὴν Κωλιάδα Ἄκρα (Cap Koliass).

2. Ἡ ὄδευση τῆς ἀρχικῆς ὁδοῦ Ἀθηνῶν-Φαλήρου ἂν καὶ ἤδη εἶχε κατασκευαστεῖ ἡ νέα λεωφόρος Συγγροῦ, ἀπεικονίζεται στὴν ἀεροφωτογραφία τοῦ 1929 μὲ μεγάλο τμήμα τῆς ἐκατέρωθεν δενδροφυτευμένο. Ἡ ἀρχικὴ ὁδὸς στὸ ὕψος τοῦ ἵπποδρόμου ἔκαμπτε νότια καὶ ἀκολουθώντας διαδρομὴ παράλληλη μὲ τὴν ἀκτογραμμὴ, ἔφτανε στὸν ναῖσκο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ συνεχιζόταν μὲ διαδρομὴ κοντὰ στὴν ἀκτογραμμὴ. Στὴν εἰκ. 10 (ἀεροφωτογραφία 1929) ἔχει ταυτοποιηθεῖ ἡ ἀρχικὴ φαληρικὴ ὁδὸς μὲ τὰ στοιχεῖα ποῦ ἀπεικονίζονται καὶ στὸ σχετικὸ φύλλο χάρτη τῶν Curtius, Kaupert.

3. Προσδιορίστηκε μὲ μεγάλη προσέγγιση στὴ νότια πλευρὰ τοῦ γηπέδου, ὅπου μέχρι τὸ 2004 λειτουργοῦσε ὁ ἵπποδρόμος, ἡ θέση τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κουρουνιώτη (1911) καὶ τοῦ Πελεκίδη (1915), οἱ ὁποῖες ἔφεραν στὸ φῶς τμήματα τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου, τοῦ λεγόμενου νεκροταφείου τοῦ Φαλήρου. Πρόκειται γιὰ δύο σκάμματα ἐκατέρωθεν τοῦ βόρειου σκέλους τοῦ δρόμου Δέλτα, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴ λεωφόρο Συγγροῦ ἔκαμπτε δεξιὰ γιὰ νὰ συναντήσει τὴν παραλιακὴ λεωφόρο πρὸς τὸν Πειραιά, ἐνῶ νότια ἡ φαληρικὴ ὁδὸς, ποῦ ἐν πολλοῖς συμπίπτει μὲ τὴ λεωφόρο Συγγροῦ, συνεχιζόταν πρὸς τὸν Ἄλιμο, ἀκολουθώντας, ὅπως ἀναφέρθηκε, τὴν ἀκτογραμμὴ. Τὸ νεκροταφεῖο εἶχε διάταξη παράλληλη πρὸς τὴν φαληρικὴ ὁδὸ, 100 μ. περίπου στὰ δυτικὰ τῆς καὶ μὲ κατεύθυνση Β.-Ν. ἢ ΒΔ.-ΝΑ.

4. Σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν περιβόλο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὶς ἀεροφωτογραφίες τοῦ 1929 καὶ τοῦ 1937 φαίνεται τὸ λιμανάκι τοῦ Ξηροτάγαρου καὶ στὸν τοῖχο τοῦ περιβόλου διακρίνονται δέστρες γιὰ τὰ καίκια καὶ τὶς βάρκες ποῦ ἄραζαν στὸ λιμανάκι αὐτὸ μέχρι τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα.

Στὶς ἴδιες ἀεροφωτογραφίες φαίνεται λιθορριπὴ μεγάλου μήκους κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, ἀκριβῶς στὸ βόρειο ἄκρο τῆς μικρῆς χερσονήσου τοῦ Τροκαντερό. Στὴ συνέχεια αὐτῆς τῆς λιθορριπῆς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, πρέπει νὰ διαπιστώσει καὶ ὁ Μπίρης τὰ ἐρείπια ποῦ ἀπέδωσε στὴν ἀρχαία ἀποβάθρα.

5. Διαπιστώθηκε ἐπίσης στὶς ἀεροφωτογραφίες ἡ θέση τῶν δύο ἀπὸ τοὺς τρεῖς μεσαιωνικοὺς πύργους ποῦ στὴν ἀποτύπωση τοῦ 1929 σημειώνονται μὲ τοὺς ἀριθμοὺς 1 καὶ 2. Ὁ ἕνας πύργος διακρίνεται στὸ ΒΑ. ἄκρο τοῦ Τροκαντερό, σημεῖο ποῦ ἐλέγχει τὸν Σαρωνικὸ κόλπο, καὶ ὁ δεύτερος λίγα μέτρα Α. τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, σημεῖο ποῦ ἐπτεῦει τὸν ὄρμο τοῦ Φαλήρου.

γιὰ τὴν ἀνασχεδίαση τῆς εἰκ. 10. Τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀνὰ χεῖρας ἔρευνας παρουσιάστηκαν στὸ Β' Διεθνὲς Συνέδριο τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ, Μέθανα 2006,

στὰ Πρακτικὰ τοῦ ὁποῖου θὰ δημοσιευτοῦν πλήρως τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς στὸ ἀκίνητο τῆς Περιφέρειας Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

6. Από την στερεοσκοπική εξέταση της περιοχής του Δέλτα στις αεροφωτογραφίες του 1929 και 1937 δὲν παρατηρήθηκαν ρέματα και πηγάδια. Ἡ ἔλλειψη αὐτὴ εἶχε ἀντιμετωπισθεῖ μὲ δεξαμενὴ νεροῦ, ποὺ ἀπεικονίζεται στὶς παραπάνω αεροφωτογραφίες σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ζωολογικοῦ κήπου, μέρος τοῦ ὁποῖου καταλαμβάνει τὸ ἀκίνητο τῆς Ριζαρείου. Ἀπὸ τὴ δεξαμενὴ ἐξυπηρετοῦνταν οἱ ἀνάγκες σὲ νερὸ τοῦ ζωολογικοῦ κήπου, τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Ἀεροπορίας καὶ ἐν γένει τῆς γύρω περιοχῆς. Ἡ δεξαμενὴ ἀποτυπώνεται καὶ στὸ κτηματολογικὸ διάγραμμα τοῦ 1921, ἐνῶ ἡ σημερινὴ στάση ΟΥΛΕΝ ἀποτελεῖ ἀνάμνηση τῆς ἐν λόγω χρήσης τοῦ χώρου.

Μέχρι τὸ 1929, ἀλλὰ ἐν πολλοῖς καὶ ὡς τὸ 1962, ὁ φαληρικὸς ὄρμος παρέμενε ἀλώβητος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τοὺς χάρτες, τὶς ἀποτυπώσεις καὶ τὶς αεροφωτογραφίες ποὺ ἔχουν ἐκπονηθεῖ γιὰ τὴν περιοχὴ ἀπὸ τὸ 1885 κέ. Ἀπὸ τὸ τέλος ὅμως τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, οἱ ἀλόγιστες ἐπιχωματώσεις τοῦ φαληρικοῦ ὄρμου ἄλλαξαν ἄρδην τὴ φυσιογνωμία του, ἀφ' ἑνὸς ἀπομακρύνοντας τὴν ἀκτὴ ἀπὸ τὴ διερχόμενη παραλιακὴ ὁδὸ καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὴν κατασκευὴ τῶν τεράστιων σταδίων καὶ κτιρίων, ἀρχικὰ τοῦ Εἰρήνης καὶ Φιλίας, στὴ συνέχεια τοῦ Ὀλυμπιακοῦ σταδίου Ταε-κβο-ντο καὶ τελευταῖα τῶν κτιρίων τῆς Ριζαρείου καὶ τοῦ Ἰδρύματος Νιάρχου στὸν χώρο τοῦ πρώην ἵπποδρόμου. Κατόπιν τούτων καὶ πρὸς ἀνάμνηση τοῦ φυσικοῦ τοπίου καὶ τῶν ἀρχικῶν ἀνθρωπογενῶν χρήσεων τοῦ φαληρικοῦ ὄρμου, κρίθηκε σκόπιμη ἡ παραπάνω καταγραφή.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΚΑΖΑ-ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΔ	Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο.
ΑΕ	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
AJA	<i>American Journal of Archaeology</i>
AM	<i>Athenische Mitteilungen.</i>
Ἀγγελάτος 2006	Μ. Ἀγγελάτος, <i>Ὀδοιπορικὸ στὴ Βιβλικὴ Ἑλλάδα</i> (Ἀθήνα 2006).
Benzi 1975	M. Benzi, <i>Ceramica Micenea in Attica</i> (Milano 1975).
Curtius, Kaupert	E. Curtius, J. A. Kaupert, <i>Karten von Attika</i> (Berlin 1881-1904).
Day 1932	John Day, Cape Colias, Phalerum and the Phaleric Wall, <i>AJA</i> 1932, 1-11.
Dimou 2016	Alex. Dimou, <i>La déesse Korè-Perséphone. Mythe, culte et magie en Attique, Recherches sur les Rhétoriques Religieuses</i> 18 (Belgium 2016).
Δρακωνάκη-Καζαντζάκη 1986	Εὔα Δρακωνάκη-Καζαντζάκη, Ἀργοναυτικὴ Ἐκστρατεία, στὸ Ἑλληνικὴ <i>Μυθολογία</i> (γενικὴ ἐποπτεία Ι. Θ. Κακριδῆ), τόμ. 4, 126-187.
Fimmen 1921	D. Fimmen, <i>Die kretisch-mykenische Kultur</i> (1921).
Judeich 1931	W. Judeich, <i>Topographie von Athen</i> (1931).
Καζᾶ-Παπαγεωργίου 2006	Κ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, Εὐώνυμον καὶ Ἄλιμοῦς, Α' Μέρος, στὸ <i>Ἄλιμος, Ὅψεις τῆς Ἱστορίας τῆς Πόλης καὶ τοῦ Δήμου</i> (ἐπιμ. Δ. Λούκας) (Δῆμος Ἄλιμου, Ἀθήνα 2006) 16-151.

- Καζᾶ-Παπαγεωργίου 2015 Κ. Καζᾶ-Παπαγεωργίου, *Ἡ ἀρχαία ἀστική ὁδὸς καὶ τὸ ΜΕΤΡΟ κάτω ἀπὸ τὴ λεωφόρο Βουλιαγμένης* (Ἀθήνα 2015).
- Κακριδῆ 1986 Ὅλγα Κακριδῆ, Θησέας, στὸ *Ἑλληνικὴ Μυθολογία* (γενικὴ ἐποπτεία Ι. Θ. Κακριδῆ), τόμ. 3, 42-57.
- Καστριώτης 1897 Π. Καστριώτης, Ἡ Κωλιάς ἄκρα, *ΑΕ* 1897, 93-94.
- Καστριώτης 1915 Π. Καστριώτης, Τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου καὶ ἡ ἄκρα Κωλιάς, *ΑΕ* 1915, 134-135.
- Κεραμόπουλλος 1923 Α. Δ. Κεραμόπουλλος, *Ὁ ἀποτυμπανισμὸς* (Ἀθήναι 1923).
- Κουρουνιώτης 1911 Κ. Κουρουνιώτης, Ἀνασκαφαὶ Παλαιοῦ Φαλήρου, *ΑΕ* 2011, 246-250.
- Kroll 1972 J. H. Kroll, *Athenian Bronze Allotment Plates* (Harvard 1972).
- Μπίρης 1966, Κ. Η. Μπίρης, *Αἱ Ἀθήναι ἀπὸ τοῦ 19ου εἰς τὸν 20ὸν αἰῶνα* (Ἀθήνα 1966).
- Mylonas 1959 G. Mylonas, *Aghios Kosmas, An Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attica* (New Jersey 1959).
- Negris 1904 Ph. Negris, Vestiges antiques submergis, *ΑΜ* 29, 1904, 351.
- Νῦσον 1953 Μ. Νῦσον, *Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία* (μετάφρ. Ἰω. Κακριδῆ, 1953).
- Παλαιοκρασσᾶ 1991 Λ. Παλαιοκρασσᾶ, *Τὸ Ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας* (Ἀθήνα 1991).
- Παλαιὸ Φάληρο 2004 *Παλαιὸ Φάληρο, Ὅψεις τῆς Ἱστορίας τῆς πόλης καὶ τοῦ δήμου* (ἐπιμ. Βλ. Ἄγτζιδης) (Ἀθήνα 2004).
- Πελεκίδης 1916 Σ. Πελεκίδης, Ἀνασκαφαὶ Φαλήρου, *ΑΔ* 2, 1916, 13-64.
- Πετριτάκη 2009 Μ. Πετριτάκη, Προσπάθεια ἀνασύνθεσης τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τοπίου στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ Πειραιᾶ, στὸ *Ἀπὸ τὰ Μεσόγεια στὸν Ἀργοσαρωνικό, Πρακτικὰ Συνεδρίου τῆς Β' Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων, Ἀθήνα, 18-20 Δεκεμβρίου 2003, «Τὸ ἔργο μᾶς δεκαετίας, 1994-2003»* (ἐπιμ. Β. Βασιλοπούλου, Στ. Κατσαροῦ-Τζεβελέκη, Δήμος Μαροκοπούλου Μεσογαίας 2009) 451-480.
- Πετροπουλάκου, Μ. Πετροπουλάκου, Εὐθ. Πεντάζος, *Ἀττικὴ, Οἰκιστικὰ στοιχεῖα, Ἀρχαῖες Ἑλληνικὲς πόλεις 21* (Ἀθηναϊκὸν Κέντρον Οἰκιστικῆς, Ἀθήνα 1973).
- Πεντάζος 1973 R. Scranton, The fortifications of Athens in the Peloponnesian War, *AJA* 1938, 525-536.
- Scranton 1938
- Σταῖνχάουερ 1994 Γ. Σταῖνχάουερ, Παρατηρήσεις στὴν οἰκιστικὴ μορφή τῶν Ἀττικῶν Δήμων, στὸ *The Archaeology of Athens and Attica under the Democracy, Proceedings of the International Conference celebrating 2500 years since the Birth of Democracy in Greece, held at the American School of Classical Studies at Athens, December 4-6 1992* (Oxbow Monograph 37, 1994), 175-189.
- Σταῖνχάουερ 2012α Γ. Σταῖνχάουερ, Ἀρχαῖος Πειραιάς, ἡ πόλις τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ τοῦ Ἰππόδαμου, στὸ *Πειραιάς, Κέντρο Ναυτιλίας καὶ Πολιτισμοῦ* (Πειραιᾶς 2012) 16-125.
- Σταῖνχάουερ 2012β Γ. Σταῖνχάουερ, Ἄστυ καὶ Χώρα στὴν Ἀττικὴ ἀπὸ τὴν Κλασικὴ στὴν Ὑστερὴ Ρωμαϊκὴ Ἐποχῇ, στὸ *Ἱστορικὴ Γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου* (ἐπιμ. Δ. Δρακούλης, Γ. Τσοτσός, Θεσσαλονίκη 2012) 47-66.
- Ταξιάρχη 2009 Π. Ταξιάρχη, Φαληρικὴ ὁδός, στὸ *Ἀττικῆς Ὀδοί, Ἀρχαῖοι δρόμοι τῆς Ἀττικῆς* (ἐπιμ. Μ. Κορρές, Ἀθήνα 2009) 212-219.
- Traill 1975 J. S. Traill, *The Political Organization of Attica, A Study of the Demes, Trityes and Phylai and their Representation in the Athenian Council*, *Hesperia* suppl. XIV (1975).
- Young 1942 R. S. Young, Graves from the Phaleron Cemetery, *AJA* 1942, 23-57.
- Φωτιάδης 1977 Δ. Φωτιάδης, *Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα III* (Ἀθήνα 1977).

Η
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ
2017

ΤΟΜΟΣ ΕΚΑΤΟΣΤΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ
ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΤΗΣ ΠΕΜΠΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2017

ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

«ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΠΙΝΙΑ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΕΥΑΓ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ & Σ^{ΙΑ} Ο.Ε.»

ΛΕΟΝΤΕΙΟΥ 9 ΑΘΗΝΑ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

ΕΦΗΣ ΑΧΛΑΔΗ

